

การศึกษาวิเคราะห์กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่ง
สถาปัตยกรรมวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ปริญญานิพนธ์
ของ
สมศิริ อรุณภัย

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา
เมษายน 2546
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

การศึกษาวิเคราะห์กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่ง
สถาปัตยกรรมวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

บทคัดย่อ
ของ
สมศิริ อรุณทัย

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา

เมษายน 2546

๗ ๒๖๔๔๑ ๗.๓

สมศิริ อรุโณทัย. (2546). การศึกษาวิเคราะห์กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งสถาปัตยกรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ปริญญาโท กศ.ม. (ศิลปศึกษา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. คณะกรรมการควบคุม : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พงษ์ศักดิ์ ศุภเศรษฐศิริ, รองศาสตราจารย์ วรรณรัตน์ ตั้งเจริญ.

ปริญญานิพนธ์นี้มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิเคราะห์ รูปแบบ ลวดลาย และการเขียนลาย กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งภายนอกสถาปัตยกรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม จำนวน 94 แม่แบบ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลจริง และวิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรณนา สรุปได้ดังนี้

รูปแบบกระเบื้องมีรูปแบบจากรูปทรงธรรมชาติ ได้แก่ รูปดอกไม้ ใบไม้ เถาไม้ รูปแบบจากรูปทรงเรขาคณิต ได้แก่ รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดต่าง ๆ รูปหกเหลี่ยม รูปแปดเหลี่ยมและรูปเหลี่ยมต่าง ๆ รูปแบบประดิษฐ์ ได้แก่ รูปบัว รูปกระจังเจิม รูปกระจังปฏิญาณ รูปกระจังรวน รูปเท้าสิงห์ รูปแผ่นงอเข้ามุม รูปแผ่นโค้ง รูปดอกพุดตาน รูปเถาถ่างแย่ง

รูปแบบพื้นกระเบื้อง มีแบบพื้นเรียบเป็นลายไทย ลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ แบบพื้นอัดลายนูน เป็นลายไทย และลายดอกพุดตานใบเทศแบบอัดลายนูน เป็นลายกระจังตาอ้อย กระจังเจิม กระจังปฏิญาณสอดไส้ เทพนม กระจังรวน และลายดอกพุดตานใบเทศ

ลวดลาย มีลายไทยเป็นลายใบเทศ ลายเลียนแบบธรรมชาติเป็นลายเครือเถาดอกพุดตานใบเทศ ลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ

การเขียนลายเป็นการระบายสีบนเคลือบ วิธีการระบายสี มีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น การระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น การตัดเส้นแล้วระบายสี การแต้มสีด้วยพู่กัน การขีดสีหรือขีดสี

สีที่ใช้ใช้หลายสี ได้แก่ สีแดง สีแดงเข้ม สีม่วงเข้ม สีม่วง สีม่วงแดง สีชมพู สีเหลือง สีส้ม สีเหลืองอมน้ำตาล สีเขียวเข้ม สีเขียวอ่อน สีขาว สีดำ สีน้ำเงิน ฯลฯ

AN ANALYSIS STUDY OF CERAMIC PAINTING TILES IN WAT PRASRIRATHANASASADHARAM

AN ABSTRACT
BY
SOMSIRI ARUNOTHAI

Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Master of Education degree in Art Education
at Srinakharinwirot University

April 2003

Somsiri Arunothai. (2003). *An Analysis Study of Ceramic Painting Tiles in Wat Prasirathana-sasadharam*. Master thesis, M.A. (Art Education), Bangkok : Graduate School.

Srinakharinwirot University. Advisor Committee : Assist. Prof. Prit Supasetsiri, Assoc. Prof. Wunnarat Tungchareon.

The research purpose to analysis study about forms, ornaments and techniques of ceramic painting tiles in Wat Prasirathanasasadharam that collect 94 patterns from the source. The result as follow :

The forms of tiles are natural forms such as flowers, leaves and branch. The geometric forms are square, rectangle, hexagon, octagon and polygon. The decorative forms are lotus form, krajung, tao-singha, angle tile, curve tile, pudtan flower and tao-kanyang.

The surface of tiles are flat surface such as Thai ornament, flowery plants and animals, low-relief surface such as Thai ornament and high – relief surface and cut round such as krajung and pudtan flower.

The ornaments are Thai ornament and natural ornament such as flowery plants and animals.

The techniques of painting are over glaze colour painting which painted by plain colour painting and peripheral line, colour blending and peripheral line, peripheral line and colour painting or colour blending, brush work painting and colour scraping line.

The colours used in painting are red, dark red, blue violet, violet, red violet, pink, yellow, orange, yellow ochre, blue green, green, yellow green, white, black, blue and etc.

ปริญญานิพนธ์
เรื่อง

การศึกษาวิเคราะห์กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งสถาปัตยกรรมวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ของ
นางสมศิริ อรุโณทัย

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.นภาพร หะวานนท์)
วันที่ 10 เดือน เมษายน พ.ศ. 2546

คณะกรรมการสอบปริญญานิพนธ์

.....ประธาน
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พงษ์ ศรีเศรษฐศิริ)

.....กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ วรณรัตน์ ตั้งเจริญ)

.....กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ อำนาจ เย็นสบาย)

.....กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นवलลอ ทินานนท์)

งานวิจัยฉบับนี้ได้รับทุนอุดหนุนจากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยความอนุเคราะห์ของผู้ช่วยศาสตราจารย์ พงษ์ศักดิ์ ศุภเศรษฐศิริ ประธานกรรมการ รองศาสตราจารย์ วรณรัตน์ ตั้งเจริญ กรรมการ ศาสตราจารย์ ดร. วิรุณ ตั้งเจริญ คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์อำนาจ เย็นสบาย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สุรชาติ ทินานนท์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์นวลลออ ทินานนท์ คณะกรรมการพิจารณาเค้าโครงที่ได้กรุณาแนะนำการทำปริญญานิพนธ์

ขอขอบคุณนางศิริภรณ์ จิรปภา ผู้อำนวยการหอสมุดแห่งชาติ และเจ้าหน้าที่ห้องเอกสารโบราณ หอสมุดแห่งชาติ อาจารย์ทวีไทย บริบูรณ์ เจ้าของบริษัทไทยเทอราเซรามิกส์ นางสุนทรี ประสงค์ นักวิชาการช่างศิลป์ 8 ว กลุ่มจิตรกรรม และศิลปประยุกต์ สำนักสถาปัตยกรรมและหัตถศิลป์ สถาบันศิลปกรรม ที่ได้ อนุเคราะห์ข้อมูลในการศึกษาค้นคว้า

ขอขอบคุณสถาบันราชภัฏเพชรบุรีวิทยาลัยการณ ในพระบรมราชูปถัมภ์ ที่สนับสนุนให้ทุนการศึกษา และขอขอบคุณมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒที่ให้ทุนสนับสนุนการทำปริญญานิพนธ์

สมศิริ อรุโณทัย

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ.....	1
ภูมิหลัง.....	1
ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า.....	3
ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า.....	4
ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า.....	4
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง.....	4
ตัวแปรที่ศึกษา.....	4
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	4
กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	7
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	8
ประวัติวัดพระศรีรัตนศาสดาราม.....	8
สถาปัตยกรรมที่ตกแต่งภายนอกด้วยกระเบื้องเคลือบเขียนสี.....	14
พระอุโบสถ.....	14
กำแพงแก้ว.....	16
ซุ้มเสมา.....	17
หอระฆัง.....	18
ปราสาทพระเทพบิดร.....	18
ซุ้มประตูฐานไพที.....	19
วิหารยอด.....	20
เครื่องปั้นดินเผา.....	20
ประเภทของเครื่องปั้นดินเผา.....	20
การทำเครื่องปั้นดินเผา.....	22
การตกแต่งเครื่องปั้นดินเผา.....	26
กระเบื้องเคลือบเขียนสี.....	31
รูปแบบของกระเบื้องเคลือบเขียนสี.....	37
ลวดลายของกระเบื้องเคลือบเขียนสี.....	41
ความเป็นมาของลายไทย.....	41
สมัยสุโขทัย.....	42
สมัยกรุงศรีอยุธยา.....	43
สมัยรัตนโกสินทร์.....	46
ลายอิทธิพลจีนและตะวันตก.....	48
ลวดลายเครื่องถ้วยเบญจรงค์.....	52
ประเภทของลายไทย.....	53

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
2 (ต่อ) การเขียนลายกระเบื้องเคลือบเขียนสี.....	62
วิธีการใช้สีเคลือบ.....	62
วิธีการระบายสี.....	62
สีที่ใช้.....	64
3 วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า.....	66
สำรวจข้อมูลกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งภายนอก สถาปัตยกรรม	
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม.....	66
ศึกษาข้อมูลจากเอกสารตำราและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	66
เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า.....	67
การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	67
การกำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่าง.....	68
การวิเคราะห์และสรุปผลข้อมูล.....	69
4 การวิเคราะห์ข้อมูล.....	71
พระอุโบสถ.....	73
กระเบื้องฐานปัทม์พระอุโบสถ.....	75
กระเบื้องลูกตั้งบันไดพระอุโบสถ.....	112
กระเบื้องฐานเสาเฉลียงพระอุโบสถ.....	114
กระเบื้องพนักระเบียงพระอุโบสถ.....	125
กำแพงแก้ว.....	143
กระเบื้องพนักำแพงแก้ว.....	146
กระเบื้องบัวคว่ำพนักำแพงแก้ว.....	147
กระเบื้องหน้ากระดานพนักำแพงแก้ว.....	149
กระเบื้องบัวหงายพนักำแพงแก้ว.....	150
กระเบื้องท้องไม้กำแพงแก้ว.....	151
กระเบื้องบัวคว่ำฐานล่างกำแพงแก้ว.....	170
กระเบื้องหน้ากระดานฐานล่างกำแพงแก้ว.....	171
เสาช่องกำแพงแก้ว.....	173
ซุ้มเสมา.....	179
กระเบื้องบัวคว่ำฐานล่างซุ้มเสมา.....	180
กระเบื้องหน้ากระดานฐานล่างซุ้มเสมา.....	181
หอรบฉิ่ง.....	183
กระเบื้องผนังย่อมุมหอรบฉิ่ง.....	184
ปราสาทพระเทพบิดร.....	186

สารบัญ (ต่อ)

บทที่		หน้า
4 (ต่อ)	กระเบื้องฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร..... กระเบื้องผนังปราสาทพระเทพบิดร..... กระเบื้องเสาดิ่งปราสาทพระเทพบิดร..... กระเบื้องเสานางจรัลปราสาทพระเทพบิดร..... กระเบื้องพนักระเบียงมุขโถง ปราสาทพระเทพบิดร..... กระเบื้องหน้าบันจตุรมุขปราสาทพระเทพบิดร..... กระเบื้ององค์ปรางค์ปราสาทพระเทพบิดร..... ชุ่มประตูลานไฟที่..... กระเบื้องหน้าบันชุ่มประตูลานไฟที่..... กระเบื้องกรอบคันทนาหน้าบันชุ่มประตูลานไฟที่..... กระเบื้องเสาดิ่งชุ่มประตูลานไฟที่..... วิหารยอด..... กระเบื้องหน้าบันจตุรมุขวิหารยอด..... กระเบื้องคอสองจตุรมุขวิหารยอด..... กระเบื้องหน้าบันมุขยาววิหารยอด.....	187 202 212 215 220 222 228 248 249 254 255 259 260 261 262
5	สรุปผล อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ.....	266
	ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า.....	266
	วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า.....	266
	เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า.....	267
	การวิเคราะห์ข้อมูล.....	267
	สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	269
	การอภิปรายผล.....	273
	ข้อเสนอแนะ.....	278
	ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัย.....	279
	บรรณานุกรม.....	280
	ภาคผนวก.....	283
	ประวัติย่อผู้วิจัย.....	290

บัญชีภาพประกอบ

[illegible]

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
36 ลวดลายกระเบื้องที่ถูกสิงห์โลหะบัง.....	111
37 ลวดลายกระเบื้องที่ถูกสิงห์โลหะบัง.....	111
38 การเรียงกระเบื้องลูกตั้งบันไดทางเข้าพระอุโบสถ.....	112
39 ภาพลายเส้นลวดลายกระเบื้องลูกตั้งบันไดทางเข้าพระอุโบสถ.....	112
40 กระเบื้องลูกตั้งบันไดทางเข้าพระอุโบสถ.....	113
41 เสาเจดีย์ด้านหลังพระอุโบสถ.....	114
42 การเรียงกระเบื้องที่ฐานเสาเจดีย์พระอุโบสถ.....	115
43 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 1 ของกระเบื้องที่ฐานเสาเจดีย์พระอุโบสถ.....	115
44 แม่แบบที่ 1 ของกระเบื้องที่ฐานเสาเจดีย์พระอุโบสถ.....	116
45 ภาพลายเส้นลายขอบบนและขอบล่างของกระเบื้องแม่แบบที่ 1 ที่ฐานเสาเจดีย์พระอุโบสถ.....	117
46 ลายขอบบนและขอบล่างของกระเบื้องแม่แบบที่ 1 ที่ฐานเสาเจดีย์พระอุโบสถ.....	117
47 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 2 ของกระเบื้องย้อมมุมที่ฐานเสาเจดีย์พระอุโบสถ.....	118
48 แม่แบบที่ 2 ของกระเบื้องย้อมมุมที่ฐานเสาเจดีย์พระอุโบสถ.....	119
49 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 3 ของกระเบื้องที่ฐานเสาเจดีย์พระอุโบสถ.....	120
50 แม่แบบที่ 3 ของกระเบื้องที่ฐานเสาเจดีย์พระอุโบสถ.....	120
51 ภาพลายเส้นขอบบนและขอบล่างของกระเบื้องแม่แบบที่ 3 ที่ฐานเสา เจดีย์พระอุโบสถ.....	122
52 ลายขอบบนและขอบล่างของกระเบื้องแม่แบบที่ 3 ที่ฐานเสาเจดีย์พระอุโบสถ.....	122
53 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 4 ของกระเบื้องย้อมมุมที่ฐานเสาเจดีย์พระอุโบสถ.....	123
54 แม่แบบที่ 4 ของกระเบื้องย้อมมุมที่ฐานเสาเจดีย์พระอุโบสถ.....	124
55 กระเบื้องที่ท้องไม้พนักระเบียงพระอุโบสถ.....	125
56 การเรียงกระเบื้องที่ท้องไม้พนักระเบียงพระอุโบสถ.....	125
57 แผ่นผังพนักระเบียงพระอุโบสถ.....	126
58 แผ่นผังการเรียงกระเบื้องที่พนักระเบียงพระอุโบสถด้านหน้า.....	128
59 แผ่นผังการเรียงกระเบื้องที่พนักระเบียงพระอุโบสถด้านหลัง.....	130
60 แผ่นผังการเรียงกระเบื้องที่พนักระเบียงพระอุโบสถด้านข้างทิศเหนือ.....	132
61 แผ่นผังการเรียงกระเบื้องที่พนักระเบียงพระอุโบสถด้านข้างทิศใต้.....	134
62 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 1 ของกระเบื้องที่พนักระเบียงพระอุโบสถ.....	135
63 แม่แบบที่ 1 ของกระเบื้องที่พนักระเบียงพระอุโบสถ.....	136
64 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 2 ของกระเบื้องที่พนักระเบียงพระอุโบสถ.....	137
65 แม่แบบที่ 2 ของกระเบื้องที่พนักระเบียงพระอุโบสถ.....	138
66 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 3 ของกระเบื้องที่พนักระเบียงพระอุโบสถ.....	139
67 แม่แบบที่ 3 ของกระเบื้องที่พนักระเบียงพระอุโบสถ.....	140
68 กระเบื้องไม้เต็มแผ่นที่พนักระเบียงพระอุโบสถด้านหน้าริมทิศเหนือ.....	141

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
69 กระเบื้องไม้เติมแผ่นที่พนักระเบียงพระอุโบสถด้านหน้าริมทิศใต้.....	142
70 กระเบื้องไม้เติมแผ่นที่พนักระเบียงพระอุโบสถด้านหลังริมทิศเหนือ.....	142
71 กระเบื้องไม้เติมแผ่นที่พนักระเบียงพระอุโบสถด้านหลังริมทิศใต้.....	143
72 กำแพงแก้ว.....	143
73 แผ่นผังกำแพงแก้ว.....	144
74 ส่วนประกอบของกำแพงแก้ว.....	145
75 ภาพลายเส้นกระเบื้องพนักำแพงแก้ว.....	146
76 กระเบื้องพนักำแพงแก้ว.....	146
77 ภาพลายเส้นกระเบื้องบัวคว่ำพนักำแพงแก้ว.....	147
78 กระเบื้องบัวคว่ำพนักำแพงแก้ว.....	148
79 ภาพลายเส้นกระเบื้องหน้ากระดานและบัวหงายพนักำแพงแก้ว.....	149
80 กระเบื้องหน้ากระดานและบัวหงายพนักำแพงแก้ว.....	149
81 กระเบื้องที่ท้องไม้กำแพงแก้ว.....	150
82 แผ่นผังกการเรียงกระเบื้องที่กำแพงแก้วด้านหน้าพระอุโบสถ.....	152
83 แผ่นผังกการเรียงกระเบื้องที่กำแพงแก้วด้านหลังพระอุโบสถ.....	154
84 แผ่นผังกการเรียงกระเบื้องที่กำแพงแก้วด้านข้างทิศเหนือพระอุโบสถช่องที่ 1 และช่องที่ 2.....	156
85 แผ่นผังกการเรียงกระเบื้องที่กำแพงแก้วด้านข้างทิศเหนือพระอุโบสถช่องที่ 3 และช่องที่ 4.....	157
86 แผ่นผังกการเรียงกระเบื้องที่กำแพงแก้วด้านข้างทิศใต้พระอุโบสถช่องที่ 1 และช่องที่ 2.....	159
87 แผ่นผังกการเรียงกระเบื้องที่กำแพงแก้วด้านข้างทิศใต้พระอุโบสถช่องที่ 3 และช่องที่ 4.....	160
88 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 1 ของกระเบื้องที่ท้องไม้กำแพงแก้ว.....	161
89 แม่แบบที่ 1 ของกระเบื้องที่ท้องไม้กำแพงแก้ว.....	162
90 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 2 ของกระเบื้องที่ท้องไม้กำแพงแก้ว.....	163
91 แม่แบบที่ 2 ของกระเบื้องที่ท้องไม้กำแพงแก้ว.....	164
92 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 3 ของกระเบื้องที่ท้องไม้กำแพงแก้ว.....	165
93 แม่แบบที่ 3 ของกระเบื้องที่ท้องไม้กำแพงแก้ว.....	166
94 ลวดลายของกระเบื้องไม้เติมแผ่นที่ท้องไม้กำแพงแก้วด้านหน้าพระอุโบสถในช่องที่ 1.....	167
95 ลวดลายของกระเบื้องไม้เติมแผ่นที่ท้องไม้กำแพงแก้วด้านข้างทิศเหนือของ พระอุโบสถในช่องที่ 3.....	168
96 ลวดลายของกระเบื้องไม้เติมแผ่นที่ท้องไม้กำแพงแก้วด้านข้างทิศใต้ของพระอุโบสถ ในช่องที่ 1.....	168

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
97 ลวดลายของกระเบื้องไม้เติมแผ่นที่ท้องไม้กำแพงแก้วด้านข้างทิศใต้ของพระอุโบสถ ในช่องที่ 2.....	169
98 ลวดลายของกระเบื้องไม้เติมแผ่นที่ท้องไม้กำแพงแก้วด้านข้างทิศใต้ของพระอุโบสถ ในช่องที่ 3.....	169
99 ภาพลายเส้นกระเบื้องบัวคว่ำฐานล่างกำแพงแก้ว.....	170
100 กระเบื้องบัวคว่ำฐานล่างกำแพงแก้ว.....	170
101 ภาพลายเส้นกระเบื้องหน้ากระดานฐานล่างกำแพงแก้ว.....	171
102 กระเบื้องหน้ากระดานฐานล่างกำแพงแก้ว.....	172
103 เสาเม็ดทรงมณฑป ที่ช่องกำแพงแก้ว.....	173
104 การเรียงกระเบื้องของเสาเม็ดทรงมณฑปที่ช่องกำแพงแก้ว.....	174
105 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 1 ของกระเบื้องหน้าเสาช่องกำแพงแก้ว.....	175
106 แม่แบบที่ 1 ของกระเบื้องหน้าเสาช่องกำแพงแก้ว.....	176
107 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 2 ของกระเบื้องย่อมุมเสาช่องกำแพงแก้ว.....	177
108 แม่แบบที่ 2 ของกระเบื้องย่อมุมเสาช่องกำแพงแก้ว.....	178
109 ชุ่มเสมา.....	179
110 ภาพลายเส้นกระเบื้องบัวคว่ำฐานล่างชุ่มเสมา.....	180
111 กระเบื้องบัวคว่ำฐานล่างชุ่มเสมา.....	180
112 ภาพลายเส้นกระเบื้องหน้ากระดานฐานล่างชุ่มเสมา.....	181
113 กระเบื้องหน้ากระดานฐานล่างชุ่มเสมา.....	182
114 หอระฆัง.....	183
115 ภาพลายเส้นกระเบื้องผนังย่อมุมหอระฆัง.....	184
116 กระเบื้องผนังย่อมุมหอระฆัง.....	185
117 ปราสาทพระเทพบิดร.....	186
118 กระเบื้องที่ตกแต่งส่วนต่าง ๆ ของฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร.....	187
119 ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร.....	187
120 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 1 กระเบื้องหน้ากระดานฐานล่างที่ฐานปัทม์ ปราสาทพระเทพบิดร.....	188
121 แม่แบบที่ 1 กระเบื้องหน้ากระดานฐานล่างที่ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร.....	188
122 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 2 กระเบื้องฐานสิงห์ที่ฐานปัทม์ ปราสาทพระเทพบิดร.....	190
123 แม่แบบที่ 2 กระเบื้องฐานสิงห์ที่ฐานปัทม์ ปราสาทพระเทพบิดร.....	190
124 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 3 กระเบื้องเท้าสิงห์แบบเดี่ยวที่ฐานปัทม์ ปราสาทพระเทพบิดร.....	191
125 แม่แบบที่ 3 กระเบื้องเท้าสิงห์แบบเดี่ยวที่ฐานปัทม์ ปราสาทพระเทพบิดร.....	192
126 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 4 กระเบื้องเท้าสิงห์แบบคู่ที่ฐานปัทม์ ปราสาทพระเทพบิดร.....	193
127 แม่แบบที่ 4 กระเบื้องเท้าสิงห์แบบคู่ที่ฐานปัทม์ ปราสาทพระเทพบิดร.....	194

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
128 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 5 กระเบื้องทำสิงห์แบบย่อมุมไม้สิบสองที่ฐานปัทม์ ปราสาทพระเทพบิดร.....	195
129 แม่แบบที่ 5 กระเบื้องทำสิงห์แบบย่อมุมไม้สิบสองที่ฐานปัทม์ ปราสาทพระเทพบิดร.....	196
130 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 6 กระเบื้องบัวหลังสิงห์ที่ฐานปัทม์ ปราสาทพระเทพบิดร.....	196
131 แม่แบบที่ 6 กระเบื้องบัวหลังสิงห์ที่ฐานปัทม์ ปราสาทพระเทพบิดร.....	197
132 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 7 กระเบื้องลวดบัวที่ฐานปัทม์ ปราสาทพระเทพบิดร.....	198
133 แม่แบบที่ 7 กระเบื้องลวดบัวที่ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร.....	198
134 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 8 กระเบื้องบัวหงายที่ฐานปัทม์ ปราสาทพระเทพบิดร.....	199
135 แม่แบบที่ 8 กระเบื้องบัวหงายที่ฐานปัทม์ ปราสาทพระเทพบิดร.....	200
136 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 9 กระเบื้องหน้ากระดานฐานบนที่ฐานปัทม์ ปราสาทพระเทพบิดร.....	200
137 แม่แบบที่ 9 กระเบื้องหน้ากระดานฐานบนที่ฐานปัทม์ ปราสาทพระเทพบิดร.....	201
138 ผนังปราสาทพระเทพบิดร.....	202
139 ภาพลายเส้นกระเบื้องที่ตกแต่งส่วนต่าง ๆ ของเชิงผนังปราสาทพระเทพบิดร.....	203
140 กระเบื้องที่ตกแต่งส่วนต่าง ๆ ของเชิงผนังปราสาทพระเทพบิดร.....	204
141 ภาพลายเส้นกระเบื้องที่ตกแต่งส่วนต่าง ๆ ของเชิงผนังปราสาทพระเทพบิดร.....	204
142 กระเบื้องที่ตกแต่งส่วนต่าง ๆ ของเชิงผนังปราสาทพระเทพบิดร.....	205
143 ภาพลายเส้นการประกอบกระเบื้องที่ผนังปราสาทพระเทพบิดร.....	207
144 กระเบื้องที่ผนังปราสาทพระเทพบิดร.....	208
145 ภาพลายเส้นกระเบื้องลายเครือเถาถักนึ่งพุ่มข้าวบิณฑ์ ดอกพุดตานใบเทศที่ผนัง ปราสาทพระเทพบิดร.....	209
146 กระเบื้องลายเครือเถาถักนึ่งพุ่มข้าวบิณฑ์ดอกพุดตานใบเทศที่ผนัง ปราสาทพระเทพบิดร.....	210
147 เสาอิง และเสานางจรัลที่ปราสาทพระเทพบิดร.....	212
148 ภาพลายเส้นกระเบื้องที่เสาอิง ปราสาทพระเทพบิดร.....	213
149 กระเบื้องที่เสาอิงปราสาทพระเทพบิดร.....	214
150 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 1 กระเบื้องหน้าเสานางจรัล ปราสาทพระเทพบิดร.....	215
151 แม่แบบที่ 1 กระเบื้องหน้าเสานางจรัล ปราสาทพระเทพบิดร.....	216
152 ภาพลายเส้นกระเบื้องส่วนต่าง ๆ ของฐานเสานางจรัล ปราสาทพระเทพบิดร.....	217
153 กระเบื้องส่วนต่าง ๆ ของฐานเสานางจรัล ปราสาทพระเทพบิดร.....	217
154 มุขโถงด้านหน้าของปราสาทพระเทพบิดร.....	220
155 กระเบื้องส่วนต่าง ๆ ของพนักระเบียงมุขโถงปราสาทพระเทพบิดร.....	220
156 กระเบื้องพนักระเบียงมุขโถง ปราสาทพระเทพบิดร.....	221
157 หน้านับจตุรมุข ปราสาทพระเทพบิดร.....	222
158 กระเบื้องส่วนต่าง ๆ ของฐานกระจัง หน้านับจตุรมุขปราสาทพระเทพบิดร.....	223

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
159 ภาพลายเส้นกระเบื้องกระจังเจิมที่ขอบฐานหน้าบันจตุรมุข ปราสาทพระเทพบิดร.....	223
160 ภาพลายเส้นกระเบื้องประจำยามลูกฟักใบเทศที่หน้ากระดานฐานกระจัง หน้าบันจตุรมุข ปราสาทพระเทพบิดร.....	224
161 ภาพลายเส้นกระเบื้องประจำยามก้ามปูที่หน้ากระดานฐานกระจังหน้าบันจตุรมุข ปราสาทพระเทพบิดร.....	225
162 ภาพลายเส้นกระเบื้องบัวหงายที่ฐานกระจัง หน้าบันจตุรมุข ปราสาทพระเทพบิดร.....	226
163 ภาพลายเส้นกระเบื้องลวดบัวที่ฐานกระจัง หน้าบันจตุรมุข ปราสาทพระเทพบิดร.....	226
164 ภาพลายเส้นกระเบื้องกระจังรวนที่ฐานกระจัง หน้าบันจตุรมุข ปราสาทพระเทพบิดร.....	227
165 องค์ปรางค์ปราสาทพระเทพบิดร.....	228
166 กระเบื้องส่วนต่าง ๆ บริเวณส่วนฐานองค์ปรางค์ปราสาทพระเทพบิดร.....	229
167 กระเบื้องบริเวณส่วนฐานองค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร.....	229
168 ภาพลายเส้นกระเบื้องส่วนต่าง ๆ ขององค์ปรางค์ปราสาทพระเทพบิดร.....	230
169 กระเบื้องส่วนต่าง ๆ ขององค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร.....	230
170 ภาพลายเส้นกระเบื้องส่วนต่าง ๆ ขององค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร.....	231
171 กระเบื้องส่วนต่าง ๆ ขององค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร.....	232
172 ภาพลายเส้นกระเบื้องหน้าเสาอิงฐานย่อมุมไม้สิบสองขององค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร.....	233
173 ภาพลายเส้นกระเบื้องสันมุมเสาอิงฐานย่อมุมขององค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร.....	234
174 ภาพลายเส้นกระเบื้องบัวคอเสื้อที่เสาอิงฐานย่อมุมขององค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร.....	235
175 ภาพลายเส้นกระเบื้องลวดบัวหัวเสาอิงฐานย่อมุมขององค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร.....	236
176 ภาพลายเส้นกระเบื้องบัวหัวเสาอิงฐานย่อมุมขององค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร.....	237
177 ภาพลายเส้นกระเบื้องบัวรัดเกล้าองค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร.....	238
178 ภาพลายเส้นกระเบื้องกรอบรัดเกล้าองค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร.....	239
179 ภาพลายเส้นกระเบื้องกระจังเจิมที่องค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร.....	239
180 ภาพลายเส้นกระเบื้องบัวย่อมุมชั้นเรือนธาตุที่องค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร.....	240
181 ภาพลายเส้นกระเบื้องย่อมุมไม้สามสิบหกที่องค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร.....	241
182 ภาพลายเส้นกระเบื้องกระจังปฏิญาณสอดไส้เทพนมที่องค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร.....	242
183 ภาพลายเส้นกระเบื้องใบระกาและลำยองที่ซุ้มเรือนธาตุองค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร.....	243
184 ภาพลายเส้นกระเบื้องเชิงกาบที่องค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร.....	244
185 ภาพลายเส้นกระเบื้องบันแถลงที่องค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร.....	245
186 ภาพลายเส้นกระเบื้องกลีบนูนหน้าองค์ปรางค์แผ่นข้าง ปราสาทพระเทพบิดร.....	246
187 ภาพลายเส้นกระเบื้องกลีบนูนย่อมุมองค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร.....	247

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
188 ชุมประตูลานไฟที่.....	248
189 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 1 กระเบื้องหน้าบ้านจตุรมุขด้านทิศตะวันออกของ ชุมประตูลานไฟที่.....	249
190 แม่แบบที่ 1 กระเบื้องหน้าบ้านจตุรมุขด้านทิศตะวันออกของชุมประตูลานไฟที่.....	250
191 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 2 กระเบื้องหน้าบ้านมุขยาวด้านทิศใต้ของชุมประตูลานไฟที่.....	251
192 แม่แบบที่ 2 กระเบื้องหน้าบ้านมุขยาวด้านทิศใต้ของชุมประตูลานไฟที่.....	251
193 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 3 กระเบื้องหน้าบ้านจตุรมุขด้านทิศใต้ของชุมประตูลานไฟที่.....	252
194 แม่แบบที่ 3 กระเบื้องหน้าบ้านจตุรมุขด้านทิศใต้ของชุมประตูลานไฟที่.....	253
195 ภาพลายเส้นกระเบื้องกรอบคูกาหน้าบ้านและใบระกาชุมประตูลานไฟที่.....	254
196 กระเบื้องกรอบคูกาหน้าบ้านและใบระกาชุมประตูลานไฟที่.....	254
197 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 1 กระเบื้องหน้าเสาอิง ชุมประตูลานไฟที่.....	256
198 กระเบื้องหน้าเสาอิง ชุมประตูลานไฟที่.....	256
199 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 2 กระเบื้องสันเสาอิง ชุมประตูลานไฟที่.....	257
200 แม่แบบที่ 2 กระเบื้องสันเสาอิง ชุมประตูลานไฟที่.....	258
201 วิหารยอด.....	259
202 ภาพลายเส้นกระเบื้องหน้าบ้านและคอสองจตุรมุข วิหารยอด.....	260
203 กระเบื้องหน้าบ้านจตุรมุขวิหารยอด.....	260
204 ภาพลายเส้นกระเบื้องคอสองจตุรมุข วิหารยอด ด้านทิศเหนือและทิศตะวันออก.....	261
205 ภาพลายเส้นกระเบื้องคอสองจตุรมุขวิหารยอดด้านทิศใต้และทิศตะวันตก.....	262
206 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 1 กระเบื้องมุขยาววิหารยอด.....	262
207 แม่แบบที่ 1 กระเบื้องหน้าบ้านมุขยาววิหารยอด.....	263
208 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 2 กระเบื้องหน้าบ้านช้อนมุขยาววิหารยอด.....	264
209 แม่แบบที่ 2 กระเบื้องหน้าบ้านช้อนมุขยาววิหารยอด.....	264

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงโปรดให้สร้างพระนครใหม่ที่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่ง ม.ร.ว.แสงโสม เกษมศรี และวิมล พงศ์พิพัฒน์ (2515 : 24-26) ได้อธิบายว่า ในวันที่ 8 เมษายน พ.ศ. 2325 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้มีพระบรมราชโองการสั่งให้พระยาธรรมาธิกรณ์และพระยาวิจิตรนาวิเป็นแม่กองสร้างพระมหานคร และพระบรมมหาราชวังขึ้นใหม่ที่ฝั่งตะวันออก ซึ่งเดิมเป็นที่ของพระยาราชานครศรีและชาวจีนตั้งบ้านเรือนอยู่ก่อนแล้ว จึงโปรดเกล้าฯ ให้พวกจีนเหล่านี้ย้ายไปตั้งบ้านเรือนอยู่ใหม่ตั้งแต่คลองวัดสามปลื้ม จนถึงคลองวัดสามเพ็ง (ต่อมาเรียกกันว่า ลำเพ็ง) ในการสร้างเมืองใหม่นี้พระราชทานนามว่า “กรุงเทพมหานครบรรณรัตน์โกสินทร์ มหินทรายุธยาหมหาดิลกภพรัตนราชธานีบุรีรมย์ อุดมราชนิเวศมหาสถาน อมรพิมานอวตารสถิต สักกะทัตติยวิษณุกรรมประสิทธิ์” ต่อมาในรัชกาลที่ 4 เปลี่ยนเป็น กรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทร์ ฯลฯ ส่วนการก่อสร้างพระบรมมหาราชวังนั้น ได้เริ่มดำเนินการก่อสร้างเมื่อวันที่ 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2325 ในครั้งแรกพระราชมนเฑียรสร้างด้วยเครื่องไม้เป็นการชั่วคราว เมื่อประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกแล้วเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ เป็นพระปฐมบรมกษัตริย์แห่งพระราชวงศ์จักรี จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างใหม่เป็นการถาวร เริ่มตั้งแต่กำแพง ป้อม ประตู พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระเจดีย์ พระวิหาร พระมหาปราสาท จนสำเร็จเรียบร้อยในปี พ.ศ. 2328 และ ม.ร.ว. แสงสุรย์ ลดาวัลย์ (2525 : 5-6) กล่าวว่า มีอาณาบริเวณเนื้อที่ 132 ไร่ เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติต่อจากองค์สมเด็จพระบรมชนกนาถ จึงได้ทรงขยายเขตพระบรมมหาราชวังออกไปทางด้านทิศใต้ ในปี พ.ศ. 2360 เนื้อที่พระบรมมหาราชวังจึงมีเนื้อที่รวมทั้งสิ้น 152 ไร่ 2 งาน โดยมีกำแพงด้านเหนือยาว 410 เมตร ด้านใต้ 360 เมตร ด้านตะวันออก 510 เมตร และด้านตะวันตก 630 เมตร

ในการสร้างกรุงรัตนโกสินทร์นั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงมีพระราชประสงค์จะสร้างให้รุ่งเรืองเหมือนกรุงศรีอยุธยา ดังนั้นการสร้างพระบรมมหาราชวังและการสร้างวัดในเขตพระบรมมหาราชวัง จึงรับแบบอย่างมาจากสมัยกรุงศรีอยุธยาที่มีวัดพระศรีสรรเพชญ์ เป็นวัดในพระราชวังหลวง สมัยธนบุรีมีวัดโมลีโลกยารามเป็นวัดในเขตพระราชวังกรุงธนบุรี ในสมัยรัตนโกสินทร์ จึงมีการสร้างวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในเขตพระบรมมหาราชวัง

วัดพระศรีรัตนศาสดารามเรียกกันเป็นสามัญว่า วัดพระแก้ว ตั้งอยู่ในเขตพระราชฐานชั้นนอกทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของพระบรมมหาราชวัง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2325 พร้อมกับการสร้างพระบรมมหาราชวัง โดยมีพระราชประสงค์จะให้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร และเป็นสถานที่สำหรับบำเพ็ญพระราชกุศล ทั้งนี้ได้อัญเชิญพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากรจากกรุงธนบุรีมาประดิษฐานไว้ที่พระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อวันที่ 27 มีนาคม พ.ศ. 2327

วัดพระศรีรัตนศาสดารามได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์มาแล้วหลายครั้งคือ ในรัชกาลที่ 1 รัชกาลที่ 3 รัชกาลที่ 4 รัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 7 โดยมีการบูรณะปฏิสังขรณ์ทั้งพระอารามในรัชกาลที่ 3 รัชกาลที่ 5 รัชกาลที่ 7 เนื่องในพระราชพิธีฉลองพระนครทุก ๆ 50 ปี และครั้งสุดท้ายในรัชกาลที่ 9 ซึ่งเป็นรัชกาลปัจจุบัน ได้มีการบูรณะทั้งพระอาราม เนื่องในงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ใน พ.ศ. 2525 กรมศิลปากร (2525 ข : 36) กล่าวว่า ในครั้งนี้รัฐบาลได้จัดตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง ทำหน้าที่ควบคุมการบูรณะวัดพระ-

ศรีรัตนศาสดารามทั่วทั้งพระอาราม และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เป็นองค์ประธาน เพื่อให้การดำเนินงานเสร็จทันงานสมโภช

การสร้างวัดในเขตพระบรมมหาราชวังในสมัยอยุธยา สมัยกรุงธนบุรี ตลอดจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์นี้ มีลักษณะพิเศษคือ เป็นวัดที่ไม่มีภิกษุสงฆ์จำพรรษาในวัด จึงมีแต่เขตพุทธาวาส ไม่มีเขตสังฆาวาส ตามโบราณราชประเพณีที่สืบเนื่องมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาด้วยเป็นเขตพระราชฐาน เขตพุทธาวาสนี้เป็นเขตที่ประดิษฐาน พระพุทธรูป หรือพระบรมสารีริกธาตุและใช้เป็นที่ประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ กรมศิลปากร (2525 ค : 36-40) ได้กล่าวถึง สถาปัตยกรรมที่มีอยู่ในเขตพุทธาวาส หรือในวัดพระศรีรัตนศาสดารามดังนี้

1. พระอุโบสถ
2. กำแพงแก้ว
3. ชุมเสมา
4. พระระเบียง
5. ศาลาราย
6. หอพระราชกรมานุสร
7. หอพระราชพงศานุสร
8. หอพระคันธารราษฎร์
9. พระมณฑปยอดปรางค์
10. หอระฆัง
11. ปราสาทพระเทพบิดร
12. เจดีย์ทอง 2 องค์
13. พระมณฑป
14. พระศรีรัตนเจดีย์
15. เจดีย์เหลี่ยมทรงเครื่อง 4 องค์
16. จานไฟที่ และชุมประตูฐานไฟที่
17. หอมณฑิยธรรม
18. วิหารยอด
19. หอพระนาค
20. พระอัษฎามหาเจดีย์ (พระปรางค์ 8 องค์)

การก่อสร้างสถาปัตยกรรมเหล่านี้ต้องอาศัยช่างฝีมือในด้านต่าง ๆ เป็นอันมาก จึงนับเป็นการรวมช่างฝีมือให้มีการฟื้นฟู ทำนุบำรุงการช่างต่าง ๆ ให้กลับคืนดี ดังที่ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 5 (ม.ร.ว. แสงโสม เกษมศรี และวิมล พงศ์พิพัฒน์. 2515 : 217 – 218 ; 1 อ้างอิงจาก สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 5. 2504. สารานุกรมไทย เล่ม 16. หน้า 569 – 571) กล่าวว่า

ฝีมือช่างไทยเพิ่งมาดีขึ้นต่อเมื่อรัชกาลที่ 1 กรุงรัตนโกสินทร์นี้ ไม่ว่าของอย่างใด ๆ ที่จะพึงพบเห็นได้ในเวลานี้ บรรดาเป็นของฝีมือช่างดีที่เป็นชิ้นเก่าเป็นของสร้างในรัชกาลที่ 1 ทั้งนั้น...อันการบำรุงฝีมือช่างเป็นการฟื้นฟูศิลปวิทยาการจะทำให้เองด้วยต้องการทุนรอนตลอดจนอำนาจในการก่อสร้าง จึงต้องเป็นการหลวงพระเจ้าแผ่นดินต้องทรงเป็นพระราชธุระเอง...ถ้าเป็นของเนื่องในวิชาก่อสร้าง แกะสลัก วาดเขียนก็มีแต่สร้างวัด สร้างวัง เป็นต้น เพราะฉะนั้นการที่สร้างวัดสร้างพระราชวังครั้งรัชกาลที่ 1 ก็ดี ในรัชกาลที่ 2 ที่ 3 ต่อมาก็ดีนับเนื่องในการบำรุงฝีมือช่างไทย

ให้กลับคืนดีสำหรับพระนคร...เมื่อว่าด้วยแบบอย่างการช่างที่บารุงขึ้นในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์นี้ ถ้าสังเกตก็จะแลเห็นได้ว่าของทำในครั้งรัชกาลที่ 1 ลวดลายและทรงสัดส่วนถ่ายแบบมาแต่ของครั้งกรุงเก่าทั้งนั้นก็ว่าได้ ตั้งแต่รัชกาลที่ 2 มาความนิยมจึงกว้างขวางออกไป ใช้แบบอย่างฝรั่งและจีน เข้ามาปะปน แผลงให้แปลกออกไปกว่าแต่ก่อน

ด้วยเหตุดังกล่าวมาแล้วนั้น สถาปัตยกรรมในวัดพระศรีรัตนศาสดารามจึงได้สร้างขึ้นอย่างงดงามและได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์มาอย่างดียิ่งตลอดมา ด้วยเป็นวัดหลวงที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้าง เพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปมหาเมธีรัตนปฏิมากร เป็นวัดคู่บ้านคู่เมือง มีการตกแต่งทั้งภายในและภายนอกของสถาปัตยกรรมด้วยวัสดุ และฝีมือช่างชั้นสูงสุด เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา และเพื่อแสดงถึงความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของแผ่นดิน เป็นศูนย์รวมทางจิตใจ ความศรัทธาในพุทธศาสนาขององค์พระมหากษัตริย์และเหล่าราษฎร

การตกแต่งภายนอกสถาปัตยกรรมวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้สถาปัตยกรรมมีคุณค่า และงดงามด้วยวัสดุ รูปแบบ ลวดลาย ตลอดจนสีสนับอันหลากหลายที่กลมกลืนกับสัดส่วนโครงสร้างของสถาปัตยกรรม อันสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมและความศรัทธาในพุทธศาสนา

การตกแต่งภายนอกสถาปัตยกรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ที่มีมาตั้งแต่เริ่มสร้างตลอดจนผ่านการบูรณะปฏิสังขรณ์ในรัชกาลต่าง ๆ จนถึงปัจจุบันนี้ มีการตกแต่งด้วยวิธีการต่าง ๆ ดังนี้

1. การประดับกระຈ
2. การประดับมุก
3. การปิดทองรดน้ำ
4. การประดับลายปูนปั้น
5. การจำหลักหินอ่อน
6. การประดับกระเบื้องถ้วย
7. การประดับกระเบื้องเคลือบสี
8. การประดับกระเบื้องเคลือบเขียนสี

ในกระบวนการประดับตกแต่งทั้งแปดลักษณะนั้น การประดับกระเบื้องเคลือบเขียนสี นับเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาของไทย การตกแต่งสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาด้วยกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่มีหลายสี ซึ่งทำขึ้นเพื่อใช้ตกแต่งสถาปัตยกรรมโดยเฉพาะนั้นไม่เคยมีปรากฏในสมัยใดมาก่อนเพิ่งเริ่มมีในสมัยรัตนโกสินทร์ ในรัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 4 เป็นครั้งแรก และมีที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็นแห่งแรก เป็นการนำลวดลายปูนปั้นประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมที่เคยใช้มาตั้งแต่สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา มาสู่ลวดลายบนกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ใช้กระบวนการของการทำเครื่องปั้นดินเผา ทำให้เกิดรูปแบบใหม่ในการประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

จากการตกแต่งภายนอกสถาปัตยกรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ด้วยกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่มีคุณค่าในความงาม และความสำคัญในเชิงประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรมประกอบกับยังไม่มีผู้ใดทำการศึกษาวิจัยในเรื่องนี้อย่างจริงจัง ผู้วิจัยจึงเห็นถึงคุณค่า และความสำคัญในการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบ ลวดลาย และการเขียนลายกระเบื้องเคลือบเขียนสี ที่ตกแต่งภายนอกสถาปัตยกรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

เพื่อศึกษาวิเคราะห์รูปแบบ ลวดลาย และการเขียนลายกระเบื้องเคลือบเขียนสี ที่ตกแต่งภายนอกสถาปัตยกรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้านี้จะได้องค์ความรู้ด้านการพัฒนาการของกระเบื้องเคลือบเขียนสีวัดพระศรีรัตนศาสดาราม วิธีการสร้างงานเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งสามารถนำไปพัฒนาการออกแบบ รูปแบบ ลวดลาย และการเขียนลายในงานเครื่องปั้นดินเผา และงานออกแบบด้านอื่น ๆ นอกจากนี้องค์ความรู้ดังกล่าวจะเป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอนศิลปะ ตลอดจนสาขาไทยคดีศึกษา และโบราณคดีในระดับอุดมศึกษา

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร

ประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือ กระเบื้องเคลือบเขียนสี ที่ใช้ตกแต่งภายนอกสถาปัตยกรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ได้แก่ พระอุโบสถ กำแพงแก้ว ชุ่มเสมา หอระฆัง ปราสาทพระเทพบิดร ชุ่มประตูลานไฟที่และวิหารยอด เป็นต้น

กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างคือ แม่แบบของกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งภายนอกสถาปัตยกรรม วัดพระศรีรัตนศาสดารามทั้งหมด คือ

1. แม่แบบที่พระอุโบสถ
2. แม่แบบที่กำแพงแก้ว
3. แม่แบบที่ชุ่มเสมา
4. แม่แบบที่หอระฆัง
5. แม่แบบที่ปราสาทพระเทพบิดร
6. แม่แบบที่ชุ่มประตูลานไฟที่
7. แม่แบบที่วิหารยอด

จำนวนทั้งสิ้น 94 แม่แบบ

ตัวแปรที่ศึกษา

ตัวแปรที่ศึกษาค้นคว้าคือ

1. รูปแบบ
2. ลวดลาย
3. การเขียนลาย

นิยามศัพท์เฉพาะ

กระเบื้องเคลือบเขียนสี (Painting tile)

หมายถึง กระเบื้องเคลือบที่มีการเขียนลวดลายด้วยวิธีการระบายสีเคลือบ ระบายสีได้เคลือบ หรือระบายสีบนเคลือบ แล้วนำไปเผาอีกครั้งหนึ่ง หรือหลายครั้ง เพื่อให้สีเคลือบติดแน่น ทนทาน

แม่แบบ (Pattern)

หมายถึง รูปแบบ ลวดลาย และการเขียนลายกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่กำหนดเป็นต้นแบบหลักในการจัดประกอบเป็นลวดลาย ด้วยการซ้ำรูปแบบตามแม่แบบ ซึ่งผู้วิจัยใช้เป็นกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาค้นคว้า

รูปแบบ (Form)

หมายถึง ลักษณะรูปร่าง และพื้นผิวของกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ใช้ตกแต่งภายนอก สถาปัตยกรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ผู้วิจัยแบ่งรูปแบบของกระเบื้องเคลือบเขียนสี ออกเป็น 2 รูปแบบ ดังนี้

1. รูปแบบแผ่นกระเบื้อง
 - 1.1 รูปแบบจากรูปทรงธรรมชาติ
 - 1.2 รูปแบบจากรูปทรงเรขาคณิต
 - 1.3 รูปแบบประดิษฐ์
2. รูปแบบพื้นกระเบื้อง
 - 2.1 รูปแบบพื้นเรียบ
 - 2.2 รูปแบบพื้นอัดลายนูน
 - 2.3 รูปแบบอัดลายนูน

ลวดลาย (Ornament)

หมายถึง ภาพเขียนสีที่ปรากฏบนกระเบื้องเคลือบเขียนสี ผู้วิจัยแบ่งลักษณะลวดลาย ดังนี้

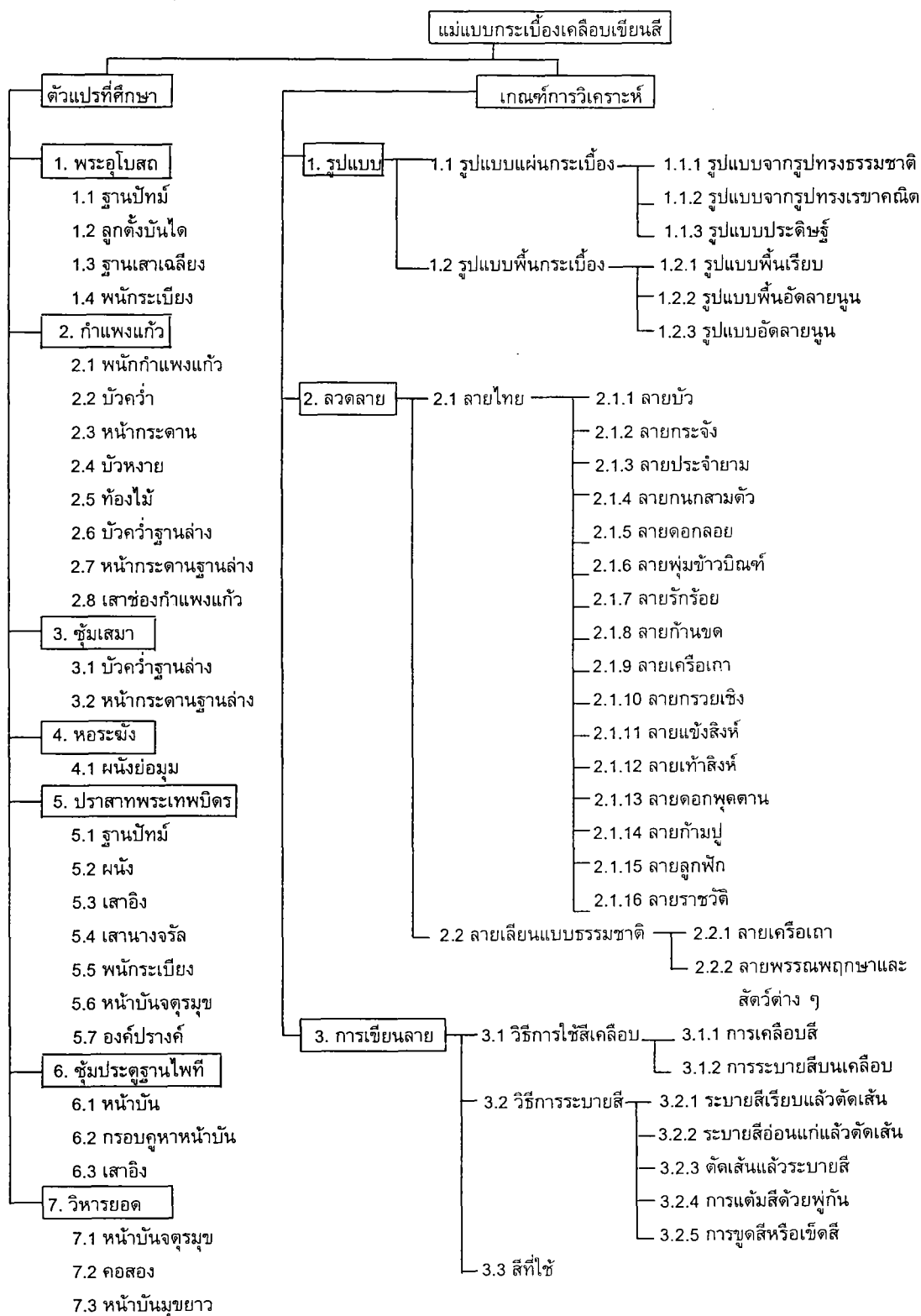
1. ลายไทย ได้แก่
 - 1.1 ลายบัว
 - 1.2 ลายกระจัง
 - 1.3 ลายประจำยาม
 - 1.4 ลายกนกสามตัว
 - 1.5 ลายดอกลอย
 - 1.6 ลายพุ่มข้าวบิณฑ์
 - 1.7 ลายรักร้อย
 - 1.8 ลายก้านขด
 - 1.9 ลายเครือเถา
 - 1.10 ลายกรวยเชิง
 - 1.11 ลายแข่งสิงห์
 - 1.12 ลายเท้าสิงห์
 - 1.13 ลายดอกพุดตาน
 - 1.14 ลายก้ามปู
 - 1.15 ลายลูกฟัก
 - 1.16 ลายราชวัติ
2. ลายเลียนแบบจากธรรมชาติ ได้แก่
 - 2.1 ลายเครือเถา
 - 2.2 ลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ

การเขียนลาย (Technique of painting)

หมายถึง วิธีการตกแต่งกระเบื้องเคลือบเขียนสีด้วยการระบายสีบนเคลือบ ซึ่งผู้วิจัยแบ่งวิธีการดังนี้

1. วิธีการใช้สีเคลือบ ได้แก่
 - 1.1 การเคลือบสี
 - 1.2 การระบายสีบนเคลือบ
2. วิธีการระบายสี ได้แก่
 - 2.1 ระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น
 - 2.2 ระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น
 - 2.3 ตัดเส้นแล้วระบายสี
 - 2.4 การแต้มสีด้วยพู่กัน
 - 2.5 การชุบสีหรือเช็ดสี
3. สีที่ใช้

กรอบแนวคิดการวิจัย
การศึกษาวิเคราะห์กระเบื้องเคลือบเขียนสี
ที่ตกแต่งภายนอกสถาปัตยกรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า ผู้วิจัยเรียงลำดับหัวข้อดังนี้

1. ประวัติวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
2. สถาปัตยกรรมที่ตกแต่งภายนอกด้วยกระเบื้องเคลือบเขียนสี
 - 2.1 พระอุโบสถ
 - 2.2 กำแพงแก้ว
 - 2.3 ชุ่มเสมา
 - 2.4 หอระฆัง
 - 2.5 ปราสาทพระเทพบิดร
 - 2.6 ชุ่มประตูฐานไฟ
 - 2.7 วิหารยอด
3. เครื่องปั้นดินเผา
 - 3.1 ประเภทของเครื่องปั้นดินเผา
 - 3.2 การทำเครื่องปั้นดินเผา
 - 3.3 การตกแต่งเครื่องปั้นดินเผา
4. กระเบื้องเคลือบเขียนสี
5. รูปแบบของกระเบื้องเคลือบเขียนสี
6. ลวดลายของกระเบื้องเคลือบเขียนสี
 - 6.1 ความเป็นมาของลายไทย
 - 6.2 สมัยสุโขทัย
 - 6.3 สมัยกรุงศรีอยุธยา
 - 6.4 สมัยรัตนโกสินทร์
 - 6.5 ลายอิทธิพลจีนและตะวันตก
 - 6.6 ลวดลายเครื่องถ้วยเบญจรงค์
 - 6.7 ประเภทของลายไทย
7. การเขียนลายกระเบื้องเคลือบเขียนสี
 - 7.1 วิธีการใช้สีเคลือบ
 - 7.2 วิธีการระบายสี
 - 7.3 สีที่ใช้

1. ประวัติวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

กรุงศรีอยุธยาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชจนถึงก่อนการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 นั้น มีพระมหากษัตริย์ปกครองบ้านเมืองต่อมาหลายรัชกาล ขณะนั้นพม่าประสบกับปัญหาภายใน จนเกิดการแตกแยกไม่มีกำลังและความคิดมารุกรานเมืองไทย ทำให้บ้านเมืองไม่มีศึกสงครามใหญ่ กรุงศรีอยุธยาจึง

มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ จากการติดต่อค้าขายกับชาวต่างชาติ ทั้งจีนและตะวันตก แต่ท่ามกลางความสงบสุขและความรุ่งเรืองทางศิลปวัฒนธรรมนั้นก็แฝงไว้ด้วยความขัดแย้ง ความละโมภในอำนาจ และการขาดศีลธรรมในกลุ่มชนชั้นปกครองบ้านเมือง เกิดความแตกแยกทั่วไปภายในราชอาณาจักร เมื่อพม่ายกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยา จึงสามารถทำลายป้อมกำแพงเมือง และตีเข้าพระนครได้โดยง่าย การศึกสงครามครั้งนี้พม่าได้เผาผลาญ บ้านเรือน วัดวาอาราม ปราสาทราชวัง จนย่อยยับ และกวาดต้อนผู้คน ขนทรัพย์สมบัติสิ่งมีค่าต่าง ๆ กลับไปพม่า

การเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าครั้งนี้ เป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมครั้งใหญ่ จากความขัดแย้ง แตกแยกกันในสังคมก่อนเสียกรุง เมื่อภายหลังการเสียกรุงแล้ว ความเดือดร้อนและความเจ็บปวดที่ได้รับทำให้คนไทยเกิดความรู้สึกและมีความมุ่งหมายเดียวกันในการคิดกู้กรุงศรีอยุธยาคลับคืนมา

เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงทำสงครามขับไล่พม่าออกไปจากราชอาณาจักร และกู้กรุงศรีอยุธยาคลับคืนมาได้นั้น ต้องใช้เวลาเกือบตลอดรัชกาลปราบปรามก๊กต่าง ๆ และจัดการบ้านเมืองให้เรียบร้อย จึงไม่มีเวลาและทุนทรัพย์ในการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมได้มากนัก

เมื่อเข้าสู่สมัยรัชกาลที่ 1 บ้านเมืองเริ่มมีความมั่นคงทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม จึงเริ่มมีการสร้างเมืองใหม่ขึ้นทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา การฟื้นฟูบ้านเมืองนั้น ฟื้นฟูทั้งทางโลก และทางธรรมอย่างเป็นรูปธรรม (ศรีศักร วัลลิโภดม. 2527 : 114 - 127)

ในด้านศาสนาพุทธศาสนาได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยมานานแล้ว ซึ่งสมัยทวารวดีที่มีการสร้างศิลปวัตถุ และสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนามาแล้วเช่น พระพุทธรูป ธรรมจักรศิลา สถูป เจดีย์ แม้ว่าการยอมรับนับถือนั้น จะมีลักษณะผสมผสานความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ ความเชื่อพื้นบ้าน และพุทธศาสนาเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน แต่หลักสำคัญของความเชื่อ ความศรัทธาอันคือ ศาสนาพุทธ โดยถูกนำมาใช้ในการดำเนินวิถีชีวิตของคนไทยทุกระดับชั้น นับตั้งแต่พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง ตลอดจนสามัญชน พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ จึงทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภกในพุทธศาสนาทั้งสิ้น ทรงทำหน้าที่ในการทำนุบำรุงพุทธศาสนาในด้านต่าง ๆ และเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งทศพิธราชธรรมในการปกครองอีกด้วย นับเป็นการดำเนินนโยบายในการปกครองประเทศ ดังที่ สมคิด จิระทัศนกุล (2537 : 22) กล่าวว่า นอกเหนือจากความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนา เช่นเดียวกับพุทธศาสนิกชนทั่วไปแล้ว ส่วนหนึ่งยังเป็นผลเนื่องมาจากอุดมคติของสังคมไทย ที่รับแนวคิดจากวัฒนธรรมของอินเดียที่ว่า พระมหากษัตริย์ย่อมต้องแสดงศักยภาพ 2 ลักษณะคือ

1. ความเป็นพระจักรพรรดิราช หมายถึง พระราชาผู้ยิ่งใหญ่ สามารถปกป้องปวงประชาให้อยู่เย็นเป็นสุข หรืออีกนัยหนึ่ง คือ พระราชาผู้เป็นเจ้าทางโลก

2. ความเป็นพระมหาธรรมราชา หมายถึง พระราชาผู้ทรงคุณธรรม ผู้เปี่ยมด้วยความเมตตา กรุณาต่อไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน หรือพระราชาผู้เป็นเลิศในทางธรรม

เมื่อเริ่มสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ ตลอดจนช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ มีความจำเป็นในการฟื้นฟูสร้างบ้านเมืองให้เป็นปึกแผ่นมั่นคงทุกด้าน ดังนั้น พุทธศาสนาจึงได้รับการฟื้นฟูอย่างเต็มที่ทั้งสถาบันสงฆ์ การสร้างและบูรณะปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม เพื่อให้เป็นศูนย์รวมจิตใจ และเรียกขวัญของประชาชนกลับคืนมา เป็นเครื่องหมายแห่งความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของบ้านเมือง การสร้างและบูรณะปฏิสังขรณ์วัดต่าง ๆ ได้ใช้แบบอย่างของสมัยกรุงศรีอยุธยาทั้งสิ้น วัดที่สร้างในสมัยรัตนโกสินทร์แบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ พระอารามหลวงและอารามราษฎร์

กรมศิลปากร (2525 ค : 5) อธิบายว่า พระอารามหลวง คือ วัดของพระมหากษัตริย์ ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงสร้างหรือบูรณะปฏิสังขรณ์ แต่ในสมัยรัตนโกสินทร์ เนื่องจากความจำเป็นในการเร่งสร้างบ้านเมือง

ให้ตีเหมือนครั้งกรุงศรีอยุธยา พระมหากษัตริย์จึงทรงสนับสนุนให้มีการสร้างวัด พระอารามหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์ จึงเป็นทั้งวัดที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้าง สถาปนา หรือบูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ และวัดที่เจ้านายและขุนนางสร้างขึ้น แล้วถวายเป็นวัดหลวง ส่วนการกำหนดแบ่งชั้นของพระอารามหลวงมีขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2457 ได้กำหนดแบ่งเป็น 3 ชั้น คือ พระอารามหลวงชั้นเอก ชั้นโท ชั้นตรี ส่วนอารามราษฎร์เป็นวัดที่ผู้สร้างไม่ได้ยกถวายเป็นวัดหลวง เป็นวัดที่มีอยู่ทั่วไป

การสร้างวัดในเขตพระราชวังนั้นมีมาตั้งแต่ครั้งสมัยสุโขทัย มีวัดพระศรีสรรเพชญ์ สมัยกรุงศรีอยุธยาได้รับแบบอย่างมา และใช้ชื่อวัดพระศรีสรรเพชญ์เช่นเดียวกัน สมัยกรุงธนบุรีมีวัดโมลีโลกยารามเป็นวัดในพระราชวัง จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก็มีการสร้างวัดพระศรีรัตนศาสดารามภายในเขตพระบรมมหาราชวังพร้อม ๆ กันกับการสร้างพระบรมมหาราชวัง วัดในเขตพระราชวังเหล่านี้มีลักษณะพิเศษ คือ ไม่มีภิกษุสงฆ์จำพรรษาในวัด เพียงแต่ใช้สำหรับเป็นที่ประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ โดยมีองค์พระมหากษัตริย์เป็นองค์ประธาน เช่น พระราชพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา ซึ่งได้ยกเลิกไปแล้วเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ. 2475 พระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร พระราชพิธีอุปสมบทเจ้าฟ้า และพระบรมวงศานุวงศ์ พระราชพิธีเนื่องในวันสำคัญทางพุทธศาสนา ฯลฯ

วัดพระศรีรัตนศาสดารามซึ่งเป็นวัดหลวงนี้ ม.ร.ว. แสงโสม เกษมศรี และวิมล พงศ์พิพัฒน์ (2515 : 12, 18) กล่าวว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อครั้งทรงกรมเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ทรงเป็นเจ้านายพระองค์แรกที่ผนวชในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แล้วเสด็จไปประทับอยู่วัดราชาธิวาส และต่อมาพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้ทรงอุปสมบทที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามนี้เช่นเดียวกัน แล้วไปประทับที่วัดราชสิทธิาราม

วัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็นพระอารามหลวงที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้าง ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของพระบรมมหาราชวัง มีพระระเบียงล้อมรอบทั้ง 4 ด้าน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงโปรดให้สร้างขึ้น โดยมีพระราชประสงค์จะให้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร และใช้เป็นที่ประกอบพระราชพิธี เมื่อสร้างพระอุโบสถเสร็จ ได้มีพระราชพิธีอัญเชิญพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากรจากกรุงธนบุรีมาประดิษฐานที่พระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อวันที่ 27 มีนาคม พ.ศ. 2327 ม.ร.ว.แสงโสม เกษมศรี และวิมล พงศ์พิพัฒน์ (2515 : 32-33) อธิบายว่า การสร้างวัดพระศรีรัตนศาสดารามที่สร้างพร้อม ๆ กับการสร้างพระบรมมหาราชวังนั้น ได้สร้างเป็น 2 ระยะ ระยะแรกสร้างใน พ.ศ. 2325 - พ.ศ. 2327 เขตของวัดมีพระระเบียงรอบบริเวณ สิ่งก่อสร้างในเวลานั้นมีดังนี้

1. พระอุโบสถ สร้างภายในพระระเบียงด้านทิศใต้ ด้านหน้าพระอุโบสถอยู่ทางทิศตะวันออกเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร
2. หอพระมณฑิยธรรม สร้างกลางสระเป็นที่เก็บรักษาพระไตรปิฎก และเป็นที่แปลพระราชนิพนธ์ ด้วย
3. ศาลารายรอบพระอุโบสถ 12 หลัง
4. หอระฆัง สำหรับแขวนระฆังที่โปรดให้ย้ายมาจากวัดสระเกศ
5. พระเจดีย์ทอง 2 องค์

ต่อมาใน พ.ศ. 2331 เมื่อชำระพระไตรปิฎกเสร็จแล้ว ได้มีการฉลองมหรสพ ทำให้ออกไม้เพลิงได้ตกลงบนหลังคาหอพระมณฑิยธรรมไฟไหม้หมดทั้งหลัง จึงต้องสร้างสถานที่เก็บพระไตรปิฎกขึ้นใหม่ ทรงโปรดให้ขยายเขตวัดทางด้านตะวันออกและต่อพระระเบียงออกไปทางด้านเหนือแล้วสร้างสิ่งอื่นเพิ่มเติมคือ

1. บริเวณที่หอพระมณฑิยธรรมถูกไฟไหม้นั้น โปรดให้ถมสระแล้วก่อฐานถมที่สร้างพระมณฑปสำหรับเก็บพระไตรปิฎก

2. ด้านเหนือที่ขยายออกไปนั้น สมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ทรงรับอาสาสร้างหอพระมณฑิยธรรมถวายใหม่

3. สร้างหอพระเทพบิดร สำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป เรียกกันว่า พระเจ้าอุทอง โปรดให้อัญเชิญมาจากวัดพุทไธสวรรย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ยวบแล้วหล่อเป็นพระพุทธรูปเงินทรงเครื่อง เรียกว่า พระเทพบิดร

4. สร้างวิหารเป็นที่ประดิษฐานพระนาค ซึ่งเป็นพระพุทธรูปประทับยืน องค์สูงใหญ่ เรียกกันว่า หอพระนาค

5. สร้างพระปรางค์ 8 องค์ ด้านหน้าวัดทิศตะวันออกอยู่นอกพระระเบียง แล้วสร้างกำแพงนอกพระปรางค์ เป็นเขตพระอารามด้านทิศตะวันออก พระปรางค์ทั้ง 8 องค์นั้นประดับด้วยกระเบื้องเคลือบสีและกระเบื้องถ้วย เป็นลวดลายดอกไม้แต่ละองค์ มีสีต่าง ๆ กัน โดยเรียงลำดับจากทิศเหนือไปทิศใต้ ดังนี้

- องค์สีขาว มีชื่อว่า พระสัมมาสัมพุทธมहाเจดีย์
- องค์สีขาวนวล มีชื่อว่า พระสัทธรรมปริยัติวราชมहाเจดีย์
- องค์สีชมพู มีชื่อว่า พระอริยสงฆสาวกมहाเจดีย์
- องค์สีเขียว มีชื่อว่า พระอริยสาวิกภิกษุณีสังฆมहाเจดีย์
- องค์สีม่วง มีชื่อว่า พระปัจเจกโพธิสัมพุทธมहाเจดีย์
- องค์สีน้ำเงิน มีชื่อว่า บรมจักรวรรดิราชามहाเจดีย์
- องค์สีแดง มีชื่อว่า พระโพธิสัตว์กฤษณามहाเจดีย์
- องค์สีเหลือง มีชื่อว่า พระศรีอริยเมตตมहाเจดีย์

การสร้างในระยะที่ 2 นี้ สร้างตั้งแต่ พ.ศ. 2331 - พ.ศ. 2352 สถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นในรัชกาลที่ 1 จะมีแบบอย่างที่สืบทอดมาจากสมัยอยุธยา ทั้งโครงสร้าง ลวดลาย การตกแต่ง ด้วยเพิ่งเริ่มสร้างบ้านเมืองจึงเป็นการรวบรวมช่างที่รอดชีวิตจากศึกสงครามกับพม่ามาช่วยกันฟื้นฟูบ้านเมืองให้ดีขึ้นประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งทรงมีพระราชประสงค์จะสร้างบ้านเมืองให้รุ่งเรืองอย่างครั้งกรุงศรีอยุธยา

เมื่อถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ไม่ได้ทรงสร้างหรือปฏิสังขรณ์สิ่งใดในวัดเลย ด้วยเป็นเพราะการสร้างสิ่งต่าง ๆ เพิ่งจะสำเร็จลง ยังไม่มีสิ่งใดชำรุดทรุดโทรม ประกอบกับในรัชกาลนี้ การศึกสงครามมีน้อยลง บ้านเมืองสงบขึ้น และได้มีการติดต่อค้าขายกับจีนมากขึ้น ศิลปะจีนได้เข้ามามีอิทธิพลปรากฏในงานด้านต่าง ๆ ของไทยรวมทั้งรูปทรงของสถาปัตยกรรม และการตกแต่งสถาปัตยกรรม ดังที่ ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี (2537 : 90 – 91) กล่าวว่า อิทธิพลของศิลปะจีนที่ปรากฏในงานตกแต่งพระอารามได้เข้ามาในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น คือ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ที่มีการค้าขายกับต่างประเทศเพิ่มมากขึ้น ขณะเดียวกัน เมื่อพระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ทรงเป็น “ผู้กำกับราชการ” กรมพระคลังอยู่ด้วยแล้ว จึงทรงจัดสำเภาไปค้าขายยังต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศจีน นอกจากนั้นยังมีขุนนาง และพ่อค้าผู้มีฐานะดีต่างก็มีสำเภาเพื่อทำการค้ากับจีนด้วยเช่นกัน ทำให้รัฐมีรายได้จากภาษีการค้าเป็นอันมาก ผลจากการค้าขายดังกล่าวนี้ จึงมีการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมเกิดขึ้น ศิลปวัตถุหลากหลายจากประเทศจีนก็ได้นำเข้ามาสู่ประเทศไทย บางอย่างก็นำเข้ามาแทนอับเฉาเรือ เช่น ตุ๊กตาหินแบบจีนรูปร่างต่าง ๆ กันที่นำมาประดับในพระอารามและในพระราชวัง หินแกรนิตชนิดต่าง ๆ ที่นำมาปูสวน ปูถนน ตามวัดต่าง ๆ ขณะเดียวกันก็มีคนจีนอพยพเข้ามาประกอบอาชีพในประเทศไทย มีทั้งคนจีนที่ใช้แรงงานและช่างฝีมือ

เมื่อพระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ได้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติ เป็นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 อิทธิพลของศิลปะจีนที่สืบทอดมาจากการค้าก็เฟื่องฟูมากขึ้น ด้วยเป็นศิลปะในพระราชนิยม ถึงแม้ในรัชกาลที่ 3 นี้ จะได้มีการสร้างเตาเผาขึ้นที่วัดสระเกศ โดยมีช่างชาวจีนเป็นผู้ดูแล และถ่ายทอดความ

รู้ให้เพื่อผลิตกระเบื้องเคลือบ ที่ใช้ในการตกแต่งสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาแล้ว กระเบื้องเคลือบที่ใช้ในการตกแต่งสถาปัตยกรรม ก็ยังได้มีการสั่งเข้ามาจากจีน เพื่อใช้ในการตกแต่งสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาด้วย ซึ่ง ม.ร.ว.แสงโสม เกษมศรี และวิมล พงศ์พิพัฒน์ (2515 : 32-33) อธิบายว่า ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดให้ปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามทั่วทั้งพระอาราม ตั้งแต่ พ.ศ. 2374 - พ.ศ. 2391 ดังนี้

1. ซ่อมและตกแต่งพระอุโบสถใหม่ทั้งองค์ ทั้งภายนอกและภายใน
2. สร้างวิหารพระธาตุ เดิมคือวิหารพระเทพบิดร โปรดให้รื้อแล้วสร้างใหม่เป็นวิหารยอดทรงมณฑป ประดับกระเบื้องเคลือบเขียนสี กระเบื้องถ้วยและกระเบื้องเคลือบสี เรียกกันว่า พระวิหารยอด หรือ เสวตกุฎาคาร เป็นที่ประดิษฐานพระแท่นมณีคศิลาบาตร

3. โปรดให้เขียนภาพเรื่องราวเกียรติที่ผ่องแผ้วใหม่ทั้งหมด

4. สร้างภูเขาและแท่นศิลาทรายภายในบริเวณพระอาราม

การบูรณะปฏิสังขรณ์ ทั้งพระอารามในรัชกาลนี้ โปรดให้กรมหมื่นศรีสุเทพและกรมหมื่นไกรสรวิชิต เป็นผู้อำนวยการปฏิสังขรณ์ กรมหมื่นอินทร์อมเรศ (กรมหลวงมหิศวรินทรารเรศ) พระองค์เจ้ากลาง (กรมพระเทเวศร์วัชรินทร์) พระองค์เจ้ามรกต (กรมขุนสกลดิศสถาพร) ทรงตรวจตราการช่างต่าง ๆ พระยาศรีพิพัฒน์ (สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิไชยญาติ) และพระยาเพชรพิไชยเป็นนายงาน (กรมศิลปากร. 2525 ก : 34)

ในรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้าง และปฏิสังขรณ์สถาปัตยกรรมในวัดพระศรีรัตนศาสดารามหลายแห่ง สมบัติ จำปาเงิน (2542 : 181-184) สรุปไว้ดังนี้ โปรดให้ก่อสร้างซุ้มชกัณฐ์ที่ต่อลานชั้นทักษิณของพระมณฑปออกไปทั้งด้านตะวันออก และด้านตะวันตก ทำพนักศิลาล้อมทั้ง 2 ชั้น สร้างประตุมณฑปประดับกระเบื้อง ทำบันไดเพิ่มขึ้นอีก 6 แห่ง แล้วต่อพระระเบียงย่นออกไปตรงด้านสกัดฐานทักษิณที่ต่อใหม่นั้น ทั้งด้านตะวันออกและด้านตะวันตก ทางด้านตะวันออกนั้น ทำประตุมณฑปประดับกระเบื้องทางด้านตะวันตกทำประตูหลังคาจตุรมุข บนลานทักษิณที่ต่อใหม่นั้น ทางด้านตะวันออกทรงสร้างปราสาทจตุรมุขยอดปราสาท เมื่อเดือน 6 แรม 9 ค่ำ ปีเถาะ พ.ศ. 2398 โดยมีพระราชดำริจะให้เป็นที่ประดิษฐานพระแก้วมรกต แต่เมื่อสร้างเสร็จแล้ว ทรงเห็นบริเวณสถานที่คับแคบไม่พอแก่การประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ จึงมิได้อัญเชิญพระแก้วมรกตมาประดิษฐานไว้ดังพระราชดำริ ปราสาทจตุรมุขยอดปราสาทองค์นี้พระราชทานนามว่า พระพุทธปรารักษ์ปราสาท ประดับตกแต่งด้วยกระเบื้องเคลือบเขียนสี กระเบื้องถ้วย และกระเบื้องเคลือบสีทั้งองค์ ต่อมาในรัชกาลที่ 6 ได้พระราชทานนามใหม่ว่า ปราสาทพระเทพบิดร

ทางด้านตะวันตกของพระมณฑป ทรงให้สร้างเจดีย์ตามแบบพระมหาสถูปในวัดพระศรีสรรเพชญ์ที่พระนครศรีอยุธยา เมื่อเดือนยี่ แรม 11 ค่ำ ปีเถาะ พ.ศ. 2398 พระราชทานนามว่า พระศรีรัตนเจดีย์ ต่อมาในรัชกาลที่ 5 ได้ประดับด้วยกระเบื้องทองทั้งองค์

ในรัชกาลที่ 4 ทรงโปรดให้ซ่อมพระอุโบสถ ตั้งแต่ตัวไม้เครื่องบน และเขียนภาพฝาผนังใหม่ด้านริ้วแต่ยังคงภาพเรื่องมารผจญและเรื่องไตรภูมิ ด้านหุ้มกลองข้างหน้า ข้างหลังไว้ ส่วนพื้นพระอุโบสถเดิมปูเสื่อทองเหลือง โปรดให้หล่อเป็นแผ่นอิฐทองเหลืองปูใหม่ ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เปลี่ยนใช้กระเบื้องหินอ่อนแทน บานหน้าต่างเดิมประดับมุกแก้วเบือเปลี่ยนเป็นประดับมุกทั้งบาน รูปเสี้ยวทางที่บานประตู และรูปเทวดาที่ข้างหน้าต่างเดิมเป็นลายเขียน ให้ทำเป็นลายปั้นปิดทองประดับกระจก เชิงไฟที่และผนังรอบพระอุโบสถ ประดับแผ่นกระเบื้องลายใหม่ ในรัชกาลนี้ ทรงโปรดให้บูรณะปฏิสังขรณ์ และสร้างปูชนียสถานเพิ่มเติมตลอดรัชกาล

ในรัชกาลที่ 5 ได้ทรงปฏิสังขรณ์สิ่งต่าง ๆ ที่ค้างมาแต่รัชกาลที่ 4 จนถึงปี พ.ศ. 2422 ทรงปรารภจะฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ ที่ครบวาระ 100 ปี และสมโภชพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร อันเป็นมิ่งขวัญพระนคร

ในคราวเดียวกัน จึงโปรดให้ปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามใหม่ทั้งพระอาราม โดยทรงขอแรงพระบรมวงศานุวงศ์ให้ทรงรับเป็นนายงานในการปฏิสังขรณ์นี้ทุกพระองค์ ตั้งแต่ พ.ศ. 2422 - พ.ศ. 2425

รัชกาลที่ 7 เริ่มบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามทั่วทั้งพระอาราม ตั้งแต่ พ.ศ. 2472 - พ.ศ. 2475 เพื่อการสมโภชพระพุทธรูปมหาธรรมิกราชปฏิมากร ฉลองพระอารามพร้อมกับสมโภชพระนครครบ 150 ปี

รัชกาลที่ 8 การบูรณะปฏิสังขรณ์ เป็นเพียงการปรับปรุงแก้ไขส่วนที่ชำรุดทรุดโทรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการซ่อมภาพจิตรกรรมฝาผนังที่พระระเบียง

รัชกาลที่ 9 กรมศิลปากร (2525 ก : 129) ได้แบ่งช่วงการบูรณะปฏิสังขรณ์ วัดพระศรีรัตนศาสดารามออกเป็น 2 ระยะดังนี้

ระยะที่หนึ่ง แรกเสด็จเสวยราชสมบัติจนถึงก่อนการสมโภชพระนคร 200 ปี

ระยะที่สอง การปฏิสังขรณ์ในโอกาสสมโภชพระนคร 200 ปี และฉลองวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งในคำกราบบังคมทูลในสมเด็จพะเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ รายงานการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม และพระบรมมหาราชวัง มีความตอนหนึ่งว่า การบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม และพระบรมมหาราชวังในครั้งนี้ ได้ลงมือปฏิสังขรณ์ตามโครงการตั้งแต่ พ.ศ. 2520 จนถึง พ.ศ. 2525 เป็นเวลากว่า 4 ปี สิ้นเงิน 350 ล้านบาท รวมรายการบูรณะกว่า 60 รายการ นับเป็นการบูรณะครั้งใหญ่ เป็นครั้งที่ 4 นับแต่ได้สถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี และได้มีการสมโภชพระนคร และฉลองวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ครบ 200 ปี ในปี พ.ศ. 2525 (กรมศิลปากร. 2525 ก : 7)

ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี (2543 : 21) กล่าวว่า ด้วยการก่อสร้างและบูรณะปฏิสังขรณ์ในแต่ละรัชกาลที่ผ่านมา ดังนั้นสิ่งก่อสร้างภายในวัดจึงมีรูปแบบที่หลากหลาย ตามแต่พระราชนิยมทางศิลปะของแต่ละรัชกาล ในแต่ละครั้งที่มีการก่อสร้าง หรือบูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ ซึ่งมักมีการสอดแทรกพระราชนิยมเข้าไปด้วยเสมอ แต่อย่างไรก็ดี โดยภาพรวมแล้วศาสนสถานเหล่านี้ยังคงยึดถือรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณีไว้อย่างเคร่งครัด อาจมีความแตกต่างไปบ้าง ก็แต่เพียงองค์ประกอบบางส่วน ลวดลายบางแห่ง วัสดุก่อสร้างและวัสดุตกแต่งเล็กน้อยเท่านั้น

วัดพระศรีรัตนศาสดารามได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์มาแล้วหลายครั้ง คือ ในรัชกาลที่ 1 รัชกาลที่ 3 รัชกาลที่ 4 รัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 7 ส่วนการบูรณะครั้งใหญ่ทั้งพระอาราม มีขึ้นในรัชกาลที่ 3 รัชกาลที่ 5 รัชกาลที่ 7 และในรัชกาลปัจจุบัน ซึ่งเป็นวาระที่บรรจบกับการฉลองพระนครครบรอบทุก ๆ 50 ปี

สถาปัตยกรรมที่มีอยู่ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตั้งแต่เริ่มสร้าง พร้อมกับการสร้างพระบรมมหาราชวังในรัชกาลที่ 1 เมื่อ พ.ศ. 2325 และได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์มาแล้วหลายครั้งในรัชกาลต่าง ๆ จนถึงรัชกาลปัจจุบัน กรมศิลปากร (2525 ค : 36-40) อธิบายว่า สถาปัตยกรรมที่ปรากฏมีดังนี้

1. พระอุโบสถ
2. กำแพงแก้ว
3. ชุมนเสมา
4. พระระเบียง
5. ศาลาราย
6. หอพระราชกรมานุสร
7. หอพระราชพงศานุสร
8. หอพระคันธารราษฎร์
9. พระมณฑปยอดปราสาท

10. หอระฆัง
11. ปราสาทพระเทพบิดร
12. เจดีย์ทอง 2 องค์
13. พระมณฑป
14. พระศรีรัตนเจดีย์
15. เจดีย์เหลี่ยมทรงเครื่อง 4 องค์
- 16.ฐานไพที และซุ้มประตูฐานไพที
17. หอมณเฑียรธรรม
18. วิหารยอด
19. หอพระนาค
20. พระอัฐมรามาเจดีย์ (พระปรารักษ์ 8 องค์)

ส่วนสถาปัตยกรรมที่มีกระเบื้องเคลือบเขียนสีตกแต่งภายนอกอยู่ในส่วนต่าง ๆ ของสถาปัตยกรรมนั้นมีดังนี้

1. พระอุโบสถ
2. กำแพงแก้ว
3. ซุ้มเสมา
4. หอระฆัง
5. ปราสาทพระเทพบิดร
6. ซุ้มประตูฐานไพที
7. วิหารยอด

2. สถาปัตยกรรมที่ตกแต่งภายนอกด้วยกระเบื้องเคลือบเขียนสี

2.1 พระอุโบสถ

พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม นับเป็นสถาปัตยกรรมที่มีความสำคัญที่สุดของวัดด้วยรัชกาลที่ 1 ทรงตั้งพระทัยสร้างขึ้น พร้อมกับการสร้างพระบรมมหาราชวัง เพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปมหาณีรัตนปฏิมากร ให้เป็นมิ่งมงคลแก่กรุงรัตนโกสินทร์ ส่วนการจัดผังบริเวณในส่วนพุทธาวาส ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี (2539 : 73) อธิบายว่า ในสมัยรัตนโกสินทร์ ถึงแม้จะยังยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณี ที่สืบเนื่องมาจากสมัยกรุงศรีอยุธยาก็ตาม แต่รูปแบบของผังบริเวณที่ปรากฏในกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 เป็นต้นมา ได้ยึดถือเอาพระอุโบสถเป็นอาคารที่สำคัญที่สุดในเขตพุทธาวาส โดยเน้นความสำคัญทางด้านกายภาพให้เห็นได้อย่างชัดเจน คือ แบบที่ถือเอาพระอุโบสถ หรือพระวิหารเป็นประธาน และแบบที่ถือเอากลุ่มอาคารเป็นประธาน การวางผังบริเวณพุทธาวาสของวัดพระศรีรัตนศาสดาราม จึงมีทั้งพระอุโบสถ พระวิหาร และพระมณฑปเป็นประธาน ล้อมรอบด้วยพระระเบียงทั้งสี่ด้านเท่ากับเป็นการแสดงเขตพุทธาวาสทั้งหมด โดยมีพระอุโบสถขนาดใหญ่ เป็นประธาน ตั้งอยู่ด้านทิศใต้ พระอุโบสถหันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีกำแพงแก้วล้อมรอบพื้นที่ ซึ่งเป็นศาลายู่อรอบนอกพระอุโบสถ เพื่อกำหนดขอบเขตพัทธสีมาทั้ง 4 ด้าน

ในการบูรณะปฏิสังขรณ์ทั้งพระอารามในสมัยรัชกาลที่ 3 นั้น สมบัติ จำปาเงิน (2542 : 159 – 184) ได้อ้างถึงจดหมายเหตุพระศรีสุริยปริชา ที่ได้เขียนถึงการบูรณะปฏิสังขรณ์พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามทั้งภายนอกและภายในไว้อย่างละเอียด ซึ่งมีข้อความบางตอนกล่าวถึงกระเบื้องเคลือบเขียนสีไว้ ดังนี้

...แลพระศรีรัตนอุโบสถกำหนดแต่พื้นฐานปัทม์เบื้องอุโบสถถึงที่สุดสูงสิบสี่วา สองศอกหกนิ้ว โดยวัดเพียงไฟที่แทรกเสาดเฉียงทิศอุทัยนับได้สิบห้า ท้องยาวเส้นหนึ่งกับแปดวาศอก ด้านสกัดวัดแต่ไฟที่แทรกเสาดเฉียงทิศเหนือไปถึงไฟที่แทรกเสาดเฉียงทิศใต้ โดยกว้างได้สิบสองวา แลหลังคาพระอุโบสถนั้นมุงเชิงด้วยกระเบื้องเคลือบสี รัศมีเหมือนแก้วประพาฬเป็นระเบียบ แล้วเรียบเรียงกระเบื้องเคลือบเหลืองอ่อนละม้ายคล้ายเหมือนดั่งบุษย์น้ำทองเป็นลวดคั่นเคียงกันกับกระเบื้องอันมุงพื้นหลังคา ในองค์แลหลังคาเฉียง...และกระเบื้องบางแห่งหักเจาะกระเทาะหลุด ขำรดข้าวรานร่วอยู่นั้น ก็เลือกคัดจัดสรรกระเบื้องที่ดีสีต้องอย่างวางสอดเสียดแทรกลงคงตามที่มีให้มีข้าวร่ว แต่ตัวข้อฟ้า หางหงส์ นาคสะดุ้งเดิมนั้นชำรุดผุพังทั้งสิ้น เอาการมีได้ให้รื้อลง ทรงพระมหากรุณาโปรดสั่งนายช่างทหารในให้เลือกจัดคัดหาไม้ที่สนิทเนื้อดี ไม่มีแตกข้าวรานมาเลื่อยผ่าฟันใส่ทำข้อฟ้า จัดไม้หน้าใหญ่ทำนาคสะดุ้ง หางหงส์ ใบระกามีให้มีที่ต่อ พอแต่งตัวไม่เสร็จแล้วลงรักไว้...ตัดกระจากทาเทือกสมุกรัก กระชับปรับกระจากเหลืองเลื่อมสีดั่งบุษราคัมประดับกับตัวไม้...เครื่องบนหลังคาสำเร็จแล้ว...และปูนเก่าที่ฐานชุกชีสูงสี่ศอก เป็นฐานรับไฟที่แทรกเสาดเฉียง...แลผนังไฟที่ข้างนอกกระเบื้องจีนเคลือบเขียนระบายเป็นไม้ดอกออกช่อผล เขียนเขาแอบตันไม้ มีนกน้อยใหญ่หลายอย่างล้วนเคลือบ ตั้งต่อติดกันเป็นระเบียบตามเนื้อผนังไฟที่ภายนอก...คัตเข้ามาถึงเชิงฐานปัทม์ ทรงเครื่องชั้นสองรองผนัง หน้ากระดานตั้งต่อพื้น มีกระเบื้องจีนเขียนระบายเป็นต้นไม้ดัดไม้ดอกออกช่อผลแต่ละต้นมีหมูนกน้อยๆ หกโหนดห้อยจับกิ่งไม้ ลางแผ่นมีนกใหญ่ ย่างยกย่องจ้องจิกหมูปูลาริมขอบสระ แต่ละแผ่นมีละอย่างต่างๆ กัน กระเบื้องจีนที่มีต้นไม้แลนกนั้นล้วนเคลือบน้ำยามาแต่จีนล้วนทุกแผ่น ข้างกระชับสอปูนติดหลังดั่งต้อๆ กันเป็นระเบียบเรียบเรียงโดยรอบ...เมื่อจะจบการพื้นผนัง...วัดฐานปัทม์รองผนังขึ้นไปถึงฝ้าเฉียงเบื้องบนสูง 4 วา วัดแต่ฝ้าเฉียงปลายผนังขึ้นไปถึงเพดานอีก 3 วา วัดโดยยาวแต่มุมผนังทั้งตะวันตก ไปถึงสุดมุมผนังข้างตะวันออกยาว 16 วาศอกกับ 6 นิ้ว แลด้านสกัดหน้าหลังโดยกว้างได้ 8 วา กับ 6 นิ้วนั้น เดิมลงรักพื้นชาดปิดทองลายรดน้ำ เป็นกนกเครือแย่งทรงข้าวบิณฑ์ดอกใน...จึงทรงให้ช่างแกะๆ พิมพ์ ดีพิมพ์ดินเป็นกนกก้านเครือแย่งประจำยามดอกในเคลือบสีเหลือง ก่อเตาเผาพิมพ์ดินให้สุกดี เตรียมไว้ให้พอประดับพื้นผนัง...เมื่อจะประดับจึงให้ระดมช่างหลวงสมทบกับพระภิกษุสามเณรช่างกระจาก จัดพิมพ์ดินสุกเคลือบสีที่ทำไว้ขึ้นประดับกระชับรัก พื้นผนังวางจันทะก้ามปูอยู่ริมรอบนอก แล้วติดกนกเป็นเครือแย่งทรงข้าวบิณฑ์ ดอกในระหว่างช่องช่องพื้นผนังทาเทือกรักสมุกระชับตัดกระจากเหลืองประดับ ดูนามดุจสีแก้วบุษราคัมน้ำทอง...แลเสาดหารับมุนหน้าสี่หลังสี่ ทั้งแปดเสาดนั้น เป็นเสาดใหญ่ ย่อเหลี่ยมไม้สิบสองสูงห้าวาสองศอกคืบจตุรัส มีฐานปัทม์ทรงเครื่องรับต้นเสาทุกเสาด แลหน้ากระดานฐานปัทม์ต่อพื้นตั้งติดกระเบื้องเคลือบเขียนระบายลายเบญจรงค์ เป็นเครือลดดาเกี้ยวประสาน ดอกตูมบาน ก้านกลีบขยายแก้มเกสรสีแดงอ่อนเหลืองสลับกัน...แลมุขเบื้องตะวันตก ตะวันออกมีอัมรินทร์ พระทวารใหญ่ 2 ข้าง 4 เป็น 6 อัมรินทร์ ขันบันไดจะขึ้นไปพระอุโบสถอัมรินทร์ละ 5 ขัน ล้วนศิลาเขาย่อเหลี่ยม เป็นลวดบัวระยั้งขึ้นไปทุกชั้น กระเบื้องเคลือบเขียนระบาย เป็นต้นไม้แอบภูเขาใบไม้เขียวดอกไม้มากลิบล้ำแลเกสรแดงเหลืองต่าง ๆ มีนกน้อย ๆ จับกิ่งไม้แลมีแมลง ผีเสื้อบิน แต่ละแผ่นมีละอย่างดั่งต้อศิลาชั้นอัมรินทร์บังขึ้นขึ้นไปทุกชั้นถึงพระทวาร...

พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ปัจจุบันเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยกพื้นสูงบนฐานปัทม์ หลังคาเป็นทรงจั่ว มีมุขลด 3 ชั้นอีกทอดหนึ่ง มุงด้วยกระเบื้องเคลือบสีน้ำเงินเกือบม่วง เป็นพื้นในขอบรอบนอกเป็นกระเบื้องเคลือบสีแสด หน้าบันกรูด้วยไม้จำหลักลายรูปพระนารายณ์ทรงครุฑขุดนาค ล้อมรอบด้วยลายกนกก้านขด ปลายลายเป็นรูปเทพนม และสัตว์หิมพานต์ ซึ่งเป็นรูปแบบที่สืบเนื่องมาจากสมัยอยุธยา กรอบคูหาหน้าบัน เป็นเครื่องไม้สลักเป็นข้อฟ้า ใบระกา หางหงส์ นาคสะดุ้ง ลงรักติดกระจากสีเหลืองที่ทำขึ้นใหม่ในรัชกาลที่ 3 ได้เข้ารับเชิงกลอนรอบอาคารและปลายเสาด ติดกันทวยจำหลักไม้เป็นรูปนาคห้อยศีรษะปิดทองประดับกระจากสีขาว ชายคาแขวนกระดิ่งใบโพธิ์ห้อย รายรอบทั้งสี่ด้านมีจำนวน 374 ใบ พระอุโบสถมีเฉลียงโดยรอบทั้ง 4 ด้าน ด้านสกัดหน้าและหลังเป็นเฉลียงกว้างกว่าด้านข้าง ซึ่งมีอัมรินทร์ขึ้น-ลงอยู่ทางด้านข้าง ข้างละ 2 แห่ง เฉลียงด้านหน้าและด้านหลัง มีเสาดใหญ่สี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง เรียงรายอยู่กลางเฉลียงด้านละ 4 ต้น เป็น 8 ต้น รอบเฉลียงเป็นพนักระเบียง มีเสาย่อมุมไม้สิบสองรองรับหลังคาเป็นระยะ มีทั้งหมด 48 ต้น หั่วเสาดเป็นบัวจงกลทุกต้น ผนังภายนอกพระอุโบสถเดิมในสมัยรัชกาลที่ 1 เขียนลายรดน้ำบนพื้นสีแดงชาด เป็นลายกนกเครือแย่งทรงข้าวบิณฑ์ดอกใน เมื่อบูรณะในรัชกาลที่ 3 โปรดให้ชะปูน

เก่าออกแล้วผสมปูนใหม่ กวดพื้นเรียบแล้วทาร์กติดดินเผาลายกนกกันเครื่องแย่งทรงข้าววิณฑ์ ดอกในเคลือบสีเหลือง ประดับกระຈຈสีเหลือง ซึ่งเป็นลวดลายเดิม ที่เขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 1

ฐานปัทม์รับผนังที่อยู่ตอนล่าง เป็นบัวฐานสิงห์ประดับลวดลายไทย ปูนปั้นปิดทองประดับกระຈຈเป็นลวดลายต่าง ๆ และตั้งรูปครุฑยุดนาคทรงเครื่อง หล่อด้วยทองประสมเรียงรายโดยรอบฐานทั้ง 4 ด้าน มีจำนวน 112 ตัว ชุ่มประตู่และชุ่มหน้าต่างเป็นชุ่มทรงจอมแห มีชุ่มประตู่ด้านหน้า 3 ชุ่ม ด้านหลัง 3 ชุ่ม ชุ่มประตู่กลางมีขนาดใหญ่กว่าชุ่มประตู่ 2 ข้าง บานประตู่และบานหน้าต่างด้านนอกลงรักประดับมุก บันไดทางเข้าออกประตูพระอุโบสถกรุพื้นด้วยหินอ่อน มี 8 ขั้น ขอบทำเป็นลวดบัว บังขึ้นหรือลูกตั้งบันไดกรุด้วยกระเบื้องเคลือบเขียนสีเนื้อดีลายไม้ดอก และนกจับกิ่งไม้แอบโชดหิน

กรมศิลปากร (2525 ก : 144) อธิบายว่า พนักระหว่างเสาระเบียง รัชกาลที่ 3 โปรดให้แปลงเป็นพนักทรงเครื่องตกแต่งผนังด้านนอกด้วยกระเบื้องเคลือบเขียนสี เป็นลายภูเขา ต้นไม้ ดอกไม้ ประกอบด้วยรูปสัตว์ เช่น นกน้อยใหญ่ต่าง ๆ แบบจีน บนกรอบพนักตั้งจานศิลาลักเป็นเฟืองแบบญี่ปุ่น บรรจุผลไม้ศิลาต่าง ๆ เป็นเครื่องพุทธรูปบูชา รวม 176 จาน นอกจากนี้ยังตกแต่งกระเบื้องเคลือบเขียนลายต้นไม้ ดอกไม้ นก และสัตว์ต่าง ๆ ที่เชิงฐานปัทม์ และที่บังขึ้นบันไดขึ้นสู่ประตูพระอุโบสถ ทั้ง 6 บันไดด้วย

การนำกระเบื้องเคลือบเขียนสีมาใช้ประดับตกแต่งนั้น ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี (2543 : 43 – 45) อธิบายว่า เสาระเบียงโดยรอบมีทั้งหมด 48 ด้าน ระหว่างเสาแต่ละด้าน มีพนักกระเบื้องก่ออิฐอยู่ตอนล่าง ด้านนอก ประดับด้วยกระเบื้องเคลือบลายดอกไม้แบบจีน ที่ไทยสั่งทำจากเมืองจีนในสมัยรัชกาลที่ 3 ส่วนตอนล่างของฐานปัทม์พระอุโบสถ ประดับด้วยกระเบื้องเคลือบลายดอกไม้เช่นเดียวกับพนักกระเบื้อง

ลักษณะของเนื้อกระเบื้องโดยทั่วไปมีหลายชนิด คือ กระเบื้องดินเอิทเอนแวร์ ที่มีเนื้อสีส้ม กระเบื้องดินสโตนแวร์ กระเบื้องดินพอร์ซเลน กระเบื้องดินโบนไชน่า ส่วนกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดารามนี้ วงศ์ทิพย์ ปิณฑะสุด (2522 : 50 – 52) อธิบายว่า ที่ท้องกระดานซึ่งรองรับฐานสิงห์อีกทีหนึ่งนั้น เป็นกระเบื้องกังไสลายนกจับต้นไม้มี่เขาประกอบ และที่ลูกบันไดแนวตั้งประดับกระเบื้องเคลือบลายดอกไม้และนก...ที่ท้องกระดานของพนักกระเบื้อง ด้านนอก ตกแต่งด้วยกระเบื้องกังไส ลายจันรูปนกจับต้นไม้มี่เขาประดับ

กระเบื้องกังไสนั้น เป็นกระเบื้องพอร์ซเลน (Porcelain) เนื้อดี มีความแกร่ง เป็นเครื่องปั้นดินเผาชนิดไฟสูง นิยมทำเป็นภาชนะเครื่องใช้ เครื่องตกแต่งที่มีคุณภาพดี

กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งภายนอกพระอุโบสถ มีอยู่ตามส่วนต่าง ๆ ของพระอุโบสถดังนี้

1. ฐานปัทม์พระอุโบสถ
2. ลูกตั้งบันไดทางเข้าออกพระอุโบสถ
3. ฐานเสาเฉลียงพระอุโบสถ
4. พนักกระเบื้องพระอุโบสถ

2.2 กำแพงแก้ว

กำแพงแก้ว เป็นกำแพงหรือเขื่อนล้อมพื้นที่ซาลารอบพระอุโบสถ ทั้ง 4 ด้าน มีซุ้มเสมาสร้างติดกับกำแพงแก้ว ประจำทั้ง 8 ทิศ มีช่องทางเข้า – ออก ด้านข้างด้านละ 2 ทาง โดยทำเสาเม็ดทรงมณฑลเหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสองที่ช่องทางเข้าออก

กำแพงแก้วและซุ้มเสมา สร้างในรัชกาลที่ 1 พร้อมกับพระอุโบสถ การบูรณะปฏิสังขรณ์ในรัชกาลที่ 3 กรมศิลปากร (2525 ก : 158 - 163) กล่าวว่า ลักษณะกำแพงแก้วที่สร้างในรัชกาลที่ 1 นั้น สันนิษฐานว่ากำแพงแก้วจะก่ออิฐถือปูนและโอบปูนผนังเรียบ เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม จึงโปรดให้ตกแต่งกำแพงแก้วด้วยกระเบื้องเคลือบเขียนสี กระเบื้องบัวคว่ำ บัวหงาย

เป็นลายกระจัง หน้ากระดานกรอบไฟที่เป็นดอกสี่กลีบแย่งเครือ เนื้อผนังไฟที่ข้างนอกตั้งกระเบื้องเคลือบสีเขียวลายระบายต้นไม้แบบเขา มีนกใหญ่ซิกกันจิก แต่ละแผ่นต่างกันโดยรอบ ภายในผนังติดด้วยกระเบื้องเขียวปูล้อมรอบ บนหลังพนักกำแพงแก้วนั้น ตั้งจานผลไม้เคลือบประดับ โดยรอบทั้งสี่ด้านรวมทั้งสิ้น 344 จาน เป็นพุทธบูชา

ในรัชกาลที่ 4 ไม่ปรากฏหลักฐานการซ่อมแซมกำแพงแก้ว และซุ้มเสมา แต่อาจจะนำจานผลไม้เคลือบออก เนื่องจากการปฏิสังขรณ์ในรัชกาลที่ 5 ไม่กล่าวถึงจานผลไม้เคลือบ และการซ่อมแซมกำแพงแก้ว และซุ้มเสมา

ในรัชกาลที่ 7 กำแพงแก้วนั้นซ่อมแซมเฉพาะกระเบื้องส่วนที่ชำรุดใหม่

กำแพงแก้วในปัจจุบันตกแต่งด้วยกระเบื้องเคลือบเขียนสีเกือบทั้งหมด มีเฉพาะท้องไม้ด้านในที่กรุด้วยกระเบื้องปูเคลือบสีเขียว กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ใช้ตกแต่งกำแพงแก้ว มีลวดลาย 2 แบบคือ แบบหนึ่งเขียนลายไทย มีที่พนักกำแพงแก้ว และฐานกำแพงแก้วทั้งด้านนอกด้านใน ตลอดจนเสาเม็ดทรงมณฑลเหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง อีกแบบหนึ่งเขียนลวดลายไม้ดอก นกและสัตว์ต่าง ๆ ที่กระเบื้องกรุท้องไม้ด้านนอกกำแพงแก้ว นอกจากนั้นลักษณะเนื้อกระเบื้องก็มี 2 ลักษณะคือ กระเบื้องเคลือบเขียนลายไทยจะมีเนื้อหยาบ ขุ่น จึงมักระบายสีหรือเคลือบสีพื้นด้วยสีต่าง ๆ ส่วนกระเบื้องเคลือบเขียนสีลายไม้ดอก นกและสัตว์ต่าง ๆ เป็นกระเบื้องเนื้อดี มีสีขาวนวล จึงมักเคลือบด้วยเคลือบที่บิสีขาว สีเขียวอ่อน ซึ่งวงศ์ทิพย์ พิณพะสุต (2522 : 49) เขียนถึง กำแพงแก้วว่า ตกแต่งด้วยกระเบื้องเคลือบ มี 2 เนื้อคือ เนื้อปั้งเคยและเนื้อกังไส ที่บัวตอนบน และล่างของกำแพงแก้ว และเสาช่องกำแพงแก้ว เป็นกระเบื้องเคลือบเขียนสีเนื้อปั้งเคย เป็นกระเบื้องเนื้อหยาบ ผิวค่อนข้างขุ่น เขียนลวดลายแบบไทย ส่วนหน้ากระดานท้องไม้ด้านนอกเป็นลายนกจับกิ่งต้นไม้ และมีเขาประดับเป็นลายจีน เนื้อกระเบื้องเป็นเนื้อใสเรียกกระเบื้องกังไส และ ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี (2537 : 141) เขียนว่า กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งกำแพงแก้ว เป็นกระเบื้องจากเมืองจีน

กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งกำแพงแก้วมีอยู่ในส่วนต่าง ๆ ดังนี้

1. พนักกำแพงแก้ว
2. บัวคว่ำ
3. หน้ากระดานพนักกำแพงแก้ว
4. บัวหงาย
5. ท้องไม้กำแพงแก้ว
6. บัวคว่ำฐานล่างกำแพงแก้ว
7. หน้ากระดานฐานล่างกำแพงแก้ว
8. เสาช่องกำแพงแก้ว

2.3 ซุ้มเสมา

ซุ้มเสมาเป็นซุ้มที่สร้างสำหรับประดิษฐานโบเสมา มีอยู่ 8 แห่ง ที่กำแพงแก้วล้อมรอบพระอุโบสถเพื่อแสดงเขตวิสุตคามสีมา กรมศิลปากร (2525 ค : 37) อธิบายว่า ลักษณะซุ้มเป็นซุ้มก่ออิฐถือปูนปิดทองประดับกระจกยอดเจดีย์ 5 ยอด ประดิษฐานเสมาคู่หล่อด้วยโลหะ

ฐานซุ้มเป็นฐานสิงห์ย่อมุมไม้สิบสองอยู่บนฐานบัว ซึ่งฐานบัวและหน้ากระดานฐานบัวนี้ ตกแต่งด้วยกระเบื้องเคลือบเขียนสีลายไทย เนื้อหยาบ เคลือบสีพื้นด้วยสีเหลือง

กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งซุ้มเสมาอยู่ในส่วนต่าง ๆ ดังนี้

1. บัวคว่ำที่ฐานล่างซุ้มเสมา
2. หน้ากระดานฐานล่างซุ้มเสมา

2.4 หอระฆัง

หอระฆังอยู่ด้านทิศใต้ของพระอุโบสถ เดิมสร้างในรัชกาลที่ 1 คราวเดียวกับการสร้างพระอุโบสถ เพื่อแขวนระฆังที่โปรดให้ย้ายมาจากวัดสระเกศ ต่อมาในรัชกาลที่ 4 โปรดให้สร้างขึ้นใหม่บนที่เดิม (กรมศิลปากร. 2525 ข : 87) และมาสำเร็จในรัชกาลที่ 5 ในคราวสมโภชพระนคร 100 ปี ได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์ โดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ทรงเป็นแม่กองประดับกระเบื้องหอระฆังใหม่หมดทั้งหลัง และในรัชกาลที่ 7 มีการซ่อมเฉพาะส่วนที่ชำรุด (กรมศิลปากร. 2525 ก : 257) หอระฆังเป็นอาคารทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส ย่อมุมไม้ยี่สิบสี่ ทรงบุษบก เครื่องยอดทรงมณฑปจอมแห ตั้งบนฐานสูง 2 ชั้น ชั้นล่างเป็นฐานย่อมุม มีประตูทางเข้า 4 ทิศ ชั้นบนเป็นฐานปัทม์ ตัวหอดอกแต่งด้วยกระเบื้องถ้วย กระเบื้องเคลือบสีและกระเบื้องเคลือบเขียนสีพื้นอัดลายนูน ส่วนที่ตกแต่งด้วยกระเบื้องเคลือบเขียนสีคือ ผนังย่อมุม

2.5 ปราสาทพระเทพบิดร

ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี (2543 : 66) อธิบายว่า ปราสาทพระเทพบิดร เป็นปราสาทจตุรมุขยอดปราสาท ตั้งอยู่บนฐานไพที ด้านทิศตะวันออกสร้างในรัชกาลที่ 4 เมื่อ พ.ศ. 2398 พระราชทานนามว่า “พระพุทธรูปปางค์ปราสาท” เพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระแก้วมรกต เนื่องด้วยพระอุโบสถนั้นมีฐานเตี้ยกว่าพระมณฑป ซึ่งเป็นที่เก็บพระไตรปิฎก สถาปนิกผู้ออกแบบคือ กรมขุนราชสีหวิกรม ผู้ออกแบบสิกระเบื้องกรุผนังปราสาทคือ พระอาจารย์แดง วัดหงส์รัตนาราม (กรมศิลปากร. 2525 ก : 109 - 200) เมื่อสร้างเสร็จในรัชกาลที่ 5 ปรากฏว่าสถานที่เล็กคับแคบ ไม่เหมาะแก่การประกอบพระราชพิธี จึงโปรดอัญเชิญพระเจดีย์กะไหล่ทองของรัชกาลที่ 4 มาประดิษฐานแทน ในรัชกาลที่ 5 โปรดให้พระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงควบคุมการบูรณะปฏิสังขรณ์ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เพื่อให้ทันการสมโภชพระนครครบ 100 ปี ใน พ.ศ. 2425 ในส่วนของกระเบื้องเคลือบเขียนสีนั้น กรมศิลปากร (2525 ก : 200) อธิบายว่า “พระเจ้านั่งยาเธอกรมหมื่นภูวเรศธำรงศักดิ์ ทำการภายนอกพระพุทธรูปปางค์ปราสาท สั่งกระเบื้อง และประดับกระเบื้องในที่ต่าง ๆ ซึ่งยังค้างอยู่เป็นอันมาก ทำการสลักลงรักปิดทองประดับกระจก เชิงกลอน ทวย ซ่อฟ้า ไบระกา หน้าบัน เสาและการต่าง ๆ ภายนอกทั้งหมด” ใน พ.ศ. 2446 ได้เกิดเพลิงไหม้หลังคา รัชกาลที่ 5 จึงโปรดให้บูรณะพระพุทธรูปปางค์ปราสาทขึ้นใหม่ และบูรณะเสร็จในรัชกาลที่ 6 ได้พระราชทานนามใหม่ว่า “ปราสาทพระเทพบิดร” ปัจจุบันใช้เป็นเป็นที่ประดิษฐานพระบรมรูปหล่อรัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 8 ในรัชกาลที่ 6 รัชกาลที่ 7 รัชกาลที่ 9 มีแต่การซ่อมแซมกระเบื้องที่ชำรุดให้ดีขึ้นเหมือนเดิม

ลักษณะของปราสาทพระเทพบิดร เป็นปราสาทจตุรมุขยอดปราสาท มีมุขหน้าเป็นมุขโถงอยู่ทางทิศตะวันออก หลังคามุงกระเบื้องเคลือบสีแสดงเป็นพื้นใน ขอบรอบนอกมุงกระเบื้องเคลือบสีเขียวเข้ม หน้าบันของปราสาทพระเทพบิดรนั้น รัชกาลที่ 4 ทรงโปรดให้ประดับหน้าบันด้วยพระราชลัญจกรประจำรัชกาลต่าง ๆ โดยหน้าบันทิศเหนือประดิษฐานรูปอุณาโลม พระราชลัญจกรในรัชกาลที่ 1 หน้าบันทิศใต้ประดิษฐานรูปครุฑยุดนาค พระราชลัญจกรในรัชกาลที่ 2 หน้าบันทิศตะวันตกประดิษฐานรูปพระวิมาน พระราชลัญจกรในรัชกาลที่ 3 หน้าบันทิศตะวันออกประดิษฐานรูปพระมหามงกุฎ พระราชลัญจกรในรัชกาลที่ 4 แล้วมีการเพิ่มพระเกี้ยวยอดพระราชลัญจกร ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อมีการบูรณะในสมัยของพระองค์ ชุ่มประตู่และชุ่มหน้าต่างเป็นชุ่มทรงมงกุฎ บานประตูเป็นลายรดน้ำ ปิดทองก้านแย่งพุ่มข้าวบิณฑ์ ส่วนองค์ปราสาทที่อยู่กลางหลังคาจตุรมุขนั้น มีชั้มนั้นแสดงซ้อน 3 ชั้น ตอนบนยอดมีกายนูนแบบปราสาทไทย ปราสาทพระเทพบิดรมีการตกแต่งภายนอกด้วยกระเบื้องเคลือบสี และกระเบื้องเคลือบเขียนสีลายไทย และลายดอกพุดตานทั้งหลัง ตั้งแต่ฐานปัทม์ ผนัง ผนังกระเบื้องมุงโถง เสาอิง เสานางจรัล ตลอดจนองค์ปราสาททั้งองค์ ซึ่งผนังด้านนอกของปราสาทพระเทพบิดร ที่ตกแต่งด้วยกระเบื้องเคลือบลายก้านแย่งพุ่มข้าวบิณฑ์ ลายดอกพุดตานนั้น ม.ร.ว. เน่งน้อย ศักดิ์ศรี (2543 : 66) อธิบายว่า ผนังด้านนอกของปราสาทพระเทพบิดร ตกแต่งด้วย

กระเบื้องเคลือบลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ลายดอกไม้บนพื้นสีฟ้าเข้ม เป็นวัสดุที่สั่งมาจากเมืองจีนตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 เพื่อใช้ตกแต่งพระอุโบสถวัดอรุณราชวราราม แต่การขนส่งล่าช้า จึงนำมาประดับปราสาทพระเทพบิดรแทน ฐานปัทม์ตกแต่งด้วยกระเบื้องเคลือบสีเขียว เขียนลายไทย โดยช่างไทยออกแบบลวดลายแล้วส่งไปทำที่เมืองจีน ในสมัยรัชกาลที่ 5 ส่วน วงทิพย์ ปิณฑะสุด (2522 : 67) ได้อธิบายถึง ปราสาทพระเทพบิดรว่า ปรากฏปราสาทพระเทพบิดร มีฐานนาคทรงบันแถลงซ้อน 3 ชั้น ยอดปรากฏทำรัศมีคั่นต่อปรากฏทั้งหมดประดับตกแต่งด้วยกระเบื้องเคลือบสี ผั่น เสาอิง เสานางจรัส ประดับกระเบื้องเคลือบเขียนสี เนื้อบั้งเคย ผั่นทำลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ดอกไม้จีน เชิงผั่นเป็นลายกระบวนไทย เสาอิง เสานางจรัส ตัวเสาดอกตกแต่งกระเบื้องลายกุตุ้น

การสร้างปราสาทพระเทพบิดรนั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริจะใช้เป็นสถานที่ประดิษฐานพระแก้วมรกตแทนพระอุโบสถเดิม ดังนั้นการก่อสร้างและการตกแต่งปราสาทพระเทพบิดรจึงทรงสร้างและตกแต่งอย่างงดงาม ด้วยวัสดุที่มีความคงทนแข็งแรง ดังเช่น การตกแต่งด้วยกระเบื้องเคลือบเขียนสี ที่ภายนอกของปราสาทพระเทพบิดรทั้งองค์

ลักษณะของกระเบื้องเคลือบเขียนสี ที่ใช้ตกแต่งปราสาทพระเทพบิดรนั้น มีหลายลักษณะ คือ กระเบื้องเคลือบเขียนสีพื้นอัดลายหนู กระเบื้องเคลือบเขียนสีพื้นเรียบ กระเบื้องเคลือบเขียนสีอัดลายหนู กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งปราสาทพระเทพบิดร มีอยู่ในส่วนต่าง ๆ ดังนี้

1. ฐานปัทม์
2. ผั่น
3. เสาอิง
4. เสานางจรัส
5. พนักกระเบียงมุขหน้า
6. หน้าบันจตุรมุข
7. องค์ปรากฏ

2.6 ชุมประตูลานไฟ

ฐานไฟที่เดิมสร้างในรัชกาลที่ 1 เป็นฐานทักษิณ 3 ชั้น ล้อมพระมณฑปหลังเกิดไฟไหม้ ใน พ.ศ. 2332 โปรดให้ถมสระ ก่อฐานลดพื้นลงมา 3 ชั้น มีซาลา และกำแพงแก้วล้อมรอบพระมณฑป

ในรัชกาลที่ 4 โปรดให้ถมที่ต่อฐานไฟออกไปทั้งด้านตะวันออก และตะวันตกก่อเป็นฐาน 2 ชั้น มีพนักศิลาล้อมทั้ง 2 ชั้น สร้างชุมประตูยอดมณฑปประดับกระเบื้อง ที่บันได 6 ประตู คือ ทิศเหนือ และทิศใต้ ด้านละ 2 ประตู ทิศตะวันออก และทิศตะวันตก ด้านละ 1 ประตู และมีชุมประตูยอดมณฑปของเดิม ทางทิศใต้อีก 1 ประตู รวม 7 ประตู บนลานทักษิณทิศตะวันออกสร้างพระพุทธรูปปรากฏปราสาท ด้านทิศตะวันตกสร้างพระศรีรัตนเจดีย์

ในรัชกาลที่ 6 ได้รื้อชุมประตูยอดมณฑปด้านทิศตะวันออก ทิศเหนือ ทิศใต้ ออก คงไว้แต่ชุมประตูทิศตะวันตก 1 ประตู และทิศใต้ 1 ประตู (กรมศิลปากร, 2525 ก : 166 - 167)

ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี (2543 : 82) อธิบายว่า ชุมประตูด้านทิศใต้เป็นชุมทางขึ้นพระมณฑปที่มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 เป็นชุมลวดลายปูนปั้นปิดทองประดับกระจก ส่วนชุมประตูด้านทิศตะวันตก เป็นชุมทางขึ้นพระศรีรัตนเจดีย์ สร้างในสมัยรัชกาลที่ 4 พร้อมกับการต่อฐานไฟที่ ตกแต่งด้วยกระเบื้องเคลือบสี กระเบื้องถ้วยและกระเบื้องเคลือบเขียนสี

ลักษณะชุมประตูฐานไฟที่ด้านทิศตะวันตก เป็นชุมจตุรมุขยอดทรงจอมแห ปลียอดประดับกระจก ด้านทิศเหนือและทิศใต้ ทำมุขยื่นออกมาเครื่องยอดเป็นเศียรครุฑ และเศียรนาคแทนช่อฟ้า และหางหงส์ประดับกระเบื้องถ้วย มีผนังเจาะช่องคูหาตกแต่งด้วยกระเบื้องเคลือบสีเหลืองและสีขาว เป็นลายตารางทแยงมุม และ

ทำพนักกระเบื้องในช่องคูลา ชุ่มตั้งอยู่บนฐานบัวมุกอัฐิถือปูนสีขาว ในส่วนที่ตกแต่งด้วยกระเบื้องเคลือบเขียนสีนั้นตกแต่งด้วยกระเบื้องเคลือบพื้นอัดลายหนู เป็นลายไทยเขียนสีตกแต่งที่เสาอิง และตกแต่งด้วยกระเบื้องอัดลายหนูเป็นลายเครือเถาเลียนแบบธรรมชาติ โดยอัดลายแยกเป็นชั้น ๆ คือ ดอก ใบ ก้าน แล้วนำมาประกอบตามที่ออกแบบไว้ กระเบื้องอัดลายหนูนี้ใช้ตกแต่งที่กรอบหน้าบันและหน้าบัน

กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่ง ชุ่มประตูลานไฟที่ด้านทิศตะวันตกมีอยู่ในส่วนต่างๆ ดังนี้

1. หน้าบัน
2. กรอบคูลาหน้าบัน
3. เสาอิง

2.7 วิหารยอด

กรมศิลปากร (2525 ข : 88) วิหารยอด เรียกกันเป็นสามัญว่า "วิหารขาว" (เศวตภูฎาคาร) อยู่ระหว่าง หอมณเฑียรธรรมและหอพระนาก เดิมเป็นหอพระเชษฐาธิราช ที่สร้างในรัชกาลที่ 1 ต่อมาในรัชกาลที่ 3 โปรดให้รื้อหอพระเชษฐาธิราช แล้วสร้างขึ้นใหม่เป็นแบบวิหารยอดทรงมณฑป ประดับกระเบื้องถ้วย กระเบื้องเคลือบสี และกระเบื้องเคลือบเขียนสี เป็นลายดอกไม้ ใบไม้ยกดอกสีต่าง ๆ ปลียอดประดับกระจก ช่อฟ้า และหางหงส์ เป็นรูปเศียรครุฑประดับกระเบื้องถ้วย ลักษณะวิหารยอดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีมุข 4 ด้าน ทิศเหนือและทิศใต้เป็นมุขยาว ทิศตะวันออกและทิศตะวันตกเป็นมุขสั้น หลังคาทรงจั่วปีกนก 2 ชั้น มุขลด 2 ชั้น ไม่มีไขราหน้าจั่ว หน้าบันก่ออิฐถือปูนประดับกระเบื้องถ้วยและกระเบื้องเคลือบเขียนสี ผนังชั้นนอกเจาะช่องคูลาหน้านาง รอบคูลาหน้านาง ส่วนย่อมุมไม้สิบสอง และเสาอิงรอบวิหารยอดประดับด้วยกระเบื้องถ้วย ฐานเสาทำเป็นกาบพรมศร หัวเสาเป็นรูปบัวจกกล ชุ่มประตู ชุ่มหน้าต่างผนังชั้นในเป็นชุมทรงมณฑป และ ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี (2543 : 86) กล่าวว่า ชุ่มประตูหน้าต่าง และยอดคูลาหน้านางประดับตรา จปร. ภายใต้จูลมณฑป แสดงว่า มีการบูรณะในสมัยรัชกาลที่ 5

ในการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามครั้งใหญ่ ในรัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าอภัยนารายณ์ พระองค์เจ้าชุมพลสมโภช ดูแลควบคุมงานบูรณะปฏิสังขรณ์วิหารยอด ได้แก่ การถือปูนประดับลายกระเบื้องใหม่ ซ่อมแซมหลังคา ยอดที่ค้ำ และซำรุด ปูพื้น เขียนผนัง และเพดานบานประตูหน้าต่างภายใน เป็นต้น

ในรัชกาลที่ 7 คราวฉลองพระนครครบ 150 ปี ซ่อมใหม่ทั้งองค์รวมทั้งซ่อมลวดลายกระเบื้อง (กรมศิลปากร. 2525 ก : 232 - 233)

กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ใช้ตกแต่งวิหารยอดมี 2 ลักษณะ คือ กระเบื้องเคลือบเขียนสีพื้นอัดลายหนู และกระเบื้องเคลือบเขียนสีอัดลายหนูเป็นรูปดอกไม้ ก้าน ใบ

กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งวิหารยอดมีอยู่ในส่วนต่าง ๆ ดังนี้

1. หน้าบันจตุรมุข
2. คอสองจตุรมุข
3. หน้าบันมุขยาวด้านทิศเหนือและทิศใต้

3. เครื่องปั้นดินเผา

3.1 ประเภทของเครื่องปั้นดินเผา

เครื่องปั้นดินเผาที่มนุษย์สร้างขึ้น มีมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ และได้มีการพัฒนาการทั้งรูปแบบวัตถุดิบ กระบวนการผลิต และประโยชน์ใช้สอย เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการและการเปลี่ยนแปลงของ

สังคมในแต่ละยุค ทำให้เกิดลักษณะของเครื่องปั้นดินเผาหลายประเภทที่มีความแตกต่างกันในด้านต่าง ๆ จึงได้มีการแบ่งประเภทของเครื่องปั้นดินเผาด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น

แบ่งตามขนาดและระบบการผลิต ได้แก่

1. หัตถกรรม (Craft) เป็นการทำเครื่องปั้นดินเผาด้วยมือโดยมีเครื่องมือที่คิดประดิษฐ์ขึ้นอย่างง่าย ๆ ช่วยทำให้การทำงานสะดวก รวดเร็ว เช่น แป้นหมุนที่ใช้มือหรือใช้เท้าเตะ แม่พิมพ์ไม้หรือแม่พิมพ์ดินเผา สำหรับกดลาย ลักษณะงานจะมีลักษณะแตกต่างกันเฉพาะตัว บางครั้งจัดอยู่ในกลุ่มศิลปะพื้นบ้าน

2. หัตถอุตสาหกรรม (Industrial craft) เป็นการผลิตที่ได้พัฒนาระบบการผลิตคล้ายระบบอุตสาหกรรมแต่ยังผลิตด้วยมือ

3. อุตสาหกรรม (Industrial) เป็นการผลิตในระบบอุตสาหกรรมสามารถทำรูปแบบและขนาดได้มากมาย เป็นการผลิตเพื่อสนองความต้องการจำนวนมาก

อรพินท์ พานทอง (2531 : 10 – 13) ได้แบ่งประเภทของเครื่องปั้นดินเผาออกเป็น 2 วิธีคือ

1. แบ่งตามลักษณะการใช้งาน เช่น ชุดอาหาร (Table ware) เครื่องประดับตกแต่ง (Decorative items) เครื่องสุขภัณฑ์ (Sanitary ware) เครื่องใช้ในครัว (Kitchen ware) เครื่องปั้นดินเผาที่ใช้กับงานสถาปัตยกรรม (Architectural ceramics) เป็นต้น

2. แบ่งตามลักษณะเนื้อดิน ความแข็งแกร่ง และอุณหภูมิที่เผา ได้แก่ เอิธเทอนแวร์ (Earthen ware) สโตนแวร์ (Stone ware) พอร์ซเลน (Porcelain) และโบนไชน่า (Bone China) เป็นต้น

การแบ่งประเภทเครื่องปั้นดินเผาในแบบแรก เป็นการแบ่งที่เข้าใจได้ง่าย เพราะเห็นได้ชัดเจนจากรูปทรง ลักษณะภายนอกของงานเครื่องปั้นดินเผา สะดวก และเหมาะสมกับการซื้อขายทั่วไป ส่วนการแบ่งแบบที่ 2 นิยมใช้ในวงการศึกษาศาสตร์ และอุตสาหกรรม เพราะมีรายละเอียดเกี่ยวกับคุณสมบัติของดิน อุณหภูมิที่ใช้ในการเผา การแบ่งตามลักษณะเนื้อดิน แบ่งออกเป็น 4 ชนิดคือ

1. เอิธเทอนแวร์ เป็นเครื่องปั้นดินเผาที่เนื้อดินมีความพรุน ส่วนใหญ่เผาอุณหภูมิไม่เกิน 1100 องศาเซลเซียส ไม่สามารถเก็บของเหลวได้ จึงต้องเคลือบก่อน ถ้าจะใช้บรรจุของเหลว เมื่อเผาแล้วมีสีส้มหรือสีน้ำตาล เช่น กระถางต้นไม้ อิฐก่อสร้าง แต่เอิธเทอนแวร์สามารถผลิตเพื่อให้เนื้อดินเป็นสีขาวได้ เรียกว่า ไวท์เอิธเทอนแวร์ (White earthenware) นำมาใช้มากในการผลิตเครื่องใช้บนโต๊ะอาหาร เผาด้วยอุณหภูมิ 1150 องศาเซลเซียส แล้วเผาเคลือบอุณหภูมิต่ำกว่าประมาณ 900 – 1050 องศาเซลเซียส ไวท์เอิธเทอนแวร์มีสีขาวจริง แต่ไม่โปร่งแสง ต่างจากดินโบนไชน่าที่ขาวและโปร่งแสง

2. สโตนแวร์ เป็นเครื่องปั้นดินเผาที่มีเนื้อดินแน่นทึบ เนื้อแกร่ง เผาอุณหภูมิประมาณ 1100 – 1300 องศาเซลเซียส สีเนื้อดินเมื่อเผาแล้วเป็นสีน้ำตาล สีเทา สีเทาอมเขียว เก็บของเหลวได้ดี เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีทั้งการเคลือบและไม่เคลือบได้แก่ กระเบื้องตกแต่งผนัง เครื่องปั้นดินเผาต้านกรีน โองราชบุรี

3. พอร์ซเลน เป็นเครื่องปั้นดินเผาที่มีความแกร่งสูง เนื้อดินมีสีขาวและโปร่งแสง เผาอุณหภูมิประมาณ 1300 องศาเซลเซียสขึ้นไป การเผาอุณหภูมิสูงทำให้เคลือบและเนื้อดินหลอมตัวเข้าเป็นเนื้อเดียวกัน ทำให้มีความแข็งแกร่งกว่าเครื่องปั้นดินเผาประเภทอื่น เวลาเคาะจะมีเสียงกังวาน พอร์ซเลนมักใช้ผลิตงานศิลปะ หรือเครื่องใช้ที่มีราคาสูง มักเคลือบด้วยเคลือบใสและเคลือบสีตกแต่ง เช่น กระเบื้องปูพื้น กระเบื้องบุผนัง เครื่องสุขภัณฑ์ ชุดอาหาร เครื่องประดับตกแต่ง

4. โบนไชน่า เป็นเครื่องปั้นดินเผาที่มีความแกร่ง เนื้อดินขาวและโปร่งแสง เผาอุณหภูมิสูงใกล้เคียงกับพอร์ซเลน โบนไชน่ามีลักษณะพิเศษที่เนื้อดินมีส่วนผสมของซี่งี้ถ้ากระดูกสัตว์ ผลิตภัณฑ์มีทั้งเคลือบและไม่เคลือบ เช่น งานศิลปะ ชุดอาหาร เครื่องประดับตกแต่ง เครื่องสุขภัณฑ์

ส่วนภรดี พันธุมกร (2534 : 4 – 5) แบ่งประเภทของเครื่องปั้นดินเผาตามลักษณะทางกายภาพ สีดิน และอุณหภูมิการเผาโดยแบ่งออกเป็น 3 ชนิดคือ

1. เอิโทเนอแวร์
2. สโตนแวร์
3. ไวก์แวร์ ซึ่งรวมพอร์ซเลนและโบนไซนาอยู่ในกลุ่มนี้

อรพินท์ พานทอง (2531 : 14) อธิบายว่า วัตถุที่ใช้ในการผลิตเครื่องปั้นดินเผา มีหลายชนิด แต่ละชนิดมีคุณสมบัติแตกต่างกัน วัตถุเหล่านี้แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มคือ

1. วัตถุสำหรับผลิตงานเครื่องปั้นดินเผา ได้แก่ เนื้อดิน (Clay bodies) น้ำเคลือบ (Glaze) สำหรับงานเครื่องปั้นดินเผา

2. วัตถุสำหรับผลิตแม่แบบ หรือแม่พิมพ์ ได้แก่ วัตถุที่ใช้ในการผลิตแม่แบบที่ใช้ผลิตเครื่องปั้นดินเผา แม่แบบมีแม่แบบสำหรับกดดินด้วยมือ แม่แบบสำหรับกดดินด้วยเครื่อง หรือแม่แบบสำหรับหล่อ วัตถุที่ใช้มักใช้ปูนปลาสเตอร์ เพราะมีคุณสมบัติดูดซึมน้ำได้ดี

วัตถุสำหรับทำแม่แบบ หรือแม่พิมพ์ในการทำกระเบื้องเคลือบเขียนสีแบบพื้นอัดลายหนู และแบบอัดลายหนู อาจเป็นดินเผา หรือกะโม่ เพื่อใช้เป็นแม่แบบสำหรับกดด้วยมือ (Hand pressing mould) หรืออาจจะมีเครื่องมือทุ่นแรงเพื่อช่วยในการผลิตให้สะดวกรวดเร็ว วัตถุที่ใช้ทำแม่แบบต้องมีความคงทนและมีคุณสมบัติดูดซึมน้ำ และระบายน้ำได้ดี เพราะดินที่ใช้กดแบบจะมีความชื้น

3.2 การทำเครื่องปั้นดินเผา

การทำเครื่องปั้นดินเผานั้น มีวิธีการขั้นตอนการผลิตที่ซับซ้อน ช่างต้องมีความรู้ ความชำนาญเกี่ยวกับคุณสมบัติของวัสดุ และกระบวนการผลิต ซึ่งมีขั้นตอนการผลิตตามลำดับหลายขั้นตอน ที่ต้องสัมพันธ์กัน ตั้งแต่การเริ่มต้นจนถึงขั้นสุดท้ายที่สำเร็จออกมาเป็นผลงานที่ต้องการ โดยสามารถแบ่งขั้นตอนการทำงานได้ดังนี้

1. การออกแบบ
2. การเตรียมเนื้อดิน
3. การขึ้นรูป
4. การตกแต่งความเรียบร้อย
5. การทำให้แห้ง
6. การเผาดิบ
7. การระบายสีได้เคลือบ
8. การเคลือบ
9. การเผาเคลือบ
10. การระบายสีบนเคลือบ

1. การออกแบบ การออกแบบเครื่องปั้นดินเผาต้องคำนึงถึงจุดมุ่งหมายของผลงาน ว่าทำเพื่อประโยชน์ใช้สอย หรือเพื่อความงาม ซึ่งผู้ออกแบบจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับวัสดุ และขั้นตอนการทำงาน เพื่อให้สามารถออกแบบได้อย่างเหมาะสมกับคุณสมบัติของวัสดุที่ใช้ รูปทรง ความคงทน และขั้นตอนการทำงานสำหรับการออกแบบกระเบื้องเคลือบเขียนสีนั้น ต้องมีการออกแบบ ทั้งรูปแบบแผ่นกระเบื้อง รูปแบบพื้นผิวกระเบื้อง ลวดลาย วิธีการระบายสี การใช้สี ไว้ตั้งแต่เริ่มต้น

2. การเตรียมเนื้อดิน การเตรียมเนื้อดินสำหรับการขึ้นรูปอาจเป็นเนื้อดินที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติ หรือนำดินมาผสมขึ้นใหม่ให้เหมาะสมกับการใช้งาน อรพินท์ พานทอง (2531 : 16-17) กล่าวว่า ดินที่ใช้ในการทำเครื่องปั้นดินเผา มีหลายชนิด ได้แก่ ดินขาว (Kaolin หรือ China clay) ดินดำ (Ball clay) สโตนแวร์เคลย์ (Stone ware clay) เอิโทเนอแวร์เคลย์ (Earthen clay) ดินแดง (Red clay) ดินทนไฟ (Fire clay) ลักษณะของดินที่นำมาใช้ในการขึ้นรูป แบ่งออกได้ 3 ลักษณะคือ ดินที่มีความเหนียว น้ำดิน และดินผง ดินที่ได้จากธรรมชาติ บางแห่งสามารถนำมาผลิตเครื่องปั้นดินเผาได้โดยไม่ต้องผสมอะไรเลย เช่น

ดินเอิเทอนแวร์ ดินสโตนแวร์ เป็นต้น ดินเหล่านี้เหมาะกับการผลิตงานหัตถกรรม หรือหัตถอุตสาหกรรม ดินเหล่านี้ เมื่อขุดมาจากแหล่งดิน ผ่านการล้างทำความสะอาดแล้ว สามารถนำมาใช้ได้เลยแต่ในการผลิต ระบบอุตสาหกรรมที่ต้องการผลผลิตจำนวนมาก และมีคุณภาพเหมือนกัน จำเป็นต้องเตรียมเนื้อดินที่มีส่วนผสมที่แน่นอน สามารถผลิตงานได้คุณภาพและลักษณะเหมือนเดิม

เมื่อจะนำดินมาใช้ในการขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ต้องปรับสภาพดินให้มีความชื้นกระจายทั่วถึง และไล่ฟองอากาศในดินออก เพราะฟองอากาศจะขยายตัวทำให้ผลิตภัณฑ์เสียหายเมื่อถูกความร้อนจากการเผาการปรับสภาพดินนั้น อรพินท์ พานทอง (2531 : 34) กล่าวว่า มีวิธีการทำได้ดังนี้

2.1. การทุบดิน (Wedging)

2.2. การนวดดิน (Kneading)

2.3. การใช้เครื่องรีดดิน (The De – airing pug mill)

เนื้อดินที่ใช้สำหรับกดแบบกระเบื้องพื้นอัดลายนูน และกระเบื้องลายนูน ควรมีความชื้นมากเพื่อให้เนื้อดินนิ่ม เมื่อกดดินลงในแม่แบบแล้ว เนื้อดินจะได้เข้าไปในร่องของลวดลายจนเต็ม ทำให้ได้แผ่นกระเบื้องที่มีลวดลายคมชัด

3. การขึ้นรูป การขึ้นรูปเครื่องปั้นดินเผาต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับลักษณะของเนื้อดิน และจุดมุ่งหมายของการผลิต วิธีการขึ้นรูปนั้นมีหลายวิธีคือ

3.1 การขึ้นรูปอิสระด้วยมือ

3.2 การขึ้นรูปด้วยวิธีขด

3.3 การขึ้นรูปด้วยวิธีแผ่น

3.4 การขึ้นรูปด้วยแป้นหมุน

3.5 การขึ้นรูปด้วยวิธีกดแบบ

3.6 การขึ้นรูปด้วยวิธีหล่อพิมพ์

3.7 การขึ้นรูปด้วยเครื่อง

การขึ้นรูปแผ่นกระเบื้องรูปแบบต่าง ๆ สามารถขึ้นรูปได้ทุกวิธี ยกเว้นการขึ้นรูปด้วยแป้นหมุน ซึ่งเหมาะกับการขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ ที่มีลักษณะกลม และอาจใช้หลายวิธี แล้วนำมาประกอบเข้าด้วยกันในผลิตภัณฑ์หนึ่งชิ้นก็ได้

ส่วนกระบวนการขึ้นรูปกระเบื้องนิยมขึ้นรูปในขณะที่ดินหมาด (Plastic state) เพราะสามารถขึ้นรูปได้หลายวิธี ดินที่ใช้ต้องนวดอย่างดี ซึ่งอาจใช้ดินที่มีความหมาดมากน้อยต่างกัน ขึ้นอยู่กับขั้นตอนการผลิต และความชำนาญของช่าง การขึ้นรูปในขณะที่ดินหมาด เป็นการขึ้นรูปที่เหมาะสมกับการผลิตกระเบื้องเคลือบเขียนสี วิธีการขึ้นรูปสามารถขึ้นรูปด้วยดินแผ่น และการขึ้นรูปด้วยการกดแบบด้วยมือ

การขึ้นรูปด้วยดินแผ่น จะได้กระเบื้องที่มีพื้นเรียบ เช่น กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งบริเวณฐานเขียนพระอุโบสถ ฐานเสาเฉลียงพระอุโบสถ บริเวณท้องไม้พระระเบียง และบริเวณท้องไม้กำแพงแก้ว เป็นต้น การขึ้นรูปต้องใช้ไม้กลมสำหรับรีดดินให้แผ่ออกเป็นแผ่น และไม้กระหนาบ 2 ข้าง เพื่อให้ดินมีความหนาเท่ากับความหนาของผลิตภัณฑ์ ที่ต้องเผื่อการหดตัวของดินแล้ว เมื่อรีดดินแผ่ออกเป็นแผ่นแล้ว จึงตัดดินเป็นแผ่นตามขนาดที่ต้องการ แล้วจึงผ่านขั้นตอนการทิ้งให้แห้ง การเผาดิบ ตามลำดับการทำเครื่องปั้นดินเผา

การขึ้นรูปด้วยการกดแบบด้วยมือ เป็นวิธีที่ใช้สำหรับการผลิตงานที่มีลักษณะเหมือนกัน จำนวนมาก และมีความซับซ้อนมากกว่าการขึ้นรูปแผ่นเรียบ เช่น มีลวดลายที่มีความนูนที่พื้นผิว มีทั้งแบบชั้นเดียวและแบบประกอบหลายชั้น

การทำลักษณะพื้นของกระเบื้องเคลือบเขียนสี นอกจากพื้นเรียบแล้ว ยังมีการทำพื้นอัดลายนูนที่มีลักษณะตัวลายเป็นผิวหูน และพื้นลายเป็นผิวลึก ซึ่งปฤณรัตน์ พิชญ์ไพบุลย์ (2538 : 47 – 48) อธิบายว่า

การขึ้นรูปด้วยพิมพ์กดเป็นวิธีที่ทำกันมานาน และได้ผลดี แต่จะได้รูปทรงต้นและค่อนข้างจะหนา โดยทั่วไปนิยมใช้พิมพ์ที่ทำจากปูนปลาสเตอร์ ซึ่งมีคุณสมบัติดูดน้ำจากเนื้อดิน ทำให้เนื้อดินแห้งเร็ว ไม่ติดแน่นกับหน้าพิมพ์ ขั้นตอนการทำอาจใช้การทำแผ่นดินหรือขุดดิน เนื้อดินไม่แข็งหรือเหลวเกินไป กรรมวิธีของพิมพ์กดต้องใช้แรงกด เพื่อให้เนื้อดินอัดตัวเข้าไปในทุกส่วนของหน้าพิมพ์ ซึ่งผลที่ได้จะเกิดขึ้นด้านหน้า แม่พิมพ์กดควรมีลักษณะโค้งมน กลวิธีพิมพ์กดใช้ผลิดงานได้อย่างสมบูรณ์ในตัวเอง ด้วยขั้นตอนง่าย ๆ สามารถผลิตได้เหมือน ๆ กันจำนวนมาก

จิรพันธ์ สมประสงค์ (2535 : 68 – 69) เขียนถึงการขึ้นรูปแบบใช้พิมพ์กด (Hand pressing) ว่าเป็นการใช้ดินที่เตรียมไว้เป็นแผ่นกดลงบนแม่พิมพ์ปูนปลาสเตอร์ แม่พิมพ์มีทั้งทำดินขึ้นเดียว และทำดินสองชั้น วิธีการทำคือ นำดินมาขนาดแผ่อกให้เป็นแผ่น ใช้เครื่องมือตัดดินตามรูปร่างของแบบ แล้วนำแผ่นดินไปวางบนแม่พิมพ์แล้วกดลงด้วยพิมพ์อีกชั้นโดยแรง ทั้งไว้ให้แห้งจึงเอาออกจากแม่พิมพ์ ถ้าเป็นแบบดินสองชั้น ใช้วิธีการเดียวกันแต่ทำแผ่นดินกดในแบบ 2 ข้าง แล้วนำมาประกอบติดเข้าด้วยกันด้วยน้ำสลิป

ภรดี พันธุภากร (2534 : 74) กล่าวถึงการขึ้นรูปด้วยการกดพิมพ์ว่า การอัดดินจากแม่พิมพ์เหล็กจะใช้ดินหมาดึงดินแห้ง แม่พิมพ์ปูนปลาสเตอร์หรือพิมพ์ปูนซีเมนต์ ดินต้องมีความเหนียวพอสมควรเป็นลักษณะโปรง มีความหนาบางตามความเหมาะสมกับผลิตภัณฑ์ การขึ้นรูปแบบนี้จะเป็งานานุนต่ำ นูนสูงหรือลอยตัว ถ้าเป็นงานลอยตัวจะใช้พิมพ์ 2 ชั้น หรือมากกว่า วิธีการนี้ทำกันมาแต่สมัยโบราณ เช่น การทำตุ๊กตาดินเผา พระพิมพ์ดินเผาตกแต่งสถาปัตยกรรม

การทำแม่พิมพ์กระเบื้อง ใช้พิมพ์ปูน หรือใช้ดินเผา ซึ่งมีการทำมานานแล้ว ส่วนดินที่ทำแผ่นกระเบื้อง ต้องทำแผ่นดินให้หนา กันการหดตัวของดินเมื่อดินแห้ง เวลาผึ่งให้กระเบื้องดินดิบแห้ง ต้องให้ความชื้นระเหยช้า ๆ โดยใช้ผ้าหรือพลาสติกคลุม (สุนทรี ประสงค์. สัมภาษณ์. 2545)

กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่มีรูปแบบพื้นเรียบ รูปแบบพื้นอัดลายนูนและรูปแบบอัดลายนูน ที่ตกแต่งสถาปัตยกรรมในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม น่าจะใช้กระบวนการผลิตด้วยวิธีนี้ ซึ่งมีแบบพิมพ์สำหรับกดด้วยมือทำด้วยปูนเป็นหลักฐานอยู่ในพิพิธภัณฑ์ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในการบูรณะปฏิสังขรณ์เพื่อฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ส่วนแม่พิมพ์ที่เคยใช้ในสมัยก่อน เข้าใจว่าน่าจะใช้แม่พิมพ์ดินเผา หรือแม่พิมพ์แกะไม้สำหรับกดแบบ เพราะคุณสมบัติของดินเผาและไม้ดูดซึมน้ำได้ดี ดังปรากฏในการซ่อมผนังด้านนอกของพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งสมบัติ จำปาเงิน (2542 : 166)ได้อ้างถึงจดหมายเหตุพระศรี-ภริปริชาว่า

เดิมลงรักพื้นชาดปิดทองลายรดน้ำ เป็นกนกเครือแย่งทรงข้าวบิณฑ์ดอกใน ครั้นนานหลายปีมีเทือกกรักพื้นผนังต้องแตกลมก็ร้าวแยกแตกกะเทาะไป ไม่ทนทาน...ครั้นจะให้ช่างปูนปั้นกระแหนะกนกติดผนังก็ทรงเห็นวาระจะจ้งหว่าแย่ง แลดอกจะเข้าออกขึ้นลงห่างถี่ มิเป็นระเบียบเรียบร้อยและใช้เวลานาน จึงทรงโปรดให้ช่างเขียนแบบใหม่ระบายหลายอย่างต่าง ๆ กัน แล้วทรงเลือกส่งให้ช่างแกะๆ พิมพ์ ดิพิมพ์ดินเป็นกนกก้านเครือแย่งประจำยามดอกในเคลือบสีเหลือง ก่อเตาเผาพิมพ์ดินให้สุกดีเตรียมไว้ให้พอประดับพื้นผนัง...

กระเบื้องเคลือบเขียนสีทั้งที่ผลิตขึ้นในไทยและที่ส่งมาจากจีนก็คงใช้กระบวนการผลิตด้วยการกดพิมพ์วิธีเดียวกันนี้ เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีลักษณะเหมือนกัน จำนวนมากและสามารถผลิตได้เร็ว นอกจากการขึ้นรูปด้วยวิธีกดแบบ ซึ่งเป็นวิธีการที่มีการใช้มานานตั้งแต่สมัยทวารวดีแล้ว การทำกระเบื้องเคลือบเขียนสียังอาจใช้วิธีหล่อพิมพ์ก็ได้ด้วย

4. การตกแต่งความเรียบร้อย เป็นการตรวจ และตกแต่งความเรียบร้อยของผลิตภัณฑ์ ในขณะที่ดินยังหมาดด้วยฟองน้ำ หรือผ้าเนื้อละเอียดชุบน้ำหมาด ๆ เช็ด จะทำให้ตกแต่งได้ง่ายหรืออาจจะตกแต่งความเรียบร้อยของผลิตภัณฑ์หลังการเผาติดแล้วก็ได้ โดยใช้กระดาษทรายชนิดละเอียดขัดให้เรียบร้อย เพราะถ้ามีเศษดิน หรือร้าวรอย ที่ผิวผลิตภัณฑ์ติดไปจนผลิตภัณฑ์ผ่านการเผาเคลือบเรียบร้อยแล้วเศษดิน หรือร้าวต่าง ๆ จะปรากฏอยู่บนผิวแก้ไขไม่ได้ ซึ่งบุญรัตน์ พิชญ์ไพบูลย์ (2538 : 123 – 126) ได้อธิบายว่า ถ้าเครื่องปั้นดินเผาที่มีพื้นผิวที่ขรุขระก็จะทำให้ส่วนที่เคลือบส่วนนั้นแลดูขรุขระไปด้วยและสีที่ปรากฏออกมาไม่สม่ำเสมอ

5. การทำให้แห้ง หลังจากขึ้นรูปและตกแต่งผลิตภัณฑ์ ที่หมาดให้เรียบร้อยแล้ว ต้องทิ้งผลิตภัณฑ์ให้แห้ง ด้วยการผึ่งลมในที่ร่ม หรืออบให้แห้งอย่างช้า ๆ เพราะถ้าแห้งเร็วเกินไป อาจทำให้ผลิตภัณฑ์แตก ร้าว หรือบิดงอได้ ซึ่งอาจเกิดจากความหนาบางไม่เท่ากัน การนวดดินยังไม่เป็นเนื้อเดียวกัน หรือการแห้งตัวไม่สม่ำเสมอ

6. การเผาติด เมื่อทั้งเครื่องปั้นดินเผาให้แห้งแล้ว นำไปเผาติดด้วยอุณหภูมิประมาณ 700 – 800 องศาเซลเซียส การเผาติดควรให้อุณหภูมิเพิ่มขึ้นอย่างช้า ๆ เพื่อให้ความชื้นในเนื้อดินแทรกตัวระเหยออกได้ทัน ถ้าเพิ่มอุณหภูมิเร็วเกินไป ผิวของเครื่องปั้นดินเผาอาจแห้ง หรือสากตัวก่อน ทำให้น้ำระเหยไม่ได้ เครื่องปั้นดินเผาที่จะแตกหรือร้าวได้ ถ้าเครื่องปั้นดินเผาที่มีขนาดใหญ่ หรือมีความหนามากต้องเพิ่มอุณหภูมิให้ช้ามากด้วย

การเผาติดเป็นการช่วยให้เครื่องปั้นดินเผามีความแข็งแรงขึ้น สามารถหยิบจับได้ง่าย เป็นการตรวจสอบเครื่องปั้นดินเผาด้วยว่ามีรอยแตกร้าวก่อนนำไปเผาเคลือบหรือไม่ การนำไปเคลือบก็สะดวกกว่าและเครื่องปั้นดินเผาที่ผ่านการเผาติดแล้ว เมื่อนำไปเผาเคลือบอาจเร่งอุณหภูมิได้เร็วกว่าเครื่องปั้นดินเผาที่ไม่ได้เผาติด

กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งภายนอกสถาปัตยกรรมวัดพระศรีรัตนศาสดารามนั้น ส่วนใหญ่มีขนาดใหญ่ และมีความหนาประมาณ 2-5 ซม. การเผาติดต้องเพิ่มอุณหภูมิอย่างช้า ๆ

7. การระบายสีใต้เคลือบ เป็นการตกแต่งเครื่องปั้นดินเผาที่เผาติดแล้ว ด้วยการระบายสีใต้เคลือบ ซึ่งมีทั้งสีทนความร้อนสูง และสีสำหรับไฟต่ำ ซึ่งต้องใช้สีเคลือบและดินให้สัมพันธ์กัน และเหมาะสมกับอุณหภูมิในการเผา น้ำเคลือบที่ใช้มักใช้เคลือบใส

8. การเคลือบ น้ำเคลือบเป็นสารประกอบของอะลูมินา (alumina) ซิลิกา (silica) และสารที่ช่วยในการหลอมละลายในกระบวนการความร้อน มีลักษณะใสคล้ายแก้ว ทำหน้าที่ฉาบบนผิวผลิตภัณฑ์ (ทรงพันธ์วรรณมาศ. 2532 : 92) การทำน้ำเคลือบสมัยก่อน ป. เหมชะญาดิ (ม.ป.ป. : 22) กล่าวว่า นักโบราณคดีบางท่านเชื่อว่าน้ำยาเคลือบสมัยนั้นยังมิใช่น้ำเคลือบผสมออกไซด์ แต่เข้าใจว่าเป็นน้ำยา ทำจากพวกพืชมามากกว่า การเคลือบควรเลือกวิธีที่เหมาะสมกับลักษณะ และขนาดของงานเครื่องปั้นดินเผา วิธีการมีวิธีชุบหรือจุ่ม เทราด ทา และพ่น แล้วทำความสะอาดเช็ดส่วนฐานที่สัมผัสกับพื้น เพื่อมิให้น้ำเคลือบละลายติดชั้นวางในเตา

9. การเผาเคลือบ เป็นการเผครั้งที่สอง อุณหภูมิที่ใช้ในการเผาเคลือบขึ้นอยู่กับคุณสมบัติของน้ำเคลือบ เนื้อดินและสี การจัดวางผลิตภัณฑ์ในเตาเผา ต้องจัดวางไม่ให้ผิวที่ชุบเคลือบไว้สัมผัสกันเพราะเมื่อเคลือบสากตัวหลอมละลาย จะทำให้ผลิตภัณฑ์ติดกันแน่น เมื่อเคลือบเย็นตัวลง

การเผาเคลือบจะทำให้น้ำเคลือบละลายเป็นเนื้อเดียวกันและเกาะติดกับผลิตภัณฑ์ มีความมันแวววาวหรือเคลือบผิวด้านทำให้ผลิตภัณฑ์มีความแข็งแรงทนต่อกรด และด่าง สามารถบรรจุของเหลวได้ (ทรงพันธ์วรรณมาศ. 2532 : 155)

10. การระบายสีบนเคลือบ เป็นการใช้สีบนเคลือบระบายลงตลอด หลังจากเผาเคลือบ สีบนเคลือบเป็นสีไฟฟ้า เมื่อระบายสีแล้ว ต้องนำมาเผาอีกครั้งในอุณหภูมิประมาณ 700 – 800 องศาเซลเซียส เพื่อให้สีติดแน่น ไม่หลุดลอก

ส่วนการทำเครื่องปั้นดินเผาของจีนนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2514 : 8 - 9) ทรงอธิบายว่า การทำทำแยกกัน พวกหนึ่งทำ แต่การผสมหินที่ทำเครื่องถ้วย หินที่ทำเครื่องถ้วยอย่างดี มีที่เขามืองอันฮุย ชาวเมืองบดละเอียด ส่งขายที่เมืองเก็งเต็กตัน ซึ่งคัดสีแยกเนื้อขาวบริสุทธิ์และเนื้อเจือสีอื่น ถ้าเนื้อเจือสีอื่นใช้ทำของซึ่งเคลือบสีทับ เช่น เครื่องสังคโลก เครื่องเบญจรงค์ พวกหนึ่งทำแต่การผสมสีสำหรับเขียน ของที่ทำเป็นสี เป็นของหาได้ในเมืองจีนทั้งนั้น เช่น ครามมีที่เมืองเสฉวน เป็นต้น มีแต่สีดอกกุหลาบสีเดียวที่ต้องซื้อฝรั่ง พวกช่างปั้นพวกหนึ่งก็ยั้งแบ่งเป็น 3 เหล่า ตามวิธีการขึ้นรูป พวกช่างเขียนก็ทำแต่การเขียนอย่างเดียว และแยกเขียนเป็นอย่าง ๆ บางพวกเขียนแต่คราม บางพวกเขียนแต่สี และในพวกหนึ่งยังแบ่งกระบวนเขียน บางคนเขียนแต่ลาย บางคนเขียนแต่รูปสัตว์ บางคนก็เขียนแต่รูปคนที่เป็นลายประกอบ ก็เป็นแต่ชั้นมือศิษย์ ซึ่งแรกหัดเขียน จะต้องการให้เขียนลายใดก็ต้องหาช่างถนัดลายนั้น ถ้าเขียนลายอื่นก็ต้องหาคนอื่นเขียน พวกเคลือบและพวกเผา ก็ทำแต่การเคลือบการเผาไม่ทำอย่างอื่น การทำเครื่องปั้นดินเผาต้องอาศัยฝีมือช่างหลายคนทีเดียว และช่างเหล่านั้นพวกหนึ่ง ๆ ทำแต่การอย่างเดียวยับต่อพ่อ ลูก หลาน มาในตระกูลเหมือนกันทุกพวก

3.3 การตกแต่งเครื่องปั้นดินเผา

การตกแต่งเครื่องปั้นดินเผามีความสำคัญต่องานเครื่องปั้นดินเผามาก ดังที่ อรพินท์ พานทอง (2531 : 86 – 87) ได้เขียนถึง การตกแต่งเครื่องปั้นดินเผาว่า การตกแต่ง (Decoration) เป็นขั้นตอนหนึ่งของเครื่องปั้นดินเผา การตกแต่งจะเป็นตัวช่วยเสริมสร้างความงามให้กับผลิตภัณฑ์ การเคลือบนับว่าเป็นการตกแต่งอย่างหนึ่ง การเขียนสี ขูดร่อง ทำลวดลายต่าง ๆ เป็นการตกแต่งทั้งสิ้น การตกแต่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงลักษณะภายนอก (Appearance) ของผลิตภัณฑ์ได้มาก วิธีการตกแต่งเครื่องปั้นดินเผา ทำได้หลายวิธี ดังนี้

1. การตกแต่งเมื่อเนื้อดินอยู่ในสถานะหมาด
2. การตกแต่งเมื่อเนื้อดินอยู่ในสถานะค่อนข้างแข็ง
3. การตกแต่งเมื่อเนื้อดินอยู่ในสถานะแห้ง
4. การตกแต่งเมื่อผ่านการเผาติดแล้ว การตกแต่งในระยะนี้จะทำได้ด้วยวิธีตกแต่งด้วยเคลือบหรือสีสำเร็จในขั้นต่าง ๆ ดังนี้

4.1 การตกแต่งบนผิวผลิตภัณฑ์ก่อนเคลือบ หรือเรียกว่า การตกแต่งใต้เคลือบ (Under glaze decoration)

4.2 การตกแต่งด้วยการเคลือบ โดยใช้เคลือบสีเป็นตัวตกแต่ง (Glazing)

4.3 การตกแต่งบนผิวเคลือบ (On – Glaze or Over glaze decoration)

ส่วนจิรพันธ์ สมประสงค์ (2535 : 81) เขียนถึงการตกแต่งว่า การตกแต่งหลังการเผาติดมีหลายวิธีเช่น

1. การตกแต่งด้วยวิธีการเคลือบสี โดยจะใช้สีเดียวหรือหลายสีก็ได้ โดยใช้เทคนิคการเคลือบตามสะดวก กล่าวคือ อาจใช้เทสีราด หลาย ๆ สี บนภาชนะอันเดียวหรือใช้วิธีการพ่นสี ขูดสี

2. การตกแต่งด้วยวิธีการเขียนสีใต้เคลือบวิธีนี้ ทำได้ทั้งภาชนะที่ยังไม่ได้เผาติดและภาชนะที่ได้ทำการเผาติดแล้ว สีใต้เคลือบนี้จะตกแต่งได้หลาย ๆ สีตามความต้องการ การเขียนจะเขียนด้วยพู่กันเส้นหนักเบา อ่อนแก่ทั้งดงาม

3. การตกแต่งด้วยการเขียนสีบนเคลือบ จะกระทำกับภาชนะที่เคลือบแล้วและควรเป็นเคลือบใสขาว จึงจะเหมาะแก่การเขียนสีต่าง ๆ บนเคลือบที่เป็นตัวอย่างได้ดี ก็คือเครื่องเบญจรงค์

การตกแต่งกระเบื้องเคลือบเขียนสี ซึ่งเป็นการเขียนสีบนเคลือบ สุรศักดิ์ โกสิยพันธ์ (2531 : 44) อธิบายว่า มีส่วนประกอบที่ใช้ในการตกแต่งดังนี้

1. การเคลือบ
2. สีสำหรับเครื่องปั้นดินเผา
3. วิธีการระบายสีบนเคลือบ

การเคลือบเป็นการเคลือบก่อนการเขียนสีบนเคลือบ มักใช้เคลือบใส (Clear glazes or transparent glazes) เคลือบใสเป็นเคลือบที่ใช้เคลือบเครื่องปั้นดินเผา มีลักษณะคล้ายกระจก หรือแก้วใสาบติดที่ผิวเครื่องปั้นดินเผา มีความโปร่งใสจนมองเห็นสีของเนื้อดิน ไม่ปิดบังสีของเนื้อดินเหมือนเคลือบทึบ

ดังนั้นการเคลือบเพื่อระบายสีบนเคลือบ จึงต้องคำนึงถึงสีของเนื้อดินหลังการเผาเคลือบแล้วคือ ถ้าเนื้อดินมีสีขาว เช่น ดินโบนโซนา ดินฟอร์ชเลน ก็สามารถใสเคลือบใสได้ ถ้าเนื้อดินมีสีขาวขุ่น เนื้อหยาบ มักใช้เคลือบสีสีขาว หรือเคลือบทึบขาว เคลือบปิดสีผิวดิน คุณสมบัติของเนื้อดินกับน้ำเคลือบ และสีเคลือบ ต้องมีความสัมพันธ์กันในการใช้อุณหภูมิการเผา เพื่อให้เคลือบ สีเคลือบ และเนื้อดินเกาะตัวกันดี มีความสวยงาม การเคลือบกระเบื้องเคลือบเขียนสีปรากฏว่า มีการเคลือบ ทั้งเคลือบสีสีขาว เคลือบทึบสีขาว และเคลือบสีต่าง ๆ เป็นสีพื้น ก่อนแล้วจึงนำมาระบายสีบนเคลือบ

การเคลือบผลิตภัณฑ์มี 4 วิธี ทรงพันธ์ วรรณมาศ (2532 : 123-124) อธิบายวิธีการเคลือบดังนี้

1. การทาด้วยแปรง ใช้แปรงขนนุ่ม ควรรท้าน้ำเคลือบไปทางเดียวกันไม่ควรทาช้อนลง เพราะทำให้น้ำเคลือบไม่เรียบ วิธีนี้เหมาะสำหรับงานที่ไม่ใหญ่นัก

2. การชุบ หรือจุ่มน้ำเคลือบ วิธีนี้ต้องใช้น้ำเคลือบมากพอให้ผลิตภัณฑ์จุ่มลงได้ทั้งชิ้น วิธีนี้จะทำให้เคลือบเรียบเมื่อเผาแล้วผิวเคลือบเนียนเสมอกัน

3. การเทราด วิธีเทราดนั้นให้น้ำผลิตภัณฑ์ไปวางบนไม้รองที่มีภาชนะรองรับน้ำเคลือบอีกทีหนึ่ง แล้วจึงเอาน้ำเคลือบเทราดรอบ ๆ ผลิตภัณฑ์ให้ทั่ว

4. การพ่น วิธีนี้จะได้เคลือบที่มีความสม่ำเสมอเมื่อเผาเคลือบแล้ว เหมาะสำหรับระบบอุตสาหกรรม และผลิตภัณฑ์ขนาดใหญ่ และมีจำนวนมาก น้ำเคลือบที่ใช้พ่นควรมีความเข้มข้นเพื่อสะดวกในการพ่น การใช้น้ำเคลือบก่อนใช้ควรคนเบา ๆ ให้น้ำเคลือบกระจายตัวให้ทั่ว และไม่เกิดฟองอากาศในน้ำเคลือบ

สีสำหรับเครื่องปั้นดินเผา หรือสีสำหรับเคลือบและการตกแต่งเครื่องปั้นดินเผานั้น สุรศักดิ์ โกสิยพันธ์ (2531 : 19-20) อธิบายว่า สีที่นำมาใช้ตกแต่งแบ่งเป็น 2 ประเภทคือ

1. สีที่ได้จากออกไซด์ หรือคาร์บอเนตของโลหะต่าง ๆ เช่น ทองแดงออกไซด์ เป็นสารให้สีเขียว โคบอลออกไซด์ เป็นสารให้สีน้ำเงิน เหล็กออกไซด์ เป็นสารให้สีน้ำตาลแดง นิกเกิลออกไซด์ เป็นสารให้สีเขียว ฯลฯ และอาจจะได้จากการใช้ออกไซด์ตั้งแต่ 2 ตัวขึ้นไปมาผสมกัน เพื่อให้ได้สีต่างๆ ออกไปได้อีกหลายสี ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับส่วนผสมของเคลือบ อุณหภูมิในการเผา สภาพะของการเผา และปริมาณของสารให้สีที่ใช้

2. สีที่ทำการสังเคราะห์หรือสำเร็จรูป (Stains or Pigments) เป็นสีที่เกิดจากการเตรียมโดยใช้ออกไซด์ที่ให้สีตั้งแต่ 2 ตัวขึ้นไปมาผสมกัน ผ่านกระบวนการผสม การเผา การบด การล้าง การทำให้แห้ง และการบดแห้ง จึงจะได้สีที่มีความเรียบ ให้สีคงที่ ซึ่งนิยมใช้ในงานอุตสาหกรรม เพราะสีค่อนข้างแน่นอน ในทางศิลปะไม่นิยมใช้เพราะสีไม่ให้ความรู้สึกทางศิลปะ แต่ก็มีนำมาใช้บ้าง เพราะสะดวกใช้ได้ง่าย

ทรงพันธ์ วรรณมาศ (2532 : 21-22) อธิบายถึงวัตถุที่ทำให้เกิดสีหรือ Oxide ของสีต่าง ๆ สำหรับงานเครื่องปั้นดินเผา ดังนี้

1. Copper oxide และ Copper carbonate ลักษณะเป็นผงสีเขียวให้สีเขียวหยาบ ตั้งแต่อ่อนจนถึงเข้ม โดยใช้ 1-6 เปอร์เซ็นต์ ของน้ำหนักสารทั้งหมด ถ้าใส่เกินจะทำให้ผิวของเคลือบออกขรุขระที่ด้านเหมือนโลหะ

2. Cobalt oxide ลักษณะเป็นผงสีดำ ให้สีฟ้าถึงสีน้ำเงิน โดยใช้ 0.5-3 เปอร์เซ็นต์ ของน้ำหนักสารทั้งหมด ถ้าน้ำเคลือบที่ใช้มี zinc oxide ผสมอยู่ จะทำให้ Cobalt มีสีจัดยิ่งขึ้น

3. Iron oxide หรือ Ferric oxide มีลักษณะเป็นผงละเอียดสีน้ำตาลแดง ให้สีแดงตั้งแต่สีเหลืองสีน้ำตาลจนถึงสีน้ำตาลเข้ม

4. Manganese dioxide มีลักษณะเป็นผงละเอียดสีน้ำตาลดำ ให้สีม่วงออกน้ำตาล หรือม่วง

5. Chromium oxide มีลักษณะเป็นผงละเอียดสีเขียวใช้ประมาณ 2-5 เปอร์เซ็นต์ของน้ำหนักสารทั้งหมดจะให้สีเขียว ถ้าในเคลือบมี Zinc oxide สีเขียวจะเปลี่ยนเป็นสีน้ำตาล

6. Nickel oxide มีลักษณะเป็นเกล็ดสีเขียวปนฟ้าน้ำเงินหรือสีน้ำตาลเข้ม ใช้ 1-5 เปอร์เซ็นต์ ให้สีเขียวตั้งแต่อ่อนสุดถึงเข้มสุด

7. Zinc oxide เป็นผงละเอียดสีขาวไม่ให้สี แต่ให้ผลกับสีอื่น ถ้าน้ำเคลือบมี Zinc oxide เช่น สีเขียวของ Chromium oxide จะกลายเป็นสีน้ำตาล สีน้ำตาลแดง ของ Iron oxide จะกลายเป็นสีน้ำตาลออกเหลือง

8. Titanium dioxide หรือ rutile มีลักษณะเป็นผงละเอียด ทำให้เกิดผลึก Crystal ในน้ำเคลือบ ถ้าใช้ประมาณ 20 เปอร์เซ็นต์ของน้ำหนักทั้งหมดจะเกิดเกล็ดสีชมพู ถ้าผสมกับ Copper หรือ Cobalt จะทำให้ได้สีสวยงาม

9. Tin oxide มีลักษณะเป็นเกล็ดคล้ายเม็ดทรายเล็ก ๆ สีเทาดำขิด ถ้าผสมในน้ำเคลือบจะทำให้เป็นเคลือบทึบ ถ้าใช้ 10 เปอร์เซ็นต์ของน้ำหนักเคลือบจะลดความมันวาวลง

10. Zirconium oxide เป็นผงสีขาว เเผแล้วให้สีขาวทึบ มีวิธีใช้เช่นเดียวกับ Zinc oxide

นอกจากนี้การนำสารให้สีมาผสมกันหรือผสมสารให้สีซึ่งมีคุณสมบัติทางเคมีต่างกัน ในจำนวนต่าง ๆ การเกิดสีก็จะเปลี่ยนไปดังนี้

1. manganese dioxide ให้สีน้ำตาลถ้ารวมกับ cobalt oxide จะให้สีดำ

2. antimony oxide ให้สีเหลืองอมส้มหรือเหลือง gamboge tint ใช้ใส่น้ำเคลือบใส ตั้งแต่ 3-6 เปอร์เซ็นต์ ถ้าเกิน 6 เปอร์เซ็นต์ จะทำให้น้ำเคลือบด้านคล้ายโลหะ

3. ferric oxide 2 เปอร์เซ็นต์ cobalt oxide 3 เปอร์เซ็นต์ manganese dioxide 1 เปอร์เซ็นต์ ผสมในน้ำเคลือบใสจะให้สีดำ

4. copper carbonate 3 กรัม cobalt carbonate 5 กรัม red clay 4 กรัม ผสมในน้ำเคลือบใส 1,000 กรัม จะให้สีน้ำเงินอ่อน

5. iron oxide 30 กรัม manganese dioxide 10 กรัม ให้สีน้ำตาลส้ม

6. iron oxide 10 กรัม manganese dioxide 30 กรัม ให้สีน้ำตาลอ่อน

7. titanium 10 เปอร์เซ็นต์ ให้สีขาวทึบ

8. titanium 10 เปอร์เซ็นต์ copper 5 เปอร์เซ็นต์ ให้สีนวลปนเขียวอ่อน

9. nickel 3 เปอร์เซ็นต์ cobalt 1 เปอร์เซ็นต์ ให้สีน้ำเงินคล้ำ

10. nickel 1 เปอร์เซ็นต์ tin oxide 5 เปอร์เซ็นต์ ให้สีฟ้าเทา

11. chromium 1 เปอร์เซ็นต์ manganese 6 เปอร์เซ็นต์ ให้สีน้ำตาลปนเทา

12. titanium 10 เปอร์เซ็นต์ cobalt 3 เปอร์เซ็นต์ copper 1 เปอร์เซ็นต์ ให้สีเขียวขี้ม้า
13. ferric oxide 15 เปอร์เซ็นต์ cobalt 3 เปอร์เซ็นต์ manganese 1 เปอร์เซ็นต์ จะให้สีดำ
น้ำเงินดกผลึก
14. iron oxide 8 กรัม copper oxide 8 กรัม ให้สีเขียวแอปเปิ้ล
15. iron oxide 10 กรัม manganese dioxide 10 กรัม ให้สีเขียวปนเทา
16. copper carbonate 30 กรัม manganese dioxide 5 กรัม ให้สีเขียวอ่อน
17. tin oxide 8 เปอร์เซ็นต์ cobalt 0.5 เปอร์เซ็นต์ manganese 5 เปอร์เซ็นต์ ให้สีเทาอมม่วง
18. tin oxide 5 เปอร์เซ็นต์ ferric oxide 2-5 เปอร์เซ็นต์ titanium 5 เปอร์เซ็นต์ ให้สีโอ๊คผลึก
สีเทา

19. manganese dioxide 30 กรัม cobalt oxide 5 กรัม iron oxide 10 กรัม copper oxide 10
กรัม ให้สีน้ำตาลดำ

20. ขี้เถ้าไม้ก้อ 3 ส่วน ดินที่ใช้ปั้น 1 ส่วน ให้สีเขียว

การใช้ oxide ของสีเพื่อให้มีสีต่าง ๆ กัน ในน้ำเคลือบสี ต้องใช้จำนวนแตกต่างกันตั้งแต่ 0.5 เปอร์เซ็นต์ ถึง 3.5 เปอร์เซ็นต์ แต่มีข้อควรคำนึงถึงคือ ถ้าใส่เกินอัตราส่วนของแต่ละสีที่กำหนดจะทำให้สีนั้นด้าน (ทรงพันธ์ วรรณมาศ. 2532 : 89-90)

ปรีดา พิมพ์ขาวขำ (2530 : 228) เขียนถึงการนำสีเซรามิกส์มาใช้ว่า สีเซรามิกส์ มีวิธีการใช้ 4 วิธีด้วยกันคือ

1. ใช้ผสมในเนื้อดินปั้น
2. ใช้ผสมในเคลือบ
3. ใช้เป็นสีเขียนบนเคลือบ
4. ใช้เป็นสีเขียนใต้เคลือบ

กล่าวเฉพาะสีบนเคลือบ เป็นสารเคลือบที่ใช้สำหรับตกแต่งเครื่องปั้นดินเผาที่ได้เผาเคลือบแล้ว การตกแต่งสามารถทำได้หลายวิธี เช่น ระบาย พ่น พิมพ์ รูปลอก เมื่อตกแต่งเรียบร้อยแล้ว จึงนำไปเผาที่อุณหภูมิประมาณ 650 – 750 องศาเซลเซียส การเผาที่อุณหภูมินี้จะทำให้สีติดผิวเคลือบแน่นและคงาม ถ้าเผาอุณหภูมิสูงมากไปจะทำให้เนื้อสีหายไป เนื้อสีไหม้ หรือขอบลายซึมไม่คมชัดเจน

สีบนเคลือบที่ใช้ในงานกระเบื้องเคลือบเขียนสี ที่ตกแต่งภายนอกสถาปัตยกรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม นั้น เป็นสีที่ผสมเคลือบ เพราะลักษณะเนื้อสีสูงขึ้นมาจากสีพื้นหรือพื้นเคลือบ และเนื่องจากสีบนเคลือบเป็นสีใช้อุณหภูมิต่ำ จึงมีสีหลากหลายกว่าสีที่ใช้อุณหภูมิสูง และสามารถนำไปใช้ระบายบนเคลือบที่เผาอุณหภูมิสูงมาแล้วได้

ปรีดา พิมพ์ขาวขำ (2530 : 194) อธิบายถึงสีบนเคลือบว่า เมื่อเปรียบเทียบการตกแต่งใต้เคลือบกับการตกแต่งบนเคลือบ การตกแต่งบนเคลือบมีข้อได้เปรียบในการเลือกใช้สีที่มีความสดใส กว้างขวางกว่า ใช้อุณหภูมิในการเผาต่ำกว่า โดยใช้เพียง 650 – 750 องศาเซลเซียส สีบนเคลือบสามารถใช้ตกแต่ง โดยตรงบนผลิตภัณฑ์ดิบ หรือผลิตภัณฑ์ที่ยังไม่ผ่านการเผา หรือตกแต่งบนเคลือบดิบได้ นอกจากนี้ลายที่ตกแต่งบนเคลือบจะชัดคมมากกว่าลายตกแต่งใต้เคลือบ ข้อเสียของการตกแต่งบนเคลือบ คือ เกิดความเสียหายได้ง่ายทั้งทางคุณสมบัติทางเคมีและกายภาพ

วิธีการระบายสีบนเคลือบ การระบายสีบนเคลือบ มีอุปกรณ์ และวัตถุดิบที่ต้องใช้ดังนี้

1. สีบนเคลือบ
2. แป้นหมุนสำหรับตกแต่ง

3. พู่กัน

4. ผลิตภัณฑ์ที่เคลือบแล้ว

5. เต้าเผา

1. สิบนเคลือบ ทวี พรหมพฤษ (2535 : 103) อธิบายว่า ปัจจุบันเป็นสีสำเร็จรูป มีจำหน่ายมากมายหลายสี ใช้อุณหภูมิเผาประมาณ 750 – 800 องศาเซลเซียส มีหลายรูปแบบ เช่น สีหลอด สีแท่ง เป็นแบบปากกาและดินสอ สีผง สีผสม สำเร็จบรรจุขวด ส่วนมากนิยมใช้สีผง หรือสีผสมสำเร็จบรรจุขวด

ถ้าใช้สีผงจะต้องนำมาบดในโกร่งให้ละเอียดขึ้น เติมน้ำ หรือน้ำมันผสมให้พอดี ไม่ข้น หรือเหลวเกินไป และควรหมักแช่ค้างคืนไว้ สีที่ใช้ผสมควรเติมกาวกระถินณรงค์ กาวยางมะขวิด หรือกาว C.M.C. (Cesboxymethely cellulose) ลงไปเล็กน้อย เพื่อให้สีจับกัน และเกาะติดผลิตภัณฑ์ ไม่หลุดร่อนออกเมื่อแห้งแล้ว ถ้าใช้น้ำมัน (Medium oil) ผสมกับสี น้ำมันมีส่วนผสมของน้ำมันสนและกานพลู ซึ่งมีความเหนียวอยู่แล้ว ข้อดีของการใช้สีผสมน้ำมัน คือ ช่วยทำให้ระบายสีมีความสม่ำเสมอในพื้นที่ใหญ่

สมศักดิ์ ขวาลาวัณย์ (2541 : 213) อธิบายถึงการเขียนสิบนเคลือบว่า เป็นการตกแต่งผลิตภัณฑ์ที่ผ่านการเผาเคลือบสี หรือเคลือบขาวมาแล้ว สิบนเคลือบนิยมใช้สีผงเพราะราคาถูก ส่วนการใช้สิบนเคลือบสำเร็จรูปชนิดผง จะต้องนำมาผสมกับน้ำมันสน หรือกลิเซอริน เพื่อให้เกิดการละลายและลื่น สะดวกต่อการเขียน โดยมีการเติมกาวยางกระถิน กาวยางมะขวิดเล็กน้อย เพื่อให้สีเกาะติดแน่นบนพื้นผิวผลิตภัณฑ์ เมื่อสีแห้งแล้วเวลาจับต้อง สีจะไม่หลุดง่าย ส่วนผสมดังกล่าวนำมาใส่โกร่งบดผสมให้เข้ากัน และให้เนื้อสีมีความละเอียดขึ้น แล้วนำมาเขียนลงบนผลิตภัณฑ์ที่ร่างลายไว้ ถ้าเป็นลายน้ำทองนิยมตัดเส้นด้วยสีทอง หรือสีเงินก่อน เสร็จแล้วจึงระบายสีอื่น ๆ แล้วจึงนำไปเผา โดยใช้อุณหภูมิประมาณ 700 – 900 องศาเซลเซียส

ส่วนสีผสมสำเร็จรูปบรรจุขวด ควรคนให้ทั่วก่อนใช้ ถ้าขึ้นไปใช้น้ำเติมให้พอดีที่จะระบาย

2. แป้นหมึกสำหรับตกแต่ง จะช่วยให้ช่างทำงานสะดวกขึ้น เมื่อจะเปลี่ยนหมึกในการระบายสี ถ้าผลิตภัณฑ์มีขนาดใหญ่ สามารถใช้แผ่นไม้วางบนแป้นหมึกก่อนวางผลิตภัณฑ์ ขนาดของแป้นหมึก และความสูงของแป้นหมึกเลือกใช้ตามความเหมาะสมกับงาน

3. พู่กัน พู่กันที่ใช้ระบายสีของช่างในสมัยโบราณประดิษฐ์ใช้เอง โดยนำขนหุ้วมารวมกันแล้วตัดปลายให้เสมอกันใส่ลงในกรวยขนาดต่าง ๆ ส่วนแปรงระบายสีทำจากเปลือกไม้ รากไม้ เช่น เปลือกกระดังงา รากลำเจียก เป็นต้น (สมชาติ มณีโชติ. 2529 : 39) พู่กันที่ใช้ระบายสีเครื่องถ้วยเบญจรงค์ของจีน ใช้พู่กันขนกระต่าย ในปัจจุบันมีพู่กันหลายชนิด ควรเลือกใช้พู่กันที่มีขนอ่อนนุ่ม ขนยาวพิเศษ อุ่มน้ำได้ดีขนาดต่าง ๆ ตามลักษณะการใช้งาน เช่น เบอร์ 0 พิเศษ สำหรับตัดเส้น การใช้พู่กันระบายสี ควรแยกใช้แต่ละสี ถ้าใช้ปนกันแล้วล้างไม่สะอาดจะทำให้สีเปลี่ยน ถ้าใช้สีประเภทผสมน้ำมันให้ใช้ทินเนอร์ล้างทำความสะอาด

4. ผลิตภัณฑ์ที่เคลือบแล้ว ควรใช้ผลิตภัณฑ์ที่เคลือบสีขาว และเป็นเคลือบชนิดผิวเคลือบเป็นมัน เช่น เคลือบใส หรือเคลือบทึบ เนื้อดินจะเป็นประเภทเอิเทอนแวร์ สโตนแวร์ หรือพอร์ซเลนก็ได้ ควรเลือกผลิตภัณฑ์ที่มีผิวเรียบ เนียน

ปัจจุบันมีการใช้เคลือบสีอื่น ๆ เช่น สีน้ำเงิน สีแดง สีเหลือง แล้วตกแต่งด้วยสีทอง ส่วนกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งภายนอกสถาปัตยกรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีการใช้เคลือบสีสีขาว เคลือบทึบสีขาว และเคลือบสีต่าง ๆ เป็นสีพื้น

กระเบื้องเคลือบเขียนสีลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ เคลือบพื้นผิวด้วยเคลือบทึบ ส่วนกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ปราสาทพระเทพบิดรที่พนักงานแก้วใช้สีผสมเคลือบเขียนลาย การเผาสิบนเคลือบ ถ้าต้องการความรวดเร็ว เมื่อเขียนสีเรียบร้อยแล้ว สามารถเผาไฟกลางพร้อมกันได้เลย วิธีการใช้สีผสมเคลือบ หรือสีในเคลือบใช้วิธีการหยอด หรือหยดสีให้เต็มพื้นที่ที่ต้องการ ไม่ใช้วิธีการระบาย เนื้อดินที่ใช้ทำกระเบื้องเคลือบเขียนสี ที่ตกแต่งสถาปัตยกรรมวัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีดินสโตนแวร์ ใช้เคลือบเฟลสปาร์ เคลือบแบบเลี่ยม

ใช้อุณหภูมิ 1200 – 1230 องศาเซลเซียส และดินเธิทเทอนแวร์ ใช้เคลือบตะกั่ว เเผาที่อุณหภูมิ 900 – 1100 องศาเซลเซียส (สุนทรี ประสงค์. สัมภาษณ์. 2545)

5. เตาเผา เตาสำหรับเผาเครื่องปั้นดินเผามีหลายชนิด หลายขนาด และประเภทของเชื้อเพลิง เตาเผาที่ใช้ในปัจจุบันแบ่งตามชนิดของเชื้อเพลิงที่ใช้ ได้แก่

5.1 เตาฟืน

5.2 เตาน้ำมัน

5.3 เตาแก๊ส

5.4 เตาไฟฟ้า

การเผาสีบนเคลือบ ต้องเผาในบรรยากาศออกซิเดชัน (Oxidation) เพราะการเผาแบบบรรยากาศรีดักชัน (Reduction) จะมีเปลวไฟ หรือควัน ทำให้สีหมองไม่สดใส ซึ่งเตาไฟฟ้าเหมาะกับการเผาในบรรยากาศออกซิเดชัน ส่วนเตาฟืน เตาน้ำมัน และเตาแก๊ส ตัวเชื้อเพลิงที่เผาไหม้จะมีควัน จึงต้องมีวิธีการทำให้สามารถใช้เผาได้ ทั้งบรรยากาศออกซิเดชัน และบรรยากาศรีดักชัน (อรพินท์ พานทอง. 2531 : 79)

4. กระเบื้องเคลือบเขียนสี

บุญรัตน์ พิษณุไพบูลย์ (2538 : 60) เขียนถึงเครื่องเคลือบดินเผาว่า มีคุณสมบัติที่แข็งแกร่งและคงทนต่อการกัดกร่อนของกรดและด่างได้ดี จึงเหมาะที่จะนำมาใช้ตกแต่งอาคารภายนอก เพราะคงทนต่อสภาพภูมิอากาศ คงสีที่สดใสตลอดอายุการใช้งาน มีความมั่นคงของผิวกระเบื้องทำให้อาคารดูใหม่อยู่เสมอ ให้ความรู้สึกเย็น ทำความสะอาดได้ง่าย จัดปัญหาเรื่องเชื้อรา

โชติ กัลยาณมิตร (2518 : 43, 47) อธิบายความหมายของกระเบื้องว่า กระเบื้อง หมายถึง สิ่งที่เป็นแผ่นบางมีดินเป็นโครงสร้างหลักในการทำ ใช้เป็นเครื่องมุง ปูหรือกรุอาคาร หรือเป็นโครงสร้างหลักของเครื่องภาชนะใช้สอย

คำว่า กระเบื้องหมายถึงเครื่องดินเผาอย่างจะหมายความว่า เป็นอย่างอื่น ก็มักจะมีคำที่แสดงลักษณะเครื่องใช้ประกอบเข้าด้วย เช่น กระเบื้องปูพื้น จานกระเบื้อง กระเบื้องมุงหลังคา ฯลฯ ส่วนกระเบื้องเคลือบ หมายถึง สิ่งที่เป็นดินเผาเคลือบน้ำยาที่ผิวนอก เช่น ถ้วย หรือชาม กระเบื้องเคลือบ

การทำกระเบื้องเคลือบ เป็นการทำเครื่องปั้นดินเผาที่มีขั้นตอนซับซ้อน ที่ประกอบด้วยดิน และแร่ธาตุต่าง ๆ ผ่านกระบวนการเผาที่จะทำให้ดิน และแร่ธาตุต่าง ๆ สุกตัว หลอมละลาย เกาะยึดติดกัน มีความแข็งแกร่ง ทนทาน สามารถนำไปใช้งานต่าง ๆ ได้ดี

การทำเครื่องปั้นดินเผาในประเทศไทยนั้นมีมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ตามหลักฐานที่พบมักเป็นภาชนะใช้สอยในชีวิตประจำวัน หรือใช้ในพิธีกรรม ส่วนเครื่องปั้นดินเผาที่ใช้ตกแต่งสถาปัตยกรรมนั้น ภารดี พันธุภากร (2534 : 13, 17) ได้เขียนไว้ว่า เครื่องปั้นดินเผาทวารวดีนั้น ทำขึ้นเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวัน และใช้ในโอกาสพิเศษ หรือพิธีกรรมทางศาสนา ตลอดจนประดับสถาปัตยกรรม และการขึ้นรูป ในสมัยนี้มีการขึ้นรูปด้วยแป้นหมุนและการอัดดินลงพิมพ์อีกด้วย

เครื่องปั้นดินเผาได้พัฒนาต่อมาจนถึงในสมัยลพบุรี ซึ่งราชบัณฑิตยสถาน (2539 ข : 34) กล่าวว่าได้พบกระเบื้องที่มีการเคลือบที่มีลักษณะเป็นแก้วเคลือบอยู่ที่ผิวเป็นครั้งแรก นับเป็นกระเบื้องเคลือบเก่า ที่สุดที่พบในปัจจุบัน เป็นเศษกระเบื้องเคลือบมุงหลังคาสถาปัตยกรรม เป็นชิ้นส่วนกระเบื้องเชิงชายรูปกลีบบัว หรือกระเบื้องหน้าอุค และบราลี เป็นกระเบื้องเคลือบเนื้อหนา แกร่ง ขัดผิวเรียบ เคลือบด้วยน้ำยาเคลือบ สีเหลืองปนเขียวจนถึงสีน้ำตาล พบในบริเวณวัดมหาธาตุจังหวัดลพบุรี

ในสมัยสุโขทัย สมเด็จพระร่วง หรือพ่อขุนรามคำแหง เสด็จไปเมืองจีนเมื่อปีมะเมีย พ.ศ. 1873 ตรงกับราชวงศ์ซ่งหวาน ได้นำช่างถ้วยเข้ามาตั้งเตาทำเครื่องปั้นดินเผาที่เมืองสวรรคโลก และเมืองสุโขทัย ซึ่งทำแต่เครื่องเคลือบสีเดียว เช่น สีขาว หรือสีเขียว ไข่กากับทำผิวร่วนที่เรียกว่า สังกโลก เนื้อหินที่เอามาปั้นเครื่องสังคโลก เป็นหินสีขาวเจือดำ และสีขาวเจือเหลืองที่มีอยู่ในแหล่งตั้งเตา เนื้อหินสี หินที่ทำเครื่องถ้วยในเมืองจีนไม่ได้ การทำลวดลายมีกระบวนปั้น ลายแกะ ลายเขียน การทำเครื่องสังคโลกสมัยสุโขทัยทำอยู่ราวร้อยปีเศษ ก็เลิกกันไป (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. 2514 : 3, 34, 36)

ในสมัยสุโขทัยมีแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่มีการเคลือบหลายแห่ง นอกจากผลิตภาชนะใช้สอยแล้วยังผลิตเครื่องตกแต่งสถาปัตยกรรมในศาสนาด้วย เช่น กระเบื้อง ท่อน้ำ ปันลม บราลี มกร ลูกกรง มีการตกแต่งด้วยการชุบขีดให้เป็นร่องลึก ก่อนนำไปเคลือบ หรือเขียนลวดลายใต้เคลือบ ยังมีการตกแต่งกระเบื้องเคลือบที่มีลักษณะคล้ายกันกับกระเบื้องที่ตกแต่งสถาปัตยกรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ได้แก่ กระเบื้องเคลือบครอบปลายเชิงกลอน กระเบื้องเคลือบครอบหัวอกไก่ มีการทำลวดลาย ดอกไม้บนชิ้นจากพื้นกระเบื้องในลักษณะเดียวกับการทำพื้นอัดลายหนูของกระเบื้องตกแต่งฐานปัทม์ และผนังปราสาทพระเทพบิดร และกระเบื้องช่อฟ้าทำลายเทพนม และเศียรยักษ์ เป็นลายหนูสูง ลักษณะหนูแบบเดียวกับการทำกระเบื้อง ภาชนะดินเผาที่ตกแต่งองค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร

เมื่อกรุงศรีอยุธยารุ่งเรืองขึ้น ก็มีการทำเครื่องปั้นดินเผาใช้เอง และมีการสั่งซื้อจากจีนมาใช้ด้วยเครื่องปั้นดินเผาที่ทำขึ้นมีทั้งภาชนะและเครื่องตกแต่งสถาปัตยกรรม เช่น กระเบื้องเชิงชาย ประติมากรรมลอยตัว รูปยักษ์ ท่อน้ำ (ภารติ พันธุมภกร. 2534 : 17-18, 26-28) สมัยอยุธยา เป็นสมัยที่เริ่มสั่งซื้อและสั่งทำเครื่องถ้วยชาม และเครื่องลายครามจากจีน หลังจากการทำเครื่องสังคโลกของสุโขทัยได้เลิกกันไป สมัยอยุธยาอยู่ในระหว่าง พ.ศ. 1893 – 2310 ซึ่งตรงกับสมัยราชวงศ์หมิง และราชวงศ์ชิงเป็นระยะที่ลายครามและเบญจรงค์กำลังรุ่งเรืองที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมัยราชวงศ์ชิง ซึ่งตรงกับสมัยอยุธยาตอนปลายโดยส่งแบบลวดลายของไทยไปให้ช่างจีนทำ (ป.เหมชะญาติ. ม.ป.ป. : 105-109)

ส่วนจุลทัศน์ พยาฆรานนท์ (2541 : 145 – 146) กล่าวถึง กระเบื้องเคลือบของไทยสมัยอยุธยาว่า ได้รับอิทธิพลทั้งแบบอย่างและวิธีการมาจากจีน ที่นำมาใช้ในการตกแต่ง ส่วนมากมักตกแต่งสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนา จากหลักฐานที่พบ คือ ปรากฏร่องรอยการตกแต่งด้วยกระเบื้อง บนหน้าพระวิหาร วัดวรเชษฐาราม ซึ่งเป็นวัดที่สร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ เป็นช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย นอกจากนี้ยังมีการตกแต่งด้วยกระเบื้องที่พนักไฟที่รอบพระมณฑปวัดพุทธไสสวรรค

การทำเครื่องปั้นดินเผาในสมัยอยุธยานั้นเจริญรุ่งเรืองมาก ส่วนเครื่องเบญจรงค์ หรือเครื่องกระเบื้องเขียนสี พบว่า มีใช้ในสมัยอยุธยา เป็นภาชนะใช้สอยที่มาจากจีน ทวี พรหมพฤกษ์ (2535 : 99) อธิบายว่า เชื่อกันว่าไทยเรารู้จักและทำกันมานาน ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย เนื่องมาจากการติดต่อค้าขายกับชาวจีน ในช่วงแรกเข้าใจว่าเป็นเครื่องราชบรรณาการ และเป็นสินค้าแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน จนได้รับความนิยมแพร่หลาย ถึงกับได้มีการนำผลิตภัณฑ์เบญจรงค์ชนิดถ้วยโถโอชามไปตกแต่งอาคาร สถาปัตยกรรมทางศาสนาที่มี นอกจากนี้ยังได้มีการสั่งซื้อผลิตภัณฑ์ที่เคลือบสีขาวแล้ว (White ware) มาตกแต่งลวดลาย แล้วส่งไปเผาที่ประเทศจีน และบางทีก็ส่งช่างไปควบคุมดูแล ถ้าเป็นของในราชสำนักฝีมือค่อนข้างประณีต

เมื่อเข้าสู่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ระหว่างรัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 3 งานกระเบื้องเคลือบได้มีการฟื้นฟูขึ้นอีก เนื่องจากเป็นช่วงที่กำลังสร้างบ้านเมืองให้เป็นปึกแผ่นมั่นคง ความต้องการฝีมือช่างในด้านต่างๆ มีความจำเป็นอย่างยิ่ง ชอว์ (ม.ป.ป. : 51) กล่าวว่า ถึงขนาดพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ส่งช่างไทยไปยังจีน เพื่อดูงานด้านเครื่องปั้นดินเผาโดยเฉพาะ และ ม.ร.ว.แสงโสม เกษมศรี และ วิมล พงศ์พิพัฒน์ (2515 : 13) กล่าวว่า ในรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ตั้งกรมช่างเคลือบขึ้นเป็นกรมหนึ่งในกรมช่างมหาดเล็ก โดยมีกรมขุนวรจักรธรานุภาพ (พระองค์เจ้าชายปราโมช) พระราชโอรสของ

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้ทรงกำกับกรมช่างเคลือบ ซึ่งได้มีการตั้งเตาเผาที่วัดสระเกศ เผาเครื่องกระเบื้องแบบจีน แต่เป็นการเขียนเบญจรงค์ประดับพระปรมาภิไธย หรือเขียนลายแบบลายพุ่มข้าวบิณฑ์ โดยใช้เลกพราหมณ์เป็นผู้เขียน ฝีมือไม่สู้ดีนัก แม้จะเขียนลายเก่ง แต่ความชำนาญไม่เหมือนช่างจีน ในระยะนี้ศิลปะจีนเป็นศิลปะแบบพระราชนิยม ดังนั้นลวดลายที่ปรากฏ จึงเน้นลวดลายแบบจีน เช่น ลายแบบนกเขาไม้ลายดอกเบญจมาศ ลายมงคลแปด เป็นต้น (จิรา จงกล. 2542 : 411-412)

กรมขุนวรจักรธรานุภาพ ได้ทรงบัญชาการกรมช่างเคลือบ ช่างกระຈกในสมัยรัชกาลที่ 4 เมื่อสิ้นพระชนม์แล้วพระองค์เจ้าปรีดาได้ทรงบัญชาการต่อมาจนยุบกรมช่างเคลือบ เมื่อพระองค์เจ้าปรีดาสิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. 2457 ม.ร.ว. หญิงลิ้นจี่ ธิดาในพระองค์เจ้าปรีดา ได้ถวายสมุดหนังสือต่าง ๆ ของกรมขุนวรจักรธรานุภาพและของพระองค์เจ้าปรีดา ไว้ในหอสมุดสำหรับพระนคร ตรวจพบทั้งตำราเคลือบกระเบื้อง และตำราหุงกระຈกสี ซึ่งไทยทำมาก่อน เมื่อครั้งรัชกาลที่ 3 รัชกาลที่ 4 (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. 2514 : 53 - 54) ซึ่งกรมขุนวรจักรธรานุภาพได้ทรงบันทึกส่วนผสมของยาเคลือบสีต่างไว้ เช่น

ยาเคลือบสีขาว ส่วนผสมมีดีบุกดำ ดีบุกขาว แป้ง ดินประสีว ควบผง

ยาเคลือบสีเหลือง ส่วนผสมมีดีบุกดำ ดีบุกขาว แป้ง ดินแดง ดินประสีว

ยาเคลือบสีเขียว ส่วนผสมมีดีบุกดำ ดีบุกขาว แป้ง ดินประสีว ควบผง

ยาเคลือบสีดำ ส่วนผสมมีดีบุกดำ ดีบุกขาว แป้ง ทองฝอย ควบผง ดินแดง ดินประสีว

ยาเคลือบสีแดง ส่วนผสมมีดีบุกดำ ดีบุกขาว แป้ง ดินซ้อ ทอง

และทรงบันทึกถึงสถานที่เคลือบกระเบื้อง 2 แห่งคือ เคลือบโรงสุรียา และเคลือบโรงพัคดี (กรมขุนวรจักรธรานุภาพ. ม.ป.ป : ม.ป.น.)

เครื่องกระเบื้องที่ผลิตจากเตาวัดสระเกศ ผลิตกระเบื้องมุงหลังคา และกระเบื้องประดับเคลือบสีต่าง ๆ เพื่อใช้ตกแต่งงานสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนา งานกระเบื้องที่ทำในยุคนี้จัดเป็นงานที่มีคุณภาพดีที่สุด กระเบื้องเคลือบที่ผลิตขึ้น ได้นำไปใช้ตกแต่งโบสถ์ วิหาร ปรารงค์ และเจดีย์ที่มีการบูรณะปฏิสังขรณ์หรือสร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวและได้ใช้ต่อมาจนถึงรัชกาลที่ 5 (ราชบัณฑิตยสถาน. 2539 ข : 33-34)

นอกจากมีการตั้งเตาเผา เพื่อผลิตเครื่องกระเบื้องเองแล้ว ยังได้มีการสั่งเครื่องกระเบื้องมาจากจีนด้วย กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่สั่งมาจากจีน เพื่อนำมาประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมนั้นมี 2 แบบคือ แบบหนึ่งไทยเขียนลายแล้วส่งไปให้จีนทำ อีกแบบหนึ่งเป็นการสั่งกระเบื้องเคลือบจากจีนเข้ามา

กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ไทยเขียนลายแล้วส่งไปให้จีนทำนั้น ส่วนใหญ่มักจะเป็นกระเบื้องประดับผนัง เช่น กระเบื้องประดับผนังปราสาทพระเทพบิดรในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งเป็นกระเบื้องที่ รัชกาลที่ 3 ได้ทรงสั่งมาเพื่อประดับผนังพระอุโบสถ วัดอรุณราชวราราม แต่เนื่องด้วยการขนส่งคงจะเชื่องช้า กระเบื้องเหล่านี้จึงตกทอดมาถึงสมัยรัชกาลที่ 4 และได้นำมาประดับอาคารหลังนี้แทน

ผู้ออกแบบลายกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งผนังปราสาทพระเทพบิดร คือ อาจารย์แดง พระภิกษุวัดหงส์รัตนาราม ช่างเขียนในสมัยรัชกาลที่ 4 - 5 และยังเป็นผู้ออกแบบลายกระเบื้องวัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามอีกด้วย (โชติ ภัลยาณมิตร. 2520 : 64) กล่าวว่า ลวดลายกระเบื้องที่อาจารย์แดงออกแบบ มี 2 แบบคือ เป็นลวดลายจีน มักจะเป็นดอกไม้จีน ลายภูเขา ดอกไม้ นกบิน และลวดลายไทย เป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ลายเทพนม ลายประจายาม ลายกรวยเชิง กระเบื้องลายไทยมีทั้งเขียนสีเรียบ และอัดด้วยแม่พิมพ์กลายตัวนูนเหมือนลายสลัก (วิภาต (นามแฝง). 2530 : 125)

กระเบื้องเคลือบที่สั่งมาจากจีน ที่ใช้ในการตกแต่งสถาปัตยกรรม เป็นกระเบื้องเคลือบเขียนสีลายจีน เป็นลายดอกไม้ และนกจับกิ่งไม้ แอบโขดหิน และกระเบื้องเคลือบเป็นรูปดอกไม้อัดลายนูน แยกดอก ก้าน ใบ

เป็นส่วน ๆ แล้วจึงนำมาประกอบเป็นลวดลายเครือเถา ตกแต่ง หน้าบัน เช่น หน้าบันยอดวิหารและหน้าบัน
ซุ้มประตูฐานไฟที ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ส่วนทวิไทย บริบูรณ์ ซึ่งเป็นผู้ทำกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ใช้บูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามให้ความเห็นว่า กระเบื้องที่ใช้ประดับตกแต่งวัดพระศรีรัตนศาสดารามที่เป็นของเดิมนั้น ส่วนหนึ่งสั่งมาจาก
จีนคือกระเบื้องเนื้อกึ่งใสที่ตกแต่งฐานปัทมพระอุโบสถที่ท้องไม้พระระเบียงที่ท้องไม้กำแพงแก้ว และกระเบื้อง
เนื้อสโตนแวร์ เช่น ที่ผนังปราสาทพระเทพบิดร อีกส่วนหนึ่งน่าจะทำในเมืองไทยโดยช่างจีนที่ทำกระเบื้อง
ชุดเดิม จากเมืองจีนเข้ามาทำเพราะลักษณะลวดลายเป็นฝีมือเดียวกับกระเบื้องชุดเดิม แต่ดินเป็นดินเอิทเทอน-
แวร์ เนื้อดินเมื่อเผาแล้วเป็นสีส้ม ซึ่งเป็นดินในเมืองไทย เนื้อดินมีความเค็มของเกลือปนอยู่มากจะมาตั้งเตาเผา
ทำกระเบื้องบริเวณรอบปริมณฑลของกรุงเทพฯ ที่เคยเป็นทะเลมาก่อนและใช้ดินบริเวณนั้น จึงทำให้กระเบื้อง
เคลือบเขียนสีผุกร่อนง่าย เช่น กระเบื้องที่ฐานปัทมปราสาทพระเทพบิดร และท้องคัปรางค์

กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ปราสาทพระเทพบิดรนั้นชำรุดถึง 60 เปอร์เซนต์ เมื่อทำขึ้นมาใหม่ เพื่อใช้ในการ
การบูรณะปฏิสังขรณ์ได้ใช้ดินเซมิพอร์ซเลน เพื่อให้กระเบื้องมีความแข็งแรงทนทาน (ทวิไทย บริบูรณ์,
สัมภาษณ์. 2546.)

ด้านการทำเครื่องถ้วยเขียนสี หรือเครื่องถ้วยเบญจรงค์นั้น เนื่องจากเป็นศิลปะวัตถุที่มีการทำขึ้นใน
ช่วงระยะเวลาเดียวกันกับการทำกระเบื้องเคลือบเขียนสี ประกอบกับลักษณะลวดลาย วิธีการระบายสี สีที่ใช้
ระบายสีพื้น สีลวดลาย การดัดเส้น ที่ใช้ในการเขียนเครื่องถ้วยเบญจรงค์ ล้วนมีลักษณะเดียวกัน หรือ
คล้ายกันกับที่ปรากฏในงานกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งสถาปัตยกรรม ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่ง
กรมศิลปากร (2525 ง : 255 – 259) เขียนถึงเครื่องถ้วยเบญจรงค์ และลายนํ้าทองว่า เป็นเครื่องถ้วยของ
ไทย สั่งทำเป็นพิเศษจากประเทศจีน ตั้งแต่สมัยอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์ประมาณรัชกาลที่ 5 สำหรับใช้ในราช
สำนัก ในวังเจ้านายและบ้านขุนนางชั้นสูง คำว่า “เบญจรงค์” แปลว่า ห้าสี แต่ปรากฏว่ามีการใช้สีตั้งแต่ 3
สีขึ้นไปถึง 5 สี หรือ 8 สี สีที่ใช้เป็นหลักคือ แดง เหลือง ขาว ดำ เขียว หรือนํ้าเงิน สีอื่นนอกจากนี้มี
ชมพู ม่วง แสด นํ้าตาล การเขียนลายสีตกแต่งโดยวิธีลงยา จัดเป็นประเภทลงยานอกเคลือบ (Overglaze
enamel wares) จึงมีสีบนเนื้อพื้น ถ้าแต้มสีทอง หรือเขียนเส้นดัดสีทองเรียก “ลายนํ้าทอง” ส่วนลวดลายนั้น
ช่างไทยออกแบบลวดลาย และสีส่งไปให้ช่างจีนผลิต ซึ่งผลิตได้งดงามประณีต ทำให้เข้าใจว่าอาจเป็นฝีมือ
ช่างไทย โดยส่งเครื่องกระเบื้องขาวมาเขียนน้ำเคลือบสีแล้วส่งไปเผาที่ประเทศจีน หรืออาจส่งช่างไทยไป
เขียน แต่ข้อสันนิษฐานนี้มิได้มีเอกสารยืนยัน ส่วนเนื้อกระเบื้องและการใช้สีเคลือบนั้นก็มีความแตกต่างกัน
โดยอธิบายว่า กระเบื้องกึ่งใสเป็นเครื่องกระเบื้องพอร์ซเลน (Porcelain) เป็นกระเบื้องเนื้อดี ผลิตที่จิง เต๋อ
เจิ่น (Ching – te – chen) อยู่ในมณฑลเกียงสี (Kiangsi) ไทยเรียก “กึ่งใส” และได้ใช้เรียกชื่อเครื่องปั้นดินเผา
ชนิดเนื้อดี ส่วนกระเบื้องคุณภาพต่ำเป็นเครื่องปั้นดินเผาไฟสูง ประเภทสโตนแวร์ (Stoneware) อย่างเนื้อ
เครื่องสังคโลก ส่วนการเขียนสีหรือลงยานั้นอาจทำที่กวางตุ้ง สีเคลือบที่ใช้มีการใช้สีในตระกูลเขียว (Famille
verte) ตระกูลสีดำ (Famille noire) ตระกูลสีเหลือง (Famille jaune) สมัยหลังนิยมตระกูลสีชมพู (Famille
rose)

การทำเครื่องถ้วยเขียนสี หรือเครื่องถ้วยเบญจรงค์นั้น เป็นการตกแต่งเครื่องปั้นดินเผาด้วยการเขียน
สีบนเคลือบ ซึ่งมีวิธีการเช่นเดียวกันกับการเขียนสีบนกระเบื้องเคลือบ ที่ตกแต่งสถาปัตยกรรมในวัดพระศรี-
รัตนศาสดาราม ลวดลายบนภาชนะเครื่องถ้วยเบญจรงค์ และเครื่องถ้วยลายนํ้าทองที่สั่งเข้ามาจากจีน เพื่อใช้
ในราชสำนักและการค้าขาย ลวดลายมีทั้งที่เป็นลายไทย ได้แก่ ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ลายก้านแย่ง ลายก้านต่อ-
ดอก ลายก้านขด ลายเทพนม และลายแบบจีน ได้แก่ ลายดอกกุหลาบ ลายดอกเบญจมาศ ลายดอก
พุดตาน ฝั่เสื่อ นก ค้างคาว แมลงปอ ลายมงคลแปด ซึ่งทวิ พรหมพฤษ (2535 : 101, 106) อธิบาย

ว่า เครื่องถ้วยเบญจรงค์ และเครื่องถ้วยลายน้ำทองที่เป็นภาชนะ ได้แก่ ถ้วย จาน ชามฝา โถ กา มีหลายรูปทรง มีลวดลายทั้งลายไทย และลายแบบจีน มีความงาม และคุณค่าด้านฝีมือการระบายสีลวดลายด้วยวิธีการระบายสีดอกไม้ให้มีสีอ่อนแก่เหมือนธรรมชาติด้วยสีชมพู สีแดง สีเหลือง สีม่วง สีฟ้า ระบายใบสีเขียว ตัดเส้นด้วยสีดำเป็นลายแบบธรรมชาติ ปากขอบชามและฝาตีเส้นคู่ ลงพื้นด้วยสีดำ สีฟ้า สีเหลือง สีน้ำตาลแดง หรือพื้นขาว สีที่ใช้ตกแต่งบนเคลือบ มีสีน้ำตาลแดง สีน้ำเงินเข้ม สีน้ำเงินอ่อน สีเหลือง สีเขียวอ่อน สีเขียวแก่ สีน้ำเงิน สีทอง

ลักษณะและวิธีการต่าง ๆ ของการทำเครื่องถ้วยเบญจรงค์ จึงน่าจะมีอิทธิพล ส่งผลต่อการทำกระเบื้องเคลือบเขียนสีไม่น้อย เมื่อพิจารณาถึงการทำกระเบื้องเคลือบ เพื่อใช้ในงานประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนา ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยลพบุรีแล้ว แต่มักเป็นลักษณะการเคลือบสีเดียวใช้ในการทำกระเบื้องมุงหลังคา และเครื่องประดับตกแต่งหลังคา จนมีการสั่งเครื่องถ้วยเบญจรงค์มาจากจีนในสมัยอยุธยาตอนปลาย ก็มีการนำเครื่องถ้วยชามเบญจรงค์ ทั้งใบ และชิ้นส่วนของถ้วยชามไปประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมบริเวณหน้าบัน ชุ่มประตู ชุ่มหน้าต่างและนิยมทำต่อมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น การทำกระเบื้องเคลือบเขียนสีสำหรับตกแต่งสถาปัตยกรรมโดยเฉพาะ จึงมีขึ้นหลังจากมีการทำเครื่องถ้วยเบญจรงค์มาแล้ว นับได้ว่า เป็นการพัฒนาในด้านการนำกระเบื้องเคลือบเขียนสีมาใช้ตกแต่งสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาตามลำดับ

การใช้กระเบื้องตกแต่งสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนา มีความนิยมมากเป็นพิเศษในสมัยรัชกาลที่ 3 จนเกิดรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบ “พระราชนิยม” คือ มีลักษณะอิทธิพลจีนในรูปทรงการตกแต่งและลวดลายของสถาปัตยกรรม เช่น รูปทรงของหลังคาเป็นแบบกังฉิน นำลวดลายดอกไม้ ภาพสัตว์แบบจีน ภาพคนจีน รวมทั้งคติความเชื่อ เครื่องมงคล และเครื่องบูชาแบบจีนมาใช้ในการตกแต่งสถาปัตยกรรม

นอกจากนี้ยังมีลักษณะลวดลายฝรั่งผสมจีนอีกด้วย ลักษณะลวดลายเป็นกนกเครือฝรั่ง หรือลวดลายอย่างฝรั่งเป็นใบไม้ชื่อ อะแคนทัส (Acanthus) ซึ่งช่างนำมาประยุกต์เข้ากับงานปูนปั้น งานเขียนตกแต่งอาคารอยู่ในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ลวดลายลักษณะดังกล่าวนี้ ก็มีปรากฏอยู่ที่กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งอยู่ที่ฐานเสาเฉลียงพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งเขียนอย่างละเอียดประณีตงดงาม (เศรษฐมนตร์ กาญจนกุล. ม.ป.ป. : 31)

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 นั้น ฤดีรัตน์ กายราช (2540 : 233) กล่าวว่า ในราชสำนักนิยมเครื่องกระเบื้องจากตะวันตก เพราะเกิดเหตุการณ์ทางการเมืองในประเทศจีน ทำให้การติดต่อค้าขายมีอุปสรรค แต่ยังคงมีการสั่งเครื่องกระเบื้องมาใช้ รวมทั้งเครื่องกระเบื้องทำจาก ดินปังกะ เป็นดอกไม้สำเร็จรูปมาเป็นเครื่องประดับสถาปัตยกรรมทางศาสนาเช่นเดียวกับที่เคยสั่งมาในรัชกาลก่อน

เครื่องปั้นดินเผาที่ไทยสั่งทำจากเมืองจีนนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราสารานภาพ (2514 : 7) ทรงอธิบายว่า มี 5 แห่ง คือ

1. ที่เมืองเก็งเต็กตัน มณฑลกวางไส ทำเครื่องถ้วยของดี เนื้อขาวแข็งที่เราเรียกว่า ของกังไส
2. ที่ตำบลปังกะ ในมณฑลกวางตุ้ง ทำเลียนของเก็งเต็กตัน แต่เนื้ออ่อน น้ำเคลือบก็อ่อน
3. ที่ตำบลกอปี่ ในเขตแต้จิ๋ว ทำของหยาบ ๆ เช่น ชามกะลา เป็นต้น
4. ที่ตำบลเล่งโผ แขวงเมืองเจ้เกียง ทำของใหญ่และเคลือบชนิดหนึ่ง เช่น อ่างมังกร เป็นต้น
5. ที่เมืองเจียเหลียง แขวงมณฑลกวางตุ้ง ทำเครื่องเคลือบ และลงสีต่าง ๆ เนื้อออกแดง สีไม่ใคร่

ทน เช่น ตุ๊กตาเคลือบ

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการติดต่อกับประเทศตะวันตกมากขึ้น ทำให้เกิดความนิยมในการสร้างงานสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก วังเจ้านายและวัดต่าง ๆ ล้วนสร้างแบบตะวันตกทั้งสิ้น การใช้กระเบื้องเคลือบในการตกแต่งสถาปัตยกรรมจึงลดลง จึงโปรดให้ยุบกรมช่างเคลือบ

การใช้กระเบื้องตกแต่งสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาในวัดพระศรีรัตนศาสดารามนั้นถึงจะมีอิทธิพลจีนและตะวันตกอยู่บ้าง แต่ลักษณะส่วนใหญ่ยังคงรูปแบบของไทย ทั้งรูปแบบสถาปัตยกรรมและลวดลาย เช่น เครื่องบนยังคงเป็นหลังคาจั๊วทรงไทยประดับช่อฟ้า บราลี หางหงส์ หรือหลังคาจตุรมุขยอดทรงมงกุฎ และลวดลายส่วนใหญ่จะเป็นลวดลายไทย เช่น ลวดลายที่ฐานบัวมณฑปปราสาทพระเทพบิดร หรือมีโครงสร้างของลายเป็นลายไทย เช่น ลายก้านแย่งพุ่มข้าวบิณฑ์ดอกพุดตานใบเทศ ที่ผนังปราสาทพระเทพบิดร

สถาปัตยกรรมในวัดพระศรีรัตนศาสดารามตั้งแต่เริ่มสร้างนั้น ได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์ การรื้อของเดิมเพื่อสร้างขึ้นใหม่ และการสร้างขึ้นใหม่ ตลอดมาตั้งแต่รัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 5 ในส่วนของกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ใช้ตกแต่งภายนอกสถาปัตยกรรม ทั้งที่สั่งมาจากจีน หรือเขียนลายแล้วส่งไปให้จีนเผา และกระเบื้องเคลือบที่ผลิตขึ้นเองในไทย ได้ผ่านการใช้งานมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน เมื่อได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามทั้งพระอาราม เนื่องในการสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี เมื่อ พ.ศ. 2525 ในการนี้กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ชำรุด ก็ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์ด้วย ซึ่งกรมศิลปากร (2534 :159, 199) ได้กล่าวถึงดังนี้

พระอุโบสถ ภายนอกที่ตกแต่งด้วยกระเบื้องลาย ประดับกำแพงแก้ว แต่เดิมใช้วาดลายลงไป แต่ปรากฏว่า ลอกออกไม่คงทน ถ้าทำกระเบื้องใหม่จะตกแผ่นละ 2500 บาท (สองพันห้าร้อยบาทถ้วน) เพราะน้ำยาเคลือบแพง

ชุ่มเสมา อธิบดีกรมศิลปากรกราบบังคมทูลว่า ที่ฐานชุ่มเสมานั้น บางตอนมีกระเบื้องประดับที่ชำรุดจะขอเปลี่ยนใหม่ สมเด็จพระเทพฯ มีพระราชบัญชาว่า ให้เปลี่ยนเฉพาะแผ่นที่ชำรุดเท่านั้น ส่วนใดที่ยังใช้ได้ไม่ต้องเปลี่ยนใหม่

วัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็นวัดที่อยู่ในเขตพระราชฐาน ที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้างขึ้นพร้อมกันกับการสร้างพระบรมมหาราชวัง และกรุงรัตนโกสินทร์ ทั้งเป็นวัดที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญที่รับการบูรณะปฏิสังขรณ์ตลอดมา ความงดงามของสถาปัตยกรรม นอกจากรูปแบบที่มีเอกลักษณ์ไทยแล้ว ความงดงามที่ปรากฏเด่นชัด เกิดจากการตกแต่ง อันหลากหลายอย่างผสมผสานกลมกลืน รวมทั้งงานกระเบื้องเคลือบเขียนสี ที่เป็นการตกแต่งอย่างหนึ่งที่มีลักษณะเฉพาะตัว

กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ใช้ตกแต่งภายนอกสถาปัตยกรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นงานที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบ และกระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ตั้งแต่การออกแบบรูปแบบของแผ่นกระเบื้องที่ต้องออกแบบให้มีรูปร่าง ขนาด เหมาะสมกับรูปทรงของสถาปัตยกรรม กระบวนการผลิตและการต่อเนื่องของแผ่นกระเบื้อง ที่ต้องสัมพันธ์กับลวดลายบนแผ่นกระเบื้องแต่ละแผ่น และลวดลายที่เกิดจากการต่อเนื่องของแผ่นกระเบื้อง ตามรูปทรงของสถาปัตยกรรม วิธีการเขียนลาย ที่ต้องมีความรู้ความเข้าใจ ในกระบวนการใช้สีสำหรับเครื่องปั้นดินเผา

ดังนั้น แม่แบบหรือแม่ลาย (Pattern) จึงเป็นสิ่งสำคัญ เป็นต้นแบบของกระเบื้องเคลือบเขียนสี ซึ่งมีผู้ให้ความหมาย และวิธีการไว้ดังนี้

ประเสริฐ ศิลรัตน (2538 : 59 – 70) ให้ความหมายของแม่ลายว่า หมายถึง ตัวลายหรือรูปที่กำหนดถือเป็นต้นแบบหลักในการจัดประกอบ เป็นลวดลายด้วยการซ้ำรูปแบบตามแม่ลาย เพื่อที่จะขยายลายจากด้านใดด้านหนึ่ง หรือรอบด้านให้ขนาดของลายขยายออกไปได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด

การที่ผู้ออกแบบจะสามารถกำหนดนำตัวลายไปใช้เป็นแม่ลายได้นั้น ต้องมีความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับแม่ลายดังนี้

1. ลักษณะของแม่ลาย
2. การกำหนดตัวลายเพื่อใช้เป็นแม่ลาย
3. หลักการจัดประกอบตัวลาย

1. ลักษณะของแม่ลาย คือ ประเภทของรูปแบบที่จะนำมากำหนดใช้เป็นต้นแบบหลักในการจัดประกอบเป็นลวดลาย ด้วยการซ้ำรูปแบบตามตัวลายต้นแบบนั้น

2. การกำหนดตัวลายเพื่อใช้เป็นแม่ลาย การกำหนดแม่ลาย โดยใช้ตัวลาย หรือรูปลักษณะหนึ่งเป็นแบบหลักนั้น อาจแบ่งออกได้เป็น 2 วิธีคือ

2.1 การกำหนดใช้เฉพาะตัวลาย

2.2 การกำหนดใช้ตัวลายจัดประกอบรวมเป็นหน่วยเดียวกัน

3. หลักการจัดประกอบตัวลาย ในการใช้ตัวลาย จัดประกอบรวมเป็นหน่วยเดียวกัน เพื่อใช้เป็นแม่ลายนั้น มีวิธีการจัดประกอบที่ต่างกันออกไปตามลักษณะของตัวลายคือ

3.1 หลักการจัดประกอบตัวลายลักษณะเส้น

3.2 หลักการจัดประกอบตัวลายลักษณะรูป

3.3 หลักการจัดประกอบตัวลายลักษณะเส้นและรูป

ไมเยอร์, ราล์ฟ (2540 : 655) อธิบายความหมายของ Pattern ว่าหมายถึง

1. องค์ประกอบโดยรวมหรือภาพร่างของผลงานศิลปะ

2. ลวดลายประดิษฐ์ตกแต่ง ซึ่งมักเป็นลายต่อเนื่องกันเป็นชุดซ้ำตัวต่อกันเป็นแนวไป

3. ตัวแบบหรือแม่แบบ ซึ่งเป็นต้นแบบให้สิ่งอื่นเลียนหรือจำลองแบบ

แม่แบบ หรือ แม่ลายที่เป็นต้นแบบของกระเบื้องเคลือบเขียนสี นอกจากการออกแบบรูปแบบแผ่นกระเบื้อง รูปแบบพื้นผิวกระเบื้อง และกำหนดการใช้สีบนเคลือบ เพื่อระบายลวดลายแล้ว ช่างผู้ออกแบบยังต้องมีความรู้ ความเข้าใจกระบวนการผลิต และคุณสมบัติของวัสดุที่ใช้ เช่น การขึ้นรูป การเผา คุณสมบัติของดิน น้ำเคลือบ สีบนเคลือบ การหดตัวของดินจากเนื้อดินดิบ จนถึงขั้นตอนสุดท้ายของการเผาเคลือบ ซึ่งการออกแบบต้องประสานสัมพันธ์กับขนาดพื้นที่ และลักษณะพื้นแต่ละส่วนที่จะใช้กระเบื้องเคลือบเขียนสีไปตกแต่งด้วย

ส่วนช่างเขียนสีก็ต้องมีความรู้ความเข้าใจถึงคุณสมบัติของสีบนเคลือบแต่ละสีด้วยว่า ควรระบายสีใดก่อนหลัง การใช้อุณหภูมิในการเผาเคลือบแต่ละสีควรใช้อุณหภูมิเท่าใด และต้องเผาอุณหภูมิสูงก่อนจึงเผาอุณหภูมิต่ำกว่าในการเผาครั้งต่อมา จึงจะได้ผลงานออกมาสวยงามตามที่ออกแบบไว้

แม่แบบจึงเป็นต้นแบบในการสร้างรูปแบบซ้ำเพื่อใช้ในพื้นที่ที่กำหนด ซึ่งการออกแบบแม่แบบต้องคำนึงถึงความเหมาะสมในด้านต่างๆ เช่น ขนาดของแม่แบบแผ่นกระเบื้องกับพื้นที่ ลักษณะของแม่แบบที่เป็นลวดลายเขียนสี การจัดวางแนวทิศทางของลาย และเนื่องจากกระเบื้องเคลือบเขียนสี เป็นงานที่มีกระบวนการผลิตที่ซับซ้อน การออกแบบแม่แบบจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง สำหรับนำไปใช้เป็นต้นแบบในกระบวนการผลิตกระเบื้องเคลือบเขียนสีจำนวนมาก ที่ใช้ตกแต่งภายนอกสถาปัตยกรรม

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสรุปความหมายของแม่แบบ หรือแม่ลาย (Pattern) ในการวิจัยครั้งนี้ว่าหมายถึง ตัวแบบที่กำหนดถือเป็นต้นแบบหลักในการจัดประกอบ เป็นลวดลายด้วยการซ้ำรูปแบบ ลวดลาย และวิธีการเขียนลายตามแม่แบบ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญ เป็นต้นแบบที่ผู้วิจัยใช้เป็นประชากรในการศึกษาค้นคว้า

5. รูปแบบของกระเบื้องเคลือบเขียนสี

ราชบัณฑิตยสถาน (2541 : 115) ให้ความหมายของรูปแบบว่ารูปแบบในผลงานศิลปะเป็นผลจากการที่ศิลปินจัดวางออกแบบและจัดองค์ประกอบ รวมทั้งการใช้วัสดุในการสร้างสรรค์งานและหมายถึง รูปภายนอกหรือรูปร่างของวัตถุหรือผลงานศิลปะ

ไมเยอร์, รัลฟ (2540 : 345) อธิบายความหมายของรูปแบบว่า เป็นผลรวมของการจัดองค์ประกอบ หรือการออกแบบและการใช้วัตถุหรือวัสดุในการสร้างสรรค์ผลงาน

รูปแบบของกระเบื้องเคลือบเขียนสี คือ ลักษณะของแผ่นกระเบื้องที่มีรูปร่างและลักษณะพื้นผิวต่าง ๆ กัน การออกแบบแม่แบบของแผ่นกระเบื้องจำเป็นต้องคำนึงถึงการต่อเนื่องของแผ่นกระเบื้อง ที่มีลักษณะซ้ำของแม่แบบ การออกแบบรูปแบบของกระเบื้องเคลือบเขียนสี เป็นการออกแบบเกี่ยวกับ เครื่องปั้นดินเผา ซึ่งมีผู้อธิบายไว้ดังนี้

จีรพันธ์ สมประสงค์ (2535 : 45) เขียนถึงการออกแบบเครื่องปั้นดินเผาว่า เป็นลักษณะงานการออกแบบประเภทประโยชน์ใช้สอย (Functional design) โดยมุ่งเน้นด้านประโยชน์ใช้สอยเป็นสำคัญ ส่วนความงามในรูปร่าง รูปภาพ สีสน ลวดลายนั้น จะเป็นผลมุงอันดับรองลงไป

วิธีการออกแบบสร้างสรรค์งานศิลปะเครื่องปั้นดินเผา

1. การสร้างสรรค์จากรูปทรงธรรมชาติ (Natural design)
 - 1.1 ออกแบบเหมือนจริงเลียนแบบธรรมชาติ
 - 1.2 ออกแบบรูปทรงใหม่ โดยมีการผสมผสานกับรูปทรงธรรมชาติ
2. การออกแบบสร้างสรรค์ โดยอาศัยรูปทรงทางเรขาคณิต (Geometrical design)
3. การออกแบบสร้างสรรค์แบบอิสระ (Free form design)
 - 3.1 แบบรูปธรรม (Concrete design)
 - 3.2 แบบนามธรรม (Abstract design)

ประเสริฐ ศิลรัตน์ (2538 : 4-7) อธิบายถึงรูปแบบว่า รูปแบบที่ปรากฏเป็นเค้าโครงแก่ตาในลักษณะต่าง ๆ นั้น มีต้นกำเนิดจาก 2 แหล่งที่มาคือ จากธรรมชาติ และ มนุษย์สร้าง ดังนั้นการเรียนรู้ในประเด็นของที่มาหรือต้นเค้าทางรูปแบบ จึงควรแยกศึกษาทั้ง 2 แหล่งที่มาคือ

1. แหล่งรูปแบบจากธรรมชาติ มนุษย์ได้รับแรงบันดาลใจจากรูปแบบและลวดลายของสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติ เพราะรูปแบบและลวดลายจากแหล่งธรรมชาติ เปรียบเสมือนวัตถุดิบทางความคิด มีอิทธิพลต่อการออกแบบและการสร้างสรรค์รูปแบบเป็นอย่างมาก

2. แหล่งรูปแบบที่มนุษย์สร้างขึ้น รูปแบบและลวดลายในธรรมชาติที่ก่อให้เกิดแนวคิดในการออกแบบสร้างสรรค์ผลงาน ต่อมาผลงานของมนุษย์ได้กลายมาเป็นแรงบันดาลใจให้นักออกแบบรุ่นใหม่

ศักดิ์ชัย เกียรติจินดา (2533 : 111 – 127) เขียนถึงรูปแบบในการออกแบบเครื่องปั้นดินเผาว่า แบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ การออกแบบโครงสร้าง และการออกแบบตกแต่ง

การออกแบบโครงสร้าง (Structural design) หมายถึง การออกแบบรูปทรงเครื่องปั้นดินเผาเพื่อก่อประโยชน์โดยตรง (Primary need) โดยคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยที่ดี แฝงไว้ซึ่งความสวยงามแข็งแรงทนทาน สะดวกต่อการใช้งาน (Function and good form) อีกทั้งเอื้ออำนวยต่อการผลิตที่ง่ายสะดวกรวดเร็ว และประหยัด โดยมีแนวคิดในการออกแบบเครื่องปั้นดินเผาดังนี้

1. รูปทรงธรรมชาติ ได้แก่ พืช สัตว์
2. รูปทรงมนุษย์ ได้แก่ เด็ก ผู้ใหญ่ คนแก่ ผู้ชาย ผู้หญิง
3. รูปทรงที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้น ได้แก่ สิ่งที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นมีชื่อ และรูปทรงโดยเฉพาะ เช่น รถยนต์ ตะกร้าสาน ฯลฯ
4. รูปทรงที่เกิดจากความรู้สึกของมนุษย์ ได้แก่ ความรู้สึกสบาย อบอุ่น หรรษา สง่างาม ฯลฯ
5. รูปทรงที่อยู่ตรงกันข้าม คือ การออกแบบให้มีลักษณะประกบกันได้พอดีและมีความต่อเนื่องกันของรูปทรง
6. รูปทรงอิสระ เป็นรูปทรงที่ไม่สามารถระบุว่าเป็นรูปทรงอะไร มีความเป็นอิสระ ไม่มีกฎเกณฑ์

7. รูปทรงเรขาคณิต เป็นรูปทรงที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นทางด้านเรขาคณิต ได้แก่ วงกลม สี่เหลี่ยม สามเหลี่ยม ฯลฯ

นอกจากรูปแบบของแผ่นกระเบื้องเคลือบเขียนสีแล้ว ลักษณะพื้นของกระเบื้องเคลือบเขียนสีก็มีปรากฏอยู่ในแผ่นกระเบื้องด้วย ทำให้เกิดลักษณะงานของกระเบื้องเคลือบเขียนสีมีความหลากหลายในการสร้างลักษณะพื้นของแผ่นกระเบื้องนั้น

วิรุณ ตั้งเจริญ (2537 : 12, 20 – 22) อธิบายเกี่ยวกับรูปทรงและโครงสร้างว่า รูปทรง (Form) มิใช่เพียงรูปร่างที่มองเห็นได้เท่านั้น แต่เป็นรูปร่างที่แสดงขนาด สี และลักษณะผิว สิ่งที่เราสร้างสรรค์ กำหนดอย่างมีแบบแผนเรียกว่า โครงสร้าง (Structure) และอธิบายว่า การใช้แบบของการซ้ำ (Type of repetition) ในงานออกแบบเป็นวิธีการที่ง่ายที่สุดในงานสถาปัตยกรรม เช่น เสา หน้าต่าง กระเบื้อง ฯลฯ ซึ่งก่อให้เกิดการประสานกลมกลืน (Harmony) แสดงลีลา (Rhythm) ถ้าการซ้ำนั้นประกอบด้วยรูปทรงขนาดเล็กจำนวนมาก การซ้ำอาจให้ความรู้สึกเหมือนชุดพื้นผิว ถ้าประกอบด้วยรูปทรงขนาดใหญ่ และจำนวนรูปทรงไม่มาก การออกแบบมักให้ความรู้สึกเรียบง่าย และโดดเด่น แบบของการซ้ำประกอบด้วยปัจจัยหลายอย่าง ทั้งส่วนประกอบที่มองเห็นได้ และส่วนประกอบเชิงเหตุผล ได้แก่

1. การซ้ำของรูปร่าง
2. การซ้ำของขนาด
3. การซ้ำของสี
4. การซ้ำของลักษณะผิว
5. การซ้ำของทิศทาง
6. การซ้ำของตำแหน่ง
7. การซ้ำของบริเวณว่าง
8. การซ้ำของแรงศูนย์ถ่วง

ส่วน นวลน้อย บุญวงศ์ (2539 : 21) กล่าวถึงการออกแบบว่างานออกแบบ 3 มิติ (Three-dimension design) เป็นงานที่มีเนื้อหารายละเอียดมากขึ้นนอกจากการรับรู้ทางประสาทตาแล้วยังมีประสาทสัมผัส ซึ่งเกี่ยวข้องกับลักษณะรูปทรงและพื้นผิวอีกด้วย เช่น งานออกแบบเสื้อผ้า เครื่องเรือน เครื่องใช้ไฟฟ้า และเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น

นอกจากนี้การออกแบบรูปแบบแผ่นกระเบื้อง โดยการตัดแบ่งแผ่นกระเบื้องตามการแบ่งตัวลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระเบื้องที่มีลักษณะพื้นผิวอัดลายนูนและแบบอัดลายนูน มีข้อดีหลายประการ ทั้งในด้านการผลิตและการติดตั้งแผ่นกระเบื้องประกอบเป็นลวดลายคือ

1. ทำให้การผลิตทำได้ง่ายขึ้นทั้งการเตรียมดิน การขึ้นรูปด้วยการกดแบบ
2. ช่วยลดความเสี่ยงที่จะเกิดการแตกร้าว ชำรุด ในขณะที่ทำให้แห้ง และในขั้นตอนการเผา
3. สะดวกในการจัดวางเข้าเตาเผา
4. สะดวกในการตกแต่งระบายสีบนเคลือบ
5. สะดวกในการเคลื่อนย้ายผลิตภัณฑ์
6. สะดวกในการติดตั้ง และทำให้การติดตั้งมีความแข็งแรงคงทน

กระเบื้องเคลือบเขียนสีมีลักษณะงานเป็นแผ่นที่ใช้ติดกับพื้นผนังส่วนต่าง ๆ ของสถาปัตยกรรม ซึ่งมีทั้งส่วนที่เป็นแผ่นพื้นเรียบ เช่น ฝาผนัง พื้นหน้าบัน ส่วนที่ยื่นออกมาและเว้าเข้าไป เช่น ส่วนฐานปัทม์ พนักกำแพงแก้ว เป็นต้น รูปแบบของกระเบื้องเคลือบเขียนสี จึงต้องออกแบบให้สอดคล้องกับการนำไปใช้ตกแต่งในแต่ละส่วนของสถาปัตยกรรมนั้น รูปแบบของกระเบื้องที่ใช้ในการตกแต่ง จึงมีรูปแบบของแผ่นกระเบื้องต่าง ๆ กันคือ

1. รูปแบบจากรูปทรงธรรมชาติ ได้แก่ รูปดอกไม้ ใบไม้ เถา หรือกิ่ง ก้าน โดยมีเส้นรอบแผ่นกระเบื้องเป็นรูปดอกไม้ ใบไม้ กิ่งก้านนั้นมีหลายแบบ เช่น ทำเป็นดอกพุดตานลายหน้าอัด ลายดอกสี่กลีบประกอบกับใบและก้าน ลายใบไม้แบบฝรั่ง แล้วนำมาประกอบเข้าด้วยกันเป็นลวดลายที่ออกแบบไว้ ส่วนขนาดมีทั้งเล็กและใหญ่ ตามความเหมาะสมกับพื้นที่แต่ละแห่ง เช่น ชุ่มประตูดุจตุรमुखฐานไฟที่ ด้านทิศตะวันตกบริเวณกรอบหน้าบัน และ หน้าบันจตุรमुखวิหารยอด

2. รูปแบบจากรูปทรงเรขาคณิต แผ่นกระเบื้องจะมีเส้นรอบนอกเป็นรูปเหลี่ยมต่างๆ เพื่อแบ่งตัวลายให้ง่ายต่อการผลิต และสะดวกในการนำมาประกอบลายเข้าด้วยกันภายหลัง แผ่นกระเบื้องมีรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดต่าง ๆ รูปแปดเหลี่ยม รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส และรูปเหลี่ยมอื่น ๆ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ การตัดแบ่งตัวลาย กระเบื้องลักษณะนี้มีใช้มากในการตกแต่งสถาปัตยกรรมวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

นอกจากนี้ยังมีกระเบื้องแผ่นสี่เหลี่ยมจัตุรัส และสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่มีลักษณะลายเป็นลายเฉพาะ ไม่จำเป็นต้องต่อลายอีก ซึ่งมีปรากฏที่ฐานเชิงหรือฐานล่างสุดของพระอุโบสถ หน้ากระดานท้องไม้พระระเบียง หน้ากระดานท้องไม้กำแพงแก้ว เป็นต้น

3. รูปแบบประดิษฐ์ เป็นรูปแบบเฉพาะที่เกิดจากลักษณะของลายไทย การทำแผ่นกระเบื้อง จึงทำตามรูปแบบรอบนอกของลาย หรือทำแผ่นกระเบื้องเป็นแผ่นโค้งและนูนตามลักษณะลาย ได้แก่ ลายกระจัง ลายทำสังข์ ลายลวดบัว ลายบัวคว่ำ ลายบัวหงาย ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง ลายกรักร้อย เป็นต้น

กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งสถาปัตยกรรม วัดพระศรีรัตนศาสดารามนั้น เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นถึงความหลากหลายในหลาย ๆ ด้าน นอกจากรูปแบบแผ่นกระเบื้อง สีสันทน ลวดลายที่สวยงามแล้ว แผ่นกระเบื้องยังทำหน้าที่ให้ความรู้สึกสัมผัสที่สอดคล้องกับลวดลาย ที่ทำให้เกิดความสวยงามอีกด้วย ลักษณะพื้นผิวที่ปรากฏในงานกระเบื้องเคลือบเขียนสีมีดังนี้

1. รูปแบบพื้นผิวเรียบ กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่มีพื้นผิวเรียบ ส่วนใหญ่จะเน้นลวดลายที่มีการระบายสีตัดเส้นอย่างประณีต งดงาม ดังเช่น กระเบื้องเคลือบเขียนสีลวดลายพรรณพฤกษา และสัตว์ต่าง ๆ ที่ฐานเชิงพระอุโบสถ เป็นต้น พื้นผิวเรียบทำให้เห็นลวดลายที่สวยงามเด่นชัด

2. รูปแบบพื้นผิวอัดลายนูน กระเบื้องเคลือบเขียนสีแบบนี้จะอัดแผ่นดินดิบในแม่พิมพ์เป็นลายนูนขึ้นมาจากพื้นผิวเล็กน้อย ทั้งให้แก่ง่อนนำไปเผาดิบ และเผาเคลือบ แล้วจึงระบายสีบนเคลือบที่มีน้ำเคลือบผสมอยู่ด้วย การเผาเคลือบน่าจะมีการเผา 2 ครั้ง เป็นอย่างน้อย โดยระบายสีพื้นลายและระบายสีพื้นตัวลายก่อน แล้วนำไปเผาเคลือบครั้งหนึ่ง แล้วนำมาระบายสีไล่ลาย ขอบลาย เส้นลายกลีบ เส้นลายใบ และตัดเส้น แล้วจึงนำไปเผาอีกครั้งหนึ่ง กระเบื้องแบบนี้ แผ่นกระเบื้องจะเป็นแผ่นรูปเรขาคณิตแบบต่าง ๆ รูปแบบประดิษฐ์

3. รูปแบบอัดลายนูน กระเบื้องเคลือบเขียนสีแบบนี้จะทำพื้นผิวนูนออกมาเป็นลักษณะ 3 มิติ และทำเป็นรูปทรงออกมาตามลวดลายนั้น ๆ รูปแบบอัดลายนูนมีทั้งลายเลียนแบบธรรมชาติ โดยทำเป็นดอกไม้ ใบไม้ ก้าน และลายไทยคือ ลายกระจังปฏิญาณสอดไส้เทพนม กระจังเจิม กระจังรวน ไบระกา และลายของชุ่มบันแถลงเรือนธาตุองค์ปรางค์ กระเบื้องแบบนี้จะอัดเนื้อดินลงในพิมพ์เป็นลายนูนรูปดอกไม้ หรือลายกระจังต่าง ๆ แยกเป็นชิ้น ๆ นำไปเผาเคลือบ แล้วระบายสีบนเคลือบ นำไปเผาเคลือบ ซึ่งอาจจะเผาหลายครั้ง จึงนำมาประกอบตกแต่งงานสถาปัตยกรรมตามที่ต้องการได้ รูปแบบอัดลายนูนนี้ ถ้าเป็นลายดอกไม้ ใบไม้ ก้าน จะตกแต่งบริเวณหน้าบัน ถ้าเป็นลายกระจังปฏิญาณสอดไส้เทพนม ไบระกา และลายองค์ชุ่มบันแถลงบริเวณเรือนธาตุขององค์ปรางค์ปราสาทพระเทพบิดรเท่านั้น ส่วนกระจังปฏิญาณ กระจังเจิมใช้ตกแต่งหน้าบัน และชั้นวัดประคตขององค์ปรางค์ปราสาทพระเทพบิดร

รูปแบบกระเบื้องเคลือบเขียนสี ที่ตกแต่งภายนอกสถาปัตยกรรม วัดพระศรีรัตนศาสดารามนั้น มีความหลากหลายทั้งรูปร่าง ขนาด สี และลักษณะพื้นผิว ผู้วิจัยจึงสรุปรูปแบบของกระเบื้องเคลือบเขียนสีดังนี้

1. รูปแบบแผ่นกระเบื้อง
 - 1.1 รูปแบบจากรูปทรงธรรมชาติ
 - 1.2 รูปแบบจากรูปทรงเรขาคณิต
 - 1.3 รูปแบบประดิษฐ์
2. รูปแบบพื้นกระเบื้อง
 - 2.1 รูปแบบพื้นเรียบ
 - 2.2 รูปแบบพื้นอัดลายนูน
 - 2.3 รูปแบบอัดลายนูน

6. ลวดลายของกระเบื้องเคลือบเขียนสี

ได้มีผู้ให้ความหมายของคำที่เกี่ยวข้องกับลวดลายหรือลายไทยไว้ดังนี้

ราชบัณฑิตยสถาน (2539 ก : 720) ให้ความหมายของคำว่า ลวดลายว่า หมายถึง ลายต่าง ๆ ที่เขียนหรือแกะสลัก

ส่วนราชบัณฑิตยสถาน (2541 : 176) อธิบายคำว่า Ornament หรือ ลายวิจิตรว่า หมายถึง ลวดลายซึ่งใช้ตกแต่งเป็นส่วนละเอียดขององค์ประกอบทางศิลปะอันงดงาม ซึ่งมักจะมีลักษณะพิเศษของแต่ละชาติ เช่น ลายอาหรับ ลายจีน สำหรับลายของไทย มีลายกระหนก ลายเครือเถา ลายบัวห้วเส้า ลายที่ฐานสิงห์ เป็นต้น

วิทย์ พิณคันเงิน (2530 : คำนำ) อธิบายว่า ลายไทยคือ ลายที่มีลักษณะแสดงตัวลาย การผูกลายตลอดจนการใช้ ที่เหมาะสมกับรสนิยมของคนไทย ลายไทยนับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมส่วนหนึ่ง ที่สืบเนื่องมาแต่โบราณ จัดว่าเป็นพื้นฐานสำคัญของศิลปะแขนงต่าง ๆ

โชติ กัลยาณมิตร (2518 : 8) อธิบายว่า กนก หมายถึง ทอง หรือลายประดิษฐ์เลียนธรรมชาติในแบบจิตรกรรมไทย

ราชบัณฑิตยสถาน (2539 ก : 46) อธิบายว่า กระหนก หมายถึง ชื่อแบบลายไทยประเภทหนึ่งใช้ผูกเขียนเป็นลวดลาย เดิมเขียนเป็นกนกก็มี

6.1 ความเป็นมาของลายไทย

ลายไทยในดินแดนภาคกลาง อันเป็นลวดลายที่มีการวิวัฒนาการมาเป็นลวดลายสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์นั้น น.ณ.ปากน้ำ (2534 : 1) กล่าวว่า แบบแผนลายไทยที่ปรากฏอยู่ทุกวันนี้ถือได้ว่าเป็นแบบแผนตายตัว เนื่องด้วยลายไทยได้วิวัฒนาการตัวเองมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์

สันติ เล็กสุขุม (2539 : 16, 32-33) กล่าวว่า ลายกนกในศิลปะอินเดียที่แพร่หลายมาสู่ภูมิภาคเอเชีย แม้จะมีลักษณะประดิษฐ์อยู่บ้างแล้วแต่ยังเห็นลักษณะของพรรณพฤกษาแฝงอยู่ในภาคกลางการสืบเนื่องของกนกต่อเนื่องผ่านวัฒนธรรมทวารวดี ขอม และกลายเป็นแบบแผนประเพณีที่เด่นชัดในสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งนิยามงานปูนปั้นมาประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมเป็นหลักสืบเนื่องมาถึงกรุงรัตนโกสินทร์จนปัจจุบัน

ลายสมัยทวารวดีเป็นลายที่รับอิทธิพลจากลายอินเดีย ซึ่ง น.ณ.ปากน้ำ (2534 : 1-3) อธิบายว่า ลายจำหลักคล้ายกับลายที่เรียกว่า ลายผักกูด คือ มีแกนกลางเป็นลายแผ่นโค้งเหมือนคลื่น ตรงครึ่งของลายคือส่วนข้างทำเป็นหยักและขมวดลายม้วนตัว ไม่พุ่งเป็นเปลวแหลมเหมือนลายไทยปัจจุบัน ลายทวารวดีในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและบนพื้นที่ราบสูงภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย มีความแตกต่างกับลายขอม แม้ว่าจะมีต้นกำเนิดจากอินเดีย ซึ่งคล้ายคลึงกันในยุคแรก ๆ แต่ต่อมาได้ปรับเปลี่ยนไปตามความนิยมของแต่ละเชื้อชาติ ลายทวารวดีมักจะม้วนปลายขมวดม้วนตัวแบบผักกูด ส่วนลายขอมปลายจะถูกคมรูปร่างให้เส้นแหลมและคม ซึ่ง

ได้ส่งอิทธิพลต่อลายของทวารวดีรุ่นหลังให้ประดิษฐ์ลายเป็นเส้นคมด้วย ลายในดินแดนภาคกลางบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา มีลายที่ปรากฏดังนี้

ลายผักกูด สมัยทวารวดี เมื่อมาถึงพุทธศตวรรษที่ 17-19 ลายผักกูด ดังปรากฏที่ภาพจำหลักนูนบนผนังอิฐพระธาตุพนมกับลายจำหลักศิลาที่เขาวพระวิหาร ก็ได้สิ้นสุดลงและเกิดลายใหม่เป็นลวดลายสมัย อโยธยา และอุทอง (น.ณ.ปากน้ำ. 2534 : 5)

ลายกลีบบัว มีมาแล้วในสมัยทวารวดี ดังที่ สันติ เล็กสุขุม (2539 : 65, 72) อธิบายว่า ลายกลีบบัว ศิลปะทวารวดีเป็นกลีบบัวหงาย บัวคว่ำ มักประกอบกันเป็นรูปดอกบัวบาน โดยไม่มีลวดลายภายในกลีบ

ลายประจำยามก้ามปู เป็นลายหน้ากระดาน สันติ เล็กสุขุม (2539 : 84-85, 94) อธิบายว่า ลักษณะแรกเริ่มมีลายหลักเป็นดอกวงกลม สลับกับดอกสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ระหว่างดอกมีลายคล้ายกนกคั่น เป็นอิทธิพลศิลปะอินเดียในดินแดนไทยมีอยู่ในศิลปะทวารวดีและศิลปะอื่น ๆ ในภูมิภาคที่ร่วมสมัยกัน ลายประจำยามก้ามปูนี้ได้เสื่อมความนิยมหายไปจนต้นพุทธศตวรรษที่ 20 ลายนี้จึงมาปรากฏอีกในงาน สมัยอยุธยาและมีรูปแบบที่หลากหลายขึ้น

ลายดอกชีกดอกซ้อน นิยมใช้ควบคู่กันมากับลายประจำยามก้ามปู

ลายก้านขด สันติ เล็กสุขุม (2539 : 136) กล่าวว่า พบมาแล้วตั้งแต่ศิลปะสมัยทวารวดีและศิลปะร่วมสมัยในภูมิภาคนี้ โดยเฉพาะศิลปะขอมในดินแดนไทย

ลายเฟื้องอุบะ สันติ เล็กสุขุม (2539 : 146) กล่าวว่า เป็นการประดับมาลัยช่อดอกไม้ แขนงห้อยเป็นราวที่ยอดผนัง มีอยู่ในศิลปะอินเดียโบราณ ในศิลปะร่วมยุคของภูมิภาคนี้ เช่น ศิลปะขอม ศิลปะพุกาม และศิลปะทวารวดี

6.2 สมัยสุโขทัย

ลายปูนปั้นและลายจำหลักศิลา สมัยอุทองและสุโขทัยในดินแดนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาที่ปรากฏนั้น มิได้เป็นลายที่สืบต่อมาจากขอมหรือทวารวดี แต่เป็นลายที่สืบทอดอิทธิพลอินเดียเข้าสู่ความเป็นตนเอง มีลักษณะเหมือนธรรมชาติคือเป็นลายเครือเถา ลายก้านขด ประกอบด้วยรูปดอกไม้ ใบไม้ รูปนก สัตว์จุตบาท ทวิบาทต่าง ๆ ลวดลายสมัยสุโขทัยเป็นลายเครือเถาเดียวกันกับสมัยอุทองหรืออโยธยาสุพรรณภูมิและศิลปะเชียงใหม่ยุคต้น ๆ เป็นลักษณะศิลปะร่วมสมัยเดียวกัน มีการไหลถ่ายเทเข้าหากัน (น.ณ.ปากน้ำ. 2534 : 1-5)

ลายขอมมีรูปแบบปรากฏในศิลปะสุโขทัยเพียงแต่ลายกนกหางหงส์ หางมกร และรูปนางอัปสร เท่านั้น

สันติ เล็กสุขุม (2539 : 32-33) กล่าวว่า กนกแบบล้านนา ซึ่งเป็นกนกในศิลปะสุโขทัย มีลักษณะวงโค้งประกอบอยู่อย่างสำคัญ และสัมพันธ์กับลักษณะของลายพรรณพฤกษา ได้แก่ ดอก ก้าน ใบ แตกต่างจากลวดลายแบบอยุธยาที่รับอิทธิพลลายประดิษฐ์แบบขอม เมื่ออยุธยานำลวดลายแบบล้านนามาผสมผสานกับลวดลายแบบอยุธยา ลวดลายจึงมีลักษณะของพรรณพฤกษา รวมทั้งวงโค้งที่เด่นชัด

ลวดลายของสุโขทัยนั้น น.ณ.ปากน้ำ (2534 : 12-13) กล่าวว่า มีที่มาหลายทาง ทางแรกมีอิทธิพลขอมอยู่บ้างเล็กน้อยเท่านั้น ทางที่สองเป็นอิทธิพลศิลปะคุปตะ และปาละลวดลายของสุโขทัยที่ปรากฏ ได้แก่ ลายดอกบัว ลายมุ่มที่เรียกว่า ลายค้างคาว ลายขมวดเป็นก้านขดม้วนไปม้วนมาแบบธรรมชาติ ลายหน้ากระดานเป็นลายดอกไม้กลมเรียงติด ๆ กัน เป็นอิทธิพลทวารวดี ซึ่งในสมัยหลัง ลายหน้ากระดานได้กลายเป็นลายประจำยามหรือประจำยามก้ามปู

ลายบัว กลีบบัวแบบสุโขทัยที่สลักบนแผ่นหิน พระแท่นมณฑลศิลาบาตร เป็นแบบอย่างผสม รูปกลีบบัวแบ่งลายเป็นสามส่วนแบบขอมและอิทธิพลจีนในการประดับลวดลายภายในกลีบ

ลายช่อ สมัยสุโขทัย ที่มาของลายช่อคือ ภาพช่อดอกไม้ในศิลปะจีน โดยมีวิวัฒนาการอยู่ในศิลปะไทยนานหลายศตวรรษ ลักษณะของดอกเป็นแบบธรรมชาติถึงประดิษฐ์ และด้วยเหตุที่ได้รับความนิยมมาก จึงเชื่อ

ว่าช่อลายประเภทพรรณพฤกษาคือช่อลาย จนกลายเป็นช่อลายประดิษฐ์และมีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน ส่วนลายช่อลักษณะธรรมชาติก็ยังทำสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันด้วย

ลายประดับมุม ไม่พบหลักฐานแน่ชัดว่าเริ่มมีมาแต่เมื่อใด แต่ในศิลปะสุโขทัยทำกันมาแล้วเข้าใจว่าน่าจะได้รับอิทธิพลจีน

ลายดอกช่อ ดอกช่อ สร้อยโซ่ ห้อย นิยมดอกช่อ ดอกช่อ แบบเรียบง่าย แต่กลับไม่นิยมลายประจำยามก้ามปู

ลายกาบ มีอยู่ในศิลปะล้านนา โดยประยุกต์เอาลักษณะลวดลายแบบจีนเข้าผสม และสืบเนื่องอยู่เป็นเวลานานในศิลปะไทย กาบใช้ประดับเสากรอบประตู เสากรอบหน้าต่าง ส่วนบนเรียกว่า กาบบน ส่วนล่างเรียกว่า กาล่าง ส่วนกลางทำประจำยาม เรียกว่า ประจำยามรดอก

ลายฐานสิงห์ ขาสิงห์ มีมาก่อนสมัยสุโขทัยแล้ว ขาสิงห์ในสมัยสุโขทัยคล้ายรูปกนกหัวลง เป็นขาของแท่นฐาน ยังมีขนาดเตี้ย (สันติ เล็กสุขุม. 2539 : 72-176)

นอกจากลวดลายปูนปั้นประดับสถาปัตยกรรมแล้ว ยังมีลวดลายในงานเครื่องปั้นดินเผาที่เรียกว่า เครื่องสังคโลกอีกด้วย ซึ่ง น.น. ปากน้ำ (2534 : 13) อธิบายว่า เป็นลายพู่กันเขียนเป็นรูปปลา รูปคลื่น ดอกไม้ ใบไม้ เป็นลายขมวด ซึ่งเป็นไปตามธรรมชาติ นอกจากการใช้ลายดอกไม้ ใบไม้แบบพื้นเมืองที่นิยมแล้ว ยังมีลายจีนและลายแบบญวน อีกด้วย

6.3 สมัยกรุงศรีอยุธยา

ลวดลายในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้น น.น. ปากน้ำ (2534 : 17) แบ่งศิลปะอยุธยา ออกเป็น 3 ช่วง คือ

สมัยอยุธยาตอนต้น เริ่มจาก พ.ศ.1893 จนถึงปลายรัชกาลสมเด็จพระไชยราชา พ.ศ. 2089

สมัยอยุธยาตอนกลาง เริ่มจาก พ.ศ.2090 จนถึงปลายรัชกาลพระเจ้าปราสาททอง พ.ศ.2199

สมัยอยุธยาตอนปลาย เริ่มจาก พ.ศ.2199 ปีเสวยราชย์ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาครั้งที่สอง พ.ศ.2310

สมัยอยุธยาตอนต้น

สมัยอยุธยาตอนต้นเป็นการสืบทอดศิลปะลวดลายจากทวารวดี ขอม และลวดลายปูนปั้นสมัยก่อนอยุธยาเป็นศิลปะอยุธยา ลายอยุธยาตอนต้นนั้น สันติ เล็กสุขุม (2539 : 32) กล่าวว่า เป็นการสืบทอดศิลปะลวดลายจากทวารวดี ขอม และลวดลายปูนปั้น สมัยก่อนอยุธยามาเป็นศิลปะอยุธยา ส่วนลักษณะกนกเริ่มมีเค้าที่ต่อมาจะเป็นต้นแบบของกนกสามตัว

ศิลปะอยุธยาตอนต้นนั้นสืบเชื้อสายมาจากศิลปะอยุธยา และยังรับอิทธิพลจากสุโขทัยและสุพรรณภูมิด้วย โดย น.น. ปากน้ำ (2534 : 7) อธิบายลักษณะลวดลายสมัยอยุธยาตอนต้นว่า ลายกนกสามตัวยังไม่ปรากฏเป็นแบบตายตัวในสมัยอยุธยาตอนต้น เข้าใจว่าจะเริ่มเป็นกฎเกณฑ์ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลางเป็นต้นมา สังเกตจากลายปูนปั้นรูปเรือนแก้วประดับยอดปราสาทวัดราชบูรณะ อยุธยา ตัวลายยังคงเป็นก้านขดขมวดสามขมวด และมีขมวดเล็ก ๆ เป็นครีบกอบโดยรอบ ส่วนลายหน้ากระดานรูปประจำยาม กลางลายประจำยามเป็นรูปดอกไม้แบบธรรมชาติ ปรากฏที่ผิวชั้นในของปราสาทวัดราชบูรณะ วัดมหาธาตุอยุธยา ส่วนภาพเขียนขมวดเรือนแก้วของเจดีย์ที่วัดมหาธาตุ มีลายช่อกนกเชิงเรือนแก้วเป็นลายขมวดก้านขดแกนใหญ่

ลายในสมัยอยุธยาตอนต้นที่ สันติ เล็กสุขุม (2539 : 72-136) กล่าวถึงมีดังนี้

ลายช่อ มีสืบเนื่องต่อมาจากสมัยก่อนอยุธยา มีการคลี่ลายเป็นลายประดิษฐ์ และลายแบบธรรมชาติ

ลายกลีบบัวสมัยอยุธยาตอนต้นมี 3 แบบคือ ลายบัวที่มีต้นเค้ามาจากขอมแต่เรียบง่ายกว่า การแบ่งลายสามส่วนในกลีบบัวไม่ซับซ้อน กนกที่ประดับรอบกลีบบัวแบบขอมก็กริดเส้นเรียงพองเป็นเค้า เท่านั้น

แบบที่สอง กลีบบัวประดับภายในด้วยลายพรรณพฤกษา คือ มีช่อดอก ใบ ช่อหรือก้านตั้งอยู่กลางกลีบประดับด้วยดอก และใบเป็นยอด สองข้างที่โคนก้านขนานด้วยกัน การประดับลวดลายภายในกลีบบัวคงจะเป็นอิทธิพลจีนที่มีอยู่ก่อนแล้วในศิลปะสุโขทัย ลายบัวแบบที่สาม ภายในมีรูปสามเหลี่ยมคล้ายใบไม้ปลายแหลมชี้ลง ลายลักษณะนี้เป็นสัญลักษณ์แห่งความมีโชค

ลายประจำยามก้ามปู เป็นลายในสมัยทวารวดี แล้วหมดความนิยมแล้วกลับมานิยมอีกในสมัยอยุธยา และมีรูปแบบหลากหลาย เช่น ลายลูกฟักก้ามปู ซึ่งมีลายรูปวงกลม หรือคล้ายคลื่นกันสลับกับลายรูปดอกสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนยึดออกทางด้านข้าง

ลายดอกชอก ดอกซ้อน ศิลปะอยุธยา นิยมดอกชอก ดอกซ้อน อย่างเรียบง่าย ต่อมามีการปรับปรุงเปลี่ยนเป็นลายตามแนวตั้งพร้อมทั้งมีลายดอก ใบเข้าผสม

ลายกรักร้อย เป็นลายต่อเนื่องรูปสามเหลี่ยม เป็นลายอิทธิพลขอม มีใช้กันมานาน ส่วนชื่อกรักร้อยเกิดจากการประดิษฐ์ลายให้คล้ายดอกกรักเรียงร้อยแบบมาลัยคงเริ่มคิดประดิษฐ์กันในสมัยรัตนโกสินทร์

ลายก้านต่อดอก เป็นลายอิทธิพลขอม เป็นที่นิยมในศิลปะอยุธยาตอนต้นแต่ลายก้านต่อดอกสมัยนี้มีจังหวะต่อเนื่องระหว่างก้านกับดอกกิ่งประดิษฐ์ที่ธรรมชาติเลียนอย่างช่อดอกไม้ ใช้เป็นลายประดับในทรงสามเหลี่ยม เช่น ครีบนาคหรือใบระกา

ลายกระจัง เป็นลายรูปสามเหลี่ยม มักใช้ประดับเรียงรายตามแนวขอบของแท่นฐาน เชื่อว่าความเป็นมาของกระจังมาจากประดับกระหมวกก่อน กระหมวกเป็นลายประดิษฐ์รูปสามเหลี่ยมภายในมีลวดลายตัวที่มีขนาดใหญ่ที่สุดเป็นตัวประธาน ต่อเนื่องทางด้านข้างเป็นตัวปิดหัวท้าย ใช้ประดับขอบล่าง ศิลปะอยุธยาพบการประดับกระหมวกที่เชิงพนักรของบุษบกธรรมาสน์มีมาก่อนจะเป็นแถวกระจัง

ลายก้านขด มีมาตั้งแต่สมัยทวารวดีเรื่อยมาและได้รับความนิยม จึงมีลักษณะหลากหลายแต่ยังคงโครงสร้างหลักของลาย คือ การขดม้วน

ลายเฟื้องอุบะ และลายกรวยเชิง ใช้ประดับขอบผนังบนและล่าง ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นมักมีลักษณะเหมือนกัน เพียงแต่เฟื้องอุบะปลายแหลมชี้ลง และกรวยเชิงปลายแหลมชี้ขึ้น เป็นอิทธิพลจากขอม

ลายประดับมุม เป็นลายที่มีในศิลปะสุโขทัยและแพร่หลายสู่ศิลปะอยุธยาอย่างต่อเนื่อง

ลายฐานสิงห์ ขาสิงห์ ในสมัยอยุธยาตอนต้น ขาสิงห์ทำสูงเพรียว มีการประดับน่องสิงห์ ท้องสิงห์ กาบเท้าสิงห์ นมสิงห์ ส่วนบนเหนือท้องสิงห์ที่เคยโค้งมนเป็นลวดบัวคว่ำ จึงเกิดเป็นสันระหว่างหลังสิงห์กับท้องสิงห์ เรียกว่า บัวหลังสิงห์

ส่วน น.ณ.ปากน้ำ (2534 : 16-17) กล่าวถึงลักษณะลายศิลปะอยุธยาตอนต้นว่า มีลักษณะเข้มแข็ง ลักษณะเส้นโค้งอย่างดุดัน เช่น ลายดอกบัวรูปดาวบนเพดานธรรมาสน์ วัดเสาชิงช้า ก็เป็นดอกใหญ่โตเข้มแข็งดอกกลอยเด่นเป็นสง่าไม่แบนและเล็กแบบสมัยอยุธยาตอนปลาย ส่วนลายกระจังตรงปากกระบอกปืนใหญ่สัมฤทธิ์สมัยปลายอยุธยาตอนต้น ก็อ้วนใหญ่ทะทะ

สมัยอยุธยาตอนกลาง

ลายสมัยอยุธยาตอนกลางลวดลายยังคงสืบเนื่องมาจากอยุธยาตอนต้นแต่มีการคลี่คลายลายจะด้วยการรับอิทธิพลแบบอย่างหรือคิดประดิษฐ์ให้ลายมีลักษณะสอดคล้องกับความนิยมในยุคสมัย ดังเช่น สันติ เล็กสุขุม (2539 : 32, 176) กล่าวว่า ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลางในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้ผนวกเอากรุงสุโขทัยไว้ในอำนาจ และได้รับเอาอิทธิพลศิลปะสุโขทัย ซึ่งเป็นแบบล้าหน้าที่มีลักษณะวงโค้ง ประกอบอยู่อย่างสำคัญ และสัมพันธ์กับลักษณะลายพรรณพฤกษา ได้แก่ ก้าน ดอก ใบ แตกต่างจากลวดลายแบบอยุธยาที่รับแบบอย่างประดิษฐ์จากขอม เมื่อลวดลายแบบล้านามผสมผสานกับลวดลายแบบอยุธยา กนกแบบอยุธยาจึงมีลักษณะพรรณพฤกษา และวงโค้งเด่นชัด

ส่วน น.ณ.ปากน้ำ (2534 : 18-19) กล่าวถึง ลักษณะลวดลายในสมัยอยุธยาตอนกลางว่า ลาย ชุ่มหน้าต่างมณฑปวัดโรงช้าง ราชบุรี แสดงอิทธิพลของลายสมัยอยุธยาตอนกลางอย่างเด่นชัดเพราะก้านลาย เป็นก้านขด เป็นเส้นลูกคลื่นยังแข็งทื่อและอ้วนหนาทื่อทะ ส่วนลายประกอบมีขนาดเล็กไม่สัมพันธ์กันนัก ตัวกระจังมีรูปร่างอ้วนทื่อทะไม่เพรียวเหมือนอยุธยาตอนปลาย และลายดาวเพดานเขียนสีพระอุโบสถวัดสระ บัว เพชรบุรี เป็นแบบแผนสำคัญของสมัยอยุธยาตอนกลาง คือ การเขียนลายกลีบบัวเริ่มใช้กลีบยาวเรียว แแหลมแบบกระจังตาอ้อยแทนที่จะเป็นกลีบป้านแบบบัวสมัยอยุธยาตอนต้นและสุโขทัย ภายในตัวกลีบบัวยัง ประดิษฐ์ส่วนละเอียดออกไปเริ่มแสดงลักษณะอ่อนหวาน คลายความแข็งกระด้างลงไปมาก ลายไทยในสมัย อยุธยาตอนกลางนี้ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นลักษณะพิเศษของศิลปะสมัยอยุธยา และจะไปเบิกบานสุดขีดในสมัย อยุธยาตอนปลายเป็นลายกนกเปลวผสมกับจินตนาการที่ผูกพันกับธรรมชาติอย่างลึกซึ้ง

สมัยอยุธยาตอนปลาย

สมัยอยุธยาตอนปลาย สันติ เล็กสุขุม (2539 : 33) กล่าวว่า เริ่มในรัชกาลสมเด็จพระเจ้า- ปรสาททอง ปลายพุทธศตวรรษที่ 22 เป็นต้นมา ลักษณะของกนกกลีกลายต่อมาเป็นรูปแบบใหม่ที่วงโค้ง ของตัวกนก ลดความสำคัญลงขณะที่หัวกนกและปลายสะบัดพลิ้วพรายเป็นลักษณะสำคัญ

ลักษณะลายสมัยอยุธยาตอนปลาย น.ณ.ปากน้ำ (2534 : 48, 22) กล่าวว่า สมัยอยุธยาตอน ปลายเริ่มประดิษฐ์ลายกนกอันวิจิตรพิศดารมาก ก้านของลายเป็นเส้นเล็กแบบบาง อันเป็นลักษณะพิเศษของ ลายอยุธยาตอนปลายทั่วไป และปลายของลายก้านขดสมัยอยุธยาตอนปลาย จะเป็นรูปช่อกนกหรือลายหาง โต มีภาพนารายณ์ทรงครุฑอยู่กลางตัวลาย หรือครุฑยืนทางปีกสองแขนจับช่อกนก ตัวกนก แสดงว่ายังรับ อิทธิพลจากอยุธยาตอนต้นอยู่

ลายที่ปรากฏในสมัยอยุธยาตอนปลาย ทั้งสืบเนื่องมาจากสมัยอยุธยาตอนกลางและได้ประดิษฐ์ ลายขึ้นนั้น สันติ เล็กสุขุม (2539 : 54-177) อธิบายว่ามีดังนี้

ลายดอกกลอย เป็นลายดอกประดิษฐ์เรียงกันเป็นแผงใช้ประดับพื้นที่ใหญ่ ลายดอกกลอยที่มีก้าน เชื่อมโยงระหว่างดอกเรียกดอกกลอยก้านแย่ง ถ้าทำตารางเฉียง มีดอกประดับบนจุดตัด เรียกว่า ลายราชวัติ

ลายบัว ภายในกลีบบัวมีรูปสามเหลี่ยมคล้ายใบไม้ปลายแหลมชี้ลง มีต้นแบบในศิลปะจีน นิยม ทำติดต่อกันมาควบคุมกับความนิยมประดับลวดลายไว้ภายในกลีบบัว

ลายประจำยามก้ามปู เป็นลายที่นิยม ทำให้มีรูปแบบหลากหลาย

ลายดอกชีกดอกซ้อน มีการผสมผสานของลายพรรณพฤกษาที่เป็นอิทธิพลศิลปะแบบล้านนา และมีรูปแบบหลากหลาย

ลายกระจัง ในสมัยอยุธยาตอนปลายนิยมทำแถวกระจัง ประดับเชิงพนักรูปขบกระบวนาสน์ ประดับ ส่วนล่างของกรอบหน้าบัน กระจังมีหลายแบบ ได้แก่ กระจังปฏิญาณ กระจังเจิม กระจังตาอ้อย กระจัง รวน กระจังมุม

ลายกาบ ลายไทยมีกาบ เป็นที่ออกลายให้ดูคล้ายธรรมชาติ ลายกาบในศิลปะอยุธยาตอนปลาย ใช้กาบไผ่ประดับเสากรอบหน้าต่าง เสากรอบประตู รัศมีก็มีอยู่ด้วยและได้พัฒนามาใช้กาบไผ่คู่ทั้งกาบบน กาบล่าง และมีรัศมี กาบไผ่เป็นลายแถบยาวประกอบจากรูปสามเหลี่ยมที่ดูเป็นกาบหุ้มสานกันเป็นจังหวะ เหมาะสำหรับพื้นที่แคบ

ลายเครือเถา เป็นลายที่พบในสมัยอยุธยาตอนปลายเท่านั้น และนิยมต่อเนื่องมาในสมัยรัตน- โกสินทร์ด้วย ลักษณะลายเป็นแนวตั้งคดโค้งหลายแนว ส่วนโค้งตะก้น หรือสอดสลับกันคล้ายลักษณะพัน เกี่ยวของเถาวัลย์ โดยมีกนกออกจากกานหุ้มเถา นอกจากนี้ยังมีภาพคั่นในกนก เช่น นก กระรอก กระแต สัตว์ หิมพานต์ หรือภาพเทวดา นางฟ้า เรียกว่า กนกเคล้าภาพ

ลายก้านขด ในศิลปะอยุธยาตอนปลายนิยมทำปลายลายของขดเป็นรูปหัวสัตว์หิมพานต์หรือรูป

เทพนม

ลายเฟื่องอุบะ และลายกรวยเชิง ผืนเจดีย์ทรงปราสาทสมัยนี้มีขนาดเล็กลงพื้นที่ไม่เพียงพอสำหรับประดับ ลายนี้จึงค่อยจางหายไป แต่มีการใช้กรวยเชิงประดับส่วนอื่น เช่น ผ้าทิพย์ เชิงผ้า

ลายฐานสิงห์ ขาสิงห์ สมัยอยุธยาตอนปลายขาสิงห์ทำเตี้ย คล้ายลักษณะเดิมในสมัยอยุธยาตอนกลาง แต่มีการทำสิงห์ นมสิงห์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบัวหลังสิงห์ ซึ่งบ่งถึงงานสมัยอยุธยาตอนปลาย

ส่วน น.ณ.ปากน้ำ (2534 : 19) กล่าวถึงลายไทยสมัยอยุธยาตอนปลายว่า เริ่มตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ในรัชกาลนี้มีชาวต่างชาติ เช่น ชาวฝรั่งเศส เข้ามารับราชการ ศิลปะลวดลายโรโคโค (Rococo) ของฝรั่งเศสได้เข้ามามีอิทธิพลอย่างกว้างขวางในงานสถาปัตยกรรมรวมถึงอิทธิพลต่อลวดลายไทยด้วย ลวดลายไทยที่รับอิทธิพลฝรั่งเป็นลายเครือเถาประกอบด้วยใบอะแคนทัส (Acanthus) ของกรีกโบราณ

ปฏิพัทธ์ ดาระดา (2538 : 106) กล่าวว่า ในสมัยอยุธยา เมื่อ พ.ศ. 2054 ไทยได้มีการติดต่อกับประเทศยุโรป คือ โปรตุเกส สเปน ฮอลันดา อังกฤษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยพระนารายณ์มีความสัมพันธ์กับฝรั่งเศสมาก ช่วงไทยคงเห็นลวดลายพรรณพฤกษาของกรีกและโรมัน สวยงามจึงนำมาดัดแปลงประดิษฐ์ให้มีลักษณะแบบไทยตั้งแต่นั้น

ลายสมัยอยุธยาตอนปลาย ถ้าเป็นลายเขียนจะเขียนอย่างละเอียดและอิสระ มักจะมีรูปดอกไม้ใบไม้ไว้ระคนกันไปกับตัวลาย เช่น ลายตู้พระไตรปิฎก วัดศาลาปูน อยุธยา ฝีมือช่างสมัยพระนารายณ์ ซึ่ง น.ณ.ปากน้ำ (2534 : 21) บรรยายภาพลวดลายไว้ดังนี้

ด้านหนึ่งของตู้พระไตรปิฎกเขียนเป็นรูปบรรณศาลาแต่ก่อตึกเป็นตึก 8 เหลี่ยมแบบฝรั่งเศสผสมจีนด้วยยอดรูปทรงน้ำเต้า ฐานล่างหยอกล้อเล่นกับเสือ โคและสิงห์อยู่หน้าบรรณศาลา อาจจะเป็นคาวิหวิชัยก็ได้ถัดมาเป็นโขลงช้าง เบื้องหลังคือ โขดเขามียี่เก้ ประกอบด้วยสัตว์หิมพานต์ คือราชสีห์ คชสีห์ และสิงโตแบบจีนกับต้นไม้ชอกนก ซึ่งลำต้นเหมือนต้นไม้ มีกิ่งแยกออกจากก้านเป็นตัวลายชอกนกและดอกไม้หลากหลายพันธุ์ นกยูง กระรอก กระแต กบ นกกระเจี๊ยบ กระเจี๊ยบปากกันเกาะไต่เดินตามกิ่งก้านสาขา ซึ่งประดิษฐ์เป็นช่องทางโต กนกทางไหล ลายใบเทศ...นับว่าประดิษฐ์ตกแต่งกันอย่างงามเลิศเป็นศิลปะชิ้นเอกของศิลปะอยุธยาตอนปลาย เมื่อเทียบกับลายตู้พระไตรปิฎกวัดเชิงหวาย ซึ่งอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เขียนรูปป้ามักนกเปลวลูกฟูกอง ส่วนภาพนี้เขียนรูปต้นไม้ ลำต้นตรง วางในแนวทแยงระยะเท่า ๆ กัน แล้วมีลายออกตามกิ่งก้านสอดสลับแสดงถึงการประดิษฐ์ตกแต่งด้วยศิลปะอันเป็นเลิศชนิดไม่มีสอง จัดเป็นแบบฉบับชั้นครู ซึ่งยังไม่มีตู้พระไตรปิฎกแห่งใดเทียบเท่าได้

ส่วนลายปูนปั้น ลายจำหลักไม้ น.ณ.ปากน้ำ (2534 : 21-22) กล่าวว่า มักทำลวดลายละเอียดแหลมคม ลวดลายผสมกับภาพเหมือนลายเขียน

ลวดลายที่ น.ณ.ปากน้ำ กล่าวถึง ในสมัยอยุธยาตอนปลาย ได้แก่ ลายกนกเปลว ช่องทางโต กนกทางไหล ลายใบเทศ รูปหน้าขบ ดอกไม้และลายก้านขด ชอกนก กระจิง พุ่มเทพนม พุ่มข้าวบิณฑ์ และกนกเคล้าภาพ เป็นต้น

ลวดลายในสมัยอยุธยา ได้มีการวิวัฒนาการการถ่ายโยงอิทธิพล เพื่อให้เกิดความงามตามรสนิยมของตน ลวดลายเหล่านี้ ปรากฏในงานปูนปั้น งานจำหลักไม้ ลายเขียน เพื่อประดับตกแต่งสถาปัตยกรรม และศิลปะวัตถุต่าง ๆ ซึ่งได้สืบทอดต่อเนื่องไปสู่ลวดลายสมัยรัตนโกสินทร์

6.4 สมัยรัตนโกสินทร์

ลายไทยในสมัยรัตนโกสินทร์เป็นลายที่นำแบบอย่างมาจากลายสมัยอยุธยาตอนปลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยรัชกาลที่ 1 ด้วยเพิ่งเริ่มฟื้นฟูบ้านเมืองและศิลปกรรมต่าง ๆ เมื่อเข้าสู่รัชกาลที่ 2 บ้านเมือง

เริ่มสงบมีการทำนุบำรุงศาสนาและศิลปกรรม ตลอดจนมีการติดต่อค้าขายกับจีน จึงมีการรับอิทธิพลศิลปะจีนเข้ามาผสมผสานอยู่ในลวดลายของไทยในสมัยรัชกาลที่ 3 มีการติดต่อค้าขายกับจีนมากขึ้น และทรงนิยมศิลปะจีนทำให้เกิดลวดลายเป็น 2 แบบ คือ แบบประเพณีนิยมที่คงลวดลายแบบไทยและแบบพระราชนิยมที่มีลวดลายแบบจีน

น.ณ.ปากน้ำ (2534 : 25-26) กล่าวถึงลวดลายในสมัยรัตนโกสินทร์ว่าในรัชกาลที่ 1 ทรงรับแบบอย่างลวดลายมาจากสมัยอยุธยาตอนปลายทุกอย่าง แต่ช่องไฟของลายไม่สู้ดีเบียดกันแน่น และค่อนข้างเป็นระเบียบแบบแผน ลวดลายในสมัยรัชกาลที่ 2 รับอิทธิพลจีนด้วยมีการติดต่อค้าขายกับจีน ลักษณะของดอกไม้ขีดหิน ใบไม้ เป็นแบบอย่างศิลปะจีน ลักษณะลายกนกเป็นกนกใบเทศ ในรัชกาลที่ 3 นิยมศิลปะจีนมาก จนเกิดเป็นแบบแผนของศิลปะรัตนโกสินทร์ผสมกับแบบลายไทยที่สืบช่วงมาจากอยุธยา ซึ่งเป็นศิลปะลูกผสมอันงดงาม

ในสมัยรัชกาลที่ 4 มีการติดต่อกับประเทศตะวันตกมากขึ้นและรับเอาอิทธิพลศิลปะตะวันตกเข้ามาในงานศิลปกรรมไทยด้วย ดังที่ น.ณ.ปากน้ำ (2534 : 27-28) กล่าวว่า ลวดลายในรัชกาลที่ 4 มีทั้งแบบลายไทย ลายเครือเถาแบบฝรั่ง และลายเครือเถาแบบฝรั่งผสมจีน ลายเครือเถาแบบฝรั่ง เป็นลายเครือเถารูปดอกไม้ใบไม้แบบธรรมชาติ สลัด ลายบารอก (Baroque) และลายโรโคโค (Rococo) โดยสิ้นเชิง ส่วนลายไทย เช่น ลายกนก เป็นลายละเอียดยับยั้งและกระด้าง ใบไม้เป็นเส้นฝอยเปราะบาง

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ลายไทยยังคงเป็นแบบรัชกาลที่ 4 ตัวลายกนกเป็นเส้นคดโค้งอย่างเป็นระเบียบแต่แข็ง มีภาพลายกระเบื้องเคลือบประดับเสาและกำแพงแก้ว พระอุโบสถ วัดราชบพิธเป็นลายใบเทศ แต่การจัดอยู่ในกรอบแบบยุโรป ซึ่งผสมกันได้อย่างกลมกลืน

ปฏิพัทธ์ ดาระดาษ (2538 : 19) อ้างถึงพระเทวาทินิมิต (ฉาย เทียมศิลปชัย) ที่กล่าวถึงที่มาของลายไทยว่า ลายกนกซึ่งเป็นแม่แบบของลายไทยนั้น เกิดจากนำเอาสิ่งของตามธรรมชาติมาดัดแปลงขึ้น ซึ่งชาวไทยนิยมใช้ดอกบัว ใบผักกูด และใบฝ่ายเทศ มาผูกเป็นลวดลาย ถ้ามีสัตว์ประกอบก็มักจะเป็นจำพวกสวยงามหรือสัตว์หิมพานต์

แม่แบบที่สำคัญที่สุดของลายไทยในสมัยรัตนโกสินทร์นั้น ปฏิพัทธ์ ดาระดาษ (2538 : 39) อธิบายว่า กนกสามตัว คือ แม่แบบสำคัญ เป็นแม่บทของกนกแม่แบบอีก 3 ชนิด คือ กนกเปลว กนกใบเทศ และกนกหางโต ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของลายไทยแบบต่างๆ ตามที่จะคิดผูกกลายขึ้นมาใหม่ กนก 3 ชนิดนี้มีลักษณะดังนี้

กนกเปลว เป็นแม่แบบมีทรงเหมือนกนกสามตัวแต่ลักษณะตัวเหงหรือกาปล่าง และตัวยอดไม่มีแฉก เป็นต้นกำเนิดของลายเปลว ที่มียอดพลั่วสะบัดเหมือนเปลวไฟ

กนกใบเทศเป็นแม่แบบทรงเหมือนกนกสามตัว การแบ่งตัวใช้ใบเทศหรือข้างสิงห์ เกาะอยู่กับก้านกนก ใบเทศมีแบบยอดตรงเหมือนใบไม้ และยอดสะบัดพลั่วเรียกเปลวใบเทศ

กนกหางโต เป็นแม่แบบทรงเหมือนกนกสามตัว เป็นแม่แบบประเภทข้อ ตรงส่วนบนต่อกันขึ้นไปอยู่ในทรงพุ่ม การผูกกลายมักใช้ใบเทศ หรือเปลว

ในลายกนกโดยเฉพาะส่วนยอดมี 2 ลักษณะคือ ยอดตรงและยอดเปลว ยอดตรงมีลักษณะ ยอดอ่อนโค้งไปด้านหลังเล็กน้อย ส่วนยอดเปลวมียอดอ่อนพริ้วเรียวเล็กเรียกกันว่า หางไหล

ลายสมัยอยุธยาที่สืบเนื่องต่อมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ได้มีการวิวัฒนาการ ศิลป์ลายมาตามลำดับ ซึ่งสันติ เล็กสุขุม (2539 : 42-176) กล่าวถึงมีดังนี้

ลายช่อ มีทั้งลายช่อประดิษฐ์ และลายช่อดอกธรรมชาติ

ลายดอกกลอย ลายดอกกลอยก้านแย่ง และลายราชวัติได้รับความนิยมมากในสมัยรัตนโกสินทร์ จึงมีรูปแบบแปลก ๆ ออกไปอีกมาก

ลายบัว กลีบบัวแบบรัตนโกสินทร์มีแบบอย่างมาก มีชื่อเรียกตามลักษณะและตามตำแหน่งที่ประดับลายประจำยามก้ามปู ลายดอกชอกดอกซ้อน เป็นลายหน้ากระดานที่นิยมใช้ทำให้เกิดรูปแบบหลากหลายขึ้น

ลายรักร้อย เป็นลายแถบยาวคล้ายลายหน้ากระดาน มีใช้มานานแต่ชื่อรักร้อยเกิดขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์หรือก่อนหน้านั้นเล็กน้อย

ลายก้านต่อดอกในสมัยรัตนโกสินทร์ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงโปรดนำลวดลายแบบขอมมาปรับปรุงใหม่สำหรับงานออกแบบของพระองค์

ลายกระจิง สมัยรัตนโกสินทร์กระจิงมีบทบาทมากใช้ประดับส่วนต่าง ๆ ของสถาปัตยกรรม ลายกระจิงมีอย่างน้อยห้าแบบคือ กระจิงปฏิญาณ กระจิงเจิม กระจิงคำอวย กระจิงรวน กระจิงมูม

ลายกาบ ใช้ประดับเสากรอบประตู เสากรอบหน้าต่าง สมัยรัตนโกสินทร์ ลักษณะของกาบวิวัฒนาการจากกาบไผ่โดยเปลี่ยนเป็นปลายสะบัด มีการประดับมากขึ้นเรียกว่า กาบพรหมศร

ลายก้านขดในสมัยรัตนโกสินทร์ นิยมผูกลายไว้ในพื้นที่สี่เหลี่ยมผืนผ้า

ลายเครือเถา ลายกรวยเชิง ลายประดับมุม ลายฐานสิงห์ ขาสิงห์ ยังคงเป็นลายที่สืบเนื่องมาจากสมัยอยุธยาตอนปลาย

6.5 ลายอิทธิพลจีนและตะวันตก

ลายไทยในสมัยรัตนโกสินทร์นอกจากลายที่สืบเนื่องมาจากสมัยอยุธยาตอนปลายแล้ว ยังมีลวดลายที่รับอิทธิพลจีนและตะวันตกที่ผสมผสานเป็นลักษณะลายและส่วนประกอบของลาย ได้แก่ ลายใบเทศ ลายดอกพุดตาน ลายกระบวนจีน เป็นต้น

ลายใบเทศ ปฏิพัทธ์ ดาระดาษ (2538 : 100) อธิบายว่า เป็นลายประดิษฐ์จากใบไม้ธรรมชาติ เช่น ใบฝ้ายเทศ ใบพุดตาน แล้วเรียกชื่อลายว่า ใบเทศ ฝ้ายเป็นพันธุ์ไม้พุ่ม มีหลายชนิด ลักษณะรูปทรงใบฝ้าย มีขอบหยักกว้างตรงมาเหมาะสมที่จะนำมาใช้ประดิษฐ์เป็นลวดลาย คำว่า ใบเทศ มีความหมายเป็น 2 นัย คือ นัยแรกมาจากใบฝ้ายเทศ อีกนัยหนึ่งเป็นลายใบไม้ของชาวเทศด้วยคำว่า เทศ เมื่ออยู่ต่อท้ายนามใด ๆ หมายความว่าสิ่งนั้นไม่ใช่ของไทย เป็นของต่างประเทศหรือต่างถิ่นมาใช้ในงานศิลปะไทย

ลายใบเทศอีกแบบหนึ่ง ปฏิพัทธ์ ดาระดาษ (2538 : 106) อธิบายว่า เป็นลายใบเทศแบบฝรั่ง ซึ่งเป็นลายใบไม้ที่นิยมใช้เป็นแบบอย่างทางศิลปะของกรีกและโรมัน คือ ใบของต้นอะแคนทัส ลวดลายใบเทศแบบฝรั่งเข้ามาในสมัยอยุธยารัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ และได้ดัดแปลงประดิษฐ์ให้มีลักษณะเป็นแบบไทย

ลายดอกพุดตาน เป็นลายดอกไม้ประดิษฐ์จากดอกพุดตาน ซึ่ง ปฏิพัทธ์ ดาระดาษ (2538 : 113) อธิบายว่า พุดตานเป็นชื่อดอกไม้พันธุ์หนึ่งของเมืองจีน และนำเข้ามาในสมัยรัชกาลที่ 2 หรือรัชกาลที่ 3 ศิลปะลวดลายแบบจีนก็นิยมประดิษฐ์ลวดลายจากไม้ดอกพุดตานอันเป็นไม้มงคล คือ เป็นดอกไม้แห่งความงดงามและอุดมสมบูรณ์เมื่อช่างไทยได้แบบจากจีน จึงดัดแปลงเป็นลายพุดตานแบบไทย จัดได้ว่าเป็นลายกระบวนจีนแบบหนึ่ง

ลายกระบวนจีน โชติ กัลยาณมิตร (2518 : 39) ให้ความหมายของ กระบวนจีนว่า ใช้เรียก ลวดลายรูปหรือวัตถุที่เป็นแบบจีน เช่น ลายในผ้าแพรพรรณ ภาชนะ รูปประแจจีน รูปมังกร รูปหงส์ ฯลฯ เรียกว่า ลายกระบวนจีน

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2514 : 17 - 24) ทรงอธิบายถึงลายจีนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชนิพนธ์ไว้ว่า

นักปราชญ์จีนได้ผูกลายเป็นการแสดงสวัสดิมงคล ซึ่งจะอำนวยพรแก่กัน ประกอบด้วยนิมิตมงคล 3 อย่างคือ ฮก ลก ซิ่ว นอกจากฮก ลก ซิ่ว มีปี่เขียนคือ เทวดา ผู้สำเร็จทั้งแปด มงคลแปด ยันต์แปด ฮก

ลก ชั่ว มีตัวอย่างดังนี้

ฮก ลก ชั่ว โดยนาม

ฮก ลก ชั่ว ถ้าจะไม่ตั้งรูปอะไรเป็นที่หมาย กล่าวแต่กิริยาของความเป็นไปแห่งอาการ 3 อย่าง ซึ่งเป็นนามธรรมแล้วก็เป็นดังนี้

ฮก คือวาสนา ได้แก่ ความเป็นใหญ่ เป็นอิสระ หรือมียศบรรดาศักดิ์ อาจจะทำให้การทั้งปวงสำเร็จได้ด้วยอำนาจ

ลก ความบริบูรณ์ด้วยโภคสมบัติ คือ ประกอบพร้อมด้วยเครื่องอุปโภค บริโภค แก้วแหวนเงินทอง และบริบูรณ์ด้วยบริวารสมบัติ มีบุตร ภรรยา ญาติมิตร คนใช้สอย เป็นต้น

ชั่ว เป็นผู้มีอายุยืนนาน เพราะไม่มีโรค เป็นต้น

ธรรม 3 ประการนี้ ย่อมเป็นที่ปรารถนาของมนุษย์ทั้งปวง เมื่อผู้ใดประกอบพร้อมด้วยธรรมอย่างใด ก็นับว่าผู้นั้นเป็นฮก เป็นลก เป็นชั่ว หรือผู้ใดประกอบพร้อมทั้ง 3 ประการ ก็กล่าวว่าผู้นั้นประกอบพร้อมทั้งฮก ทั้งลก ทั้งชั่ว ตีจริงหนอ ดังนี้ เพราะเหตุฉะนั้น ฮก ลก ชั่ว จึงนับว่าเป็นมงคล เป็นที่ตั้งแห่งการซึ่งจะอำนวยพรแก่กัน

แสดง ฮก ลก ชั่ว โดยรูปมนุษย์

ฮก ลก ชั่ว นี้ เมื่อจะกระทำการนิมิตเครื่องหมาย ย่อมจะทำได้หลายอย่างหลายประการ เมื่อจะแสดงเครื่องหมาย โดยรูปมนุษย์ ซึ่งเป็นสัตว์ประเสริฐกว่าสรรพสัตว์ทั้งปวง ข้างจีนย่อมทำรูปดังนี้

ฮก เป็นรูปเจ้าหรือขุนนางสวมหมวก มีใบหูกางออกไป 2 ข้าง มีมือถืออยู่แสดงวาสนา

ลก เป็นรูปเศรษฐี สวมหมวกมีเส้าข้างหลังสูง มีผ้าคลุมลงไปเบื้องหลัง แสดงโภคสมบัติ มีมืออุ้มเด็ก แสดงบริวารสมบัติ

ชั่ว เป็นรูปคนแก่ ถือไม้เท้ามือหนึ่ง ถือผลไม้มือหนึ่งแสดงความเป็นผู้มีอายุยืนและมั่นคง

แสดง ฮก ลก ชั่ว โดยรูปสัตว์

ฮก ใช้หมายด้วยค้างคาว ซึ่งเป็นสัตว์มีแขนมีขาเป็นสี่เท้า แต่มีปีก เป็นสัตว์ซึ่งไม่รู้จักลงยังแผ่นดินเหมือนนกทั้งปวง เป็นที่หมายแห่งวาสนา

ลก ใช้รูปกวางดาวซึ่งมีดวงขาว ๆ พร้อยไปตามตัว เปรียบดังกระเปาะ แสดงโภคสมบัติ

ชั่ว หมายด้วยนกดำ ซึ่งเป็นสัตว์ที่ไม่มีผู้ใดได้เห็นตายอยู่ในที่แห่งใด เช่นกับเราพูดกันอยู่ว่า กาไม่รู้จักตาย นอกจากมีผู้ทำอันตราย เพราะไม่ได้เห็นศพกาดายอยู่ในที่แห่งใด

แสดง ฮก ลก ชั่ว

โดยเครื่องประดับทองฟ้า

เมื่อจะแสดง ฮก ลก ชั่ว โดยเอาเครื่องประดับในทองฟ้าเป็นนิมิต

ฮก ใช้รูปพระอาทิตย์ เพราะมีอำนาจ อาจจะทำอันตรายแก่คนทั้งปวง หรือสิ่งทั้งปวงได้โดยรัศมีอันเร่าร้อน แตรรัศมีอันเร่าร้อนนั่นเอง อาจจะทำให้แสงสว่างและให้ชีวิตแก่สัตว์และพืชพรรณทั้งปวงให้เป็นอยู่ได้

ลก ใช้พระจันทร์เป็นเครื่องหมาย เพราะมีรัศมีแจ่มใสเป็นที่ควรยินดี และเป็นที่อุปการะแก่น้ำขึ้นลง เป็นต้น

ชั่ว ใช้ดาวเป็นเครื่องหมาย เพราะดาวเป็นของไม่มีขึ้น มีแรม ย่อมตั้งอยู่ในท้องฟ้ายั่งยืน

แสดง ฮก ลก ชั่ว

โดยพฤกษชาติ และบุปผชาติ

เมื่อจะแสดง ฮก ลก ชั่ว โดยพฤกษชาติและบุปผชาติ เป็นนิมิต

ฮก ใช้ดอกพุดตาน หรือโบตัน ซึ่งข้างจีนถือกันว่าเป็นดอกไม้วิเศษ ถ้าปลูกลงไว้แห่งใด ปลูกต้นไม้อื่น ๆ ร้อยอย่างล้อมรอบ คงจะโน้มยอดหรือหันดอกเข้าหา เป็นพระยาดอกไม้

ลก ใช้ดอกเบญจมาศ ซึ่งมีกลีบสลับซับซ้อน แสดงความมั่งคั่ง

ชั่ว ใช้ต้นสน เพราะเหตุว่า ต้นสนเป็นไม้ที่ใหญ่ และทนยิ่งกว่าไม้อื่น ๆ ในเมืองจีน

แสดง ฮก ลก ชิว ด้วยผลไม้

เมื่อจะแสดง ฮก ลก ชิว ด้วยผลไม้เป็นนิมิต

ฮก ใช้ส้มมือซึ่งเป็นผลไม้อันงาม หรือจะว่าเป็นอักษรย่ เพราะมีลักษณะอย่างมือ มีนิ้วเหยียดออกตั้งมือออกก็ว่าได้

ลก ใช้ผลทับทิม ซึ่งมีเมล็ดมาก แสดงความบริบูรณ์

ชิว ใช้ผลโถ ซึ่งเป็นผลไม้มีรสบริโภคมุมชื่นน้ำใจ เป็นอุปการแก่ความมีอายุยืนนาน

เมื่อเขียนภาษาชนะต่าง ๆ อันเป็นที่แคบ เช่น ปากขวด เชิงขวด เป็นต้น จะนำลายใหญ่ ๆ ไปเขียนลงไม่ได้ นักปราชญ์ทั้งหลายนั้น จึงได้คิดลายอันเป็นเครื่องหมายเล็ก ๆ ให้เหมาะแก่ที่ซึ่งจะเขียนเป็นลายต่าง ๆ มากอย่าง จะยกขึ้นกล่าวเป็นตัวอย่างแต่สำหรับเดี๋ยวคือ ฮก ทำเป็นลายมีลักษณะคล้ายรูปคางคางต่อ ๆ กัน หรือคล้ายกระเจี๊ยบ เช่น เราเรียกกันว่าคอเสื้อ เป็นเครื่องหมายของฮก

ลก ใช้ลายลักษณะคล้ายลูกคลื่น อันเขียนโดยกระบวนลาย มีใช้คลื่นจริง ๆ เมื่อเขียนรีดผอมหนักเข้าก็เป็นรูปคล้าย ๆ ร้ว ซึ่งเราเรียกกันว่า ลายราชวัติ เป็นเครื่องหมายของลก

ชิว ลายซึ่งขีดไปเป็นเส้น ๆ แล้ววงม้วนกลับ แปลว่ายาว ซึ่งเราเรียกกันว่า ประแจเงิน เช่นนี้ เป็นเครื่องหมายของชิว

และทรงลองเทียบ ฮก ลก ชิว อย่างใหม่ว่า ถ้าจะถือเอาดอกกุหลาบเป็นฮก เพราะเป็นดอกไม้ที่งามรุ่งเรืองในเมืองเรา ดอกบานขึ้นเป็นลก เพราะมีเกสรและเมล็ดมาก ดอกบานไม่รู้โรยเป็นชิว เพราะเป็นดอกไม้ทนทาน (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. 2514 : 25 - 26)

พรพรรณ จันทโรนานนท์ (2538 : 3 - 41) อธิบายว่า เรื่องของสิริมงคลก็คือเรื่องของโชค ลาก อายุยืน ซึ่งชาวจีนเรียกว่า ฮก ลก ชิว เรื่องของสิริมงคลเป็นเรื่องในวิถีชีวิตของชาวจีนตั้งแต่เกิดจนตาย ซึ่งชาวจีนได้แสดงออกถึงความยึดมั่นในเรื่องสิริมงคลทั้งในรูปของตัวอักษร ภาพวาด ลวดลาย คำพูด รูปบุคคล สิ่งของและสัตว์ชนิดต่าง ๆ

ฮก หมายถึง ลาก บุญวาสนา ลก หมายถึง ชุณนางตำแหน่งสูง กินเงินเดือนมาก ชิว หมายถึง อายุยืน ด้วยเหตุที่ชาวจีนมีความเชื่อในเรื่องของ โชค ลาก ความยั่งยืน เมื่อเห็นว่า สิ่งใดมีเสียงพ้องกับคำสิริมงคล หรือมีลักษณะพิเศษที่เกี่ยวกับสิริมงคล ก็จะจัดเข้าเป็นสัญลักษณ์ของสิริมงคล ประกอบกับการที่ศาสนาเต๋า และศาสนาพุทธได้เข้ามามีบทบาทกับชีวิตความเป็นอยู่ของชาวจีนตั้งแต่โบราณ จึงเป็นอิทธิพลส่วนหนึ่งที่ทำให้มีสัญลักษณ์ต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น การนำเอาสัตว์ สิ่งของ เครื่องใช้ และพันธุ์พฤกษาต่าง ๆ มาเป็นสัญลักษณ์แทนคำสิริมงคลนั้น แบ่งออกเป็นหมวดหมู่ได้ดังนี้

1. การใช้ภาพบุคคลเป็นสัญลักษณ์สิริมงคล ได้แก่ เทพแห่งความยั่งยืน เทพฮก ลก ชิว เขียนทั้งแปด เด็กชายยิ้ม ชุณนาง เทพแห่งสวรรค์ผู้ประทานลาภ เทพจงชุย เป็นต้น
2. การใช้ผลไม้ ต้นไม้ และดอกไม้เป็นสัญลักษณ์สิริมงคล ได้แก่ ผลท้อ ทับทิม ผลพลับ ส้มมือ ถั่วลิสง น้ำเต้า แดง พุทราจีน ลูกเกาลัด ลิ้นจี่ ลำไย กระเจี๊ยบ ส้ม ไม้ไผ่ ต้นสน เห็ดหลินจือ ต้นเขี้ยวหมื่นปี ดอกเหมย ดอกไปเหอฮวง ดอกชันฉาฮวา ดอกบัว ดอกเบญจมาศ ดอกกุหลาบ ดอกกุยฮวา ดอกท้อ ดอกส่วยเซียน ดอกอวี่หลันฮวา ดอกโบตัน ดอกพุทตาน ต้นชวนเฉ่า ดอกเหิง ดอกหงอนไก่
3. การใช้สัตว์เป็นสัญลักษณ์สิริมงคล ได้แก่ ช้าง ม้า ค้างคาว นกสี่เขี้ยว เสือดาว หมูป่า แมงมุม นกกระเรียน หงส์ นกโช้วไต้ กวาง ไก่ตัวผู้ มังกร นกไปโกว แมว ปลาทอง นกยวน นกยั้ง กิเลน ปู เป็ด หมู สิงโต จิ้งหรีด นกยูง ลิง เสือ ปลาหลี แพะ ห่าน กุ้ง งู ตะขาบ แมงป่อง กบและจิ้งเหลน

4. การใช้สิ่งของเครื่องใช้เป็นสัญลักษณ์ของคำสริมงคล ได้แก่ แจกัน หนูอ๊ ตลับหรือกล่อง ประทัด เหยี่ยวตราโบราณ กุญแจแห่งอายุยืน หยวนเป่า เชิงและจี๋ ชิวฉิว จี้หรือจอกเหล้า หางนกยูงและปะการัง หมวกยศและเข็มขัดหยก หนังสือสั่งซู

สัญลักษณ์สริมงคลที่เกี่ยวข้องกับภาพเขียนบนกระเบื้องเคลือบเขียนสี ลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ และลายเครือเถาดอกพุดตานใบเทศ ที่ตกแต่งภายนอกสถาปัตยกรรมวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ได้แก่ ดอกเบญจมาศ หรือดอกเก๊กฮวย เป็นดอกไม้ที่มีความหอม ใช้ตีมบารุงร่างกาย เป็นสัญลักษณ์แห่งความยั่งยืน

ดอกกุหลาบ เป็นดอกไม้ที่บานทุกฤดูกาล จึงมีความหมายถึง ความสุข ความสดชื่น ตลอด 4 ฤดูของปี เป็นสัญลักษณ์ของความร่มเย็นเป็นสุข

ดอกโบตั๋น เป็นดอกไม้ที่มีความเด่นเป็นสง่า เป็นดอกไม้แห่งความร่ำรวย มียศศักดิ์ เป็นสัญลักษณ์แห่งความร่ำรวย ความมั่งคั่ง ความเด่น ความงาม

ดอกพุดตาน เป็นสัญลักษณ์แห่งความมั่งคั่ง ร่ำรวย มียศศักดิ์

ต้นไผ่ เป็นพญาแห่งมวลพฤกษา เสียงแตกของไม้ไผ่ในกองไฟ สามารถจัดภุตศปีศาจได้

ต้นชวนฉ่ำ หรือหญ้าเข็มทอง ไทยเราเรียกดอกไม้เงิน รสชาติดี ถือเป็นพญาสริมงคล

นกชนิดต่าง ๆ เป็นสัญลักษณ์แห่งโชค รักใคร่ปรองดองกัน มีความสุขชั่ววันรันดี

ไก่ เป็นสัญลักษณ์ของตำแหน่งยศศักดิ์

ปู เป็นการอวยพรให้สอบได้ตำแหน่งจอหงวน

หิน เป็นสัญลักษณ์ของอายุยืน

เมื่อนำสัญลักษณ์ต่าง ๆ มาจัดรวมกันในภาพก็ถูกเป็นความหมายของสริมงคล หรือฮก ลก ชิว ได้เช่น ดอกกุหลาบ โชดหิน ผีเสื้อ มีความหมายว่า มีอายุยืน และมีความสุขสดชื่นตลอดไป

ลายกระบวนจีน ในสมัยรัตนโกสินทร์ ที่ตกแต่งสถาปัตยกรรม มีทั้งลายเขียน ลายปูนปั้น ลายแกะสลัก ซึ่งไขแสง สุชะวณะ (2526 : 28-36) เขียนถึงลวดลายแบบจีนที่ตกแต่งหน้าบัน สถาปัตยกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ว่ามีลักษณะดังนี้

1. แบบที่มีลายเป็นดอกไม้ล้วน ๆ การจัดลายมักเป็นแบบลายก้านแย่ง หรือลายกุดั่น ลักษณะลายมี รูปโครงเป็นตาข่ายหรือตารางมีดอกไม้ใหญ่สลับกับดอกไม้เล็ก รูปดอกไม้เหล่านี้ส่วนมากจะเป็นเครื่องกระเบื้องเคลือบสีที่เป็นจานหรือชาม

2. แบบที่มีลายเป็นดอกไม้ นกและสัตว์อื่นๆ จะมีลายเป็นรูปดอกไม้ ใบไม้ หงส์ ฯลฯ ลายเหล่านี้ใช้กระเบื้องเคลือบชิ้นเล็ก ชิ้นน้อย มาประกอบเข้าด้วยกัน

3. แบบที่มีภาพเครื่องมงคลหรือเครื่องบูชาตามแบบจีน ลายแบบนี้ จะประกอบด้วยเครื่องกระเบื้องเคลือบสีที่ทำเป็นรูปต่าง ๆ มาแล้ว มาประกอบเป็นลาย

4. แบบที่มีรูปทิวทัศน์ผสมกับลายดอกไม้ ลายแบบนี้จะมีทั้งงานปูนปั้นและการประดับกระเบื้องเคลือบสี คือ ส่วนบนทำเป็นลายดอกไม้ใบไม้ เครื่องบูชาแบบจีน แจกันมีช่อดอกไม้และสัตว์ต่างๆ ส่วนตอนล่างเป็นรูปทิวทัศน์บรรยากาศแบบจีน ประดับด้วยงานปูนปั้น และเครื่องกระเบื้องเคลือบสีนำมาประกอบเข้าด้วยกัน

ลายกระบวนจีนหรือลายแบบจีนนี้ได้เข้ามาผสมผสานกับลายไทย โดยถูกดัดแปลงให้มีลักษณะแบบไทยจนกลายเป็นลักษณะเฉพาะของลายในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ก็ว่าได้ ลายแบบจีนนี้มีทั้งภาพคน เช่น เสียวกางหรือเขี้ยวกาง ภาพยักษ์หน้าตาแต่งกายแบบจีน ภาพสัตว์ เช่น สิงโตแบบจีน มังกรต้นเมฆ มังกรพันหลัก ค้างคาว ผีเสื้อ นกต่าง ๆ ภาพดอกไม้ เช่น ดอกพุดตาน ดอกเบญจมาศ ดอกกุหลาบ ดอกบัวแบบจีน ลวดลายแบบจีน เช่น ลายประแจจีนที่เป็นลายเหลี่ยมหักมุม ลายผ้าเป็นริ้ว ลายฮ่อ ลายช่อดอกไม้ ผลไม้

ภาพอาคารบ้านเรือนแบบจีน เป็นต้น ลวดลายเหล่านี้ มักเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อแบบจีน เช่น ฮก ลก ซิ่ว และลายมงคลเหล่านี้ มีปรากฏทั้งในงานจิตรกรรม ประติมากรรม ส่วนสถาปัตยกรรมก็ปรากฏรูปแบบหลังคา หน้าบัน เสา แบบจีน คือ ไม่มีซ่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ หน้าบันก่ออิฐถือปูนไม่มีซุ้มหน้าบัน เสาเป็นเสาสี่เหลี่ยม ลมมุมไม่มีบัวหัวเสา ลวดลายแบบจีนเป็นที่นิยมมากในสมัยรัชกาลที่ 3 ด้วยเป็นแบบพระราชนิยม ซึ่ง น.ณ. ปาณิก (2534 : 26) กล่าวว่า ลายแบบจีนนี้ให้สังเกตต่อไปข้างหน้าได้กลายเป็นแบบแผนของศิลปะรัตนโกสินทร์ผสมกับแบบลายไทยที่สืบช่วงมาจากสมัยอยุธยา ซึ่งเป็นศิลปะลูกผสมอันงดงาม

ลวดลายที่ตกแต่งสถาปัตยกรรมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น นอกจาก ลายรดน้ำ จิตรกรรมฝาผนัง ลายปูนปั้นแล้ว ยังมีการตกแต่งด้วยกระเบื้องถ้วยสีต่าง ๆ กระเบื้องเคลือบสีและกระเบื้องเคลือบเขียนสีอีกด้วย ทำให้เกิดลวดลายที่มีลักษณะสวยงาม แปลกไปจากที่เคยมีมา

6.6 ลวดลายเครื่องถ้วยเบญจรงค์

เครื่องเบญจรงค์ที่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งตกแต่งด้วยลวดลายเขียนสีบนเคลือบเซ่นเดียวกับกระเบื้องเคลือบเขียนสี มีลวดลายที่ ทวี พรหมพฤษ (2535 : 104-105) สรุปไว้ดังนี้

ลวดลายที่ใช้ตกแต่งบนผลิตภัณฑ์ส่วนใหญ่จะใช้ตกแต่งผลิตภัณฑ์ภายนอก แต่บางแบบมีการตกแต่งภายในบ้าง ลวดลายที่นิยมมาก คือ

- ลายก้านแย่ง
- ลายพรรณพฤกษา
- ลายเปลว
- ลายสิงหะกาละ
- ลายก้านต่อดอก
- ลายพุ่มข้าวบิณฑ์
- ลายเกล็ดเต่า
- ลายวิชาเยนทร์
- ลายเขี้ยวรับ
- ลายนกไม้พันทอง
- ลายครุฑนาค
- ลายเทพชุมนุมดำ
- ลายก้านต่อดอก
- ลายเทพชุมนุม
- ลายดอกเบญจมาศพันทอง
- ลายก้านขด
- ลายดอกไม้พันขาว

ภาพประกอบลาย

- ภาพเทพนม
- ภาพนรสิงห์
- ภาพหนุมาน
- ภาพมัจฉาและนางสุพรรณมัจฉา
- ภาพนก
- ภาพเรื่องลักษณาว

ภาพดอกไม้ประกอบลาย

- ดอกเบญจมาศ
- ดอกไม้ประดิษฐ์
- ดอกพุดตาน
- ดอกกุหลาบ

ส่วนศิลปรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1-8 (2541 : 181-182) กล่าวถึง ลวดลายในงานเครื่องถ้วยเบญจรงค์ ในสมัยรัตนโกสินทร์ ดังนี้

ลายในสมัยรัชกาลที่ 1 นิยมลายเทพนม สลับด้วยรูปนรสิงห์ ครุฑ ราชสีห์ ลายดอกไม้ และนก

ลายในสมัยรัชกาลที่ 2 นอกจากลายไทยที่เคยใช้มาแล้วมีลายประดิษฐ์ใหม่ ๆ เช่น ลายกุหลาบ และลายแบบจีน เช่น ลายดอกเบญจมาศ ดอกพุดตาน ลายกนก กับดอกไม้

ลายในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นสมัยที่นิยมศิลปะจีน ลวดลายอิทธิพลจีน เช่น นก ดอกไม้ กระรอก และลายไทยที่เคยใช้มา

ลายในสมัยรัชกาลที่ 4 นิยมลายบัวบานหรือกลีบบัวและลายพรรณพฤกษา

ลายในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นยุคสุดท้าย ของเครื่องถ้วยเบญจรงค์ ในสมัยนี้ชาวมลายูจึงมีลวดลายใหญ่ ไม่ละเอียดประณีตอย่างสมัยรัตนโกสินทร์ นอกจากนี้มีลวดลายที่เขียนเอง และเผาเองจากเตาเผาของกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ เป็นภาพเรื่องราวเกียรติ พระอภัยมณี

ลายไทย แต่เดิมเป็นลวดลายปูนปั้นประดับตกแต่งสถาปัตยกรรม เมื่อมีการทำเครื่องปั้นดินเผาที่มีการเคลือบก็นำลวดลายเข้าไปใส่ผสมผสานระหว่างลายกับวัสดุใหม่และเมื่อมีการติดต่อค้าขายกับจีน การทำเครื่องถ้วยเบญจรงค์กับลวดลายตกแต่งสถาปัตยกรรมก็ถูกผนวกเข้าด้วยกันโดยเริ่มต้นจากการนำถ้วยชาม หรือเศษกระเบื้องถ้วยมาประดับประดาเป็นลวดลายพรรณพฤกษาสอดคล้องกับลายปูนปั้น และลายไทย ต่อมาจึงมีการทำกระเบื้องเคลือบเขียนสีสำหรับตกแต่งส่วนต่างๆ ของสถาปัตยกรรมโดยเฉพาะขึ้นและใช้ลายไทย ลายพรรณพฤกษาเป็นลวดลายของกระเบื้อง

สาวตรี เจริญพงศ์ (2537 : 10) กล่าวว่า การกรูกระเบื้องตกแต่งผนังภายนอกนี้ เป็นเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมไทยอย่างหนึ่ง แตกต่างจากสถาปัตยกรรมตะวันตกอย่างเด่นชัดเพราะสถาปัตยกรรมตะวันตกจะเน้นการตกแต่งภายในเป็นหลักไม่นิยมตกแต่งภายนอก การตกแต่งกระเบื้องภายนอกอาคารหรือสถาปัตยกรรมของไทยนั้น เข้าใจว่าได้ความคิดมาจากลวดลายปูนปั้น ซึ่งเป็นศิลปะเก่าแก่ที่ได้รับอิทธิพลจากภาพสลักหินประดับปราสาทขอมอีกทีหนึ่ง เมื่อไทยสามารถผลิตเครื่องสังคโลกได้ในสมัยสุโขทัยหรือมีการสั่งทำเครื่องถ้วยจากจีนในสมัยอยุธยา ก็มีความนิยมนำเอาเครื่องถ้วยมาประดับตามวัดวาอารามต่าง ๆ เช่น หน้าบันโบสถ์ วิหาร ประดับซุ้มประตูวัด หรือฝาผนัง ความนิยมนี้มีมาเรื่อย ๆ จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมัยรัชกาลที่ 3 ได้มีความนิยมมากเป็นพิเศษ

6.7 ประเภทของลายไทย

ปฏิพัทธ์ ดาระดา (2538 : 23) กล่าวว่า ลายไทยมีกำเนิดจากธรรมชาติ ด้วยมีชื่อเรียกปรากฏอยู่ทั่วไปโดยเฉพาะส่วนที่เป็นดอกและใบ ลายไทยในยุคแรกมักเป็นลวดลายพรรณพฤกษาใกล้เคียงกับธรรมชาติ ต่อมาได้ดัดแปลงให้พิสดารขึ้นสุดแต่ความนิยมในแต่ละสมัย

ลวดลายที่ปรากฏบนกระเบื้องเคลือบเขียนสี ที่ตกแต่งภายนอกสถาปัตยกรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ก็เป็นลวดลายที่สืบเนื่องต่อกันมาจนถึงสมัยอยุธยา และเมื่อเข้าสู่รัตนโกสินทร์ได้มีการรับแบบแผนประเพณี แบบอย่างการสร้างสถาปัตยกรรม ตลอดจนลวดลายไทยมาใช้ด้วย เมื่อมีการติดต่อค้าขายกับจีน

และตะวันตก ก็ได้นำอิทธิพลจีนและตะวันตกเข้ามาผสมผสานกับศิลปะลวดลายไทย ตั้งแต่รัชกาลที่ 2 โดยเฉพาะอย่างยิ่งศิลปะจีนได้เป็นศิลปะพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 ทำให้เกิดแบบอย่างศิลปะจีนในงานสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนา ปราสาทราชวังของไทยด้วย

การประดิษฐ์ดัดแปลงลายไทยนั้นมุ่งหมายจะใช้ประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมในพุทธศาสนา และปราสาทราชวัง เนื่องจากรูปทรงของสถาปัตยกรรมที่แตกต่างกัน และการใช้วัสดุในการตกแต่งมีหลายชนิด เช่น ปูนปั้นปิดทอง การประดับกระจกสี การแกะสลักไม้ ลงรักประดับมุก การประดับกระเบื้องเคลือบสี การประดับกระเบื้องถ้วย และการประดับกระเบื้องเคลือบเขียนสี การใช้ลายไทยเป็นตัวร่วม จึงเป็นสิ่งที่สร้างความกลมกลืน เป็นเอกภาพให้แก่งานสถาปัตยกรรมได้เป็นอย่างดี มีความงดงามทั้งลักษณะของลวดลาย การใช้วัสดุ สีสน และฝีมือที่มีความประณีตยิ่ง กล่าวได้ว่า สถาปัตยกรรมไทยนั้นใช้ลวดลายไทยตกแต่งทั้งภายในและภายนอก ตกแต่งตั้งแต่ยอดบนสุดจนจรดพื้น มีทั้งความงามและความหมายของลวดลายที่สื่อถึงเรื่องราวในพุทธศาสนา หรือความเชื่อ บ่งบอกการแบ่งฐานะของสถานที่ และบุคคล ผู้ใช้อยู่ด้วยตัวของลวดลาย คุณประโยชน์ของลายจึงมีหลายประการ ดังที่ ประเสริฐ ศิลรัตน์ (2538 : 207 – 229) เขียนไว้ว่า คุณประโยชน์ของลายคือ ลักษณะค่าของลายที่ปรากฏให้เห็นได้ในด้านต่าง ๆ สรุปได้ ดังนี้

1. ใช้ลวดลายเป็นตัวกำหนดความเป็นหมู่เหล่า หรือความแตกต่างคือ
 - 1.1 เป็นตัวกำหนดให้เกิดความเป็นหมู่พวกเดียวกันในโครงสร้างที่ต่างกัน
 - 1.2 เป็นตัวกำหนดให้เกิดความแตกต่างในโครงสร้างที่เหมือนกัน
2. ใช้ลวดลายสร้างคุณค่าด้านเนื้อหาเรื่องราวลงบนโครงสร้าง เพื่อการรับรู้คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ คุณค่าด้านความเชื่อ ความศรัทธา หรือคุณค่าด้านเอกลักษณ์ทางเชื้อชาติ
3. ใช้ลวดลายสร้างคุณค่าด้านความงาม ความแปลกตาแก่โครงสร้าง ด้วยการสร้างสรรค์พื้นผิวขึ้นใหม่ โดยใช้ลวดลายเทคนิคการจัดประกอบลวดลาย ลักษณะที่สลับซับซ้อน ลักษณะที่ประณีตบรรจงจะก่อให้เกิดคุณค่าด้านความงาม
4. ใช้ลวดลายเป็นสื่อแสดงถึงความเป็นเชื้อชาติ วัฒนธรรม และยุคสมัย ลวดลายของแต่ละชนชาติ ย่อมมีวัฒนธรรมทางรูปแบบของตนเองที่สามารถสื่อความหมาย และเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นลักษณะเฉพาะของสังคม หรือกลุ่มชนนั้น เช่น ลายไทยเป็นเอกลักษณ์ทางศิลปะวัฒนธรรมของไทย จีน มีรูปแบบลวดลายของตนที่แตกต่างจากชาติอื่น ๆ
5. ใช้ลวดลายเป็นสื่อในการถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิด ลวดลายเป็นสื่อทางศิลปะที่สามารถใช้เป็นสื่อถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดด้วยเนื้อหา เรื่องราว
6. ใช้ลวดลายเป็นสื่อถ่ายทอดอารยธรรมทางปัญญา การออกแบบลวดลายไทยได้มีการถ่ายทอดและพัฒนาลวดลายมาอย่างต่อเนื่อง นับเป็นการถ่ายทอดอารยธรรมทางปัญญาที่สร้างสรรค์ให้เกิดความรู้เรื่องทางศิลปะ
7. ใช้ลวดลายเป็นเครื่องหมาย หรือสัญลักษณ์แทนสิ่งต่าง ๆ ลวดลายเป็นสัญลักษณ์ทางนามธรรมแทนสิ่งที่ต้องการสื่อ
8. ใช้ลวดลายเป็นตัวกระตุ้นสร้างความสนใจแก่โครงสร้าง ดังเช่น ฝาผนังที่มีลวดลาย ย่อมเป็นที่น่าสนใจมากกว่าฝาผนังที่ว่างเปล่า เพราะลวดลายและสีสนเป็นสิ่งเร้าที่ดึงดูดความสนใจได้ดี ดังที่เราพบเห็นลวดลายและสีสนในธรรมชาติทั่วไป

การใช้ลวดลายเขียนสีบนแผ่นกระเบื้องเคลือบ ที่มีการออกแบบทั้งรูปแบบแผ่นกระเบื้อง การออกแบบพื้นผิวกระเบื้อง เพื่อให้เหมาะสมสอดคล้องกับลักษณะลาย และพื้นที่ในการนำกระเบื้องมาประกอบตกแต่ง ก่อให้เกิดความงามที่มีลักษณะประจำชาติด้วยลวดลายแบบไทย ถึงแม้จะมีการรับเอาอิทธิพลศิลปะจีน และศิลปะตะวันตกเข้ามาผสมผสาน ก็ได้ถูกช่างฝีมือของไทยกระทำให้กลมกลืนกันเป็นอย่างดีกับแบบแผนของไทย

การจัดประกอบลายของกระเบื้องเคลือบเขียนสีนั้น เนื่องจากลวดลายที่ใช้ในงานกระเบื้องเคลือบเขียนสี เมื่อนำมาเรียงต่อเนื่องกันสามารถทำให้เกิดลวดลายในลักษณะต่าง ๆ ตามโครงสร้างของสถาปัตยกรรม เช่น ลายบริเวณฝาผนัง ซึ่งมีพื้นที่เป็นแผ่นผืนกว้างใหญ่ ลวดลายที่ประกอบต่อเข้าด้วยกันเกิดจากลายย่อยที่แบ่งพื้นที่ออกเป็นส่วน ๆ หรือบริเวณฐานบัวจะมีส่วนต่าง ๆ ของฐานบัวเป็นชั้น ๆ เป็นแถบยาวแนวนอน ขนานกันไปโดยรอบ ลวดลายก็มักเป็นลายแถบแนวนอน ส่วนลวดลายที่มีลักษณะเฉพาะคือ ลายที่ไม่ต่อเนื่องกับลายกระเบื้องแผ่นต่อไป ลายลักษณะนี้ได้แก่ ลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ ที่มีลวดลายเฉพาะในแต่ละแผ่น อยู่พื้นฐานเขียนของพระอุโบสถ ลายตกแต่งหน้าบันวิหารยอด เป็นต้น การจัดประกอบลวดลายลักษณะดังกล่าวนี้ ประเสริฐ ศิลรัตน์ (2538 : 59 – 110) อธิบายว่า ลวดลายที่ปรากฏมีหลากหลาย ทั้งรูปแบบ โครงสร้าง ขนาด ชื่อเรียก เพื่อให้ง่ายต่อการเข้าใจจึงอาจแบ่งลวดลายที่ปรากฏออกเป็น 3 ประเภทคือ

1. ประเภทลายที่มีลักษณะเป็นแถบ
2. ประเภทลายที่มีลักษณะเป็นแผ่นผืน
3. ประเภทลายที่มีลักษณะเป็นรูปแบบเฉพาะ

1. ประเภทลายที่มีลักษณะเป็นแถบ ได้แก่ ลวดลายที่เกิดจากการจัดประกอบตัวลาย หรือแม่ลายต่อเข้าด้วยกันให้เป็นรูปลายลักษณะทางยาว ลายแถบอาจแบ่งออกได้เป็น 6 ชนิด ตามการกำหนดตำแหน่งจัดวางตัวลาย หรือตามทิศทางการเคลื่อนของตัวลายคือ

- 1.1 ลายแถบแนวนอน
- 1.2 ลายแถบแนวตั้ง
- 1.3 ลายแถบเส้นเฉียง
- 1.4 ลายแถบลักษณะเส้นหยักหรือเส้นซิกแซก
- 1.5 ลายแถบลักษณะตาหมากรุก
- 1.6 ลายแถบลักษณะขั้นบันได

2. ประเภทลายที่มีลักษณะเป็นแผ่นผืน ได้แก่ ลวดลายที่เกิดจากการจัดประกอบตัวลาย หรือแม่ลายต่อเข้าด้วยกันจนเต็มพื้นที่ที่กำหนด โดยทั่วไปในบริเวณพื้นที่เป้าหมายที่มีจำนวนมาก การผูกลายลักษณะแผ่นผืนมักอาศัยวิธีการแบ่งพื้นที่ออกเป็นส่วนย่อย แล้วจึงกำหนดตัวลายลงในพื้นที่ส่วนย่อย ๆ นั้น ให้สัมพันธ์ต่อเนื่องเป็นเอกภาพกันในส่วนรวม ซึ่งการกำหนดแบ่งพื้นที่ออกเป็นส่วนย่อยนั้น อาจแบ่งออกได้เป็น 2 วิธีคือ

- 2.1 แบ่งด้วยรูปเรขาคณิต
- 2.2 แบ่งตามลักษณะลายแถบ

3. ประเภทลายที่มีลักษณะเป็นรูปแบบเฉพาะ ได้แก่ รูปแบบลายที่เกิดจากการจัดประกอบตัวลายหรือแม่ลาย ลงในโครงสร้างรูปแบบต่าง ๆ เช่น โครงสร้างรูปแบบวงกลม รูปแบบสี่เหลี่ยม รูปแบบหลายเหลี่ยม เป็นต้น การแบ่งพื้นที่ภายในโครงสร้างรูปแบบเฉพาะนี้ อาจแบ่งออกได้เป็น 2 วิธีคือ

- 3.1 แบ่งโดยลากเส้นรัศมี หรือเส้นทแยงมุม
- 3.2 แบ่งโดยสร้างรูปลักษณะเดียวกัน ซ้อนคู่ขนาน

ในสมัยรัตนโกสินทร์ลวดลายเข้าสู่แบบแผนมากขึ้น มีการแบ่งหมวดหมู่ ลำดับขั้นตอน การแบ่งลายสัดส่วนลาย วิธีการเขียน ตามแบบอย่างที่คุณกำหนด ปฏิพัทธ์ คาระดาษ (2533 : 8) อธิบาย การแบ่งหมวดหมู่ของลายไทย โดยอ้างถึง ช่าง สลอลานนท์ ว่า ช่าง สลอลานนท์ ได้เขียนบทความเรื่อง ศิลปไทย และอธิบายเรื่องลายไทยว่า มีหลักสูตรใหญ่ 4 ประการ คือ กนก (ลายต่าง ๆ) นารี (นาง) กระปี่ (พระยาสิง) คชะ (ช้าง) ในหลัก 4 ประการนี้ จำแนกได้เป็น 2 หมวด คือ

1. หมวดลายกนก เรียกกันว่า ลายไทย

2. หมวดภาพไทย เรียกว่า ภาพเทวดา ภาพยักษ์ ภาพลิง ภาพสัตว์หิมพานต์ เป็นต้น

ประเภทลวดลายที่ใช้ในการตกแต่งสถาปัตยกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ สันติ เล็กสุขุม (2539 : 41 – 77) อธิบายว่า ลวดลายที่เกิดขึ้นจากการประกอบกันของกนก หรือลายลักษณะอื่น ๆ แล้วเรียกชื่อเปลี่ยนไป มีอยู่มาก ลวดลายที่มีกนกประกอบอยู่หรือเกี่ยวข้องมีหลายประเภทคือ

1. ลายช่อ
2. ลายดอกลอย
3. ลายบัวปลายเสา
4. ลายลวดบัว
5. ลายกลีบบัว
6. ลายหน้ากระดาน
7. ลายรักร้อย
8. ลายก้านต่อดอก
9. ลายกระจัง
10. ลายกาบ
11. ลายเครือเถา
12. ลายก้านขด
13. ลายเฟืองอุบะ
14. ลายกรวยเชิง
15. ลายประดับมุม
16. ลายฐานสิงห์ – ขาสিংห์

ส่วนปฏิพัทธ์ จาระดาษ (2539 : 35 – 100) อธิบายว่า ลวดลายเกิดจากการนำลายต่าง ๆ มาประกอบเข้าด้วยกัน หรือเรียกว่า การผูกลาย ทำให้เกิดลวดลายใหม่ขึ้น และมักจะมีชื่อของลายที่นำไปประกอบอยู่ในชื่อของลวดลายใหม่ที่เกิดขึ้นด้วย ลักษณะของลวดลายที่ประกอบขึ้นจะอยู่ในรูปแบบต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับการนำไปใช้ ซึ่งแบ่งประเภทของลวดลายได้ ดังนี้

1. ลายก้านต่อดอก
 - 1.1 ลายก้านต่อดอกชนิดเปลว
 - 1.2 ลายก้านต่อดอกชนิดก้ามปู
 - 1.3 ลายก้านต่อดอกชนิดเครือเถา
 - 1.4 ลายก้านต่อดอกชนิดประจายาม
 - 1.5 ลายก้านต่อดอกชนิดหน้าสิงห์
 - 1.6 ลายก้านต่อดอกชนิดใบเทศ
 - 1.7 ลายก้านไขว้ต่อดอกใช้เป็นลายนอนหรือตั้ง
 - 1.8 ลายลูกมะหวด
 - 1.9 ลายก้านต่อดอกทรงข้าวบิณฑ์
2. ลายมะลิเลื้อย
 - 2.1 ลายมะลิเลื้อยชนิดใบเทศ
 - 2.2 ลายมะลิเลื้อยชนิดหางโต
 - 2.3 ลายมะลิเลื้อยชนิดเปลว

3. ลายเข้มขาบ

3.1 ลายริ้วเข้มขาบชนิดมะลิเลื้อย

3.2 ลายริ้วเข้มขาบชนิดริ้วรอย

3.3 ลายริ้วเข้มขาบชนิดลูกโซ่

4. ลายเครือเถา

4.1 ลายเครือเถาชนิดหางโต

4.2 ลายเครือเถาชนิดใบเทศ

4.3 ลายเครือเถาชนิดเปลว

5. ลายก้านขด

5.1 ลายก้านขดชนิดต่อข้อหางโต

5.2 ลายก้านขดชนิดใบเทศ

5.3 ลายก้านขดชนิดต่อข้อหัวหงส์

5.4 ลายก้านขดชนิดผักกูด

5.5 ลายก้านขดชนิดต่อข้อเทพนม

5.6 ลายก้านขดชนิดต่อข้อหัวสัตว์

6. ลายกรวยเชิงหรือกรวยเชิง คือ ลวดลายที่ประกอบด้วยลายต่าง ๆ เป็นชุดประกอบกัน ได้แก่ ข้อหางลาย ลูกกระหนาบ ลายหน้ากระดาน และลายกรวยเชิง เป็นลายช่วยประกอบลายอื่น ใช้ตกแต่งส่วนที่เป็นเชิง ขอบส่วนต้นหรือปลายวัตถุต่าง ๆ

7. ลายเฟื่อง

ทวี พรหมพฤกษ์ (2535 : 108) ได้เขียนถึงการออกแบบลวดลาย (Pattern decoration) เครื่องเบญจรงค์ซึ่งอยู่ร่วมสมัยกับกระเบื้องเคลือบเขียนสี ซึ่งน่าจะมีลักษณะลายร่วมกันดังนี้

1. ลายประดิษฐ์ (Ornament decoration) เป็นลวดลายไม่เหมือนธรรมชาติ ได้แก่ ลายไทย ลายดอกพุดตาน ลายกนก

2. ลายนามธรรม (Abstract decoration) เป็นลวดลายที่ใช้เส้น สี มาประกอบกัน

3. ลายธรรมชาติ (Natural decoration) เป็นลวดลายเลียนแบบธรรมชาติ เช่น เถาวัลย์ ดอกไม้ ใบไม้ ทิวทัศน์ ภาพคน สัตว์ ท้องฟ้า เมฆ

ส่วนอิทธิพลศิลปะจีนในงานตกแต่งสถาปัตยกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ไขแสง ศุภะวัฒนะ (2526 : 28 – 36) เขียนถึงการตกแต่งตัวอาคารด้วยศิลปกรรมแบบจีนในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยแบ่งลวดลายออกเป็นลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

1. แบบที่มีลายเป็นดอกไม้ล้วน ๆ

2. แบบที่มีลายเป็นดอกไม้ นก และสัตว์อื่น ๆ

3. แบบที่มีภาพเครื่องมงคลหรือเครื่องบูชาตามแบบจีน

4. แบบที่มีรูปทิวทัศน์ผสมกับลายดอกไม้

ลวดลายที่เป็นศิลปะจีนในงานกระเบื้องเคลือบเขียนสี ที่ตกแต่งภายนอกสถาปัตยกรรม วัดพระศรีรัตนศาสดารามนั้น เป็นลายพรรณพฤกษา และสัตว์ต่าง ๆ อิงแอบโขดหิน ลวดลายเน้นความสวยงามของดอกไม้ นานาพันธุ์ นกชนิดต่าง ๆ และผีเสื้อ ลายดอกไม้ที่ใช้มีลายดอกกุหลาบ ดอกพุดตาน ดอกเบญจมาศ ซึ่งเป็นดอกไม้มงคล ตามคติความเชื่อของจีน กระเบื้องเหล่านี้เป็นกระเบื้องที่ส่งมาจากจีนในสมัยรัชกาลที่ 3 ลักษณะลวดลาย และวิธีการระบายสี การตัดเส้น การจัดวางภาพล้วนเป็นแบบจีนทั้งสิ้น

ลวดลายกระเบื้องเคลือบเขียนสี ที่ตกแต่งภายนอกสถาปัตยกรรมวัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีลวดลายแต่ละลายนั้นก็ขึ้นอยู่กับลักษณะโครงสร้างของสถาปัตยกรรมอีกด้วย และบางครั้งในพื้นที่เดียวกัน ลวดลายก็ใช้ต่างกัน แต่ก็แทบจะสังเกตไม่เห็น เพราะลักษณะลวดลายใกล้เคียงกันมาก เช่น ลวดลายที่คอสองจตุรมุข วิหารยอธ ลวดลายกระเบื้องเคลือบเขียนสี ที่ตกแต่งภายนอกสถาปัตยกรรมวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทั้งหมดมีลวดลาย 2 ประเภทคือ ลายไทยและลายเลียนแบบธรรมชาติ ลายไทยที่ใช้มีดังนี้

ลายบัว สันติ เล็กสุขุม (2539 : 72-73) อธิบายว่า เป็นลายรูปกลีบบัว หรือดอกบัว ถ้าวางเรียงปลายกลีบขึ้น เรียกว่า บัวหงาย ถ้าวางเรียงปลายกลีบลง เรียกว่า บัวคว่ำ เป็นลายที่ปรากฏในศิลปะทวารวดี ตลอดจนมาถึงศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์

ลายบัวมีการประดิษฐ์ให้มีลักษณะแตกต่างกัน เช่น บัวรวน บัวจกกล บัวแวง บัวกลุม บัวพันยักษ์ และยังนำลายบัวไปใช้ในงานตกแต่งสถาปัตยกรรมหลายแห่ง เช่น เติ่งผนังที่ติดกันกับขอบส่วนล่างหรือขอบส่วนบน ในสมัยรัตนโกสินทร์ มีลายบัวหลายแบบ และมีชื่อเรียกตามลักษณะ และตำแหน่งที่ใช้ตกแต่ง เช่น บัวดลาหรือบัวคว่ำ บัวหงาย บัวหัวเสา ฐานบัว เป็นต้น

ลายกระจิง สันติ เล็กสุขุม (2539 : 117) อธิบายถึง ลายกระจิงว่าใช้เป็นลายตกแต่งขอบ มักใช้เรียงตามแนวขอบ มีทั้งเรียงโดยปลายแหลมชี้ขึ้นและเรียงแบบปลายแหลมชี้ลง การทำแถวกระจิงนิยมใช้มากในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์ลงมา นอกจากใช้ตกแต่งเชิงพนักรูปนักษัตรมาสน์แล้ว ยังใช้ตกแต่งส่วนล่างของกรอบหน้าบัน กระจิงมีหลายชนิด ซึ่งมีขนาดและรายละเอียดแตกต่างกันคือ

1. กระจิงดาอ้อย มีขนาดเล็กที่สุด มีลักษณะเหมือนดอกบัวตูม เรียบง่าย รายละเอียดไม่มาก ใช้ประดับขอบเชิงชั้นลวดบัวของฐาน
2. กระจิงเจิม มีขนาดใหญ่กว่ากระจิงดาอ้อย มีรูปแบบเหมือนกระจิงปฏิญาณ แต่กระจิงปฏิญาณมีรายละเอียดมากกว่า เพราะมีขนาดใหญ่กว่ากระจิงเจิม ใช้วางคั่นกลางระหว่างกระจิงปฏิญาณเพื่อเชื่อมต่อตัวลาย ทั้งกระจิงปฏิญาณ และกระจิงเจิมใช้ประดับส่วนที่เป็นเชิง เช่น ส่วนล่างของกรอบหน้าบัน ที่มีลายตกแต่ง แถวกระจิงจะเป็นเชิงของลาย หรือตกแต่งเป็นส่วนหน้ายื่นออกมาจากเชิงหน้าบันดังเช่น ขอบกระจิงกระเบื้องเคลือบเขียนสี ที่ตกแต่งอยู่ที่หน้าบันจตุรมุขปราสาทพระเทพบิดร
3. กระจิงปฏิญาณหรือกระจิงหู มีขนาดใหญ่ที่สุด ส่วนบนจะเหมือนกระจิงไบเทศหรือกระจิงดาอ้อย ส่วนล่างเป็นตัวหางหันหลังชนกัน ใช้ประดับเป็นประธานโดยมีกระจิงเจิมคั่น กระจิงชนิดนี้ ถ้าทำปลายเอน เรียกว่า กระจิงรวน กระจิงนี้มีการประดิษฐ์สอได้ลายเป็นเทพนม ดังเช่น ขอบกระจิงที่กรอบรัดเกล้าขององค์ปรางค์ปราสาทพระเทพบิดร ทำกระเบื้องเคลือบเขียนสีสอลายหนู เป็นรูปกระจิงปฏิญาณสอได้เทพนมตกแต่งโดยรอบกรอบรัดเกล้า

ประจายาม เป็นลายที่มีโครงสร้างรูปสี่เหลี่ยมจตุรัส วางจังหวะลายไว้เป็นมุม 4 มุม ตัวลายประดิษฐ์ได้หลายแบบ การวางลายสามารถวางได้ทั้งแนวทแยงมุมและแนวตั้งฉาก ถ้านำไปใช้ประกอบกับลายอื่น ๆ จะเรียกชื่อเปลี่ยนไปตามลักษณะลาย หรือตามตำแหน่งที่ใช้ เช่น ลายประจายามก้านแย่ง ประจายามกำมปู ประจายามรัดอก

กนกสามตัว เศรษฐมนตร์ กาญจนกุล (ม.ป.ป. : 28) อธิบายว่า กนกสามตัว เป็นแม่ลายสำคัญเป็นต้นกำเนิดของลายต่าง ๆ หลายชนิด กนกสามตัวประกอบด้วย 3 ส่วนคือ ตัวหงา ตัวหางยอธ และตัวประกบหรือตัวเกาะหงา สำหรับกนกสามตัวนี้เป็นแม่บทของกนกเปลว กนกไบเทศและกนกหางโต

ลายดอกกลอย มีลายเป็นดอกหรือดวง มาจัดเรียงรายซ้ำ ๆ กัน โดยเว้นระยะให้มีช่วงจังหวะ หรือช่องไฟให้งดงาม มักตกแต่งบนพื้นที่ระนาบที่มีพื้นที่กว้าง ลายดอกกลอยมักเรียกชื่อตามตัวลายที่นำมาใช้ เช่น ดอกกลอยไบเทศ ดอกกลอยหน้าสิงห์ ดอกกลอยลักษณะนี้เป็นดอกกลอยอิสระ ถ้าใช้ประกอบกับลายอื่นทำให้เกิดเป็นลายใหม่ เช่น ลายประจายามก้านแย่ง ลายพุ่มทรงข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง

ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ เป็นลายช่อชนิดทรงพุ่ม ลายพุ่มข้าวบิณฑ์เค้าโครงลายคล้ายดอกบัวตูม เป็นลายที่ใช้ประกอบลายอื่น ๆ และใช้เป็นลายดอกลอย มักเรียกชื่อตามตัวลาย หรือการประกอบลาย เช่น พุ่มข้าวบิณฑ์ใบเทศ พุ่มข้าวบิณฑ์หน้าขบ พุ่มข้าวบิณฑ์หน้าสิงห์ พุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง

ลายรักร้อย วิทย์ พิณคันเงิน (2530 : 34) อธิบายว่า ลายรักร้อยเป็นลายต่อเนื่องที่ใช้ทั้งแนวดิ่งหรือแนวนอน ตัวลายมีหลายลักษณะ เช่น เป็นลักษณะของดอกกรัก ลายกลีบบัว ลายใบเทศ มีเส้นก้นขอบสองข้างตามแนวยาว เรียกว่า เส้นลวด ขนาดของลายมีทั้งเล็กและใหญ่ตามความเหมาะสมกับพื้นที่ และลักษณะของงานในงานตกแต่งสถาปัตยกรรม ลายรักร้อยใช้เป็นลายฐาน ลายขอบ ถ้าใช้เน้นส่วนฐานที่มีลักษณะนูนตามแนวนอนของพื้นช่วงล่างของผนัง เรียกกันว่า ลวดบัว เพื่อเน้นส่วนที่ยื่นออกมาเป็นสันแหลม เช่น กระเบื้องเคลือบเขียนสีลายรักร้อยที่ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร และที่ขอบเสานางแนบของซุ้มประตูฐานไพทีด้านทิศตะวันตก วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ลายก้านขด เป็นลายเถาที่มีก้านม้วนขด เป็นรูปก้นหอย เรียงสลับซ้าย-ขวาต่อเนื่องกันระหว่างเถาผูก ลายแทรกเป็นระยะ สันติ เล็กสุขุม (2539 : 136) อธิบายว่า ลายก้านขดพบมาตั้งแต่ศิลปะทวารวดีเรื่อยมา และในศิลปะอยุธยาตอนปลายนิยมทำขดในสุดของแต่ละม้วน เป็นรูปหัวสัตว์หิมพานต์หรือรูปเทพพนม ลายก้านขดในสมัยรัตนโกสินทร์นิยมผูกลายในพื้นที่สีเหลี่ยมผืนผ้า

ลายเครือเถา ปฏิพัทธ์ ดาระดาษ (2539 : 53) อธิบายว่า ลายเครือเถา มีตัวลายเป็นรูปดอกและใบ ส่วนเถาเป็นเส้นโค้ง เลื้อยไขว้สลับในทิศทางตรงกันข้ามลายเครือเถาประดิษฐ์โดยใช้แม่ลายกนกประกอบเถา ลาย ถ้าใช้ลายใดก็เรียกชื่อนั้น เช่น ใช้ลายกนกใบเทศก็เรียกเครือเถาใบเทศ

ลายเครือเถานั้น มี 2 ลักษณะคือ แบบหนึ่งเป็นลายประดิษฐ์ตัวลายเป็นกนก เช่น กนกเปลว กนกใบเทศ มีการจัดระเบียบเส้นโค้งของเถาค่อนข้างตายตัว อีกแบบหนึ่ง เป็นลายเครือเถาที่มีลักษณะกึ่ง ก้าน ใบ ดอกเลียนแบบธรรมชาติ การจัดเถามีการไขว้เกี่ยวพันกัน เหมือนเถาไม้ตามธรรมชาติ ลายลักษณะนี้มีटकแต่งที่หน้าบันจตุรมุขของวิหารยอด และหน้าบันจตุรมุขซุ้มประตูฐานไพทีด้านทิศตะวันตกและมีแบบเขียนพรรณไม้ทั้งต้นที่टकกึ่ง ก้านสาขาเกี่ยวพันกัน มักเน้นลายดอกไม้อย่างสวยงามเป็นพิเศษ

ลายกรวยเชิง เป็นลายตกแต่ง ซึ่งประกอบด้วยลายต่าง ๆ ได้แก่ ช่อหางลาย ลูกกระหนาบ ลายหน้ากระดาน และลายกรวยเชิง ส่วนที่เรียกว่ากรวยเชิง เป็นลายลักษณะทรงกรวยผสมกันระหว่างแม่ลายกนกกับลายกระจัง แต่ยึดทรงลายให้เรียวยาวขึ้นในแนวดิ่ง ปลายลายชี้ลง สลับกับตัวแทรก หรือไม่มีก็ได้ โดยเรียงรายติดต่อกันไป ลายกรวยเชิงใช้ตกแต่งส่วนที่เป็นเชิงขอบบน หรือขอบล่าง กรวยเชิงก็เรียก ส่วนช่อหางลายเป็นการเอาลายกระจังใบเทศ กระจังปฏิญาณหรือลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก็ได้ มาประดิษฐ์ยึดทรงลายให้สูงขึ้นและเรียงติดต่อกันไปบนเส้นลวด โดยปลายลายตั้งขึ้นมักใช้ประกอบกับลายอื่น ๆ เช่น ลายหน้ากระดาน ลายกรวยเชิง และ ช่อหางลาย ลายกรวยเชิงนี้ มีटकแต่งที่เชิงขอบผนังบนและล่างของปราสาทพระเทพบิดร

ลายแข่งสิงห์ มีลักษณะลายคล้ายบัวรวนเรียงเอน ติดต่อกัน เหมือนครีบนกที่ติดกับท้องของสิงห์ในภาพไทย ที่เรียกว่า ครีบนกหรือท้องสิงห์ ถ้าลายมีลักษณะขมวดม้วนเหมือนกันหอย ก็จะเรียกชื่อว่า ลายหอยจับหลัก ลายแข่งสิงห์มักใช้ประกอบกับลายไทยอื่น ๆ เช่น ขอบลายกระจัง ขอบลายรักร้อย ลายแข่งสิงห์ใช้ได้ทั้งแนวดิ่งแนวนอนในงานกระเบื้องเคลือบเขียนสี มีटकแต่งอยู่ที่ขอบกลีบนูนขององค์ปราสาทพระเทพบิดร

ลายเท้าสิงห์ มักใช้ในงานศิลปะที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์และพุทธศาสนาในงานสถาปัตยกรรม ฐานเท้าสิงห์มักตั้งบนฐานปัทม์ หรือฐานเชิงถือเป็นฐานชั้นสูง ส่วนที่เป็นฐานหรือเท้าสิงห์ จะทำเป็นเท้าสิงห์อยู่ต่อจากบัวคว่ำ เรียกว่า บัวหลังสิงห์ ในงานกระเบื้องเคลือบเขียนสีอัดลายนูน ทำเป็นรูปเท้าสิงห์ ลายใบเทศ ตกแต่งอยู่บนฐานเชิงบริเวณย่อมุมไม้สิบสองทุกมุมของฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร

ดอกพุดตาน เป็นชื่อของดอกไม้พันธุ์หนึ่ง กล่าวกันว่า เป็นไม้ดอกของเมืองจีน และนำเข้ามาในสมัย รัชกาลที่ 2 หรือรัชกาลที่ 3 พุดตานเป็นไม้พุ่มขนาดกลาง ใบเป็นใบเดี่ยวออกเรียงสลับตามลำต้นและกิ่ง ขอบ ใบหยักเว้าลึก 3 – 5 แฉก ออกดอกคล้ายดอกชบาซ้อน แต่ใหญ่กว่า เมื่อดอกเริ่มแย้มตอนเช้าเป็นสีขาว พอ สายจัดเปลี่ยนเป็นสีชมพู ตอนเที่ยงเป็นสีชมพูแดง ตกเย็นก็เหี่ยวโรย ดอกพุดตานเป็นดอกไม้มงคล คือ เป็น ดอกไม้แห่งความงดงามและอุดมสมบูรณ์ (ปฏิพัทธ์ ดาระดาฯ. 2538 : 81-160)

ลายดอกพุดตาน เป็นลายดอกไม้ที่ได้แบบอย่างจากจีน แล้วช่างไทยได้ดัดแปลงเป็นลายพุดตานแบบ ไทย ลายพุดตานเป็นลวดลายที่ประดิษฐ์ขึ้นในรัชกาลที่ 2 และเป็นที่ยอมรับมากในลายกระเบื้องเคลือบ เขียนสี ที่ตกแต่งภายนอกสถาปัตยกรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีลายพุดตานใช้อยู่มาก ทั้งลายเขียนสีแบบจีนและ ลายพุดตานแบบไทย การออกแบบลายดอกพุดตาน มี 3 ลักษณะคือ ด้านข้าง ด้านแปล และด้านตรงที่เรียกว่า ลายหน้าอัด

ในการผูกลายไทย มักใช้เป็นลายเครือเถา และเน้นดอกพุดตานประกอบด้วยลายใบเทศ เมื่อเรียกชื่อ ลาย จึงมีชื่อดอกพุดตานประกอบในชื่อลายด้วย เช่น ลายก้านแย่งพุ่มข้าวบิณฑ์ดอกพุดตานใบเทศ ลายเครือ เถาดอกพุดตานใบเทศ

ลายกำมปู เป็นลายแถบแนวนอน มักใช้เป็นลายหน้ากระดาน ตัวลายอยู่ในกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้า ลาย หลักตรงกลางมักเป็นลายประจายาม หรือลายดอก สองข้างเป็นลายในโครงสร้างสามเหลี่ยม หรือลายนก กสามตัว หันหลังชนกัน แบบกำมปู

ลายลูกฟัก เป็นลายแถบแนวนอน มักใช้เป็นลายหน้ากระดาน เป็นลายในกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้า ซึ่งป่าดุมทั้ง 4 ออกเป็นเหลี่ยม หรือทำโค้งมน มีลายหลักเป็นลายประจายาม หรือลายดอก และประกอบ ด้วยลายอื่นที่มีลักษณะลายแบบเดียวกัน ลายลูกฟักเมื่อนำไปเป็นตัวคั่นระหว่างลายประจายามกำมปู เรียกว่า ประจายามลูกฟักกำมปู (ปฏิพัทธ์ ดาระดาฯ. 2538 : 160) ลายลูกฟักกำมปูใบเทศมีอยู่ที่เชิงผนังบนและล่าง ของปราสาทพระเทพบิดร เป็นลายหน้ากระดานประกอบอยู่ในลายกรวยเชิง

ลายราชวัติ เป็นลายไขว้กันแบบตาข่าย มีลายดอกไม้ หรือดอกกลอยปิดทับรอยที่ไขว้กัน ใช้เป็นลาย ผ่า แฉงช่องลม ลายกระเบื้อง หรือลายในพื้นที่ราบหน้ากระดาน ถ้าดอกไม้หรือดอกกลอย เป็นดอกจันทน์สี่เหลี่ยม เรียกว่า ราชวัติดอกเหลี่ยม หรือราชวัติดอกสี่กลีบ ถ้าเป็นดอกกลมเรียกราชวัติดอกกลม ลายราชวัติ หากนำ ไปประดับด้วยเพชรพลอย หรือกระจกสี จัดอยู่ในประเภทลายกุดั่น หรือเรียกว่า กุดั่นราชวัติ (ปฏิพัทธ์ ดาระดาฯ. 2539 : 159-160)

ใบเทศ เป็นลักษณะของลายที่นำมาจากลักษณะขอบของใบไม้ที่มีขอบหยัก และนำไปใช้หยัก ในลาย ไทย ปฏิพัทธ์ ดาระดาฯ (2538 : 100 – 106) อธิบายคำว่า ใบเทศ ว่าเป็นชื่อเรียกมีความหมาย เป็น 2 นัย คือ นัยแรกมาจากใบฝ้ายเทศ เพราะฝ้ายเป็นพืชที่เป็นปัจจัยในการดำรงชีพ และยังเป็นต้นไม้ ในพระพุทธ- ศาสนา อีกทั้งลักษณะรูปทรงใบฝ้าย มีขอบหยักกว้างงดงามเหมาะที่จะนำมาใช้ประดิษฐ์เป็นลวดลายอีกนัย หนึ่งเป็นลายใบไม้ที่ได้จากลายต่างประเทศ หรือเขียนเลียนแบบลายของชาวเทศ เช่น อินเดีย จีนและยุโรป โดยถูกดัดแปลงให้มีลักษณะเป็นแบบไทย โดยเฉพาะลายพรรณพฤกษา ลายเครือเถา ลายก้านแย่ง ลายดอก ดวงต่าง ๆ ใบเทศจึงถือเป็นลักษณะลวดลายที่มีที่มาจากธรรมชาติที่สำคัญลายหนึ่ง

คำว่า ใบเทศ นั้น เป็นการใช้เรียกชื่อลักษณะลาย ที่มีขอบหยัก ซึ่งแตกต่างกับลักษณะลายเปลว หรือ หางไหล ที่มีลักษณะปลายลายเป็นเส้นคดโค้ง เป็นเปลวแหลม หรือลายผักกูดที่มีลักษณะหลังลาย และปลาย ลายบิดม้วน ใบเทศเป็นคำบอกถึงลักษณะลายที่ใช้มากในลวดลายกระเบื้องเคลือบเขียนสี

ส่วนลายเลียนแบบจากธรรมชาติ มี 2 แบบ คือ ลายเครือเถาที่มีลักษณะการจัดกิ่ง ก้าน ใบ ดอก เกี่ยวพันกันอย่างเป็นระเบียบ และดอกไม้ ใบไม้ก็มีลักษณะเลียนแบบธรรมชาติแบบหนึ่ง ลายอีกแบบหนึ่ง คือ ลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ เป็นลายที่รับอิทธิพลจีน หรือเป็นงานศิลปะของจีนที่ส่งเข้ามาในประเทศ

ไทย เพราะแบบอย่างของลวดลาย และวิธีการระบายสี เป็นแบบอย่างจีนทั้งสิ้น ลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ เป็นลายต้นไม้นอกนาพันธุ์ โดยเน้นความงามของดอกไม้ ด้วยการระบายสีอย่างประณีต และเลียนแบบธรรมชาติ มีสัตว์ต่างๆ เช่น นก ผีเสื้อ แมลง เป็นต้น ประกอบอยู่ในลาย

ลายไทยที่มีลักษณะตัวลาย การผูกลาย ตลอดจนการนำไปใช้ในงานศิลปะแขนงต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในงานสถาปัตยกรรมในพุทธศาสนา และสถาปัตยกรรมของพระมหากษัตริย์ลายไทยที่ใช้จะมีความประณีต งดงาม มีคุณค่าทั้งในเชิงฝีมือช่าง และวัสดุ มีนัยของแบบแผนประเพณีไทยแฝงอยู่ ลวดลายนั้นนอกจากจะเป็นสิ่งตกแต่งให้เกิดความงาม ทำให้เกิดความประสานกลมกลืนกัน ทั้งภายในและภายนอกแล้วยังมีผลด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ความศรัทธาอีกด้วย

ลายไทยที่ใช้ในงานกระเบื้องเคลือบเขียนสี เป็นลวดลายที่น่าลายต่างๆ มาผูกลายขึ้นใหม่ลักษณะลายไทยที่ผูกขึ้นส่วนใหญ่เป็นลายใบเทศ เช่น ลายประจำยามก้านขดใบเทศ ปลายลายเป็นดอกกลอยหรือดอกหกกกลีบใบเทศ ลายประจำยามห่วงโซ่ใบเทศ ลายก้านแย่งพุ่มข้าวบิณฑ์พุดตานใบเทศ ลายบัว มีลวดลายในกลีบบัวเป็นลายใบเทศ ลายเครือเถาประจำยามใบเทศ เป็นต้น และลายที่ใช้แม้จะมีชื่อลายเดียวกันก็ยังแตกลายต่าง ๆ กันออกไป เช่น ลายประจำยาม ลายก้านแย่งพุ่มข้าวบิณฑ์ ดังนั้นการกำหนดเรียกชื่อลายไทย จึงกำหนดชื่อลายหลักไว้ เมื่อลายใดมีการผูกลาย โดยนำลายอื่นมาประกอบ และใช้โครงสร้างการผูกลายแบบใด ก็จะเรียกชื่อลายตามโครงสร้างการผูกลาย และลายที่นำมาประกอบ เช่น ลายก้านแย่งพุ่มข้าวบิณฑ์พุดตานใบเทศ เป็นต้น ส่วนลวดลายเลียนแบบธรรมชาตินั้น มีลักษณะที่แตกต่างกันอย่างชัดเจนลวดลายที่ใช้ในงานกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งภายนอกวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ผู้วิจัยจึงสรุปลักษณะลวดลายดังนี้

1. ลายไทย ได้แก่

- 1.1 ลายบัว
- 1.2 ลายกระจัง
- 1.3 ลายประจำยาม
- 1.4 ลายกนกสามตัว
- 1.5 ลายดอกกลอย
- 1.6 ลายพุ่มข้าวบิณฑ์
- 1.7 ลายรักร้อย
- 1.8 ลายก้านขด
- 1.9 ลายเครือเถา
- 1.10 ลายกรวยเชิง
- 1.11 ลายแข่งสิงห์
- 1.12 ลายเท้าสิงห์
- 1.13 ลายดอกพุดตาน
- 1.14 ลายก้ามปู
- 1.15 ลายลูกฟัก
- 1.16 ลายราชวัติ

2. ลายเลียนแบบจากธรรมชาติ ได้แก่

- 2.1 ลายเครือเถา
- 2.2 ลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ

7. การเขียนลายกระเบื้องเคลือบเขียนสี

Technique ไมเยอร์, รัลล์ (2540 : 90) อธิบายความหมายว่า กลวิธี หมายถึง กระบวนการทั้งหมดในวิธีการทำงานสร้างสรรค์งานศิลปะหรือความชำนาญเชิงช่างของศิลปินในการใช้สี และวัสดุ หรือวัตถุในการทำงานศิลปะกับความรอบรู้ของศิลปินที่มีต่อรายละเอียดต่าง ๆ กลยุทธ์ควบคู่กับการคิดค้นหนทางการแสดงออก ด้านความคิดสร้างสรรค์

การเขียนลาย (Technique of painting) หมายถึง วิธีการตกแต่งกระเบื้องเคลือบเขียนสีด้วยการระบายสีบนเคลือบ

7.1 วิธีการใช้สีเคลือบ

การตกแต่งกระเบื้องเคลือบเขียนสี มี 2 ขั้นตอนใหญ่ ๆ คือ การเคลือบผิวดินด้วยน้ำเคลือบแล้วนำไปเผา แล้วนำมาระบายสีลงลายบนเคลือบ การเคลือบผิวดินนั้น สุรศักดิ์ โกสยพันธ์ (2531 : 43-44) อธิบายว่า เคลือบทึบ (Opaque glaze) เป็นเคลือบที่สามารถปิดบังเนื้อดินปั้นไว้ได้หมด จะไม่เห็นสีของเนื้อดินเลย ส่วนมากใช้เคลือบผลิตภัณฑ์สโตนแวร์เพราะเนื้อดินสโตนแวร์มักมีสีไม่ค่อยขาว ส่วนเคลือบใส (Clear glaze) เมื่อเคลือบผลิตภัณฑ์แล้วคล้ายกระจกหรือแก้วใสฉาบติดผิวผลิตภัณฑ์ มีลักษณะโปร่งใสมองเห็นเนื้อดินส่วนมากใช้เคลือบผลิตภัณฑ์ตกแต่งโต๊ะเคลือบ เคลือบใสไม่จำเป็นต้องมีสี หรืออาจมีสีได้ แต่ต้องเป็นสีอ่อน ๆ เช่น เขียวอ่อน น้ำตาลอ่อน ซึ่งผสมสารให้สีไม่เกิน 3 เปอร์เซ็นต์ ส่วนกระเบื้องเคลือบเขียนสีมีการเคลือบก่อนการระบายสีบนเคลือบด้วยเคลือบใสสีขาว เคลือบทึบสีขาว และเคลือบสีต่าง ๆ เป็นสีพื้น

7.2 วิธีการระบายสี

การเขียนสีบนกระเบื้องเคลือบต้องใช้ทักษะความชำนาญในวิธีการระบายสี ตัดเส้น เป็นอย่างยิ่งด้วยการระบายสีบนกระเบื้อง ที่มีการเคลือบแล้วนั้นมีความมันลื่น สีไม่ซึมติดเข้าเนื้อดิน เหมือนการระบายบนกระดาษ นอกจากนั้นช่างผู้เขียนต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณสมบัติของสี และอุณหภูมิที่เผา เพื่อลำดับการระบายสีได้ก่อน และหลัง

การเขียนสีลงลายกระเบื้องเคลือบที่ใช้ตกแต่งสถาปัตยกรรม ในวัดพระศรีรัตนศาสดารามนั้นเป็น การใช้สีบนเคลือบ และมีการใช้ด้วยวิธีการต่าง ๆ หลายวิธี จากกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ปรากฏ แสดงให้เห็นถึงวิธีการต่าง ๆ เช่น การเคลือบมีการใช้น้ำเคลือบสีต่าง ๆ เช่น สีฟ้า สีเหลือง สีขาว สีเขียว เคลือบผิวหน้ากระเบื้องทั้งแผ่น เคลือบปิดทับสีดินและเป็นสีพื้นของลวดลาย นำไปเผาครั้งหนึ่งก่อน แล้วจึงนำมาระบายลวดลายด้วยสีบนเคลือบ ซึ่งอาจมีการระบายสีบนเคลือบ แล้วนำไปเผาเคลือบมากกว่าหนึ่งครั้ง เพราะลักษณะลวดลายมีการทับซ้อนกันของสีให้เห็น ถ้าระบายสีบนเคลือบทับสีที่ระบายไว้ก่อนแล้ว โดยยังไม่เผาจะทำให้ยาก เพราะสีที่ระบายไว้ก่อนเป็นสีที่ระบายอยู่บนพื้นสีเคลือบที่เผาแล้ว จึงไม่ดูดซึม น้ำสีจะละลายมาผสมกับสีที่ระบายใหม่ จะทำให้สีเปลี่ยนไป อีกวิธีหนึ่ง คือ ระบายสีบนเคลือบที่ละลายลงในพื้นที่ลวดลาย แต่ละส่วนตามแบบลวดลายที่กำหนดไว้

ส่วนสมชาติ มณีโชติ (2529 : 46-47) กล่าวว่า การระบายสีภาพทิวทัศน์ในจิตรกรรมไทยมีวิธีการเขียนหลายวิธี คือ ระบาย ชีด จิ้มหรือแตะ ทิ่มหรือกระทุ้ง ตัด วิธีการแต่ละวิธีนั้นมีการใช้อุปกรณ์ที่ประดิษฐ์ขึ้นแต่ละชนิดต่าง ๆ กัน คือ

1. การระบายใช้แปรงซึ่งทำจากเปลือกกระดังจากรูปแบน กลม และพู่กันขนาดโต
2. ชีด ใช้พู่กันขนาดเล็กจุ่มสีชีด หรือใช้หลายด้ามมัดเป็นแผงจุ่มสีชีดก็ได้
3. จิ้มหรือแตะ ใช้พู่กันขนาดกลางหรือโตจิ้มเป็นใบ ๆ
4. ทิ่มหรือกระทุ้ง ใช้เปลือกกระดังจาวงโค้งเหมือนสิ่ว เล็บมือ และรากลำเลียงจุ่มสีทิ่มหรือ

กระทุ้งเป็นลักษณะของต้นไม้หลายชนิด

5. ตัด คือ การตัดเส้นสีดำด้วยฟู่กันเล็ก

กระเบื้องเคลือบเขียนสีลวดลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ ที่ฐานปัทม์พระอุโบสถ ปรากฏลักษณะการใช้วิธีการระบาย สีด จิมหรือตะ ทิมหรือกระทุ้ง ตัด ในการเขียนลายพุ่มพญา ใบพญา ใบไม้ อยู่ด้วย

การตัดเส้นในภาพจิตรกรรมไทย สมชาติ มณีโชติ (2529 : 47) อธิบายถึงการตัดเส้นในภาพจิตรกรรมไทยว่า การตัดเส้นในภาพจิตรกรรมไทยแบ่งได้ 2 ลักษณะ คือ เส้นภาพ เป็นเส้นตัดขอบรอบนอก รูปทรง เพื่อเน้นให้เห็นเด่นชัด หรือเน้นความสำคัญ และเส้นลายเป็นเส้นที่ใช้ตัดในส่วนรายละเอียด

การตัดเส้นลวดลายกระเบื้องเคลือบเขียนสี มีลักษณะเส้น 2 แบบคือ แบบหนึ่งตัดเส้นด้วย เส้นเล็กคม สม่ำเสมออย่างประณีต ใช้ในการตัดเส้นลายดอกไม้ ทั้งวิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น การระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น และการตัดเส้นแล้วระบายสี อีกแบบหนึ่งตัดเส้นเล็กคม ลักษณะเส้นอิสระ บางครั้งตัวปลายฟู่กันด้วย เช่น การตัดเส้นลำต้น กิ่ง ก้าน ใบ ลายเส้นใบ โขดหิน และการตัดเส้นลายไทย นอกจากนี้ยังมีวิธีการระบายสีตัวลายบนพื้นเคลือบสี โดยเว้นขอบให้ดูเหมือนการตัดเส้น เช่น ลายไทยพื้นอัดลายหนู ลายใบไม้อัดลายหนู เป็นต้น

วิธีการระบายสีบนเคลือบจากลวดลายการเขียนสีบนกระเบื้องเคลือบที่ปรากฏ มีวิธีการใช้หลายวิธีคือการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น เป็นการระบายสีลงในแต่ละพื้นที่ของลวดลายให้เต็ม โดยใช้สีซ้ำกันในพื้นที่ลายที่เหมือนกัน ทั้งพื้นลาย ตัวลาย ไล่ลาย การเขียนเส้นลายในใบเทศ และการตัดเส้น วิธีการนี้ส่วนใหญ่ใช้กับลายไทย

การระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น การระบายสีแบบนี้พบทั้งในลายไทยและลายเลียนแบบธรรมชาติ การระบายสีด้วยวิธีการระบายสีอ่อนแก่ มีทั้งการใช้สีขาวผสมให้สีเจือจาง และการระบายสีให้เจือจางอ่อนลงด้วยเนื้อสี ส่วนสีใบไม้มักใช้สีเหลือง หรือเขียวอ่อนผสมให้สีอ่อนลง ในลายไทยมักใช้ระบายที่ตัวลายใบเทศแล้วแต้มสีไล่ลาย ส่วนในลายเลียนแบบธรรมชาติ ใช้ในการระบายสีใบไม้ สัตว์ต่าง ๆ โขดหิน เป็นต้น สีที่ใช้ตัดเส้นลายไทยมีทั้งใช้สีขาว สีดำ และสีเข้มของสีลาย ส่วนสีที่ใช้ตัดเส้นใบไม้ใช้สีดำ สัตว์ต่าง ๆ ส่วนใหญ่ใช้สีเข้มของสีที่ระบายในแต่ละสีตัดเส้น ลักษณะของเส้นอิสระ นุ่มนวล

การตัดเส้นแล้วระบายสี วิธีการนี้ มี 2 ลักษณะในงานกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่เคลือบพื้นด้วยเคลือบสีขาวเป็นสีพื้น คือ การตัดเส้นแล้วระบายสีเรียบในกรอบเส้นลักษณะหนึ่ง และการตัดเส้นแล้วระบายสีอ่อนแก่ด้วยวิธีการเกลี่ยสีให้กลมกลืนอีกลักษณะหนึ่ง ทั้ง 2 ลักษณะนี้ จะเห็นการระบายสีที่มีขอบสีที่ระบายห่างจากขอบเส้นเล็กน้อยจนแทบสังเกตไม่เห็น ทำให้ทราบว่าเป็นการตัดเส้นก่อน จึงระบายสี สีที่ใช้ตัดเส้นใช้สีเหลืองอมน้ำตาล ทำให้แลดูเหมือนตัดเส้นด้วยสีทองหม่น สีส้ม และใช้สีเข้มของสีที่ระบาย ไม่มีการใช้สีดำตัดเส้น การตัดเส้นด้วยสีดังกล่าว ทำให้ดอกไม้มีความนุ่มนวลเหมือนธรรมชาติมาก การระบายสีทั้ง 2 ลักษณะนี้ใช้ระบายดอกไม้ที่เขียนเลียนแบบธรรมชาติ เช่น ดอกกุหลาบ ดอกเบญจมาศ ดอกพุดตาน ดอกพญาต่าง ๆ ซึ่งระบายอย่างประณีตงดงามมาก มีการระบายรายละเอียดต่าง ๆ เช่น เส้นเกสรดอกไม้ การแต้มจุดเล็ก ๆ เป็นลายกลีบดอก การผสมสีต่าง ๆ มากกว่าหนึ่งสีในกลีบดอกไม้อย่างกลมกลืน ดอกไม้ ทุกดอกไม้ว่าจะเป็นดอกไม้ใหญ่ที่เป็นจุดสนใจของแผ่นภาพ หรือดอกพญาชนิดต่าง ๆ ที่เป็นส่วนประกอบล้วนระบายสีตัดเส้นอย่างประณีต วิธีการทั้ง 2 ลักษณะนี้ ทวี พรหมพฤษย์ (2535 : 106) อธิบายว่า

การตกแต่งลวดลายแบบคอยโซเนย์ เอนนาเมล (Cloisonne Enamel) เป็นวิธีการตกแต่งผลิตภัณฑ์บนเคลือบอีกแบบหนึ่งของจีน ซึ่งได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง ลักษณะของการตกแต่ง คือ การเขียนที่เน้นเส้นลาย หรือกรอบลาย โดยใช้สีเข้ม เช่น สีดำ แล้วระบายสีในขอบเขตของภาพ และลวดลาย

การตกแต่งลวดลายแบบแฟมิลเลอร์โรส (Familleroze) เป็นวิธีตกแต่งผลิตภัณฑ์สีบนเคลือบ ที่ใช้สีให้เกิดความอ่อนแก่ของสี (Value) เป็นหลักในโครงการระบายสี เปรียบเสมือนการระบายสีแบบสีน้ำ (Water

color) แต่วิธีการของแฟมิลีโรส ใช้สีขาวบนเคลือบ นำไปผสมสีต่าง ๆ ให้เกิดความอ่อนแก่ แล้วนำไปตกแต่งบนผลิตภัณฑ์ ทำให้มีความกลมกลืน มีความสวยงามมากอีกแบบหนึ่ง

การแต้มสีด้วยพู่กัน วิธีการนี้ ทวี พรหมพฤกษ์ (2535 : 108) อธิบายว่า การเขียนโดยใช้วิธีแปรงพู่กัน โดยใช้เทคนิคของพู่กัน หรือแปรงแต้มสีเป็นภาพดอกไม้ ใบไม้ มีสีแดงและเงาในตัว ทำให้ภาพนั้นคล้ายของจริง ซึ่งเป็นการเขียนลวดลายอีกวิธีหนึ่ง ที่ช่างจะต้องมีทักษะความชำนาญอย่างยิ่ง

การแต้มด้วยพู่กันที่ปรากฏในลวดลายกระเบื้องเคลือบเขียนสี มี 2 ลักษณะคือ การแต้มจุดเพื่อสอดใส่ลายใบเทศ ลายนกและสัตว์ต่าง ๆ และการแต้มเป็นกลีบดอกไม้แบบเลียนแบบธรรมชาติ แต่เป็นการเขียนแบบทั้งรอยแปรงแสดงถึงความชำนาญทางฝีมือการใช้แปรงของช่างในการแต้มกลีบที่ซับซ้อน

การขีดสีหรือขีดสี ที่ใช้ในงานกระเบื้องเคลือบเขียนสี ใช้ในลักษณะเดียวกับการดัดเส้น กลีบดอกไม้และทำลายเส้นใบของใบไม้ แต่ใช้วิธีขีดสี หรือขีดสีออกเป็นลายเส้นด้วยปลายพู่กันเล็ก ๆ จนเห็นพื้นเคลือบสีขาว วิธีการนี้มีใช้กับการเขียนภาพดอกไม้ ใบไม้ที่เลียนแบบธรรมชาติ

7.3 สีที่ใช้

สีที่ใช้สำหรับระบายบนเคลือบ ปรีดา พิมพ์ขาวขำ (2530 : 196-200) อธิบายว่า สีเขียนบนเคลือบมีข้อดีกว่าการตกแต่งด้วยวิธีการอื่น ๆ คือ สามารถทำให้มีสีต่าง ๆ ได้มาก และตัวทำให้เกิดสี ก็สามารถจัดหาได้สะดวก สีเขียนบนเคลือบมีสีต่าง ๆ คือ สีน้ำเงิน สีแดง สีชมพู สีเหลือง สีส้ม สีน้ำตาล สีม่วงไวโอเล็ต สีเขียว สีวิคตอเรียกรีน สีดำ สีเทา สีขาว

ทวี พรหมพฤกษ์ (2535 : 106) อธิบายว่า สีที่ใช้ตกแต่งบนเคลือบในงานเครื่องเบญจรงค์ มีสีน้ำตาลแดง สีน้ำเงินเข้ม สีน้ำเงินอ่อน สีเหลือง สีเขียวอ่อน สีเขียวแก่ สีน้ำเงิน สีทอง

ส่วนการใช้สีระบายลวดลายกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งสถาปัตยกรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม นั้น เป็นการใช้สีบนเคลือบที่ผสมน้ำเคลือบกับเนื้อสี เพราะลักษณะสีบนแผ่นกระเบื้องนั้นหนาขึ้นมาก และมีความมันเงาเช่นเดียวกับเครื่องเบญจรงค์ จำนวนสีที่ใช้มีมากกว่าห้าสี โดยกำหนดตามสีที่ใช้ระบายบนกระเบื้องเคลือบคือ

สีแดงเข้มเป็นสีแดงอย่างแดงเลือดนก

สีแดงเป็นสีแดงออกชมพูเล็กน้อย

สีม่วงเข้ม มีสีม่วงออกน้ำเงิน

สีม่วงอ่อน มีลักษณะเป็นสีม่วงเข้มผสมขาวให้อ่อนลง

สีม่วงแดงเป็นสีม่วงออกแดง

สีชมพู มีลักษณะเหมือนสีแดงผสมขาว

สีส้ม

สีเหลือง

สีเหลืองอมน้ำตาลเป็นสีเหลืองอมน้ำตาลเพียงเล็กน้อย มักใช้ดัดเส้นขอบลายดอกไม้ที่เขียนเลียนแบบธรรมชาติ ทำให้ดูเหมือนดัดเส้นด้วยสีทองหม่น ๆ

สีน้ำตาลเข้มเป็นสีน้ำตาลไหม้

สีน้ำตาลแดงเป็นสีน้ำตาลที่ออกทางสีแดงมาก

สีน้ำเงินเป็นสีน้ำเงินคราม และสีน้ำเงินหม่น

สีน้ำเงินอ่อนมีใช้ทั้งทำให้เงาจางด้วยสีของมันเป็นเองและผสมสีขาวให้อ่อนลง

สีฟ้าเป็นสีน้ำเงินผสมขาว

สีฟ้าอ่อนเป็นสีน้ำเงินผสมขาวจนสีอ่อนมาก

สีเขียวอมฟ้าเป็นสีเขียวใช้ตกแต่งกระเวก

สีเขียวเข้มมีสองลักษณะคือ เป็นสีเขียวเข้มแบบสีน้ำทะเลสีหนึ่ง อีกสีหนึ่งเป็นสีเขียวใบไม้เข้ม
สีเขียวอ่อนเป็นสีเขียวตองอ่อน

สีดำ

สีเทาเป็นสีดำผสมสีขาว

สีขาว

การแยกสีบนเคลือบแต่ละสีนั้น เพราะสีเหล่านี้มีคุณสมบัติเฉพาะทางเคมี และกระบวนการเผาที่มีผล
ต่อการเปลี่ยนแปลงของสี นอกจากสีบางสีสามารถทำให้อ่อนลงได้ด้วยการผสมสีขาว ตามวิธีการระบายสีแบบ
แฟมิลีโรส (Famillierose)

การเขียนลายกระเบื้องเคลือบในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยสรุป วิธีการเขียนลายกระเบื้องเคลือบดังนี้

1. วิธีการใช้สีเคลือบ ได้แก่

1.1 การเคลือบสี

1.2 การระบายสีบนเคลือบ

2. วิธีการระบายสี ได้แก่

2.1 ระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น

2.2 ระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น

2.3 ตัดเส้นแล้วระบายสี

2.4 การแต้มสีด้วยพู่กัน

2.5 การขีดสีหรือขีดสี

3. สีที่ใช้

บทที่ 3

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้าในงานวิจัยนี้ ศึกษาจากข้อมูลชั้นต้น (Primary sources) โดยมุ่งที่จะศึกษาวิเคราะห์รูปแบบ ลวดลาย และการเขียนลายของกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งภายนอกสถาปัตยกรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยนำเสนอแบบการวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive research) และแสดงภาพประกอบการพรรณนา ผู้วิจัยมีขั้นตอนการศึกษาค้นคว้าดังนี้

1. สืบหาข้อมูลกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งภายนอกสถาปัตยกรรม

วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ผู้วิจัยสำรวจกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งภายนอกสถาปัตยกรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม จากแหล่งข้อมูลว่ามีจำนวนประชากร กลุ่มตัวอย่าง และตัวแปรที่ศึกษา พอเพียงในการศึกษาค้นคว้า

2. ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ตำราและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยเรียงลำดับหัวข้อดังนี้

1. ประวัติวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
2. สถาปัตยกรรมที่ตกแต่งภายนอกด้วยกระเบื้องเคลือบเขียนสี
 - 2.1 พระอุโบสถ
 - 2.2 กำแพงแก้ว
 - 2.3 ชุ่มเสมา
 - 2.4 หอระฆัง
 - 2.5 ปราสาทพระเทพบิดร
 - 2.6 ชุ่มประตูลานไฟ
 - 2.7 วิหารยอด
3. เครื่องปั้นดินเผา
 - 3.1 ประเภทของเครื่องปั้นดินเผา
 - 3.2 การทำเครื่องปั้นดินเผา
 - 3.3 การตกแต่งเครื่องปั้นดินเผา
4. กระเบื้องเคลือบเขียนสี
5. รูปแบบของกระเบื้องเคลือบเขียนสี
6. ลวดลายของกระเบื้องเคลือบเขียนสี
 - 6.1 ความเป็นมาของลายไทย
 - 6.2 สมัยสุโขทัย
 - 6.3 สมัยกรุงศรีอยุธยา
 - 6.4 สมัยรัตนโกสินทร์
 - 6.5 ลายอิทธิพลจีนและตะวันตก
 - 6.6 ลวดลายเครื่องถ้วยเบญจรงค์

- 6.7 ประเภทของลายไทย
7. การเขียนลายกระเบื้องเคลือบเขียนสี
 - 7.1 วิธีการใช้สีเคลือบ
 - 7.2 วิธีการระบายสี
 - 7.3 สีที่ใช้

3. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า รูปแบบ ลวดลาย และการเขียนลายของกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งภายนอกสถาปัตยกรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ผู้วิจัยใช้เครื่องมือดังนี้

1. แผนผังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
2. กล้องบันทึกภาพและกล้องส่องทางไกล เพื่อรวบรวมข้อมูล
3. บันทึกรายละเอียด รูปแบบ ลวดลาย และการเขียนลายของกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งภายนอกสถาปัตยกรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
4. เอกสารเกี่ยวกับสถาปัตยกรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
5. เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบ ลวดลาย และการเขียนลายกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งภายนอกสถาปัตยกรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
6. เอกสารเกี่ยวกับ การออกแบบ รูปแบบ ลวดลาย และการตกแต่งเครื่องปั้นดินเผา

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลคือ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ดังนี้

1. ศึกษาแผนผังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
2. สำรวจและถ่ายภาพสถาปัตยกรรมที่ตกแต่งกระเบื้องเคลือบเขียนสี และกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งส่วนต่าง ๆ ของสถาปัตยกรรม
3. บันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับกระเบื้องเคลือบเขียนสี ได้แก่ จำนวน แม่แบบ รูปแบบ ลวดลาย และการเขียนลาย ซึ่งประกอบด้วยการเคลือบ การระบายสี สีที่ใช้
4. ศึกษากระเบื้องเคลือบเขียนสีของเดิม ที่จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยร่างภาพและบันทึกลักษณะรูปแบบ ลวดลาย การเขียนลาย เนื้อดิน วิธีการขึ้นรูป
5. ผู้วิจัยสัมภาษณ์บุคคลผู้มีความรู้เกี่ยวกับกระเบื้องเคลือบเขียนสี ที่ตกแต่งสถาปัตยกรรม วัดพระศรีรัตนศาสดารามดังนี้

นางสุนทรี ประสงค์ นักวิชาการช่างศิลป์ 8 ว กลุ่มจิตรกรรมและศิลปประยุกต์ สำนักสถาปัตยกรรมและหัตถศิลป์ สถาบันศิลปกรรม

อาจารย์ทวีไทย บริบูรณ์ เจ้าของโรงงานไทยเทอราเซรามิกส์ ผู้ผลิตกระเบื้องที่ใช้บูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

5. การกำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ผู้วิจัยนำข้อมูลเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและข้อมูลกระเบื้องเคลือบเขียนสี มาใช้กำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่างดังนี้

ประชากร

ประชากร คือ กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งภายนอกสถาปัตยกรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ได้แก่ พระอุโบสถ กำแพงแก้ว ชุ่มเสมา หอระฆัง ปราสาทพระเทพบิดร ชุ่มประตูลานไฟและวิหารยอด เป็นต้น

กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่าง คือ แม่แบบกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ใช้ตกแต่งในส่วนต่าง ๆ ของสถาปัตยกรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีทั้งหมด 94 แม่แบบ

1. พระอุโบสถ มีแม่แบบกระเบื้องเคลือบเขียนสี จำนวน 20 แม่แบบดังนี้
 - 1.1 ฐานปัทม์พระอุโบสถ จำนวนแม่แบบ 12 แบบ
 - 1.2 ลูกตั้งบันไดทางเข้าออกพระอุโบสถ จำนวนแม่แบบ 1 แบบ
 - 1.3 ฐานเสาเฉลียงพระอุโบสถ จำนวนแม่แบบ 4 แบบ
 - 1.4 พนักกระเบื้องพระอุโบสถ จำนวนแม่แบบ 3 แบบ
2. กำแพงแก้วมีแม่แบบกระเบื้องเคลือบเขียนสี จำนวน 10 แม่แบบดังนี้
 - 2.1 พนักกำแพงแก้ว จำนวนแม่แบบ 1 แบบ
 - 2.2 บัวคว่ำพนักกำแพงแก้ว จำนวนแม่แบบ 1 แบบ
 - 2.3 หน้ากระดานพนักกำแพงแก้ว จำนวนแม่แบบ 1 แบบ
 - 2.4 บัวหงายพนักกำแพงแก้ว จำนวนแม่แบบ 1 แบบ (เหมือนกับแม่แบบบัวคว่ำ)
 - 2.5 ท้องไม้กำแพงแก้ว จำนวนแม่แบบ 3 แบบ
 - 2.6 บัวคว่ำฐานล่างกำแพงแก้ว จำนวนแม่แบบ 1 แบบ
 - 2.7 หน้ากระดานฐานล่างกำแพงแก้ว จำนวนแม่แบบ 1 แบบ
 - 2.8 เสาช่องกำแพงแก้ว จำนวนแม่แบบ 2 แบบ
3. ชุ่มเสมามีแม่แบบกระเบื้องเคลือบเขียนสี จำนวน 2 แม่แบบดังนี้
 - 3.1 บัวคว่ำฐานล่างชุ่มเสมา จำนวนแม่แบบ 1 แบบ
 - 3.2 หน้ากระดานฐานล่างชุ่มเสมา จำนวนแม่แบบ 1 แบบ
4. หอระฆังมีแม่แบบกระเบื้องเคลือบเขียนสี จำนวน 1 แม่แบบดังนี้
 - 4.1 ผนังย่อมุม จำนวนแม่แบบ 1 แบบ (เหมือนแม่แบบเสาอิงชุ่มประตูลานไฟ)
5. ปราสาทพระเทพบิดร มีแม่แบบกระเบื้องเคลือบเขียนสี จำนวน 48 แม่แบบดังนี้
 - 5.1 ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร จำนวนแม่แบบ 9 แบบ
 - 5.2 ผนังปราสาทพระเทพบิดร จำนวนแม่แบบ 8 แบบ
 - 5.3 เสาอิงปราสาทพระเทพบิดร จำนวนแม่แบบ 1 แบบ
 - 5.4 เสานางจรัลปราสาทพระเทพบิดร จำนวนแม่แบบ 5 แบบ
 - 5.5 พนักกระเบื้องมุขหน้าปราสาทพระเทพบิดร จำนวนแม่แบบ 2 แบบ
 - 5.6 หน้าบันจตุรมุขหน้าปราสาทพระเทพบิดร จำนวนแม่แบบ 6 แบบ
 - 5.7 องค์ปรางค์ปราสาทพระเทพบิดร จำนวนแม่แบบ 17 แบบ

6. ชุ่มประตูลานไฟที่มีแม่แบบกระเบื้องเคลือบเขียนสี จำนวน 7 แม่แบบดังนี้
 - 6.1 หน้าบันชุ่มประตูลานไฟ จำนวนแม่แบบ 3 แบบ
 - 6.2 กรอบคูหาหน้าบันชุ่มประตูลานไฟ จำนวนแม่แบบ 2 แบบ
 - 6.3 เสาอิงชุ่มประตูลานไฟ จำนวนแม่แบบ 2 แบบ
7. วิหารยอดมีแม่แบบกระเบื้องเคลือบเขียนสี จำนวน 6 แม่แบบดังนี้
 - 7.1 หน้าบันจตุรมุขวิหารยอด จำนวนแม่แบบ 2 แบบ
 - 7.2 คอสองจตุรมุขวิหารยอด จำนวนแม่แบบ 2 แบบ
 - 7.3 หน้าบันมุขยาวด้านทิศเหนือและทิศใต้วิหารยอด จำนวนแม่แบบ 2 แบบ

6. การวิเคราะห์และสรุปผลข้อมูล

การวิเคราะห์และสรุปผลข้อมูล ผู้วิจัยวิเคราะห์และสรุปผลจากข้อมูลจริงและภาพถ่าย

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยนี้คือ กระเบื้องเคลือบเขียนสี ที่ตกแต่งภายนอกสถาปัตยกรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยใช้กลุ่มตัวอย่าง คือ แม่แบบของกระเบื้องเคลือบเขียนสีทั้งหมด ที่ใช้ตกแต่งส่วนต่าง ๆ ของสถาปัตยกรรม มาเทียบเกณฑ์ที่กำหนดด้วยวิธีการวิเคราะห์แบบพรรณนา โดยมีเกณฑ์การวิเคราะห์ดังนี้

เกณฑ์ที่ 1 เกณฑ์การวิเคราะห์รูปแบบกระเบื้องเคลือบเขียนสี ซึ่งผู้วิจัยสรุปรูปแบบได้ดังนี้

1. รูปแบบแผ่นกระเบื้อง
 - 1.1 รูปแบบจากรูปทรงธรรมชาติ
 - 1.2 รูปแบบจากรูปทรงเรขาคณิต
 - 1.3 รูปแบบประดิษฐ์
2. รูปแบบพื้นกระเบื้อง
 - 2.1 รูปแบบพื้นเรียบ
 - 2.2 รูปแบบพื้นอัดลายนูน
 - 2.3 รูปแบบอัดลายนูน

เกณฑ์ที่ 2 เกณฑ์การวิเคราะห์ลวดลายกระเบื้องเคลือบเขียนสี ซึ่งผู้วิจัยสรุปลักษณะลวดลายได้

ดังนี้

1. ลายไทย ได้แก่
 - 1.1 ลายบัว
 - 1.2 ลายกระจัง
 - 1.3 ลายประจำยาม
 - 1.4 ลายกนกสามตัว
 - 1.5 ลายดอกกลอย
 - 1.6 ลายพุ่มข้าวบิณฑ์
 - 1.7 ลายรักร้อย
 - 1.8 ลายก้านขด
 - 1.9 ลายเครือเถา
 - 1.10 ลายกรวยเชิง
 - 1.11 ลายแข่งสิงห์
 - 1.12 ลายเท้าสิงห์

1.13 ลายดอกพุดตาน

1.14 ลายกำมปู

1.15 ลายลูกฟัก

1.16 ลายราชวัติ

2. ลายเลียนแบบธรรมชาติ ได้แก่

2.1 ลายเครือเถา

2.2 ลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ

เกณฑ์ที่ 3 เกณฑ์การวิเคราะห์การเขียนลายกระเบื้องเคลือบเขียนสี ซึ่งผู้วิจัยสรุปวิธีการได้ดังนี้

1. วิธีการใช้สีเคลือบ ได้แก่

1.1 การเคลือบสี

1.2 การระบายสีบนเคลือบ

2. วิธีการระบายสี ได้แก่

2.1 ระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น

2.2 ระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น

2.3 ตัดเส้นแล้วระบายสี

2.4 การแต้มสีด้วยพู่กัน

2.5 การขีดสี หรือขีดสี

3. สีที่ใช้

บทที่ 4

การวิเคราะห์ข้อมูล

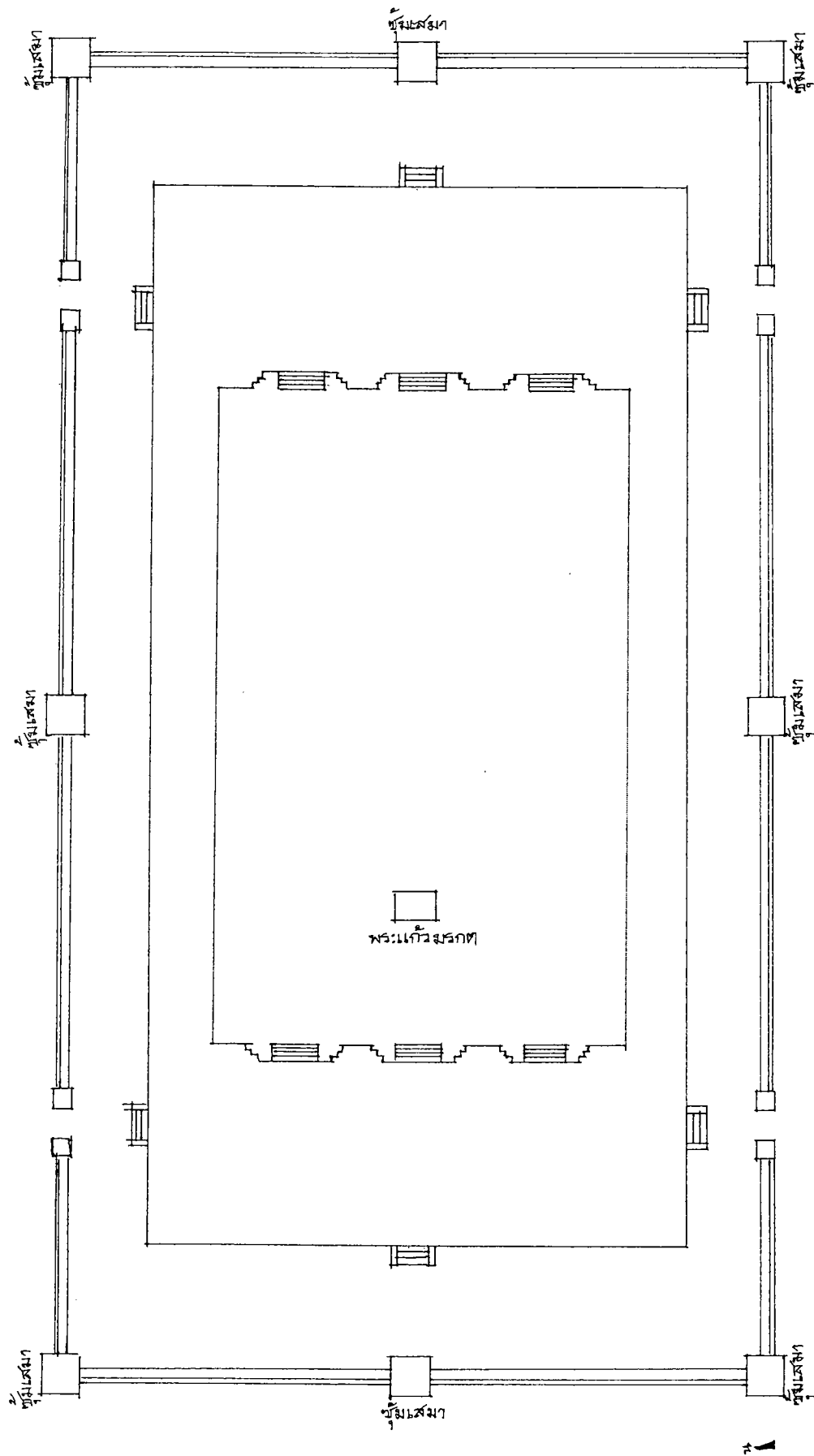
การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลจากงานจริง และภาพถ่ายกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งภายนอกสถาปัตยกรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่ง อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของพระบรมมหาราชวัง เขตของวัดมีพระระเบียงล้อมรอบ ภายในพระระเบียงมีสถาปัตยกรรมที่ตกแต่งด้วยกระเบื้องเคลือบเขียนสี คือ พระอุโบสถอยู่ทางด้านทิศใต้ โดยด้านหน้าของพระอุโบสถอยู่ด้านทิศตะวันออก พระอุโบสถมีกำแพงแก้วล้อมรอบ ด้านเหนือของพระอุโบสถ เป็นฐานไพทีสูง บนฐานไพทีมี ปราสาทพระเทพบิดรตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออก ตรงกลางเป็นพระมณฑป ด้านทิศใต้มีพระศรีรัตนเจดีย์ ที่ฐานไพทีด้านทิศใต้มีซุ้มประตูอยู่ตรงกลาง ด้านเหนือติดกับฐานไพทีเป็นวิหารยอด ด้านตะวันออกของวิหารยอด เป็นหอมณเฑียรธรรม ด้านทิศตะวันตกของวิหารยอดเป็นหอพระนากและด้านทิศใต้ของพระอุโบสถมีหอรบขัง ดังแผนผังที่กรมศิลปากร (2537 : 82 – 83) แสดงไว้ดังนี้

การลำดับการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลตามประชากรและกลุ่มตัวอย่าง โดยวิเคราะห์แบบพรรณนาตามเกณฑ์ที่กำหนดดังนี้

1. พระอุโบสถ

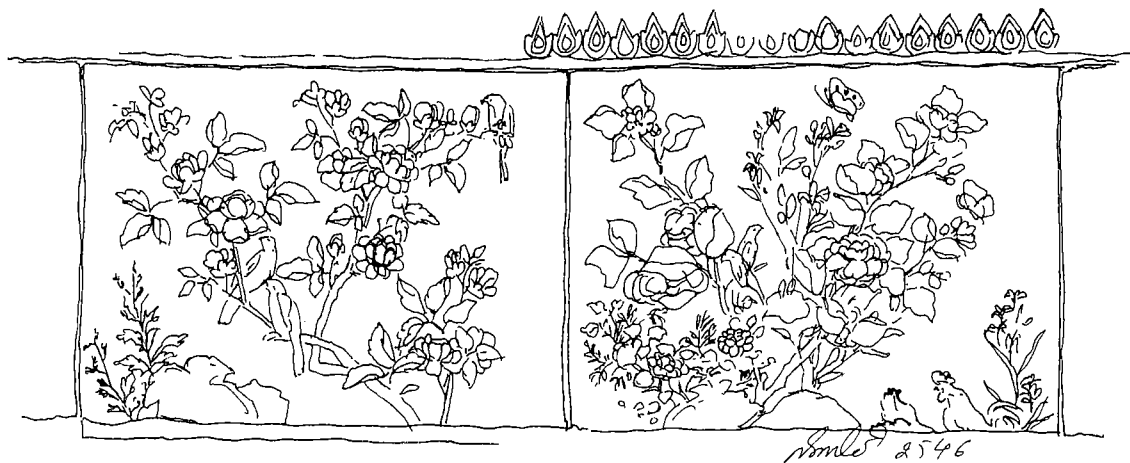
ภาพประกอบ 2 พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

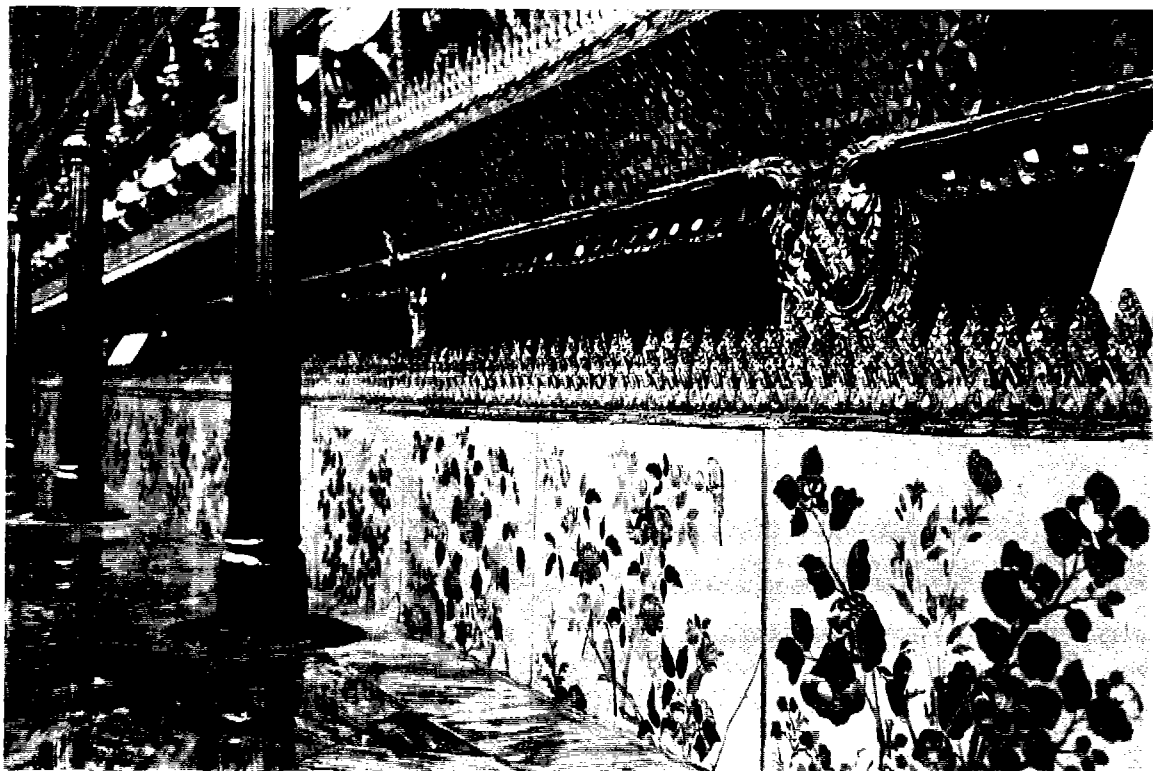
ภาพประกอบ 3 แผนผังพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งพระอุโบสถมีอยู่ในส่วนต่างๆ ของพระอุโบสถคือ ฐานปัทม์ ลูกตั้ง
บันได ฐานเสาเฉลียง พนักกระเบื้อง

1.1 กระเบื้องฐานปัทม์พระอุโบสถ

ภาพประกอบ 4 ภาพลายเส้นการเรียงกระเบื้องที่ฐานปัทม์พระอุโบสถ

ภาพประกอบ 5 การเรียงกระเบื้องที่ฐานปัทม์พระอุโบสถ

กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งฐานปัทมพระอุโบสถอยู่ที่ฐานล่างของฐานปัทม ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี (2543 : 43-45) กล่าวว่า เป็นกระเบื้องเนื้อดี สืบมาจากจีน ลวดลายและวิธีการเขียนลายล้วนเป็นแบบจีนเป็นกระเบื้องลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ

ลวดลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ ที่ฐานปัทมพระอุโบสถเป็นลายตามคติความเชื่อเกี่ยวกับสิริมงคลของจีน เป็นการอำนวยการพรแก่กัน คือ ฮก ลก ซิ่ว โดยใช้พฤกษชาติ นุพผชาติ และสัตว์เป็นสัญลักษณ์ ได้แก่ ฮก คือ วาสนา ยศศักดิ์ ใช้ดอกพุทตานหรือโศด้น นก ปู ไก่ เป็นสัญลักษณ์ ลก คือ ความบริบูรณ์ด้วยทรัพย์สินสมบัติและบริวาร ใช้ดอกเบญจมาศ ต้นทับทิม กวางดาว เป็นสัญลักษณ์ ซิ่ว คือ ผู้มีอายุยืนนาน ไม่มีโรค ใช้ต้นสน นกดำ ฝั่สื้อ โขดหิน เป็นสัญลักษณ์ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. 2514 :17-24)

กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ฐานปัทมพระอุโบสถ ทั้ง 4 ด้านมีทั้งหมด 253 แผ่น มีแม่แบบ 12 แบบ แต่ละแม่แบบมีจำนวน และขนาดสรุปได้ดังนี้

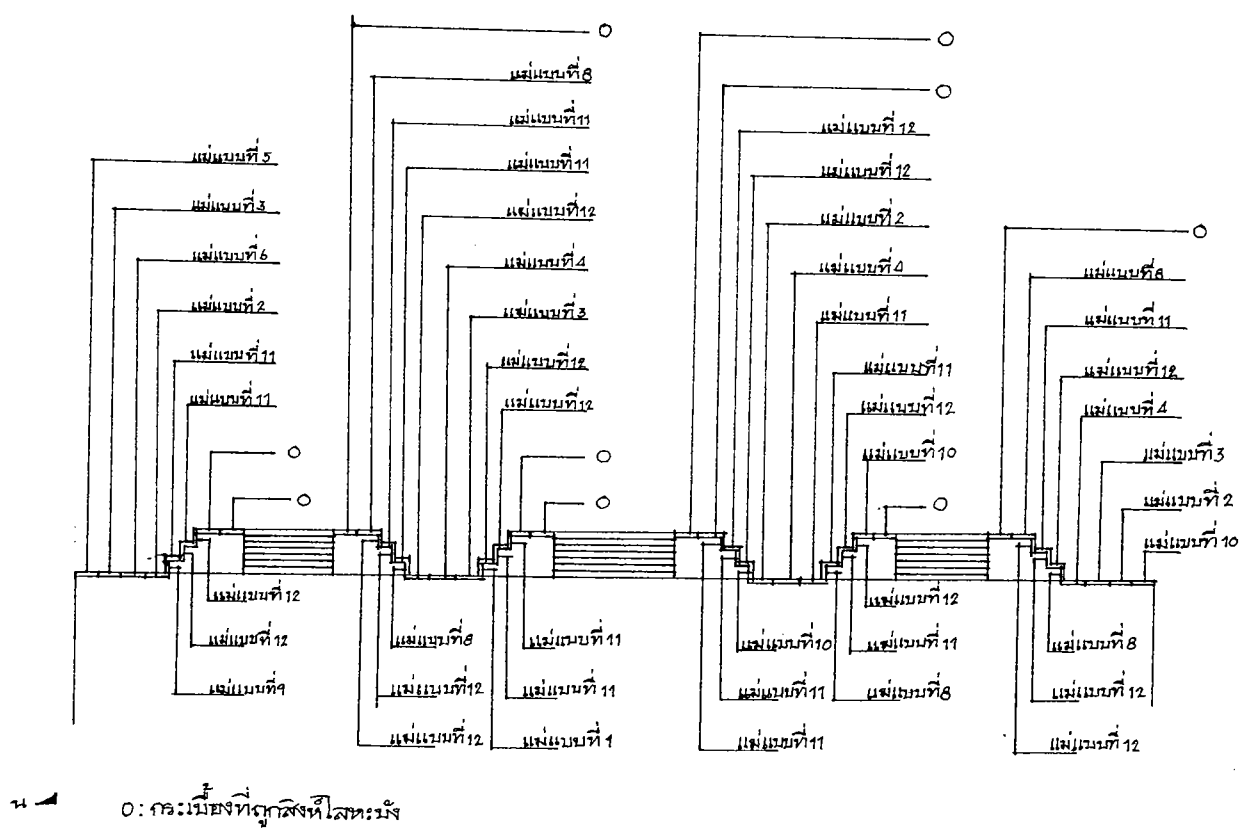
1.1.1 กระเบื้องฐานปัทมพระอุโบสถด้านหน้า

กระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถด้านหน้ามี 57 แผ่น มีแม่แบบและจำนวนแผ่นกระเบื้องดังนี้

- แม่แบบที่ 1 มีจำนวน 1 แผ่น
- แม่แบบที่ 2 มีจำนวน 3 แผ่น
- แม่แบบที่ 3 มีจำนวน 3 แผ่น
- แม่แบบที่ 4 มีจำนวน 3 แผ่น
- แม่แบบที่ 5 มีจำนวน 1 แผ่น
- แม่แบบที่ 6 มีจำนวน 1 แผ่น
- แม่แบบที่ 8 มีจำนวน 5 แผ่น
- แม่แบบที่ 9 มีจำนวน 1 แผ่น
- แม่แบบที่ 10 มีจำนวน 3 แผ่น
- แม่แบบที่ 11 มีจำนวน 12 แผ่น
- แม่แบบที่ 12 มีจำนวน 16 แผ่น

นอกจากนี้ยังมีกระเบื้องที่ถูกล้างโหลหะที่ตั้งอยู่เชิงบันไดทางเข้าพระอุโบสถ บันไดละ 2 คู่ รวมหกตัวตั้งบัง ทำให้ไม่สามารถเห็นลายกระเบื้องได้อีก 8 แผ่น รวมทั้งหมด 57 แผ่น

การเรียงกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถด้านหน้ามีการเรียงแต่ละแม่แบบดังแผนผังนี้

ภาพประกอบ 6 แผนผังการเรียงกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถด้านหน้า

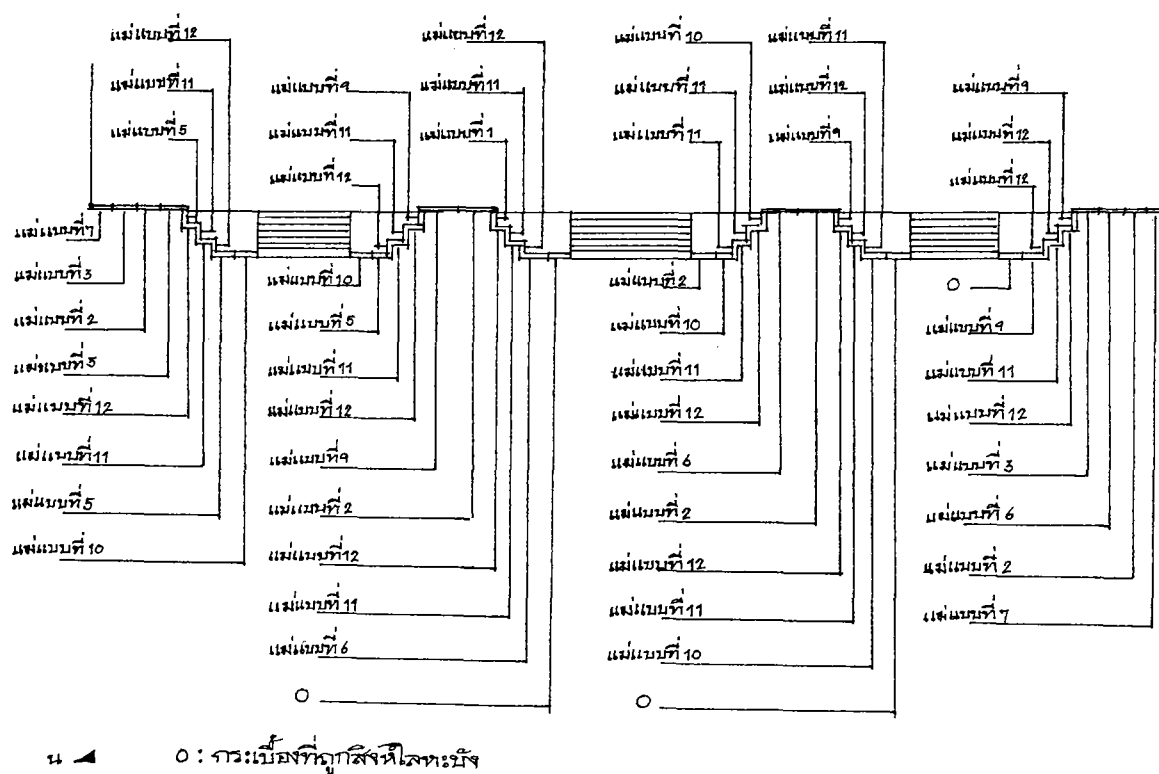
1.1.2 กระเบื้องฐานบัวพระอุโบสถด้านหลัง

กระเบื้องที่ฐานปัทม์มีพระอุโบสถด้านหลัง มีจำนวน 54 แผ่น มีแม่แบบและจำนวนแผ่นกระเบื้อง
ดังนี้

- แม่แบบที่ 1 มีจำนวน 1 แผ่น
แม่แบบที่ 2 มีจำนวน 5 แผ่น
แม่แบบที่ 3 มีจำนวน 2 แผ่น
แม่แบบที่ 5 มีจำนวน 4 แผ่น
แม่แบบที่ 6 มีจำนวน 3 แผ่น
แม่แบบที่ 7 มีจำนวน 2 แผ่น
แม่แบบที่ 9 มีจำนวน 5 แผ่น
แม่แบบที่ 10 มีจำนวน 5 แผ่น
แม่แบบที่ 11 มีจำนวน 12 แผ่น
แม่แบบที่ 12 มีจำนวน 12 แผ่น

นอกจากนี้ยังมีกระเบื้องที่ถูกสิงโหลหะที่ตั้งอยู่เชิงบันไดทางเข้าพระอุโบสถ บันไดละ 2 คู่ รวมหกตัวตั้งบังทำให้ไม่สามารถเห็นลายกระเบื้องได้อีก 3 แผ่น รวมทั้งหมด 54 แผ่น

การเรียงกระเบื้องที่ฐานปัทม์พระอุโบสถด้านหลังการเรียงแต่ละแม่แบบดังแผนผังดังนี้

ภาพประกอบ 7 แผนผังการเรียงกระเบื้องที่ฐานปัทม์พระอุโบสถด้านหลัง

1.1.3 กระเบื้องฐานปัทม์พระอุโบสถด้านข้างทิศเหนือ

กระเบื้องที่ฐานปัทม์ด้านข้างพระอุโบสถ ทิศเหนือมีจำนวน 71 แผ่น มีแม่แบบและจำนวนแผ่นกระเบื้องดังนี้

แม่แบบที่ 1 มีจำนวน 2 แผ่น

แม่แบบที่ 2 มีจำนวน 15 แผ่น

แม่แบบที่ 3 มีจำนวน 17 แผ่น

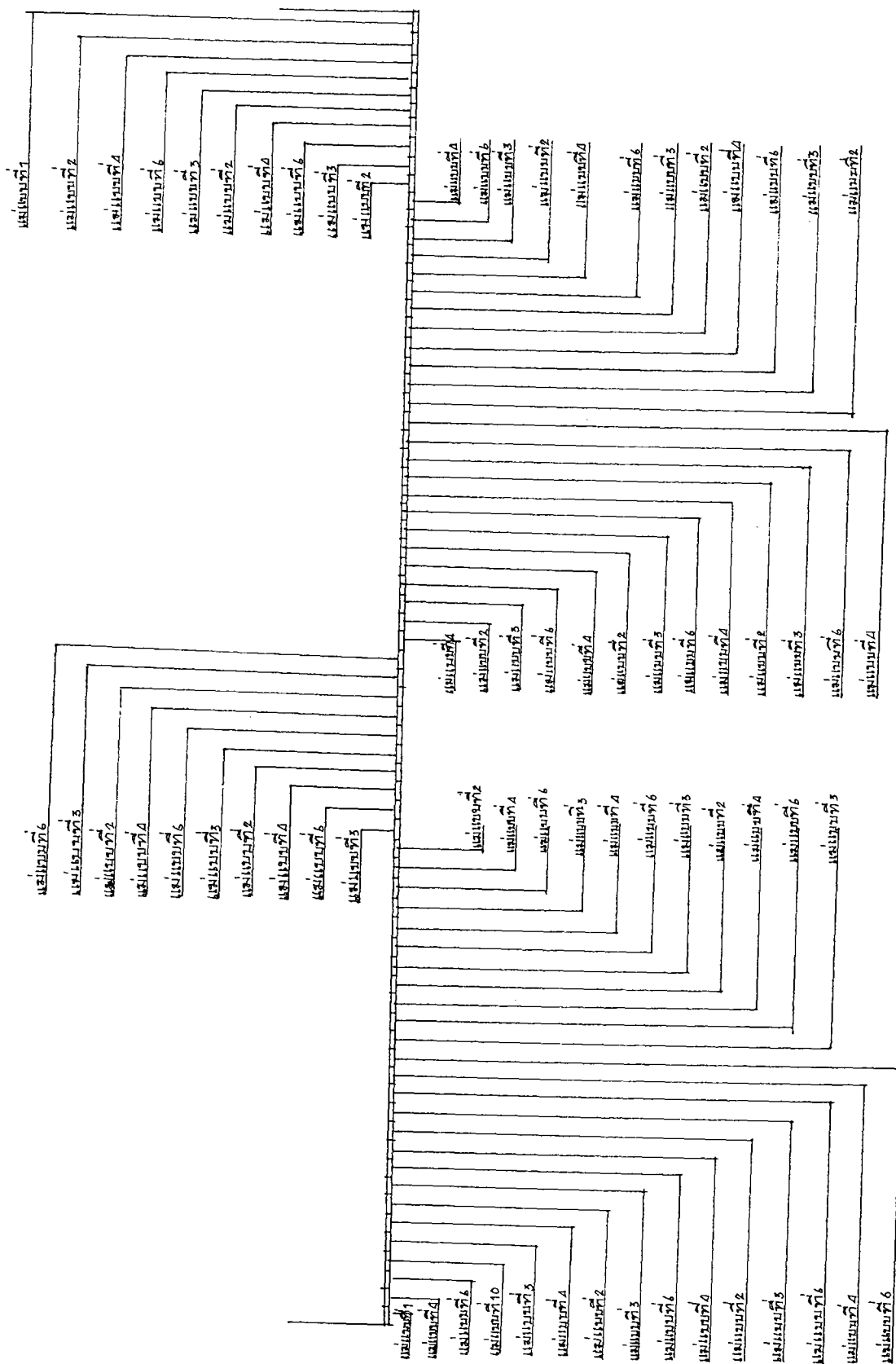
แม่แบบที่ 4 มีจำนวน 18 แผ่น

แม่แบบที่ 5 มีจำนวน 1 แผ่น

แม่แบบที่ 6 มีจำนวน 17 แผ่น

แม่แบบที่ 10 มีจำนวน 1 แผ่น

การเรียงกระเบื้องที่ฐานปัทม์พระอุโบสถด้านข้างทิศเหนือมีการเรียงแต่ละแม่แบบดังแผนผังนี้

ภาพประกอบ 8 แผนผังการเรียงกระเบื้องปูฐานบัวพระอุโบสถด้านข้างทิศเหนือ

1.1.4 กระเบื้องฐานปัทมพระอุโบสถด้านข้างทิศใต้

กระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถด้านข้างทิศใต้มีจำนวน 71 แผ่น มีแม่แบบและจำนวนแผ่นกระเบื้อง

ดังนี้

แม่แบบที่ 1 มีจำนวน 3 แผ่น

แม่แบบที่ 2 มีจำนวน 14 แผ่น

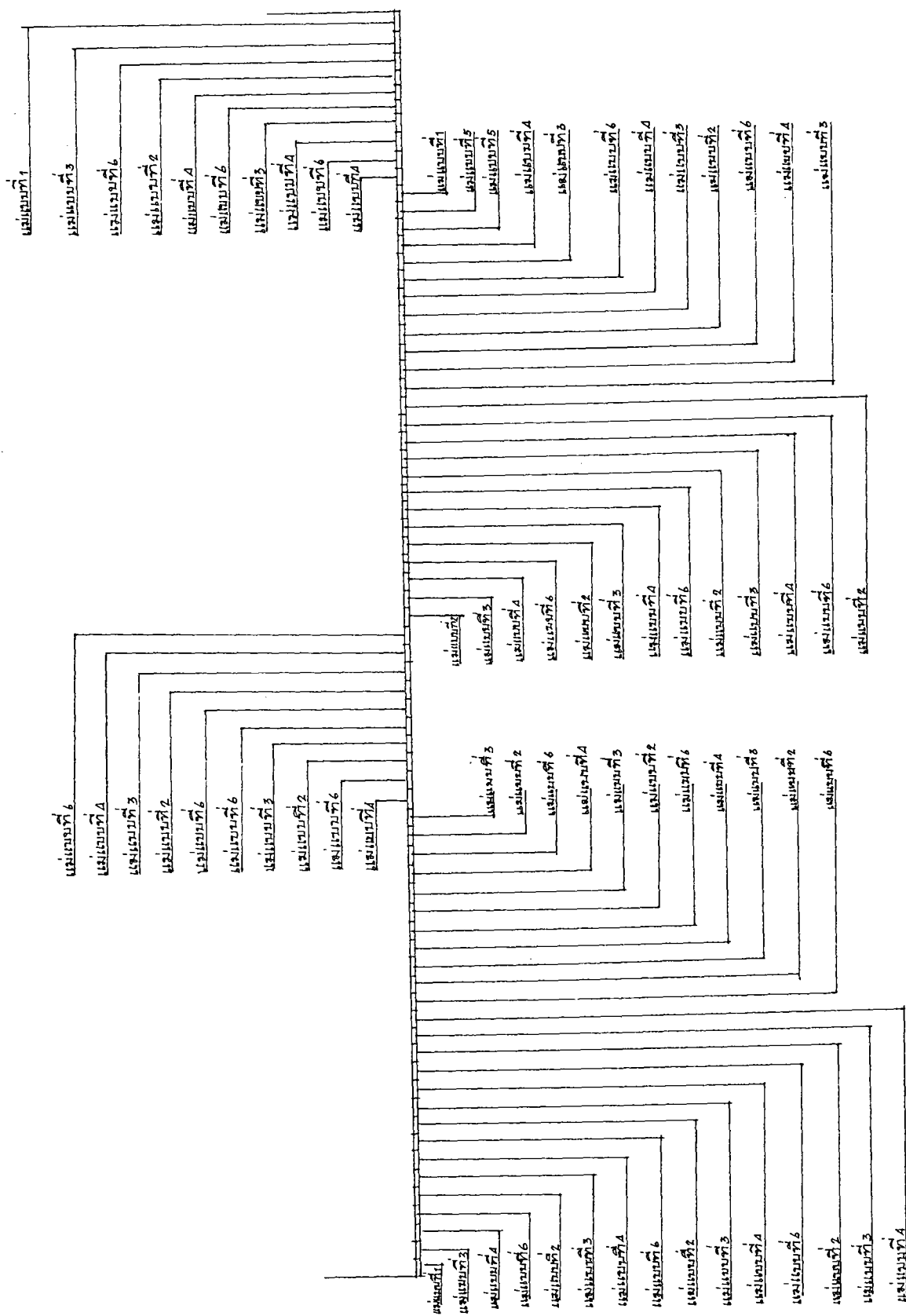
แม่แบบที่ 3 มีจำนวน 17 แผ่น

แม่แบบที่ 4 มีจำนวน 18 แผ่น

แม่แบบที่ 5 มีจำนวน 2 แผ่น

แม่แบบที่ 6 มีจำนวน 17 แผ่น

การเรียงกระเบื้องที่ฐานปัทมด้านข้างพระอุโบสถทิศใต้มีการเรียงแต่ละแม่แบบดังแผนผังนี้

ภาพประกอบ 9 แผนผังการเรียงกระเบื้องที่ฐานบัวพระอุโบสถด้านข้างทิศใต้

แม่แบบกระเบื้องที่ฐานปัทม์พระอุโบสถทั้ง 4 ด้าน มีจำนวนกระเบื้องแต่ละแม่แบบดังนี้

- แม่แบบที่ 1 มีจำนวน 7 แผ่น
- แม่แบบที่ 2 มีจำนวน 37 แผ่น
- แม่แบบที่ 3 มีจำนวน 39 แผ่น
- แม่แบบที่ 4 มีจำนวน 39 แผ่น
- แม่แบบที่ 5 มีจำนวน 8 แผ่น
- แม่แบบที่ 6 มีจำนวน 38 แผ่น
- แม่แบบที่ 7 มีจำนวน 2 แผ่น
- แม่แบบที่ 8 มีจำนวน 5 แผ่น
- แม่แบบที่ 9 มีจำนวน 6 แผ่น
- แม่แบบที่ 10 มีจำนวน 9 แผ่น
- แม่แบบที่ 11 มีจำนวน 24 แผ่น
- แม่แบบที่ 12 มีจำนวน 28 แผ่น

กระเบื้องที่ถูกสิงห์โลหะบังอยู่มี 11 แผ่น รวมทั้งหมด 253 แผ่น

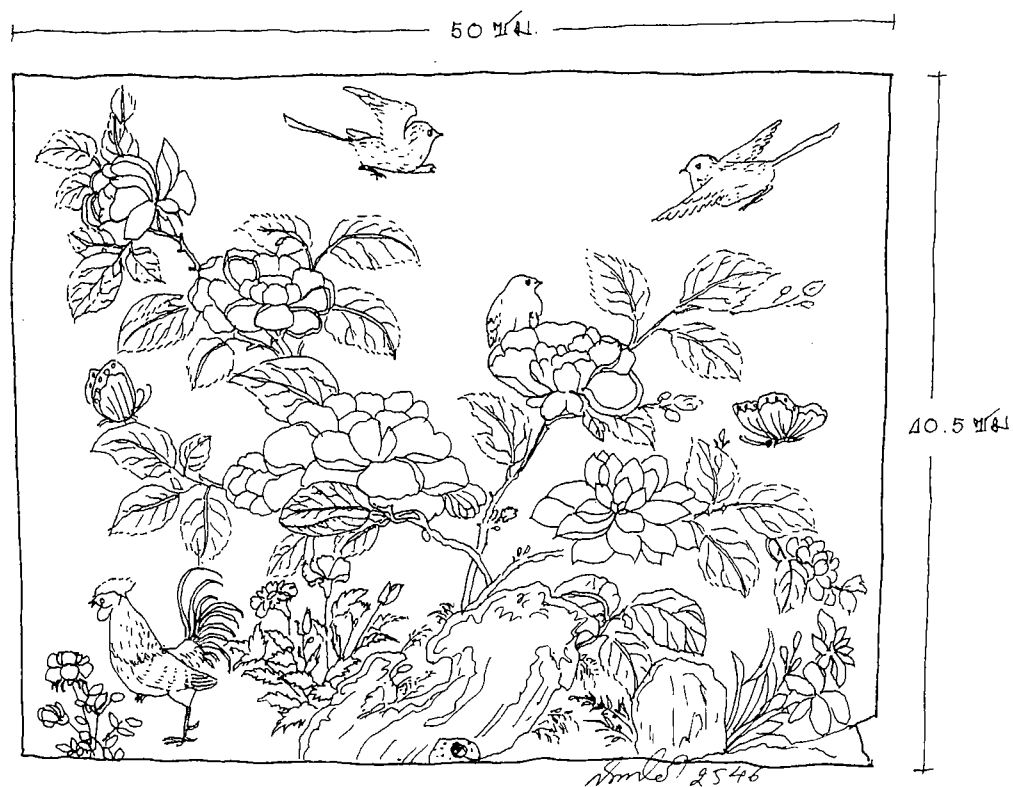
แม่แบบกระเบื้องมีจำนวนมากน้อยตามลำดับดังนี้

- ลำดับที่ 1 แม่แบบที่ 3 และแม่แบบที่ 4 มีจำนวนแม่แบบละ 39 แผ่น
- ลำดับที่ 2 แม่แบบที่ 6 มีจำนวน 38 แผ่น
- ลำดับที่ 3 แม่แบบที่ 2 มีจำนวน 37 แผ่น
- ลำดับที่ 4 แม่แบบที่ 12 มีจำนวน 28 แผ่น
- ลำดับที่ 5 แม่แบบที่ 11 มีจำนวน 24 แผ่น
- ลำดับที่ 6 แม่แบบที่ 10 มีจำนวน 9 แผ่น
- ลำดับที่ 7 แม่แบบที่ 5 มีจำนวน 8 แผ่น
- ลำดับที่ 8 แม่แบบที่ 1 มีจำนวน 7 แผ่น
- ลำดับที่ 9 แม่แบบที่ 9 มีจำนวน 6 แผ่น
- ลำดับที่ 10 แม่แบบที่ 8 มีจำนวน 5 แผ่น
- ลำดับที่ 11 แม่แบบที่ 7 มีจำนวน 2 แผ่น

ขนาดของแผ่นกระเบื้อง ที่ฐานปัทม์พระอุโบสถทั้ง 12 แม่แบบมีดังนี้

- แม่แบบที่ 1 กว้างประมาณ 40 ซม. ยาวประมาณ 50 ซม.
- แม่แบบที่ 2 กว้างประมาณ 37 ซม. ยาวประมาณ 49.5 ซม.
- แม่แบบที่ 3 กว้างประมาณ 37 ซม. ยาวประมาณ 50 ซม.
- แม่แบบที่ 4 กว้างประมาณ 36 ซม. ยาวประมาณ 50 ซม.
- แม่แบบที่ 5 กว้างประมาณ 36.5 ซม. ยาวประมาณ 36.5 ซม.
- แม่แบบที่ 6 กว้างประมาณ 37 ซม. ยาวประมาณ 49.5 ซม.
- แม่แบบที่ 7 กว้างประมาณ 38 ซม. ยาวประมาณ 40.5 ซม.
- แม่แบบที่ 8 กว้างประมาณ 35 ซม. ยาวประมาณ 32.5 ซม.
- แม่แบบที่ 9 กว้างประมาณ 36 ซม. ยาวประมาณ 32.8 ซม.
- แม่แบบที่ 10 กว้างประมาณ 35 ซม. ยาวประมาณ 37.5 ซม.
- แม่แบบที่ 11 กว้างประมาณ 39 ซม. ยาวประมาณ 16.5 ซม.

แม่แบบที่ 12 กว้างประมาณ 38.5 ซม. ยาวประมาณ 17 ซม.
แม่แบบที่ 1 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

ภาพประกอบ 10 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 1 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

ภาพประกอบ 11 แม่แบบที่ 1 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

รูปแบบแม่แบบที่ 1 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

แผ่นกระเบื้องเป็นกระเบื้องสีเหลี่ยมผืนผ้าแนวนอน พื้นกระเบื้องเป็นแผ่นแบนเรียบ ขนาดกว้างประมาณ 40 ซม. ยาวประมาณ 50 ซม. แม่แบบที่ 1 มีจำนวน 7 แผ่น อยู่ด้านหน้าพระอุโบสถ 1 แผ่น ด้านหลังพระอุโบสถ 1 แผ่น ด้านข้างทิศเหนือ 2 แผ่น ด้านข้างทิศใต้ 3 แผ่น

ลวดลายแม่แบบที่ 1 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

ลวดลายเป็นลายเลียนแบบธรรมชาติ เป็นลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ ลวดลายประกอบด้วยต้นกุหลาบอิงแอบโขดหิน ดอกกุหลาบมีกลีบซ้อนกันหลายชั้น ออกดอกสะพรั่ง ทั้งดอกตูม ดอกบาน ต้นไม้เล็ก ต้นหญ้าขึ้นอยู่ตามซอกหิน พื้นดินมีดอกเล็กดอกน้อยนานาชนิด กลีบดอกไม้ ใบไม้ พลิกพลิ้วตามธรรมชาติ ไก่โต้งยืนโก่งคอ นกบางตัวเกาะอยู่ที่ดอกกุหลาบ บางตัวโผบินอยู่ในอากาศ ผีเสื้อกระพือปีกเกาะอยู่บนใบไม้และในอากาศ ดอกไม้ ใบไม้และสัตว์ต่าง ๆ ระบายสีเส้นต่าง ๆ อย่างละเอียดประณีตงดงาม

การเขียนลายแม่แบบที่ 1 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบผิวหน้าด้วยเคลือบสีเขียวอ่อน แล้วระบายสีลวดลายด้วยสีบนเคลือบ

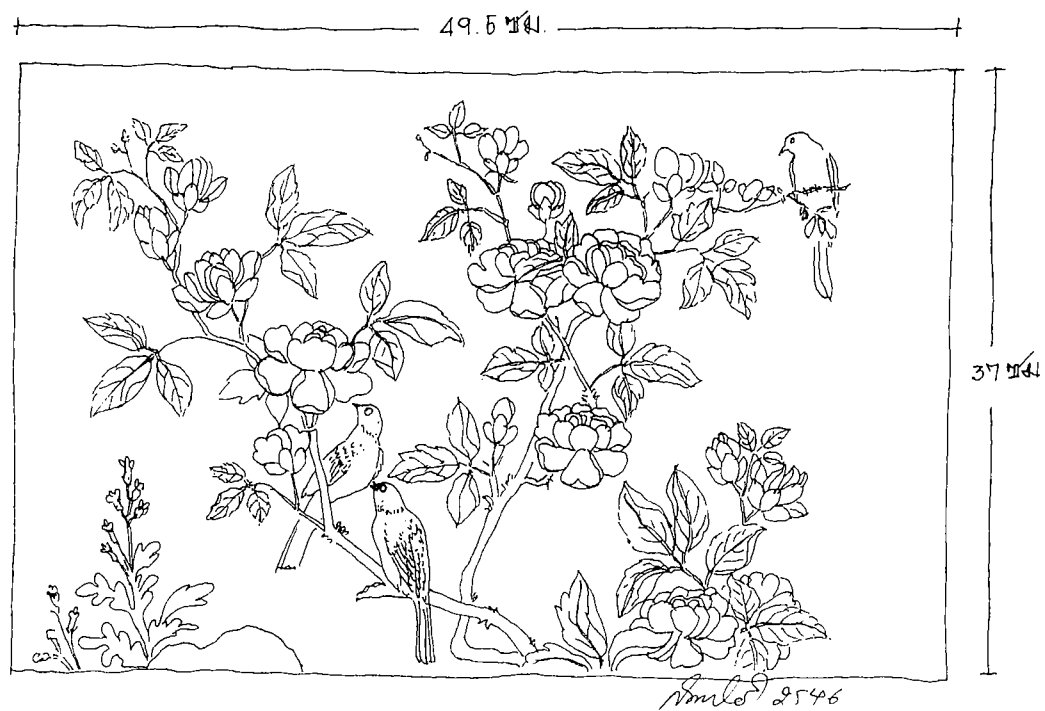
วิธีการระบายสี ใช้หลายวิธีคือ การระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น การระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น การตัดเส้นแล้วระบายสี การแต้มสีด้วยพู่กัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

ดอกกุหลาบซึ่งเป็นจุดเด่นของภาพและดอกไม้อื่น ๆ ใช้วิธีตัดเส้นแล้วระบายสี การตัดเส้นใช้สีเหลืองอมน้ำตาล ตัดด้วยเส้นเล็กคมสม่ำเสมอ แล้วจึงระบายสีแดงด้วยสีอ่อนแก่ในแต่ละกลีบ โดยเกลี่ยสีอย่างกลมกลืน และแต้มจุดสีเหลืองเป็นเกสรกลางดอก ส่วนดอกหญ้ายังแต้มจุดสีเล็ก ๆ เป็นลายกลีบดอก มีการระบายสี 3 สี และเกลี่ยสีประสานกันอย่างกลมกลืน เช่น บริเวณกลีบเลี้ยงดอกไม้ ดอกตูม ใบไม้ระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น ระบายด้วยสีเขียวเข้ม แต่เป็นการระบายเรียบแบบทั้งน้ำหนักอ่อนแก่แบบระบายสีน้ำ และใช้สีดำทำน้ำหนักเข้มของใบ แล้วตัดเส้นหนัก เบาด้วยสีดำ ส่วนขอบใบกุหลาบตัดเป็นเส้นผ้อยๆ เหมือนขอบหยักของใบกุหลาบ ลำต้นแตกกิ่งก้าน ตา ยอดอ่อน เลียนแบบธรรมชาติ ระบายสีเขียวเข้มมีน้ำหนักอ่อนแก่แบบสีน้ำ แล้วตัดเส้นหนักเบาด้วยสีดำ ต้นไม้พุ่มต่างๆ มีลักษณะเหมือนดอกคาร์เนชั่น หรือดอกผีเสื้อซ้อนหญ้าใบผ้อยที่ใช้พู่กันแต้มกระทุ้งเป็นรอยประ

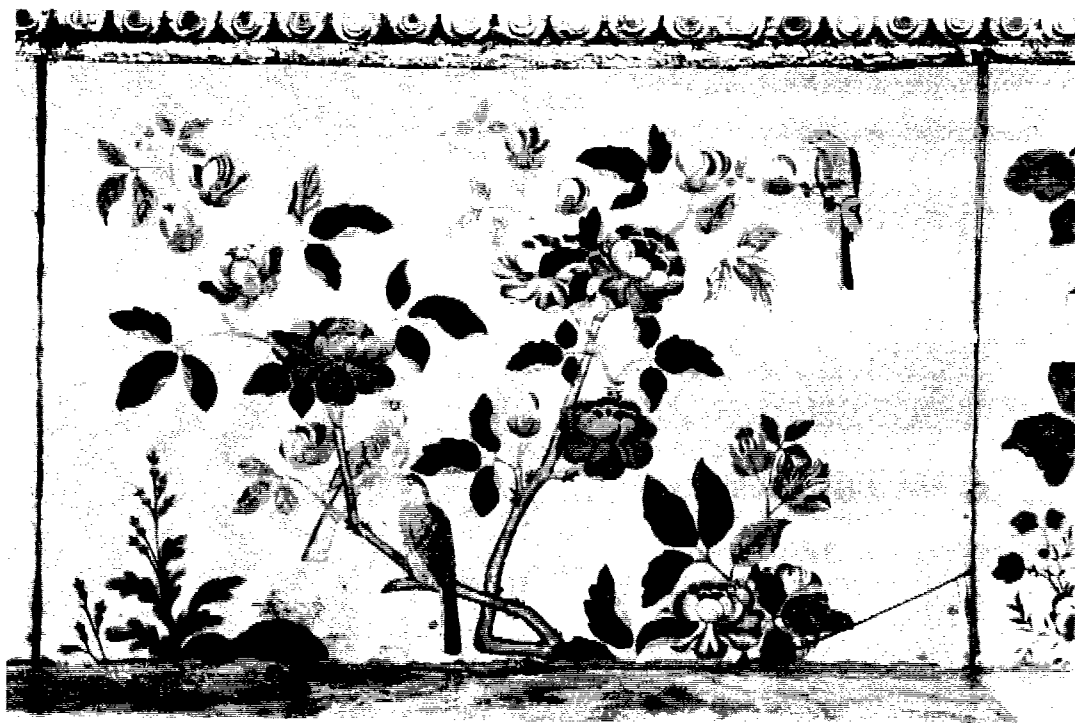
สัตว์ต่าง ๆ มีไก่โต้ง นก ผีเสื้อ ใช้วิธีระบายสีตัวสัตว์ด้วยสีต่าง ๆ โดยเกลี่ยสีอ่อนแก่ให้กลมกลืนด้วยสีขาว แล้วตัดเส้น ซึ่งใช้สีเข้มของสีที่ระบายนั้นตัดเส้น ได้แก่ ไก่โต้ง ตัวไก่ระบายสีเหลือง สีม่วง สีน้ำตาล ปีกไก่ระบายสีน้ำตาลแดง สีฟ้า หางระบายสีเทา หงอนไก่ระบายสีแดงที่ขอบเข้มแล้วเกลี่ยสีอ่อน ขาไก่มีเดือยยาว ระบายสีเหลือง นกระบายสีฟ้า สีชมพู สีเหลือง ผีเสื้อระบายสีส้ม ขอบปีกสีฟ้า แต้มจุดขาวและสีเหลือง โขดหินระบายสีน้ำเงินให้เป็นตะปุ่มตะป่ำ เป็นซอกเขา ระบายขอบเข้มเกลี่ยสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้นด้วยสีดำ

สีที่ใช้ ใช้หลายสีได้แก่ สีแดง สีขาว สีเขียวเข้ม สีน้ำเงิน สีเหลือง สีม่วง สีฟ้า สีชมพู สีเหลืองอมน้ำตาล สีดำ สีเขียวอ่อน

แม่แบบที่ 2 ของกระเบื้องที่ฐานปัทม์พระอุโบสถ

ภาพประกอบ 12 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 2 ของกระเบื้องที่ฐานปัทม์พระอุโบสถ

ภาพประกอบ 13 แม่แบบที่ 2 ของกระเบื้องที่ฐานปัทม์พระอุโบสถ

รูปแบบแม่แบบที่ 2 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

แผ่นกระเบื้องเป็นกระเบื้องสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวนอนพื้นกระเบื้องเป็นแผ่นแบนเรียบ ขนาดกว้างประมาณ 37 ซม. ยาวประมาณ 49.5 ซม. แม่แบบที่ 2 นี้ มีจำนวน 37 แผ่น อยู่ด้านหน้าพระอุโบสถ 3 แผ่น ด้านหลังพระอุโบสถ 5 แผ่น ด้านข้างทิศเหนือ 15 แผ่น ด้านข้างทิศใต้ 14 แผ่น

ลวดลายแม่แบบที่ 2 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

ลวดลายเป็นลายเลียนแบบธรรมชาติ เป็นลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ ประกอบด้วยต้นกุหลาบ ต้นหญ้า นกจับกิ่งไม้และโชดหิน ต้นกุหลาบแตกกิ่งก้าน ยอดใบอ่อน เน้นดอกกุหลาบที่มีทั้งดอกบานสะพรั่ง ดอกแย้มบาน ดอกแรกแย้มและดอกตูม มีกลีบซ้อนกันหลายชั้น กลีบดอกและใบมี การม้วนพลิกพลิ้วเหมือนธรรมชาติ ต้นหญ้ามียอดใบหยักสวยงาม ออกดอกชูช่อ สีเหลือง และหญ้ามียอดเป็นฝอยนกสามตัวจับกิ่งมีลักษณะเหมือนนกเขา นกสองตัวจับกิ่งเคียงคู่กัน ส่วนอีกตัวหนึ่ง จับอยู่ปลายกิ่ง มีกริยาอาการเป็นธรรมชาติ

การเขียนลายแม่แบบที่ 2 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบผิวหน้าด้วยเคลือบสีเขียวอ่อน แล้วระบายสีลวดลายด้วยสีบนเคลือบ

วิธีการระบายสี ใช้หลายวิธีคือ การระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น การระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น การตัดเส้นแล้วระบายสี การแต้มสีด้วยพู่กัน การขีดสีหรือขีดสี โดยมีรายละเอียดดังนี้

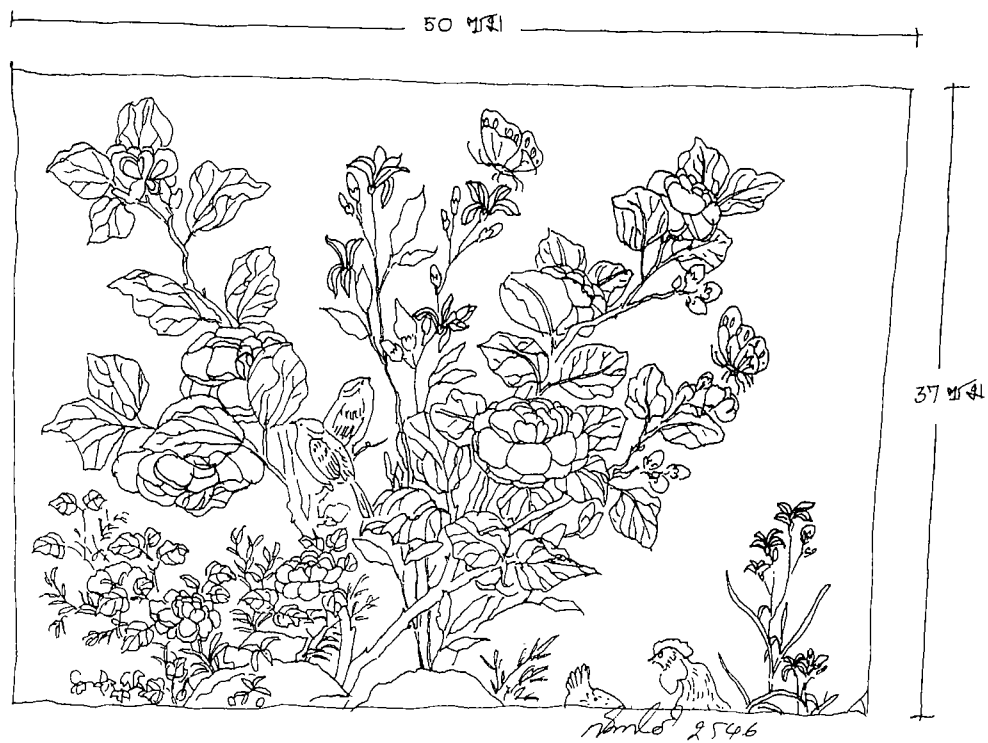
ดอกกุหลาบใช้วิธีการตัดเส้นแล้วระบายสี การตัดเส้นมีลักษณะเส้นเล็กคมสม่ำเสมอ ใช้สีเหลืองอมน้ำตาล แล้วระบายสีแดงให้มีน้ำหนักอ่อนแก่ในแต่ละกลีบ โดยเกลี่ยสีอย่างกลมกลืน บางดอกใช้สีเหลืองเป็นน้ำหนักสีอ่อนเกลี่ยผสมกับสีแดงอย่างสวยงาม เกสรเขียนลายเส้นสีขาวกลางดอกทับบนพื้นสีแดงของกลีบดอก กลีบเลี้ยงระบายเรียบสีเขียวแบบใบกุหลาบ แล้วเขียนเส้นสีดำในกลีบเลี้ยงด้วย ลำต้นของกุหลาบระบายสีชมพูอมเทา แล้วระบายขอบเข้มด้วยสีเทา ส่วนปลายกิ่งระบายสีเขียวให้มีน้ำหนักสีอ่อนลง ทำให้ลำต้นดูกลม และมีความหนักเบาของกิ่งก้าน ใบกุหลาบระบายเรียบ โดยทึมน้ำหนักอ่อนแก่แบบระบายสีน้ำ ด้วยสีเขียวอมฟ้า ระบายสีใบสองด้านต่างกัน ถ้าด้านหน้าของใบระบายสีเข้ม ใช้สีเขียวอมฟ้าผสมสีดำ แล้วใช้วิธีขีดสีด้วยพู่กันเขียนลายเส้นใบ ถ้าด้านหน้าใบระบายสีอ่อนจะใช้สีดำตัดเส้นหนักเบา ขอบใบกุหลาบตัดเส้นฝอยถี่ ๆ เหมือนขอบหยักของใบกุหลาบ

ต้นหญ้ายอดดอกเป็นช่อสีเหลือง ใบหญ้ามียอดหยักเล็กใบใหญ่ ระบายสีเขียวอ่อนเป็นพื้น แล้วระบายสีน้ำตาลจาง ๆ ทับข้างใน ดอกหญ้าใช้พู่กันเล็กแต้มเป็นกลีบสีเหลืองสามกลีบแต้มทับด้วยสีน้ำตาล แล้วตัดเส้นหนักเบา ส่วนต้นหญ้าเล็กๆ ใช้พู่กันเล็กแต้มทั้งรอยแปร่งด้วยสีเทาอมเขียวจาง ๆ แล้ว เน้นเส้นทำให้ดูนุ่มนวล

สัตว์ในภาพมีนกจับกิ่งไม้เคียงคู่กันระบายสีชมพู สีเหลือง สีฟ้า และสีเทา เกลี่ยให้มีน้ำหนักอ่อนแก่ แล้วตัดเส้นรายละเอียด ส่วนนกที่จับปลายกิ่งระบายสีฟ้า และสีเทาแล้วตัดเส้น โชดหินระบายสีน้ำเงิน ให้มีน้ำหนักอ่อนแก่ เป็นตะปุ่มตะป่ำ และระบายขอบสีเข้มตัดเส้นด้วยสีดำ

สีที่ใช้มีหลายสี การใช้สีมีสีสดใส และใช้เลียนแบบธรรมชาติอย่างงดงาม ได้แก่ สีแดง สีขาว สีเขียวอมฟ้า สีเหลือง สีเขียว สีเขียวอ่อน สีเหลืองอมน้ำตาล สีชมพู สีฟ้า สีเทา สีดำ สีน้ำเงิน

แม่แบบที่ 3 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

ภาพประกอบ 14 ภาพลายเส้นของแม่แบบที่ 3 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

ภาพประกอบ 15 แม่แบบที่ 3 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

รูปแบบแม่แบบที่ 3 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

แผ่นกระเบื้องเป็นกระเบื้องสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวนอน พื้นกระเบื้องเป็นแผ่นแบนเรียบ ขนาดกว้างประมาณ 37 ซม. ยาวประมาณ 50 ซม. แม่แบบที่ 3 นี้มีจำนวน 39 แผ่น อยู่ด้านหน้าพระอุโบสถ 3 แผ่น ด้านหลัง 2 แผ่น ด้านข้างทิศเหนือ 17 แผ่น ด้านข้างทิศใต้ 17 แผ่น

ลวดลายแม่แบบที่ 3 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

ลวดลายเป็นลายเลียนแบบธรรมชาติ เป็นลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่างๆ ประกอบด้วยต้นกุหลาบที่มีดอกสีแดง กลีบซ้อนกันแน่นหลายชั้น ออกดอกเต็มต้น มีทั้งดอกตูม ดอกแย้มบาน และดอกที่บานเต็มที่ บางดอกมีใบบัง ลายดอกกุหลาบในแม่แบบที่ 1 แม่แบบที่ 2 และแม่แบบที่ 3 มีลักษณะดอก กลีบดอกแตกต่างกัน ต้นไม้เล็ก ต้นหญ้านานาชนิด ออกดอกอิงแอบโชดหินเล็ก ๆ ทั้งดอกไม้ และใบไม้ ม้วนพลิกพลิ้วแตกกิ่งก้านชูช่อ สัตว์ต่าง ๆ มีไก่ตัวผู้ และไก่ตัวเมียกำลังจิกหาอาหารบนพื้นดิน ส่วนล่างของลวดลายบนแผ่นกระเบื้องถูกปิดด้วยแผ่นหินอ่อนปูพื้น จึงเห็นลายเฉพาะส่วนบนของตัวไก่ นกจับกิ่งไม้เคียงคู่กัน ผีเสื้อบินเกาะดอกไม้ มีลวดลาย ระบายสีสันต่าง ๆ อย่างประณีต การจัดภาพวางทับซ้อนกัน บังกันและระบายสีอ่อนแก่ในภาพต้นไม้ ทำให้ภาพมีระยะใกล้ไกล

การเขียนลายแม่แบบที่ 3 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

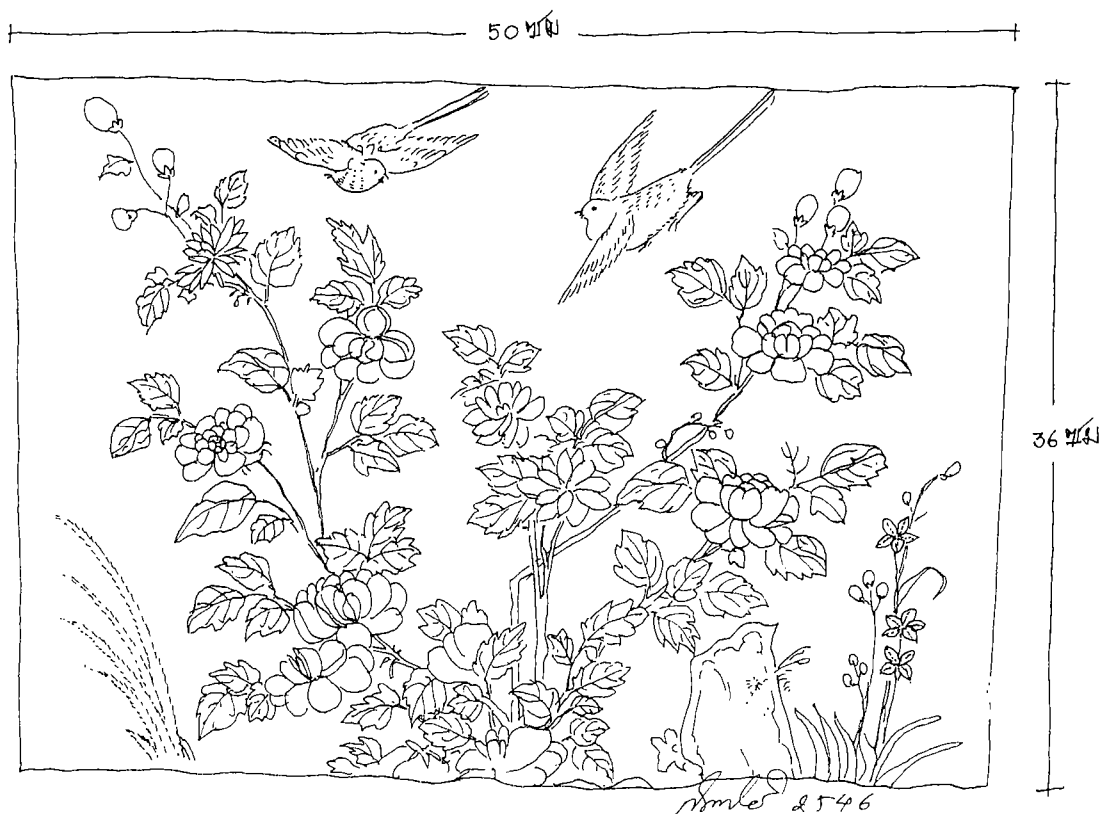
การเคลือบ กระเบื้องเคลือบด้วยเคลือบสีเขียวอ่อน แล้วระบายสีลวดลายด้วยสีบนเคลือบ

วิธีการระบายสี ใช้หลายวิธีคือ การระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น การระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น การตัดเส้นแล้วระบายสี การแต้มสีด้วยพู่กัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

ดอกกุหลาบและดอกไม้ต่าง ๆ ใช้วิธีการตัดเส้นแล้วระบายสี การตัดเส้นใช้สีเหลืองอมน้ำตาล ตัดด้วยเส้นเล็กคมสม่ำเสมออย่างประณีต แล้วระบายสีอ่อนแก่ด้วยสีแดงเข้ม ใช้สีขาวผสมเกลี่ยสีอย่างกลมกลืนในแต่ละกลีบ ดอกไม้ที่เป็นดอกของต้นไม้เล็ก กลีบดอกด้านในระบายสีม่วงแดง มีน้ำหนักอ่อนแก่ โดยใช้สีขาวผสม แล้วแต้มจุดเล็ก ๆ สีแดงทับ กลีบด้านนอกระบายสีเหลือง มีกลีบเลี้ยงหุ้มโคนกลีบดอกระบายสีเขียวอ่อนผสมกับสีม่วง มีการใช้สี 2 สี แล้วเกลี่ยสีให้ผสมกลมกลืนกัน เช่น ใช้สีม่วงและสีเขียวอ่อนที่ดอกตูม และใบของต้นไม้เล็ก ใช้สีดำเกลี่ยให้มีน้ำหนักอ่อนแก่ที่ขอบสีเขียวของใบกุหลาบและ เส้นกลางใบกุหลาบทำให้ใบไม่มีแสงเงา แล้วตัดเส้นหนักเบา และเขียนเส้นลายใบด้วยสีดำ ลำต้นของกุหลาบ กิ่ง ก้าน ระบายสีเขียวอ่อน แล้วระบายเน้นขอบลำต้นสองข้างด้วยสีน้ำตาลบาง ๆ ทับ ทำให้มีแสงเงา ต้นไม้เล็กระบายสีลำต้นด้วยสีเขียวอ่อน แล้วเน้นด้วยเส้นสีดำบางส่วน และข้อของต้นไม้ต้นไผ่แตกกิ่ง แขนงอยู่ข้างโชดหิน ใบไผ่ใช้วิธีการแต้มด้วยพู่กัน เป็นรูปใบไม้เรียวยาวแหลมด้วยสีเขียว สีเขียวอ่อน สีน้ำตาลแดง สีส้ม กิ่งก้านเขียนเป็นเส้นสีดำจางๆ การจัดภาพดอกไม้ ใบไม้มีการซ้อน บังกัน และเขียนด้านต่าง ๆ ของดอกและใบอย่างเป็นธรรมชาติ

สัตว์ในภาพประกอบด้วยไก่ตัวผู้ใช้สีหลายสีได้แก่ สีชมพู สีเหลือง สีน้ำตาล สีน้ำเงิน เกลี่ยสีผสมผสาน แล้วใช้สีเข้มของสีที่ระบายเขียนรายละเอียดเป็นจุดที่ทองนิก เป็นขนตัว ขนปีก ขนหาง ไก่ตัวเมียระบายสีเทาอมเหลือง มีน้ำหนักอ่อนแก่ แล้วแต้มสีเป็นขนตัวทับ แล้วตัดเส้น นกที่เกาะเคียงคู่กันบนกิ่งไม้ระบายสีท้องนกด้วยสีขาว ห้วนก หลังนก ระบายสีพื้นด้วยสีน้ำตาลเข้มจาง ๆ และสีฟ้าอ่อนเคลือบเล็กน้อย แล้วแต้มด้วยพู่กันเป็นรายละเอียดของขนนก ขนปีก ขนหาง ด้วยสีน้ำตาลแดงเข้ม ระบายปาก ตา และไรขนนกด้วยสีดำ ผีเสื้อระบายปีกด้วยสีน้ำตาลเหลืองเหลือง ขอบปีกระบายแถบสีน้ำเงิน แต้มจุดสีขาวจุดเล็กและจุดใหญ่ เขียนลายเส้นปีกด้วยสีดำ เขียนเส้นขา และหนวดผีเสื้อด้วยสีดำจาง ๆ ทำให้ดูเบา โชดหินระบายสีอ่อนแก่ เกลี่ยทั้งรอยแปรง ด้วยสีน้ำเงินเจือด้วยสีดำจาง ๆ เน้นลายเส้นหนักเบาสีดำ เป็นริ้วรอยผิวและแง่มุมของโชดหิน มีต้นหญ้า และต้นไม้ที่เป็นเถาเลื้อยขึ้นอยู่ที่ชอกหิน

สีที่ใช้ใช้หลายสีได้แก่ สีแดงเข้ม สีขาว สีเขียวเข้ม สีเขียว สีเขียวอ่อน สีเหลือง สีม่วง
 สีนํ้าตาล สีนํ้าตาลแดง สีนํ้าเงิน สีชมพู สีเทา สีเหลืองอมนํ้าตาล สีดำ สีฟ้า
 แม่แบบที่ 4 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

ภาพประกอบ 16 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 4 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

ภาพประกอบ 17 แม่แบบที่ 4 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

รูปแบบแม่แบบที่ 4 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

แผ่นกระเบื้องเป็นกระเบื้องสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวนอนพื้นกระเบื้องเป็นแผ่นแบนเรียบ ขนาดกว้างประมาณ 36 ซม. ยาวประมาณ 50 ซม. มีจำนวน 39 แผ่น อยู่ด้านหน้าพระอุโบสถ 3 แผ่น ด้านหลังไม่มีด้านข้างทิศเหนือ 18 แผ่น ด้านข้างทิศใต้ 18 แผ่น

ลวดลายแม่แบบที่ 4 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

ลวดลายเป็นลายเลียนแบบธรรมชาติ เป็นลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ ประกอบด้วย ต้นเบญจมาศ แตกกิ่ง ก้าน ใบ ออกดอกสีแดงเข้มกลีบซ้อนกัน ใบมีขอบหยักหลายหยัก ต้นหญ้าใบเรียวยาวออกดอกชูช่อ สีเหลืองนวลลายจุดสีม่วง อิงแอบโขดหิน นกกางปีกโฉบบินหยอกล้อกันอยู่ในอากาศ ลวดลายส่วนล่างของแผ่นกระเบื้องถูกปิดทับด้วยแผ่นหินอ่อนปูพื้น ลวดลายจึงปรากฏแต่ส่วนหาง ซึ่งน่าจะเป็นหางของไก่ฟ้า

การเขียนลายแม่แบบที่ 4 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบผิวหน้าด้วยเคลือบสีเขียวอ่อน แล้วระบายลวดลายด้วยสีบนเคลือบ

วิธีการระบายสี ใช้หลายวิธีคือ การระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น การตัดเส้นแล้วระบายสี การระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น การแต้มสีด้วยพู่กัน การขีดสีหรือขีดสี โดยมีรายละเอียดดังนี้

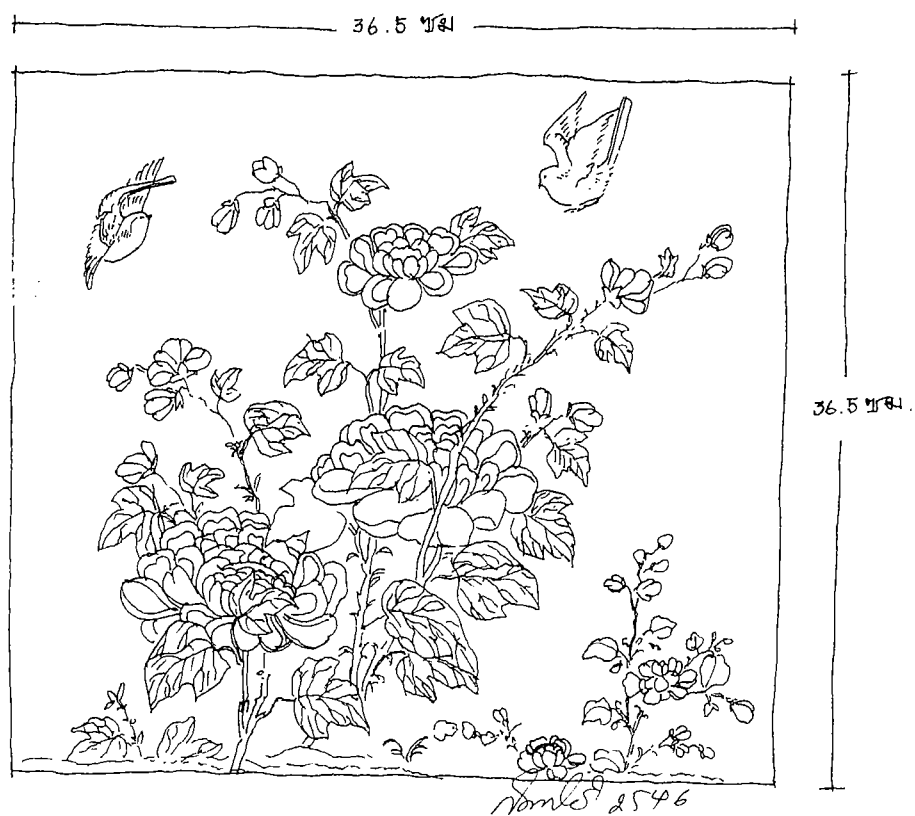
ดอกเบญจมาศ ใช้วิธีการแต้มสีด้วยพู่กันด้วยสีแดงเข้ม โดยป้ายเป็นรอยแปรง ทำให้เกิดน้ำหนักอ่อนแก่ในแต่ละกลีบที่ซ้อนกัน บางดอกเขียนลายเส้นถี่ๆ เน้นน้ำหนักในกลีบดอกอีกด้วย การตัดเส้นใช้วิธีขีดสี หรือขีดสีที่ขอบกลีบดอกบางกลีบ ลำต้นที่แตกกิ่งก้าน สาขา และใบ ระบายสีเรียบแล้ว ตัดเส้นโดยระบายสีเรียบที่มีน้ำหนักอ่อนแก่แบบสีน้ำด้วยสีเขียวเข้ม สีเขียว สีเขียวอ่อน มีการใช้สีดำทำน้ำหนักอ่อนแก่ แสงเงาในใบสีเขียวเข้มและลำต้น แล้วเขียนเส้นลายใบด้วยสีดำ และตัดเส้นด้วยเส้นหนักเบาสีดำ

ต้นหญ้าออกดอกชูช่อ มีกลีบดอกเป็นแฉก ๆ ระบายดอกด้วยวิธีตัดเส้นเล็กคม อย่างประณีต แล้วระบายสีเหลืองนวลเกลี่ยผสมสีขาวเป็นสีกลีบดอก แต้มจุดสีม่วงเล็ก ๆ เป็นลายกลีบดอก ใบหญ้ายาวเรียวระบายเรียบสีเขียว เช่นเดียวกับก้านดอก แล้วตัดเส้นหนัก เบาสีเขียว

นกที่กางปีกโฉบบินอยู่ในอากาศ ระบายสีตัวนกหลายสีเป็นสีพื้นตัวนก ได้แก่ สีฟ้า สีขาว สีชมพู สีเขียว สีน้ำเงิน สีม่วง สีเหลือง โดยเกลี่ยขอบสีให้กลมกลืนกัน แล้วเขียนรายละเอียดทับเป็นขนตัว ขนปีก ขนหาง ด้วยการแต้มสีเข้มของสีพื้นและเขียนเป็นเส้น ปากนกระบายสีแดง ตาระบายสีเหลือง แต้มจุดดำ เขียนขาและเท้าด้วยสีส้ม ไก่ฟ้าที่อยู่บนพื้นดินตอนล่างของแผ่นกระเบื้อง เห็นเฉพาะส่วนท้ายและหาง ระบายสีพื้นด้วยสีฟ้า สีน้ำเงิน สีชมพู สีเหลือง สีเทา ด้วยวิธีการระบายเรียบ โดยเกลี่ยขอบสีให้กลมกลืน แล้วใช้สีน้ำเงิน สีชมพู เขียนขนนกและลวดลายทับ โขดหินระบายสีอ่อนแก่ โดยเน้นขอบเข้ม และไล่รอยแปรงให้ดูเหมือนพื้นผิวของหิน แล้วตัดเส้นหนัก เบาด้วยสีดำ

สีที่ใช้ ใช้หลายสี ได้แก่ สีแดงเข้ม สีขาว สีเขียวเข้ม สีเขียว สีเขียวอ่อน สีน้ำเงิน สีเหลือง สีฟ้า สีชมพู สีม่วง สีดำ

แม่แบบที่ 5 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

ภาพประกอบ 18 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 5 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

ภาพประกอบ 19 แม่แบบที่ 5 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

รูปแบบแม่แบบที่ 5 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

แผ่นกระเบื้องเป็นกระเบื้องสี่เหลี่ยมจัตุรัส พื้นกระเบื้องเป็นพื้นแบนเรียบ ขนาดกว้างประมาณ 36.5 ซม. ยาวประมาณ 36.5 ซม. มีจำนวน 8 แผ่น อยู่ด้านหน้าพระอุโบสถ 1 แผ่น ด้านหลัง 4 แผ่น ด้านข้างทิศเหนือ 1 แผ่น ด้านข้างทิศใต้ 2 แผ่น

ลวดลายแม่แบบที่ 5 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

ลวดลายเป็นลายเลียนแบบธรรมชาติ เป็นลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่างๆ ประกอบด้วย ต้นพุทธานอกดอกเต็มต้น ทั้งดอกตูม ดอกแรกแย้ม และดอกบานขยายกลีบเต็มที่ มีกลีบดอกซ้อนกันแน่น ลำต้นแตกกิ่งก้านสาขา และยอดอ่อน อิงแอบโขดหินที่ถูกแผ่นหินอ่อนปูพื้นปิดทับส่วนล่าง ถัดมามีต้นพุทธานต้นเล็ก แตกกิ่งก้านออกดอกเต็มต้น ขนาดดอกเล็กลงตามส่วน ตอนบนของแผ่นกระเบื้องมีนกสองตัวกำลังบินร่อนเล่นลม

การเขียนลายแม่แบบที่ 5 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวหน้าด้วยเคลือบสีเขียวอ่อน แล้วระบายสีลวดลายด้วยสีบนเคลือบ

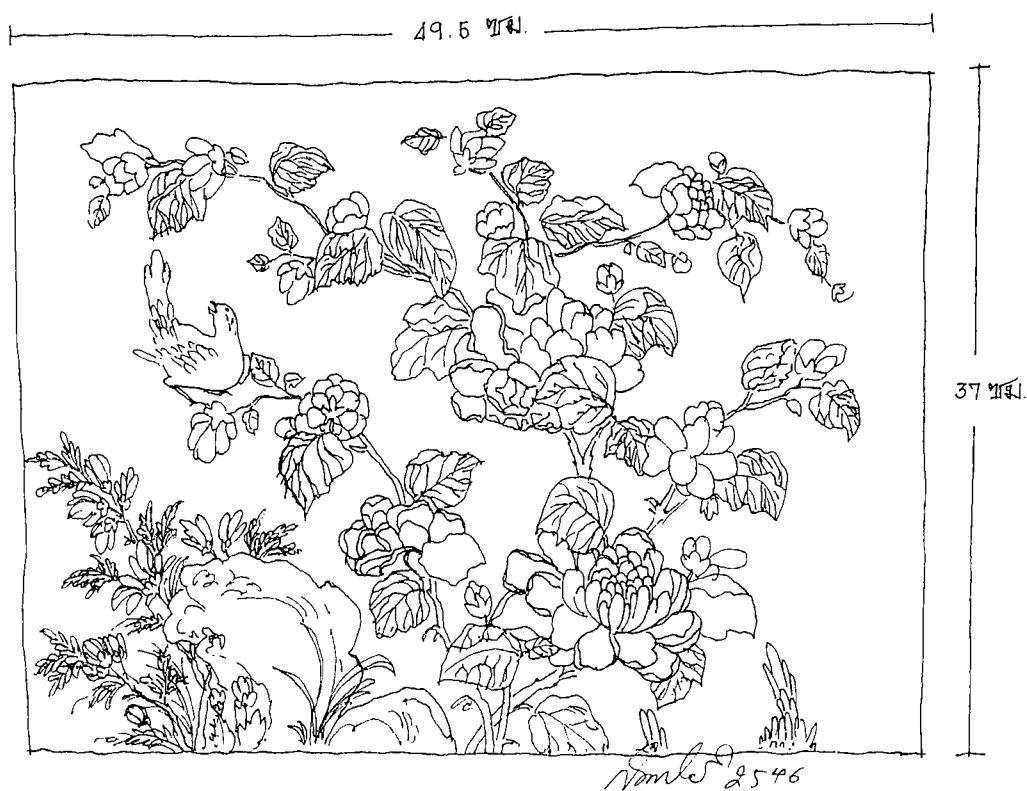
วิธีการระบายสี ใช้หลายวิธีคือ การระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น การระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น การตัดเส้นแล้วระบายสี การแต้มสีด้วยพู่กัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

ดอกพุทธาน ใช้วิธีการตัดเส้นแล้วระบายสี โดยตัดเส้นด้วยสีเหลืองอมน้ำตาล ลักษณะเส้นเล็ก คม ประณีต แล้วระบายสีอ่อนแก่ด้วยสีแดงเข้ม ผสมสีขาวให้อ่อนแก่ โดยเกลี่ยให้กลมกลืน และระบายสีเรียบด้วยสีแดงเข้มในกลีบดอกด้านใน ทำให้ดูเหมือนกลีบซ้อน หรือกลีบม้วนเข้ามาด้านใน ส่วนดอกตูมระบายสีอ่อนแก่กลมกลืน ต้นพุทธานที่แตกกิ่ง ก้านสาขาและใบ ระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น การระบายสีเรียบทั้งนำหน้าอ่อนแก่แบบสีน้ำด้วยสีเขียวเข้ม ใบไม้ บางใบใช้สีเหลืองระบายขอบแล้วเกลี่ยให้กลมกลืนกับสีเขียวเข้มทำให้มีแสงเงา แล้วเขียนเส้นลายใบด้วยสีดำ ตัดเส้นหนักใบที่ขอบลำต้น กิ่ง ก้าน ใบ ตามลำต้น และกิ่ง แต่มียอดอ่อน ผลิใบเล็ก ๆ ด้วยสีเทาจาง ๆ ทำให้ดูเหมือนธรรมชาติยิ่งขึ้น

นกระบายสีอ่อนแก่สีต่างๆ แล้วตัดเส้น โดยระบายสีท้องนกด้วยสีขาว หัว หลัง และหางระบายสีเทาเป็นสีพื้น แล้วเขียนลายเส้นเป็นขนนกด้วยสีแดง สีเขียวการเวก สีเหลือง สีชมพู เหลื่อมซ้อนสลับสีกัน ทำให้เกิดการผสมผสานของสีสวยงาม ตอนล่างของกระเบื้องบางแผ่นที่ถูกแผ่นหินอ่อนปูพื้นปิดทับลวดลายเล็กน้อย ก็จะเห็นภาพนกที่กำลังหากินอยู่บนพื้นดิน

สีที่ใช้ ใช้หลายสี ได้แก่ สีแดงเข้ม สีขาว สีชมพู สีม่วง สีฟ้า สีเหลือง สีเหลืองอมน้ำตาล สีเทา สีดำ

แม่แบบที่ 6 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

ภาพประกอบ 20 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 6 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

ภาพประกอบ 21 แม่แบบที่ 6 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

รูปแบบแม่แบบที่ 6 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

แผ่นกระเบื้องเป็นกระเบื้องสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวนอน พื้นกระเบื้องเป็นแบนเรียบ ขนาดกว้างประมาณ 37 ซม. ยาวประมาณ 49.5 ซม. มีจำนวน 38 แผ่น อยู่ด้านหน้าพระอุโบสถ 1 แผ่น ด้านหลังพระอุโบสถ 3 แผ่น ด้านข้างทิศเหนือ 17 แผ่น ด้านข้างทิศใต้ 17 แผ่น

ลวดลายแม่แบบที่ 6 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

ลวดลายเป็นลายเลียนแบบธรรมชาติ เป็นลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่างๆ ประกอบด้วย ต้นพุดตาน แดงกิ่ง ก้านสาขา มีดอกสะพรั่งเต็มต้น ทั้งดอกตูม ดอกแย้มกลีบ ดอกบานขยายกลีบเต็มที่มีกลีบซ้อนกันแน่น การเขียนดอกพุดตานแต่ละดอก เขียนในด้านต่าง ๆ ตามธรรมชาติคือ ด้านแปล ด้านหน้า ด้านหลัง ดอกคว่ำหน้า ด้านข้าง ใบพุดตานมีขอบหยัก ต้นพุดตานขึ้นอยู่ข้างโขดหิน และช่อโขดหิน มีต้นไม้เล็กออกดอก ใบมีสามแฉกขอบใบหยักลึก และต้นหญ้าใบยาวเรียว

สัตว์ในภาพ มีนกเกาะปลายกิ่งไม้ และนกอีกสองตัวกำลังจิกหาอาหาร ซึ่งเห็นเพียงส่วนหางของนก เนื่องจากส่วนล่างของกระเบื้องถูกแผ่นหินอ่อนปูพื้นปิดทับไว้

การเขียนลายแม่แบบที่ 6 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

การเคลือบกระเบื้องเคลือบพื้นผิวด้วยเคลือบสีเขียวอ่อน แล้วระบายสีลวดลายด้วยสีบนเคลือบ

วิธีการระบายสี ใช้หลายวิธีคือ การระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น การระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น การตัดเส้นแล้วระบายสี การแต้มสีด้วยพู่กัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

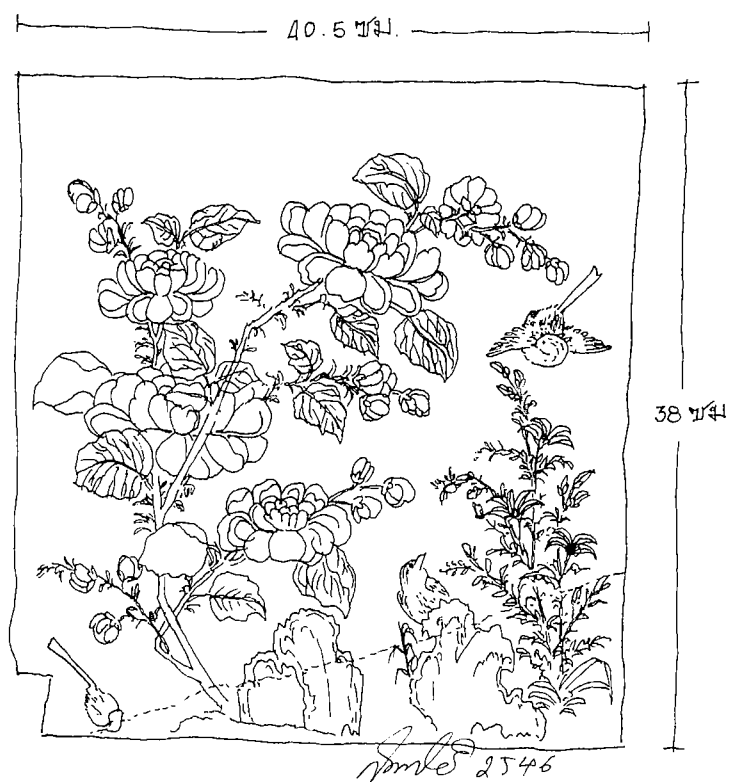
ดอกพุดตาน ใช้วิธีการตัดเส้นแล้วระบายสีอ่อนแก่ในแต่ละกลีบ การตัดเส้นใช้สีเหลืองอมน้ำตาลด้วยเส้นเล็กคม ประณีต แล้วระบายสีแดงเข้ม ทำให้มีน้ำหนักร่อนแก่ด้วยสีขาว โดยเกลี่ยให้กลมกลืน บางดอกใช้สีเหลืองนวลผสมเกลี่ยน้ำหนักร่อนแก่ ลำต้น กิ่ง ก้านใบ ใช้วิธีระบายเรียบแล้วตัดเส้น บางใบใช้วิธีระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น การระบายเรียบแล้วตัดเส้น ระบายแบบทั้งน้ำหนักสีแบบระบายสีน้ำด้วยสีเขียวเข้ม ส่วนการระบายสีอ่อนแก่ใช้สีดำเกลี่ยผสมกับสีเขียวเข้ม สีเขียวและสีเหลืองให้มีน้ำหนักแสง เงา แล้วเขียนลายเส้นใบด้วยสีดำตัดเส้นหนัก เบาที่ขอบลำต้น กิ่ง ก้าน ใบ และแต้มสีเทาอมฟ้า เทาอมเขียวจาง ๆ เป็นยอดอ่อนผลิใบที่ลำต้น และกิ่งพุดตาน

ต้นไม้เล็กมีดอกเป็นกลุ่ม ใช้วิธีการตัดเส้นแล้วระบายสีอ่อนแก่ และแต้มด้วยจุดเล็ก ๆ โดยระบายสีพื้นดอกด้วยสีขาว แล้วใช้สีแดงเกลี่ยเล็กน้อย และแต้มจุดสีแดง บางดอกใช้สีเหลืองและ สีเขียวอ่อนแทนสีขาว ลำต้นระบายเรียบทั้งน้ำหนักแบบสีน้ำ ใบใช้วิธีแต้มสีด้วยพู่กัน แล้วใช้สีดำตัดเส้นหนักเบาที่ลำต้น กิ่ง ก้าน ใบ ต้นหญ้าใช้วิธีแต้มด้วยพู่กัน โดยเขียนเป็นใบยาวเรียวด้วยสีเขียวอมเทาจาง ๆ ทำให้ดูมีระยะไกล

นกที่เกาะปลายกิ่งไม้กำลังเหลียวมองไปด้านบน ใช้วิธีระบายสีเรียบ ระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น โดยระบายเรียบสีพื้น ตัวนกด้วยสีชมพู ส่วนหัวนกระบายสีดำเกลี่ยกลมกลืนเล็กน้อย ระบายปีก หางแบบอ่อนแก่ด้วยสีน้ำเงิน สีเหลืองเกลี่ยสีดำ แล้วแต้มสีด้วยพู่กันด้วยสีแดงเข้ม สีน้ำเงินเป็นขนโคนหาง ปีก ใช้สีขาวเขียนเส้นกลางขนปีกบนสีแดงเข้ม และสีน้ำเงิน เขียนเส้นไรขนนก ปาก ตา ขา เท้านก ด้วยสีดำแล้วตัดเส้นหนักเบาด้วยสีดำ โขดหินระบายสีอ่อนแก่ด้วยสีน้ำเงิน ขอบระบายสีน้ำเงินเข้ม และระบายทั้งรอยแปรงเป็นแนวเส้นลายผิวโขดหิน

สีที่ใช้ ใช้หลายสีคือ สีขาว สีเหลืองอมน้ำตาล สีชมพู สีแดงเข้ม สีเหลือง สีเขียวเข้ม สีดำ สีเทา สีน้ำเงิน

แม่แบบที่ 7 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

ภาพประกอบ 22 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 7 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

ภาพประกอบ 23 แม่แบบที่ 7 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

รูปแบบแม่แบบที่ 7 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

แผ่นกระเบื้องเป็นกระเบื้องสี่เหลี่ยมเกือบจัตุรัส พื้นกระเบื้องเป็นพื้นแบนเรียบขนาดกว้างประมาณ 38 ซม. ยาวประมาณ 40.5 ซม. มีจำนวน 2 แผ่น อยู่ด้านหลังพระอุโบสถทั้ง 2 แผ่น

ลวดลายแม่แบบที่ 7 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

ลวดลายเป็นลายเลียนแบบธรรมชาติ เป็นลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ ประกอบด้วยต้นพุทธาน และต้นไม้เล็กออกดอกเต็มต้น อิงแอบโขดหิน และนก 3 ตัว

พุทธานมีดอกเต็มต้น ดอกตูมดอกแย้ม และดอกบานเต็มที่ กลีบดอกซ้อนกันหลายชั้น ใบมีขอบหยัก ลำต้นระบายสีเขียวเหลืองให้น้ำหนักอ่อนแก่ ตูกลมด้วยสีดำจาง ๆ มีใบอ่อนแตกยอดตามลำต้นกิ่งก้าน

ต้นไม้เล็ก มีใบเล็ก ๆ ปลายใบแหลม ใช้สีเขียวเข้ม และระบายด้วยการแต้มปลายพู่กันด้วยสีเขียวอมเทาจาง ๆ เป็นใบอ่อน และใบในระยะใกล้ทำให้ดูมีระยะใกล้ไกล ดอกสีเหลืองมีกลีบเรียวยาวแหลม ออกดอกอยู่ตามปลายกิ่ง มีต้นหญ้าขึ้นกอที่ชอกหิน โขดหินเป็นชอกเขาตะปุ่มตะป่ำ

นกในภาพบางตัวก้มหากินอยู่บนพื้นดิน บางตัวเกาะอยู่ที่โขดหิน บางตัวบินกลางอากาศปีกแหลม ระบายสีสันสดใสสวยงาม

การเขียนลายแม่แบบที่ 7 ลายของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวหน้าด้วยเคลือบสีเขียวอ่อน แล้วระบายสีลายด้วยสีบนเคลือบ

วิธีการระบายสี ใช้หลายวิธีคือ การระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น การตัดเส้นแล้วระบายสี การระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น การแต้มสีด้วยพู่กัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

ดอกพุทธาน ใช้วิธีตัดเส้นสีเหลืองอมน้ำตาล แล้วระบายสีกลีบดอกด้วยสีแดง และใช้สีขาวผสมให้น้ำหนักอ่อนแก่ ด้วยการเกลี่ยสีให้กลมกลืน ลำต้นระบายสีเขียว และใช้สีดำจาง ๆ ทำน้ำหนักเข้ม และเขียนเส้นเน้นขอบลำต้นและเส้นผิวเปลือกลำต้น ใบระบายสีอ่อนแก่ แล้วตัดเส้นลายใบอย่างละเอียด ประณีต และเน้นเส้นหนักเบา ขอบใบด้วยสีดำ ต้นไม้เล็กดอกสีเหลืองระบายสีกลีบดอกด้วยสีเหลืองและทำแสงเงาด้วยการใช้สีม่วงระบาย แล้วเกลี่ยให้กลมกลืน แล้วตัดเส้นด้วยสีส้ม กลีบเลี้ยงระบายสีเขียวไข่นกการเวก แล้วตัดเส้นด้วยสีแดง ลำต้นและใบระบายสีเขียวเข้มเหลืองน้ำหนักเงาด้วยสีดำ แล้วเน้นด้วยเส้นสีดำ ใบอ่อนที่แตกยอดตามลำต้นระบายด้วยการแต้มปลายพู่กันด้วยสีเขียวอมเทาจาง ๆ

นกระบายสีพื้นท้องนกด้วยสีขาว หลังนกและหางระบายด้วยสีเทา เกลี่ยรอยต่อให้กลมกลืน แล้วระบายสีขนปีกที่กางแผ่ออกด้วยสีน้ำเงิน เขียนลายเส้นสีชมพู สีเขียวไข่นกการเวก เหลือบสีสอดประสานกันอย่างสวยงาม ปากนกระบายสีส้ม ระบายสีเขียวและสีดำ โขดหินระบายสีอ่อนแก่ด้วยตัวของสีเอง โดยใช้สีน้ำเงินระบายเกลี่ยโดยทิ้งรอยแปรงทำให้ดูเหมือนผิวของหิน เน้นสีน้ำเงินเข้มที่ขอบและชอกหิน

สีที่ใช้ ใช้หลายสีคือ สีแดง สีเหลืองอมน้ำตาล สีขาว สีเขียว สีเขียวเข้ม สีดำ สีเทา สีน้ำเงิน สีชมพู สีเหลือง สีม่วง สีส้ม

แม่แบบที่ 8 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

ภาพประกอบ 24 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 8 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

ภาพประกอบ 25 แม่แบบที่ 8 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

รูปแบบแม่แบบที่ 8 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

แผ่นกระเบื้องเกือบเป็นกระเบื้องสี่เหลี่ยมจัตุรัส พื้นกระเบื้องเป็นพื้นแบนเรียบขนาดกว้างประมาณ 35 ซม. ยาวประมาณ 32.5 ซม. มีจำนวน 5 แผ่น อยู่ด้านหน้าพระอุโบสถทั้ง 5 แผ่น

ลวดลายแม่แบบที่ 8 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

ลายเป็นลายเลียนแบบธรรมชาติ เป็นลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ แม่แบบนี้มีแต่ลายพรรณพฤกษา และโชดหินประกอบ ไม่มีภาพสัตว์ เป็นลายดอกเบญจมาศสีม่วงแดง ออกดอกสะพรั่งเต็มต้น มีทั้งดอกตูม ดอกแรกแย้ม และดอกบานเต็มที่ กลีบดอกซ้อนกันหลายชั้น ใบมีขอบหยัก ลำต้นแตกกิ่งก้านสาขา มีต้นหญ้าใบเรียวยาวขึ้นเป็นกออยู่ใกล้ ๆ ส่วนโชดหินเห็นเพียงเล็กน้อย เพราะถูกแผ่นหินอ่อนปูพื้นปิดทับ

การเขียนลายแม่แบบที่ 8 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

การเคลือบ เคลือบพื้นผิวหน้าด้วยเคลือบสีขาว แล้วระบายสีลวดลายด้วยสีบนเคลือบ

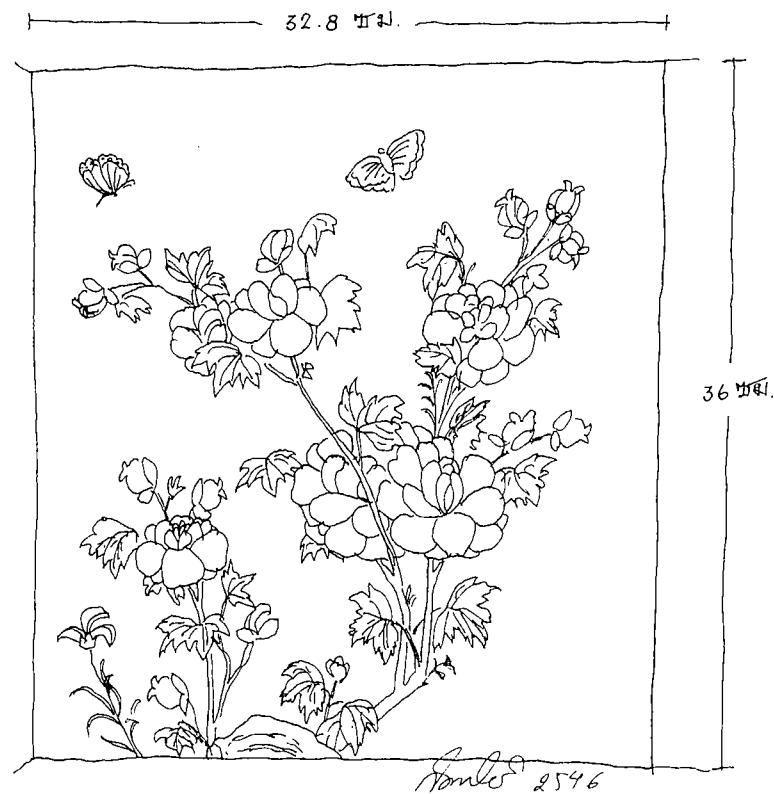
การระบายสีใช้สีบนเคลือบด้วยวิธีการต่าง ๆ ได้แก่ การแต้มสีด้วยพู่กัน การขีดสีหรือขีดสี การระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น การระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น โดยมีรายละเอียดดังนี้

ดอกเบญจมาศสีม่วงแดงใช้วิธีการแต้มสีเป็นรอยพู่กัน และทั้งน้ำหนักอ่อนแก่ของเส้นรอยพู่กัน และน้ำหนักอ่อนแก่ของกลีบดอกแต่ละกลีบ ทำให้ดูเหมือนกลีบมีน้ำหนักขึ้นมา ช่างเขียนสีต้องมีความชำนาญในการใช้พู่กัน และการลำดับชั้นการเขียนก่อนหลังในแต่ละกลีบเป็นอย่างดี จึงจะทำให้กลีบดอกดูซ้อนกันเป็นชั้น ๆ จนถึงกลีบชั้นในสุด แล้วใช้ปลายพู่กันขีดสีออกจนเห็นพื้นกระเบื้องเป็นลายเส้นรอบกลีบแต่ละกลีบทำเหมือนตัดเส้น แต่บางดอกก็ไม่ทำ

ลำต้นระบายสีเขียวเข้มและใช้สีดำจาง ๆ ทำน้ำหนักเงาเข้มด้านหนึ่ง แล้วเขียนลายเส้นสีดำเน้นบางส่วน และทำลักษณะเปลือกของลำต้นด้วย ใบไม่มีขอบหยักสามแฉก ระบายสีเขียวเข้มและทำน้ำหนักอ่อนแก่ด้วยสีดำ สีเหลือง โดยระบายแบบสีน้ำ แล้วตัดเส้นลายใบด้วยสีดำ เน้นขอบใบด้วยสีดำเป็นบางส่วน มีการป้ายสีเขียวอมดำจาง ๆ ตามลำต้นเป็นใบอ่อนที่แตกยอด กอหญ้าระบายสีเหลือง สีชมพู สีน้ำตาลมีทั้งระบายเรียบ และระบายเกลี่ยสีให้กลมกลืน

สีที่ใช้ ใช้หลายสีคือ สีม่วงแดง สีเขียวเข้ม สีดำ สีเหลือง สีชมพู สีน้ำตาล สีน้ำเงิน

แม่แบบที่ 9 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

ภาพประกอบ 26 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 9 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

ภาพประกอบ 27 แม่แบบที่ 9 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

รูปแบบแม่แบบที่ 9 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

แผ่นกระเบื้องเป็นกระเบื้องสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวตั้ง พื้นกระเบื้องเป็นพื้นแบนเรียบ ขนาดกว้างประมาณ 36 ซม. ยาวประมาณ 32.8 ซม. มีจำนวน 6 แผ่น มีอยู่ด้านหน้าพระอุโบสถ 1 แผ่น ด้านหลังพระอุโบสถ 5 แผ่น

ลวดลายแม่แบบที่ 9 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

ลวดลายเป็นลายเลียนแบบธรรมชาติ เป็นลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่างๆ ประกอบด้วย ต้นเบญจมาศต้นใหญ่ และต้นเล็ก อิงแอบโขดหิน มีดอกสะพรั่ง ทั้งดอกตูม ดอกแย้มบาน ดอกบานเต็มที่ ใบมี 3 แฉก แต่ละแฉกมีขอบหยักลึก ต้นหญ้าออกดอกหนึ่งดอกที่ปลายยอด ใบหญ้าแตกจากข้อของลำต้น เป็นใบเล็กยาวเรียว สัตว์ประกอบด้วย ฝั่สองตัว กำลังขยับปีกบินล่อลม

การเขียนลายแม่แบบที่ 9 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

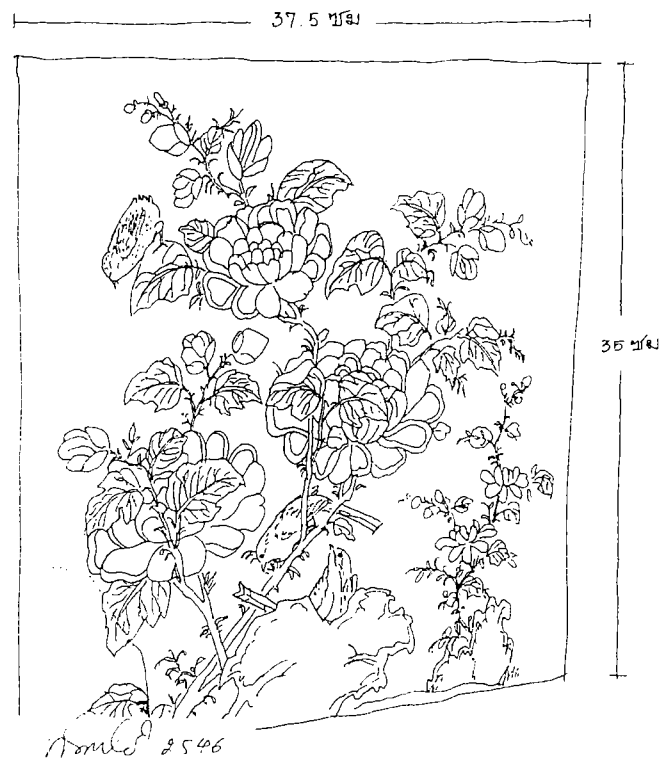
การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวหน้าด้วยเคลือบสีขาว แล้วเขียนลายด้วยสีบนเคลือบ การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีหลายวิธีคือ การแต้มสีด้วยพู่กัน การระบายสีอ่อนแก่แล้ว ตัดเส้น การขีดสีหรือขีดสีด้วยพู่กัน การระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น โดยมีรายละเอียดดังนี้

ดอกเบญจมาศสีม่วงแดงใช้วิธีการแต้มสีด้วยพู่กัน โดยทึ้งน้ำหนักอ่อนแก่ของเส้นรอยพู่กัน และน้ำหนักอ่อนแก่ของกลีบดอก แต่ละกลีบทำให้ดูเหมือนกลีบดอกม้วนหนุนขึ้น กลีบดอกที่ซ้อนกันหลายชั้น แสดงถึงความชำนาญของช่างในการใช้พู่กันและการลำดับการระบายสีกลีบดอกไม้ แล้วใช้ปลายพู่กันขีดสีออกจนเห็นพื้นกระเบื้องเป็นลายเส้นรอบกลีบแต่ละกลีบ เหมือนการตัดเส้น ดอกตูมใช้สีเหลืองเกลี่ยสีม่วงแดงให้อ่อนแก่กลมกลืนกัน

ลำต้นระบายสีเขียวเข้ม และใช้สีดำจาง ๆ ทำน้ำหนักเงาด้านหนึ่ง ทำให้ดูกลม แล้วเขียนลายเส้นเป็นลายเปลือกของลำต้น และเน้นขอบด้วยลายเส้นสีดำ ใบไม้ระบายสีเขียวเข้ม แล้วระบายสีดำจาง ๆ ทำน้ำหนักอ่อนแก่ และเน้นขอบด้วยลายเส้นสีดำ ต้นหญ้าออกดอกที่ปลายยอด ตัดเส้นกลีบด้วยสีส้มด้านใน กลีบระบายสีเหลือง ด้านนอกระบายสีส้ม แต้มจุดสีขาว ฝั่สองระบายปีกสีเหลือง และขอบปีกสีฟ้าเป็นสีพื้นด้วยวิธีการระบายสีเรียบ แล้วตัดเส้นลายปีก และขอบปีกด้วยสีดำบนพื้นสีเหลือง แต้มจุดขาวบนพื้นสีฟ้า โขดหินระบายสีอ่อนแก่ด้วยสีน้ำเงิน โดยเกลี่ยแบบทิ้งรอยแปรง แล้วตัดเส้นหนักเบาสีดำ

สีที่ใช้ ใช้หลายสี ได้แก่ สีม่วงแดง สีเหลือง สีฟ้า สีส้ม สีเขียว สีเขียวเข้ม สีดำ สีน้ำเงิน สีขาว

แม่แบบที่ 10 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

ภาพประกอบ 28 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 10 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

ภาพประกอบ 29 แม่แบบที่ 10 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

รูปแบบแม่แบบที่ 10 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

แผ่นกระเบื้องเป็นกระเบื้องสี่เหลี่ยมผืนผ้า พื้นกระเบื้องเป็นพื้นแบนเรียบ ขนาดกว้างประมาณ 35 ซม. ยาวประมาณ 37.5 ซม. มีจำนวน 9 แผ่น อยู่ด้านหน้าพระอุโบสถ 3 แผ่น ด้านหลังพระอุโบสถ 5 แผ่น ด้านข้างทิศเหนือ 1 แผ่น

ลวดลายแม่แบบที่ 10 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

ลวดลายเป็นลายเลียนแบบธรรมชาติ เป็นลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ ประกอบด้วย ต้นพุทธานแตกกิ่งก้าน ออกดอกสีแดง บานเต็มที่มีกลีบซ้อนกันแน่นและดอกตูม ใบมีขอบหยัก ลำต้นมีใบอ่อนแตกยอด ต้นไม้เล็กแตกกิ่งก้าน ออกดอกสีเหลือง อิงแอบโขดหินทั้งสองต้น สัตว์ในภาพเป็นนกชนิดเดียวกัน สามตัวอยู่ในท่าทางต่าง ๆ กัน บางตัวเกาะอยู่ในชอกหิน บางตัวเกาะอยู่บนกิ่งไม้ บางตัวเกาะอยู่ที่ใบปลายกิ่ง นกมีสีสันสวยงาม ปลายขนหางเป็นแถบ โขดหินเป็นชะง่อน ตะปุ่มตะป่ำ

การเขียนลายแม่แบบที่ 10 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวหน้าด้วยเคลือบสีขาว แล้วระบายสีลวดลายด้วยสีบนเคลือบ การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีหลายวิธีคือ การระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น การระบายสีอ่อนแก่ แล้วตัดเส้น การตัดเส้นแล้วระบายสี การแต้มสีด้วยพู่กัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

ดอกพุทธานใช้วิธีการตัดเส้นแล้วระบายสีอ่อนแก่ โดยตัดเส้นด้วยสีเหลืองอมน้ำตาล แล้วระบายสีแดงเข้ม ใช้สีขาวเกลี่ยผสมให้มีน้ำหนักอ่อนแก่ และใช้วิธีตัดเส้นแล้วระบายสีเรียบ ผสมอยู่ในดอกเดียวกัน ลำต้นระบายสีเขียวอ่อน แล้วระบายขอบด้านหนึ่งด้วยสีดำจาง ๆ ทำให้มีแสงเงา แล้วตัดเส้นหนักเบาด้วยลายเส้นสีดำ ในส่วนเงาและขอบลำต้น มีการแต้มปลายพู่กันเล็กด้วยสีเทาตามลำต้น และยอดด้วยสีเทา โดยทิ้งน้ำหนักการป้ายด้วยพู่กันไว้อย่างสวยงาม ใบระบายสีเขียวเข้มทำน้ำหนักอ่อนแก่ด้วยสีดำ สีเหลืองและเขียวอ่อน โดยระบายสีก่อนแล้วตัดเส้นลายใบด้วยสีดำ และตัดเส้นหนักเบาขอบใบด้วยสีดำ

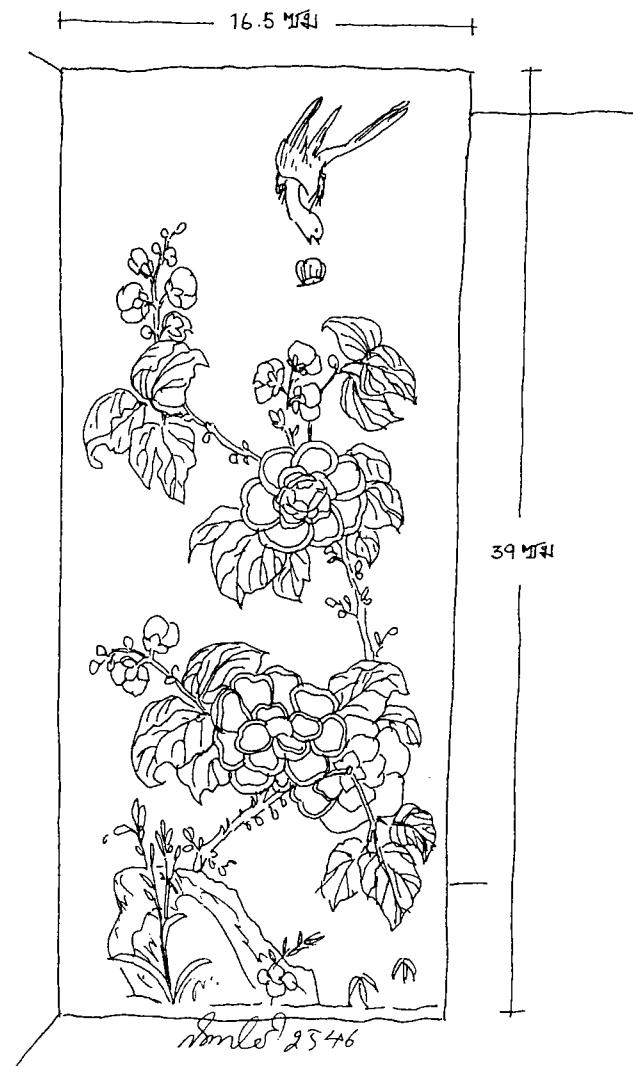
ต้นไม้เล็กระบายพื้นกลีบดอกด้วยสีเหลือง โคนกลีบเกลี่ยด้วยสีม่วงแดงจาง ๆ ให้มีน้ำหนักเข้มตัดเส้นกลีบดอกด้วยสีส้ม เขียนเส้นลายในกลีบด้วยสีเหลืองอมน้ำตาล ใบระบายสีเขียวเข้ม สีเขียวอ่อน ทำแสงเงาด้วยสีดำ ตัดเส้นลายใบและเส้นหนักเบาที่ขอบใบด้วยสีดำ ลำต้นระบายสีเขียวอ่อนเน้นขอบด้วยสีดำ แต้มใบอ่อนที่แตกยอดตามลำต้นด้วยสีเทา ทำให้ดูนุ่มนวลมีระยะใกล้ไกล

นกระบายสีพื้นด้วยสีขาว สีฟ้า สีม่วง ระบายตาสีเขียว ลูกตานกสีดำ ปากสีส้ม ขนนกสีน้ำตาลแดง ระบายลายจุดหลังนกด้วยสีฟ้า แล้วเขียนลายเส้นสีแดงเล็ก ๆ เป็นขนนกผสมผสานกับเส้นสีฟ้า และทำลายเส้นที่ปลายขนหาง เน้นรายละเอียดด้วยเส้นสีดำ

โขดหินที่เป็นชะง่อน ตะปุ่มตะป่ำ ระบายสีอ่อนแก่ แล้วตัดเส้นด้วยสีน้ำเงินเกลี่ยน้ำหนักแบบทิ้งรอยแปร่งด้วยการใช้สีน้ำเงินให้เจือจาง เน้นขอบและส่วนลึกของโขดหินด้วยสีน้ำเงิน แล้วเน้นขอบโขดหินด้วยสีดำ

สีที่ใช้ ใช้หลายสีคือ สีแดงเข้ม สีขาว สีเหลือง สีดำ สีเหลืองอมน้ำตาล สีน้ำเงิน สีเขียวเข้ม สีเขียว สีเขียวอ่อน สีเหลือง สีฟ้า สีส้ม สีน้ำตาลแดง สีเทา

แม่แบบที่ 11 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

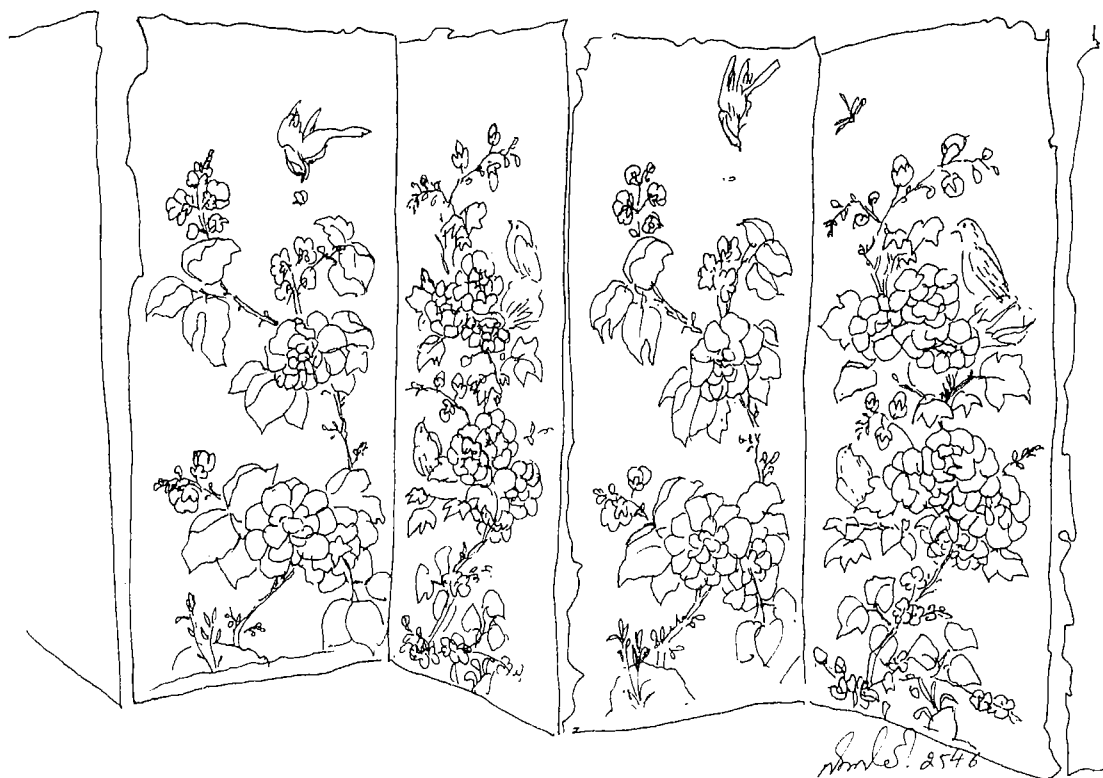
ภาพประกอบ 30 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 11 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

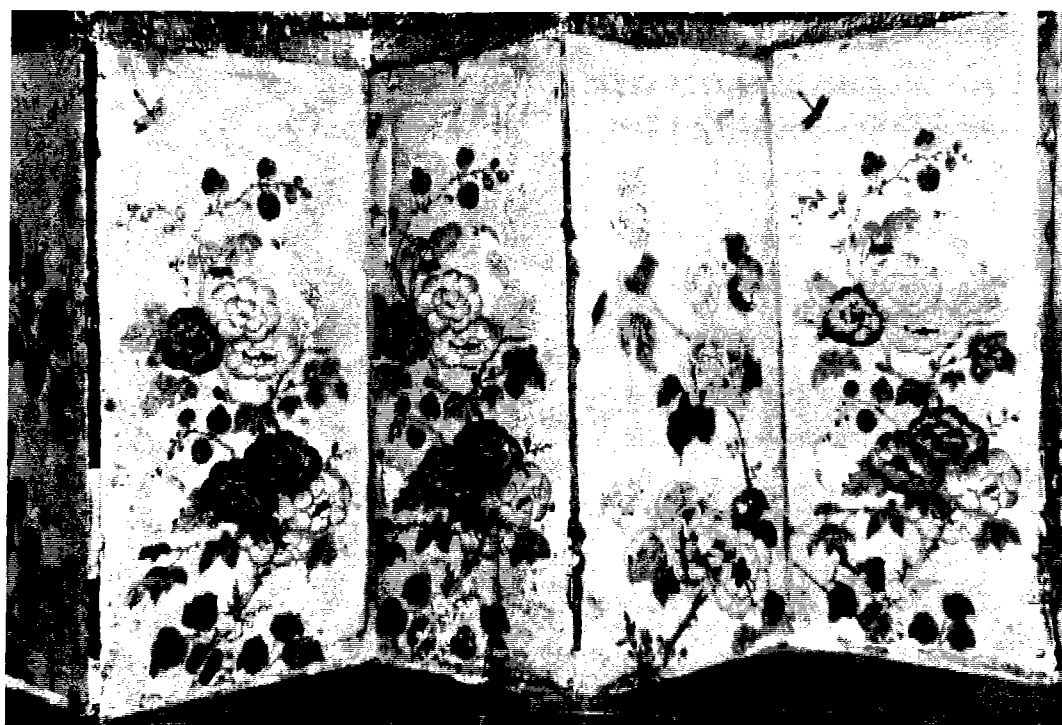
ภาพประกอบ 31 แม่แบบที่ 11 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

แม่แบบที่ 11 เป็นกระเบื้องตกแต่งที่ฐานย่อมุมไม้สิบสองของสองข้างบันได ทั้ง 6 บันได ซึ่งอยู่ด้านหน้าพระอุโบสถ 3 บันได ด้านหลังพระอุโบสถ 3 บันได แม่แบบที่ 11 นี้ใช้คู่กับแม่แบบที่ 12

การเรียงกระเบื้องแม่แบบที่ 11 และแม่แบบที่ 12 มีรูปแบบไม่แน่นอน ดังภาพลายเส้นที่แสดงการเรียงกระเบื้องที่ย่อมุมฐานปัทมบริเวณข้างบันได

ภาพประกอบ 32 ภาพลายเส้นการเรียงกระเบื้องแม่แบบที่ 11 และแม่แบบที่ 12 ที่แตกต่างกัน

ภาพประกอบ 33 การเรียงกระเบื้องแม่แบบที่ 11 และแม่แบบที่ 12 ที่แตกต่างกัน

รูปแบบแม่แบบที่ 11 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

แผ่นกระเบื้องเป็นกระเบื้องสีเหลี่ยมผืนผ้าแนวตั้ง พื้นกระเบื้องเป็นพื้นแบนเรียบขนาดกว้างประมาณ 39 ซม. ยาวประมาณ 16.5 ซม. มีจำนวน 24 แผ่น อยู่ด้านหน้าพระอุโบสถ 12 แผ่น อยู่ด้านหลังพระอุโบสถ 12 แผ่น

ลวดลายแม่แบบที่ 11 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

ลวดลายเป็นลายเลียนแบบธรรมชาติ เป็นลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ ประกอบด้วยต้นพุทธาน อิงแอบโขดหิน ลำต้นแตกกิ่งก้าน มีดอกเต็มต้น ดอกเห็นทั้งด้านหน้าและด้านหลัง กลีบดอกเขียนเส้นกลีบซ้อนสองชั้น ปลายกิ่งมีช่อดอกตูม ใบมีขอบหยักตื้น ๆ ลำต้นมียอดอ่อนผลิใบเป็นระยะ ต้นหญ้าขึ้นอยู่ด้านหน้าโขดหิน มีใบเรียวยาวออกดอกอยู่ปลายยอด ภาพสัตว์ประกอบด้วยนกกำลังบินจวดเจวียนทั้งตัวลงไล่จับผีเสื้อ

การเขียนลายแม่แบบที่ 11 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวหน้าด้วยเคลือบสีขาว แล้วระบายสีลวดลายด้วยสีบนเคลือบ การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น การระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น การตัดเส้น แล้วระบายสี โดยมีรายละเอียดดังนี้

ดอกพุทธานตัดเส้นกลีบดอกสองเส้นซ้อนขนานกันด้วยสีเหลืองอมน้ำตาล แล้วระบายสีอ่อนแก่ในแต่ละกลีบด้วยสีแดง และสีม่วงเข้ม ทำให้น้ำหนักอ่อนแก่ด้วยสีขาวเกลี่ยสีอย่างกลมกลืน พื้นระหว่างเส้นคู่ของกลีบระบายสีอ่อนของสีดอก เกสรกลางดอกระบายสีเหลือง ดอกตูมระบายสีแดงเกลี่ยสีให้อ่อนแก่ด้วยสีขาว กลีบเลี้ยงใช้สีม่วงผสมกับสีเขียวไข่นกการเวก

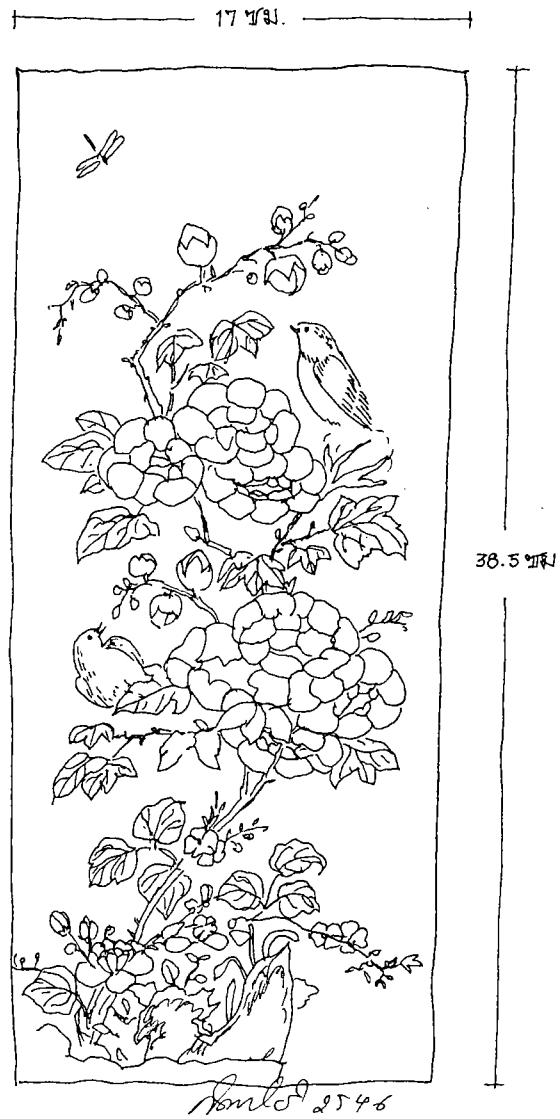
ลำต้นระบายสีเขียวเข้ม ทำน้ำหนักเงาด้วยการระบายสีดำจาง ๆ ที่ลำต้น แล้วตัดเส้นหนักเบาด้วยสีดำ ระบายสีหลายสี ได้แก่ สีเขียวเข้ม สีเหลือง สีม่วงเข้ม สีเขียวอ่อน สีน้ำตาลแดง ใช้วิธีการระบายสีเรียบ โดยทั้งน้ำหนักสีแบบสีน้ำแล้วตัดเส้น และการระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น ยอดอ่อนที่ผลิใบตามลำต้น ระบายสีเขียวอมดำจาง ๆ

ต้นหญัาระบายสีเขียวเข้มโดยเกลี่ยสีอ่อนแก่กลมกลืนกัน แล้วเน้นด้วยเส้นสีดำ ระบายดอกสีม่วงแดง โขดหินระบายสีอ่อนแก่ด้วยสีน้ำเงิน เกลี่ยให้น้ำหนักอ่อนแก่แล้วทิ้งรอยพู่กัน ทำให้มีลักษณะหยาบเหมือนผิวของหิน ตัดเส้นหนัก เบาด้วยสีดำ

นกระบายสีอ่อนแก่หลายสีคือ สีฟ้า สีเหลือง สีชมพู สีม่วง เกลี่ยให้กลมกลืนด้วยสีขาว แล้วเขียนลายขนตัว ขนปีก ขนหางด้วยสีเข้มของสีที่ระบาย ตัดเส้นหนักเบาด้วยสีดำ ผีเสื้อระบายตัวสีเหลือง ระบายปีกสีอ่อนแก่ด้วยสีฟ้า สีชมพูเกลี่ยด้วยสีขาว เขียนหนวดและตัดเส้นด้วยสีดำ

สีที่ใช้ ใช้หลายสี ได้แก่ สีแดง สีม่วงเข้ม สีขาว สีเหลือง สีเหลืองอมน้ำตาล สีเขียวอ่อน สีเขียว สีเขียวเข้ม สีเขียวไข่นกการเวก สีดำ สีน้ำเงิน สีม่วงแดง สีฟ้า สีชมพู สีน้ำตาลแดง

แม่แบบที่ 12 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

ภาพประกอบ 34 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 12 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

ภาพประกอบ 35 แม่แบบที่ 12 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

แม่แบบที่ 12 เป็นกระเบื้องตกแต่งที่ฐานย่อมุมไม้สิบสองของฐานพระอุโบสถอยู่ของสองข้างบันได ซึ่งอยู่ด้านหน้าพระอุโบสถ 3 บันได ด้านหลังพระอุโบสถ 3 บันได แม่แบบที่ 12 มักใช้คู่กับแม่แบบที่ 11

รูปแบบแม่แบบที่ 12 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

แผ่นกระเบื้องเป็นกระเบื้องสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวตั้ง พื้นกระเบื้องเป็นพื้นแบนเรียบขนาดกว้างประมาณ 38.5 ซม. ยาวประมาณ 17 ซม. มีจำนวน 28 แผ่น อยู่ด้านหน้าพระอุโบสถ 16 แผ่น ด้านหลังพระอุโบสถ 12 แผ่น

ลวดลายแม่แบบที่ 12 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

ลวดลายเป็นลายเลียนแบบธรรมชาติ เป็นลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่างๆ ประกอบด้วย ต้นพุทตาน ต้นไม้เล็ก และต้นหญ้า อิงแอบโขดหิน ต้นพุทตานแตกกิ่ง ก้าน ออกดอกบานเต็มต้นสีต่าง ๆ

มีดอกตูมเป็นช่ออยู่ปลายยอด ดอกพุดตานมีกลีบดอกม่วงเข้มเกสร ใบเป็นแฉก 3 - 5 แฉก ต้นไม้เลื้อยออกดอกอยู่ข้างซอกหิน อีกต้นหนึ่งมีลักษณะเป็นเถา เอนกิ่งออกดอกเป็นช่อ และต้นหญ้าใบยาวเรียว โขดหินเป็นซอกเขา ภาพสัตว์ประกอบด้วยนกสองตัว ตัวหนึ่งจับปลายใบไม้ อีกตัวหนึ่งจับที่ดอกไม้ปลายกิ่งกำลังเล็งมองที่แมลงปอที่บินลงมาที่ต้นพุดตาน

การเขียนลายแม่แบบที่ 12 ของกระเบื้องที่ฐานปัทมพระอุโบสถ

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวหน้าด้วยเคลือบสีขาว แล้วระบายลวดลายด้วยสีบนเคลือบ การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น การระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น การตัดเส้น แล้วระบายสี การแต้มสีด้วยพู่กัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

ดอกพุดตานใช้วิธีตัดเส้นด้วยสีเหลืองอมน้ำตาล แล้วระบายสีด้วยสีส้ม สีฟ้า สีม่วง สีชมพู ทำน้ำหนักอ่อนแก่ด้วย สีขาว แล้วเขียนลายเส้นถี่ ๆ เพิ่มน้ำหนักในแต่ละกลีบด้วยสีเข้มของสีดอกแต่ละดอก บางแผ่นใช้สีน้ำตาลระบายสีดอกแทนการใช้สีส้ม ปลายยอดมีดอกตูมออกดอกเรียงไล่จนปลายกิ่ง แต่ละกิ่งใบมีห้าแฉก ระบายสีเรียบทั้งน้ำหนักแบบสีน้ำด้วยสีเขียวอ่อน สีเขียวเข้ม แล้วตัดเส้นลายใบด้วยสีดำ ตัดเส้นหนัก เบา ขอบใบด้วยสีดำ ลำต้นระบายเรียบด้วยสีเขียวอ่อน แชมด้วยสีเขียวเข้ม ตัดเส้นหนัก เบาด้วยสีดำ

ต้นไม้เล็กระบายดอกสีขาวขอบสีชมพูเป็นช่อ ใบระบายเรียบสีเขียว แล้วตัดเส้นสีดำ บางต้นออกดอกมีกลีบซ้อนกันสีขาว แชมแดง โขดหินระบายสีอ่อนแก่ สีน้ำตาลแดง ระบายขอบเข้ม

ภาพสัตว์ประกอบด้วยนก และแมลงปอ นกระบายสีอ่อนแก่หลายสี คือ สีชมพู สีฟ้า สีเหลือง สีม่วง เกลี่ยให้กลมกลืนด้วยสีขาว เขียนลายเส้นขนปีก ขนตัวนกด้วยสีเข้มของสีที่ระบาย แต้มจุดขาว จุดสีเหลืองเป็นลายนก ปากนกระบายสีส้ม ตัดเส้น และเขียนเส้นขนอ่อนรอบตัวนกด้วยสีเหลืองอมน้ำตาล แมลงปอระบายสีอ่อนแก่ด้วยสีน้ำตาลแดง

สีที่ใช้ ใช้หลายสี ได้แก่ สีส้ม สีน้ำตาลแดง สีชมพู สีฟ้า สีขาว สีเหลือง สีเหลืองอมน้ำตาล สีเขียวอ่อน สีเขียวเข้ม สีดำ สีแดง สีม่วง

กระเบื้องลายพรรณพฤกษาและสัตว์ ๆ ซึ่งเป็นลายดอกกุหลาบ ลายดอกเบญจมาศ ลายดอกพุดตาน ลายดอกไม้แม่เป็นดอกไม้ชนิดเดียวกัน ก็มีการเขียนลักษณะดอกแตกต่างกันไป เช่น ลายดอกกุหลาบในแม่แบบที่ 1 แม่แบบที่ 2 และแม่แบบที่ 3 ของกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ฐานปัทมพระอุโบสถมีลักษณะดอกและสีต่างกัน ลายดอกเบญจมาศในแม่แบบที่ 4 แม่แบบที่ 8 และแม่แบบที่ 9 ของกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ฐานปัทมพระอุโบสถก็มีลักษณะดอกต่างกัน ลายดอกพุดตานในแม่แบบที่ 5 แม่แบบที่ 6 แม่แบบที่ 7 แม่แบบที่ 10 แม่แบบที่ 11 และแม่แบบที่ 12 ก็มีลักษณะดอก สี แตกต่างกัน

ส่วนกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่มีสิงห์โลหะตั้งบังอยู่ที่เชิงบันไดทางเข้าออกพระอุโบสถ มีบางแผ่นที่สามารถเห็นลวดลายได้บ้าง และเป็นลายที่แตกต่างจากแม่แบบทั้ง 12 แบบ แต่ยังคงมีลักษณะลายประเภทเดียวกันคือลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ และมีมือการเขียนลาย

ภาพประกอบ 36 ลวดลายกระเบื้องที่ถูกสิงห์โลหะบัง

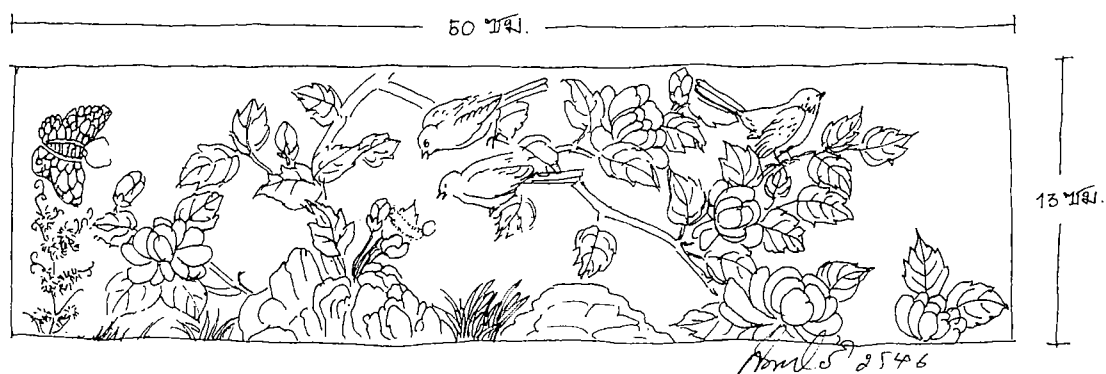
ภาพประกอบ 37 ลวดลายกระเบื้องที่ถูกสิงห์โลหะบัง

1.2 กระเบื้องลูกตั้งบันไดพระอุโบสถ

บันไดทางเข้าออกพระอุโบสถ มีด้านหน้า 3 บันได ด้านหลัง 3 บันได แต่ละบันไดมี 8 ชั้น กระเบื้องเคลือบเขียนสีตกแต่งอยู่ที่บันขึ้น หรือลูกตั้งบันได แม่แบบของลูกตั้งบันไดมีแบบเดียว แล้วเรียงแผ่นกระเบื้องต่อกัน กระเบื้องเป็นกระเบื้องเนื้อดี ส่งมาจากจีนในสมัยรัชกาลที่ 3 ลวดลาย และการเขียนลาย เป็นแบบกระบวนจีน (สมบัติ จำปาเงิน. 2543 : 169) แผ่นกระเบื้องเป็นกระเบื้องสีเคลือบพื้นผ้าแนวอน พื้นกระเบื้องเป็นแผ่นแบนเรียบขนาดกว้างประมาณ 13 ซม. ยาวประมาณ 50 ซม. ลูกตั้งบันไดทุกชั้น เรียงกระเบื้องขนาดเต็มแผ่นและกระเบื้องไม่เต็มแผ่นเศษพื้นที่ริมสองข้างที่เหลือ ติดกระเบื้องไม่เต็มแผ่นขนาดต่าง ๆ กัน มีข้อสังเกตว่า กระเบื้องไม่เต็มแผ่นนั้นเป็นการนำเศษเหลือของกระเบื้องแผ่นริมมาใช้และมักใช้ต่างชั้นกันการเรียงกระเบื้องลูกตั้งบันได มีการเรียงดังนี้

ภาพประกอบ 38 การเรียงกระเบื้องลูกตั้งบันไดทางเข้าพระอุโบสถ

ภาพประกอบ 39 ภาพลายเส้นลวดลายกระเบื้องลูกตั้งบันไดทางเข้าพระอุโบสถ

ภาพประกอบ 40 กระเบื้องลูกตั้งบันไดทางเข้าพระอุโบสถ

ลวดลายของกระเบื้องลูกตั้งบันไดพระอุโบสถ

ลวดลายเป็นลายเลียนแบบธรรมชาติ เป็นลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่างๆ ประกอบด้วยต้นกุหลาบ อิงแอบโขดหิน มีกอหญ้า เถาไม้ขึ้นอยู่ตามซอกหิน มีนก หนอน และผีเสื้อ ประกอบอยู่ในลายการจัดภาพจัดตามแนวนอนของแผ่นกระเบื้อง คือ ต้นกุหลาบเอนกิ่งทอดไปตามแนวนอน มีดอกบานเต็มต้นต่าง ๆ สี นกจับกิ่งไม้กำลังจ้องมองหนอนตัวโตที่เกาะอยู่บนใบกุหลาบ ผีเสื้อกางปีกบินมาที่ดอกไม้ กุหลาบมีกลีบซ้อนหลายชั้น ใบมีขอบหยักเล็ก ๆ แบบใบกุหลาบ โขดหินเหลือบซ้อนกันหลายสี

การเขียนลายของกระเบื้องลูกตั้งบันไดพระอุโบสถ

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบด้วยเคลือบใส ด้วยเป็นกระเบื้องเนื้อดี แล้วเขียนลายด้วยสีบนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีหลายวิธีคือ การระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น การระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น การตัดเส้นแล้วระบายสี การแต้มสีด้วยพู่กัน การขีดสี หรือขีดสี โดยมีรายละเอียดดังนี้

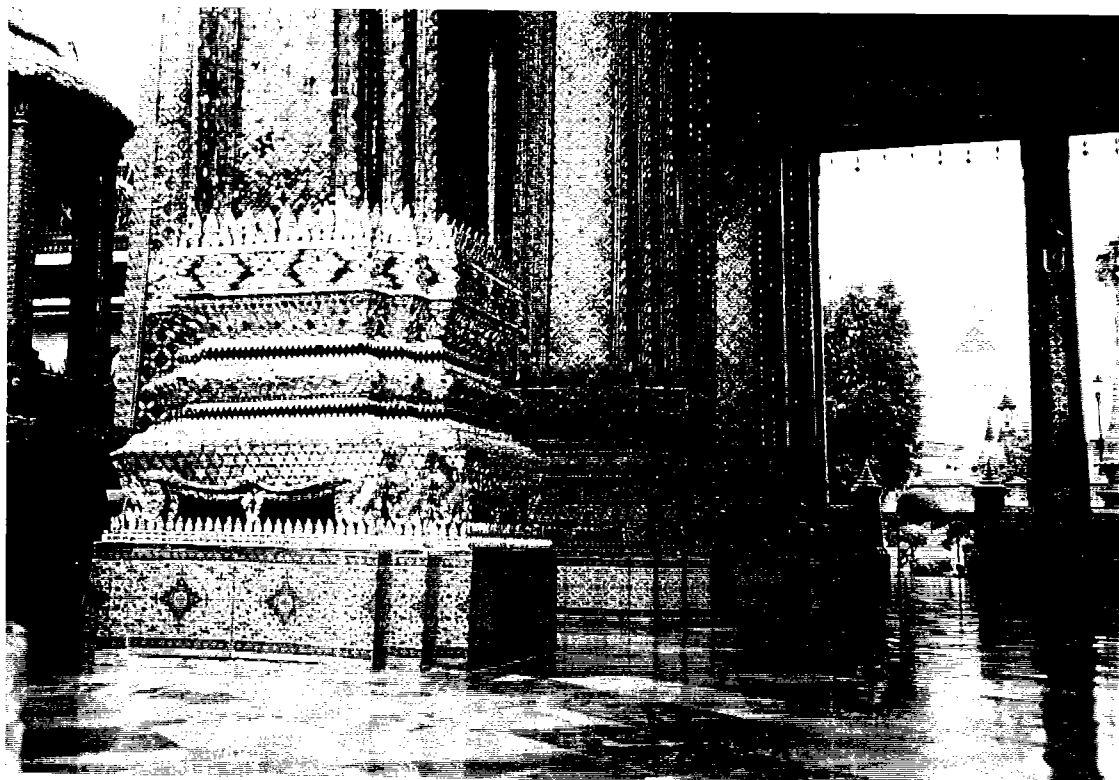
ดอกกุหลาบ ใช้วิธีการตัดเส้น ด้วยสีเหลืองอมน้ำตาล แล้วระบายสีอ่อนแก่ ด้วยสีแดง สีส้ม สีม่วงเข้ม สีม่วงแดง โดยเกลี่ยสีอ่อนแก่ด้วยสีขาว แล้วเขียนลายเส้นถี่ ๆ เพิ่มน้ำหนักอ่อนแก่ด้วยสีเข้มของสีที่ระบาย กลีบกลางดอกระบายสีอ่อนแก่ สีเหลือง ลำต้นกิ่ง ก้านระบายเรียบสีเขียวอ่อน ตัดเส้นขอบด้วยเส้นหนัก เบา ใบกุหลาบระบายสีเขียวอ่อน สีเขียวเข้ม ใบสีเขียวอ่อน เขียนเส้นลายใบด้วยสีดำ ตัดเส้นขอบใบด้วยเส้นหนัก เบาสีดำ ใบสีเขียวเข้ม ใช้วิธีขีดสี หรือขีดสี เป็นเส้นลายใบ ตัดเส้นขอบใบด้วยเส้นหนัก เบา

สีด้า ต้นไม้เล็กเป็นเถาออกดอกเป็นเส้นแฉก ใช้วิธีเขียนลายเส้นสีเทา และสีน้ำตาลแดง ต้นหญ้ารบายเรียบ สีเขียวอ่อน และสีน้ำตาลแดงตัดเส้นสีดำ

นกทั้งสามตัวเป็นนกประเภทเดียวกัน ใช้วิธีการระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น โดยใช้สีเขียวอ่อน สีเหลือง เกือบสีให้อ่อนแก่ กลมกลืนกันเป็นสีพื้นจาง ๆ แล้วตัดเส้นขนนกด้วยสีน้ำตาลเข้ม ตามลักษณะของขนตัว ขนปีก ขนอ่อน ขนหาง ระบายปากสีส้ม ตาสีดำ ขาและเท้าทาสีน้ำตาลแดง หนอนตัวระบายสีอ่อนแก่ด้วยสีส้ม เขียนลายเส้นเป็นขน และหนดด้วยสีส้มเข้ม ผีเสื้อใช้วิธีตัดเส้นเป็นลายปีก ลายปล้องลำตัว และหนดแล้วระบายสีอ่อนแก่ด้วยสีเหลืองอมน้ำตาล โดยใช้สีขาวผสมเกสรให้อ่อนลง และแต้มจุดสีขาวทับเป็นลายอีกด้วย ขอดหินระบายสีแต่ละก้อนต่างกัน โดยสีน้ำตาลระบายสีอ่อนแก่ เป็นตะปุ่มตะป่ำแล้วตัดเส้น ขอดหินสีม่วง สีน้ำเงิน ใช้วิธีตัดเส้นสีดำแล้วระบายสีอ่อนแก่

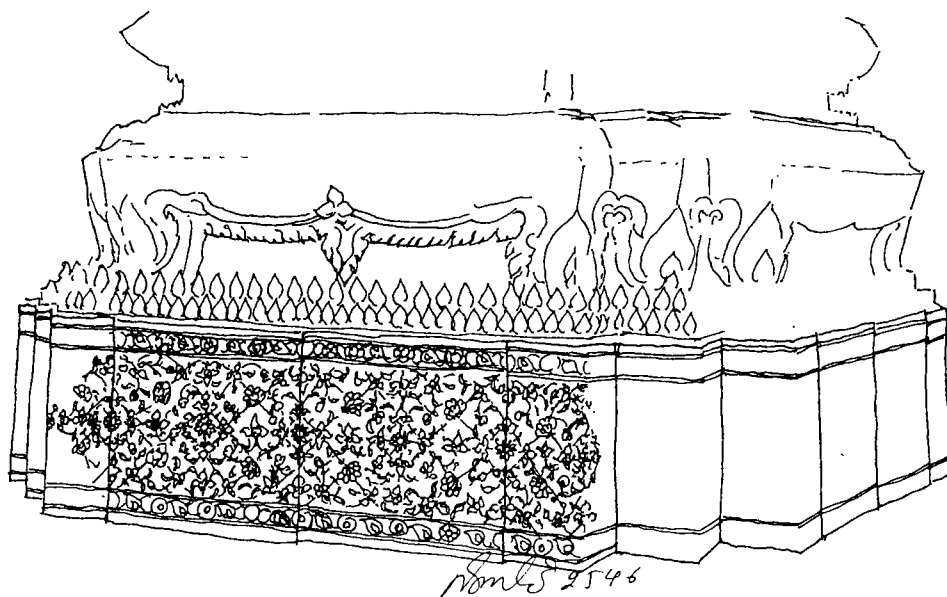
สีที่ใช้ ใช้หลายสี ได้แก่ สีแดง สีม่วงแดง สีม่วงเข้ม สีส้ม สีเหลือง สีน้ำตาล สีเหลือง อดน้ำตาล สีน้ำเงิน สีขาว สีดำ สีเขียวอ่อน สีเขียวเข้ม สีน้ำตาลแดง สีเทา

1.3 กระเบื้องฐานเสาเจดีย์พระอุโบสถ

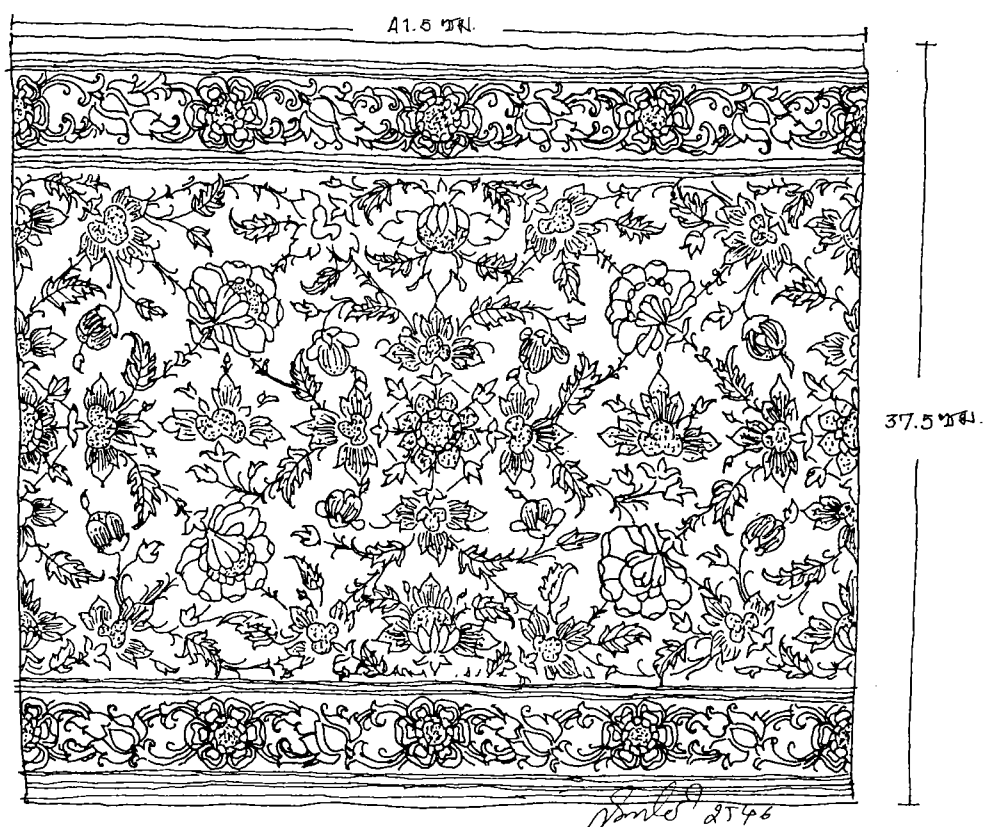
ภาพประกอบ 41 เสาเจดีย์ด้านหลังพระอุโบสถ

เสาเจดีย์พระอุโบสถมีอยู่สี่เจดีย์หน้า 4 ต้น และเจดีย์หลัง 4 ต้น เป็นเสาเหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง ฐานเสาเป็นฐานเท้าสิงห์ กระเบื้องเคลือบเขียนสี มีตกแต่งอยู่ที่หน้ากระดานฐานล่างของเสา เป็นกระเบื้องเนื้อดีที่สั่งมาจากเมืองจีน ในสมัยรัชกาลที่ 3 (สมมติ จำปาเงิน 2542 : 167-168) ลวดลายของกระเบื้องมี 2 แบบ เสาริมสองเสามีลวดลายเหมือนกัน ส่วนเสาคู่กลางมีลวดลายเหมือนกัน แม้แบบของกระเบื้องมี 4 แบบ การเรียงกระเบื้องของเสาคู่กลางทั้ง 4 ต้น มีรูปแบบเหมือนกัน คือ เรียงกระเบื้องสี่เหลี่ยมผืนผ้า แนวนอน 2 แผ่น ไขว้ตรงกลางด้านหน้าเสาทุกด้านของเสา แล้วครอบกระเบื้องย่อมุมที่มุมเสาทุกมุมทั้ง 4 ต้นดังภาพ

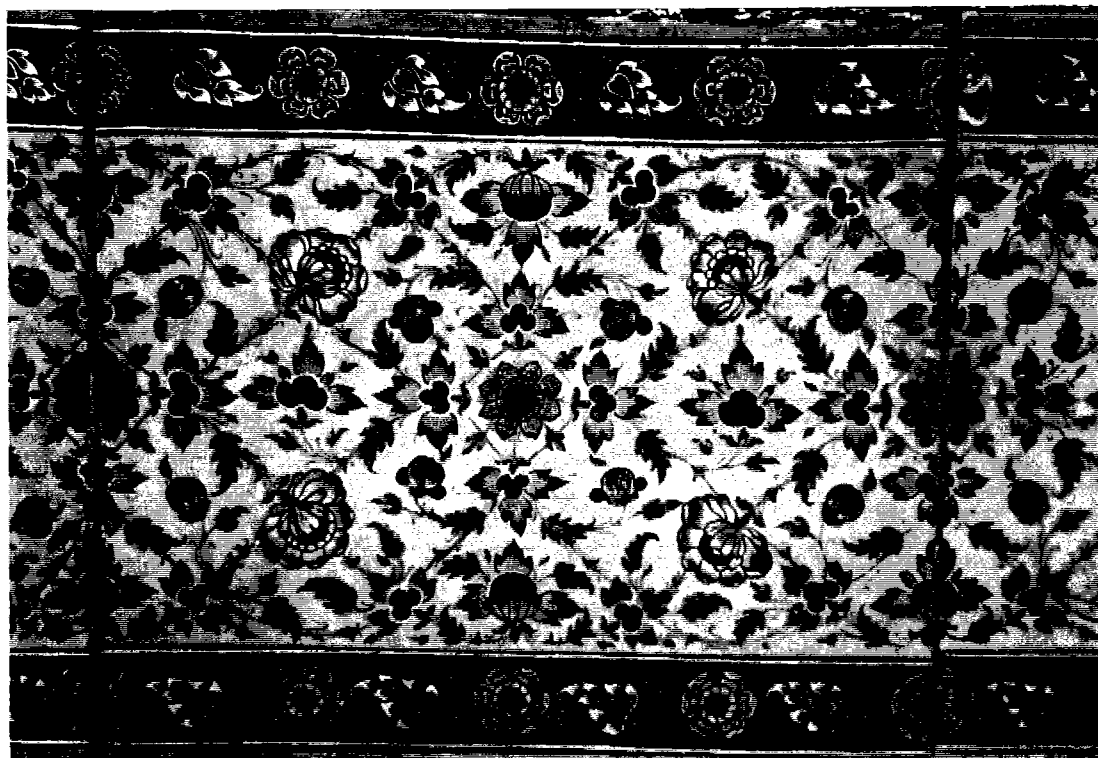

ภาพประกอบ 42 การเรียงกระเบื้องที่ฐานเสาเจดีย์พระอุโบสถ

แม่แบบที่ 1 ของกระเบื้องที่ฐานเสาเจดีย์พระอุโบสถ

ภาพประกอบ 43 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 1 ของกระเบื้องที่ฐานเสาเจดีย์พระอุโบสถ

ภาพประกอบ 44 แม่แบบที่ 1 ของกระเบื้องที่ฐานเสาเจดีย์พระอุโบสถ

แม่แบบที่ 1 เป็นกระเบื้องแม่แบบฐานเสาอยู่กลาง อยู่ที่ฐานเสาด้านหน้าเสาทั้ง 4 ด้าน ด้านละ 2 แผ่น กระเบื้องแต่ละแผ่นประกอบด้วยลาย 2 ลาย คือ ลายหน้ากระดาน และลายขอบบน ขอบล่าง

รูปแบบแม่แบบที่ 1 ของกระเบื้องที่ฐานเสาเจดีย์พระอุโบสถ

แผ่นกระเบื้องเป็นกระเบื้องสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวนอน พื้นกระเบื้องเป็นแผ่นแบนเรียบ ขนาดกว้างประมาณ 37.5 ซม. ยาวประมาณ 41.5 ซม. มีเสาละ 8 แผ่น รวมทั้งหมด 32 แผ่น

ลายหน้ากระดานแม่แบบที่ 1 ของกระเบื้องที่ฐานเสาเจดีย์พระอุโบสถ

ลวดลายเป็นลายไทย เป็นลายเครือเถา หรือลายนาคเกี่ยว มีลักษณะอิทธิพลจีน และตะวันตก การจัดลายเป็นแบบสมมาตร โครงสร้างลายเป็นลายประจำยามใบเทศมีพุ่มใบเทศสี่ทิศ กลางลายมีลายดอกลอยแปดกลีบคล้ายดอกบัวบาน เถาของลายโค้งไขว้กันเป็นลายตาราง ปลายเถามีทั้งลายดอกพุดตานแบบจีน และลายพุ่มใบเทศ ใบของลายเป็นใบอะแคนทัส และการผูกลายมีลักษณะอิทธิพลตะวันตก

การเขียนลายแม่แบบที่ 1 ของกระเบื้องที่ฐานเสาเจดีย์พระอุโบสถ

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นด้วยเคลือบสีขาว แล้วระบายสีลวดลายด้วยสีบนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น การระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น การแต้มสีด้วยพู่กัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

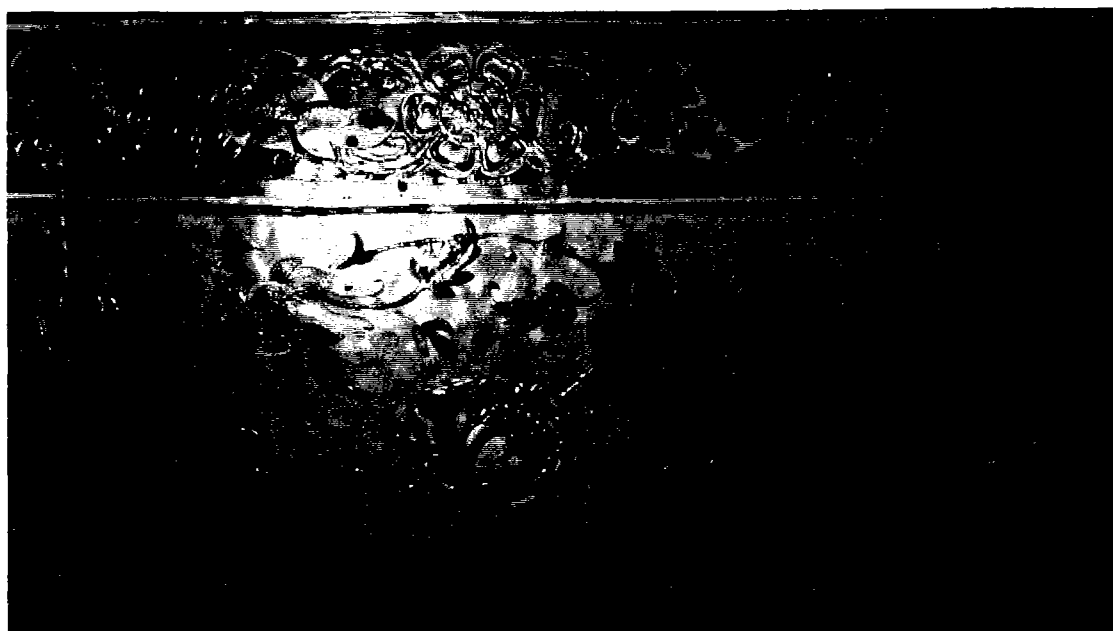
ประจํายามสีทศใบเทศ และพุ่มใบเทศปลายเถาหลาย ระบายสีม่วงแดง มีน้ำหนักร่อนแก่ทำขอบลายสีเข้ม เขียนเส้นลายและตัดเส้นลายใบเทศด้วยสีเข้ม ไล่ลายระบายเรียบสีเหลือง แล้วเขียนเส้นเกสรสีส้ม ดอกลอยแปดกลีบระบายสีเรียบด้วยสีส้ม แล้วเขียนเส้นกลีบสีขาว เกสรระบายสีเหลือง แด้มจุดสีส้ม ตัดเส้นสีแดง กลีบเลี้ยง 3 แฉกระบายสีน้ำเงินตัดเส้นสีดำ

ดอกพุดตานเขียนแบบประดิษฐ์ ระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น โดยระบายกลีบดอกสีชมพูเกลี่ยสีอ่อนแก่ด้วยสีขาว ขอบกลีบสีเข้ม ตัดเส้นสีแดง เกสรระบายเรียบสีเหลือง แล้วแต้มจุดเกสรสีส้ม ดอกตูมระบายสีอ่อนแก่ สีเหลือง สีส้ม หรือสีม่วงแดง ใช้สีขาวเกลี่ยน้ำหนักร่อนแก่แล้วเขียนเส้นลายกลีบและตัดเส้นด้วยสีส้ม หรือสีม่วงแดงตามสีดอก กลีบเลี้ยง 3 แฉกระบายสีน้ำเงิน ตัดเส้นสีดำ ใบอะแคนทัส มีใบเรียวยาวขอบใบหยัก ระบายเรียบสีเขียวเข้ม ทั้งน้ำหนักรูปแบบสีน้ำ เขียนเส้นลายใบ และตัดเส้นหนักเบาด้วยสีดำ มีการแตกใบและยอดอ่อน เขียนแบบธรรมชาติ เถาหลายระบายสีเขียวอ่อนแล้วเขียนเส้นสีดำทับกลางเถาสีเขียว แทนการตัดเส้นขอบ

สีที่ใช้ ใช้หลายสี ได้แก่ สีแดง สีม่วงแดง สีเหลือง สีส้ม สีขาว สีน้ำเงิน สีเขียวเข้ม สีดำ ลายขอบบนและขอบล่างแม่แบบที่ 1 ของกระเบื้องที่ฐานเสาเจดีย์พระอุโบสถ

ภาพประกอบ 45 ภาพลายเส้นลายขอบบนและขอบล่างของกระเบื้องแม่แบบที่ 1 ที่ฐานเสาเจดีย์พระอุโบสถ

ภาพประกอบที่ 46 ลายขอบบนและขอบล่างของกระเบื้องแม่แบบที่ 1 ที่ฐานเสาเจดีย์พระอุโบสถ

ลวดลายเป็นลายไทย เป็นลายดอกกลอยเครือเถาใบเทศหางโต ดอกกลอยเป็นลายดอกจอก มีหกกليب เถาของลายโค้งไขว้กัน ปลายเถาลายเป็นพุ่มข้าวบิณฑ์ใบเทศหางโตคั่นสลับอยู่ระหว่างลายดอกจอกมีขอบกันลายเป็นเส้นสลับลี

การเขียนลายขอบบนและขอบล่างแม่แบบที่ 1 ของกระเบื้องที่ฐานเสาเจดีย์พระอุโบสถ

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นด้วยเคลือบสีขาว แล้วระบายสีเป็นสีพื้นลายด้วยสีดำ แล้วระบายสีลวดลายทับอีกครั้งหนึ่ง

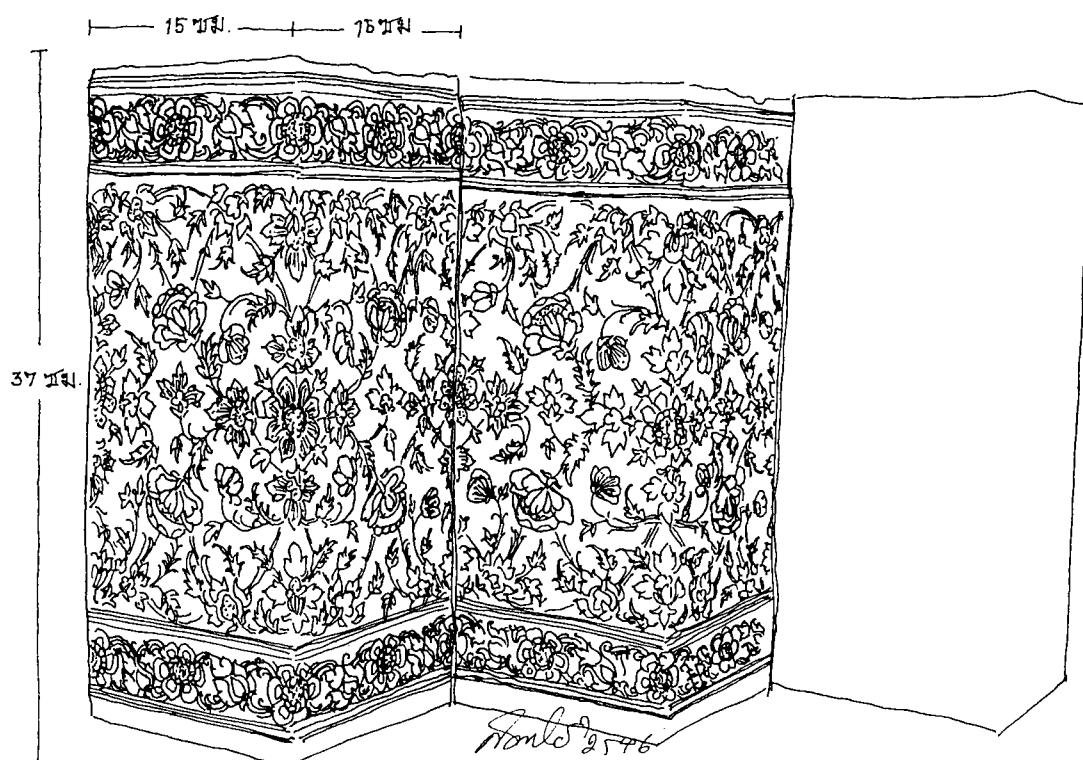
การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น และการระบายสีอ่อนแก่ด้วยการเขียนเส้นถี่ ๆ แล้วตัดเส้น โดยมีรายละเอียดดังนี้

ลายดอกจอกระบายสีเรียบด้วยสีม่วงแดง สีม่วงอ่อน แล้วตัดเส้นด้วยสีขาว กลีบหุ้มเกสรระบายสีม่วงอ่อน เว้นขอบสีม่วงแดงเป็นขอบตัดเส้น เกสรระบายเรียบสีเหลืองแต้มจุดสีส้ม เถาลายระบายเรียบสีเขียวเข้ม ตัดเส้นขอบด้วยสีเหลือง เขียนลายเส้นขดม้วนสีเหลืองตกแต่งเถาลาย เขียนเส้นในเถาด้วยสีดำ ทับบนสีเขียวเข้ม

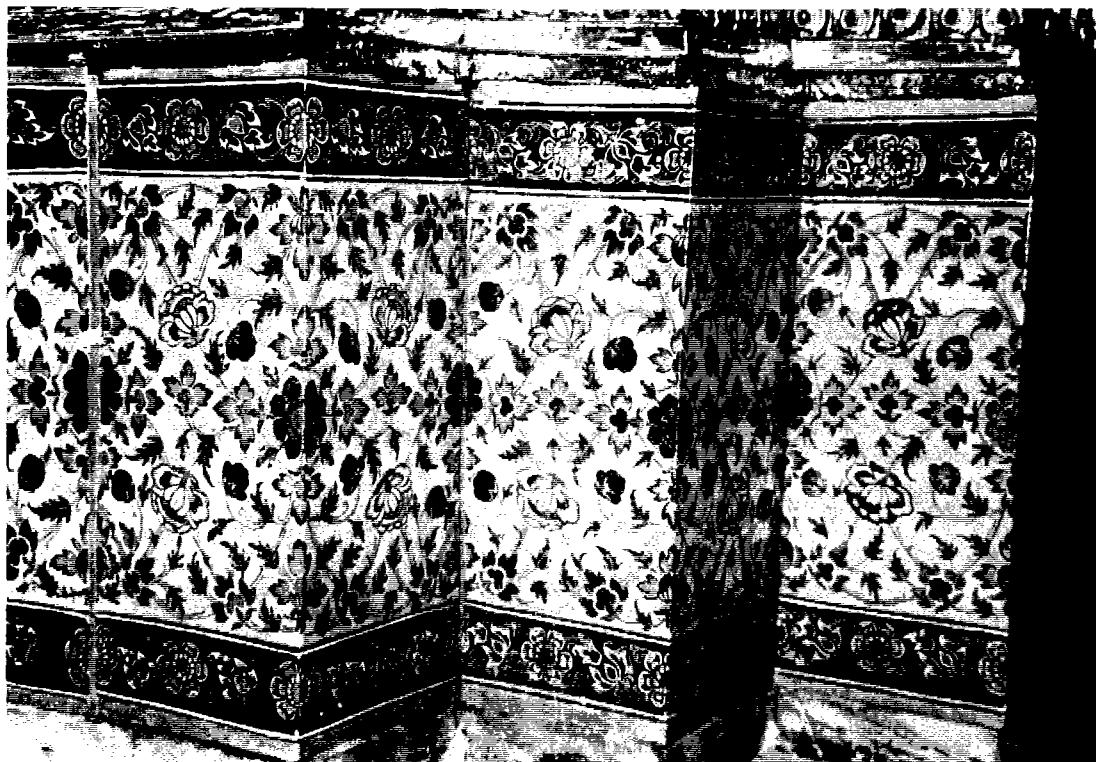
พุ่มข้าวบิณฑ์ใบเทศหางโต ตัวลายระบายสีอ่อนแก่ โดยระบายพื้นสีขาว แล้วเขียนเส้นลายใบเทศด้วยสีแดง ทำให้เกิดน้ำหนักอ่อนแก่ ไล่ลายระบายสีเหลืองเขียนเส้นเกสรสีส้ม แล้วตัดขอบลายสีขาว ขอบกันลายเป็นเส้นแถบสีน้ำเงิน เว้นพื้นขาวและสีน้ำตาลแดง ขอบนอกสุดสีเขียวไข่นกการเวก

สีที่ใช้ มีหลายสี ได้แก่ สีดำ สีม่วงแดง สีม่วงอ่อน สีเหลือง สีส้ม สีน้ำตาลแดง สีน้ำเงิน สีเขียวเข้ม สีเขียวไข่นกการเวก สีขาว

แม่แบบที่ 2 ของกระเบื้องย้อมุมที่ฐานเสาเจดีย์พระอุโบสถ

ภาพประกอบ 47 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 2 ของกระเบื้องย้อมุมที่ฐานเสาเจดีย์พระอุโบสถ

ภาพประกอบ 48 แม่แบบที่ 2 ของกระเบื้องย้อมมุขที่ฐานเสาเจดียงพระอุโบสถ

แม่แบบที่ 2 เป็นกระเบื้องตกแต่งส่วนย้อมมุขไม้สิบสองของฐานเสาต่อเนื่องกับแม่แบบที่ 1 โดยเริ่มจากแผ่นริมสุดของหน้าเสาแต่ละด้าน มีมุมละ 3 แผ่น ประกอบด้วยลาย 2 ลายคือ ลายหน้ากระดาน และลายขอบบน ขอบล่าง ลักษณะลายคล้ายกับแม่แบบที่ 1

รูปแบบแม่แบบที่ 2 ของกระเบื้องย้อมมุขที่ฐานเสาเจดียงพระอุโบสถ

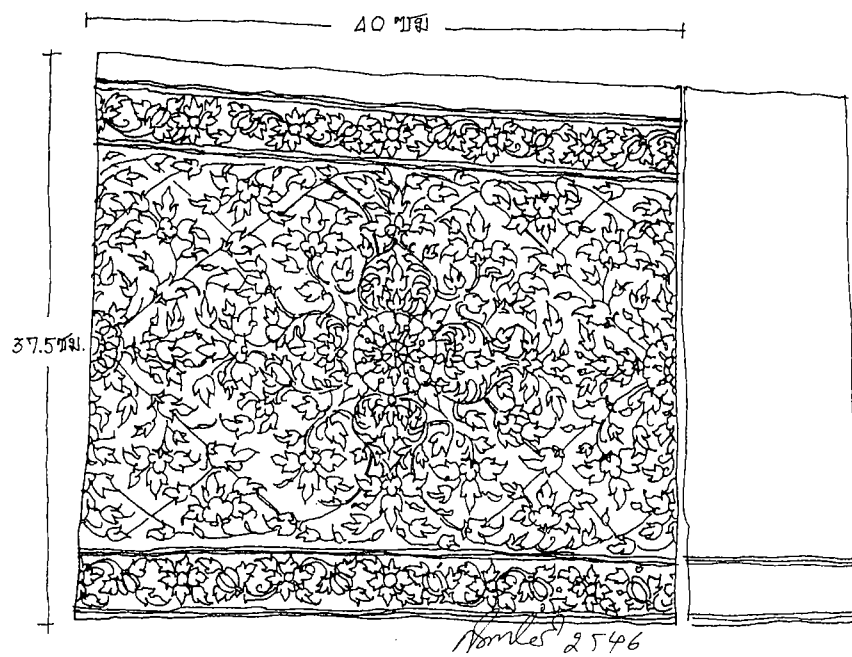
แผ่นกระเบื้องเป็นกระเบื้องอเนกมุขฉากแนวตั้ง พื้นกระเบื้องเป็นพื้นเรียบ ขนาดกว้างประมาณ 37.5 ซม. ยาวจากริมขอบถึงมุขกระเบื้อง ตามการย้อมมุขของกระเบื้องด้านละประมาณ 15 ซม. มีมุมละ 3 แผ่น ตามการย้อมมุขไม้สิบสองของฐานเสาเจดียง รวมทั้งหมด 4 เสา มี 48 แผ่น

ลวดลายแม่แบบที่ 2 ของกระเบื้องย้อมมุขที่ฐานเสาเจดียงพระอุโบสถ

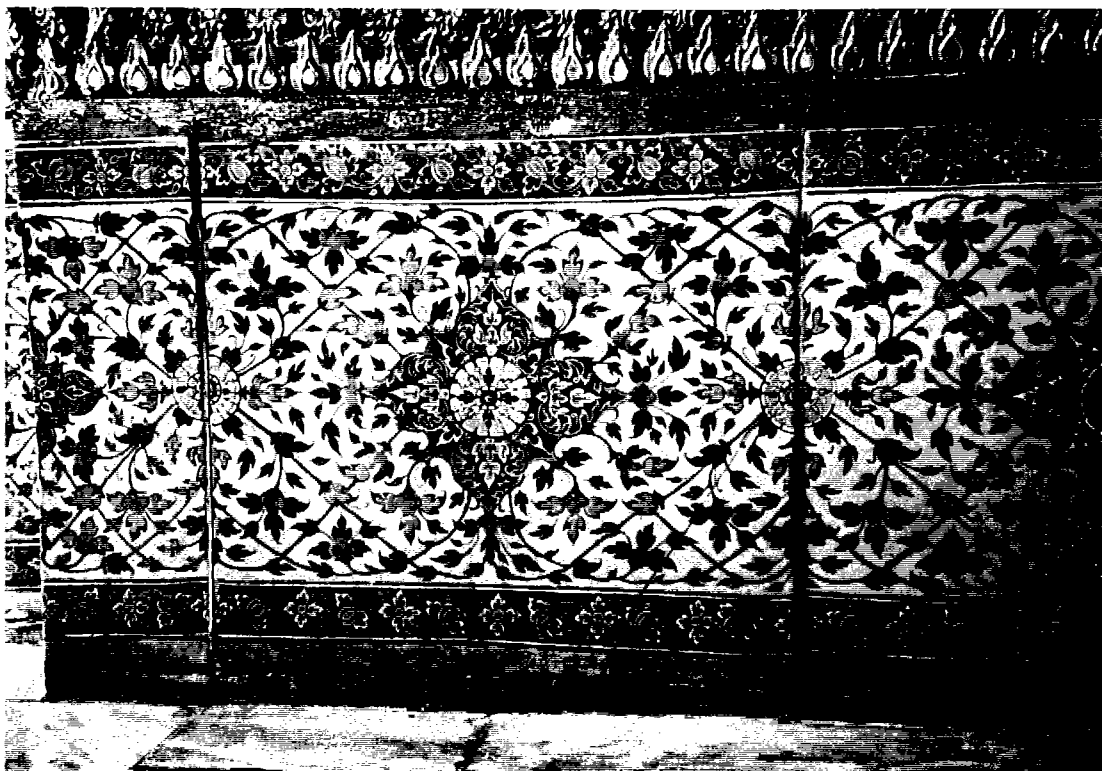
ลวดลายเป็นลายไทย เป็นลายที่ต่อเนื่องกับลายหน้ากระดาน และลายขอบบน ขอบล่าง ลายหน้ากระดานมีลายเหมือนลายด้านหน้าเสา แต่ลดขนาดลายประจำยามใบเทศให้มีขนาดเล็กลง และลดขนาดพุ่มใบเทศให้มีขนาดเล็กลงให้เหมาะสมกับขนาดช่องไฟที่เล็กลงด้วย แต่ยังดูกลมกลืนไม่ขัดตา ลวดลายขอบบน และขอบล่าง ก็บีบช่วงเถาของลายให้สั้นลง เพื่อให้ตัวลายต่อเนื่องกันได้พอดี

แสดงว่า กระเบื้องที่ตกแต่งส่วนย้อมมุขไม้สิบสองของเสา เป็นกระเบื้องที่มีการออกแบบสำหรับส่วนย้อมมุขไม้สิบสองของเสาโดยเฉพาะ การเขียนลายซึ่งประกอบด้วย การเคลือบการระบายสี และสีที่ใช้ มีวิธีการเช่นเดียวกับแม่แบบที่ 1

แม่แบบที่ 3 ของกระเบื้องที่ฐานเสาเจดีย์พระอุโบสถ

ภาพประกอบ 49 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 3 ของกระเบื้องที่ฐานเสาเจดีย์พระอุโบสถ

ภาพประกอบ 50 แม่แบบที่ 3 ของกระเบื้องที่ฐานเสาเจดีย์พระอุโบสถ

แม่แบบที่ 3 เป็นกระเบื้องฐานเสาตันริมที่เจดีย์พระอุโบสถด้านหน้า 2 ตัน ด้านหลัง 2 ตัน กระเบื้องอยู่ที่ด้านหน้าเสาทั้ง 4 ด้าน ด้านละ 2 แผ่น กระเบื้องแต่ละแผ่นประกอบด้วยลาย 2 ลาย คือ ลายหน้ากระดาน และลายขอบบน ขอบล่าง

การเรียงกระเบื้องที่ฐานเสาทั้ง 4 ตัน มีรูปแบบเหมือนกันและเหมือนกับการเรียงกระเบื้องของเสาคู่กลางคือ เรียงกระเบื้องสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวนอน 2 แผ่น ไขว้ตรงกลางด้านหน้าเสาทุกด้านของเสาทั้ง 4 ตัน แล้วครอบกระเบื้องย่อมุมที่มุมเสาทุกมุมดังแผนผัง

รูปแบบแม่แบบที่ 3 ของกระเบื้องที่ฐานเสาเจดีย์พระอุโบสถ

แผ่นกระเบื้องเป็นกระเบื้องสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวนอน พื้นกระเบื้องเป็นแผ่นแบนเรียบ ขนาดกว้างประมาณ 37.5 ซม. ยาวประมาณ 40 ซม. มีเสาะละ 8 แผ่น รวมทั้งหมด 32 แผ่น

ลายหน้ากระดานแม่แบบที่ 3 ของกระเบื้องที่ฐานเสาเจดีย์พระอุโบสถ

ลวดลายเป็นลายไทย เป็นลายประจำยามเครือเถาใบเทศ การผูกลายและตัวลายประจำยามมีลักษณะอิทธิพลตะวันตก ลายประจำยามทำกลีบลายเป็นใบอะแคนท์สกรีนซิก ประกบโค้งเป็นรูปกลีบบัว สี่กลีบของประจำยาม ในกลีบบัวเป็นพุ่มใบเทศ ระหว่างกลีบประจำยามคั่นด้วยใบเทศ กลางลายประจำยามเป็นดอกกลอยกลม 18 กลีบ มีลายใบเทศอยู่กลางดอก ระหว่างลายประจำยามหลัก มีลายประจำยามใบเทศสี่ทิศเป็นลายคั่น กลางลายเป็นดอกกลอย 18 กลีบ เถาลายโค้งไขว้กันเป็นลายตาราง ช่องไฟระหว่างเถาลายเป็นลายดอกใบเทศที่ปลายลาย ที่เถามีใบเทศ และใบไม้ประกอบ

การเขียนลายแม่แบบที่ 3 ของกระเบื้องที่ฐานเสาเจดีย์พระอุโบสถ

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวด้วยเคลือบสีขาว แล้วเขียนลายด้วยสีบนเคลือบ

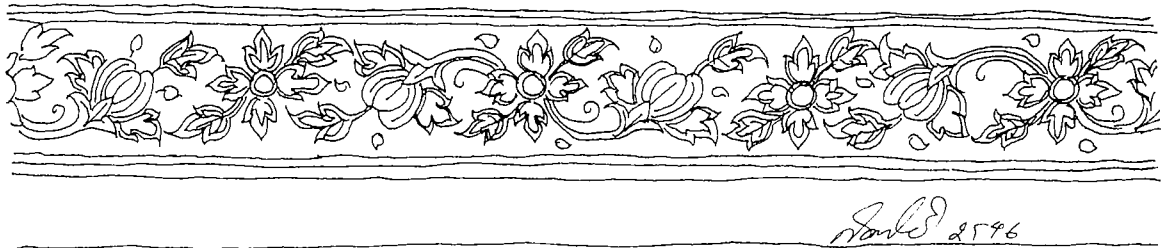
การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น และการแต้มสีด้วยพู่กันดังนี้

ใบอะแคนท์สกรีนซิกที่ประกบโค้งเป็นรูปกลีบบัวของลายประจำยาม ระบายเรียบสีเขียวตัดเส้นขอบใบสีเหลือง เขียนเส้นลายใบสีดำ พุ่มใบเทศกลางใบระบายเรียบสีม่วงอ่อน ตัดเส้นขอบลายสีขาว เส้นลายใบสีม่วงแดง ใบเทศแทรกคั่นระหว่างกลีบบัว ระบายเรียบสีม่วง ตัดเส้นลาย และเส้นลายใบเทศสีขาว ดอกกลอยกลม 18 กลีบ ระบายเรียบสีฟ้า ขอบกลีบเป็นวงกลมหยักเป็นรอยกลีบ ตัดเส้นขอบนอกสีดำ สีขาว สีเหลืองเข้ามาตามลำดับ ใบเทศกลางดอกระบายเรียบสีม่วงสลับม่วงอ่อน ตัดเส้นม่วงเข้ม เส้นลายใบเขียนสีขาว วงกลมในสุดระบายสลับสีดำ ขาว เหลือง เขียว พื้นลายประจำยามระบายสีน้ำตาลแดง ขอบลายประจำยามเขียนเถาใบเทศ ระบายเรียบสีเขียวตัดเส้นสีดำ ปลายลายเป็นดอกใบเทศ เกสรระบายเรียบสีเหลือง เขียนเส้นเกสรสีส้ม มีใบเทศประกอบ 3 กลีบ ระบายเรียบสีม่วงอ่อน ตัดเส้นลาย สีม่วง เขียนเส้นลายใบเทศสีขาว สลับกับดอกสีม่วงเข้ม ตัดเส้นสีม่วง เขียนเส้นลายใบสีขาว เถาและใบไม้ระบายเรียบสีเขียวเข้ม ตัดเส้นและเขียนเส้นลายใบสีดำ

สีที่ใช้ ใช้หลายสีคือ สีม่วงอ่อน สีม่วงเข้ม สีขาว สีดำ สีเขียว สีเขียวเข้ม สีฟ้า สีเหลือง สีส้ม เป็นลายประจำยามเครือเถาใบเทศ

ลายขอบบนและขอบล่างแม่แบบที่ 3 ของกระเบื้องที่ฐานเสาเจดีย์พระอุโบสถ

ลวดลายเป็นลายไทย เป็นลายประจำยามเครือเถาใบเทศแบบลายขอสร้อย มีลายประจำยามสี่กลีบใบเทศ เป็นตัวลาย เถาลายโค้งสลับกัน ปลายเถาเป็นดอกตูม มีกลีบดอกเป็นใบเทศประกอบสองข้าง ระหว่างลายขอสร้อย คั่นด้วยประจำยามสี่กลีบใบเทศ มีใบประกอบสองใบ ขอบลายมีเส้นกันลาย และแถบสีขอบกระเบื้อง

ภาพประกอบ 51 ภาพลายเส้นขอบบนและขอบล่างของกระเบื้องแม่แบบที่ 3 ที่ฐานเสาเจดีย์พระอุโบสถ

ภาพประกอบ 52 ลายขอบบนและขอบล่างของกระเบื้องแม่แบบที่ 3 ที่ฐานเสาเจดีย์พระอุโบสถ

การเขียนลายขอบบนและขอบล่างแม่แบบที่ 3 ของกระเบื้องที่ฐานเสาเจดีย์พระอุโบสถ

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นด้วยเคลือบสีขาว แล้วระบายสีวาดลายและสีพื้นด้วยสีปนเคลือบ

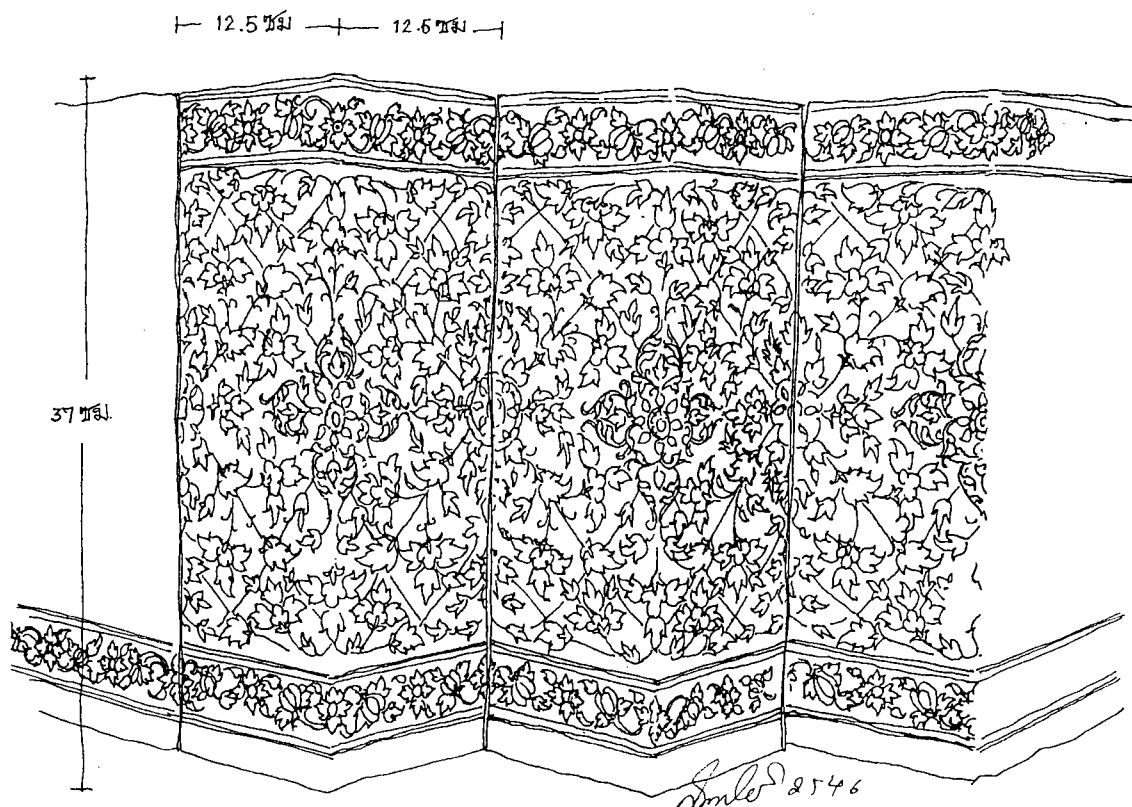
การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบ แล้วตัดเส้นดังนี้

ลายประจำยามสีกลีบใบเทศระบายสีม่วงอ่อน เส้นลายใบเทศสีม่วงตัดเส้นสีขาว กลางลายเป็นวงกลมระบายสีเหลือง ตัดเส้นสีขาวและสีม่วง ดอกตูมระบายสีเหลือง เส้นลายกลีบสีน้ำตาลแดง กลีบดอกสองข้างระบายสีม่วงเข้ม แล้วตัดเส้นลายด้วยสีขาว ถาลายระบายสีเขียวเข้ม เขียนเส้นกลางเถาสีดำ ตัดเส้น

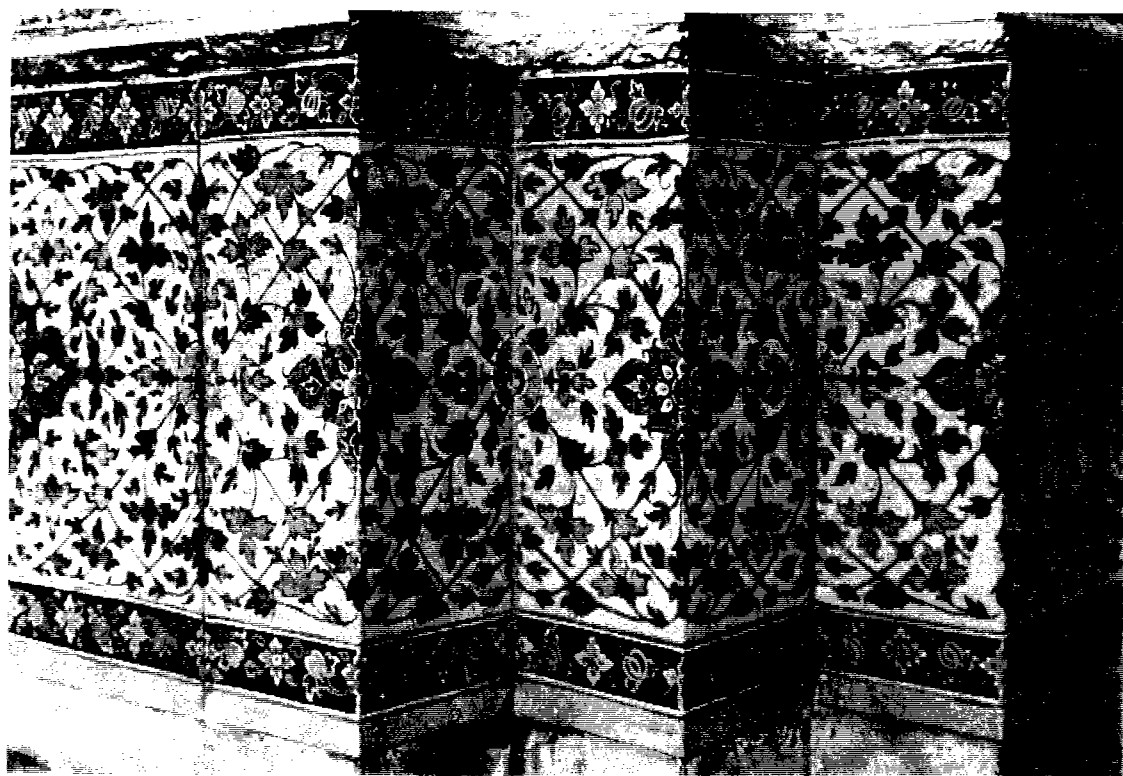
ขอบสีเหลือง ใบไม้ประกอบลายระบายเรียบสีเขียวเข้ม เขียนเส้นลายใบสีดำตัดเส้นขอบสีเหลือง ตกแต่งถาด
ลายด้วยเส้นขดม้วนสีขาว พื้นลายระบายสีน้ำตาลแดง ขอบกันลาย เว้นพื้นสีขาวแล้วเขียนเส้นสีน้ำเงิน มีแถบ
สีเขียวเข้ม ไข่นกการเวกอยู่นอกสุดริมขอบกระเบื้อง

สีที่ใช้ ใช้หลายสีคือ สีน้ำตาลแดง สีม่วงอ่อน สีม่วง สีม่วงเข้ม สีเหลือง สีขาว สีดำ
สีเขียวเข้ม สีน้ำเงิน สีเขียวไข่นกการเวก

แม่แบบที่ 4 ของกระเบื้องย้อมหมึกที่ฐานเสาเจดีย์พระอุโบสถ

ภาพประกอบ 53 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 4 ของกระเบื้องย้อมหมึกที่ฐานเสาเจดีย์พระอุโบสถ

ภาพประกอบ 54 แม่แบบที่ 4 ของกระเบื้องย้อมมูลที่ฐานเสาเจดียงพระอุโบสถ

แม่แบบที่ 4 เป็นกระเบื้องตกแต่งส่วนย้อมมูลไม้สิบสองของฐานเสาต่อเนื่องกับแม่แบบที่ 3 โดยเริ่มจากแผ่นริมของหน้าเสาแต่ละด้าน มีมูลละ 3 แผ่น ประกอบด้วยลาย 2 ลายคือ ลายหน้ากระดานและลายขอบบน ขอบล่าง ลักษณะลายคล้ายกับแม่แบบที่ 3

รูปแบบแม่แบบที่ 4 ของกระเบื้องย้อมมูลที่ฐานเสาเจดียงพระอุโบสถ

แผ่นกระเบื้อง เป็นกระเบื้องงอเป็นมุมฉากแนวตั้งพื้นเรียบขนาดกว้างประมาณ 37.5 ซม. ยาวจากริมขอบถึงมุมของกระเบื้องด้านละประมาณ 12.5 ซม. มีมูลละ 3 แผ่น ตามการย้อมมูลไม้สิบสองของฐานเสาเจดียง รวมทั้งหมด 4 เสา มี 48 แผ่น

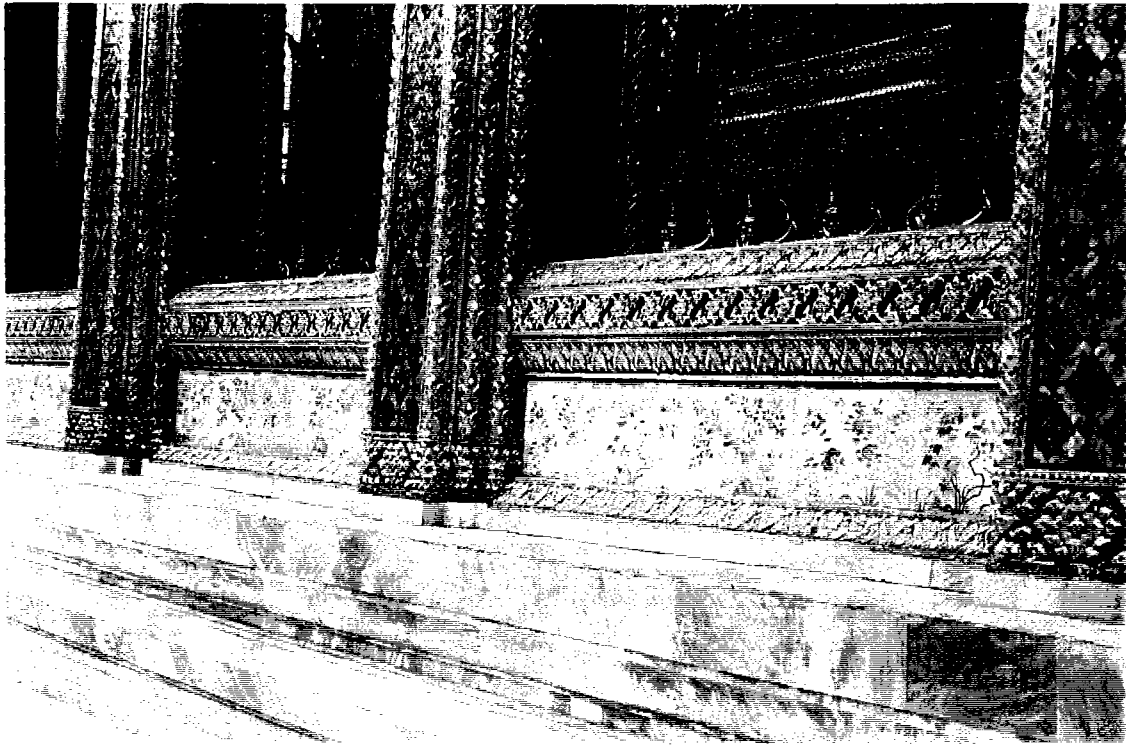
ลวดลายแม่แบบที่ 4 ของกระเบื้องย้อมมูลที่ฐานเสาเจดียงพระอุโบสถ

ลวดลายเป็นลายไทย เป็นลายต่อเนื่องกับลายหน้ากระดานและลายขอบบน ขอบล่าง ลวดลายมีลักษณะเดียวกับลายหน้าเสา แต่ลดขนาดลายประจำยาม และขนาดดอกใบเทศให้เล็กลงให้เหมาะสมกับขนาดช่องไฟที่เล็กลงด้วย

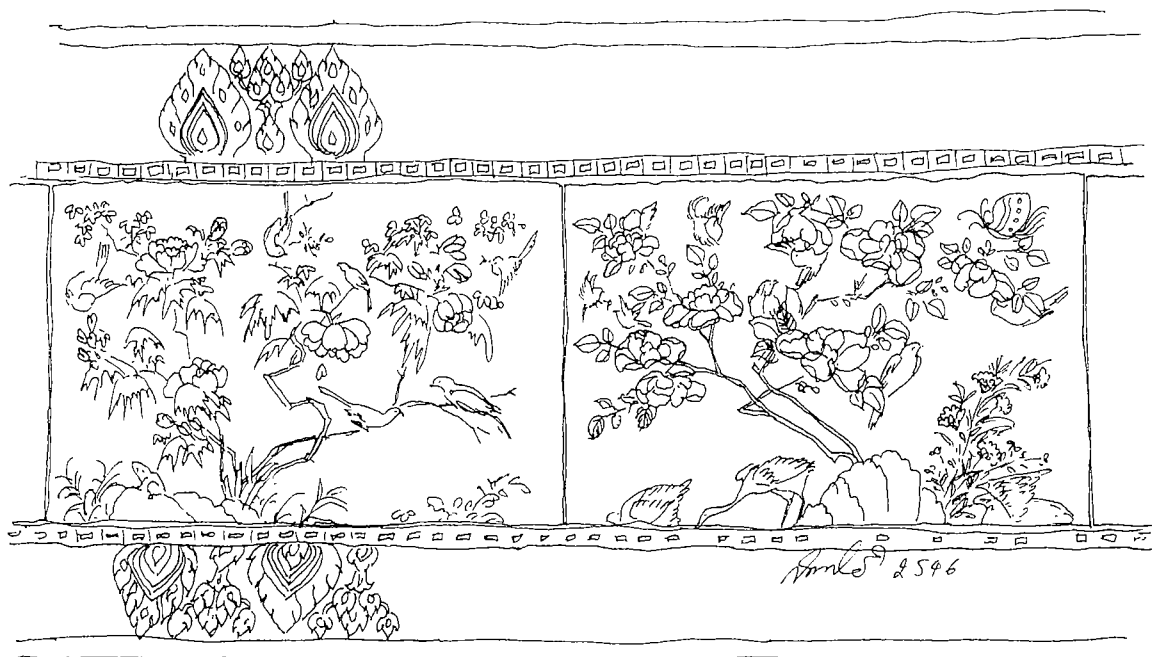
ลวดลายขอบบนและขอบล่างก็ลดความยาวของเถาให้สั้นลง เพื่อให้ตัวลายต่อเนื่องกันได้พอดี

แสดงว่า กระเบื้องที่ตกแต่งส่วนย้อมมูลไม้สิบสองเป็นกระเบื้องที่มีการออกแบบสำหรับส่วนย้อมมูลไม้สิบสองของเสาโดยเฉพาะการเขียนลาย ซึ่งประกอบด้วยการเคลือบ การระบายสีและสีที่ใช้มีวิธีการเช่นเดียวกับแม่แบบที่ 3 ของกระเบื้องที่ฐานเสาเจดียงพระอุโบสถ

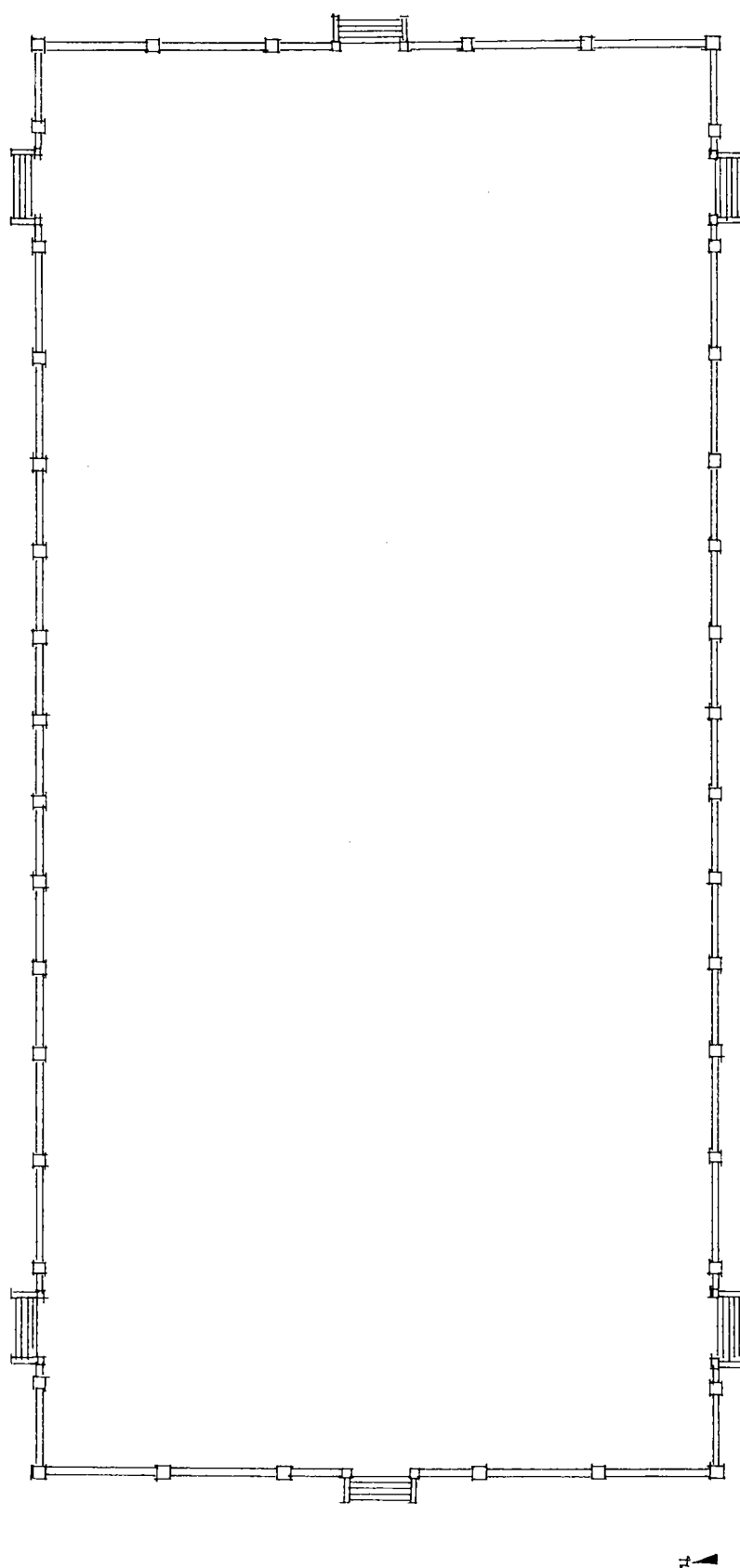
1.4 กระเบื้องพนักกระเบื้องพระอุโบสถ

ภาพประกอบ 55 กระเบื้องที่ท้องไม้พนักกระเบื้องพระอุโบสถ

ภาพประกอบ 56 การเรียงกระเบื้องที่ท้องไม้พนักกระเบื้อง พระอุโบสถ

ภาพประกอบ 57 แผนผังพระที่นั่งพระอุโบสถ

กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งพนักระเบื้องอยู่ที่ท้องไม้ด้านนอกระหว่างช่วงเสาเป็นกระเบื้องที่สั่งจากเมืองจีนในสมัยรัชกาลที่ 3 ลวดลายและการเขียนลายเป็นแบบกระบวนจีน (สมบัติ จำปาเงิน. 2542 : 164) ส่วนด้านในท้องไม้กรุด้วยแผ่นหินอ่อนสลักลายเส้น กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ท้องไม้พนักระเบื้องพระอุโบสถทั้ง 4 ด้าน มีทั้งหมด 218 แผ่น มีแม่แบบ 3 แบบ และกระเบื้องไม้เติมแผ่นอีก 4 แผ่น เป็นลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ แต่มีลวดลายต่างจากแม่แบบทั้ง 3 แบบ ใช้ตกแต่งเศษพื้นที่ที่เหลือบริเวณริมสุดแม่แบบทั้ง 3 แบบ มีจำนวน และขนาดสรุปได้ดังนี้

14.1 กระเบื้องพนักระเบื้องพระอุโบสถด้านหน้า

กระเบื้องที่ท้องไม้พนักระเบื้องด้านหน้าพระอุโบสถมี 32 แผ่น มีแม่แบบและจำนวนแผ่นกระเบื้องดังนี้

แม่แบบที่ 1 มีจำนวน 12 แผ่น

แม่แบบที่ 2 มีจำนวน 10 แผ่น

แม่แบบที่ 3 มีจำนวน 10 แผ่น

นอกจากนี้ยังมีกระเบื้องไม้เติมแผ่นอีก 2 แผ่น อยู่บริเวณริมเป็นลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ แต่มีลวดลายต่างจากแม่แบบทั้ง 3 แบบ

กระเบื้องที่ท้องไม้พนักระเบื้องด้านหน้า อยู่ระหว่างช่องเสามีทั้งหมด 6 ช่อง มีช่องบันไดทางขึ้นลง ระเบียบหน้าอยู่ตรงกลาง จำนวนกระเบื้องแต่ละช่องเสานับจากทิศเหนือมาทิศใต้ มีดังนี้

ช่องที่ 1 มีกระเบื้อง 6 แผ่น และกระเบื้องไม้เติมแผ่น 1 แผ่น

ช่องที่ 2 มีกระเบื้อง 7 แผ่น

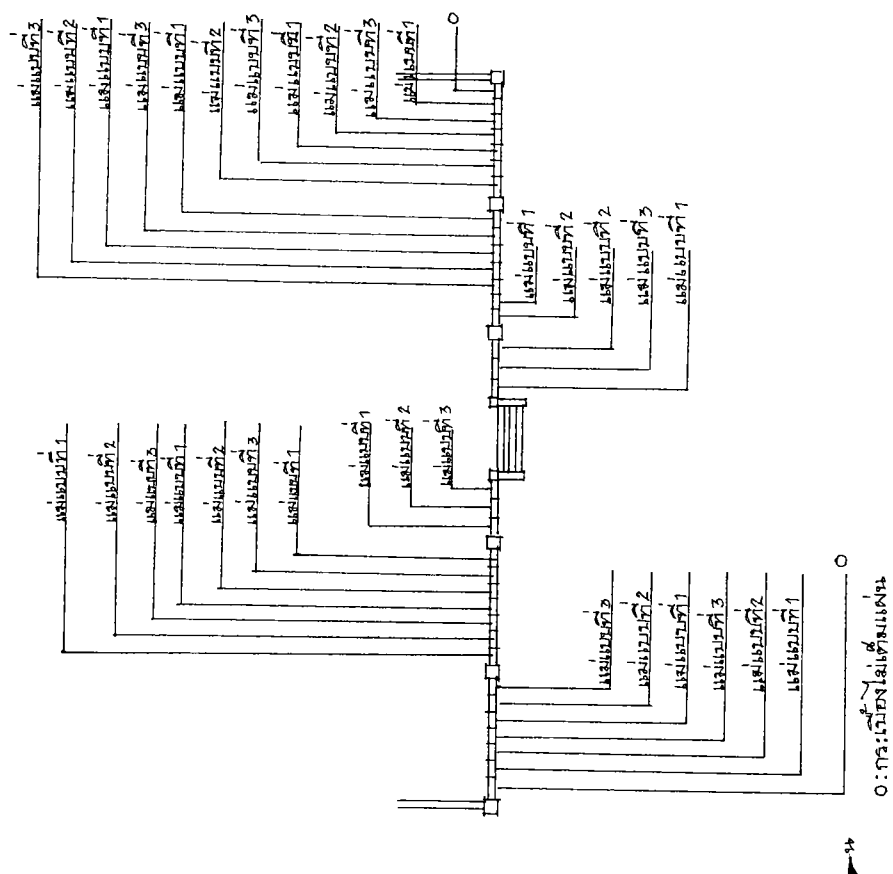
ช่องที่ 3 มีกระเบื้อง 3 แผ่น

ช่องที่ 4 มีกระเบื้อง 3 แผ่น

ช่องที่ 5 มีกระเบื้อง 7 แผ่น

ช่องที่ 6 มีกระเบื้อง 6 แผ่น และกระเบื้องไม้เติมแผ่น 1 แผ่น

การเรียงแผ่นกระเบื้องที่ท้องไม้พนักระเบื้อง พระอุโบสถด้านหน้า มีการเรียงแต่ละแม่แบบดังแผนผังดังนี้

ภาพประกอบ 58 แผนผังการเรียงกระเบื้องที่พื้นที่กระเบื้องเป็นพระอุโบสถด้านหน้า

1.4.2 กระเบื้องพนกระเบื้องพระอุโบสถด้านหลัง

กระเบื้องที่ท้องไม้พนกระเบื้องด้านหลังพระอุโบสถมี 32 แผ่น มีแม่แบบและจำนวนแผ่น
กระเบื้องดังนี้

แม่แบบที่ 1 มีจำนวน 11 แผ่น

แม่แบบที่ 2 มีจำนวน 9 แผ่น

แม่แบบที่ 3 มีจำนวน 12 แผ่น

นอกจากนี้ยังมีกระเบื้องไม้เติมแผ่นอีก 2 แผ่น อยู่บริเวณริมเป็นลายพรรณพฤกษาและสัตว์
ต่าง ๆ แต่มีลวดลายต่างจากแม่แบบทั้ง 3 แบบ

กระเบื้องที่ท้องไม้พนกระเบื้องด้านหลังพระอุโบสถอยู่ระหว่างช่องเสามีทั้งหมด 6 ช่อง มีช่อง
บันไดทางขึ้นลง ระเบียบหลังอยู่ตรงกลาง จำนวนกระเบื้องแต่ละช่องเสานับจากทิศเหนือมาทิศใต้ มีดังนี้

ช่องที่ 1 มีกระเบื้อง 6 แผ่น และกระเบื้องไม้เติมแผ่น 1 แผ่น

ช่องที่ 2 มีกระเบื้อง 7 แผ่น

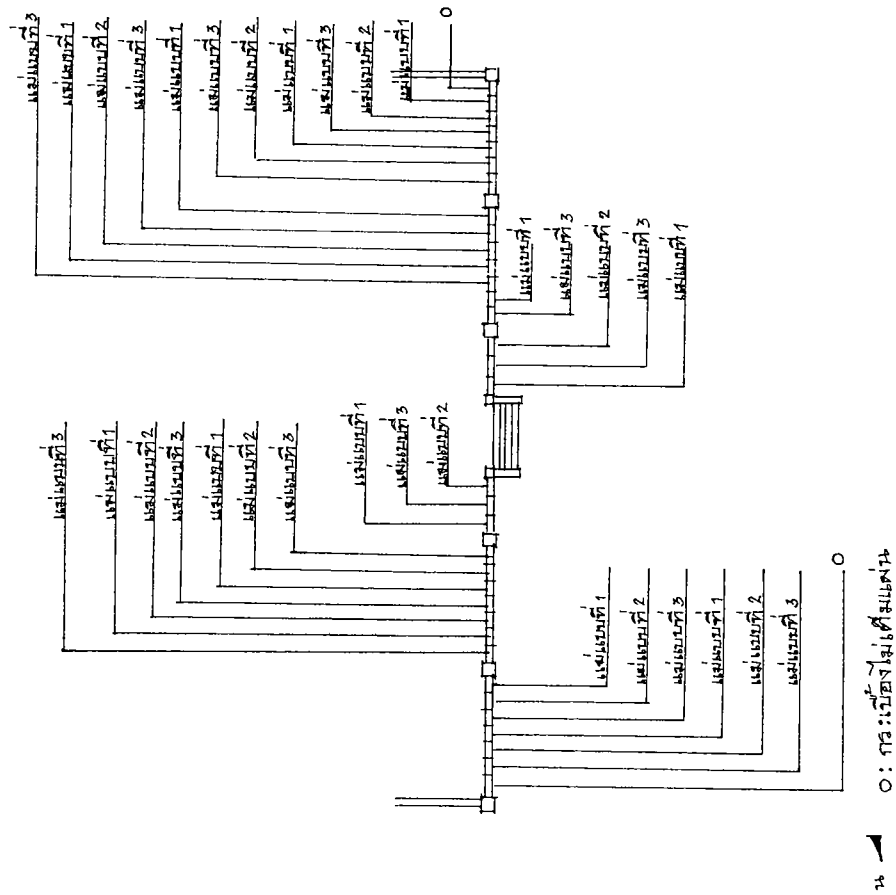
ช่องที่ 3 มีกระเบื้อง 3 แผ่น

ช่องที่ 4 มีกระเบื้อง 3 แผ่น

ช่องที่ 5 มีกระเบื้อง 7 แผ่น

ช่องที่ 6 มีกระเบื้อง 6 แผ่น และกระเบื้องไม้เติมแผ่น 1 แผ่น

การเรียงแผ่นกระเบื้องที่ท้องไม้พนกระเบื้องพระอุโบสถ ด้านหลัง มีการเรียงแต่ละแม่แบบ
ดังแผนผังดังนี้

ภาพประกอบ 59 แผนผังการเรียงกระเบื้องที่พนักกระเบื้องพระอุโบสถด้านหลัง

1.4.3 กระเบื้องพนักกระเบื้องพระอุโบสถด้านข้างทิศเหนือ

กระเบื้องที่ท้องไม้พนักกระเบื้องด้านข้าง ทิศเหนือมี 77 แผ่น มีแม่แบบและจำนวนแผ่น

กระเบื้องดังนี้

แม่แบบที่ 1 มีจำนวน 25 แผ่น

แม่แบบที่ 2 มีจำนวน 27 แผ่น

แม่แบบที่ 3 มีจำนวน 25 แผ่น

กระเบื้องที่ท้องไม้พนักกระเบื้องด้านข้างทิศเหนืออยู่ระหว่างช่องเสามีทั้งหมด 17 ช่อง มีช่องบันไดขึ้นลง ระเบียบหน้า 1 ช่อง ระเบียบหลัง 1 ช่อง จำนวนกระเบื้องแต่ละช่องนับจากด้านหน้าพระอุโบสถไปด้านหลังพระอุโบสถมีดังนี้

ช่องที่ 1 มีจำนวน 5 แผ่น

ช่องที่ 2 มีจำนวน 1 แผ่น

ช่องที่ 3 มีจำนวน 1 แผ่น

ช่องที่ 4 มีจำนวน 7 แผ่น

ช่องที่ 5 มีจำนวน 7 แผ่น

ช่องที่ 6 มีจำนวน 5 แผ่น

ช่องที่ 7 มีจำนวน 5 แผ่น

ช่องที่ 8 มีจำนวน 5 แผ่น

ช่องที่ 9 มีจำนวน 5 แผ่น

ช่องที่ 10 มีจำนวน 5 แผ่น

ช่องที่ 11 มีจำนวน 5 แผ่น

ช่องที่ 12 มีจำนวน 5 แผ่น

ช่องที่ 13 มีจำนวน 7 แผ่น

ช่องที่ 14 มีจำนวน 7 แผ่น

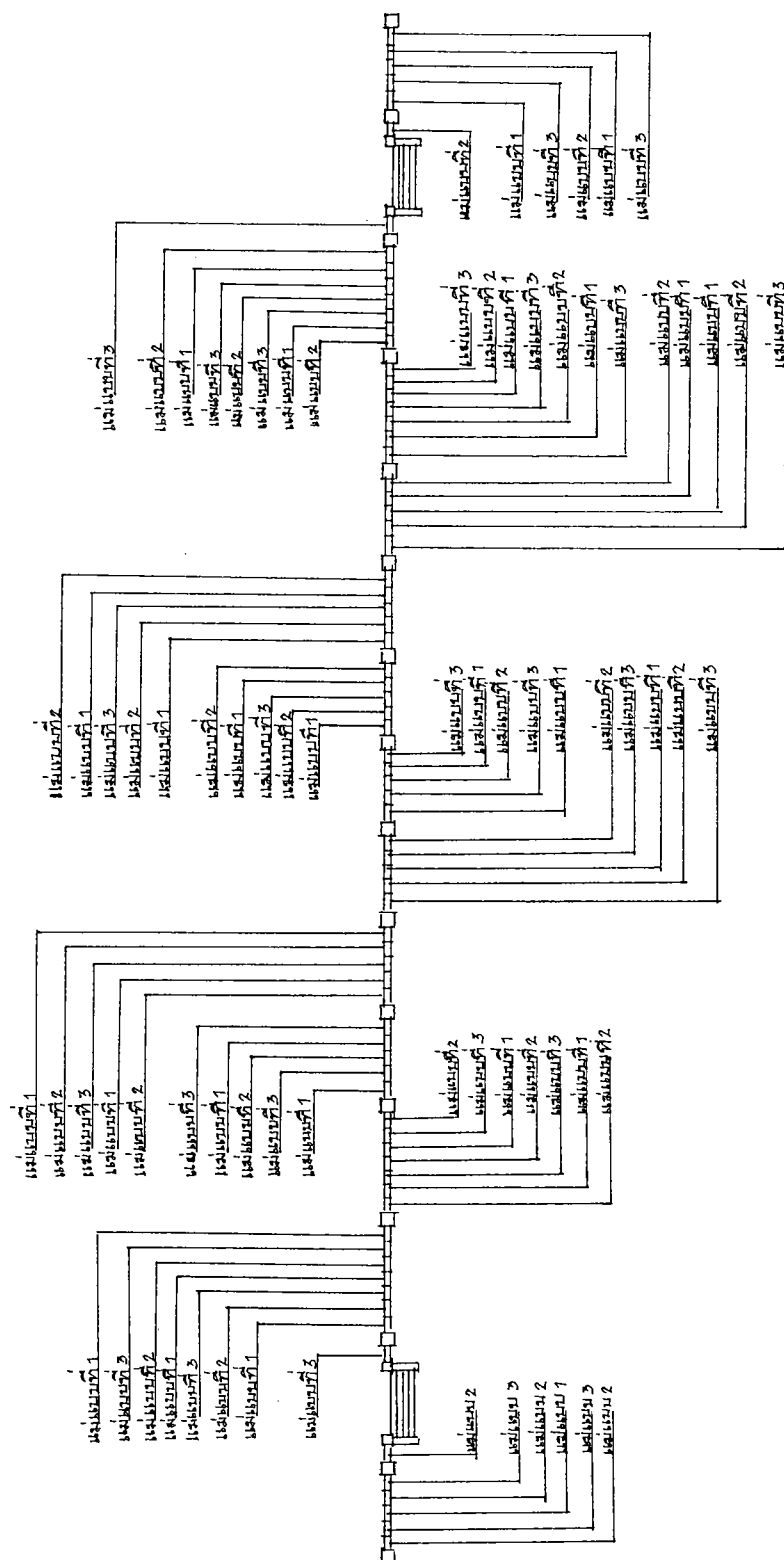
ช่องที่ 15 มีจำนวน 1 แผ่น

ช่องที่ 16 มีจำนวน 1 แผ่น

ช่องที่ 17 มีจำนวน 5 แผ่น

การเรียงกระเบื้องที่ท้องไม้พนักกระเบื้องพระอุโบสถด้านข้างทิศเหนือ มีการเรียงแต่ละแม่แบบดัง

แผนผังดังนี้

ภาพประกอบ 60 แผนผังการเรียงกระเบื้องที่ผนังกระเบื้องพระอุโบสถด้านข้างทิศเหนือ

1.4.4 กระเบื้องพนักกระเบื้องพระอุโบสถด้านข้างทิศใต้

กระเบื้องที่ท้องไม้พนักกระเบื้องพระอุโบสถด้านข้างทิศใต้มี 77 แผ่น มีแม่แบบและจำนวนแผ่นกระเบื้องดังนี้

แม่แบบที่ 1 มีจำนวน 24 แผ่น

แม่แบบที่ 2 มีจำนวน 26 แผ่น

แม่แบบที่ 3 มีจำนวน 27 แผ่น

กระเบื้องที่ท้องไม้พนักกระเบื้องข้างทิศใต้ อยู่ระหว่างช่องเสามีทั้งหมด 17 ช่อง มีช่องบันไดขึ้นลงระเบียงหน้า 1 ช่องระเบียง หลัง 1 ช่อง จำนวนกระเบื้องแต่ละช่องนับจากด้านหน้าพระอุโบสถไปด้านหลังพระอุโบสถมีดังนี้

ช่องที่ 1 มีจำนวน 5 แผ่น

ช่องที่ 2 มีจำนวน 1 แผ่น

ช่องที่ 3 มีจำนวน 1 แผ่น

ช่องที่ 4 มีจำนวน 7 แผ่น

ช่องที่ 5 มีจำนวน 7 แผ่น

ช่องที่ 6 มีจำนวน 5 แผ่น

ช่องที่ 7 มีจำนวน 5 แผ่น

ช่องที่ 8 มีจำนวน 5 แผ่น

ช่องที่ 9 มีจำนวน 5 แผ่น

ช่องที่ 10 มีจำนวน 5 แผ่น

ช่องที่ 11 มีจำนวน 5 แผ่น

ช่องที่ 12 มีจำนวน 5 แผ่น

ช่องที่ 13 มีจำนวน 7 แผ่น

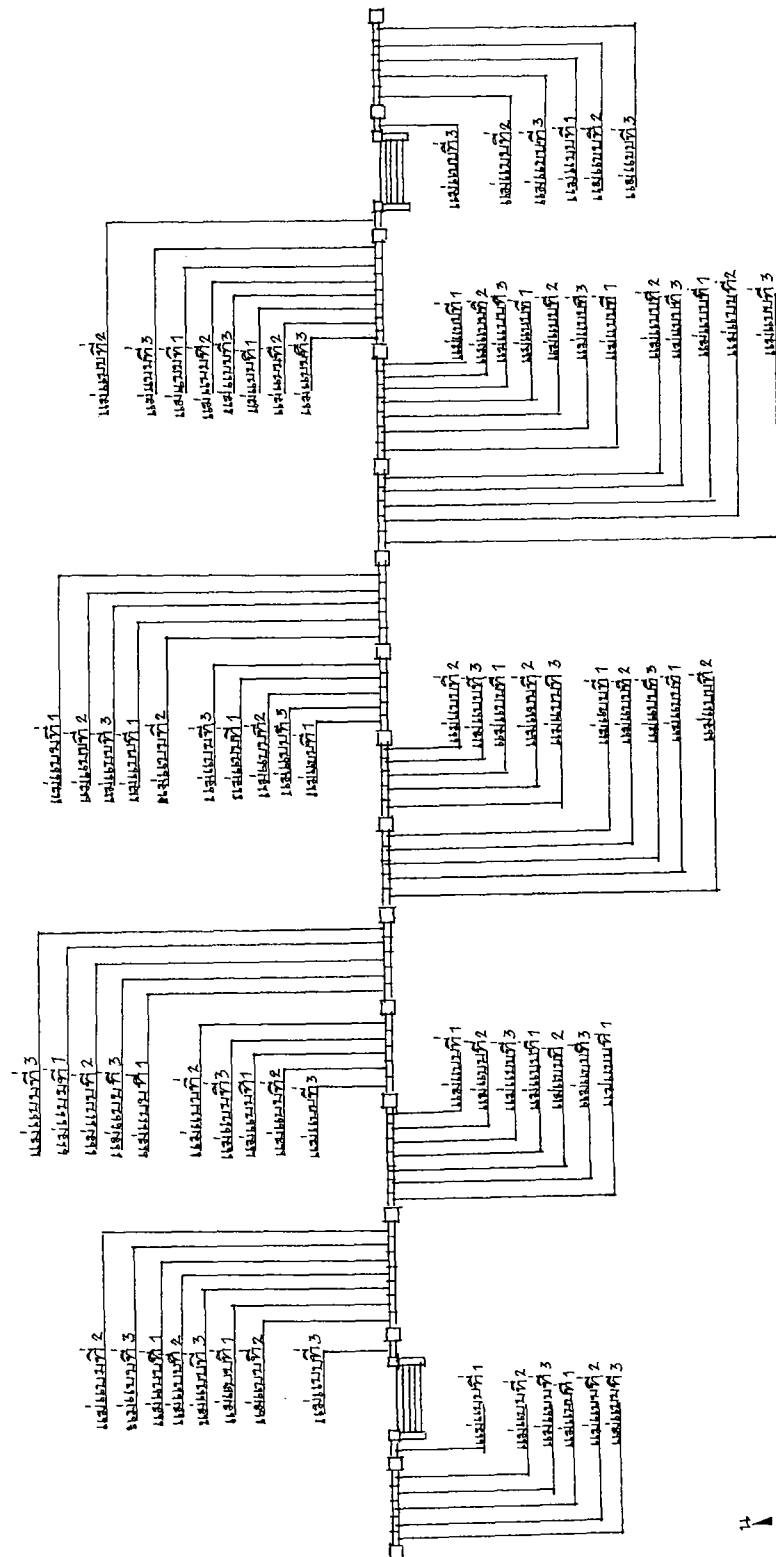
ช่องที่ 14 มีจำนวน 7 แผ่น

ช่องที่ 15 มีจำนวน 1 แผ่น

ช่องที่ 16 มีจำนวน 1 แผ่น

ช่องที่ 17 มีจำนวน 5 แผ่น

การเรียงกระเบื้องที่ท้องไม้พนักกระเบื้องพระอุโบสถด้านข้างทิศใต้มีการเรียงแต่ละแม่แบบดังแผนผังดังนี้

ภาพประกอบ 61 แผนผังการเรียงกระเบื้องที่พันกระเบื้องพระอุโบสถด้านข้างทิศใต้

กระเบื้องที่ท้องไม้พนักกระเบื้องพระอุโบสถทั้ง 4 ด้าน มีจำนวนกระเบื้องแต่ละแม่แบบดังนี้

แม่แบบที่ 1 มีจำนวน 72 แผ่น

แม่แบบที่ 2 มีจำนวน 72 แผ่น

แม่แบบที่ 3 มีจำนวน 74 แผ่น

แม่แบบที่ 3 มีจำนวนมากที่สุด ส่วนแม่แบบที่ 1 และแม่แบบที่ 2 มีจำนวน 72 แผ่นเท่ากัน

ขนาดของกระเบื้องที่ท้องไม้พนักกระเบื้องพระอุโบสถทั้ง 3 แม่แบบมีดังนี้

แม่แบบที่ 1 กว้างประมาณ 36.5 ซม. ยาวประมาณ 49.5 ซม.

แม่แบบที่ 2 กว้างประมาณ 36.5 ซม. ยาวประมาณ 50.5 ซม.

แม่แบบที่ 3 กว้างประมาณ 36.5 ซม. ยาวประมาณ 50 ซม.

แม่แบบที่ 1 ของกระเบื้องที่พนักกระเบื้องพระอุโบสถ

ภาพประกอบ 62 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 1 ของกระเบื้องที่พนักกระเบื้องพระอุโบสถ

ภาพประกอบ 63 แม่แบบที่ 1 ของกระเบื้องที่พนักกระเบื้องเบียงพระอุโบสถ

รูปแบบแม่แบบที่ 1 ของกระเบื้องที่พนักกระเบื้องเบียงพระอุโบสถ

แผ่นกระเบื้องเป็นกระเบื้องสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวนอน พื้นกระเบื้องเป็นแผ่นแบนเรียบ ขนาดกว้างประมาณ 36.5 ซม. ยาวประมาณ 49.5 ซม. มีจำนวน 72 แผ่น อยู่ที่ห้องไม้พนักกระเบื้องด้านหน้าพระอุโบสถ 12 แผ่น ด้านหลังพระอุโบสถ 11 แผ่น ด้านข้างทิศเหนือ 25 แผ่น ด้านข้างทิศใต้ 24 แผ่น

ลวดลายแม่แบบที่ 1 ของกระเบื้องที่พนักกระเบื้องเบียงพระอุโบสถ

ลวดลายเป็นลายเลียนแบบธรรมชาติ ลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ ประกอบด้วย ต้นพุทธาน ออกดอกบานสะพรั่ง ปลายกิ่งมีดอกตูม ดอกแย้มกลีบ ดอกมีกลีบซ้อนกันหลายชั้น ใบเป็นแฉก มีกอไม้ใบใหญ่ยาวเรียว และต้นไม้ดอกเป็นช่อ ทุกยอดทุกกิ่ง อิงแอบโขดหิน ต้นหญ้า ไม้เลื้อยขึ้นอยู่ตามพื้น ภาพสัตว์มีนกหลายตัวต่างพันธุ์ อยู่ในกริยาทำทางต่าง ๆ บางตัวจับอยู่ที่ลำต้นและกิ่ง บางตัวบินถลาอยู่ในอากาศ มีผีเสื้อ แมลงปอบินตอมดมดอกไม้ กระรอกวิ่งไล่กันอยู่บนพื้น

การเขียนลายแม่แบบที่ 1 ของกระเบื้องที่พนักกระเบื้องเบียงพระอุโบสถ

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวด้วยเคลือบสีเขียวอ่อน แล้วระบายสีลวดลายด้วยสีบนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น การระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น การตัดเส้น แล้วระบายสี การแต้มสีด้วยพู่กัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

ดอกพุทธาน ใช้วิธีการตัดเส้นแล้วระบายสี การตัดเส้นใช้สีเหลืองอมน้ำตาล ตัดด้วยเส้นเล็กคมสม่ำเสมออย่างประณีต การระบายสีดอกมีทั้งการตัดเส้นแล้วระบายสีอ่อนแก่ด้วยสีแดง และดอกสีม่วงเกลี้ยงให้อ่อนแก่ด้วยสีขาว แล้วเขียนลายเส้นกลีบเพิ่มน้ำหนักอ่อนแก่ด้วยสีเข้มของสีที่ระบาย และแต้มจุดขาวที่ปลาย

กลีบ และเกสรดอกพุทธานอีกแบบหนึ่ง ตัดเส้นกลีบที่บานด้วยสีเหลืองอมน้ำตาลสองเส้นคู่ขนานกัน แล้วระบายเรียบสีแดง พื้นระหว่างเส้นเว้นขาว กลีบชั้นในระบายสีอ่อนแก่เขียนเส้นกลีบสีแดงทับ แล้วแต้มจุดขาวปลายกลีบ และเกสร ลำต้นพุทธานระบายสีฟ้าอ่อน เน้นขอบด้วยสีม่วงแดงด้านหนึ่ง แล้วตัดเส้นหนักเบาด้วยสีดำ ใบพุทธานเป็นแฉกระบายด้วยการแต้มสีด้วยพู่กัน สีเขียวบ้าง สองสีบ้าง เช่น ป้ายด้วยสีเหลืองแล้วป้ายทับด้วยสีเขียวอ่อนหรือสีเขียวเข้ม ส่วนใบระบายสีเขียว มีสีเหลือง สีม่วง สีเขียว แล้วเขียนเส้นลายใบด้วยสีดำ

กอไม้ใบใหญ่ ยาวเรียบระบายเรียบสีเขียวอ่อน และสีเขียวเข้ม เขียนเส้นลายใบสีดำ ตัดเส้นหนักเบาสีดำ ต้นไม้ที่ออกดอกชูช่อปลายกิ่งทุกกิ่ง ระบายลำต้นสีฟ้าอ่อนตัดเส้นขอบสีเหลืองอมน้ำตาล ช่อดอกประกอบด้วยดอกเล็กๆ แต่ละดอกมี 5 กลีบ กลีบสีชมพู โคนกลีบด้านในเขียนเส้นวงกลมสีแดง มีใบเล็ก ๆ สีเขียวอ่อน สีเขียวเข้ม ที่โคนช่อ และในช่อดอก เขียนเส้นใบและตัดเส้นหนักเบาด้วยสีดำ

เถาไม้เลื้อยพันโคนต้นพุทธานคล้ายต้นตำลึง ระบายเรียบสีเขียวทั้งต้นและใบ เขียนเส้นใบด้วยสีขาว ตัดเส้นหนักเบาด้วยสีดำ ต้นหญ้าระบายสีดอก สีส้ม ระบายใบสีเขียวอ่อน กอไม้เล็กคล้ายต้นว่านระบายใบสีเขียวเข้มเส้นใบสีขาว

นกระบายสีพื้นตัวนกด้วยสีต่าง ๆ โดยระบายสีอ่อนแก่เกลี่ยสีให้กลมกลืนกันด้วยสีขาว สีที่ใช้ ได้แก่ สีเหลือง สีม่วงเข้ม สีฟ้า สีน้ำเงิน สีแดง สีน้ำตาลแดง แล้วเขียนเส้นขนปีก ขนตัวนก ขนหาง ด้วยสีเข้มของสีที่ระบายเป็นพื้น แล้วแต้มจุดสีขาวเล็ก ๆ เป็นลายนก ระบายสีรายละเอียด ตา ปาก ขา และทำอย่างเป็นธรรมชาติ ฝีเสื้อตัวเล็ก สีเทาหลายตัว บินว่อนตามหมู่ดอกไม้ มีแมลงปอปีกสีเขียวเข้มตัว ระบายสีเทาจาง ๆ บินอยู่ไม่ห่าง กระรอกระบายสีเหลืองเขียนเส้นขนด้วยสีดำ โชดหินระบายสีอ่อนแก่หลายสี ได้แก่ สีม่วงแดง สีน้ำเงิน สีเหลือง สีเขียว สีเทา โดยเกลี่ยสีให้เห็นเพียงจาง ๆ และเน้นขอบเข้ม

สีที่ใช้ ใช้หลายสี ได้แก่ สีแดง สีม่วงแดง สีม่วงเข้ม สีเหลือง สีชมพู สีฟ้า สีน้ำตาลแดง สีขาว สีดำ สีเทา สีเขียว สีเขียวอ่อน สีเขียวเข้ม สีน้ำเงิน สีเหลืองอมน้ำตาล สีส้ม

แม่แบบที่ 2 ของกระเบื้องที่พนักกระเบื้องพระอุโบสถ

ภาพประกอบ 64 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 2 ของกระเบื้องที่พนักกระเบื้องพระอุโบสถ

ภาพประกอบ 65 แม่แบบที่ 2 ของกระเบื้องที่พนักกระเบื้องพระอุโบสถ

รูปแบบแม่แบบที่ 2 ของกระเบื้องที่พนักกระเบื้องพระอุโบสถ

แผ่นกระเบื้อง เป็นกระเบื้องสีเคลือบพื้นผิวแวววาว พื้นกระเบื้องเป็นแผ่นแบนเรียบ ขนาดกว้างประมาณ 36.5 ซม. ยาวประมาณ 50.5 ซม. มีจำนวน 72 แผ่น มีอยู่ที่ท้องไม้พนักกระเบื้องด้านหน้าพระอุโบสถ 10 แผ่น ด้านหลังพระอุโบสถ 9 แผ่น ด้านข้างทิศเหนือ 27 แผ่น ด้านข้างทิศใต้ 26 แผ่น

ลวดลายแม่แบบที่ 2 ของกระเบื้องที่พนักกระเบื้องพระอุโบสถ

ลวดลายเป็นลายเลียนแบบธรรมชาติ เป็นลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ ประกอบด้วย ต้นพุทธาน ออกดอกบานสะพรั่ง ปลายกิ่งมีดอกตูม ดอกแยมบาน ดอกพุทธานมีกลีบซ้อนกันหลายชั้น ใบเป็นแฉก อิงแอบโขดหิน มีต้นหญ้าขึ้นอยู่ตามซอกหิน และไม้ดอกต้นเล็กขึ้นอยู่ใกล้ ๆ

สัตว์ในภาพมีนกหลายตัว มีท่าทางอาการต่าง ๆ อย่างเป็นธรรมชาติ เกาะอยู่ตามกิ่งไม้บ้าง บินฉวัดเฉวียนอยู่ในอากาศบ้าง กบตัวลายเกาะอยู่บนโขดหิน

การเขียนลายแม่แบบที่ 2 ของกระเบื้องที่พนักกระเบื้องพระอุโบสถ

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวด้วยเคลือบสีเขียวอ่อน แล้วระบายสีลวดลายด้วยสีบนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น การระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น การตัดเส้น แล้วระบายสี การแต้มสีด้วยพู่กัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

ดอกพุทธาน ใช้วิธีการตัดเส้นด้วยสีเหลืองอมน้ำตาล แล้วระบายสีแดงเข้ม และสีน้ำเงิน ให้น้ำหนักอ่อนแก่ ด้วยการไล่สีขาวเกลี่ยให้กลมกลืน ลำต้นระบายเรียบสีเขียวเข้ม โดยทั้งน้ำหนักสีอ่อนแก่แบบสีน้ำ ปลายกิ่งระบายสีเขียวอ่อน ตัดเส้นหนัก เบาด้วยสีดำ ระบายด้วยการแต้มสีด้วยพู่กัน สีเขียวบ้าง 2

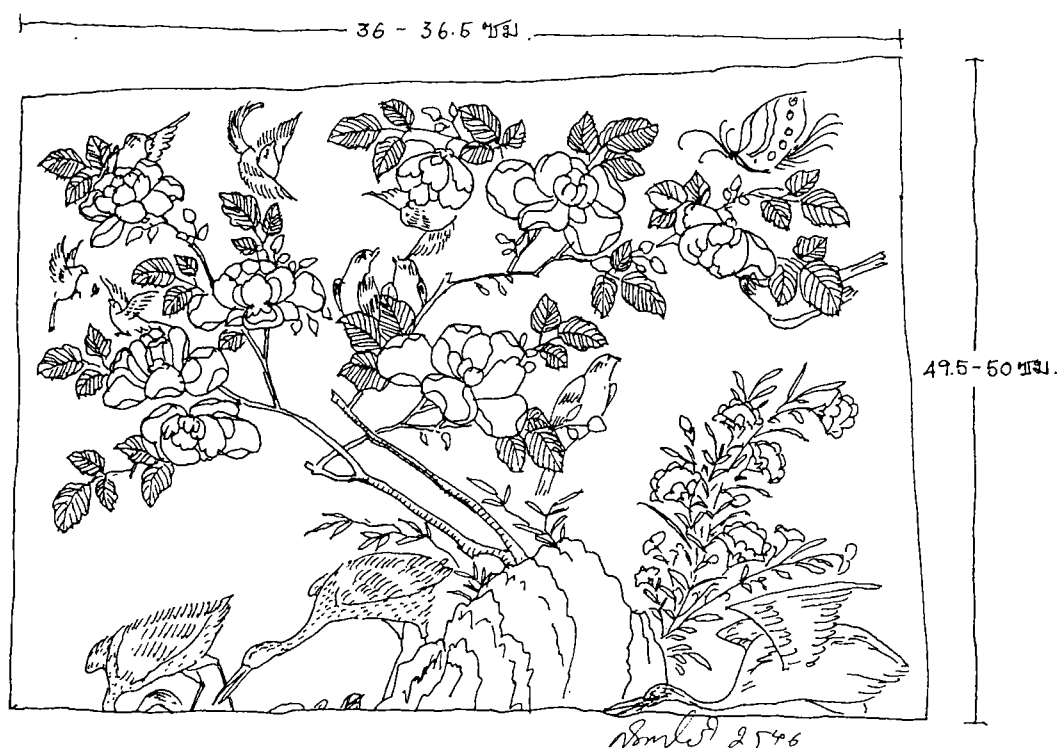
สีบ้าง โดยแต้มไปสีเขียวอ่อน สีเขียวเข้ม สีน้ำเงิน แล้วแต้มสืปลายใบด้วยสีเหลืองหรือน้ำตาลแดง แล้วเขียนเส้นลายใบสีขาว

ต้นไม้เล็ก เป็นไม้ดอกสีส้มชั้นเดียว ใช้วิธีตัดเส้นด้วยสีเหลืองอมน้ำตาล แล้วระบายสีเรียบ โดยทึงน้ำหนักสีแบบสีน้ำ ใบแต้มด้วยพู่กัน สีเขียวอ่อน สีเขียวเข้ม ตัดเส้นนกเขาด้วยสีดำ ต้นหญัาระบายเรียบแล้วตัดเส้น โดยใช้สีต่าง ๆ ได้แก่ สีเขียวอ่อน สีชมพู สีเหลือง สีเขียวเข้ม ตัดเส้นนกเขาด้วยสีดำ โขดหินเรียงซ้อนกันระบายสีอ่อนแก่ ด้วยสีเทา สีน้ำเงิน แล้วตัดเส้นสีดำ กบระบายเรียบ ลายเส้นสีน้ำตาล สลับดำตัดเส้นสีดำ

นกระบายสีพื้นตัวนก และปีกนก ด้วยการระบายสีอ่อนแก่สีต่าง ๆ บางตัวระบายสีแดง บางตัวระบายสีม่วงแดง บางตัวระบายสีฟ้าแล้วเกลี่ยสีอ่อนแก่ด้วยสีขาว แล้วระบายสี แด้มสีเป็นลายจุดเขียนขนปีก ขนหาง ตา ปาก ขา และเท้านก แล้วตัดเส้นด้วยสีดำ

สีที่ใช้ ใช้หลายสี ได้แก่ สีแดงเข้ม สีน้ำเงิน สีขาว สีเหลือง สีเขียวอ่อน สีเขียวเข้ม สีดำ สีเทา สีม่วงแดง สีชมพู สีฟ้า สีน้ำตาลแดง สีเหลืองอมน้ำตาล สีส้ม สีน้ำตาล

แม่แบบที่ 3 ของกระเบื้องที่พนักกระเบื้องพระอุโบสถ

ภาพประกอบ 66 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 3 ของกระเบื้องที่พนักกระเบื้องพระอุโบสถ

ภาพประกอบ 67 แม่แบบที่ 3 ของกระเบื้องที่พนักกระเบื้องพระอุโบสถ

รูปแบบแม่แบบที่ 3 ของกระเบื้องที่พนักกระเบื้องพระอุโบสถ

กระเบื้องเป็นแผ่นสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวนอน พนักกระเบื้องเป็นแผ่นแบนเรียบ ขนาดกว้างประมาณ 36.5 ซม. ยาวประมาณ 50 ซม. มีจำนวน 74 แผ่น อยู่ที่ท้องไม้พนักกระเบื้องด้านหน้าพระอุโบสถ 10 แผ่น อยู่ด้านหลังพระอุโบสถ 12 แผ่น ด้านข้างทิศเหนือ 25 แผ่น ด้านข้างทิศใต้ 27 แผ่น

ลวดลายแม่แบบที่ 3 ของกระเบื้องที่พนักกระเบื้องพระอุโบสถ

ลวดลายเป็นลายเลียนแบบธรรมชาติ เป็นลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ ประกอบด้วย ต้นพุทธาน แดกกิ่ง ก้านสาขา ออกดอกบานสะพรั่งเต็มต้น อิงแอบโขดหิน มีต้นไม้เล็กขึ้นอยู่ใกล้ ๆ มีนกหลายตัว บางตัวจับกิ่งเคียงคู่กัน บางตัวจับอยู่ปลายกิ่ง บางตัวโฉบบินไล่จับแมลงกลางอากาศ ฝีเสื้อมีลวดลายแบบจีน ขยับปีกบินอยู่ด้านบน ต้นไม้เล็กออกดอกเป็นพวยเต็มต้น นกกระสาตัวหนึ่งกำลังย่างเหยาะหาอาหาร อีกสองตัวกำลังจับปูเป็นอาหาร โขดหินเขียนเป็นชั้นซ้อนกัน

การเขียนลายแม่แบบที่ 3 ของกระเบื้องที่พนักกระเบื้องพระอุโบสถ

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวด้วยเคลือบสีเขียวอ่อน แล้วระบายสีลวดลายด้วยสีบนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น การระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น การตัดเส้น แล้วระบายสี การแต้มสีด้วยพู่กัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

ดอกพุทธาน ใช้วิธีการตัดเส้นแล้วระบายสี โดยตัดเส้นเล็กคมสม่ำเสมออย่างประณีต ด้วยสีเหลืองอมน้ำตาล แล้วระบายสีเรียบ ระบายสีอ่อนแก่ ด้วยสีแดงเข้ม สีม่วงเข้ม สีเหลือง สีเขียว การระบายสีอ่อนแก่ ใช้สีขาวเกลี่ยให้อ่อนแก่กลมกลืน บางดอกเขียนลายเส้นกลีบดอกด้วยสีขาว บางดอกเขียนลายเส้น

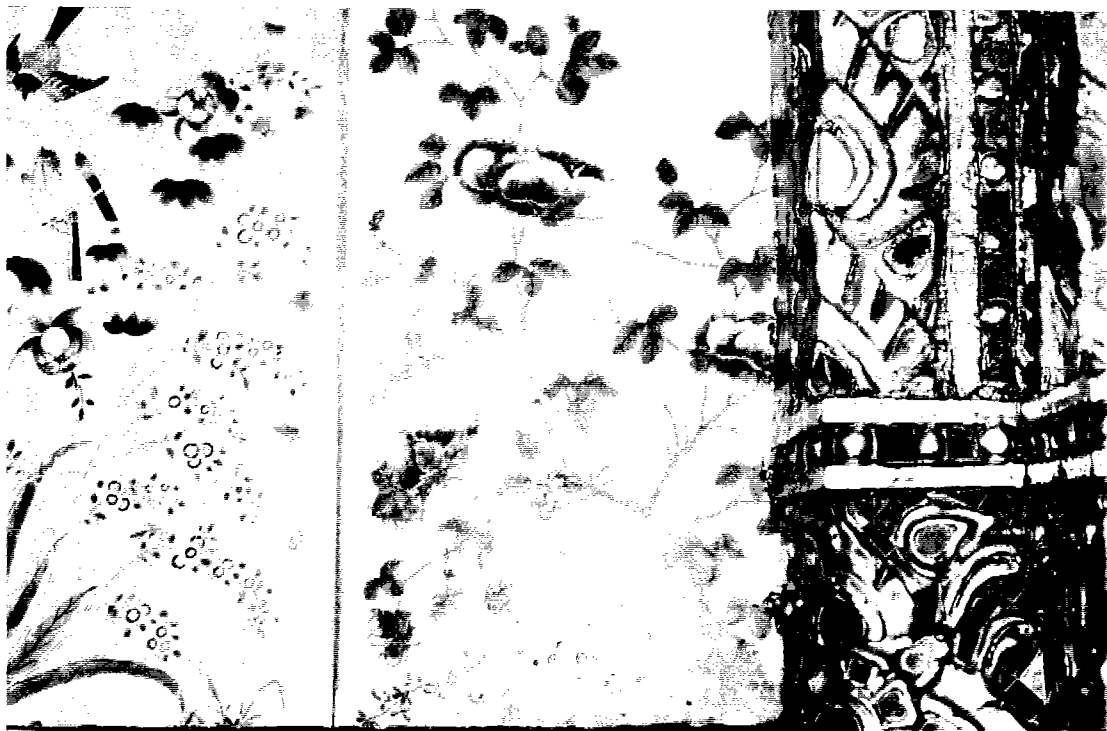
กลีบดอกด้วยสีแดงเข้มบนกลีบสีแดง ใช้สีม่วงเข้มบนกลีบสีม่วง ดอกสีแดงกลีบด้านในระบายสีแดงเข้มกลีบด้านนอกระบายสีเขียวย่นแก่งๆ มีการใช้สีผสมผสานกัน เช่น สีม่วงกับสีเหลือง สีเหลืองกับสีเขียวย่น ลำต้นระบายเรียบสีเหลือง แล้วเขียนเส้นสีน้ำตาลเข้มถี่ ๆ ตามแนวขวางด้านหนึ่งตลอด ลำต้น กิ่งก้าน ทำให้เกิดน้ำหนักเข้ม ทำให้ลำต้นดูกลม ใบพุดตานระบายเรียบทั้งน้ำหนักสีแบบสีน้ำตาลด้วย สีเขียว สีเขียวเข้ม สีเทา ตัดเส้นขอบใบด้วยเส้นหนัก เบา และเขียนเส้นลายไปด้วยสีดำ

ต้นไม้อีกมีกลีบดอกชั้นเดียว ใช้วิธีการตัดเส้นด้วยสีส้ม แล้วระบายสีเรียบด้วยสีม่วงเข้ม กลางกลีบดอกมีเกสรระบายพื้นเรียบสีส้มแล้วแต้มด้วยพู่กันเป็นจุดเล็ก ๆ สีขาว กลีบเลี้ยงระบายสีเขียวย่นไปไม่ระบายด้วยการแต้มพู่กัน เป็นรูปใบไม้ปลายเรียวแหลมทั้งน้ำหนักแบบสีน้ำ แล้วตัดเส้นหนักเบาด้วยสีดำ ลำต้นเขียนเป็นเส้นสีดำเป็นกิ่ง ก้านตามธรรมชาติ

ภาพนกกระสา นกที่เกาะอยู่ตามกิ่งและบินอยู่ในอากาศ ระบายสีพื้นตัวนกด้วยวิธีระบายสีอ่อนแก่ สีต่าง ๆ ได้แก่ สีฟ้า สีเหลือง สีเทา สีแดง สีชมพู เกือบผสมผสานด้วยสีขาว แล้วแต้มสีด้วยพู่กัน แบบที่แปร่งเป็นขนปีก ขนหางนกด้วยสีเทา สีดำ สีแดง แต้มจุดขาว เป็นลายขนนกและเขียน รายละเอียดปาก ตา ขานก กลมกลืนกับท่าทางอาการของนกอีกด้วย โชติหนักระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น โดยระบายสีเทาเหลืองสีเหลืองที่ขอบเข้ม ตัดเส้นด้วยสีดำ ผีเสื้อระบายสีเรียบและระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น ลายปีก ระบายเรียบสีน้ำเงิน สีฟ้า สีเหลือง เป็นแถบสีขนาดต่าง ๆ แล้วระบายสีชมพู เกือบด้วยสีขาวให้มีน้ำหนักอ่อนแก่ แล้วแต้มจุดสีแดง เล็กใหญ่ด้วยพู่กัน และลายวงกลมสีแดง ลำตัวผีเสื้อระบายเรียบสีเทาอ่อน แล้วระบายสีเทาเข้มเป็นลายปล้องลำตัวผีเสื้อ เขียนหนวดขา และริวหางด้วยสีเทาเข้ม

สีที่ใช้ ใช้หลายสี ได้แก่ สีแดงเข้ม สีม่วงเข้ม สีเขียวย่น สีเขียว สีเขียวเข้ม สีเหลือง อมน้ำตาล สีส้ม สีขาว สีดำ สีเทา สีฟ้า สีชมพู สีน้ำเงิน สีเหลือง

ส่วนกระเบื้องไม่เต็มแผ่นที่ใช้ตกแต่งเศษพื้นที่ที่เหลือบริเวณริมสุดของช่องพนักระเบียง มี 4 แผ่น เป็นลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ แต่มีลวดลายต่างจากแม่แบบทั้ง 3 แบบ มีดังนี้

ภาพประกอบ 68 กระเบื้องไม่เต็มแผ่นที่พนักระเบียงพระอุโบสถด้านหน้าริมทิศเหนือ

ภาพประกอบ 69 กระเบื้องไม้เติมแผ่นที่พนักระเบียงพระอุโบสถด้านหน้าริมทิศใต้

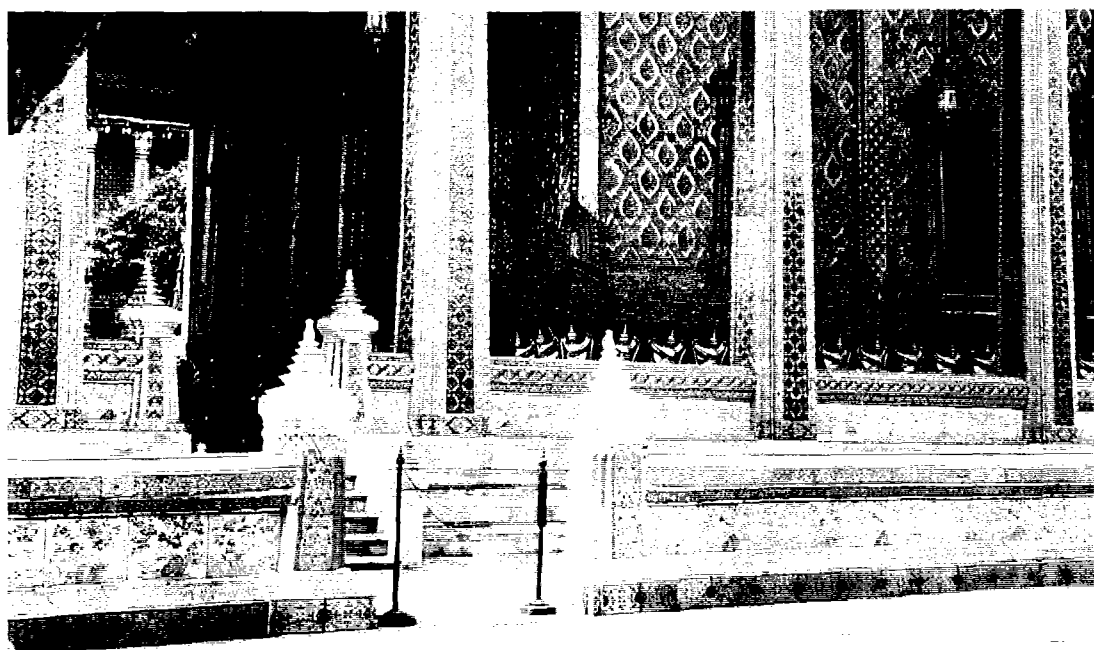

ภาพประกอบ 70 กระเบื้องไม้เติมแผ่นที่พนักระเบียงพระอุโบสถด้านหลังริมทิศเหนือ

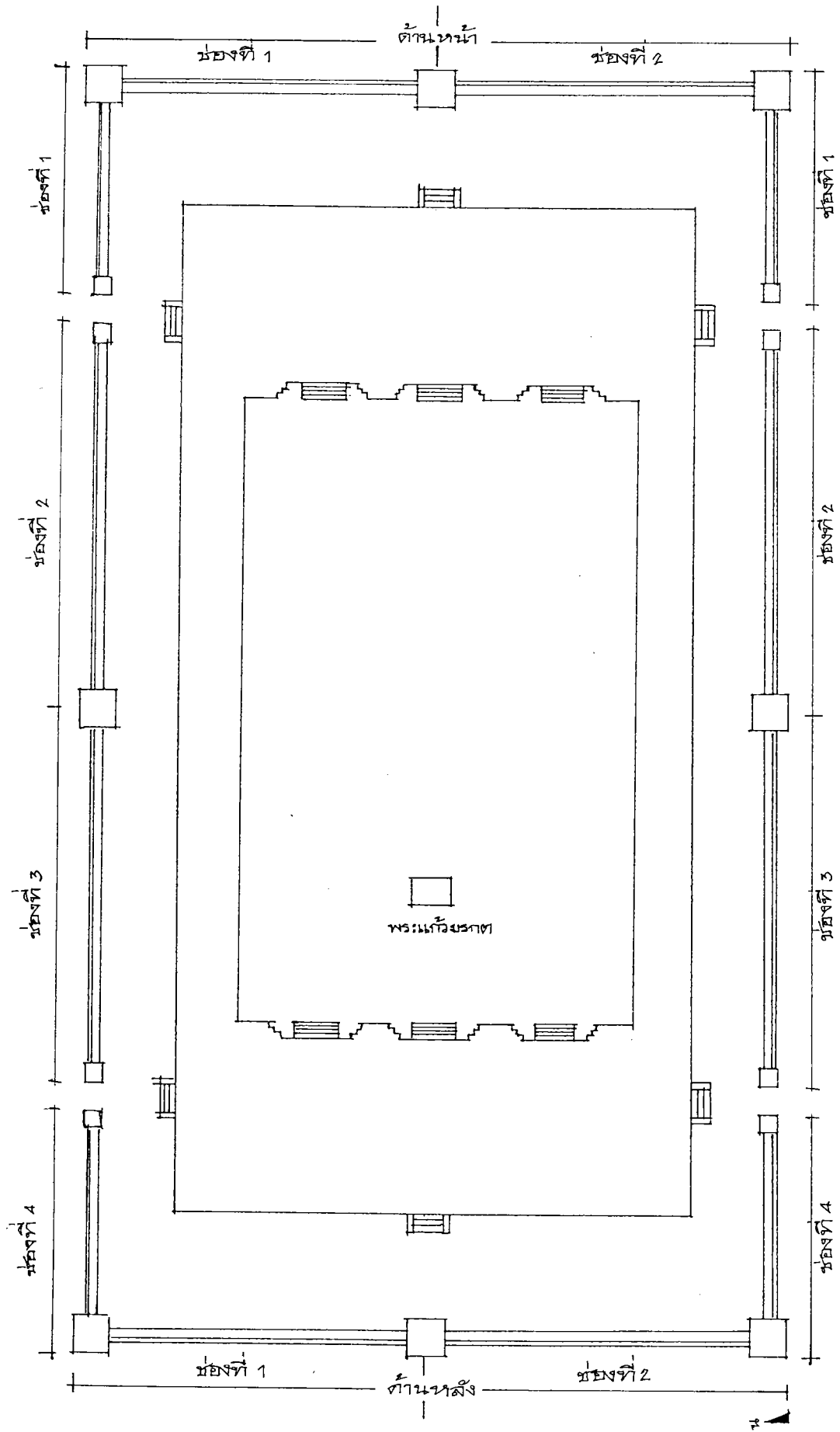

ภาพประกอบ 71 กระเบื้องไม้เติมแผ่นที่พนักระเบียงพระอุโบสถด้านหลังริมทิศใต้

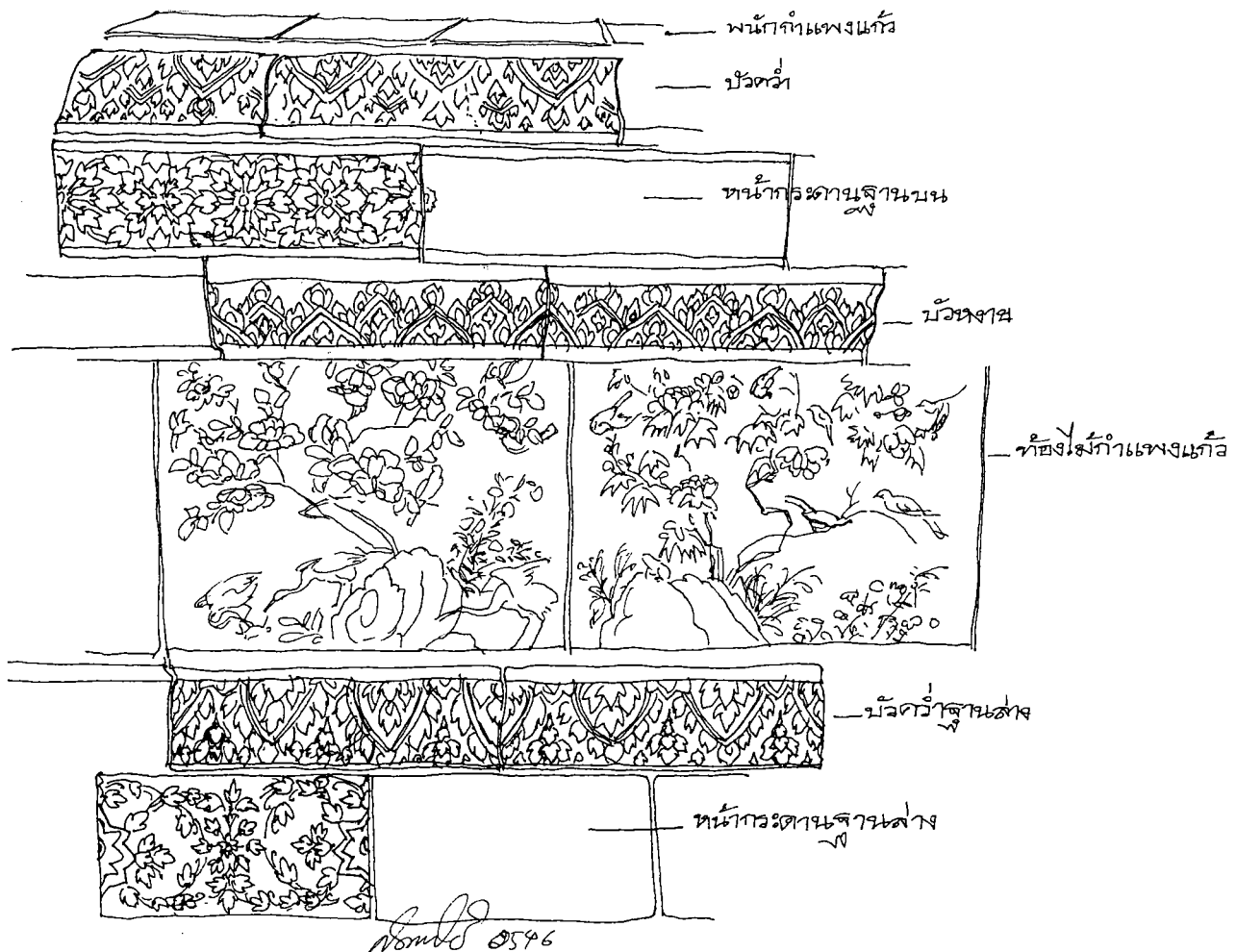
2. กำแพงแก้ว

ภาพประกอบ 72 กำแพงแก้ว

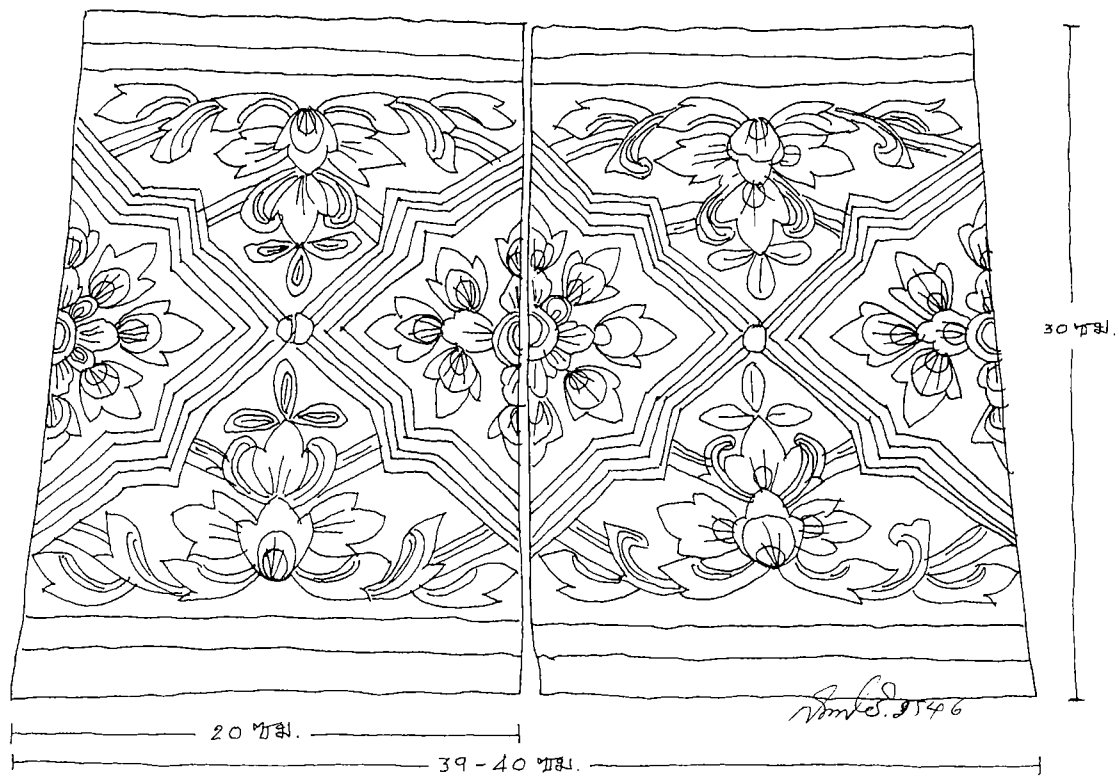
ภาพประกอบ 73 แผนผังกำแพงแก้ว

ภาพประกอบ 74 ส่วนประกอบของกำแพงแก้ว

กำแพงแก้วเป็นกำแพงล้อมรอบศาลาพระอุโบสถ มีซุ้มเสมาสร้างต่อเนื่องเป็นส่วนหนึ่งของกำแพงแก้วมีทั้งหมด 8 ซุ้ม กรมศิลปากร (2525 ก : 158-160) อธิบายว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดให้ประดับตกแต่ง ซ่อมแซมกำแพงแก้วด้วยกระเบื้องเคลือบเขียนสี กระเบื้องเคลือบเขียนสี ที่ประดับตกแต่งในสมัยรัชกาลที่ 3 มีส่วนประกอบของกำแพงแก้วคือ พนักกำแพงแก้ว บัวคว่ำ หน้ากระดาน บัวหงาย ท้องไร่ บัวคว่ำฐานล่าง หน้ากระดานฐานล่าง กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งกำแพงแก้ว มีตกแต่งทั้งด้านนอกและด้านในกำแพงแก้ว มีเพียงท้องไร่ด้านในกรุด้วยกระเบื้องปูละเอียดเขียนสี กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งกำแพงแก้ว มีรูปแบบ ลวดลาย และการเขียนลายในส่วนต่าง ๆ ดังนี้

2.1 กระเบื้องพนักกำแพงแก้ว

ภาพประกอบ 75 ภาพลายเส้นกระเบื้องพนักกำแพงแก้ว

ภาพประกอบ 76 กระเบื้องพนักกำแพงแก้ว

รูปแบบของกระเบื้องพนักำแพงแก้ว

แผ่นกระเบื้องเป็นกระเบื้องสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวนอน กระเบื้องมี 2 ขนาด คือ ขนาดกว้างประมาณ 30 ซม. ยาวประมาณ 40 ซม. และขนาดกว้างประมาณ 30 ซม. ยาวประมาณ 20 ซม. โดยแบ่งครึ่งลาย เพื่อให้ลายต่อเนื่อง มีทั้งแบ่งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ พื้นกระเบื้องเป็นแผ่นแบนเรียบ

ลวดลายของกระเบื้องพนักำแพงแก้ว

ลวดลายเป็นลายไทยคือ ลายประจำยามห่วงโซ่ไบเทศ มีเส้นแถบกันลายที่ขอบกระเบื้องสองข้าง ลายประจำยามทำกรอบลายสี่เหลี่ยมเพิ่มมุม ระบายลายเส้นแถบสลัสนี้ ในกรอบเขียนลายดอกกลอย แปรกลีบไบเทศ สลับกับลายพุ่มไบเทศ ลายประจำยามวางเรียงติดต่อกัน ช่องว่างระหว่างลายสองข้างเขียนลายเถาโค้ง มีข้อไบเทศในโครงสร้างสามเหลี่ยม กลางเถาโค้ง สองเถาที่เชื่อมต่อลายลักษณะเขียนฝีมือไม่ประณีตนัก แต่ก็มีรายละเอียด เช่น ไล่ลาย เส้นลายไบเทศ การระบายสีทองลาย การตัดเส้น

การเขียนลายของกระเบื้องพนักำแพงแก้ว

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวด้วยเคลือบสีเหลืองแล้วระบายลวดลาย และสีพื้นลายด้วยสีบนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น การระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น การแต้มสีด้วยพู่กัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

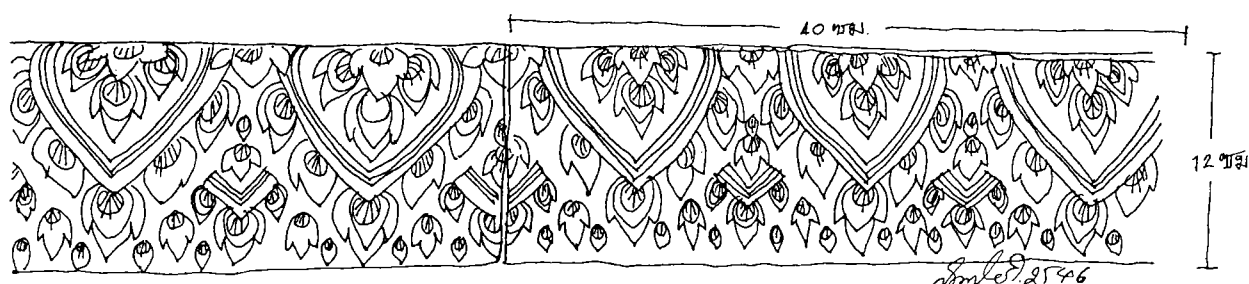
ลายประจำยาม กรอบลายเป็นสี่เหลี่ยมเพิ่มมุมระบายเรียบเป็นเส้นแถบสีต่าง ๆ คือ กรอบนอกใช้สีน้ำเงิน สีเขียว สีขาว สีแดงเข้ม เรียงเข้ามาตามลำดับ ภายในกรอบมีลายดอกกลอยแปรกลีบไบเทศ มีวงกลมกลางลายสีขาวสลัสนี้แดง ลายแปรกลีบกลางดอกกลอย ระบายเรียบสีเขียว สลักสีเหลืองแต้มไล่ลายสีต่างๆ เขียนเส้นลายสีขาวตัดเส้นสีดำ กลีบไบเทศแปรกลีบระบายสีพื้นด้วยสีขาว แล้วระบายสีอ่อนแก่ด้วยสีแดงเข้มเกลี่ยด้วยสีขาว ไล่ลายแต้มสีน้ำเงิน เขียนเส้นลายสีขาวแล้วตัดเส้นสีแดงเข้ม

ลายพุ่มไบเทศ ในกรอบสี่เหลี่ยมเพิ่มมุมวางสลับกับลายดอกกลอยแปรกลีบไบเทศ ลายพุ่มไบเทศมีพุ่มไบเทศด้านซ้ายและขวา ด้านบนและด้านล่างเขียนไบเทศเดี่ยว ใช้วิธีการระบายสีแบบเดียวกับลายดอกกลอยแปรกลีบไบเทศ

ลายห่วงโซ่ ส่วนเถาของลายระบายพื้นสีขาว โอบท้องลายด้วยสีม่วงแดง โดยระบายสีอ่อนแก่ตัดเส้นสีน้ำตาลแดง ไบเทศถ้าระบายลายสีขาว ระบายไล่สีอ่อนแก่ด้วยสีแดงเข้ม แต้มไล่ลายสีดำ ลายเส้นไบใช้สีขาวตัดเส้นสีแดง ถ้าระบายลายสีเขียว ท้องลายไล่ลาย แต้มสีดำบ้าง สีน้ำเงินบ้าง เส้นลายไบใช้สีขาว ตัดเส้นด้วยสีดำ พื้นลายในกรอบและพื้นลายทั้งหมด ระบายสีฟ้า เส้นกันลายเป็นแถบสีเขียวด้านริมเว้นพื้นสีเหลืองตัดเส้นสีแดง

สีที่ใช้ ใช้หลายสี ได้แก่ สีเหลือง สีฟ้า สีเขียว สีขาว สีแดง สีม่วงแดง สีน้ำเงิน สีดำ สีน้ำตาลแดง

2.2 กระเบื้องบัวคว่ำพนักำแพงแก้ว

ภาพประกอบ 77 ภาพลายเส้นกระเบื้องบัวคว่ำพนักำแพงแก้ว

ภาพประกอบ 78 กระเบื้องบัวคว่ำพนักกำแพงแก้ว

รูปแบบของกระเบื้องบัวคว่ำพนักกำแพงแก้ว

แผ่นกระเบื้องเป็นกระเบื้องสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวนอน เป็นแผ่นโค้งแบบกลีบบัว มีพื้นผิวเรียบ มี 2 ขนาด คือ กว้างประมาณ 12 ซม. ยาวประมาณ 40 ซม. และกว้างประมาณ 12 ซม. ยาวประมาณ 20 ซม. โดยแบ่งครึ่งตามความยาวของแผ่นใหญ่ ตามการแบ่งครึ่งของตัวลาย

ลวดลายของกระเบื้องบัวคว่ำพนักกำแพงแก้ว

ลวดลายเป็นลายไทย คือ ลายกระจังใบเทศ เรียงเป็นแถว ปลายกระจังชี้ลง พื้นที่ระหว่างกระจังเป็นลายกระจังใบเทศซ้อน

การเขียนลายของกระเบื้องบัวคว่ำพนักกำแพงแก้ว

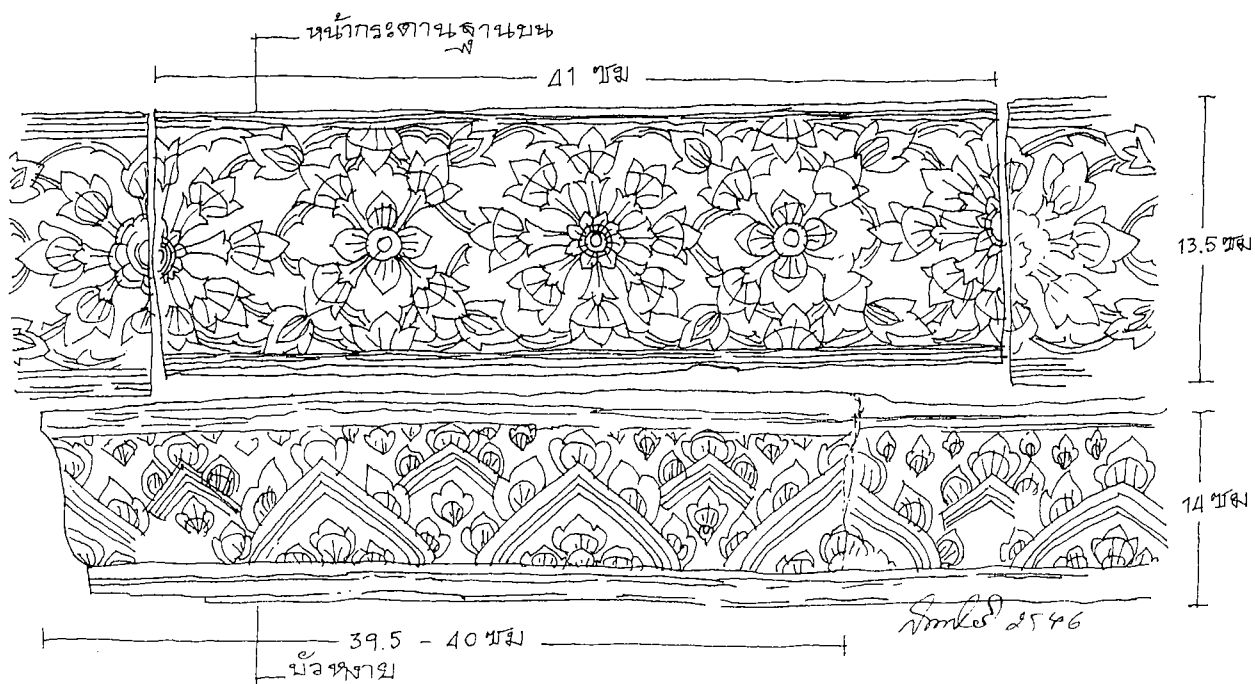
การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวด้วยเคลือบสีเหลือง แล้วระบายลวดลายและสีพื้นบนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น ระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น การแต้มสีด้วยพู่กัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

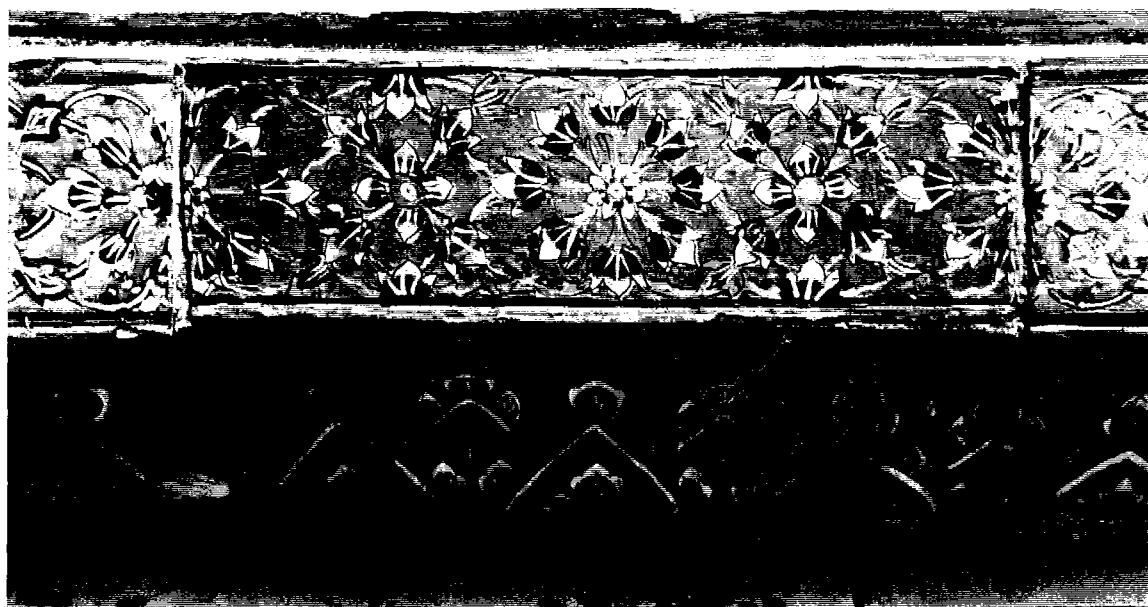
ลายกระจัง เขียนลายใบเทศรอบกรอบรูปกลีบบัว ใบเทศสีเขียวระบายเรียบแต้มไล่ลายสีดำจาง ๆ เส้นลายใบสีขาวตัดเส้นสีดำสลับกับใบเทศ สีแดงเข้มระบายสีอ่อนแก่ด้วยสีขาว แต้มไล่ลายสีแดงเข้ม เส้นลายใบสีขาวตัดเส้นสีน้ำตาลแดง กรอบรูปกลีบบัวระบายแถบสลับสี สีเขียว สีขาว สีแดง ในกรอบกระจังเป็นพุ่มใบเทศ ระบายใบเทศกลางพุ่มด้วยสีเขียว ใบเทศที่เกาะเป็นทรงพุ่มระบายสีอ่อนแก่ด้วยสีแดงเกลี่ยด้วยสีขาว แต้มไล่ลายสีแดงเข้ม เส้นลายใบสีขาว ตัดเส้นด้วยสีน้ำตาลแดง พื้นลายระบายสีฟ้า

สีที่ใช้ ใช้หลายสี ได้แก่ สีเหลือง สีเขียว สีแดงเข้ม สีขาว สีดำ สีน้ำตาลแดง สีฟ้า

2.3 กระเบื้องหน้ากระดาน พนักกำแพงแก้ว

ภาพประกอบ 79 ภาพลายเส้นกระเบื้องหน้ากระดานและบัวหงายพนักกำแพงแก้ว

ภาพประกอบ 80 กระเบื้องหน้ากระดานและบัวหงายพนักกำแพงแก้ว

รูปแบบของกระเบื้องหน้ากระดานพนักกำแพงแก้ว

แผ่นกระเบื้องเป็นกระเบื้องสีเหลี่ยมผืนผ้าแนวนอน พื้นกระเบื้องเป็นแผ่นแบนเรียบ ความยาวของกระเบื้องมีความยาวหลายขนาด โดยแบ่งกลางตัวลาย ได้แก่ ขนาดกว้างประมาณ 13 ซม. ยาวประมาณ 40 ซม. และขนาดกว้างประมาณ 13 ซม. ยาวประมาณ 20 ซม.

ลวดลายของกระเบื้องหน้ากระดานพนักกำแพงแก้ว

ลวดลายเป็นลายไทย คือ ลายเครือเถาดอกกลอยแปดกลีบใบเทศ คั่นดอกกลอยด้วยเครือเถา ใบเทศไขว้กันเป็นตาราง ขอบบน และขอบล่างมีเส้นกั้นลายสลัpsi

การเขียนลายของกระเบื้องหน้ากระดานพนักกำแพงแก้ว

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวด้วยเคลือบสีเหลือง แล้วระบายสีลวดลาย และสีพื้นลายด้วยสีบนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น การแต้มสีด้วยพู่กัน การระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น โดยมีรายละเอียดดังนี้

ลายดอกกลอยแปดกลีบใบเทศ ระบายสีแดงเข้ม เคลือบสีอ่อนแก่ด้วยสีขาว เส้นลายใบใช้สีขาวตัดเส้นลายด้วยสีน้ำตาลแดง ใบเทศที่เถาละลายระบายสีอ่อนแก่ด้วยสีม่วงเข้ม เขียนเส้นลายใบสีขาวตัดเส้นสีน้ำตาลแดง ส่วนก้านลาย เถาละลาย ระบายเรียบด้วยสีเขียว เส้นในก้านลายสีขาว ตัดเส้นด้วยสีดำ พื้นระบายสีฟ้า เส้นกั้นลายสลัpsiน้ำตาลแดง สีน้ำเงิน สีเหลือง

สีที่ใช้ ใช้หลายสี ได้แก่ สีแดงเข้ม สีม่วงเข้ม สีเขียว สีเขียวเข้ม สีฟ้า สีน้ำเงิน สีเหลือง สีดำ สีน้ำตาลแดง สีขาว

2.4 กระเบื้องบัวหงายพนักกำแพงแก้ว

แม่แบบนี้ มีรูปแบบ ลวดลาย และการเขียนลายเหมือนแม่แบบที่ 2.2 บัวคว่ำที่พนักกำแพงแก้ว แม่แบบนี้มีรูปแบบลวดลายและการเขียนลายเหมือนแม่แบบที่ 2.2 บัวคว่ำที่พนักกำแพงแก้ว คือ เป็นแผ่นสีเหลี่ยมผืนผ้าแนวนอนทำแผ่นโค้งแบบกลีบบัว มีพื้นผิวเรียบ มีขนาดกว้างประมาณ 14 ซม. ยาวประมาณ 40 ซม. และกว้างประมาณ 14 ซม. ยาวประมาณ 20 ซม.

2.5 กระเบื้องท้องไม้กำแพงแก้ว

ภาพประกอบ 81 กระเบื้องที่ท้องไม้กำแพงแก้ว

กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ท้องไม้กำแพงแก้ว เป็นกระเบื้องที่สั่งจากเมืองจีนในรัชกาลที่ 3 เช่นเดียวกับกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่พนักระเบียง (ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี. 2543 : 43-45) มีแม่แบบ 3 แบบ มีรูปแบบลวดลาย และการเขียนลายแบบจีน เช่นเดียวกับแม่แบบทั้ง 3 แบบที่พนักระเบียง แต่ท้องไม้พนักระเบียงมีความกว้างน้อยกว่าท้องไม้พนักำแพงแก้วทำให้เห็นลายไม่เต็มแผ่น ส่วนล่างจะขาดหายไป ส่วนกระเบื้องที่ท้องไม้กำแพงแก้วเห็นลายมากกว่าคือ เต็มแผ่นบ้าง เกือบเต็มแผ่นบ้าง กระเบื้องที่ท้องไม้กำแพงแก้วทั้ง 4 ด้าน มีทั้งหมด 3 แบบ มีจำนวนและขนาดสรุปได้ดังนี้

2.5.1 กระเบื้องท้องไม้กำแพงแก้ว ด้านหน้าพระอุโบสถ

กระเบื้องที่ท้องไม้กำแพงแก้วด้านหน้าพระอุโบสถมี 60 แผ่น มีแม่แบบและจำนวนแผ่นกระเบื้องดังนี้

แม่แบบที่ 1 มีจำนวน 20 แผ่น

แม่แบบที่ 2 มีจำนวน 20 แผ่น

แม่แบบที่ 3 มีจำนวน 20 แผ่น

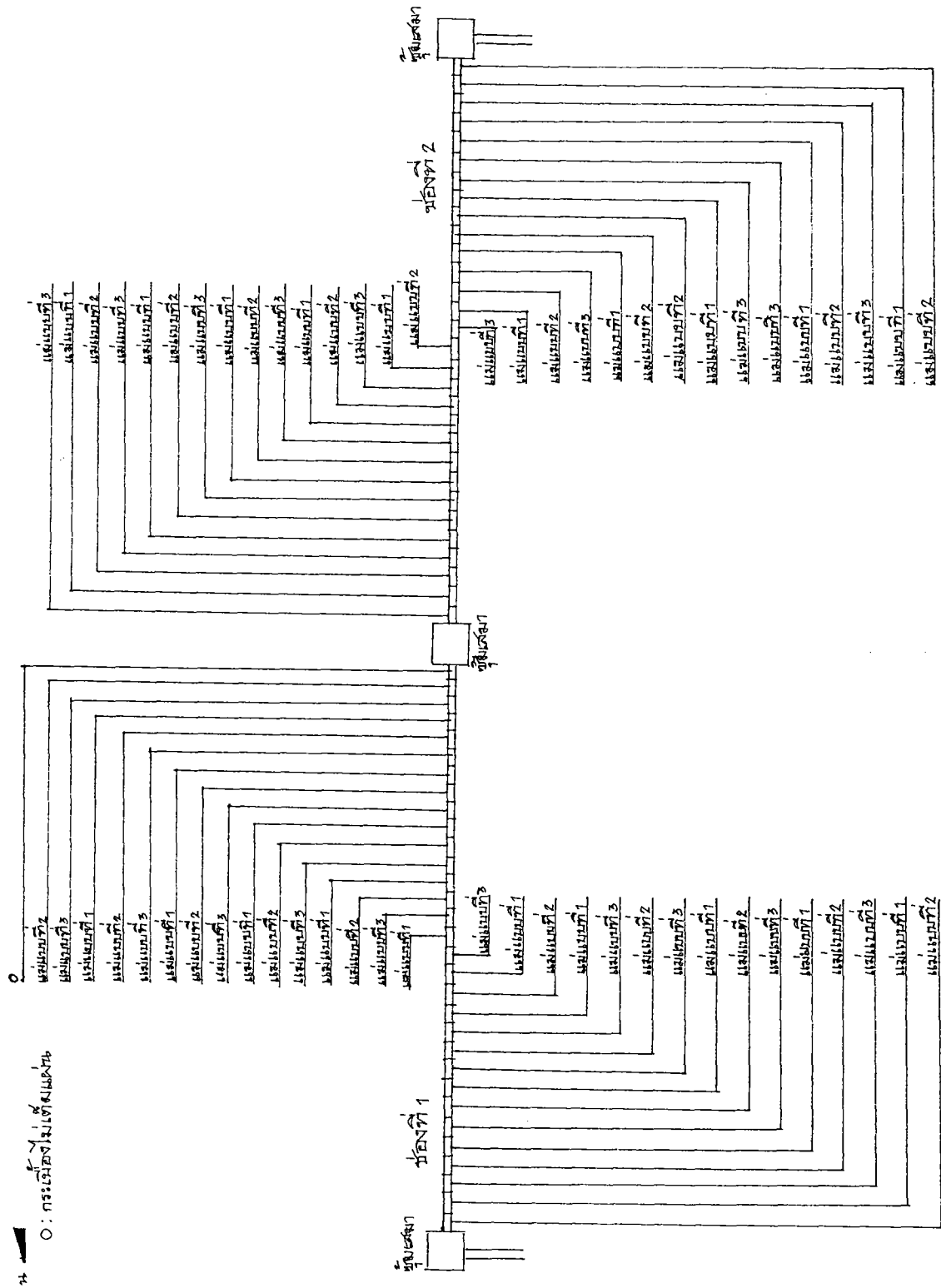
นอกจากนี้มีแผ่นกระเบื้องไม้เต็มแผ่นอีก 1 แผ่น มีลวดลายแตกต่างจากแม่แบบทั้ง 3 แบบ ใช้ตกแต่งพื้นที่ที่เหลือเศษด้านริม

กระเบื้องที่ท้องไม้กำแพงแก้วด้านหน้าพระอุโบสถอยู่ระหว่างซุ้มเสมา มี 2 ช่อง กระเบื้องแต่ละช่องนับจากทิศเหนือมาทิศใต้มีจำนวนดังนี้

ช่องที่ 1 มีจำนวน 30 แผ่น และกระเบื้องไม้เต็มแผ่น 1 แผ่น

ช่องที่ 2 มีจำนวน 30 แผ่น

การเรียงกระเบื้องที่ท้องไม้กำแพงแก้วด้านหน้าพระอุโบสถมีการเรียงแต่ละแม่แบบดังแผนผังดังนี้

ภาพประกอบ 82 แผนผังการเรียงกระเบื้องที่กำแพงด้านหน้าพระอุโบสถ

2.5.2 กระเบื้องท้องไม้กำแพงแก้ว ด้านหลังพระอุโบสถ

กระเบื้องที่ท้องไม้กำแพงแก้วด้านหลังพระอุโบสถมี 61 แผ่น มีแม่แบบและจำนวนแผ่นกระเบื้อง

ดังนี้

แม่แบบที่ 1 มีจำนวน 19 แผ่น

แม่แบบที่ 2 มีจำนวน 22 แผ่น

แม่แบบที่ 3 มีจำนวน 20 แผ่น

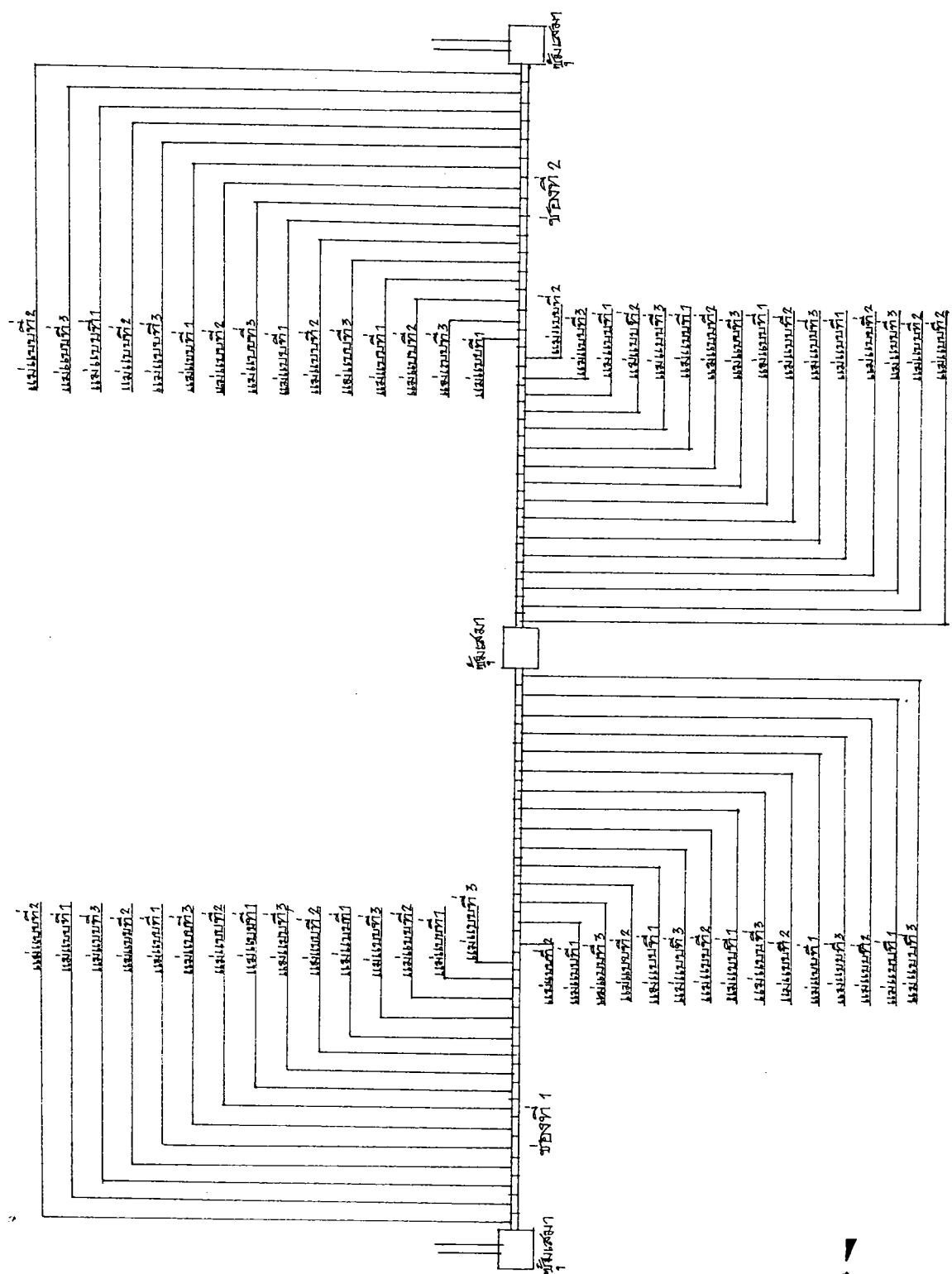
กระเบื้องที่ท้องไม้กำแพงแก้วด้านหลังพระอุโบสถอยู่ระหว่างซุ้มเสมา มี 2 ช่อง จำนวนกระเบื้องแต่ละช่องนับจากทิศเหนือมาทิศใต้มีจำนวนดังนี้

ช่องที่ 1 มีจำนวน 30 แผ่น

ช่องที่ 2 มีจำนวน 31 แผ่น

การเรียงกระเบื้องที่ท้องไม้กำแพงแก้วด้านหลังพระอุโบสถมีการเรียงแต่ละแม่แบบดังแผนผัง

ดังนี้

ภาพประกอบ 83 แผนผังการเรียงกระเบื้องปูกำแพงแก้วด้านหลังพระอุโบสถ

2.5.3 กระเบื้องท้องไม้กำแพงแก้วด้านข้างทิศเหนือพระอุโบสถ

กระเบื้องที่ท้องไม้กำแพงแก้วด้านข้างทิศเหนือ มี 125 แผ่น มีแม่แบบและจำนวนแผ่นกระเบื้อง

ดังนี้

แม่แบบที่ 1 มีจำนวน 43 แผ่น

แม่แบบที่ 2 มีจำนวน 43 แผ่น

แม่แบบที่ 3 มีจำนวน 39 แผ่น

นอกจากนี้มีแผ่นกระเบื้องไม่เต็มแผ่นอีก 1 แผ่น มีลวดลายแตกต่างจากแม่แบบทั้ง 3 แบบ

กระเบื้องที่ท้องไม้กำแพงแก้วด้านข้างทิศเหนืออยู่ระหว่างซุ้มเสมาและเสาช่องกำแพงแก้ว มี

4 ช่อง กระเบื้องแต่ละช่องนับจากด้านหน้าพระอุโบสถ มาด้านหลังพระอุโบสถ มีจำนวนดังนี้

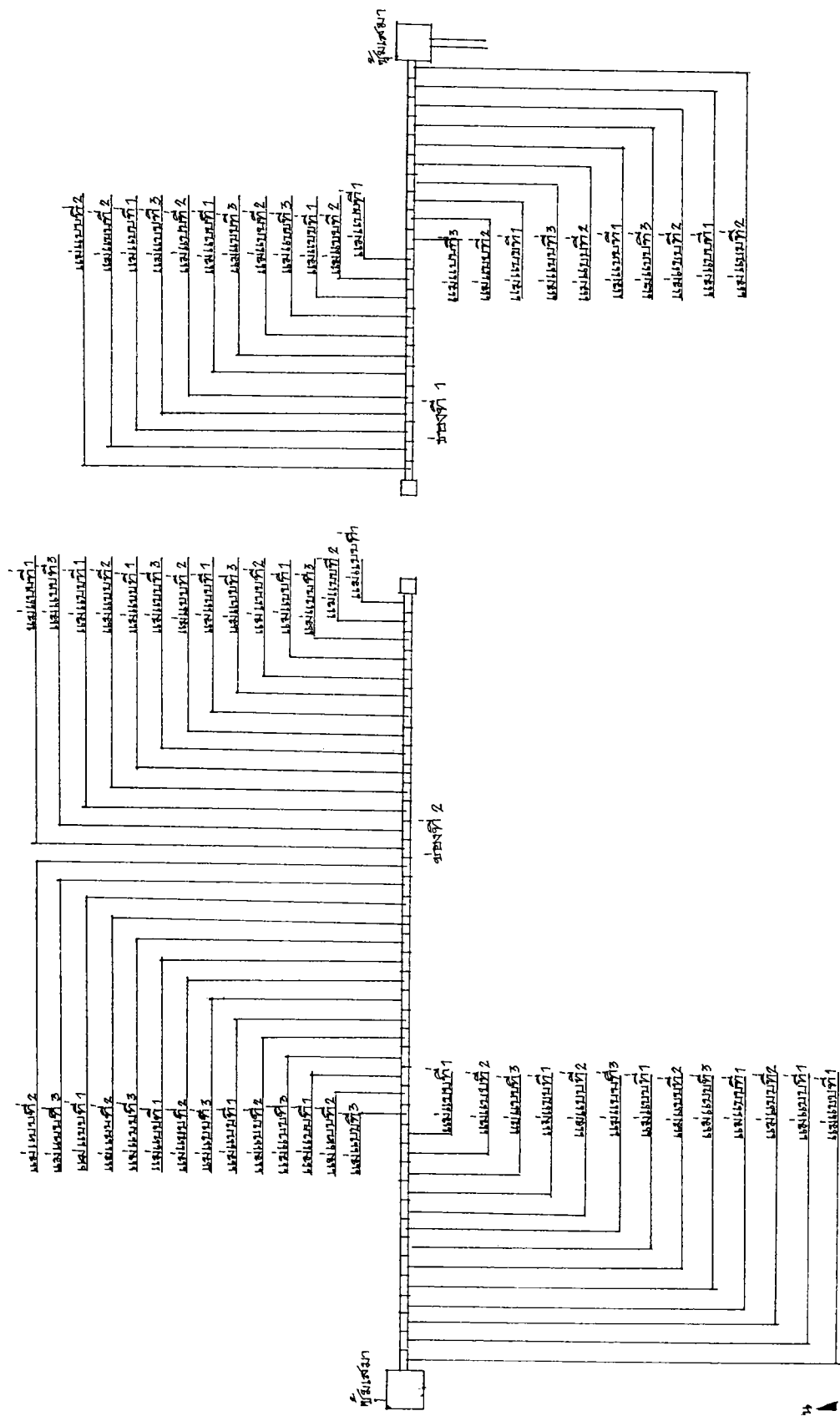
ช่องที่ 1 มีจำนวน 22 แผ่น

ช่องที่ 2 มีจำนวน 41 แผ่น

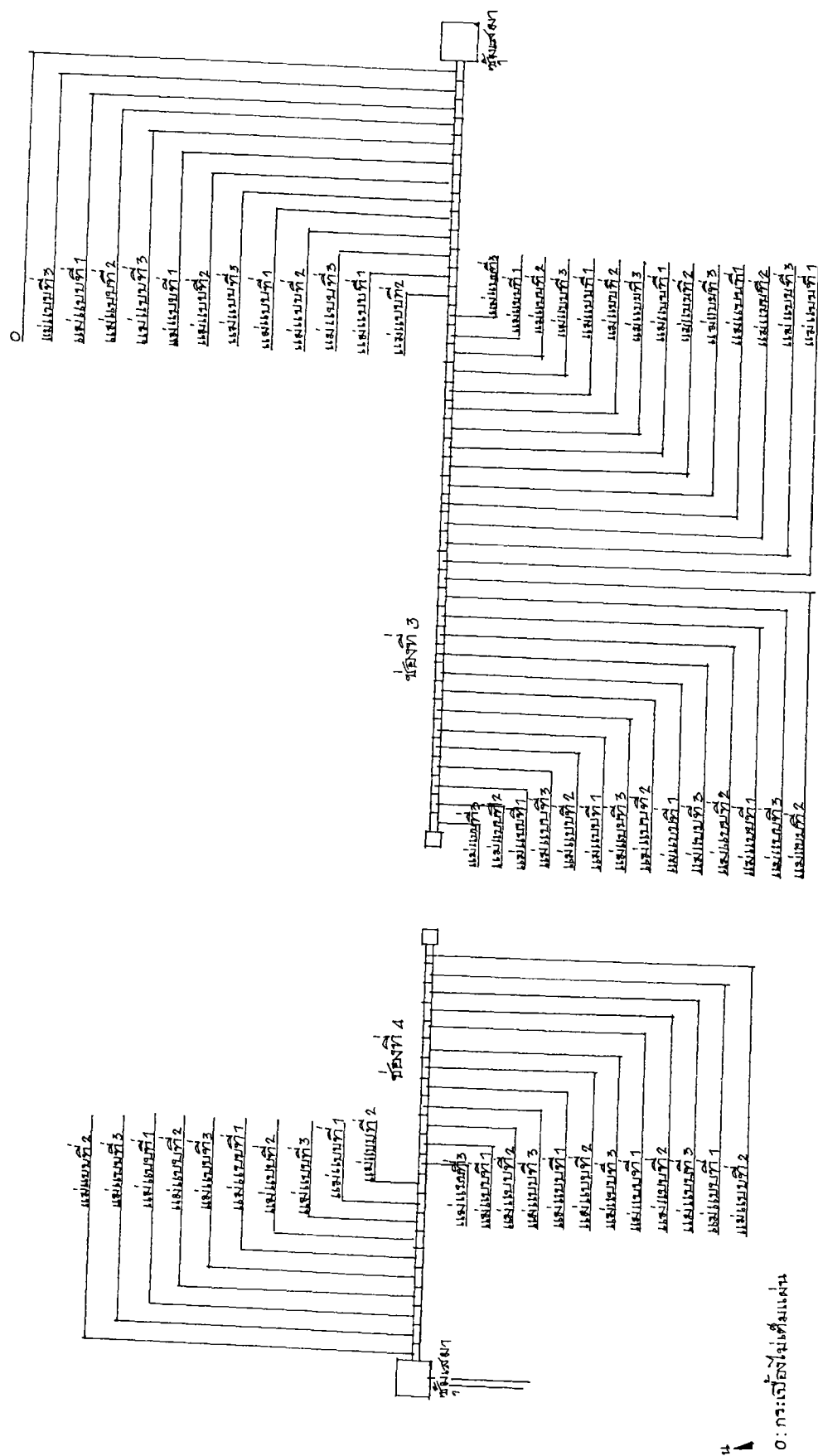
ช่องที่ 3 มีจำนวน 40 แผ่น และกระเบื้องไม่เต็มแผ่นอีก 1 แผ่น

ช่องที่ 4 มีจำนวน 22 แผ่น

การเรียงกระเบื้องที่ท้องไม้กำแพงแก้วด้านข้างทิศเหนือ มีการเรียงแต่ละแม่แบบดังแผนผังดังนี้

ภาพประกอบ 84 แผนผังการเรียงกระเบื้องที่กำแพงแก้วด้านข้างทิศเหนือพระอุโบสถช่องที่ 1 และช่องที่ 2

ภาพประกอบ 85 แผนผังการเรียงกระเบื้องที่ทำแผงแก้วด้านข้างทิศเหนือพระอุโบสถช่องที่ 3 และช่องที่ 4

2.5.4 กระเบื้องท้องไม้กำแพงแก้วด้านข้างทิศใต้พระอุโบสถ

กระเบื้องที่ท้องไม้กำแพงแก้วด้านข้างทิศใต้ มี 123 แผ่น มีแม่แบบและจำนวน แผ่นกระเบื้อง ดังนี้

แม่แบบที่ 1 มีจำนวน 42 แผ่น

แม่แบบที่ 2 มีจำนวน 41 แผ่น

แม่แบบที่ 3 มีจำนวน 40 แผ่น

นอกจากนี้มีแผ่นกระเบื้องไม้เติมแผ่นอีก 3 แผ่น มีลวดลายแตกต่างจากแม่แบบทั้ง 3 แบบ ใช้ตกแต่งพื้นที่ที่เหลือเศษด้านริม

กระเบื้องที่ท้องไม้กำแพงแก้วด้านข้างทิศใต้อยู่ระหว่างซุ้มเสมาและเสาช่องกำแพงแก้วมี 4 ช่อง แต่ละช่องนับจากด้านหน้าพระอุโบสถมาด้านหลังพระอุโบสถ มีจำนวนดังนี้

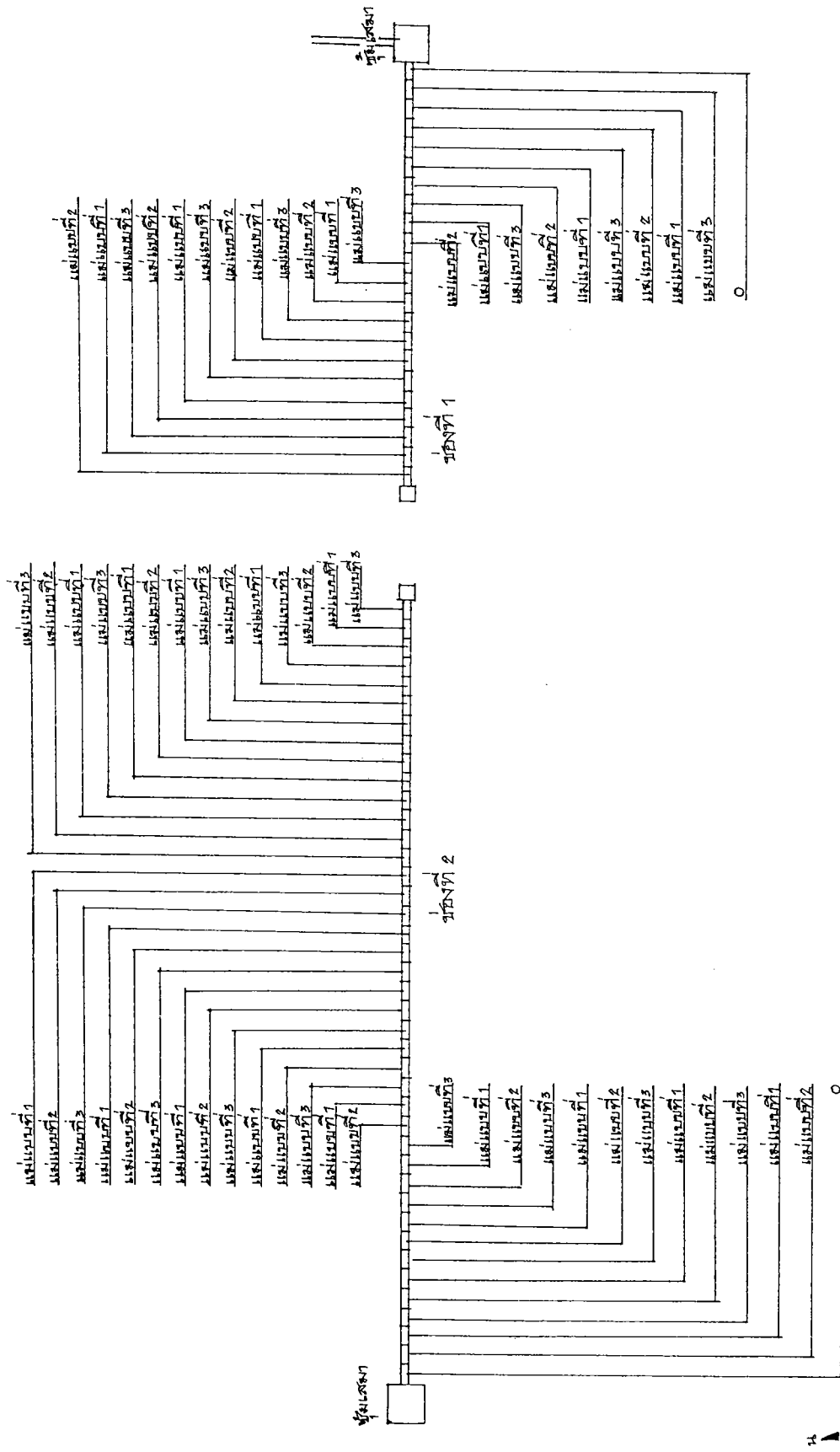
ช่องที่ 1 มีจำนวน 21 แผ่นและกระเบื้องไม้เติมแผ่นอีก 1 แผ่น

ช่องที่ 2 มีจำนวน 40 แผ่น และกระเบื้องไม้เติมแผ่นอีก 1 แผ่น

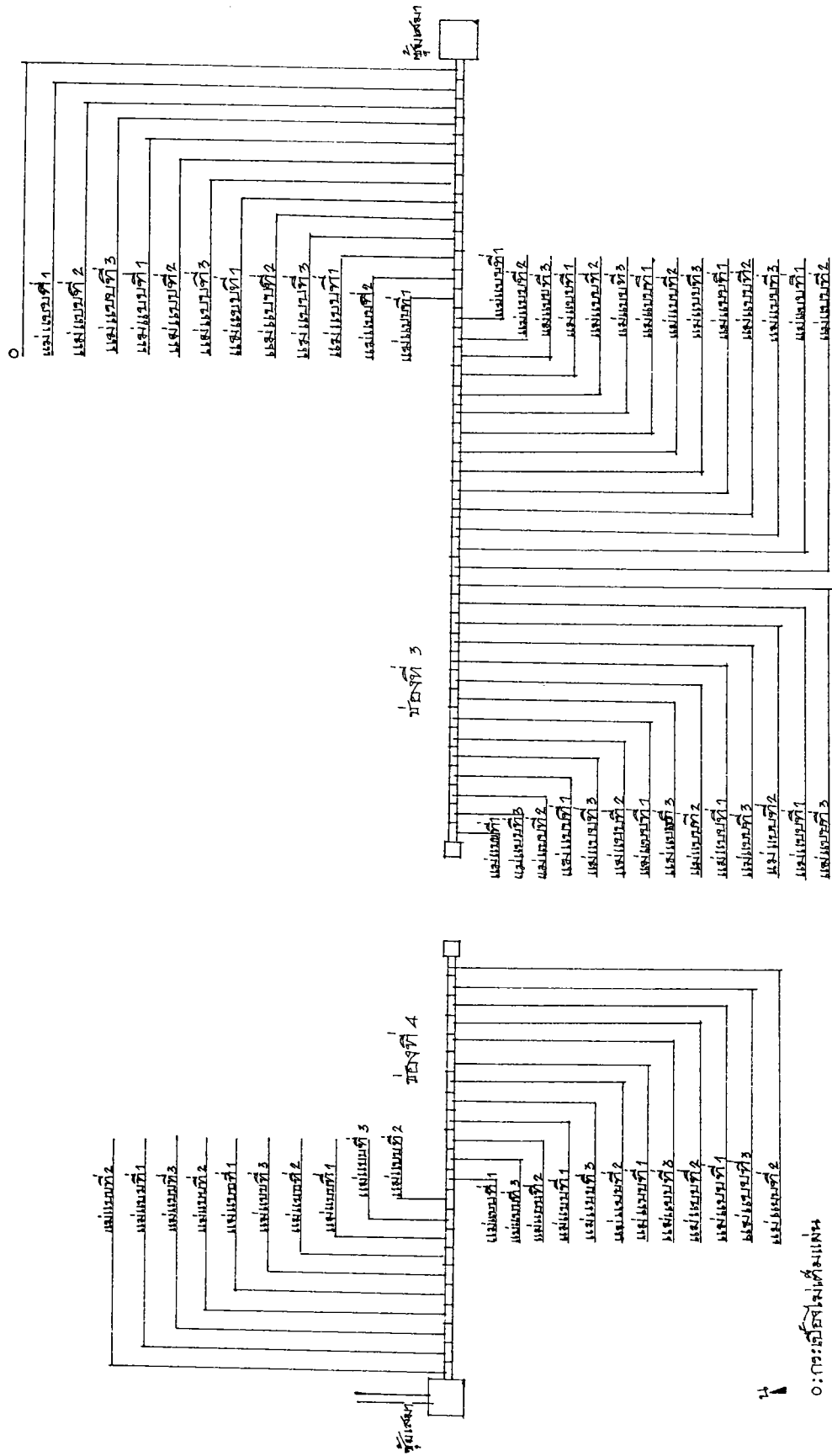
ช่องที่ 3 มีจำนวน 40 แผ่น และกระเบื้องไม้เติมแผ่นอีก 1 แผ่น

ช่องที่ 4 มีจำนวน 22 แผ่น

การเรียงกระเบื้องที่ท้องไม้กำแพงแก้วด้านข้างทิศใต้ มีการเรียงแต่ละแม่แบบดังแผนผังดังนี้

ภาพประกอบ 86 แผนผังการเรียงกระเบื้องที่กำแพงด้านข้างทิศใต้พระอุโบสถช่องที่ 1 และช่องที่ 2

ภาพประกอบ 87 แผนผังการเรียงกระเบื้องที่กำแพงแก้วด้านข้างทิศใต้พระอุโบสถช่องที่ 3 และช่องที่ 4

กระเบื้องที่ท้องไม้กำแพงแก้วทั้ง 4 ด้าน จำนวน 369 แผ่น มีจำนวนกระเบื้องแต่ละแม่แบบดังนี้

แม่แบบที่ 1 มีจำนวน 124 แผ่น

แม่แบบที่ 2 มีจำนวน 126 แผ่น

แม่แบบที่ 3 มีจำนวน 119 แผ่น

แม่แบบที่ 2 มีจำนวนมากที่สุด ส่วนแม่แบบที่ 1 และแม่แบบที่ 3 มีจำนวนน้อยกว่าตามลำดับ ขนาดของกระเบื้องที่ท้องไม้กำแพงแก้ว รอบพระอุโบสถทั้ง 3 แม่แบบมีดังนี้

แม่แบบที่ 1 กว้างประมาณ 40 ซม. ยาวประมาณ 50 ซม.

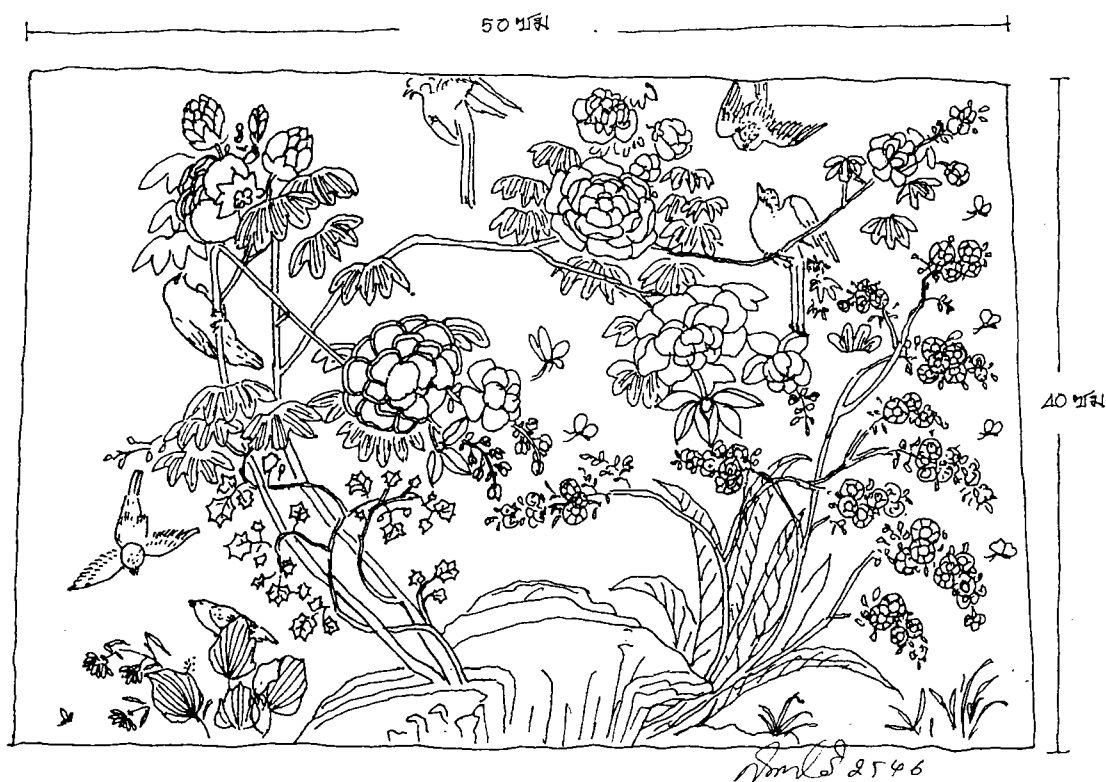
แม่แบบที่ 2 กว้างประมาณ 40 ซม. ยาวประมาณ 51 ซม.

แม่แบบที่ 3 กว้างประมาณ 40 ซม. ยาวประมาณ 50 ซม.

กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ท้องไม้กำแพงแก้วทั้ง 3 แม่แบบ มีรูปแบบลวดลาย และการเขียนลาย

ดังนี้

แม่แบบที่ 1 ของกระเบื้องที่ท้องไม้กำแพงแก้ว

ภาพประกอบ 88 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 1 ของกระเบื้องที่ท้องไม้กำแพงแก้ว

ภาพประกอบ 89 แม่แบบที่ 1 ของกระเบื้องที่ห้องไม้กำแพงแก้ว

รูปแบบแม่แบบที่ 1 ของกระเบื้องที่ห้องไม้กำแพงแก้ว

แผ่นกระเบื้องเป็นกระเบื้องสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวนอน พื้นแบนเรียบ มีขนาดกว้างประมาณ 40 ซม. ยาวประมาณ 50 ซม.

ลวดลายแม่แบบที่ 1 ของกระเบื้องที่ห้องไม้กำแพงแก้ว

ลวดลายเป็นลายเลียนแบบธรรมชาติ เป็นลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ ประกอบด้วยต้นพุทธาน ออกดอกเต็มต้น ทั้งดอกตูม ดอกแย้มกลีบ และดอกบานเต็มที่ มีกลีบซ้อนกันหลายชั้น ต้นไม้ต่าง ๆ ที่ออกดอกชูช่อ อิงแอบโขดหินใกล้เคียงกัน นกจับกิ่งไม้ระบายสีส่นสวยงาม บ้างบินกลา บ้างขยับปีกพยุงตัวอยู่ในอากาศ แต่ละตัวมีท่าทางอาการต่าง ๆ อย่างเป็นธรรมชาติ มีกระรอก 2 ตัว กำลังวิ่งไล่หยอกล้อกันอยู่บนพื้น

การเขียนลายแม่แบบที่ 1 ของกระเบื้องที่ห้องไม้กำแพงแก้ว

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นด้วยเคลือบสีเขียวอ่อน แล้วระบายสีลวดลายด้วยสีบนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น การระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น การตัดเส้นแล้วระบายสี การแต้มสีด้วยพู่กัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

ดอกพุทธาน ใช้วิธีการตัดเส้นแล้วระบายสีอ่อนแก่ โดยตัดเส้นด้วยสีเหลืองอมน้ำตาล แล้วระบายสีอ่อนแก่ โดยใช้สีขาวเกลี่ย ดอกพุทธานระบายสีแดงเข้ม บางดอกระบายสีม่วงแดง แล้วเขียนเส้นถี่ ๆ ด้วยสีเข้มของสีที่ใช้ ทำให้เกิดน้ำหนักกลมกลืนสวยงาม ดอกไม้ที่ออกดอกเป็นช่อระบายเรียบสีชมพูแล้วระบายลายในกลีบเป็นวงสีแดงเข้ม ดอกหญ้าระบายด้วยการแต้มสีด้วยพู่กันแล้วตัดเส้น ลำต้น กิ่งก้านต้น

พุดตานระบายเรียบสีขาวอมฟ้า แล้วเน้นขอบด้านหนึ่งด้วยสีม่วงแดง ใบพุดตานเป็นแจกแต้มด้วยพู่กันโดย
แต้มสีเหลือง แล้วแต้มทับด้วยสีเขียวอ่อน หรือสีเขียวเข้ม บางใบใช้สีม่วงเข้มแล้วตัดเส้นสีดำ ใบต้นไม้ที่
เป็นใบเรียวยาว ระบายเรียบโดยทั้งน้ำหนักแบบสีน้ำด้วยสีเขียวอ่อน สีเขียวเข้มแล้วตัดเส้นสีดำ

นกและกระรอกระบายสีอ่อนแก่หลายสีเกลี่ยผสมให้กลมกลืน แล้วเขียนรายละเอียด ขน ปาก
ตา เท้า ตัดเส้นด้วยสีเข้มของสีที่ใช้ มีการตกแต่งด้วยลายจุดสีขาว แฉกต่าง ๆ ระบายเรียบด้วย สีเทา สีเขียว
โชดหินระบายสีอ่อนแก่ด้วยวิธีเกลี่ยกลมกลืน ใช้สีเทา สีเหลือง สีน้ำเงิน สีม่วงแดง ตัดเส้นสีดำ

สีที่ใช้ ใช้หลายสี ได้แก่ สีแดงเข้ม สีขาว สีม่วงแดง สีชมพู สีเหลือง สีน้ำตาลแดง สีฟ้า
สีเขียวอ่อน สีเขียว สีเขียวเข้ม สีน้ำเงิน สีเทา สีเหลืองอมน้ำตาล สีดำ

แม่แบบที่ 2 ของกระเบื้องที่ท้องไม้กำแพงแก้ว

ภาพประกอบ 90 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 2 ของกระเบื้องที่ท้องไม้กำแพงแก้ว

ภาพประกอบ 91 แม่แบบที่ 2 ของกระเบื้องที่ห้องไม้กำแพงแก้ว

รูปแบบแม่แบบที่ 2 ของกระเบื้องที่ห้องไม้กำแพงแก้ว

แผ่นกระเบื้องเป็นกระเบื้องสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวนอน พื้นแบนเรียบ มีขนาดกว้างประมาณ 40 ซม. ยาวประมาณ 51 ซม.

ลวดลายแม่แบบที่ 2 ของกระเบื้องที่ห้องไม้กำแพงแก้ว

ลวดลาย เป็นลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ เขียนเลียนแบบธรรมชาติ ประกอบด้วยต้นพุทตานที่ออกดอกเต็มต้น ทั้งดอกตูม ดอกแย้มกลีบ ดอกบาน ดอกโรย มีกลีบดอกซ้อนกันหลายชั้น ต้นไม้เล็กออกดอกสะพรั่ง กอหญ้า ต้นไม้เหล่านี้ขึ้นอิงแอบโขดหิน สัตว์ต่าง ๆ ประกอบด้วยนกหลายตัวจับกิ่งที่อยู่ในที่ต่าง ๆ อย่างเป็นธรรมชาติ และกบเกาะอยู่บนโขดหิน

การเขียนลายแม่แบบที่ 2 ของกระเบื้องที่ห้องไม้กำแพงแก้ว

การเคลือบ เคลือบพื้นกระเบื้องด้วยเคลือบสีเขียวอ่อน และระบายสีบนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีหลายวิธีคือ การระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น ระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น ตัดเส้นแล้วระบายสี การแต้มสีด้วยพู่กัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

ดอกพุทตาน ใช้วิธีตัดเส้นแล้วระบายสี โดยตัดเส้นด้วยสีเหลืองอมน้ำตาล แล้วระบายสีอ่อนแก่ด้วยสีแดงแล้วใช้สีขาวผสม เกลี่ยให้กลมกลืน ใบพุทตานเป็นแฉก แต้มด้วยพู่กัน มีทั้งแต้มสีเขียว และแต้ม 2 สีทับกัน แล้วเขียนลายเส้นใบด้วยสีขาว ลำต้นระบายสีเขียวเข้มจาง ๆ แล้วระบายขอบด้วยสีเขียวเข้ม ทำให้ดูกลมแล้วตัดเส้นหนัก เบาสีดำ ต้นหญ้า ต้นไม้เล็กระบายสีเรียบ ทิ้งน้ำหนักสีแบบสีน้ำด้วยสีส้มทั้งการระบายดอกและใบ แล้วตัดเส้นสีดำ

นกระบายสีพื้นตัวนกด้วยการระบายสีอ่อนแก่หลายสี แล้วแต้มด้วยพู่กันเป็นขนปีกแต้มลายจุด แล้วตัดเส้นด้วยสีเข้มของสีที่ใช้ และสีดำ ส่วนกบตัวลายทางระบายเรียบด้วยสีน้ำตาลจาง ๆ และสีดำ โชดหิน ระบายสีอ่อนแก่ แล้วตัดเส้นโดยระบายสีน้ำเงิน สีเทา สีฟ้า สีเหลือง เคลือบสมกลมกลืนแล้วตัดเส้นสีดำ

สีที่ใช้ใช้หลายสี ได้แก่ สีแดงเข้ม สีเหลือง สีเขียวอ่อน สีเขียว สีเขียวเข้ม สีน้ำเงิน สีเทา สีฟ้า สีขาว สีน้ำตาลแดง สีส้ม

แม่แบบที่ 3 ของกระเบื้องที่ท้องไม้กำแพงแก้ว

ภาพประกอบ 92 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 3 ของกระเบื้องที่ท้องไม้กำแพงแก้ว

ภาพประกอบ 93 แม่แบบที่ 3 ของกระเบื้องที่ห้องไม้กำแพงแก้ว

รูปแบบแม่แบบที่ 3 ของกระเบื้องที่ห้องไม้กำแพงแก้ว

แผ่นกระเบื้องเป็นกระเบื้องสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวนอน พื้นแบนเรียบ มีขนาดกว้างประมาณ 40 ซม. ยาวประมาณ 50 ซม.

ลวดลายแม่แบบที่ 3 ของกระเบื้องที่ห้องไม้กำแพงแก้ว

ลวดลาย เป็นลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ เขียนแบบเลียนแบบธรรมชาติ ประกอบด้วย ต้นพุดตานออกดอกบานสะพรั่งเต็มต้น กลีบซ้อนกันหลายชั้น กลีบดอกม้วนพลิกพลิ้วสวยงาม ต้นไม้เล็ก ออกดอกเป็นพวย อิงแอบโขดหิน นกหลายตัวจับกิ่งไม้ บางตัวโผบินไล่จับแมลง ผีเสื้อบินโฉบอยู่ในอากาศ นกกระสากำลังจับปูเป็นอาหาร บางตัวกำลังเหยาะอยู่ใกล้โขดหิน

การเขียนลายแม่แบบที่ 3 ของกระเบื้องที่ห้องไม้กำแพงแก้ว

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวด้วยเคลือบสีเขียวอ่อน

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีหลายวิธีคือ การระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น การระบายสีอ่อนแก่ แล้วตัดเส้น การตัดเส้นแล้วระบาย การแต้มสีด้วยพู่กัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

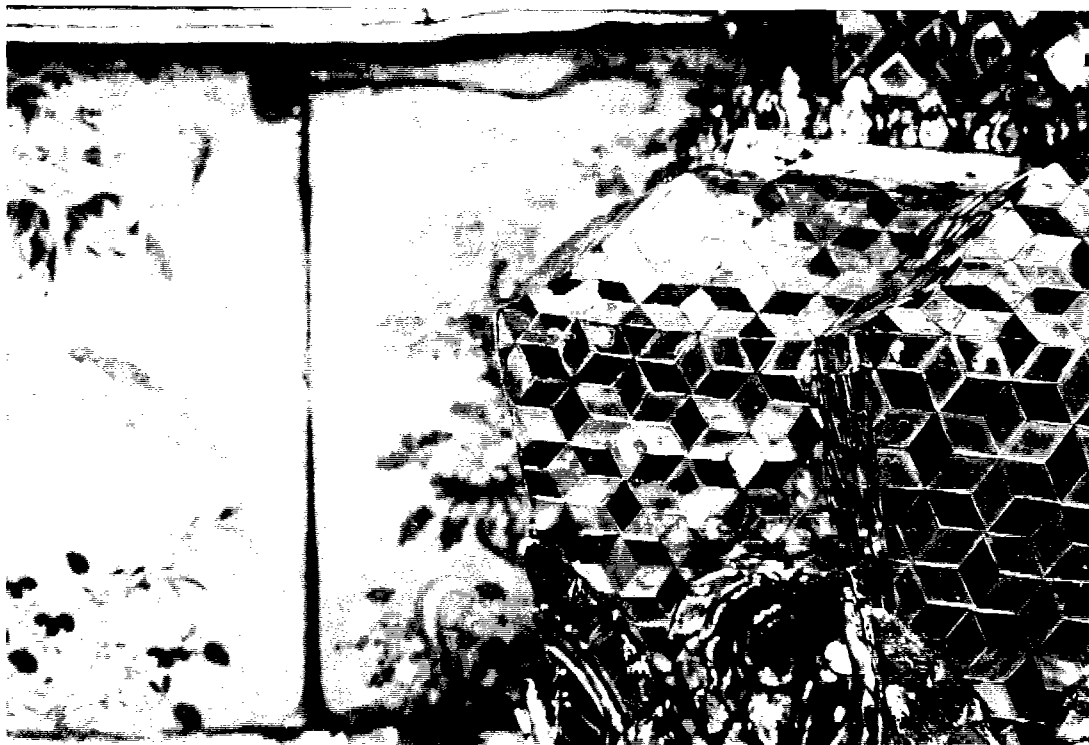
ดอกพุดตาน และดอกไม้ต้นไม้เล็ก ใช้วิธีการตัดเส้นแล้วระบายสี โดยตัดเส้นด้วยสีเหลืองอมน้ำตาล แล้วระบายสีเรียบ และระบายสีอ่อนแก่ด้วยสีแดงเข้ม สีม่วงเข้ม โดยใช้สีขาว สีเหลือง และสีเขียวอ่อน ผสมผสานและใช้วิธีการแต้มสีด้วยพู่กัน เป็นจุดเล็ก ๆ ด้วยสีขาวบนพื้นสีม่วง พื้นสีแดงเข้ม พื้นสีส้ม กลางดอกเป็นเกสรดอกไม้ ลำต้นกิ่ง ก้าน ใบ ต้นพุดตานใช้วิธีระบายสีเรียบ โดยทึมน้ำหนักสีแบบสีน้ำแล้วตัดเส้น โดยใบระบายสีเขียวอ่อน เขียวเข้ม แล้วตัดเส้นหนัก เบารอบขอบใบด้วยสีดำ เขียนเส้นลายใบด้วยสีดำ และ

ระบายใบที่แตกยอดด้วยสีเทา ลำต้น กิ่ง ก้าน ระบายสีเหลืองแล้วเขียนเส้นขวางถี่ๆ ข้างหนึ่งของลำต้น กิ่ง ก้านทำให้เกิดน้ำหนักเข้ม ดูกลมและเกิดพื้นผิว ส่วนใบของต้นไม้เล็กใช้วิธีการแต้มด้วยพู่กัน โดยป้ายทั้งน้ำหนักสีด้วยสีเขียวอ่อน สีเขียวเข้ม เป็นใบเรียวยาว ใบเล็ก ใบน้อย ตามลักษณะของธรรมชาติแล้วตัดเส้นหนักเบาด้วยสีดำ ลำต้นกิ่งก้านเขียนเส้นหนักเบาด้วยสีเทาแกมเขียว

นกต่าง ๆ ระบายสีอ่อนแก่ สีต่าง ๆ เช่น สีฟ้า สีส้ม สีเหลือง สีแดง โดยเกลี่ยผสานให้กลมกลืนด้วยสีขาวแล้วตัดเส้น แต้มสีด้วยพู่กันเป็นขนปีก ขนหาง ลายจุด ลายขนตามลำตัวเขียนรายละเอียด ตา ปาก ขา และเท้าจน สอดคล้องกับกริยาอาการของนกแต่ละตัว แต่ละชนิดอย่างสวยงาม ผีเสื้อระบายสีเขียวเป็นแถบสีน้ำเงิน สีเขียว สีเหลือง ปลายปีกระบายสีอ่อนแก่ด้วยสีชมพู โดยผสมสีขาวแล้วตัดเส้นสีดำ เขียนลายจุดสีดำ สีแดง และวงกลมสีแดง เป็นลายผีเสื้อ ลำตัวระบายสีเทาจนแล้วตัดเส้นสีดำ เขียนเส้นหวด ตา ปีก ลำตัว ขา ริวหางด้วยสีดำ โชดหินระบายด้วยสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น โดยใช้สีเทา เหลือบเหลือง ใช้สีขาวผสมให้มีน้ำหนักอ่อนแก่ แล้วตัดเส้นหนัก เบาด้วยสีดำ

สีที่ใช้ใช้สียหลายสี ได้แก่ สีแดงเข้ม สีชมพู สีม่วงเข้ม สีเหลือง สีฟ้า สีเทา สีส้ม สีเขียวอ่อน สีเขียวเข้ม สีน้ำตาล สีน้ำเงิน สีที่ใช้ตัดเส้น ได้แก่ สีดำ สีเหลืองอมน้ำตาล สีส้ม เป็นต้น

ส่วนกระเบื้องที่ไม่เต็มแผ่นที่ท้องไม้กำแพงแก้ว บริเวณริมสุดของท้องไม้กำแพงแก้วแต่ละช่อง เป็นลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ มีจำนวนทั้งหมด 5 แผ่น มีลวดลายแตกต่างจากแม่แบบทั้ง 3 แบบ ดังนี้

ภาพประกอบ 94 ลวดลายของกระเบื้องไม้เต็มแผ่นที่ท้องไม้กำแพงแก้วด้านหน้าพระอุโบสถในช่องที่ 1

ภาพประกอบ 95 ลวดลายของกระเบื้องไม้เติมแผ่นที่ท้องไม้กำแพงแก้วด้านข้างทิศเหนือของพระอุโบสถ
ในช่องที่ 3

ภาพประกอบ 96 ลวดลายของกระเบื้องไม้เติมแผ่นที่ท้องไม้กำแพงแก้วด้านข้างทิศใต้ของพระอุโบสถ
ในช่องที่ 1

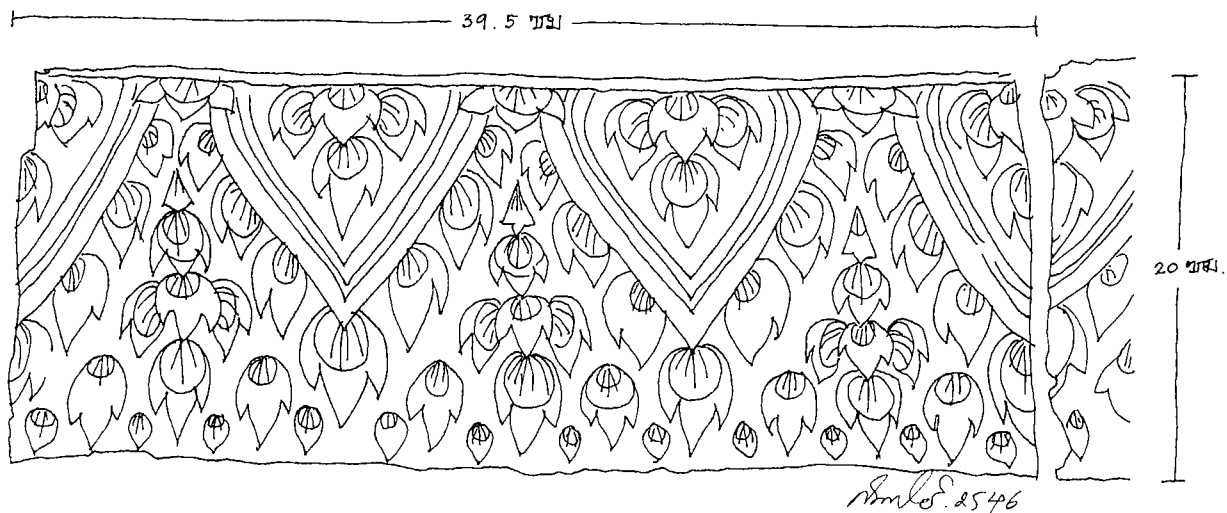

ภาพประกอบ 97 ลวดลายของกระเบื้องไม้เติมแผ่นที่ท้องไม้กำแพงแก้วด้านข้างทิศใต้ของพระอุโบสถ
ในช่องที่ 2

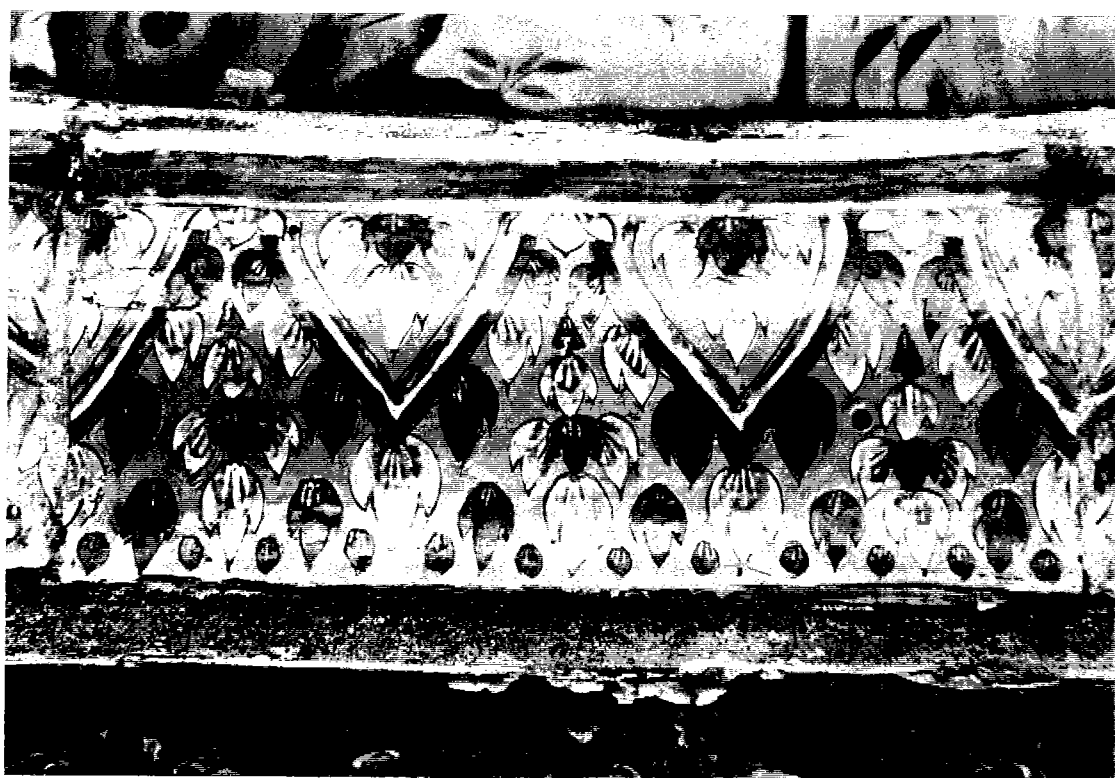

ภาพประกอบ 98 ลวดลายของกระเบื้องไม้เติมแผ่นที่ท้องไม้กำแพงแก้วด้านข้างทิศใต้ของพระอุโบสถ
ในช่องที่ 3

2.6 กระเบื้องบัวคว่ำฐานล่างกำแพงแก้ว

ภาพประกอบ 99 ภาพลายเส้นกระเบื้องบัวคว่ำฐานล่างกำแพงแก้ว

ภาพประกอบ 100 กระเบื้องบัวคว่ำฐานล่างกำแพงแก้ว

รูปแบบของกระเบื้องบัวคว่ำฐานล่างกำแพงแก้ว

แผ่นกระเบื้องเป็นกระเบื้องสี่เหลี่ยมผืนผ้า ทำแผ่นโค้งรูปกลีบบัว พื้นเรียบรูปแบบเดียวกับกระเบื้องบัวคว่ำตอนบน แต่มีขนาดกว้างกว่าคือ กว้างประมาณ 20 ซม. ยาวประมาณ 40 ซม.

ลวดลายของกระเบื้องบัวคว่ำฐานล่างกำแพงแก้ว

ลวดลาย เป็นลายไทยคือ ลายกรวยเชิง ประกอบด้วยลายกระจังใบเทศ และลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ใบเทศแทรกคั่นระหว่างลาย ลายกระจังทำขอบรูปกลีบบัว แล้วมีลายใบเทศเกาะเรียงรอบขอบบัว ภายในกลีบบัวเป็นลายพุ่มใบเทศ พื้นที่ว่างขอบกระเบื้องตอนล่าง แทรกด้วยใบเทศ

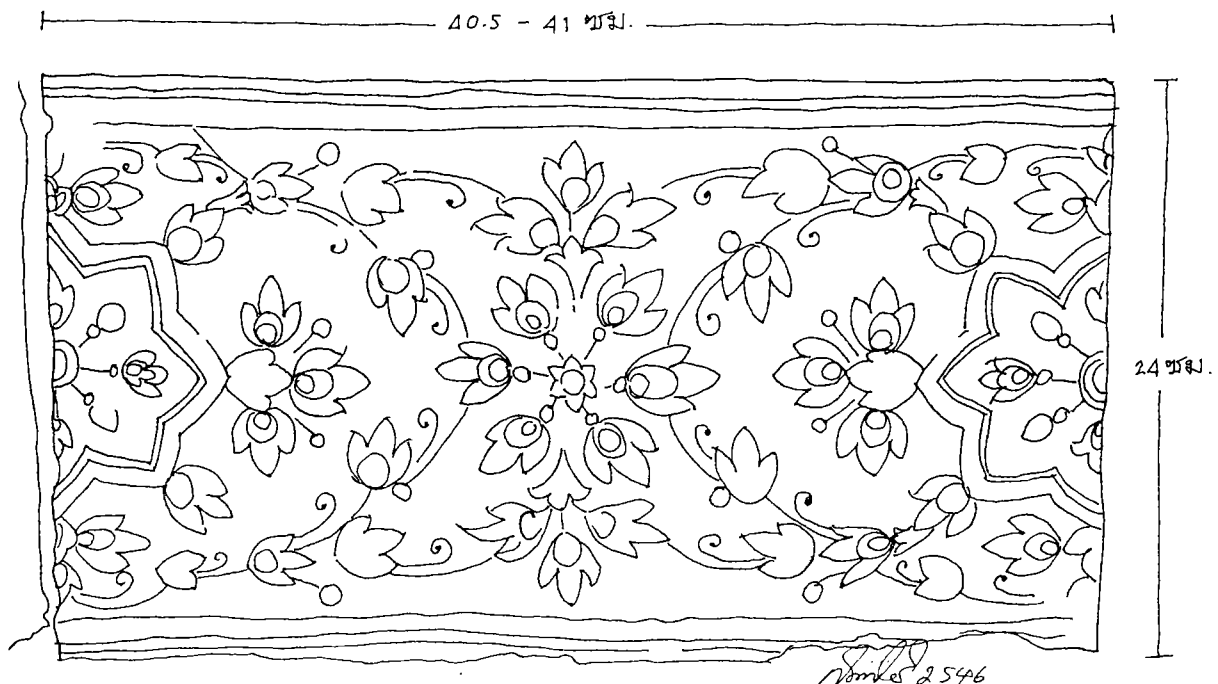
การเขียนลายของกระเบื้องบัวคว่ำฐานล่างกำแพงแก้ว

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบด้วยเคลือบสีเหลือง แล้วระบายสีลวดลาย และสีพื้นด้วยสีบนเคลือบ การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น การระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น โดยมีรายละเอียดดังนี้

ลายกระจังใบเทศ ระบายขอบกลีบบัวด้วยวิธีระบายเรียบเป็นแถบสีแดง สลับสีขาว สีเขียว ใบเทศระบายสีเขียว สลับสีแดง โดยใบเทศสีเขียวระบายเรียบแต้มจุดสีดำ เป็นไส้ลาย เขียนเส้นลายใบสีขาวตัดเส้นสีดำ ใบเทศสีแดงระบายสีอ่อนแก่ โดยใช้สีขาวเป็นพื้นลาย และเกลี่ยสีแดงให้มีน้ำหนักอ่อนแก่กลมกลืน เขียนเส้นลายใบสีขาว ตัดเส้นสีน้ำตาลแดง การระบายสีใบเทศใช้วิธีเดียวกันนี้ทั้งหมดในการเขียนลายกรวยเชิง แล้วระบายพื้นลายสีฟ้าเรียบร้อยแล้วจึงตัดเส้นลายทั้งหมด เพราะลักษณะการระบายสีรอยแปร่งของสีแสดงให้เห็นถึงลำดับการระบายสีดังกล่าว

สีที่ใช้ ใช้สีหลายสี ได้แก่ สีฟ้า สีเขียว สีขาว สีเหลือง สีแดงเข้ม สีดำ สีน้ำตาลแดง

2.7 กระเบื้องหน้ากระดานฐานล่างกำแพงแก้ว

ภาพประกอบ 101 ภาพลายเส้นกระเบื้องหน้ากระดานฐานล่างกำแพงแก้ว

ภาพประกอบ 102 กระเบื้องหน้ากระดานฐานล่างกำแพงแก้ว

รูปแบบของกระเบื้องหน้ากระดานฐานล่างกำแพงแก้ว

แผ่นกระเบื้องเป็นกระเบื้องสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวนอน พื้นแบนเรียบ แบ่งแผ่นกระเบื้องที่ตัวลาย
ประจำยามแปดกลีบ มีขนาดกว้างประมาณ 24 ซม. ยาวประมาณ 41 ซม.

ลวดลายของกระเบื้องหน้ากระดานฐานล่างกำแพงแก้ว

ลวดลาย ลวดลายเป็นลายไทย คือ ลายประจำยามเครือเถาใบเทศ ประกอบด้วยลายดอกกลอย
แปดกลีบใบเทศ เป็นไส้ลาย สีมุมของลายเป็นลายพุ่มใบเทศในโครงสร้างสามเหลี่ยม คั่นลายด้วยลายดอก
กลอยหกกลีบใบเทศ เถาของลายเขียนเป็นลายเส้นไม่มีความหนา เถาเป็นเส้นโค้งไขว้เกี่ยวพันกัน มีใบเทศ
ประกอบเถาลาย ลวดลายมีขอบลายบนและล่าง โดยเว้นพื้นที่สี่เหลี่ยมที่เคลือบพื้นไว้ แล้วเขียนเส้นสีน้ำตาลแดง

การเขียนลายของกระเบื้องหน้ากระดานฐานล่างกำแพงแก้ว

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวหน้าด้วยเคลือบสีเหลือง แล้วระบายสีลวดลาย และสีพื้น ด้วย
สีบนเคลือบทับสีเหลือง

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสี 2 วิธีคือ การระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น และการแต้มสีด้วยพู่กัน
โดยมีรายละเอียดดังนี้

ลายประจำยาม ประกอบด้วยลายดอกกลอยแปดกลีบใบเทศ เป็นไส้ลายกลางประจำยาม กลางดอก
กลอยระบายสีน้ำเงิน และสีฟ้า ตัดเส้นสีขาว ใบเทศแต้มสีชมพู แต้มไส้ลายด้วยสีแดงเข้ม ตัดเส้นสีขาว ระหว่าง
ใบเทศแต้มวงกลมคั่น พื้นลายดอกกลอยระบายเรียบสีน้ำตาลแดง ลายพุ่มใบเทศสีมุมของประจำยามใบเทศ

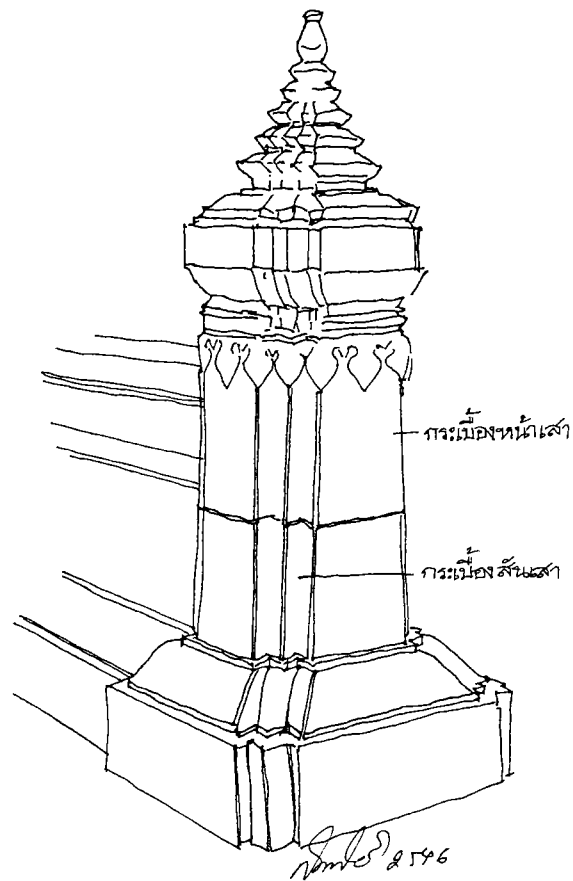
กลางพุ่มระบายเรียบสีเขียว ใบเทศประกอบพุ่มระบายใบเทศสีแดง แต้มไล่ลายซ้อน 2 สี คือ สีแดงเข้มทับด้วยสีม่วง ตัดเส้นลายสีขาว ลายดอกกลอยหกกليبใบเทศ แต้มใบเทศสีแดงด้วยพู่กัน แต้มไล่ลายสีแดงและสีม่วงตัดเส้นสีขาว มีช่อใบเทศสีม่วงด้านบน และด้านล่างของดอกกลอย เกาของลายเขียนเป็นลายเส้นสีเหลือง และการตัดเส้นลายสีขาว หลังจากระบายใบเทศ และระบายพื้นสีฟ้าแล้ว

สีที่ใช้ ใช้หลายสี ได้แก่ สีเหลือง สีฟ้า สีน้ำตาลแดง สีม่วงเข้ม สีเขียว สีขาว สีที่ใช้ตัดเส้นใช้สีขาว

2.8 เสาช่องกำแพงแก้ว

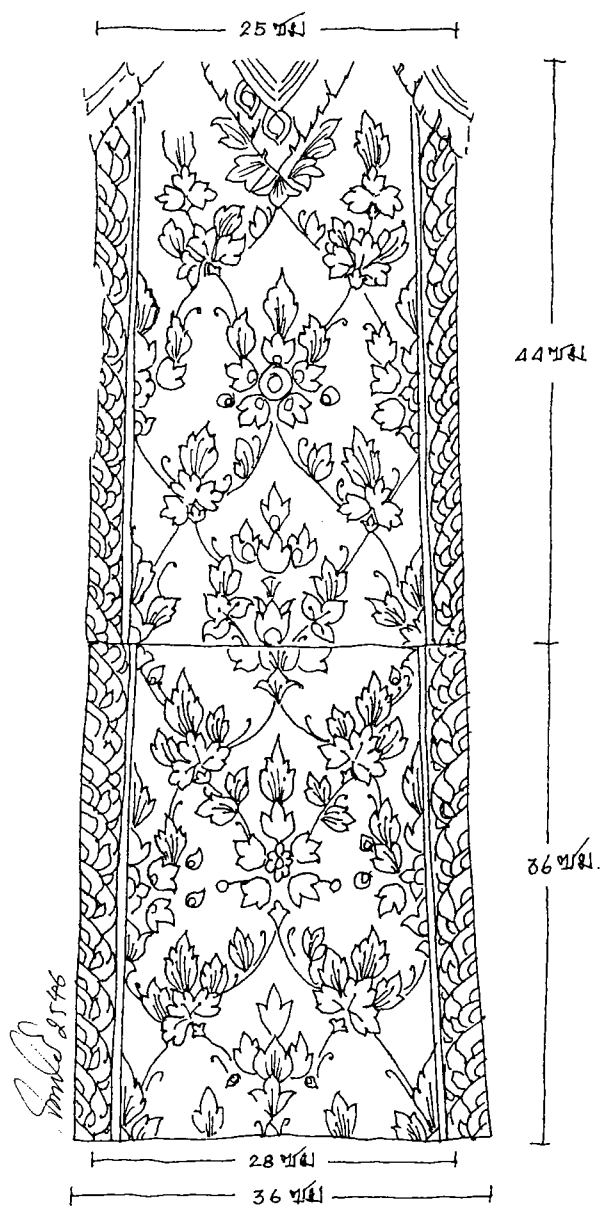
ภาพประกอบ 103 เสาเม็ดทรงมณฑป ที่ช่องกำแพงแก้ว

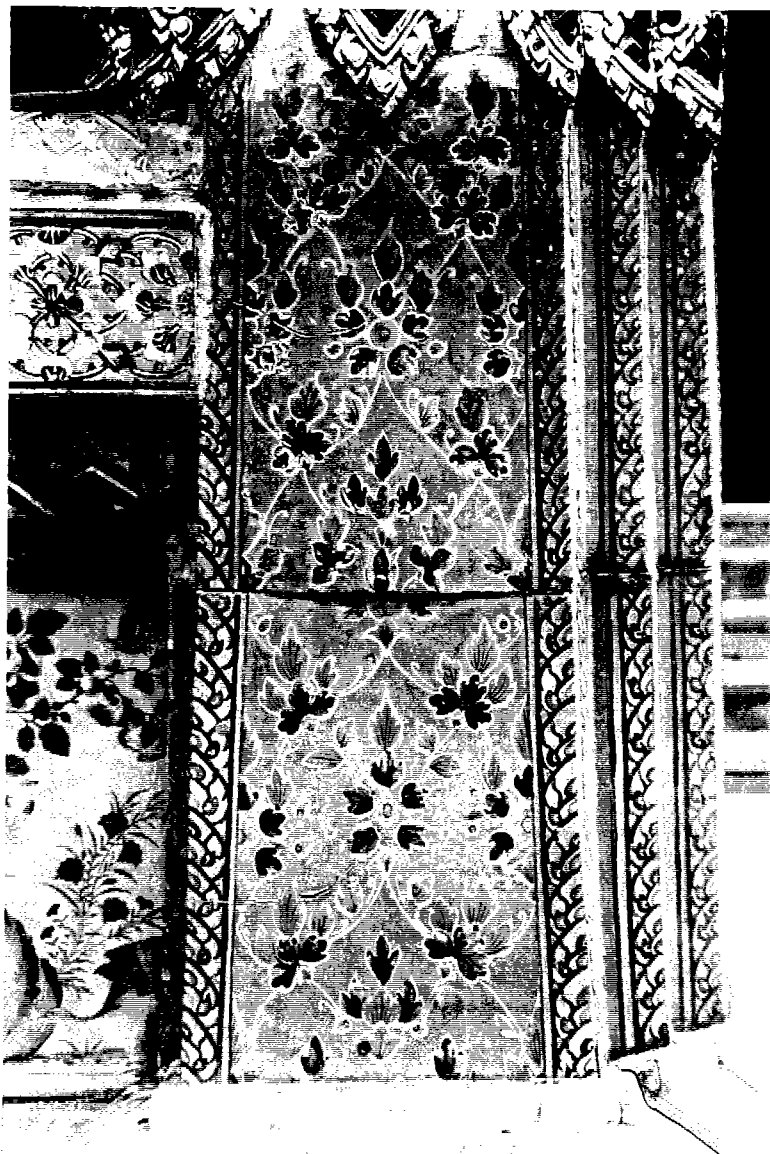
ภาพประกอบ 104 การเรียงกระเบื้องของเสาเม็ดทรงมณฑปที่ช่องกำแพงแก้ว

เสาช่องกำแพงแก้วเป็นเสาสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง หัวเสาเป็นเม็ดทรงมณฑปเหลี่ยมย่อมุมตามเสา ตัวเสาปลายบนสอบเข้าเล็กน้อย ดังนั้น แผ่นกระเบื้องจึงสอบเข้าตามรูปทรงของเสา แผ่นกระเบื้องประกอบเสามีกระเบื้องหน้าเสาและกระเบื้องย่อมุม ส่วนกระเบื้องที่ฐานเสาเป็นกระเบื้องที่ต่อเนื่องกับฐานกำแพงแก้ว จึงมีรูปแบบลวดลายและการเขียนลายเหมือนกระเบื้องที่ฐานกำแพงแก้ว

แม่แบบที่ 1 ของกระเบื้องหน้าเสาช่องกำแพงแก้ว
กระเบื้อง หน้าเสาแต่ละด้านมีกระเบื้อง 2 แผ่นต่อลายในแนวตั้ง

ภาพประกอบ 105 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 1 ของกระเบื้องหน้าเสาช่องกำแพงแก้ว

ภาพประกอบ 106 แม่แบบที่ 1 ของกระเบื้องหน้าเสาช่องกำแพงแก้ว

รูปแบบของกระเบื้องหน้าเสาช่องกำแพงแก้ว

กระเบื้องหน้าเสาแต่ละด้านมีกระเบื้อง 2 แผ่น เป็นกระเบื้องรูปสี่เหลี่ยมคางหมู พื้นแบนเรียบ เรียงต่อกันตามแนวตั้งของเสา มี 2 ขนาด คือ แผ่นล่างขนาดกว้างประมาณ 36 ซม. ยาวประมาณ 36 ซม. และ 28 ซม. แผ่นบนขนาดกว้างประมาณ 44 ซม. ยาวประมาณ 28 ซม. และ 25 ซม.

ลวดลายของกระเบื้องหน้าเสาช่องกำแพงแก้ว

ลวดลาย เป็นลายไทย คือ ลายเครือเถา ก้านแย่งพุ่มข้าวบิณฑ์ใบเทศ ขอบลาย 2 ข้างเป็น ลายรักร้อยครึ่งซีก ลวดลายใบเทศในเครือเถา ก้านแย่งมีการผูกลายต่างกัน โดยยังมีโครงลายเป็นลายพุ่มใบเทศ และการจัดลายแบบสมมาตรซ้าย ขวาเหมือนกัน เถาของลายโค้งไขว้กันไปมา จุดที่เส้นเถาลายไขว้ทับ จะมีลายพุ่มใบเทศปิดทับ

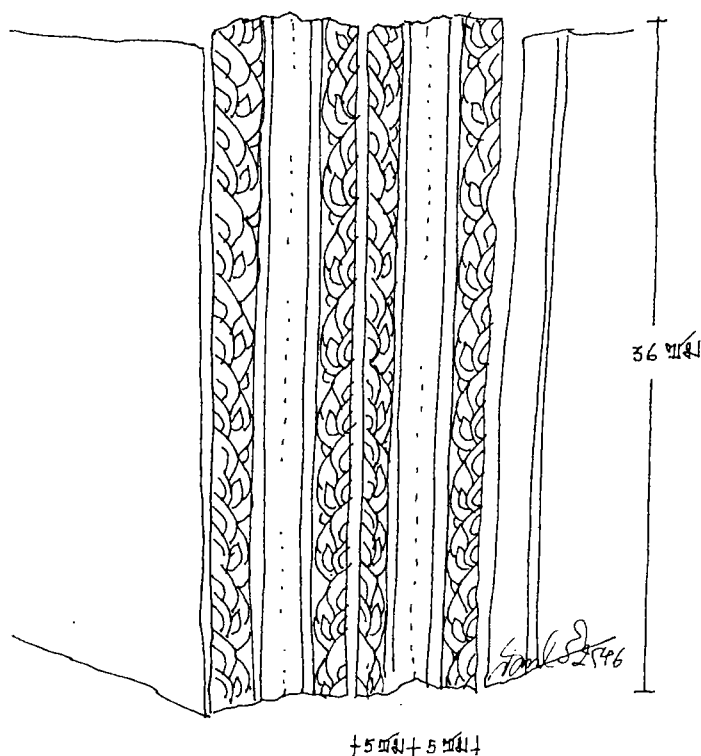
การเขียนลายของกระเบื้องหน้าเสาช่องกำแพงแก้ว

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นด้วยเคลือบสีเหลือง แล้วเขียนลวดลายและระบายสีพื้นด้วยสีบนเคลือบ

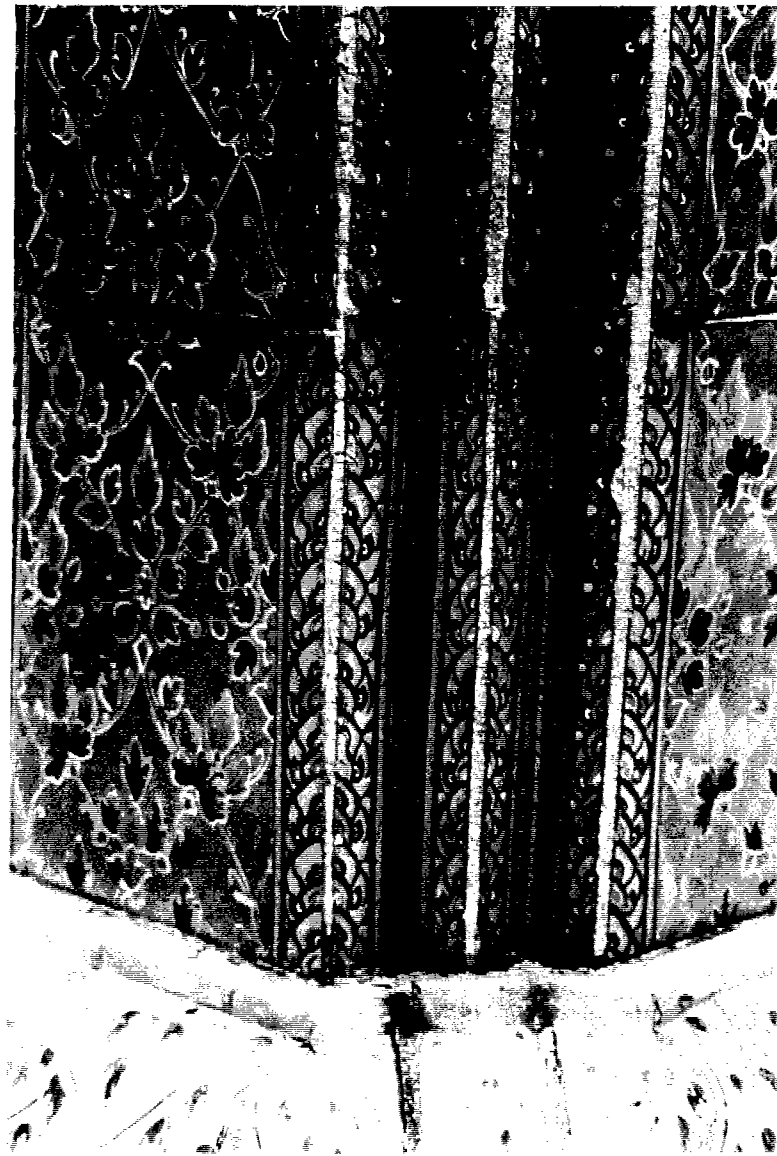
การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้นและการแต้มสีด้วยพู่กัน ใบเทศใช้วิธีการแต้มสีด้วยพู่กัน โดยใช้สีเขียวอ่อน สีแดงเข้ม สีม่วงเข้ม สีฟ้า ส่วนพื้นลายใช้วิธีการระบายสีเรียบด้วยสีฟ้า เมื่อเขียนลายและระบายสีพื้นแล้ว จึงเขียนเส้นลายใบ ตัดเส้นลายและเขียนเถาของลาย ลายขอบลวดลายเป็นสีเหลืองของสีเคลือบพื้นผิวกระเบื้อง แล้วเขียนเส้นกันลาย และลายรักร้อยเครื่องชกด้วยสีม่วง ระบายไล่ลายด้วยสีฟ้ากับสีม่วง สลับกับการใช้สีเขียวกับสีม่วง ใช้สีขาวเขียนในไล่ลาย พื้นลายที่เหลืออยู่ที่ข้างลวดลายระบายสีฟ้า

สีที่ใช้ ใช้หลายสี ได้แก่ สีฟ้า สีเหลือง สีฟ้าเข้ม สีเขียวอ่อน สีเขียวเข้ม สีม่วงแดง สีม่วงเข้ม สีขาว สีที่ใช้ตัดเส้น ได้แก่ สีเหลือง สีขาว

แม่แบบที่ 2 ของกระเบื้องย้อมมเสาช่องกำแพงแก้ว

ภาพประกอบ 107 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 2 ของกระเบื้องย้อมมเสาช่องกำแพงแก้ว

ภาพประกอบ 108 แม่แบบที่ 2 ของกระเบื้องย้อมมูมเสาช่องกำแพงแก้ว

รูปแบบของกระเบื้องย้อมมูมเสาช่องกำแพงแก้ว

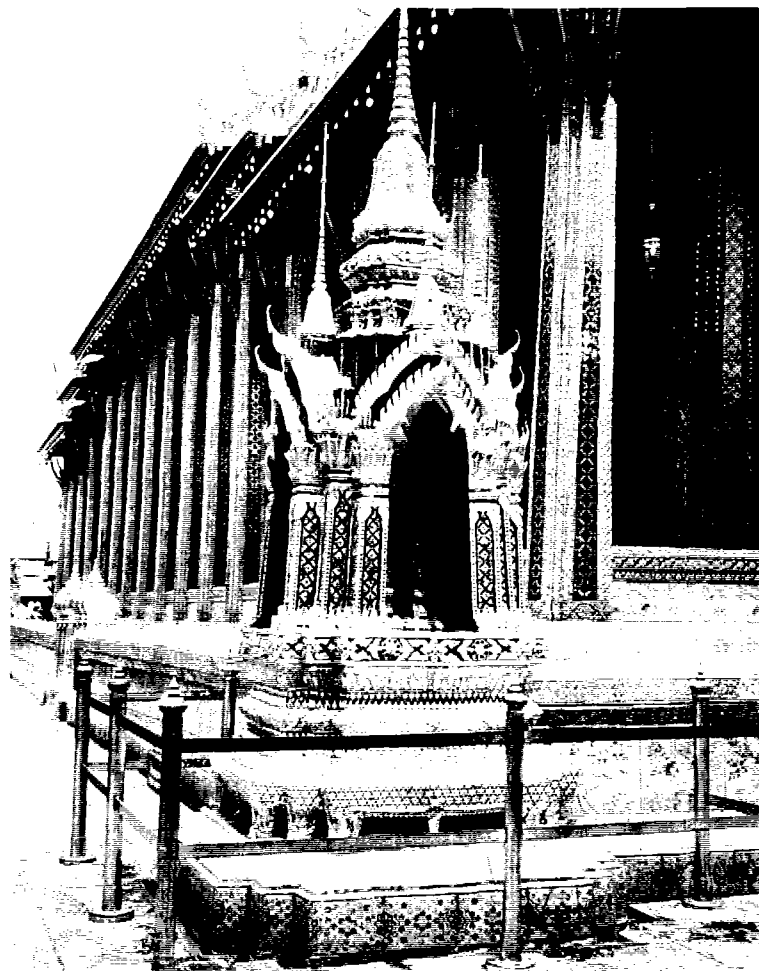
แผ่นกระเบื้องเป็นกระเบื้องสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวตั้ง เป็นแผ่นงอมุม ตามเหลี่ยมย้อมมูม พื้นเรียบ เรียงต่อกันตามแนวตั้ง 2 แผ่น มี 2 ขนาด คือ แผ่นล่างกว้างประมาณ 36 ซม. ความยาวของด้านละ 5 ซม. แผ่นบนกว้างประมาณ 44 ซม. ความยาวของด้านละ 5 ซม.

ลวดลายของกระเบื้องย้อมมูมเสาช่องกำแพงแก้ว

ลวดลาย เป็นลายไทย คือ ลายรักร้อยเครื่องซีก ลวดลายจะอยู่ที่ขอบทั้งสองข้าง ที่สันของย้อมมูม ไม่สืบสองทุกสัน เมื่อแผ่นกระเบื้องมาต่อประกบกัน ลวดลายจะต่อเติมเป็นลายกระจิง หรือลายบัวเรียงซ้อนกันเป็นลายรักร้อย

การเขียนลายของกระเบื้องย้อมมูเสาช่องกำแพงแก้ว
 การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นด้วยสีเหลือง แล้วเขียนลาย และระบายสีพื้นด้วยสีบนเคลือบ
 การระบายสี ใช้วิธีการตัดเส้นแล้วระบายสี คือ ตัดเส้นกันลาย ตัดเส้นลายกรอด้วยสีม่วง
 แล้วระบายสีไล่ลายด้วยสีฟ้าตัดเส้นสีดำ สีชมพูตัดเส้นสีแดง สีเขียวตัดเส้นสีดำ สีม่วงตัดเส้นสีม่วงเข้ม และ
 ระบายพื้นลายด้วยสีฟ้า ใช้สีขาวเขียนในไล่ลาย
 สีที่ใช้ สีที่ใช้ได้แก่ สีฟ้า สีเหลือง สีม่วง สีเขียว สีขาว

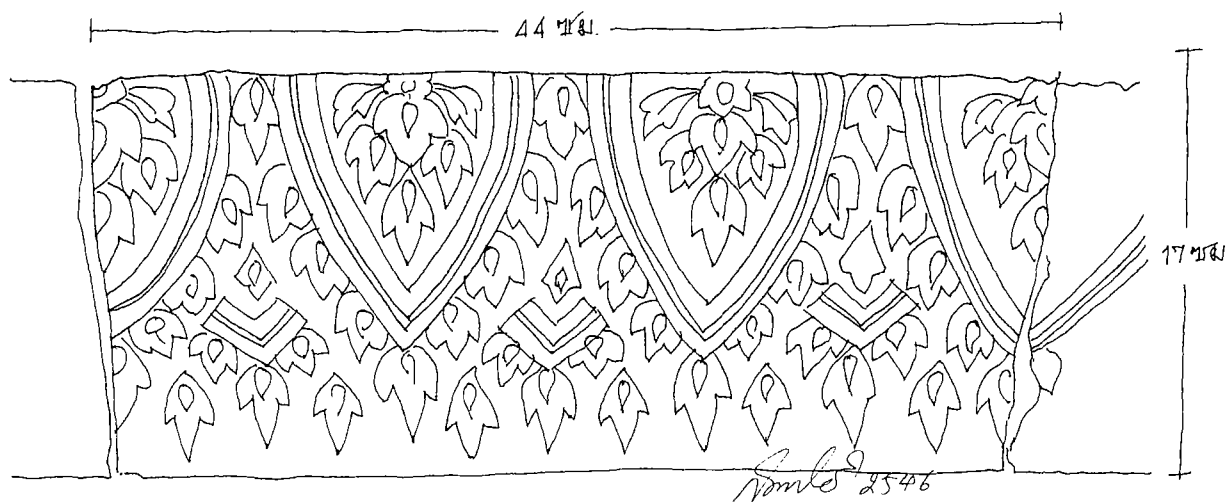
3. ชุ่มเสมา

ภาพประกอบ 109 ชุ่มเสมา

ชุ่มเสมามีอยู่ 8 แห่ง ที่กำแพงแก้ว ล้อมรอบพระอุโบสถ เพื่อแสดงเขตวิสุงของสีมา ชุ่มเสมามี
 กระเบื้องเคลือบตกแต่งอยู่ที่ฐานล่างของชุ่มต่อจากฐานสิงห์ คือ บัวคว่ำและหน้ากระดานฐานล่างพื้นเรียบ

3.1 กระเบื้องบัวคว่ำฐานล่างซุ้มเสมา

ภาพประกอบ 110 ภาพลายเส้นกระเบื้องบัวคว่ำฐานล่างซุ้มเสมา

ภาพประกอบ 111 กระเบื้องบัวคว่ำฐานล่างซุ้มเสมา

รูปแบบของกระเบื้องบัวคว่ำฐานล่างซุ้มเสมา

แผ่นกระเบื้องเป็นกระเบื้องสี่เหลี่ยมผืนผ้า เป็นแผ่นโค้งแบบกลีบบัวพื้นเรียบ กระเบื้องแผ่นริมและส่วนย่อมุม มีลักษณะแผ่นเฉียงออกตามการย่อมุมไม้สิบสอง มีขนาดกว้างประมาณ 16 ซม. ยาวประมาณ 36 ซม.

ลวดลายของกระเบื้องบัวคว่ำฐานล่างซุ้มเสมา

ลวดลาย เป็นลายไทย คือ ลายกระจังใบเทศซ้อน ลายกระจังเรียงเป็นแถวต่อเนื่องกัน พื้นที่ตอนล่างระหว่างลายกระจังแทรกลายกระจังซ้อน ลายกระจังเขียนกรอบลายบัวเป็นแถบเส้นสลับสีฟ้า สีขาว สีม่วงแดง แล้วเขียนลายใบเทศสลับสีเขียว กับสีม่วงแดงเกาะเรียงรายรอบกรอบลายบัว ภายในกรอบลายบัวเขียนลายพุ่มข้าวบิณฑ์ใบเทศด้วยสีต่าง ๆ ขอบด้านล่างของแผ่นกระเบื้องเขียนใบเทศแทรกคั่นระหว่างลายกระจังให้มีจังหวะเท่า ๆ กัน

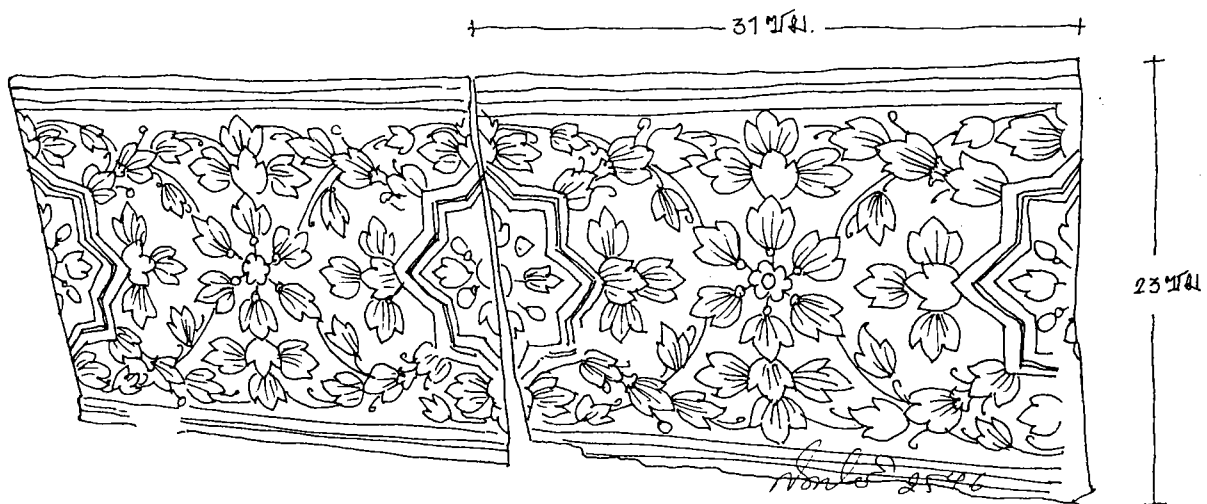
การเขียนลายของกระเบื้องบัวคว่ำฐานล่างซุ้มเสมา

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นด้วยเคลือบสีเหลือง แล้วระบายสีลวดลายด้วยสีบนเคลือบ

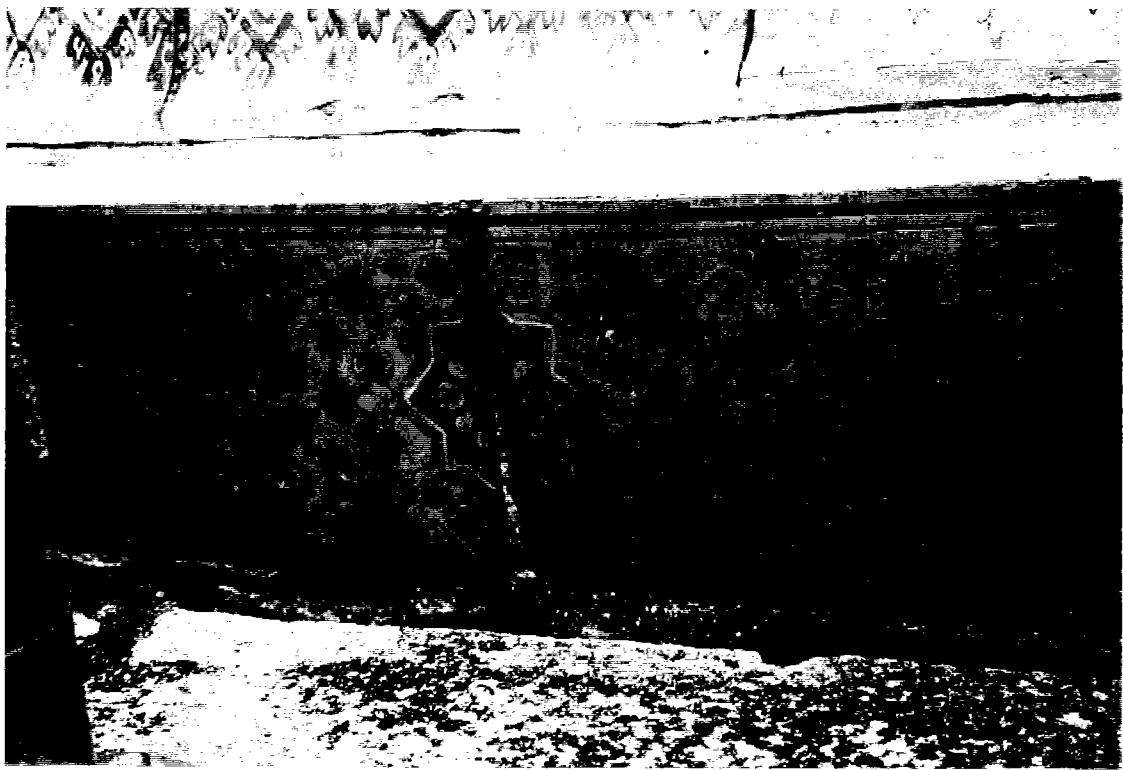
การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น คือ ลายกระจังใบเทศและกระจังซ้อน เขียนกรอบลายกลีบบัวเป็นแถบเส้นสีฟ้า สลับสีขาว สีแดง มีลายใบเทศสีเขียวสลับกับสีแดง ในกลีบบัวเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ระบายสีเรียบด้วยสีฟ้า สีเขียว สีแดง สีม่วงเข้มแล้วตัดเส้นสีแดง สีม่วงเข้ม สีดำที่ขอบลาย ไล่ลายเขียนลายเส้นรูปหยดน้ำสีขาว

สีที่ใช้ ใช้สีต่าง ๆ ดังนี้ สีเหลือง สีฟ้า สีม่วงแดง สีเขียว สีม่วงน้ำเงิน สีขาว สีแดง สีดำ

3.2 กระเบื้องหน้ากระดานฐานล่างซุ้มเสมา

ภาพประกอบ 112 ภาพลายเส้นกระเบื้องหน้ากระดานฐานล่างซุ้มเสมา

ภาพประกอบ 113 กระเบื้องหน้ากระดานฐานล่างซุ้มเสมา

รูปแบบของกระเบื้องหน้ากระดานฐานล่างซุ้มเสมา

กระเบื้องเป็นแผ่นสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวนอน พื้นกระเบื้องแบนเรียบ ขนาดกว้างประมาณ 23 ซม. ยาวประมาณ 31 ซม.

ลวดลายของกระเบื้องหน้ากระดานฐานล่างซุ้มเสมา

ลวดลาย เป็นลายไทยคือ ลายประจำยามเครือเถาใบเทศ ประกอบด้วยลายประจำยามใบเทศ มีลายดอกกลอยหกเหลี่ยมใบเทศ คั่นระหว่างลาย เถาของลายเขียนเป็นเส้น ไม่มีความหนา และใช้ใบเทศ เรียงต่อกันเป็นเถา มีลายเส้นม้วนขมวดปลายตกแต่งประกอบเถาลาย มีเส้นขอบกั้นลายบนและล่าง

การเขียนลายของกระเบื้องหน้ากระดานฐานล่างซุ้มเสมา

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวหน้าด้วยเคลือบสีเหลือง แล้วระบายสีลวดลาย และตัดเส้นด้วย สิบนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น การแต้มสีด้วยพู่กัน โดยมีรายละเอียดดังนี้ ลายประจำยามใบเทศ มีลายใบเทศในโครงสร้างสามเหลี่ยมอยู่ในมุมของประจำยาม แต้มด้วยพู่กัน ใช้สีม่วงแดง และสีเหลือง ตัดเส้นลายด้วยสีดำ เส้นลายใบใช้สีขาว มีลายดอกกลอยหกเหลี่ยมเป็นลายกลางประจำยาม ระบายเรียบเป็นแถบสีม่วงแดง สีขาว สีฟ้า ภายในเขียนใบเทศสีทึบ แต้มสีม่วงสลับรูปหยดน้ำต่อกันตัดเส้น สีขาว พื้นลายระบายสีน้ำตาลแดง ลายดอกกลอยหกเหลี่ยมใบเทศแต้มสีแดงตัดเส้นสีแดงเข้ม ระบายเส้นลายใบ ด้วยสีขาว เถาลายเขียนเส้นดำ มีใบเทศสีต่าง ๆ ประกอบคือ สีม่วง สีแดง สีเขียว สีฟ้า ตัวลายตัดเส้นสีดำ ลายเส้นใบตัดเส้นสีขาว เส้นม้วนขมวดปลายตกแต่ง เถาลายใช้สีดำ ขอบกั้นลายบนและล่าง เขียนเส้นสีดำเว้น พื้นเหลืองสลับแถบสีน้ำตาลแดง

บริเวณย่อมุมไม้สิบสองของฐานล่าง กระเบื้องมีรูปแบบลวดลาย การเขียนลายมีลักษณะเดียวกัน เช่น กระเบื้องบัวคว่ำ ก็ทำกระเบื้องย่อมุมเป็นแผ่นโค้งเรียบ มีลวดลายและการเขียนลาย เช่นเดียวกับลาย หน้าฐานเสมา เป็นต้น

สีที่ใช้ ใช้หลายสี ได้แก่ สีเหลือง สีขาว สีม่วงแดง สีดำ สีฟ้า สีแดงเข้ม สีเขียว สีน้ำตาลแดง

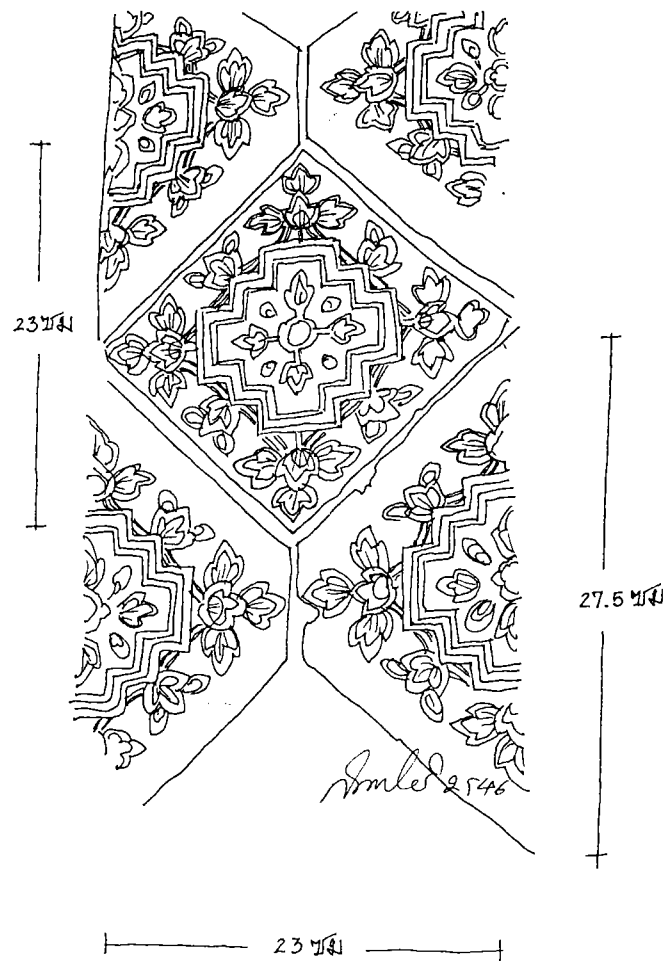
4. หอระฆัง

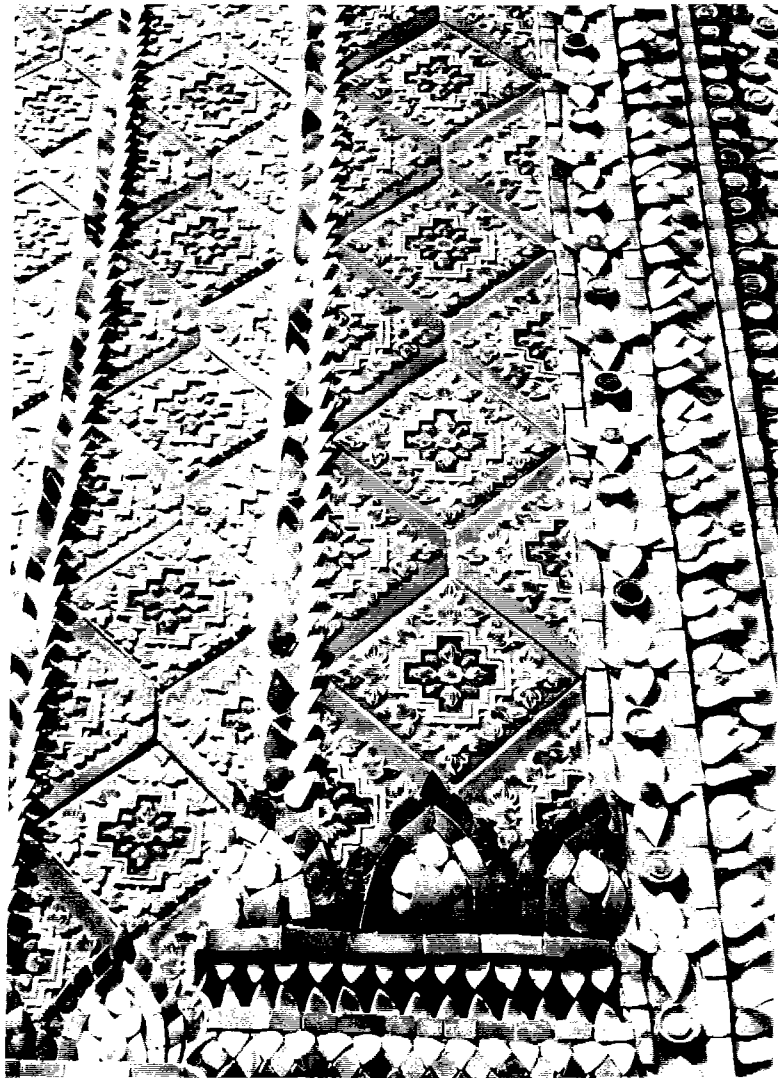
ภาพประกอบ 114 หอระฆัง

หอระฆังเป็นอาคารทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุมไม้ยี่สิบสี่ กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งหอระฆัง มีอยู่ที่ผนังย่อมุมไม้ยี่สิบสี่ของตัวอาคารช่วงล่าง

4.1 กระเบื้องผนังย้อมมหอรพัง

ภาพประกอบ 115 ภาพลายเส้นกระเบื้องผนังย้อมมหอรพัง

ภาพประกอบ 116 กระเบื้องผนังย่อมุมหอรระฆัง

รูปแบบของกระเบื้องผนังย่อมุมหอรระฆัง

แผ่นกระเบื้องเป็นกระเบื้องสี่เหลี่ยมจัตุรัสวางแนวทแยงมี 2 ลักษณะคือ แบบหนึ่งทำแผ่นกระเบื้องเฉพาะตัวลดตาย อีกแบบหนึ่งมีพื้นลายเป็นขอบโดยรอบ มุมตรงข้ามตัดชิดตัวลาย เพื่อให้การจัดเรียงแผ่นกระเบื้องต่อเนื่องกันพอดี กระเบื้องที่ทำแผ่นชิดตัวลายมีขนาดกว้าง ยาวด้านละประมาณ 16.5 ซม. กระเบื้องที่มีขอบพื้นลายมีขนาดกว้างประมาณ 27.5 ซม. ยาวประมาณ 23 ซม. ส่วนตัดมุมยาวประมาณ 6 ซม.

การจัดวางแผ่นกระเบื้อง ใช้วิธีวางแผ่นกระเบื้องที่มีเฉพาะตัวลายวางทแยงเต็มหน้าเสา และใช้แผ่นกระเบื้องที่มีขอบพื้นลาย ตัดแบ่งทแยงมุมติดบนพื้นที่ที่เหลือระหว่างลาย สันของเสาตกแต่งด้วยกระเบื้องถ้วยสี่ต่าง ๆ

รูปแบบพื้นกระเบื้อง เป็นพื้นอัดลายนูน โดยทำตัวลายนูนขึ้นจากพื้นลายเล็กน้อย

ลวดลายของกระเบื้องผนังย่อมุมหระฆัง

ลวดลายเป็นลายไทย คือ ลายประจำยามใบเทศ - กลางลายทำสี่เหลี่ยมย่อมุม ในสี่เหลี่ยมย่อมุมมีลายดอกสี่กลีบใบเทศ เมื่อนำประจำยามมาประกอบลายเข้าด้วยกันจะเป็นลายดอกชุกดอกซ้อน มีลายประจำยามวางเรียงแนวทแยงพื้นที่ช่องระหว่างลายสองข้างเป็นลายประจำยามครึ่งซีก

การเขียนลายของกระเบื้องผนังย่อมุมหระฆัง

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวด้วยเคลือบสีเหลือง แล้วระบายสีลายและสีพื้นด้วยสีบนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น การแต้มสีด้วยพู่กัน โดยมีรายละเอียดดังนี้ พุ่มใบเทศสี่มุมของประจำยาม และลายดอกสี่กลีบ ระบายเรียบสีต่าง ๆ ได้แก่ สีม่วง สีม่วงแดง สีเขียว เว้นขอบสีเหลือง ซึ่งเป็นสีเคลือบพื้นเหมือนการตัดเส้น แต้มไล่ลายใบเทศด้วยสีเข้มของสีลาย แล้วเขียนเส้นลายใบเทศด้วยสีขาว พื้นลายในกรอบย่อมุมระบายสีม่วงเข้ม พื้นลายรอบนอกกระบายสีเขียว กรอบย่อมุมระบายเส้นสีฟ้าขอบสีเหลือง

สีที่ใช้ ใช้หลายสี ได้แก่ สีเหลือง สีเขียว สีม่วง สีม่วงแดง สีม่วงเข้ม สีขาว สีแดง

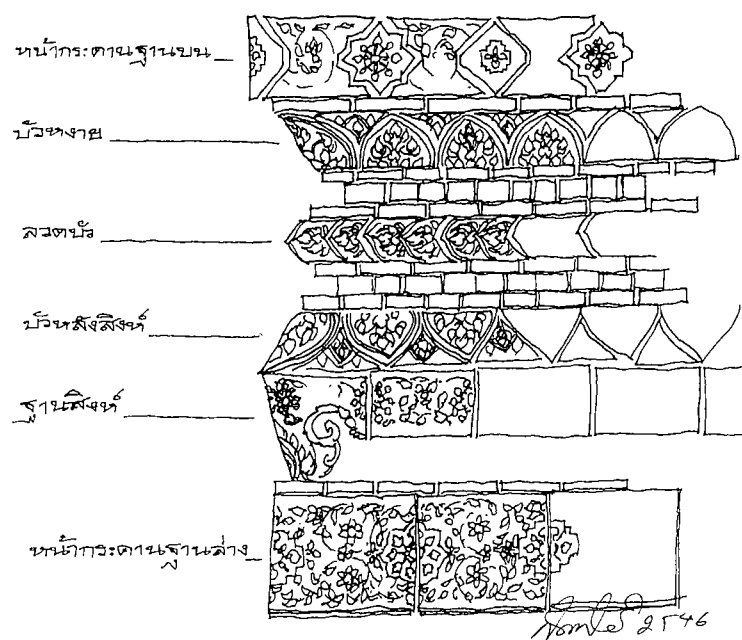
5. ปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 117 ปราสาทพระเทพบิดร

ปราสาทพระเทพบิดร เป็นปราสาทจตุรมุขยอดปรางค์ มีมุขหน้าเป็นมุขโถงอยู่ด้านทิศตะวันออก ปราสาทพระเทพบิดรมีการตกแต่งภายนอกด้วยกระเบื้องเคลือบเขียนสีทั้งองค์ ตั้งแต่ฐานปัทม์ ผนัง เสา พนัก ระเบียง หน้าบัน ตลอดจนองค์ปรางค์ทั้งองค์

5.1 กระเบื้องฐานปัทมปราสาทพระเทพบิดร

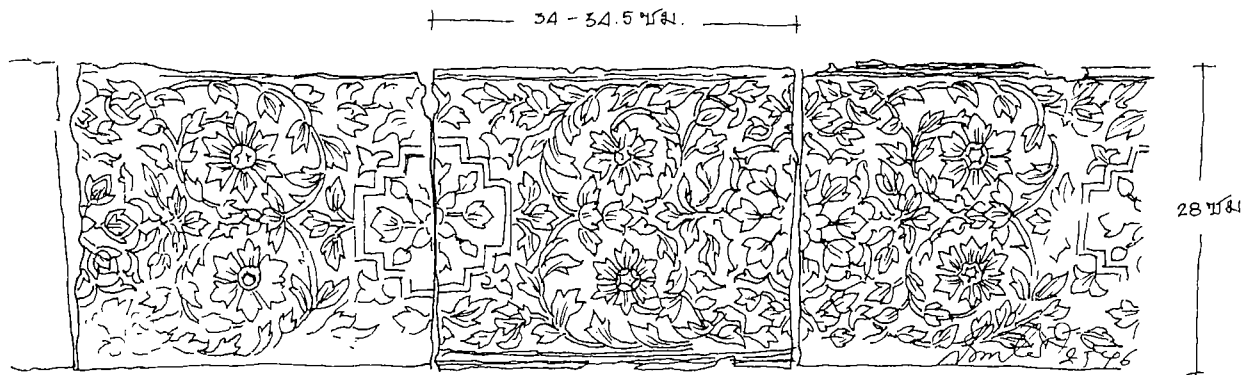
ภาพประกอบ 118 กระเบื้องที่ตกแต่งส่วนต่าง ๆ ของฐานปัทมปราสาทพระเทพบิดร

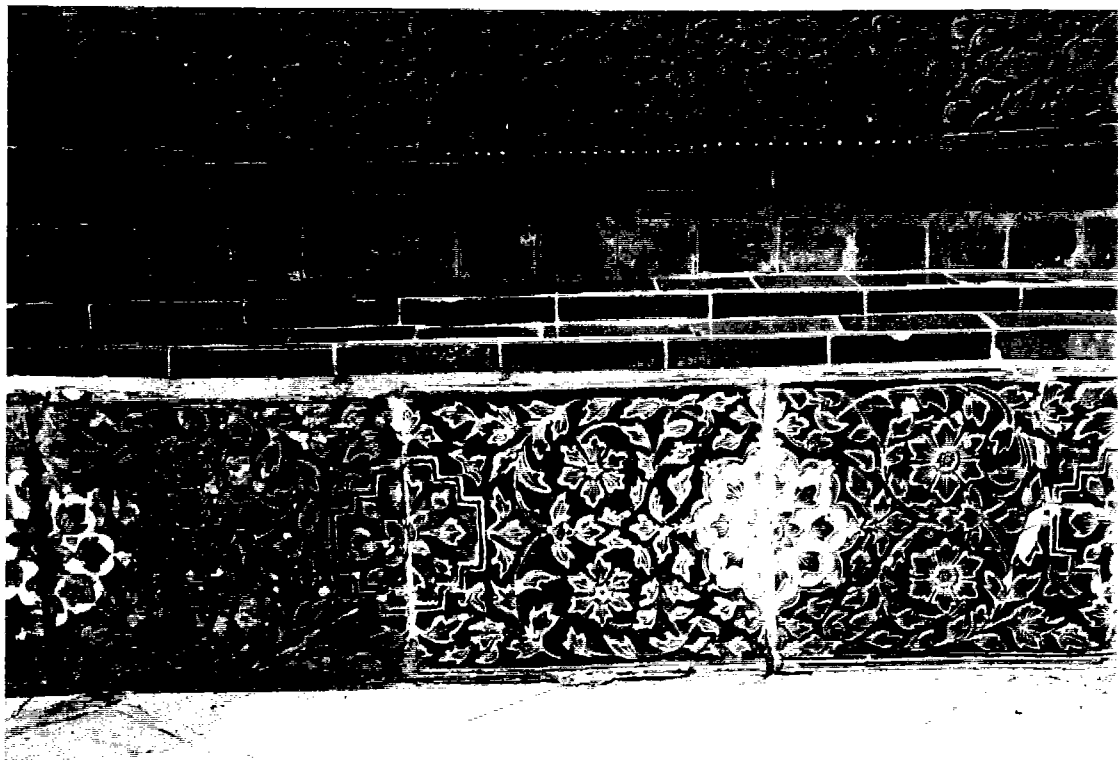
ภาพประกอบ 119 ฐานปัทมปราสาทพระเทพบิดร

ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร ประกอบด้วย ฐานเขียง หรือหน้ากระดานฐานล่าง ฐานเท้าสิงห์
เท้าสิงห์ บัวหลังสิงห์ ลวดบัวอกไก่ บัวหงาย หน้ากระดานฐานบน กระเบื้องเคลือบเขียนสี ที่ตกแต่งส่วน
ต่าง ๆ ของฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร มีแม่แบบ 9 แบบ โดยลำดับจากฐานล่างขึ้นไป

แม่แบบที่ 1 กระเบื้องหน้ากระดานที่ฐานล่างฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 120 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 1 กระเบื้องหน้ากระดานฐานล่างที่ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 121 แม่แบบที่ 1 กระเบื้องหน้ากระดานฐานล่างที่ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร

รูปแบบแม่แบบที่ 1 ของกระเบื้องหน้ากระดานฐานล่างที่ฐานปัทมปราสาทพระเทพบิดร
 กระเบื้องเป็นแผ่นสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวนอน พื้นกระเบื้องเป็นพื้นอัดลายนูน กระเบื้องตัดแบ่ง
 กลางตัวลายประจำยาม ขนาดกระเบื้องกว้างประมาณ 28 ซม. ยาวประมาณ 34.5 ซม.

ลวดลายของแม่แบบที่ 1 กระเบื้องหน้ากระดานฐานล่างที่ฐานปัทมปราสาทพระเทพ-
บิดร

ลวดลายเป็นลายไทย คือ ลายประจำยามก้านขดใบเทศ ลายประจำยามกลางลายเป็นลาย
 ดอกกลอยแปดกลีบใบเทศ ขอบลายดอกกลอยเป็นลายใบไม้แยกออกเป็น 2 ทางแบบลายฝรั่ง สี่มุมเป็นลายใบ
 เทศในโครงสร้างรูปสามเหลี่ยม เถาของลายแยกจากลายประจำยามใบเทศ ขดม้วนเป็นกันหอยเข้าหากันทั้ง
 2 ด้าน ปลายของขดเป็นลายดอกกลอยหกกลีบใบเทศ ในเถาของลายมีกาบ และใบเทศประกอบเป็นระยะ
 ระหว่างลายประจำยามก้านขดใบเทศ มีลายประจำยามใบเทศคั่น กลางลายประจำยามเป็นกรอบสี่เหลี่ยมจัตุรัส
 ย่อมุม มีใบเทศต่อกันสี่ทิศ คั่นสลับด้วยดอกตูมอยู่ในกรอบย่อมุม มุมทั้งสี่ของประจำยาม เป็นข้อใบเทศใน
 โครงสร้างสามเหลี่ยม ขอบบนและขอบล่างของกระเบื้องมีเส้นกั้นลายสลับสี

การเขียนลายของแม่แบบที่ 1 กระเบื้องหน้ากระดานฐานล่างที่ฐานปัทมปราสาทพระ-
เทพบิดร

การเคลือบ เคลือบพื้นผิวหน้ากระเบื้องด้วยเคลือบสีเหลือง แล้วระบายสีลวดลายด้วยสีบน
 เคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น และเว้นขอบลายเหมือนการตัดเส้น พื้นลาย
 ดอกกลอยแปดกลีบใบเทศระบายสีขาว ดอกกลอยใบเทศแปดกลีบระบายสีแดงเข้ม เว้นขอบเหลือง เขียนเส้น
 ลายใบสีขาว ก้านลายสีเขียว กรอบลายดอกกลอยแปดกลีบ เขียนลายใบไม้แบบฝรั่ง ระบายสีฟ้า เส้นลายใบสี
 ขาว ข้อใบเทศสี่มุมระบายเรียบสีเขียวสลับสีแดง เว้นขอบสีเหลือง เส้นลายใบสีขาว ก้านลายสีเขียว

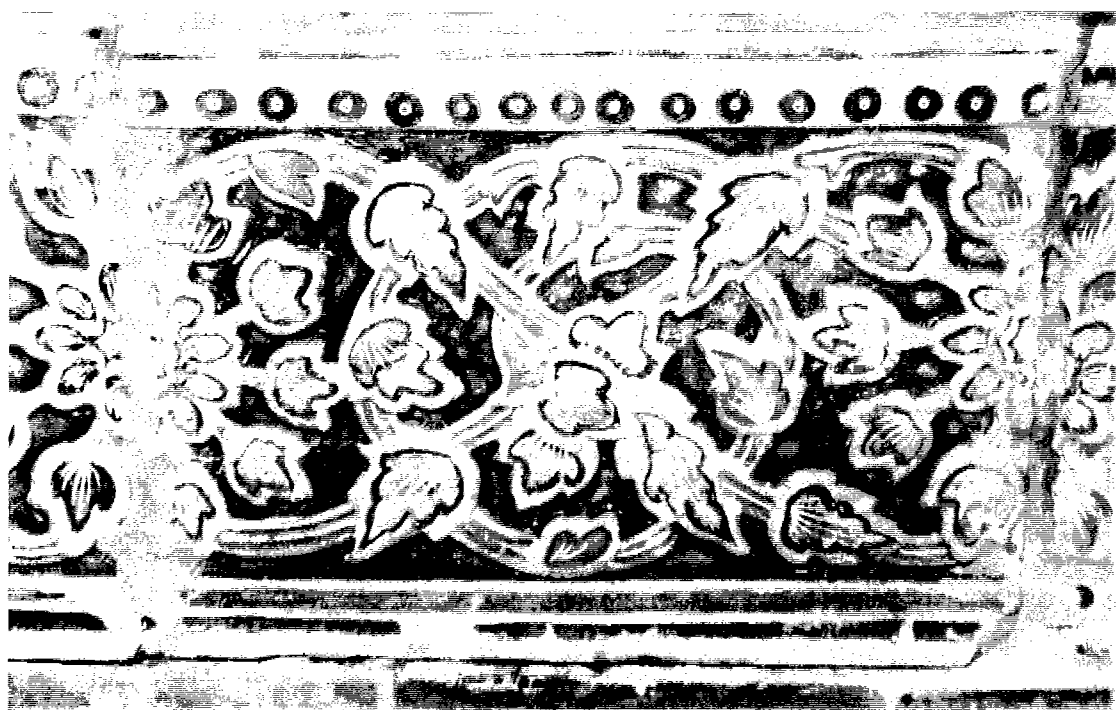
ลายประจำยามที่คั่นลาย มีกรอบลายประจำยามย่อมุม ระบายสีน้ำเงินในร่องกรอบ เว้นสีเหลือง
 ขอบลายนูน ลายใบเทศสี่ทิศในกรอบ ระบายสีแดง เส้นลายสีขาว เว้นขอบเหลือง พื้นลายระบายสีน้ำตาลแดง
 บ้าง สีม่วงเข้มบ้าง เถาลายระบายสีเขียวเว้นขอบสีเหลืองสองข้าง มีกาบ และใบเทศคั่นเป็นระยะระบายด้วยสี
 เขียว สีฟ้า สีม่วง เส้นลายสีขาว เว้นขอบสีเหลือง ระบายสีพื้นลายด้วยสีฟ้า และสีน้ำเงิน เส้นกั้นลายที่ขอบ
 บนและขอบล่างระบายแถบสีสลับสีเขียว สีเหลือง สีแดง สีเหลือง

สีที่ใช้ ใช้สีหลายสี ได้แก่ สีเขียว สีแดง สีม่วงเข้ม สีน้ำเงิน สีฟ้า สีเหลือง สีขาว
 สีน้ำตาลแดง

แม่แบบที่ 2 กระเบื้องฐานสิงห์ที่ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 122 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 2 กระเบื้องฐานสิงห์ที่ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 123 แม่แบบที่ 2 กระเบื้องฐานสิงห์ที่ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร

รูปแบบของแม่แบบที่ 2 กระเบื้องฐานสิงห์ที่ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร

กระเบื้องเป็นแผ่นสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวนอน พื้นกระเบื้องเป็นพื้นอัดลายนูน การวางแนวกระเบื้องส่วนล่างเป็นแนวเอียงเข้า กระเบื้องมีความกว้างประมาณ 20 ซม. ยาวประมาณ 26 ซม.

ลวดลายของแม่แบบที่ 2 กระเบื้องฐานสิงห์ที่ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร

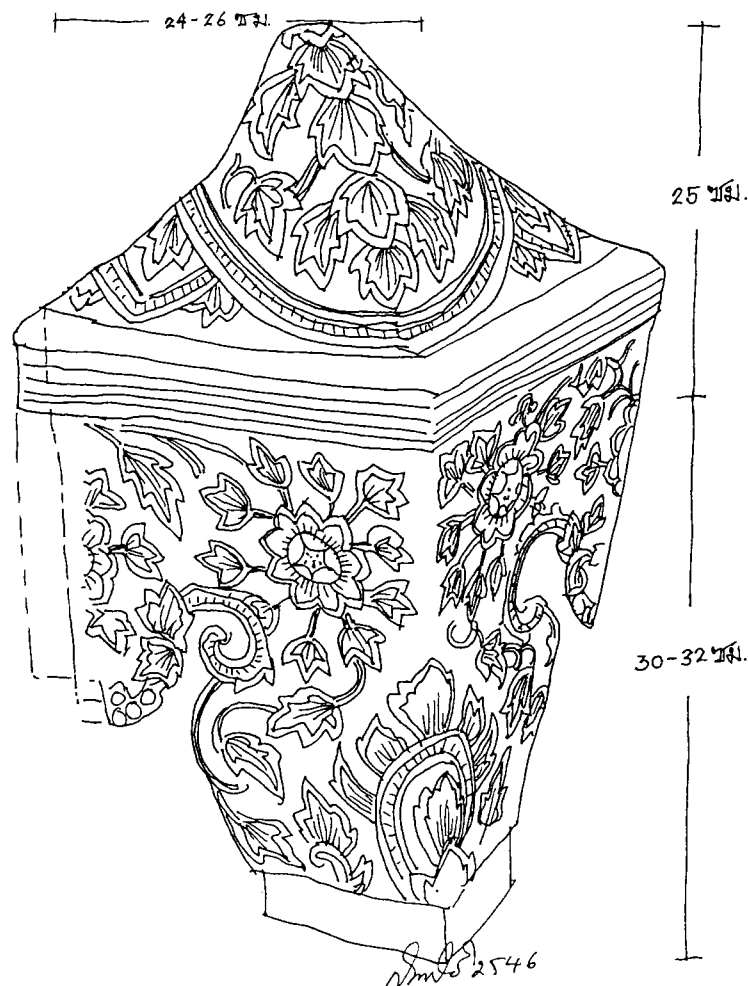
ลวดลายเป็นลายไทย คือ ลายดอกกลอยสับกลีบเครือเถาใบเทศ ประกอบด้วย ลายดอกกลอย มีเถาของลายโค้งไขว้กัน แล้วมีเถาก้านขดม้วนเกี่ยวพัน เถาที่ไขว้กัน เถาของลายประกอบด้วยใบเทศ

และใบเทศเปลว ขอบลายบนมีเส้นกันลายสลับสี ขอบลายล่างเว้นขอบแล้วเขียนวงกลมเล็ก ๆ สลับสี
การเขียนลายแม่แบบที่ 2 ของกระเบื้องฐานสิงห์ที่ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร
 การเคลือบ เคลือบพื้นกระเบื้องด้วยเคลือบสีเหลือง แล้วระบายสีลวดลาย และสีพื้นด้วยสีบน
 เคลือบ

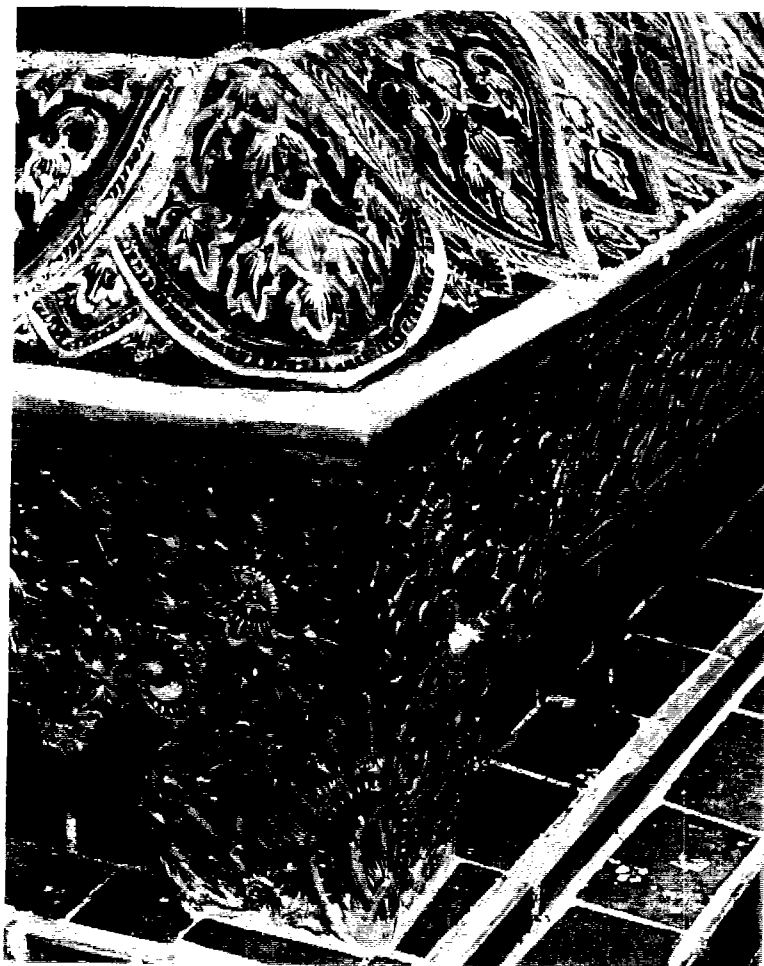
การระบายสี ใช้วิธีระบายเรียบแล้วตัดเส้น และเว้นขอบสีเหลืองเหมือนการตัดเส้น ดอก
 ลอยสับกลีบ ใบเทศระบายสีม่วงแดงตัดเส้นสีม่วง ก้านใบสีเขียว ไล่ลายเป็นดอกสับกลีบระบายสีแดงตัดเส้นสี
 แดง เขียนเส้นลายใบ ดอก ก้านสีขาว เกลายมีใบเทศระบายสีแดงเข้ม สีน้ำเงิน และสีเขียว เขียนเส้นลาย
 ใบด้วยสีขาว เกลายระบายสีเขียว เว้นขอบสีเหลือง เส้นกันลายบนเป็นแถบสลับสีเหลือง สีเขียว สีดำ
 สีแดง เส้นกันลายล่างระบายแถบสีเหลือง สีดำ สีเขียว แล้วแต้มจุดขาวบนจุดสีแดง สีเขียว สีน้ำเงิน บน
 แถบสีเหลือง พื้นลายระบายสีน้ำตาลเข้ม สีม่วงเข้ม สีม่วง

สีที่ใช้ ใช้หลายสี ได้แก่ สีเหลือง สีแดง สีน้ำตาลเข้ม สีเขียว สีขาว สีน้ำเงิน สีม่วงแดง
 สีม่วง สีม่วงเข้ม สีดำ

แม่แบบที่ 3 กระเบื้องเท้าสิงห์แบบเดียวกับที่ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 124 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 3 กระเบื้องเท้าสิงห์แบบเดียวกับที่ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 125 แม่แบบที่ 3 กระเบื้องทำสังข์แบบเดี่ยวที่ฐานปัทมปราสาทพระเทพบิดร

ทำสังข์แบบเดี่ยว เป็นทำสังข์ที่อยู่ส่วนมุมของฐานสังข์ กระเบื้องเคลือบเขียนสีรูปทำสังข์ ทำขึ้นมาโดยเฉพาะสำหรับมุมของฐานที่มีมุมเดี่ยว ขนาดของทำสังข์แบบเดี่ยวมีขนาดใหญ่สุด มีความกว้างประมาณ 32 ซม. ยาวด้านละ 24 ซม.

รูปแบบของแม่แบบที่ 3 กระเบื้องทำสังข์แบบเดี่ยวที่ฐานปัทมปราสาทพระเทพบิดร

กระเบื้องมีรูปแบบประติมากรรม เป็นรูปทำสังข์แบบลายไทย แผ่นกระเบื้องเป็นกระเบื้องครอบมุม โดยทำครอบจากบัวหลังสังข์และทำสังข์เป็นชิ้นเดียวกัน ทำสันเหลี่ยมตรง ตรงกลาง เพื่อเข้ามุม ส่วนขอบข้างสองข้างโค้งเป็นทำสังข์ พื้นกระเบื้องเป็นพื้นอัดลายนูน

ลวดลายของแม่แบบที่ 3 กระเบื้องทำสังข์แบบเดี่ยวที่ฐานปัทมปราสาทพระเทพบิดร

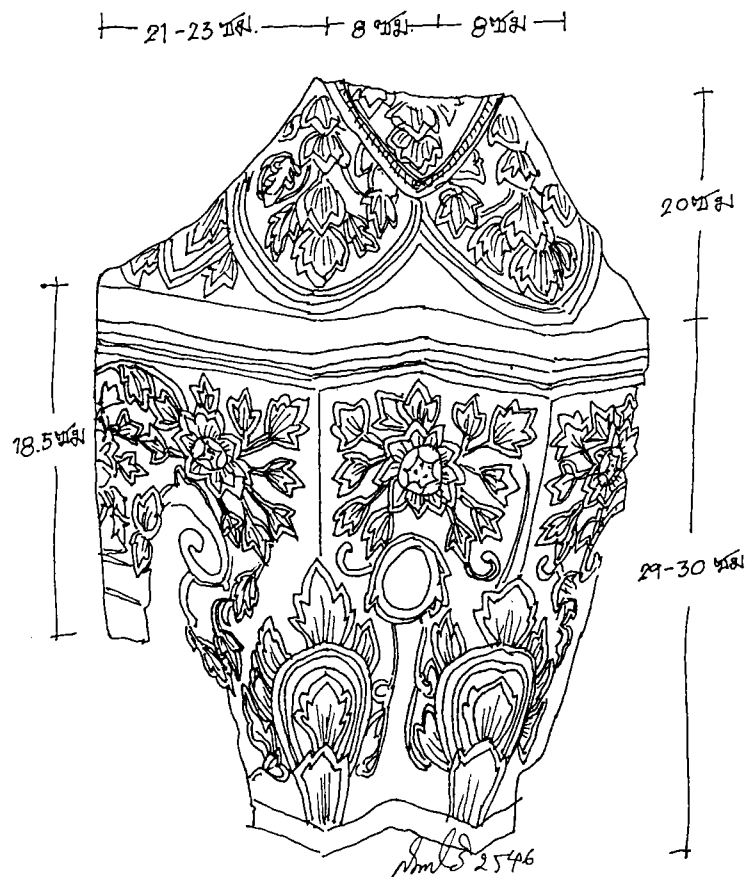
ลวดลาย เป็นลายไทย ประกอบด้วยลายบัวอยู่ส่วนที่เป็นบัวหลังสังข์และลายดอกกลอยใบเทศ อยู่สองข้างด้านบน และลายกระจุยใบเทศอยู่ตรงกลางด้านล่าง มีเถาใบเทศประกอบในลาย ในพื้นที่ว่างระหว่างดอกกลอยและกระจุย

การเขียนลายของแม่แบบที่ 3 กระเบื้องทำสังข์แบบเดี่ยวที่ฐานปัทมปราสาทพระเทพบิดร

การเคลือบ เคลือบพื้นผิวหน้าด้วยเคลือบสีเหลือง แล้วระบายสีลวดลาย และสีพื้นลายด้วยสีบนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายเรียบแล้วตัดเส้น ลายดอกกลอยใบเทศ ระบายใบเทศและดอกพุดตานด้วยสีแดง เขียนเส้นลายสีขาว เว้นขอบสีเหลือง ระบายจิ้งโปกเทศ เขียนขอบกระจิงสลักสีเหลือง สีแดง สีเขียวเข้ม โปเทศที่เกาะลายระบายสีแดง สีเขียวเข้ม สีน้ำเงิน เส้นลายใบสีขาว เว้นขอบสีเหลือง พื้นลายระบายสีน้ำตาลเข้ม เป็นน้ำตาลไหม้

สีที่ใช้ ใช้หลายสี คือ สีแดง สีเหลือง สีขาว สีเขียวเข้ม สีน้ำเงิน สีน้ำตาลเข้ม
แม่แบบที่ 4 กระเบื้องเท้าสิงห์แบบคู่ หรือแบบย่อมุมที่ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 126 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 4 กระเบื้องเท้าสิงห์แบบคู่ที่ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 127 แม่แบบที่ 4 กระเบื้องทำสิงห์แบบคู่ที่ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร

กระเบื้องเคลือบเขียนสีทำสิงห์แบบย่อมุม เป็นกระเบื้องที่ทำขึ้นมาโดยเฉพาะ ฐานทำสิงห์ส่วนย่อมุมคู่เป็นทำสิงห์ มีขนาดกว้างประมาณ 21-23 ซม. ยาวประมาณ 30 ซม.

รูปแบบของแม่แบบที่ 4 กระเบื้องทำสิงห์แบบคู่ที่ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร

กระเบื้องมีรูปแบบประดิษฐ์ส่วนบนเป็นลายบัวส่วนล่างเป็นรูปทำสิงห์แบบลายไทย ทำแผ่นกระเบื้องหยักสันเป็น 2 มุม ให้พอดีกับการย่อมุมของฐาน ขอบกระเบื้องเป็นรูปโค้งแบบกลีบบัวเป็นทำสิงห์ พื้นกระเบื้องเป็นพื้นอัดลายหนู

ลวดลายของแม่แบบที่ 4 กระเบื้องทำสิงห์แบบคู่ที่ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร

ลวดลาย เป็นลายไทยมีลายบัวที่บัวหลังสิงห์ ส่วนทำสิงห์ประกอบด้วยลายดอกกลอยใบเทศ และกระจุ้งใบเทศ มีเถาใบเทศประกอบในลาย ลายดอกกลอยใบเทศจะอยู่ส่วนบนของกระเบื้อง ส่วนลายพุ่มข้าวบิณฑ์ใบเทศจะเป็นลายที่ทำสิงห์ โดยวางลายอยู่กลางสันกระเบื้อง

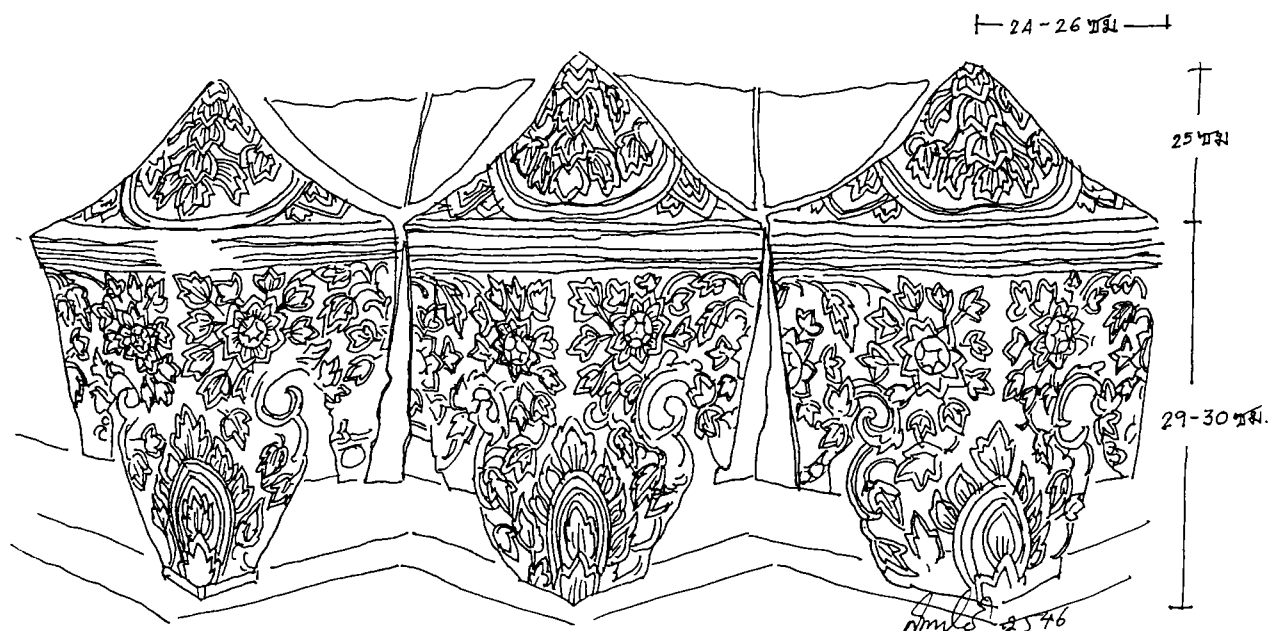
การเขียนลายของแม่แบบที่ 4 กระเบื้องทำสิงห์แบบคู่ที่ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวด้วยเคลือบสีเหลือง แล้วระบายสีลวดลายและสีพื้นด้วยสีบนเคลือบ

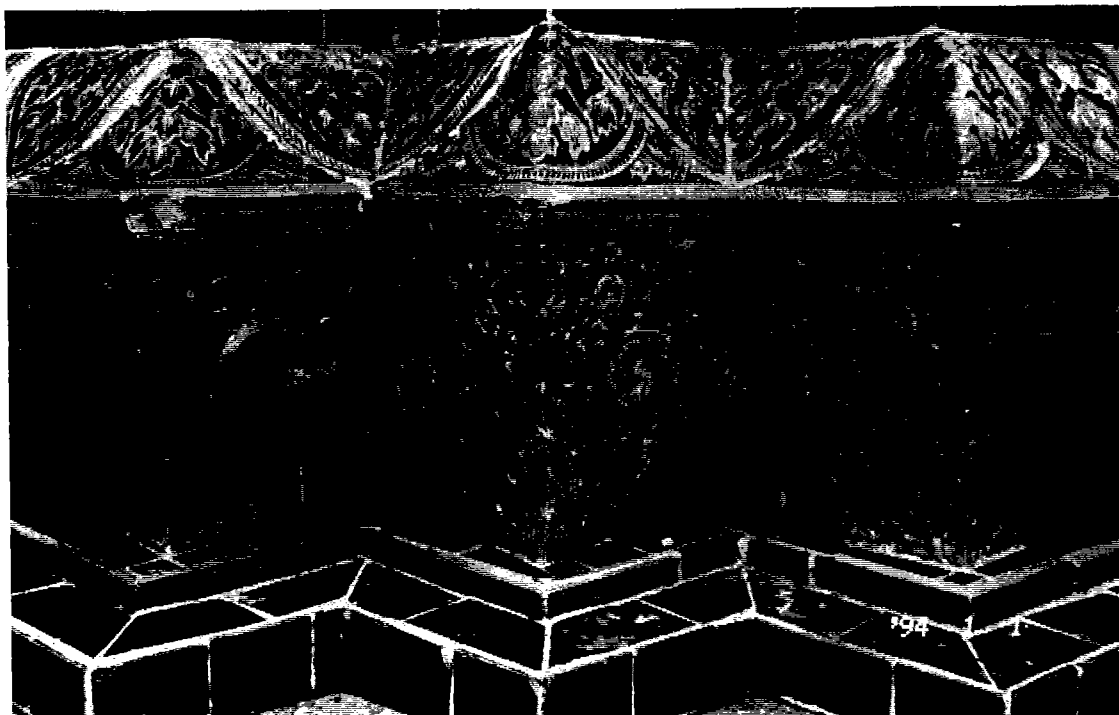
การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบ แล้วตัดเส้นคือ ระบายสีตัวลายด้วยสีแดง สีเขียว สีน้ำเงิน โดยเว้นขอบสีเหลือง ซึ่งเป็นสีเคลือบพื้นกระเบื้องทำให้ดูเหมือนตัดเส้น แล้วเขียนเส้นลายไปด้วยสีขาว เถา ลายระบายสีเขียวเว้นขอบสีเหลือง พื้นลายระบายสีน้ำตาลเข้ม

สีที่ใช้ ใช้หลายสี คือ สีเหลือง สีแดง สีเขียว สีน้ำเงิน สีขาว สีน้ำตาลเข้ม

แม่แบบที่ 5 กระเบื้องทำสิงห์แบบย่อมุมไม้สิบสองที่ฐานปัทมปราสาทพระเทพบิดร

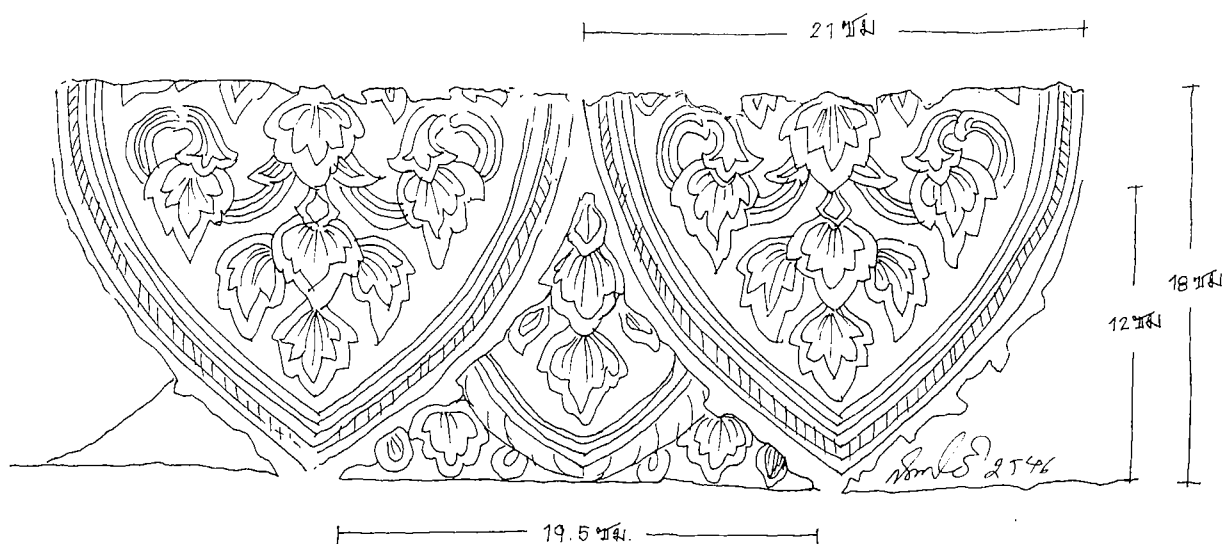
ภาพประกอบ 128 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 5 กระเบื้องทำสิงห์แบบย่อมุมไม้สิบสองที่ฐานปัทมปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 129 แม่แบบที่ 5 กระเบื้องทำสิงห์แบบย่อมุมไม้สิบสองที่ฐานปัทมปราสาทพระเทพบิดร

กระเบื้องเคลือบเขียนสีรูปทำสิงห์ที่ย่อมุมไม้สิบสอง มีเฉพาะฐานส่วนมุขโถงของปราสาทพระเทพบิดร ที่มุมด้านหน้าทั้ง 2 มุม เป็นการนำกระเบื้องเคลือบเขียนสีรูปทำสิงห์แบบเดียว มาประกอบเข้ากับย่อมุมไม้สิบสอง ดังนั้นรูปแบบ ลวดลาย และการเขียนลาย จึงมีลักษณะเหมือนกับทำสิงห์แบบเดียว

แม่แบบที่ 6 กระเบื้องบัวหลังสิงห์หรือบัวคว่ำที่ฐานปัทมปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 130 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 6 กระเบื้องบัวหลังสิงห์หรือบัวคว่ำที่ฐานปัทมปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 131 แม่แบบที่ 6 กระเบื้องบัวหลังสิงห์ที่ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร

รูปแบบของแม่แบบที่ 6 กระเบื้องบัวหลังสิงห์ที่ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร

กระเบื้อง เป็นรูปกลีบบัวซ้อน แผ่นกระเบื้องโค้งเป็นรูปกลีบบัวด้วย พื้นกระเบื้องเป็นพื้นอัดลายหนู กระเบื้องแบ่งออกเป็น 2 แผ่นมาประกอบเข้าด้วยกัน อีกแผ่นหนึ่งเป็นแผ่นรูปสามเหลี่ยม แทรกระหว่างกลีบบัว มีลายกลีบบัวซ้อน กลีบบัวมีความกว้างประมาณ 18 ซม. ยาวประมาณ 21 ซม.

ลวดลายของแม่แบบที่ 6 กระเบื้องบัวหลังสิงห์ที่ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร

ลวดลายเป็นลายไทย คือ ลายกลีบบัว ในกลีบบัวมีลายพุ่มใบเทศ ระหว่างกลีบบัวตอนล่างของกระเบื้องมีกลีบบัวซ้อน และแทรกใบเทศในระหว่างช่องไฟที่เหลือ

กลีบบัว เขียนเป็นแถบลายเส้นสลัสนิบนพื้นสีเหลือง มีลายพุ่มข้าวบิณฑ์ใบเทศในกลีบบัว เขียนลายใบเทศตรงกลาง มีเถาขดปลายลายเป็นใบเทศแยกออก 2 ข้าง ปลายยอดตรงกลางเป็นพุ่มใบเทศ กลีบบัวซ้อน เขียนแถบลายเส้นสลัสนิ มีใบเทศต่อกันอยู่ในกลีบบัวและแทรกระหว่างลายด้วยใบเทศ กลีบบัวที่มุมจะมีลักษณะเฉพาะโดยทำกลีบบัวเป็นสันกลางหนูขึ้นมา

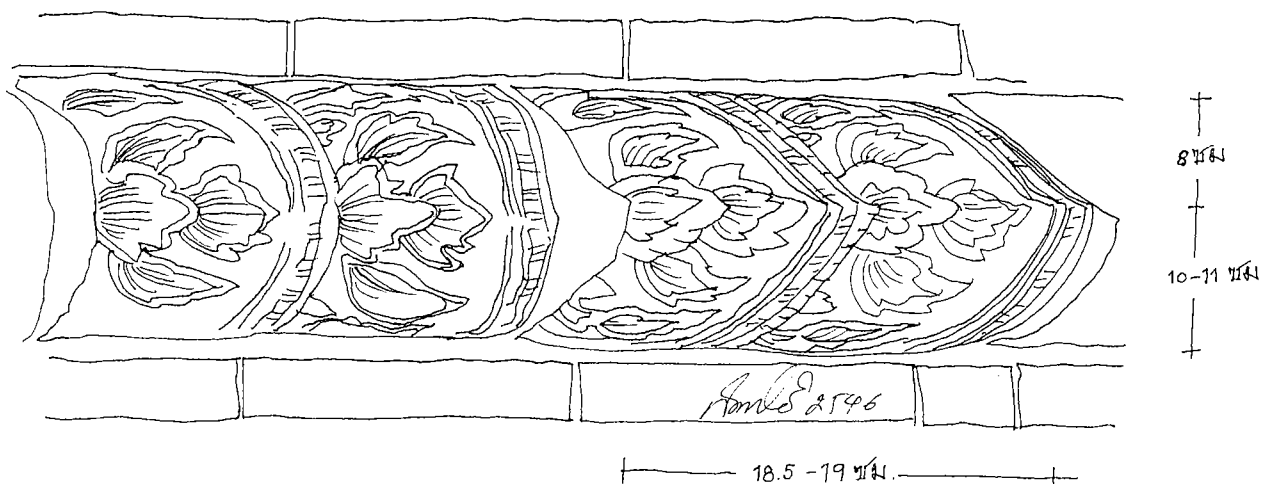
การเขียนลายของแม่แบบที่ 6 กระเบื้องบัวหลังสิงห์ที่ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร

การเคลือบ เคลือบพื้นผิวหน้ากระเบื้องด้วยเคลือบสีเหลือง แล้วระบายสีลวดลายและสีพื้นด้วยสีบนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น โดยกลีบบัวเขียนลายเส้นสลัสนิเหลือง

สีเขียว สีแดง เป็นรูปกลีบบัว แล้วมีลายพุ่มข้าวบิณฑ์ใบเทศอยู่ในกลีบบัว ใบเทศที่ประกอบลายพุ่มข้าวบิณฑ์
ระบายสีต่าง ๆ คือ สีแดง สีเขียว สีน้ำเงิน สีม่วง โดยเว้นขอบสีเหลือง เขียนลายเส้นใบสีขาว เถาลาย
ระบายสีเขียว เว้นขอบสีเหลือง เขียนเส้นลายสีขาว ระบายสีพื้นสีน้ำเงิน กลีบบัวซ้อน เขียนลายเส้นกลีบ
สลัสีเหลือง สีเขียว สีแดง แล้วระบายสีใบเทศด้วยสีแดง ก้านสีเขียวเว้นขอบลายสีเหลือง เขียนเส้นลายใบ
สีขาว

สีที่ใช้ ใช้หลายสี คือ สีเหลือง สีแดง สีเขียว สีน้ำเงิน สีม่วง สีขาว
แม่แบบที่ 7 กระเบื้องลวดบัวที่ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 132 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 7 กระเบื้องลวดบัวที่ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 133 แม่แบบที่ 7 กระเบื้องลวดบัวที่ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร

กระเบื้องลวดบัวเป็นกระเบื้องแบบลวดบัวอกไก่ คือ เป็นแผ่นโค้งนูน เป็นสันตรงกลาง ถ้าเป็นลวดบัวโค้งกลมเรียกลวดบัวลูกแก้ว

รูปแบบของแม่แบบที่ 7 กระเบื้องลวดบัวที่ฐานปัทมปราสาทพระเทพบิดร

กระเบื้องเป็นรูปกลีบบัวแนวนอนเรียงต่อกัน แผ่นกระเบื้องทำเป็นแผ่นโค้งนูนตรงกลางเป็นสัน พื้นกระเบื้องเป็นพื้นอัดลายนูน แผ่นกระเบื้องหนึ่งแผ่นจะมีลายกลีบบัวสองกลีบเรียงซ้อนกัน มีความกว้างประมาณ 18 ซม. ยาวประมาณ 19 ซม.

ลวดลายของแม่แบบที่ 7 กระเบื้องลวดบัวที่ฐานปัทมปราสาทพระเทพบิดร

ลวดลายเป็นลายไทย คือลายกลีบบัว กลีบบัวเขียนลายแถบเส้นสลับกันบนพื้นสีเหลือง ในกลีบบัวเป็นลายพุ่มไบเทศ มีไบเทศอยู่ตรงกลาง และมีไบเทศเกาะอยู่ 2 ข้าง และส่วนยอด

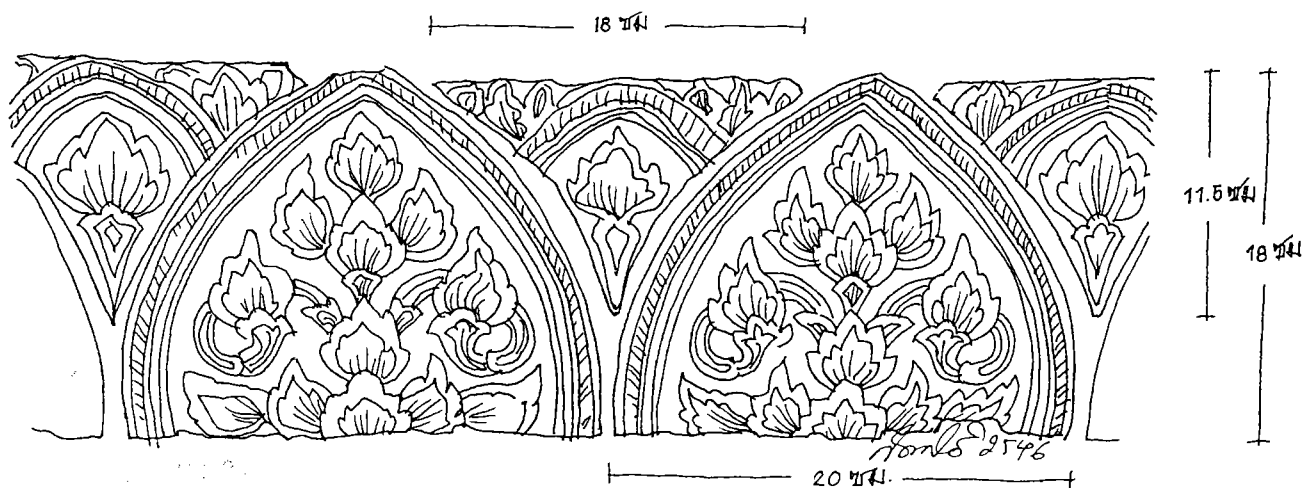
การเขียนลายของแม่แบบที่ 7 กระเบื้องลวดบัวที่ฐานปัทมปราสาทพระเทพบิดร

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นด้วยเคลือบสีเหลือง แล้วระบายลวดลาย และสีพื้นด้วยสีนํ้าเงินเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น คือ กลีบบัวเขียนลายเส้นสลับสีเขียว สีเหลือง สีแดง ในกลีบบัวมีลายพุ่มข้าวบิณฑ์ไบเทศ ระบายสีในแต่ละกลีบสลับกันคือ ระบายสีลายด้วยสีแดง ตัดเส้นสีแดง ระบายสีนํ้าเงินตัดเส้นสีนํ้าเงินเข้ม เขียนเส้นลายสีขาว เว้นขอบลายสีเหลือง สลับกับการระบายสีลายด้วยสีม่วงตัดเส้นสีม่วง ระบายสีเขียวตัดเส้นสีดำ เขียนเส้นลายสีขาว เว้นขอบลายสีเหลือง ระบายสีพื้นลายด้วยสีม่วงแดง

สีที่ใช้มีหลายสีคือ สีเหลือง สีเขียว สีแดง สีน้ำเงิน สีขาว สีดำ สีม่วง สีม่วงแดง

แม่แบบที่ 8 กระเบื้องบัวหงายที่ฐานปัทมปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 134 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 8 กระเบื้องบัวหงายที่ฐานปัทมปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 135 แม่แบบที่ 8 กระเบื้องบัวหงายที่ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพมิตร

รูปแบบของแม่แบบที่ 8 กระเบื้องบัวหงายที่ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพมิตร

กระเบื้องเป็นแผ่นรูปกลีบบัว แผ่นกระเบื้องโค้งเป็นรูปกลีบบัวด้วย มีกระเบื้องรูปสามเหลี่ยมปลายชี้ลง มีลายกลีบบัวซ้อนแทรกกระหว่างกลีบบัว พื้นกระเบื้องเป็นพื้นอัดลายนูน กลีบบัวมีความกว้างประมาณ 18 ซม. ยาวประมาณ 18 ซม.

ลวดลายของแม่แบบที่ 8 กระเบื้องบัวหงายที่ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพมิตร

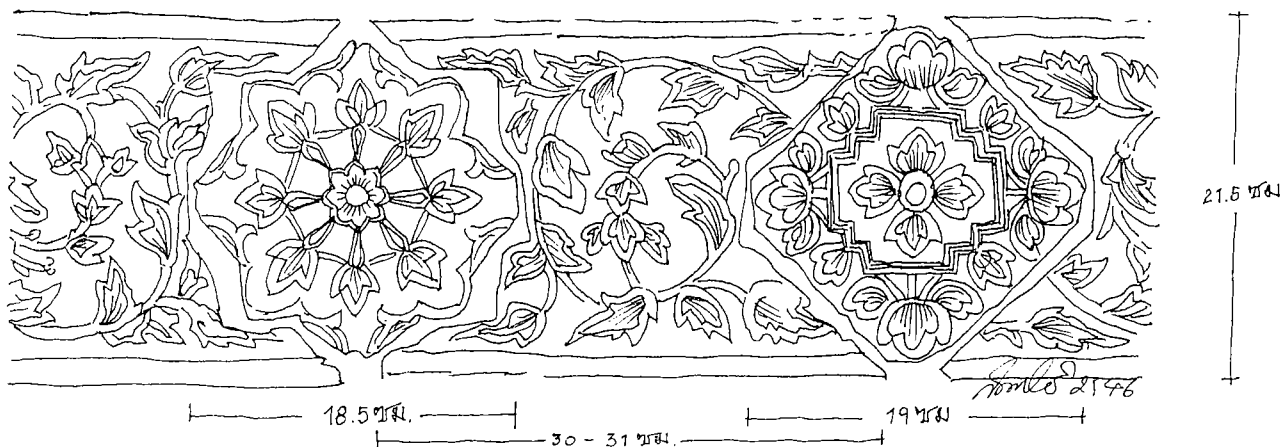
ลวดลาย เป็นลายไทย คือ ลายกลีบบัวซ้อน ลายกลีบบัวเขียนขอบกลีบบัวเป็นแถบเส้นสลบสี ในกลีบบัวเป็นลายพุ่มไบเทศ มีลักษณะรูปแบบ ลวดลาย และการเขียนลายเช่นเดียวกับบัวหลังสิงห์

ส่วนบัวซ้อน เขียนลายขอบกลีบบัวเหมือนบัวหลังสิงห์ แต่ลายในกลีบบัว เป็นไบเทศต่อกัน

การเขียนลายแม่แบบที่ 8 ของกระเบื้องบัวหงายที่ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพมิตร

การเคลือบ การระบายสี และสีที่ใช้ มีวิธีการเช่นเดียวกับบัวหลังสิงห์

แม่แบบที่ 9 กระเบื้องหน้ากระดานฐานบนที่ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพมิตร

ภาพประกอบ 136 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 9 กระเบื้องหน้ากระดานฐานบนที่ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพมิตร

ภาพประกอบ 137 แม่แบบที่ 9 กระเบื้องหน้ากระดานฐานบนที่ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร

กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งหน้ากระดานฐานบน ประกอบด้วยกระเบื้องที่แบ่งออกเป็นส่วน ๆ ตามตัวลายแล้วนำมาประกอบต่อเนื่องเป็นลายต่อเนื่อง

รูปแบบของแม่แบบที่ 9 กระเบื้องหน้ากระดานฐานบนที่ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร

แผ่นกระเบื้องมีรูปแบบรูปเรขาคณิต 3 รูปแบบคือ รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ลบมุม รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส เพิ่มมุม รูปสี่เหลี่ยม เว้าเข้า แต่ละแบบมีขนาดดังนี้ กระเบื้องสี่เหลี่ยมจัตุรัสลบมุม และกระเบื้องสี่เหลี่ยมเพิ่มมุม มีขนาดกว้างประมาณ 19 ซม. ยาวประมาณ 19 ซม. ส่วนกระเบื้องรูปสี่เหลี่ยมเว้ากว้างประมาณ 21.5 ซม. ยาวประมาณ 31 ซม.

ลวดลายของแม่แบบที่ 9 กระเบื้องหน้ากระดานฐานบนที่ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร

ลวดลายเป็นลายไทยคือ ลายประจำยามเครือเถาใบเทศ มีลายประจำยามเพิ่มมุม คั่นระหว่างลายเครือเถา ลายประจำยามมีไส้ลายเป็นกรอบย่อมุม มีพุ่มใบเทศที่มุมสี่มุม เถาลายเป็นก้านขดกลับด้านกัน ใบเทศที่ก้านขดมีลักษณะเป็นลายใบเทศแบบฝรั่ง ลายประจำยามเพิ่มมุม มีกรอบลายประดิษฐ์จากใบไม้ ภายในกรอบมีลายดอกกลอยแปดกลีบใบเทศ และวงกลมเป็นไส้ลาย

การเขียนลายแม่แบบที่ 9 ของกระเบื้องหน้ากระดานฐานบนที่ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวด้วยเคลือบสีเหลือง แล้วระบายสีลวดลาย และสีพื้นด้วยสีบนเคลือบ

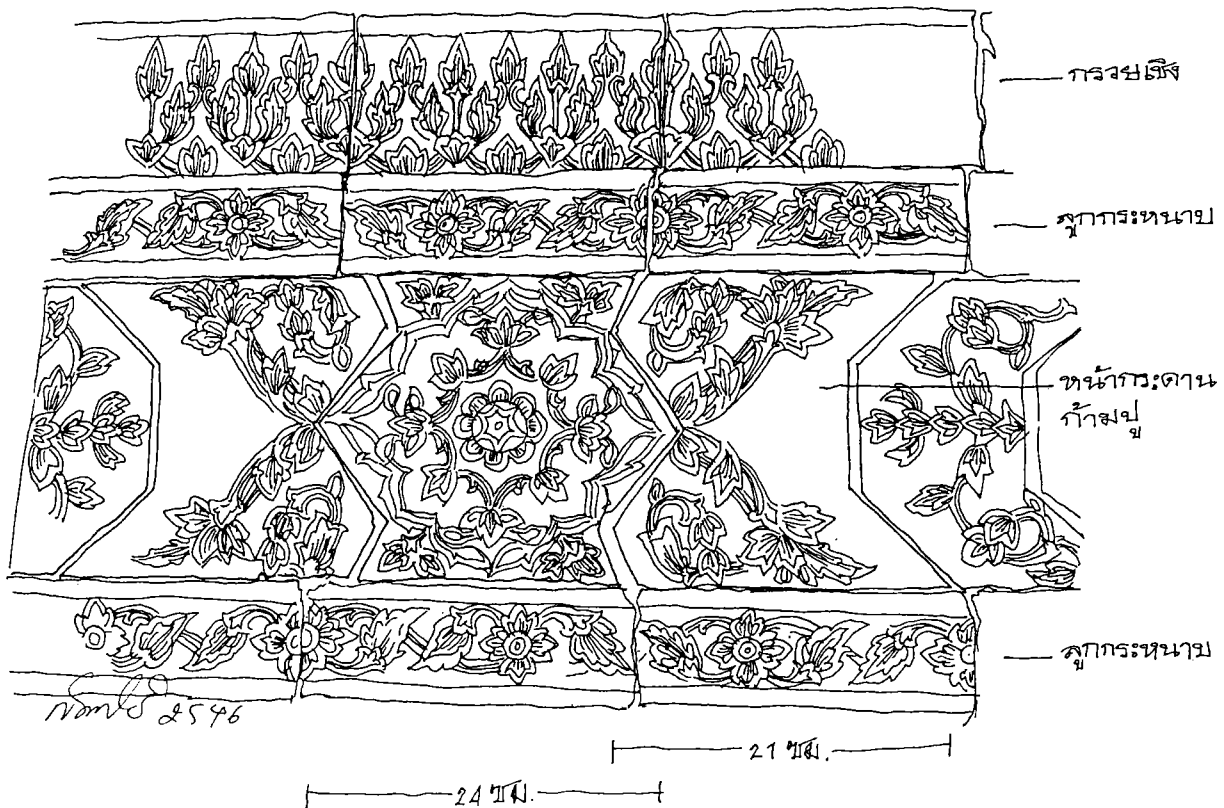
การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น คือ ประจำยามมีไล่ลายเป็นกรอบย่อมุม ระบายด้วยสีน้ำเงิน เว้นขอบเหลือง ประจำยามใบเทศในกรอบย่อมุมระบายสีแดง เขียนเส้นลายใบสีชาว เว้น ขอบลายสีเหลือง สีพื้นในกรอบย่อมุมระบายสีชาว พุ่มใบเทศสีม่วง ระบายใบเทศด้วยสีแดง สีม่วง สีเขียว เขียนเส้นลายใบสีชาว เว้นขอบลายสีเหลือง ระบายพื้นสีม่วงเข้ม เถาลายระบายสีเขียว ใบเทศที่เถา ระบายสีแดง สีน้ำเงิน สีม่วง สีเขียว เขียนเส้นลายใบสีชาว เว้นขอบลายสีเหลือง ระบายสีพื้นลายเครือเถา ด้วยสีม่วงเข้ม ลายประจำยามเพิ่มมุม ระบายกรอบด้วยสีเขียว สีน้ำเงิน เป็นลายเส้น เว้นขอบเหลือง ดอก สิบกลีบใบเทศ ระบายใบเทศและก้านด้วยสีแดง เว้นขอบสีเหลือง เขียนลายเส้นใบสีชาว พื้นลายระบายสีน้ำ ตาลแดง วงกลมไล่ลาย เขียนเส้นวงกลมสีเขียว เว้นขอบเหลือง ระบายสีพื้นระหว่างช่องก้านใบเทศด้วย สีน้ำเงิน ดอกปิดกลางลายระบายสีแดงไล่ดอกสีเหลือง เว้นขอบสีเหลือง เขียนเส้นลายกลีบดอกสีชาว สีที่ใช้ ใช้หลายสีคือ สีแดง สีเขียว สีม่วงเข้ม สีน้ำเงิน สีเหลือง สีชาว สีน้ำตาลแดง

5.2 กระเบื้องผนังปราสาทพระเทพบิดร

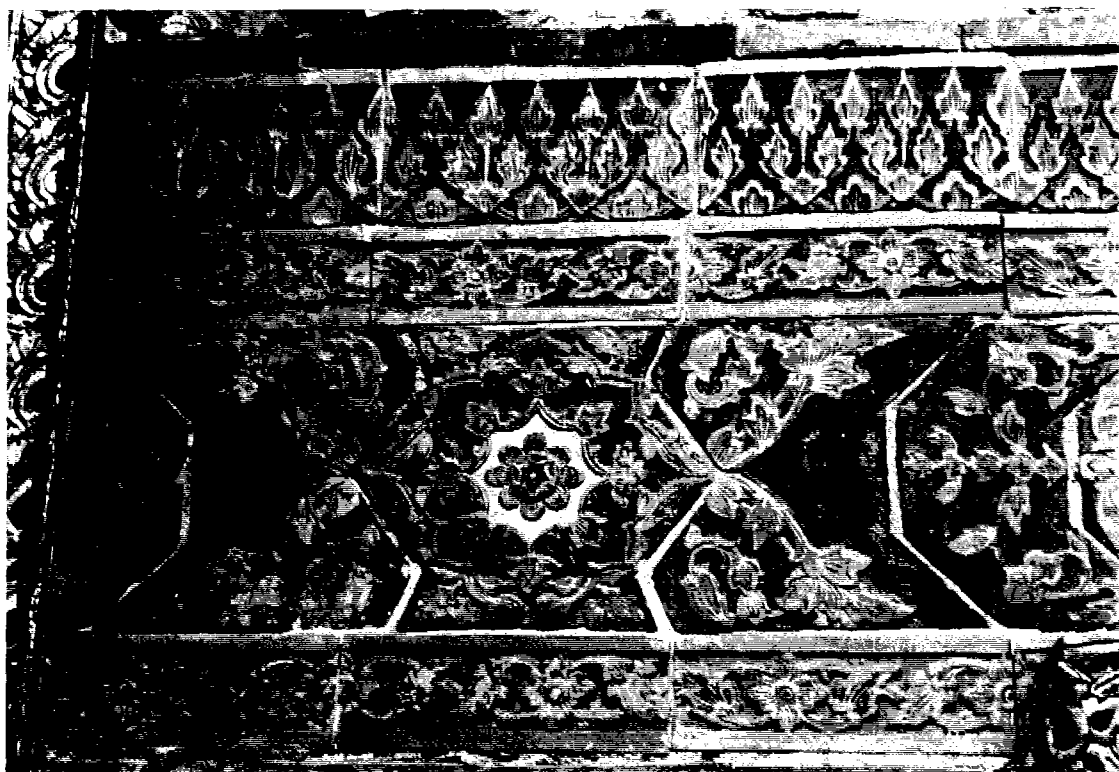

ภาพประกอบ 138 ผนังปราสาทพระเทพบิดร

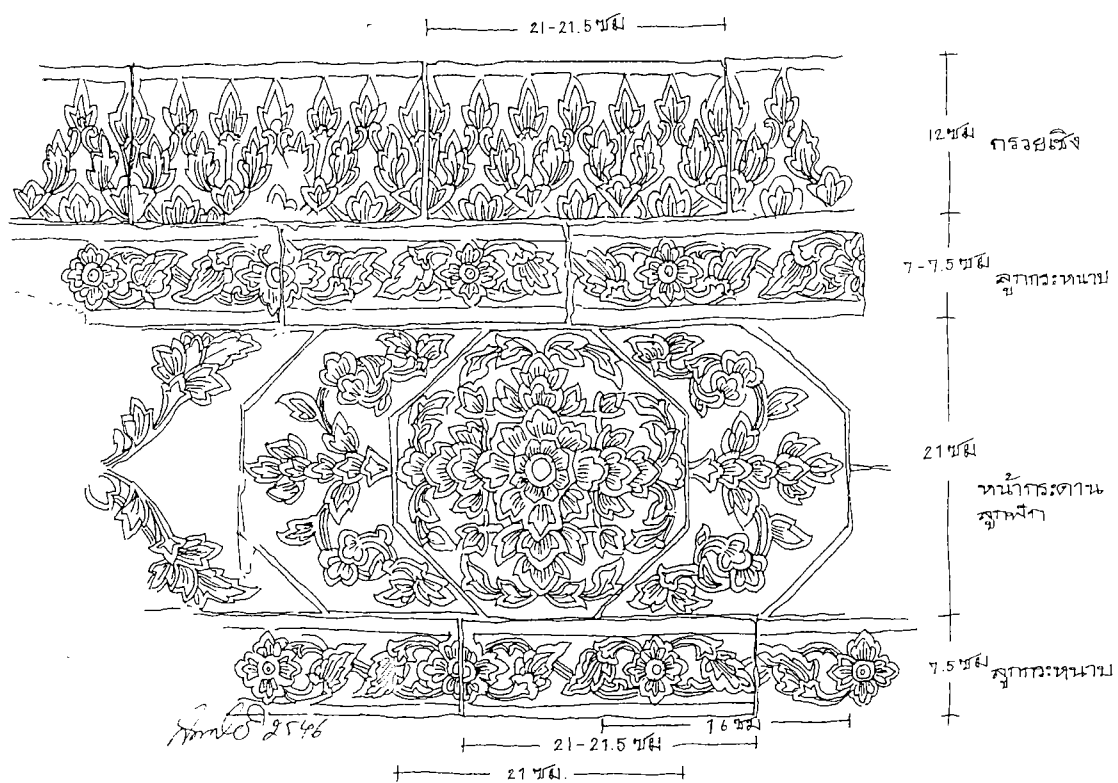
กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งผนังปราสาทพระเทพบิดร ประกอบด้วยกระเบื้องตกแต่งเชิงผนังบนและล่าง ซึ่งเป็นลายเดียวกัน แต่กลับซ่อแทงลายหรือกรวยเชิงให้ปลายชี้ลง และกระเบื้องตกแต่งพื้นผนังเชิงผนังปราสาทพระเทพบิดร มีกระเบื้องตกแต่งเชิงผนัง หรือกรวยเชิงบนและล่าง ประกอบด้วยลูกกระหนาบ หน้ากระดาน กรวยเชิง หรือซ่อแทงลาย ซึ่งมีแม่แบบดังนี้

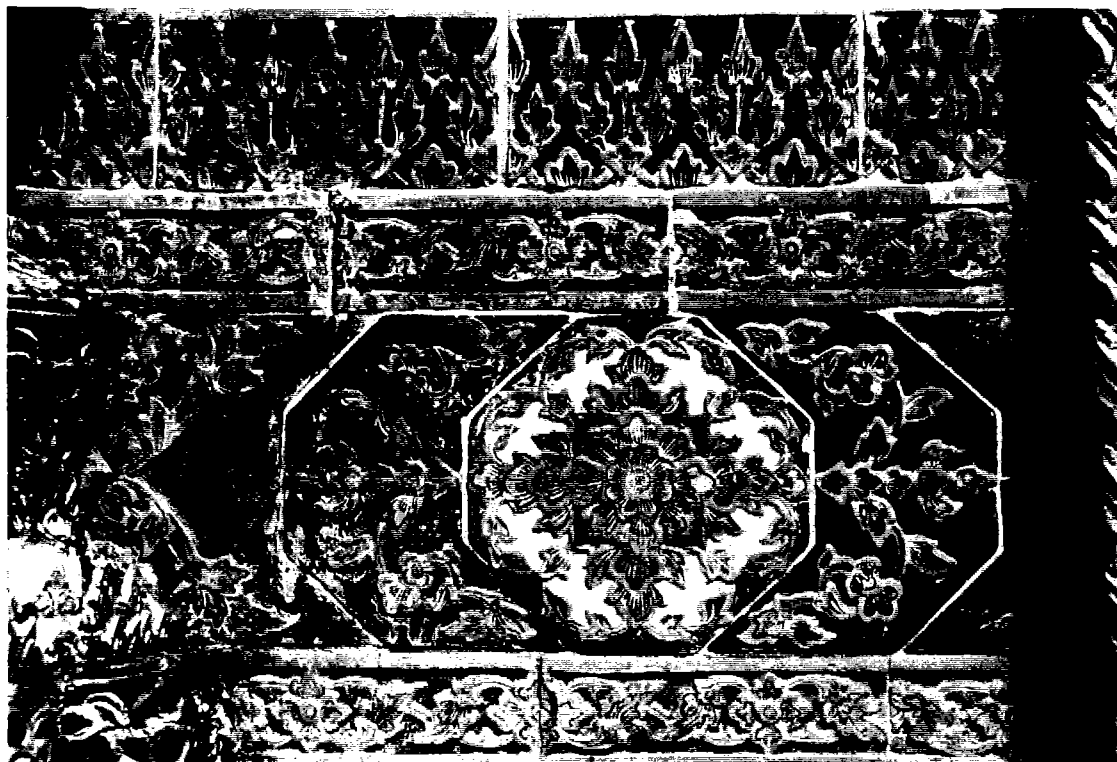
ภาพประกอบ 139 ภาพลายเส้นกระเบื้องที่ตกแต่งส่วนต่าง ๆ ของเชิงผนังปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 140 กระเบื้องที่ตกแต่งส่วนต่าง ๆ ของเชิงผนังปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 141 ภาพลายเส้นกระเบื้องที่ตกแต่งส่วนต่าง ๆ ของเชิงผนังปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 142 กระเบื้องที่ตกแต่งส่วนต่าง ๆ ของเชิงผนังปราสาทพระเทพบิดร

แม่แบบที่ 1 กระเบื้องลูกกระหนาบที่ผนังปราสาทพระเทพบิดร

ลูกกระหนาบเป็นลายขอบบน และขอบล่างของลายหน้ากระดาน เป็นส่วนหนึ่งของกรวยเชิงบนและล่างของผนังปราสาทพระเทพบิดร

รูปแบบของแม่แบบที่ 1 กระเบื้องลูกกระหนาบที่ผนังปราสาทพระเทพบิดร

กระเบื้องเป็นกระเบื้องสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวนอน พื้นกระเบื้องเป็นพื้นอัดลายนูน มีขนาดกว้างประมาณ 7.5 ซม. ยาวประมาณ 21.5 ซม.

ลวดลายของแม่แบบที่ 1 กระเบื้องลูกกระหนาบที่ผนังปราสาทพระเทพบิดร

ลวดลายเป็นลายไทย คือ ลายประจำยามเครือเถาใบเทศ ลายประจำยามเป็นประจำยามสี่กลีบใบเทศ เถาของลายใบเทศเปลวมีทั้งโค้งไปทางเดียวกัน และโค้งไขว้กลับกัน ปลายเถามีลายใบเทศเปลว และมีเถาไม่มีลาย เป็นเถาเชื่อมโค้งไขว้กับเถาที่มีลายใบเทศเปลว มีขอบลายบน และล่างเป็นแถบสี่เหลี่ยม

การเขียนลายของแม่แบบที่ 1 กระเบื้องลูกกระหนาบที่ผนังปราสาทพระเทพบิดร

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวด้วยเคลือบสีเหลือง แล้วระบายสีลวดลายและสีพื้นด้วยสีบนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น การแต้มสีด้วยพู่กันคือ ลายประจำยามสี่กลีบใบเทศระบายเรียบสีแดง เว้นขอบสีเหลือง แต้มไล่ลายสีแดงเข้มด้วยพู่กัน ตัดเส้นตัวลายสีแดง เขียนเส้นลายใบเทศสีขาว กลางลายประจำยามระบายวงกลมสีฟ้า แต้มจุดสีขาว เถาระบายสีฟ้า เว้นขอบสีเหลือง เส้นลายเถาสีขาว กนกใบเทศเปลวที่ปลายเถา ระบายสีม่วงแดง เว้นขอบสีเหลืองตัดเส้นสีม่วงแดง

สีที่ใช้ใช้หลายสีคือ สีเหลือง สีเขียว สีแดง สีฟ้า สีขาว เขียนเส้นลายใบสีขาว ระบายสีพื้นลายสีเขียว

แม่แบบที่ 2 กระเบื้องหน้ากระดานที่ผนังปราสาทพระเทพบิดร

หน้ากระดานประกอบด้วยลายประจำยามก้ามปู ลูกฟักเป็นลายต่อเนื่องแนวนอน อยู่ระหว่างลายลูกกระหนาบที่เชิงผนังปราสาทพระเทพบิดร

รูปแบบของแม่แบบที่ 2 กระเบื้องหน้ากระดานที่ผนังปราสาทพระเทพบิดร

กระเบื้องเคลือบเขียนสีตัดแบ่งออกเป็นแผ่นตามลักษณะลายมี 4 รูปแบบ เป็นกระเบื้องรูปแปดเหลี่ยม และรูปเหลี่ยมต่าง ๆ ที่ตัดแบ่งตามลายอีก 3 แบบ พื้นกระเบื้องเป็นพื้นอัดลายนูน แต่ละแบบมีขนาดดังนี้ กระเบื้องรูปแปดเหลี่ยมมีขนาดกว้างประมาณ 21 ซม. ยาวประมาณ 21 ซม. กระเบื้องรูปสี่เหลี่ยมต่าง ๆ มี 3 แบบ มีความกว้าง 21 ซม. ยาวประมาณ 16 ซม. 21 ซม. และ 24 ซม.

ลวดลายของแม่แบบที่ 2 กระเบื้องหน้ากระดานที่ผนังปราสาทพระเทพบิดร

ลวดลายเป็นลายไทย คือ ลายประจำยามก้ามปู ลูกฟักใบเทศ ลายประจำยาม เป็นกระเบื้อง 10 เหลี่ยม มีกรอบลายเป็นลายประดิษฐ์จากใบไม้ ในกรอบเป็นลายดอกกลอยแปดกลีบใบเทศ ก้านใบโยงต่อกัน กลางลายเป็นลายดอกพุดตาน

ก้ามปูใบเทศเป็นเถาใบเทศแยกออก 2 ข้าง เถาโค้งและเถาก้านขด มีใบเทศประกอบปลายลายทำเป็นดอกใบเทศ และดอกตูมอยู่ในกระเบื้อง 9 เหลี่ยม

ลายลูกฟัก มีลายประจำยามใบเทศ เป็นลายหลัก มีกรอบลายเป็นใบไม้ผูกลายเป็นเถาล้อมรอบ ในกรอบกระเบื้องรูปแปดเหลี่ยม ด้านข้าง 2 ด้าน เป็นลายเครือเถาที่มีลายพุ่มข้าวบิณฑ์ใบเทศอยู่ตรงกลาง

การเขียนลายของแม่แบบที่ 2 กระเบื้องหน้ากระดานที่ผนังปราสาทพระเทพบิดร

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบสีพื้นด้วยเคลือบสีเหลือง แล้วระบายสีลาย และสีพื้นด้วยสีบนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น และการแต้มสีด้วยพู่กัน คือ กรอบลายประจำยาม ระบายเรียบสีเขียว สีฟ้า เว้นขอบสีเหลือง เขียนเส้นลายสีขาว ดอกกลอยใบเทศระบายสีแดง สีม่วงแดง แต้มไล่ลายสีม่วงแดง และดอกพุดตานระบายสีแดง เว้นขอบสีเหลือง เขียนเส้นลายใบและดอกสีขาว ก้านลายที่โยงต่อกัน ระบายสีฟ้า เว้นขอบสีเหลือง สีพื้นในสูตรระบายสีขาว สีพื้นในกรอบระบายสีม่วงเข้ม

ลายก้ามปู เถาระบายสีเขียว เว้นขอบเหลือง ใบเทศ และดอกกลอยใบเทศ ระบายสีแดง สีม่วง สีน้ำเงิน สีเขียว เว้นขอบสีเหลือง ใบเทศและดอกใบเทศที่ระบายสีแดง แต้มไล่ลายและตัดเส้นลายด้วยสีแดงเข้ม แล้วเขียนเส้นลายใบสีขาว ระบายพื้นสีน้ำตาลแดง

ลายลูกฟัก ลายประจำยามใบเทศที่เป็นลายหลัก กรอบลายเป็นใบไม้ผูกลายเป็นเถาระบายเรียบสีน้ำเงิน สลับสีเขียว เว้นขอบสีเหลือง เขียนเส้นลายใบสีขาว ลายประจำยามใบเทศ ระบายสีใบเทศ กลางกลีบกระจังด้วยสีเขียว แต้มไล่ลายสีดำ ใบเทศกลีบกระจังระบายสีแดง แต้มไล่ลายและตัดเส้นลายสีแดงเข้ม มีใบเทศคั่นระหว่างกระจัง ระบายสีน้ำเงิน ตัวลายทั้งหมดเว้นขอบสีเหลือง เขียนเส้นลายใบเทศสีขาว มีลายดอกพุดตานอยู่กลางลายประจำยาม บนกรอบสี่เหลี่ยมจัตุรัส กลีบดอกพุดตานเขียนแบบใบเทศระบายสีแดง เว้นขอบสีเหลือง แต้มไล่ลายและตัดเส้นสีแดงเข้ม เขียนเส้นลายใบสีขาว เกสรกลางดอกระบายสีน้ำเงิน แต้มจุดประเล็ก ๆ สีขาว พื้นในกรอบลายดอกพุดตานระบายสีดำ พื้นในกรอบเถาลายใบไม้กับลายประจำยามระบายสีขาว

ด้านข้าง 2 ด้านของลายประจำยาม มีลายเครือเถา โดยมีลายพุ่มข้าวบิณฑ์อยู่กลางสองข้าง เป็นลายเถาใบเทศระบายสีต่าง ๆ คือ สีแดง ไล่ลายแต้มสีแดง ตัดเส้นลายสีแดง สีม่วง ไล่ลายแต้มสีม่วง

ดัดเส้นลายสีม่วง ใบเทศระบายสีโดยเว้นขอบสีเหลือง เขียนเส้นลายใบสีขาว เกลาวยระบายสีเขียวเว้นขอบสีเหลือง เขียนเส้นลายสีขาว พื้นลายระบายสีน้ำตาลแดง

สีที่ใช้มีหลายสี คือ สีเหลือง สีแดง สีดำ สีขาว สีเขียว สีน้ำเงิน สีน้ำตาลแดง

แม่แบบที่ 3 กระเบื้องกรวยเชิงที่ผนังปราสาทพระเทพบิดร

รูปแบบของแม่แบบที่ 3 กระเบื้องกรวยเชิงที่ผนังปราสาทพระเทพบิดร

แผ่นกระเบื้องเป็นกระเบื้องสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวนอน พื้นกระเบื้องเป็นพื้นอัดลายนูน มีขนาดกว้างประมาณ 12 ซม. ยาวประมาณ 21 ซม.

ลวดลายของแม่แบบที่ 3 กระเบื้องกรวยเชิงที่ผนังปราสาทพระเทพบิดร

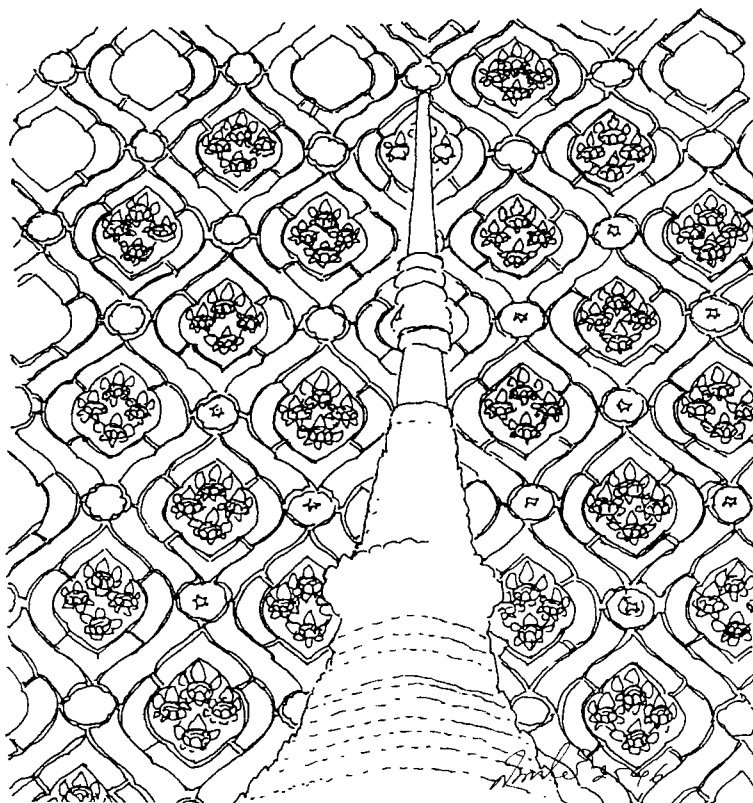
ลวดลายเป็นลายไทย คือ ลายกรวยเชิง ประกอบด้วยลายพุ่มข้าวบิณฑ์ใบเทศ แทรกกันด้วยใบเทศ ที่ซ้อนลายและเชิงใบเทศที่อยู่สองข้างของพุ่ม มีลักษณะแบบใบเทศแปลว ขอบลายด้านบนมีขอบกันลาย

การเขียนลายแม่แบบที่ 3 ของกระเบื้องกรวยเชิงที่ผนังปราสาทพระเทพบิดร

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวด้วยเคลือบสีเหลือง แล้วระบายสีลายและสีพื้นด้วยสีบนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วดัดเส้น การแต้มสีด้วยพู่กัน คือ พุ่มข้าวบิณฑ์ระบายสีเรียบด้วยสีแดง และสีเขียว เว้นขอบลายสีเหลือง สีแดง แต้มไล่ลายสีแดงดัดเส้นสีแดง สีเขียว แต้มไล่ลายสีดำ เขียนเส้นลายใบสีเขียว ใบเทศแทรกกันลายระบายสีเขียว เว้นขอบสีเหลือง แต้มไล่ลายสีดำ เขียนเส้นลายใบสีขาว กระจิ่งคั่นเชิงลายระบายสีน้ำเงินดัดเส้นสีน้ำเงิน เขียนเส้นลายสีขาว พื้นระบายสีน้ำตาลแดง ขอบกันลายสีเหลือง

สีที่ใช้ ใช้หลายสีคือ สีแดง สีเขียว สีน้ำเงิน สีเหลือง สีดำ สีขาว สีน้ำตาลแดง

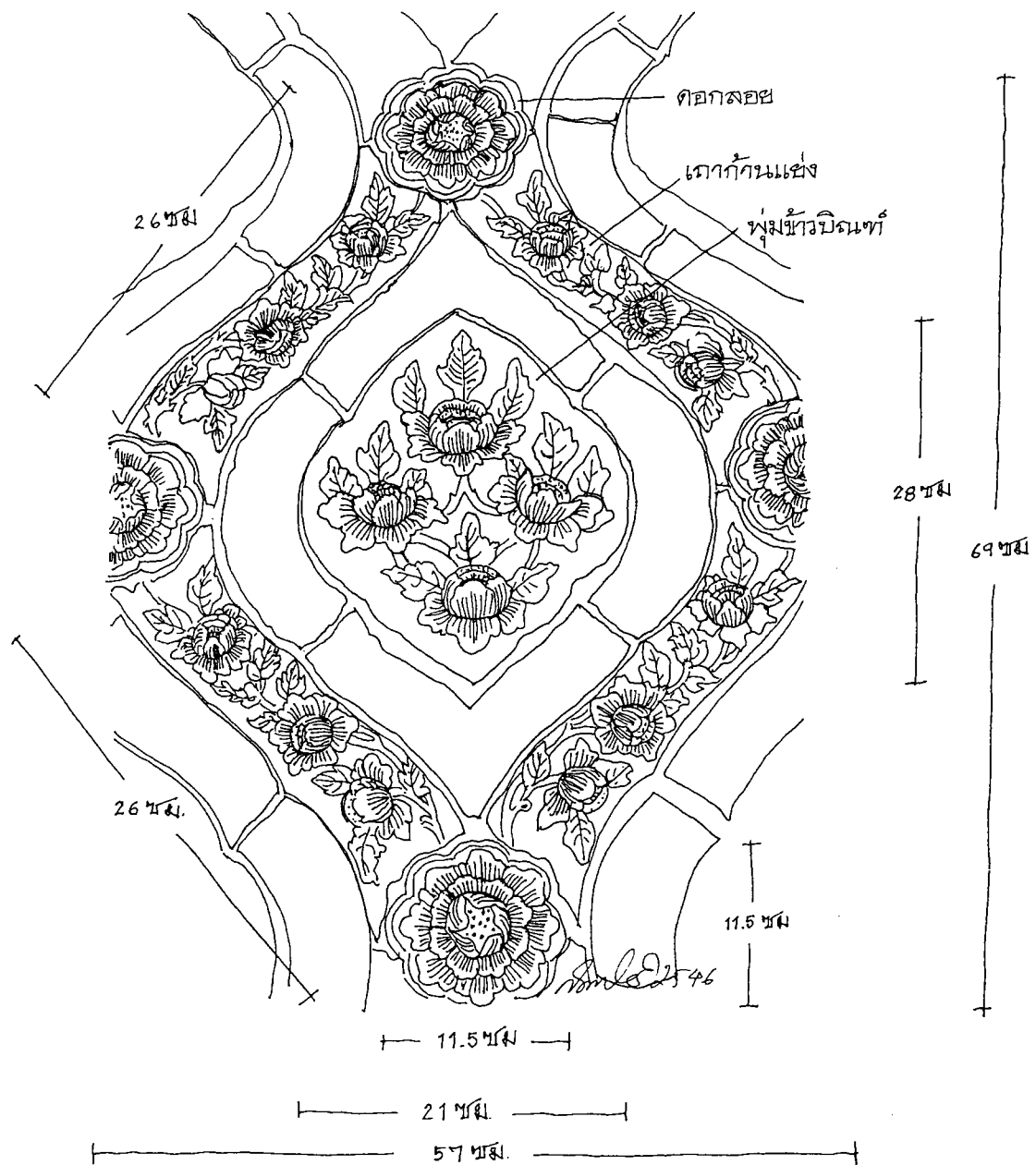

ภาพประกอบ 143 ภาพลายเส้นการประกอบกระเบื้องที่ผนังปราสาทพระเทพบิดร

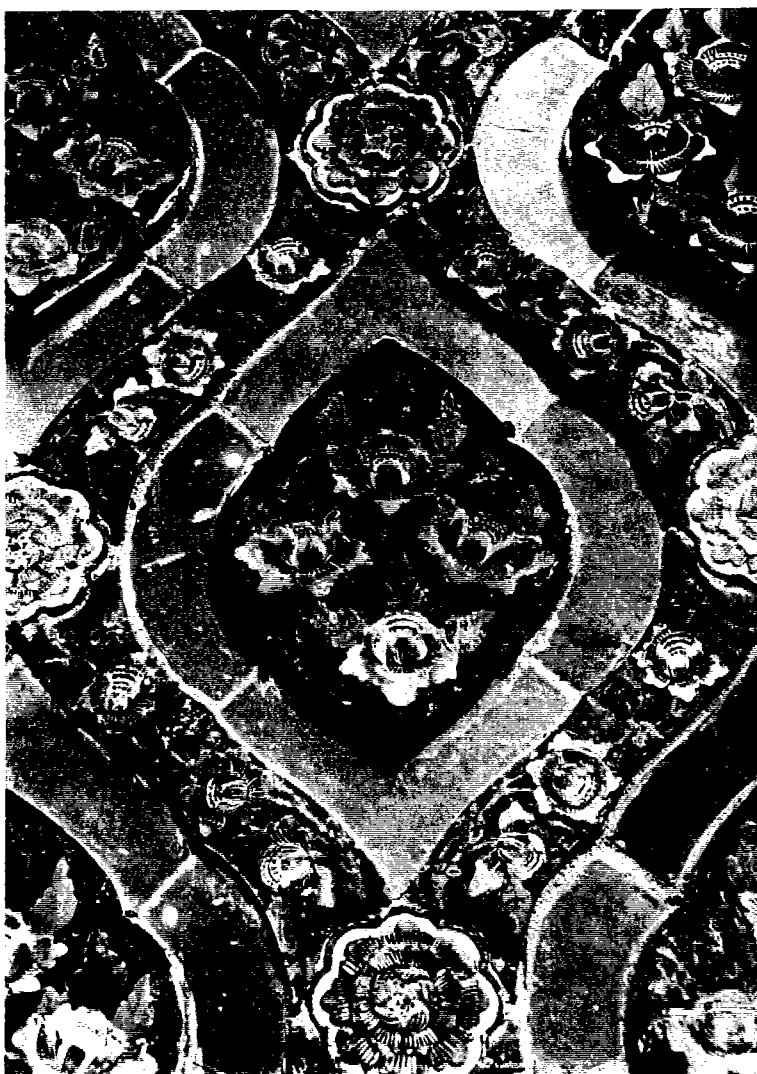

ภาพประกอบ 144 กระเบื้องที่ผนังปราสาทพระเทพบิดร

ผนังปราสาทพระเทพบิดร มีกระเบื้องเคลือบเขียนสีตกแต่งผนัง เป็นลายก้านแย่งพุ่มข้าวบิณฑ์ดอก พุดตานใบเทศ เป็นลายต่อเนื่องกันตลอดผนังด้านนอกทุกด้าน เมื่อนำมาติดตกแต่งผนัง ติดโดยยกแผ่น กระเบื้องเคลือบเขียนสีสูง ขึ้นมาจากพื้นผนัง หรือพื้นลายที่เป็นกระเบื้องเคลือบสีฟ้า กระเบื้องเคลือบ เขียนสีนี้สั่งมาจากเมืองจีนในสมัยรัชกาลที่ 3 แต่ล่าช้าจนถึงรัชกาลที่ 4 จึงนำมาตกแต่งปราสาทพระเทพ บิดร โครงสร้างลายเป็นลายไทย คือ ลายเครือเถาก้านแย่ง แต่ลวดลายเป็นลายอิทธิพลจีน คือลายดอก พุดตานใบเทศ แต่ลักษณะดอกพุดตานเป็นแบบประดิษฐ์อย่างไทย กระเบื้องเคลือบเขียนสีประกอบด้วย แม่แบบ 3 แบบคือ

ภาพประกอบ 145 ภาพลายเส้นกระเบื้องลายเครือเถาแก้วแก่งพุ่มข้าวบิณฑ์ดอกพุดตานใบเทศที่ผืนนั่งปราสาท
พระเทพบิดร

ภาพประกอบ 146 กระเบื้องลายเครือเถาก้านแย่งพุ่มข้าวบิณฑ์ดอกพุดตานใบเทศที่ผนังปราสาท
พระเทพบิดร

แม่แบบที่ 4 กระเบื้องเถาก้านแย่งที่ผนังปราสาทพระเทพบิดร

เถาก้านแย่งทำกระเบื้องเป็นแผ่นโค้ง 4 แผ่น แล้วนำมาประกอบเป็นเถาก้านแย่ง โดยมีแม่แบบ 2 แบบ คือแผ่นกระเบื้องด้านซ้าย และแผ่นกระเบื้องด้านขวา โดยกลับด้านของแม่แบบเท่านั้น ส่วนรูปแบบ ลวดลาย และการเขียนลายมีลักษณะเหมือนกัน

รูปแบบของแม่แบบที่ 4 กระเบื้องเถาก้านแย่งที่ผนังปราสาทพระเทพบิดร

กระเบื้องเป็นแผ่นแบนโค้งตามลักษณะเถาก้านแย่งทรงดอกบัวตูม พื้นกระเบื้องเป็นพื้นอัด ลายหุ่น กระเบื้องมีขนาดกว้างประมาณ 6.5 ซม. ยาวประมาณ 26 ซม.

ลวดลายของแม่แบบที่ 4 กระเบื้องเถาก้านแย่งที่ผนังปราสาทพระเทพบิดร

ลวดลายเป็นลายเลียนแบบธรรมชาติ คือ ลายเครือเถา ลายดอกพุดตานด้านแปล้ ผูกลายเป็น กิ่งก้าน ใบ มีดอกพุดตานบาน มีกลีบหุ้มเกสรตรงกลาง 3 ดอก ดอกพุดตานมีลักษณะกิ่งประดิษฐ์ แซมด้วย ใบที่มีขอบหยัก

การเขียนลายของแม่แบบที่ 4 กระเบื้องเกาทัณฑ์ผืนปราสาทพระเทพบิดร

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นด้วยเคลือบสีขาวแล้วระบายสีลวดลายด้วยสีบนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น การระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น การแต้มสีด้วยพู่กัน โดยมีรายละเอียดดังนี้ ดอกพุดตานระบายสีอ่อนแก่ด้วยสีม่วงเข้ม และสีน้ำเงินเกลี่ยให้อ่อนแก่ด้วยสีขาว เขียนเส้นกลีบดอก และแต้มจุดเกสรด้วยสีขาว กิ่งก้านใบระบายเรียบสีเขียว และสีเขียวอ่อน เขียนเส้นลายใบด้วยสีดำ พื้นลายระบายสีม่วงเข้ม

สีที่ใช้ ใช้หลายสีคือ สีม่วงเข้ม สีขาว สีเขียว สีเขียวอ่อน สีน้ำเงิน

แม่แบบที่ 5 กระเบื้องพุ่มข้าวบิณฑ์ที่ผืนปราสาทพระเทพบิดร

รูปแบบของแม่แบบที่ 5 กระเบื้องพุ่มข้าวบิณฑ์ที่ผืนปราสาทพระเทพบิดร

แผ่นกระเบื้องเป็นแผ่น รูปคล้ายดอกบัวตูม พื้นกระเบื้องเป็นพื้นอัดลายนูน กระเบื้องมีขนาดกว้างประมาณ 28 ซม. ยาวประมาณ 21 ซม.

ลวดลายของแม่แบบที่ 5 กระเบื้องพุ่มข้าวบิณฑ์ที่ผืนปราสาทพระเทพบิดร

ลวดลายเป็นลายเลียนแบบธรรมชาติ คือ ลายเครือเถา ลายดอกพุดตาน ผูกลายโดยวางดอกพุดตานไว้สี่มุม มีก้านดอกโยงต่อเนื่องกัน ดอกพุดตานเป็นดอกบานด้านแฉ่ง มีกลีบหุ้มเกสรตรงกลาง มีใบพุดตานประกอบ 3 ใบ

การเขียนลายของแม่แบบที่ 5 กระเบื้องพุ่มข้าวบิณฑ์ที่ผืนปราสาทพระเทพบิดร

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวด้วยเคลือบสีขาว แล้วระบายสีลวดลายด้วยการใช้สีบนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น การระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น การแต้มสีด้วยพู่กัน โดยมีรายละเอียดดังนี้ ดอกพุดตานระบายสีอ่อนแก่ด้วยสีแดงเข้ม สีม่วง สีน้ำเงิน เกลี่ยให้มีสีอ่อนแก่ด้วยสีขาว เขียนลายเส้นกลีบดอก และแต้มจุดเกสรด้วยสีขาว ก้านดอกที่โยงต่อเนื่องกันระบายเรียบสีม่วงเข้ม ใบประกอบดอกพุดตานระบายเรียบด้วยสีเขียวอ่อน สีเขียว แล้วเขียนเส้นลายใบสีดำ พื้นลายระบายสีน้ำตาลแดง

สีที่ใช้ ใช้หลายสีคือ สีน้ำเงิน สีม่วง สีม่วงเข้ม สีแดง สีเขียวอ่อน สีเขียว สีดำ สีขาว

แม่แบบที่ 6 กระเบื้องลายดอกกลอยที่ผืนปราสาทพระเทพบิดร

รูปแบบของแม่แบบที่ 6 กระเบื้องที่ผืนลายดอกกลอยปราสาทพระเทพบิดร

แผ่นกระเบื้องเป็นกระเบื้องรูปดอกพุดตานหน้าอัด กระเบื้องมีขอบหยักเป็นรูปโค้งตามกลีบดอก พื้นกระเบื้องเป็นพื้นอัดลายนูน ตกแต่งปิดส่วนโค้งที่มาชนกันของก้านแฉ่ง มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 11.5 ซม.

ลวดลายของแม่แบบที่ 6 กระเบื้องลายดอกกลอยที่ผืนปราสาทพระเทพบิดร

ลวดลายเป็นลายเลียนแบบธรรมชาติ คือ ลายดอกไม้เป็นลายดอกพุดตานหน้าอัด ดอกพุดตานมีกลีบบานรอบเป็นทรงกลม มีกลีบดอกชั้นใน และกลีบหุ้มเกสร ดอกพุดตานมีขอบหยักตามรูปกลีบดอก

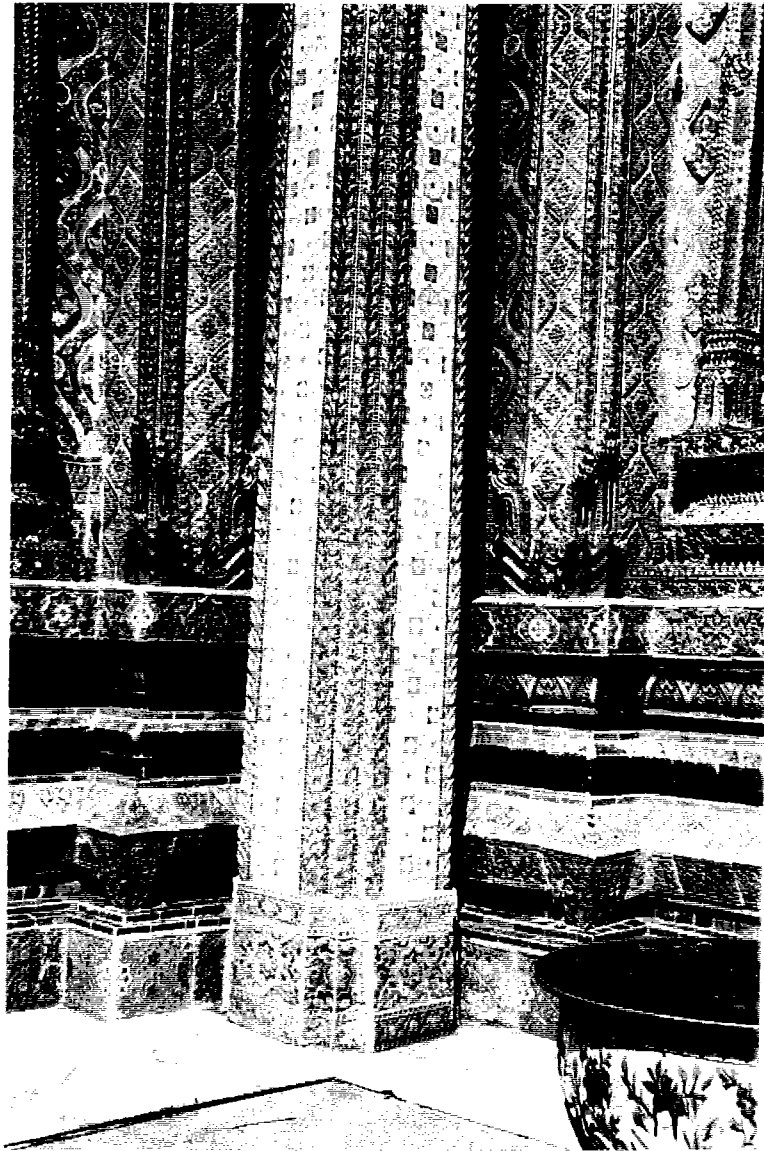
การเขียนลายของแม่แบบที่ 6 กระเบื้องลายดอกกลอยที่ผืนปราสาทพระเทพบิดร

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวด้วยเคลือบสีขาว แล้วระบายสีลายด้วยสีบนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น การระบายสีเรียบและการแต้มสีด้วยพู่กัน คือ กลีบดอกพุดตานระบายสีอ่อนแก่ด้วยสีม่วงเข้ม เกลี่ยสีอ่อนแก่ด้วยสีขาว แล้วเขียนเส้นลายกลีบด้วยสีขาว ระบายเกสรสีเหลือง แต้มจุดสีม่วงขอบลายระบายเรียบสีม่วง พื้นลายระบายสีขาว

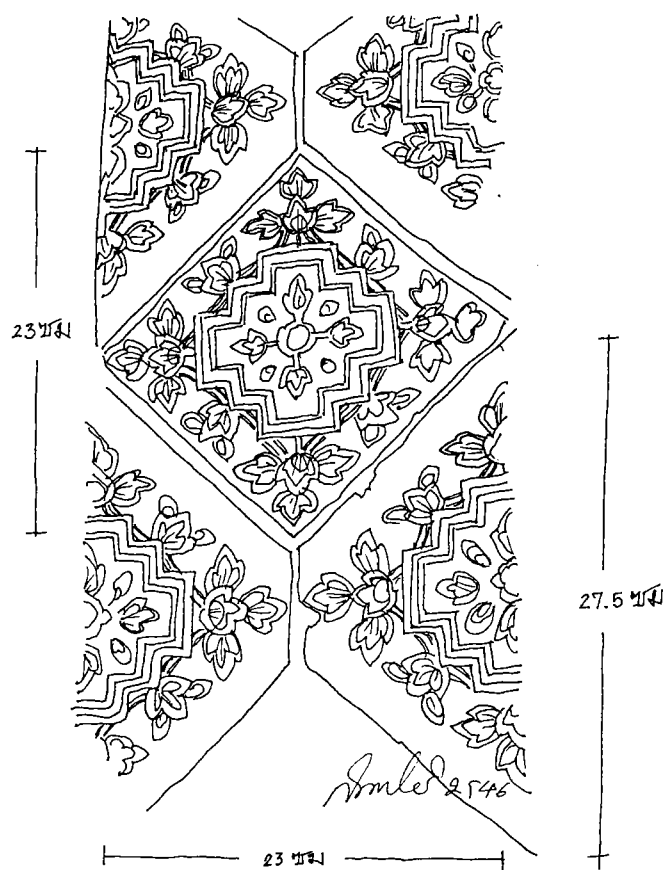
สีที่ใช้ ใช้สีม่วงเข้ม สีขาว สีเหลือง

5.3 กระเบื้องเสาลึงปราสาทพระเทพบิดร

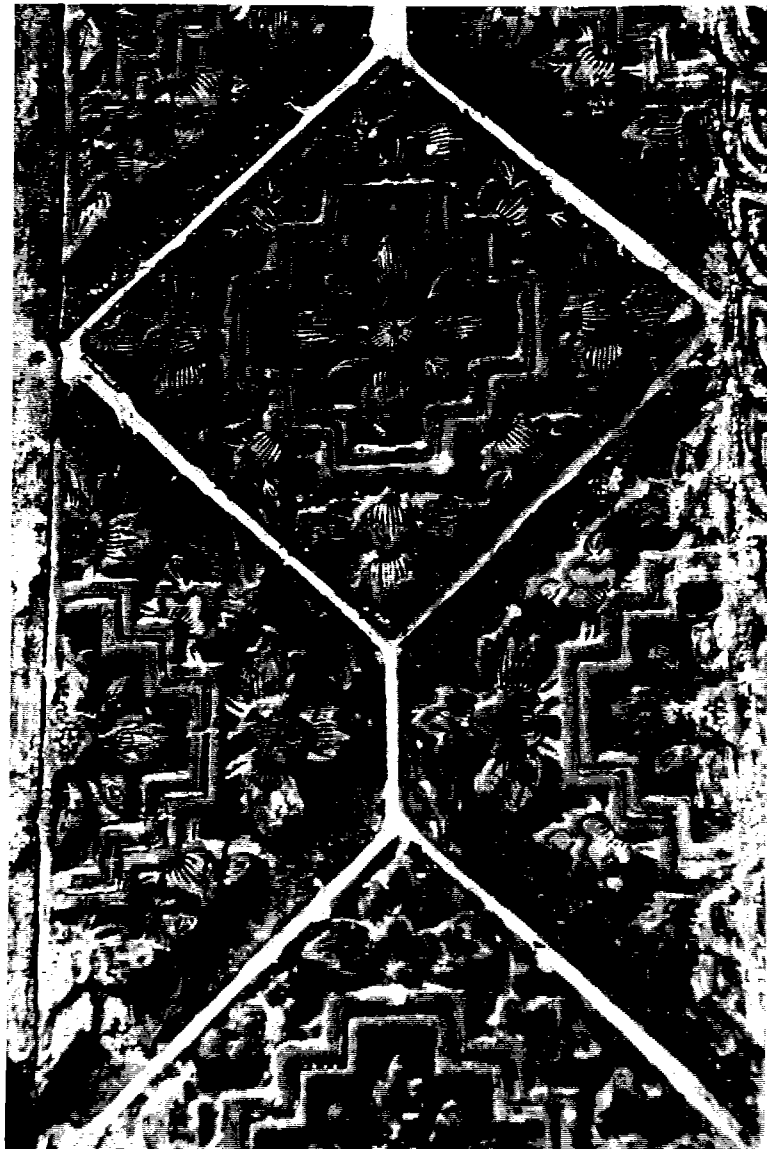

ภาพประกอบ 147 เสาลึง และเสานางจรัล ที่ปราสาทพระเทพบิดร

เสาลึงหรือเสานางแนบ เป็นเสาดัดกับผนัง เป็นระยะโดยรอบอยู่บนฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งเสาลึง ผนังปราสาทพระเทพบิดร มีรูปแบบ ลวดลาย และการเขียนลาย เหมือนกับกระเบื้องเคลือบเขียนสีตกแต่ง เสาลึงซุ้มประตูฐานไพที และผนังย่อมุมหอรบซัง คือ

ภาพประกอบ 148 ภาพลายเส้นกระเบื้องที่เสาชิงช้าปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 149 กระเบื้องที่เสาชิงปราสาทพระเทพบิดร

รูปแบบของกระเบื้องที่เสาชิงปราสาทพระเทพบิดร

กระเบื้องเป็นแผ่นสี่เหลี่ยมจัตุรัส และสี่เหลี่ยมจัตุรัส ตัดมุม พื้นกระเบื้องเป็นพื้นอัดลายนูน กระเบื้องสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีขนาดกว้างประมาณ 16.5 ซม. ยาวประมาณ 16.5 ซม. ส่วนกระเบื้องสี่เหลี่ยมจัตุรัสตัดมุม มีขนาดกว้างประมาณ 27.5 ซม. ยาวประมาณ 23 ซม.

ลวดลายของกระเบื้องที่เสาชิงปราสาทพระเทพบิดร

ลวดลายเป็นลายไทยคือ ลายประจำยามใบเทศ มาประกอบเป็นลายดอกชี่กดอกช่อน ลายประจำยามมีกรอบสี่เหลี่ยมย่อมุม พุ่มใบเทศอยู่ที่สี่มุมของประจำยาม ในกรอบย่อมุมมีลายใบเทศ การวางลาย วางลายประจำยามทแยงมุมเรียงต่อกัน ช่องว่างระหว่างลายด้านข้างเป็นลายประจำยามครึ่งชี่ก

การเขียนลายของกระเบื้องที่สาธิตปราสาทพระเทพบิดร

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวด้วยเคลือบสีเหลือง แล้วระบายสีลวดลาย และสีพื้นด้วยสีบนเคลือบ

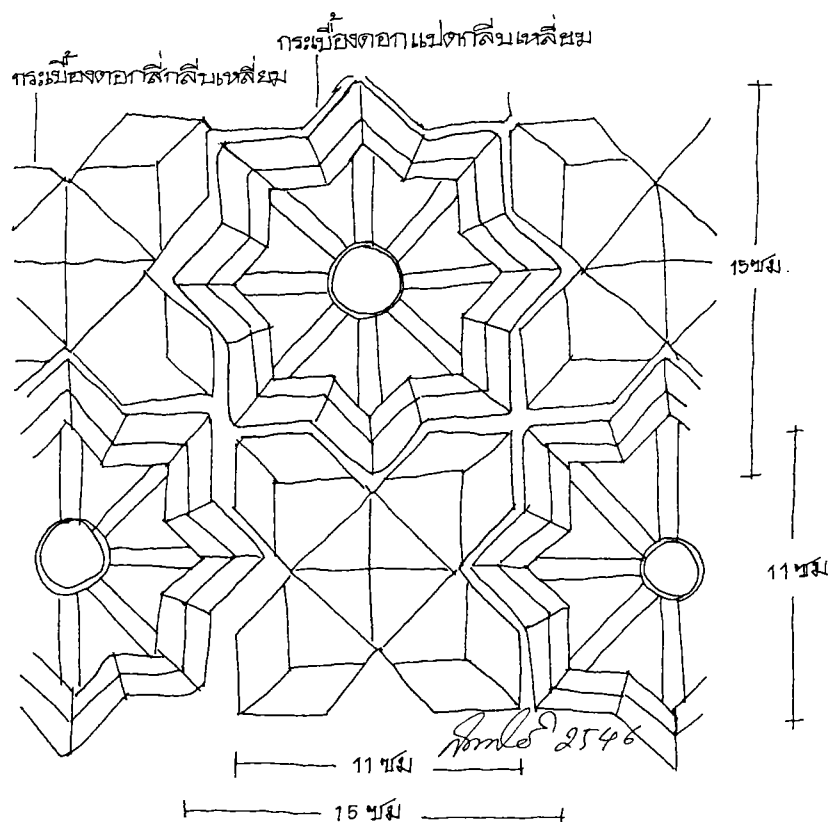
การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น การแต้มสีด้วยพู่กันคือ ใบเทศใช้วิธีการระบายสีเรียบด้วยสีม่วงแดง สีม่วงเข้ม สีเขียว สีน้ำเงิน เว้นขอบลายสีเหลือง แต้มไล่ลาย และตัดเส้นด้วยสีเข้มของสีที่ระบาย เขียนเส้นลายใบสีขาว กรอบย่อมุมระบายสีฟ้าสลับเหลือง พื้นในกรอบระบายสีม่วงเข้ม พื้นลายรอบนอกระบายสีเขียว

สีที่ใช้ ใช้หลายสีคือ สีม่วงแดง สีม่วงเข้ม สีเขียว สีฟ้า สีขาว

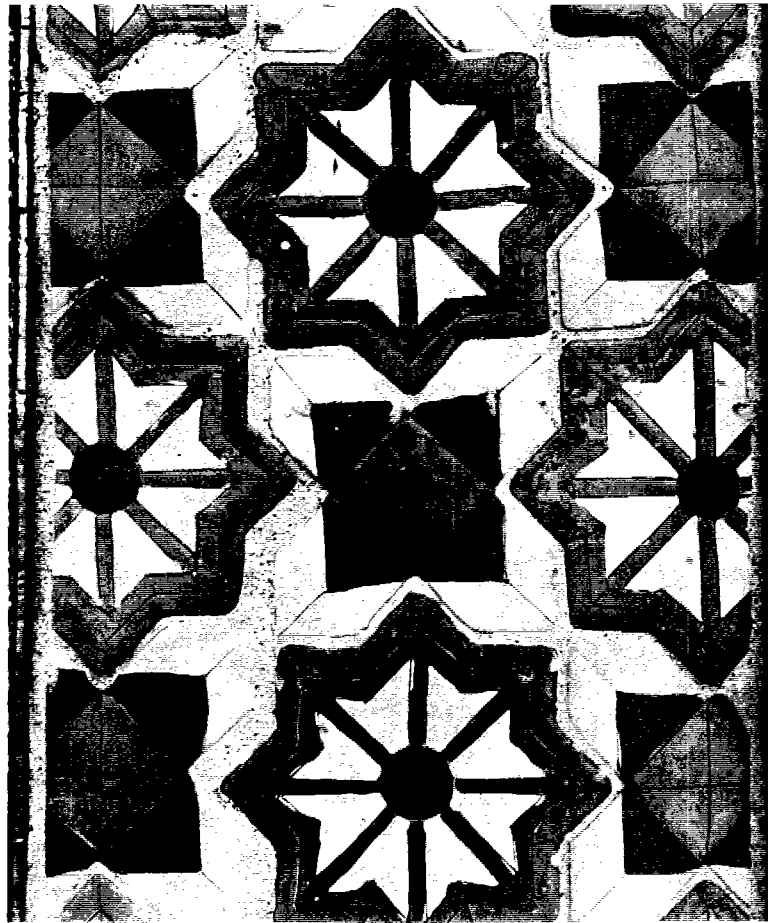
5.4 กระเบื้องเสานางจรัลปราสาทพระเทพบิดร

เสานางจรัล เป็นเสารับชายคาปราสาทพระเทพบิดร เป็นเสาสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง หน้าเสาและฐานเสา ตกแต่งด้วยกระเบื้องเคลือบเขียนสี ซึ่งมีลักษณะดังนี้

แม่แบบที่ 1 กระเบื้องหน้าเสานางจรัล ปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 150 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 1 กระเบื้องหน้าเสานางจรัล ปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 151 แม่แบบที่ 1 กระเบื้องหน้าเสานางจรัล ปราสาทพระเทพบิดร

รูปแบบของแม่แบบที่ 1 กระเบื้องหน้าเสานางจรัลปราสาทพระเทพบิดร

กระเบื้องหน้าเสานางจรัลมีสองแบบ เป็นกระเบื้องรูปดอกแปดกลีบเหลี่ยม และดอกสี่กลีบเหลี่ยม เมื่อนำมาประกอบเข้าด้วยกันจะเกิดลายต่อเนื่อง เป็นลายใหม่ คือ ลายราชวัติ พื้นกระเบื้องเป็นพื้นเรียบ กระเบื้องดอกแปดกลีบเหลี่ยม มีขนาดกว้างประมาณ 15 ซม. ยาวประมาณ 15 ซม. กระเบื้องดอกสี่กลีบเหลี่ยมมีขนาดกว้างประมาณ 11 ซม. ยาวประมาณ 11 ซม.

ลวดลายของแม่แบบที่ 1 กระเบื้องหน้าเสานางจรัลปราสาทพระเทพบิดร

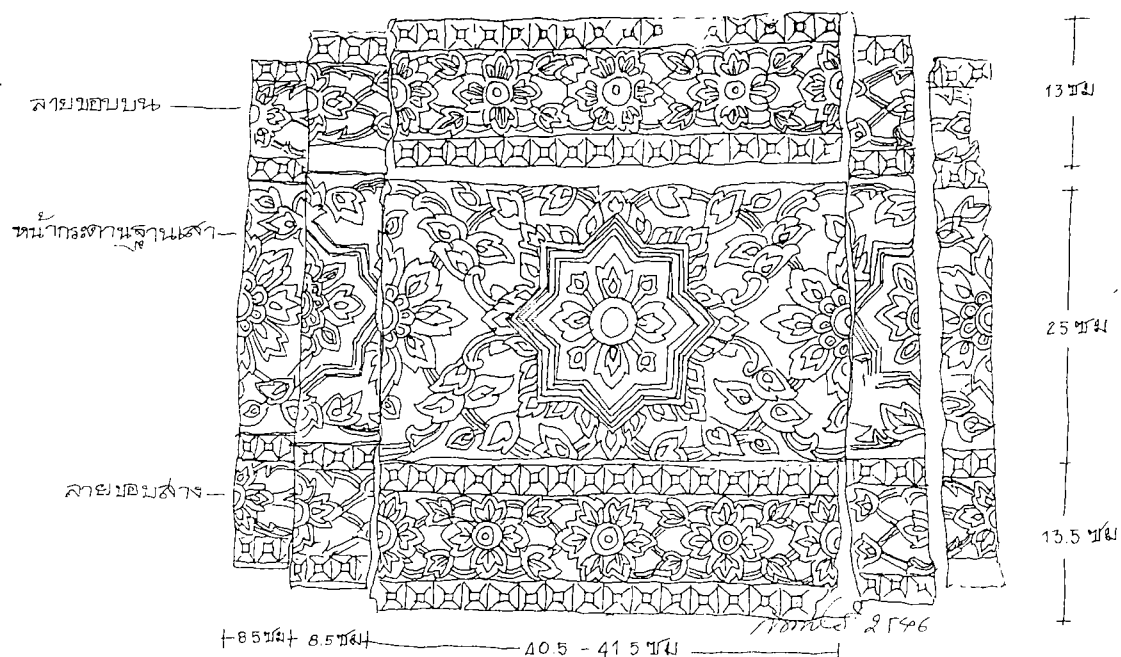
ลวดลายเป็นลายไทย คือ ลายราชวัติ ประกอบด้วยลายดอกกลอยแปดกลีบเหลี่ยม คั่นด้วยลายดอกสี่กลีบเหลี่ยม ลักษณะลายและการแบ่งลายใช้เส้นแบ่งพื้นที่ให้เกิดลายด้วยวิธีการเรขาคณิต

การเขียนลายของแม่แบบที่ 1 กระเบื้องหน้าเสานางจรัล ปราสาทพระเทพบิดร

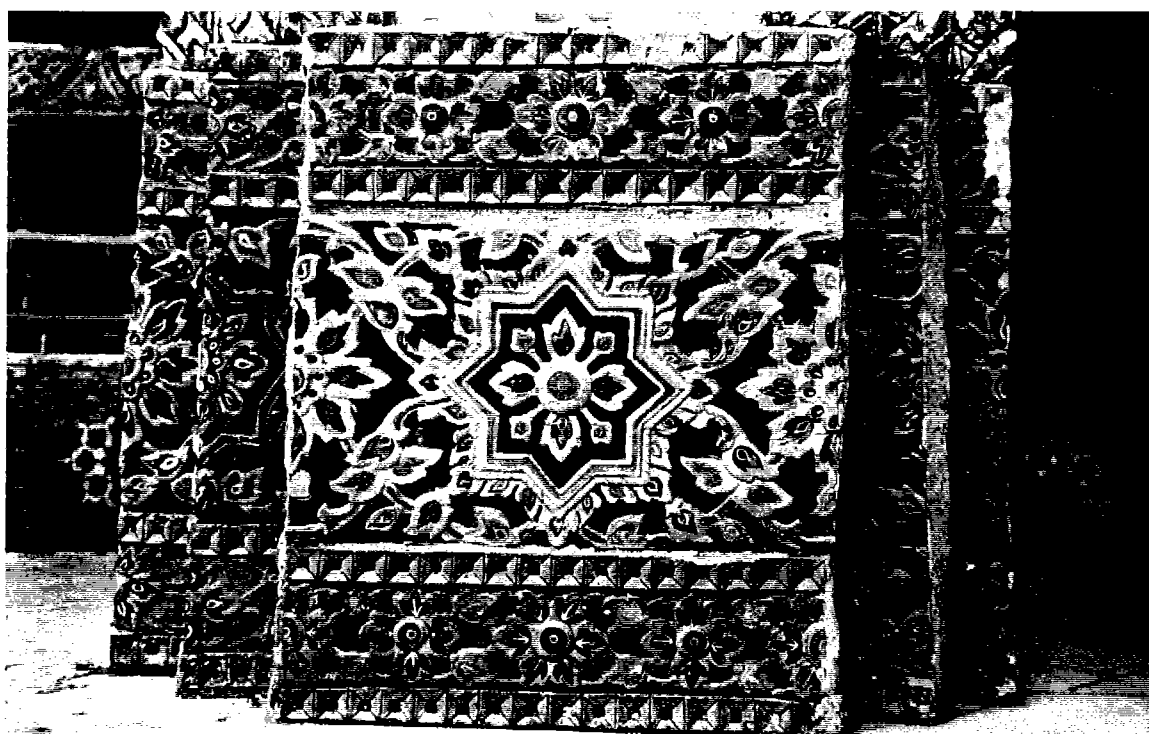
การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวด้วยเคลือบสีขาว แล้วระบายสีลวดลายด้วยสีบนเคลือบ การระบายสีใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น โดยลายดอกกลอยแปดกลีบเหลี่ยมระบายสีเหลือง สีฟ้า สีขาว ตามลำดับ กลางลายเป็นวงกลมระบายสีเขียว ลายดอกสี่กลีบเหลี่ยมระบายสีขาว สีเขียว สีเหลือง กระเบื้องทั้งสองแบบตัดเส้นลายด้วยสีน้ำเงิน

สีที่ใช้ ใช้สีเหลือง สีฟ้า สีน้ำเงิน สีขาว สีเขียว

แม่แบบที่ 2 กระเบื้องหน้ากระดานฐานเสานางจรัล ปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 152 ภาพลายเส้นกระเบื้องส่วนต่าง ๆ ของฐานเสานางจรัลปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 153 กระเบื้องส่วนต่าง ๆ ของฐานเสานางจรัล ปราสาทพระเทพบิดร

ฐานเสานางจรัลประกอบด้วยกระเบื้องเคลือบเขียนสีลายหน้ากระดาน กระเบื้องขอบกันลายบน และล่าง กระเบื้องย่อมุม

รูปแบบของแม่แบบที่ 2 กระเบื้องหน้ากระดานฐานเสานางจรัล ปราสาทพระเทพบิดร
กระเบื้องหน้ากระดานฐานเสาเป็นกระเบื้องสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวนอน พื้นกระเบื้องเป็นพื้นอัดลายนูน มีขนาดกว้างประมาณ 25 ซม. ยาวประมาณ 41.5 ซม.

ลวดลายของแม่แบบที่ 2 กระเบื้องหน้ากระดานฐานเสานางจรัล ปราสาทพระเทพบิดร
ลวดลายเป็นลายไทยคือ ลายเครือเถาใบเทศ เป็นลายดอกกลอยแปดกลีบ เครือเถาใบเทศ ประกอบด้วยลายดอกกลอย มีเส้นขอบดอกกลอยสลัpsi และใบเทศเรียงรายเกาะขอบดอกกลอย ในดอกกลอยมีลายใบเทศสี่กลีบสลัpsi ใบเทศต่อกันเล็กๆ สองข้างดอกกลอยเป็นลายดอกกลอยแปดกลีบใบเทศครึ่งดอกขนาดเล็กกว่าและมีลักษณะต่างกับลายหลัก อีกครึ่งดอกเป็นลายในส่วนย่อมุม ระหว่างลายดอกกลอยมีเถาเถาเป็นเถาโค้งไขว้กัน มีใบเทศที่เถาเถา

การเขียนลายของแม่แบบที่ 2 กระเบื้องหน้ากระดานฐานเสานางจรัล ปราสาทพระเทพบิดร

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวหน้าด้วยเคลือบสีเหลือง แล้วระบายสีลาย และสีพื้นด้วยสีบนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วดัดเส้น คือ กรอบลายดอกกลอยแปดกลีบใบเทศระบายเรียบสีฟ้าเว้นขอบสีเหลือง มีใบเทศเกาะเรียงรายรอบขอบ ระบายสีเขียวตัดเส้นสีดำ ตัวลายเว้นขอบสีเหลือง เขียนเส้นไล่ลายด้วยสีขาว ในกรอบดอกกลอยมีลายใบเทศสี่กลีบระบายสีม่วงเข้ม ดัดเส้นสีม่วงเข้มเขียนเส้นไล่ลายสีขาว คั่นกลีบดอกด้วยใบเทศต่อกันขนาดเล็กระบายสีเขียว เขียนเส้นไล่ลายสีขาว กลางดอกสี่กลีบระบายวงกลมสีฟ้า ลายทั้งหมดเว้นขอบลายสีเหลือง พื้นในดอกระบายสีน้ำตาลแดง ลายดอกกลอยแปดกลีบใบเทศครึ่งดอก ทั้งสองข้างระบายสีแดง เว้นขอบสีเหลือง เขียนเส้นไล่ลายสีขาว กลางลายเป็นดอกแต้มกลีบสีม่วงเข้ม กลางดอกระบายสีฟ้า เถาเถาระบายเรียบสีเขียวเว้นขอบสีเหลือง ใบเทศระบายสีเขียวตัดเส้นสีดำ สีม่วงเข้มตัดเส้นสีม่วงเข้ม สีฟ้าตัดเส้นสีดำ พื้นลายระบายสีน้ำเงิน

สีที่ใช้ ใช้หลายสี คือ สีเหลือง สีฟ้า สีแดง สีเขียว สีดำ สีขาว สีม่วงเข้ม สีน้ำตาลแดง สีน้ำเงิน

แม่แบบที่ 3 กระเบื้องย่อมุมไม้สิบสองที่ฐานเสานางจรัล ปราสาทพระเทพบิดร

รูปแบบของแม่แบบที่ 3 กระเบื้องย่อมุมไม้สิบสองที่ฐานเสานางจรัล ปราสาทพระเทพบิดร

แผ่นกระเบื้องเป็นกระเบื้องสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวตั้ง พื้นกระเบื้องเป็นพื้นอัดลายนูน มีขนาดกว้างประมาณ 25 ซม. ยาวประมาณ 8.5 ซม.

ลวดลายของแม่แบบที่ 3 กระเบื้องย่อมุมไม้สิบสองที่ฐานเสานางจรัล ปราสาทพระเทพบิดร

ลวดลายเป็นลายไทย คือ ลายเครือเถา กระเบื้องแผ่นริมของมูมมีลายต่อเนื่องจากแผ่นหน้ากระดาน ส่วนกระเบื้องมูมกลางมีลายดอกกลอยสี่กลีบใบเทศ แทรกคั่นด้วยดอกตูม กรอบลายทำเป็นกรอบแปดแฉก เถาเถาต่อเนื่องกับเถาเถากระเบื้องที่ต่อกัน

**การเขียนลายแม่แบบที่ 3 ของกระเบื้องย้อมมูมิสับสองที่ฐานเสานางจรัล ปราสาท
พระเทพบิดร**

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวด้วยเคลือบสีเหลือง ระบายสีลวดลาย และสีพื้นด้วยสีบน
เคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้นคือ ใบเทศสีกลีบระบายสีม่วงแดงตัดเส้น
สีม่วงแดง เขียนเส้นไล่ลายสีขาว เว้นขอบลายสีเหลือง ดอกตูมและกลีบดอกกลางลายระบายสีม่วงเข้มตัดเส้น
สีม่วงเข้ม เขียนเส้นไล่ลายสีขาว เว้นขอบลายสีเหลือง วงกลมกลางดอกระบายสีฟ้า กรอบระบายสีม่วงเข้ม
เว้นขอบสีเหลือง พื้นลายในกรอบระบายสีม่วงแดง เกลาระบายสีเขียว เว้นขอบสีเหลือง ใบเทศที่เกลา
ระบายสีเขียวตัดเส้นสีดำ สีม่วงเข้มตัดเส้นสีม่วงเข้ม ลายเว้นขอบสีเหลือง เขียนเส้นไล่ลายสีขาว พื้นลาย
ระบายสีน้ำเงิน

สีที่ใช้ใช้หลายสีคือ สีเหลือง สีน้ำเงิน สีเขียว สีขาว สีฟ้า สีดำ สีม่วงแดง สีม่วงเข้ม

แม่แบบที่ 4 กระเบื้องลายขอบบนและล่างฐานเสานางจรัล ปราสาทพระเทพบิดร

รูปแบบของแม่แบบที่ 4 กระเบื้องลายขอบบนและล่างฐานเสานางจรัล ปราสาทพระ-
เทพบิดร

กระเบื้องเป็นแผ่นสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวนอน พื้นกระเบื้องเป็นพื้นอัดลายนูน มีขนาดกว้าง
ประมาณ 13 ซม. ยาวประมาณ 41.5 ซม.

ลวดลายของแม่แบบที่ 4 กระเบื้องลายขอบบนและล่าง ฐานเสานางจรัล ปราสาทพระ-
เทพบิดร

ลวดลายเป็นลายไทย คือ ลายเครือเถาใบเทศ มีขอบกันลาย ลายเครือเถาประกอบด้วย
ดอกกลอยหกลีบใบเทศ คั่นด้วยดอกกลอยสีกลีบใบเทศ ระหว่างดอกกลอยมีเถาเลื้อยโค้งไขว้กัน ขอบกันลายเป็น
ลายสีเหลี่ยมจตุรัส ทำนูนและลึก

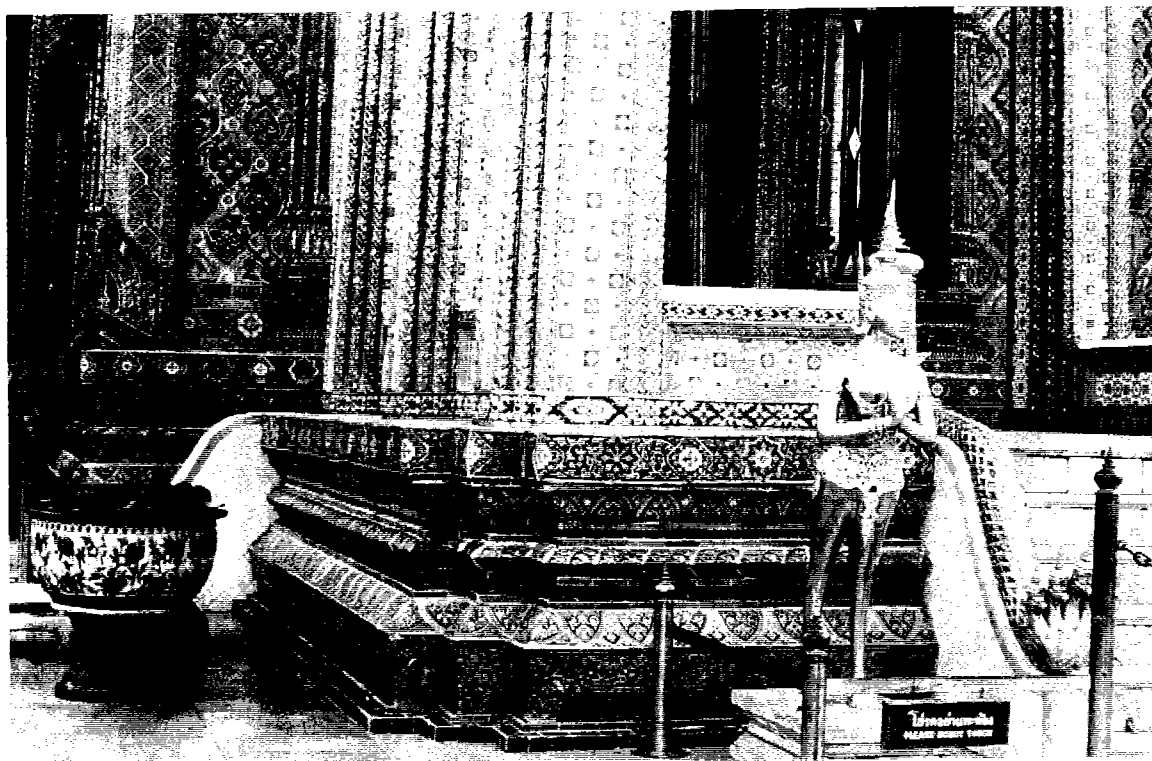
การเขียนลายของแม่แบบที่ 4 กระเบื้องลายขอบบนและล่าง ฐานเสานางจรัล ปราสาท-
พระเทพบิดร

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวด้วยเคลือบสีเหลือง แล้วระบายลาย และสีพื้นด้วยสีบน
เคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้นคือ ดอกกลอยหกลีบใบเทศ ระบายสีแดง
ตัดเส้นสีแดง เขียนเส้นลายใบสีขาว กลางดอกกระบายวงกลมสีฟ้า ลายเว้นขอบสีเหลือง ดอกกลอยสีกลีบใบ
เทศระบายสีม่วงเข้ม ตัดเส้นสีม่วงเข้ม เขียนเส้นลายใบสีขาว เว้นขอบลายสีเหลือง เกลาและใบเทศที่เถา
ลายระบายสีเขียวตัดเส้นสีดำ เขียนเส้นลายใบสีขาว เว้นขอบลายสีเหลือง พื้นลายระบายสีม่วง บางแผ่น
ระบายสีม่วงแดง บางแผ่นระบายสีม่วงเข้ม หรือสีน้ำเงิน ขอบกันลายระบายส่วนลึกรูปสี่เหลี่ยมจตุรัส เส้นขอบ
สี่เหลี่ยมจตุรัส และเส้นทแยงมุมบนพื้นสีเหลืองด้วยสีน้ำตาลแดง

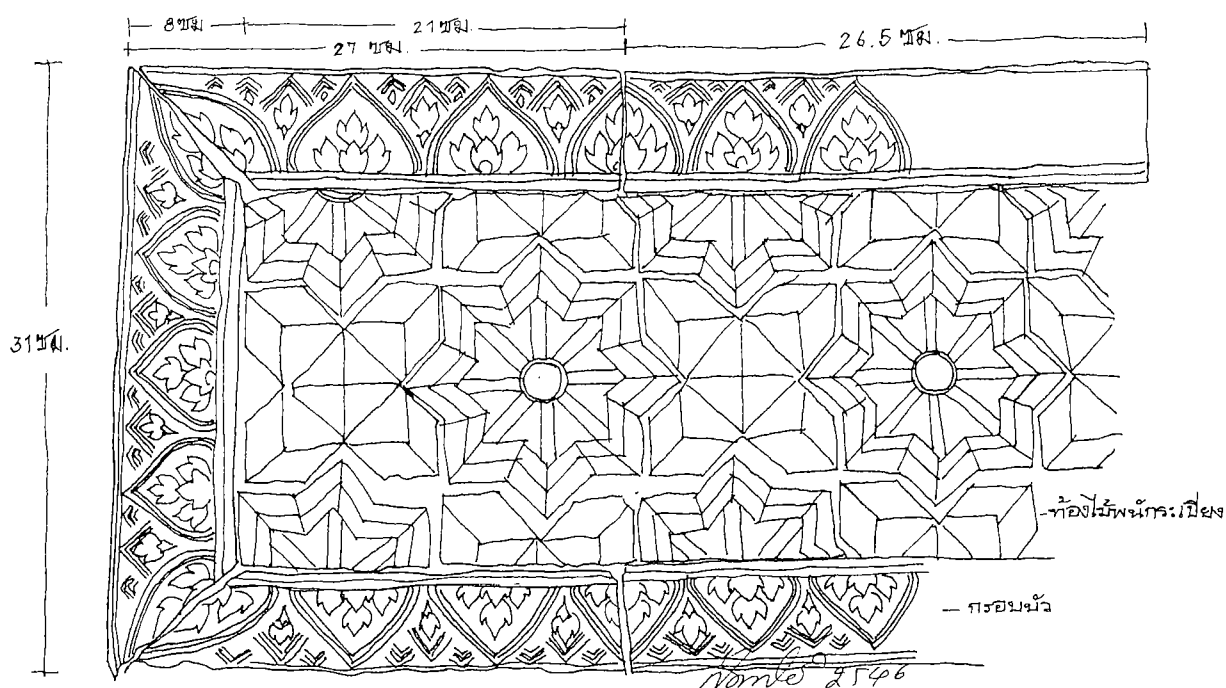
สีที่ใช้ ใช้หลายสี คือ สีเหลือง สีเขียว สีม่วง สีม่วงแดง สีม่วงเข้ม สีน้ำเงิน สีขาว
สีน้ำตาลแดง สีดำ

5.5 กระเบื้องพนักกระเบื้องมูขโง ปราสาทพระเทพบิดร

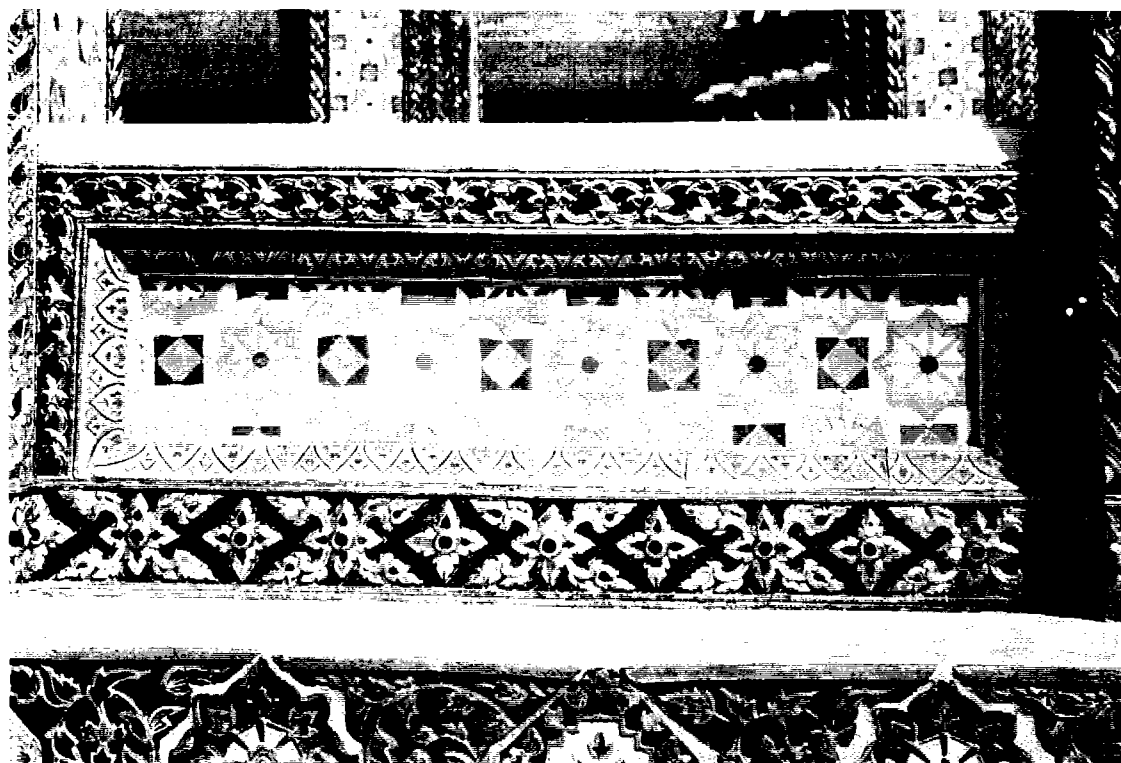

ภาพประกอบ 154 มุขโงด้านหน้าของปราสาทพระเทพบิดร

พนักกระเบื้องของมุขโง ซึ่งอยู่ด้านทิศตะวันออก มีกระเบื้องเคลือบเขียนสีตกแต่งที่ท้องไม้พนักกระเบื้อง และกรอบบัว

ภาพประกอบ 155 กระเบื้องส่วนต่าง ๆ ของพนักกระเบื้องมูขโง ปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 156 กระเบื้องพนักระเบียงมุขโถง ปราสาทพระเทพบิตร

แม่แบบที่ 1 กระเบื้องท้องไม้พนักระเบียงมุขโถง ปราสาทพระเทพบิตร

รูปแบบ ลวดลาย และการเขียนลาย กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ท้องไม้พนักระเบียง มีลักษณะเดียวกันกับกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ท้องเสานางจรัลปราสาทพระเทพบิตร

รูปแบบของแม่แบบที่ 1 กระเบื้องท้องไม้พนักระเบียงมุขโถง ปราสาทพระเทพบิตร

แผ่นกระเบื้องมี 2 รูปแบบ เป็นกระเบื้องรูปดอกแปดกลีบเหลี่ยม ขนาดกว้างประมาณ 15 ซม. ยาวประมาณ 15 ซม. และกระเบื้องรูปดอกสี่กลีบเหลี่ยม ขนาดกว้างประมาณ 11 ซม. ยาวประมาณ 11 ซม. พื้นกระเบื้องเป็นพื้นเรียบ

ลวดลายของแม่แบบที่ 1 กระเบื้องท้องไม้พนักระเบียงมุขโถง ปราสาทพระเทพบิตร

ลวดลายเป็นลายไทย คือ ลายราชวัติ ประกอบด้วยลายดอกลอยแปดกลีบเหลี่ยม คั่นด้วยลายดอกสี่กลีบเหลี่ยม ลักษณะลายและการแบ่งลายใช้วิธีการเรขาคณิต

การเขียนลายของแม่แบบที่ 1 กระเบื้องท้องไม้พนักระเบียงมุขโถง ปราสาทพระเทพบิตร

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นด้วยสีขาวแล้วระบายสีลายด้วยสีบนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น คือ ลายดอกแปดกลีบเหลี่ยมระบายสีเหลือง สีฟ้า สีขาว สีเขียว ลายดอกสี่กลีบเหลี่ยมระบายสีขาว สีเขียว สีเหลือง กระเบื้องทั้งสองแบบตัดเส้นสีน้ำเงิน สีที่ใช้ ใช้หลายสี คือ สีเหลือง สีฟ้า สีน้ำเงิน สีขาว สีเขียว

แม่แบบที่ 2 กระเบื้องกรอบบัวพนักระเบียงมุขโถง ปราสาทพระเทพบิตร

กรอบบัว เป็นกรอบรอบท้องไม้พนักระเบียง

รูปแบบของแม่แบบที่ 2 กระเบื้องกรอบบัวพั้นกระเบื้องมุขโถง ปราสาทพระเทพบิดร
 กระเบื้องเป็นแผ่นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า เป็นแผ่นโค้งแบบกลีบบัว พื้นกระเบื้องเป็นพื้นเรียบ
 ลวดลายของแม่แบบที่ 2 กระเบื้องกรอบบัวพั้นกระเบื้องมุขโถงปราสาทพระเทพบิดร
 ลวดลายเป็นลายไทย คือ ลายกลีบบัวซ้อน กลีบบัวเขียนเส้นรูปกลีบบัว ในกลีบบัวมีลายพุ่มใบ
 เทศ กลีบบัวที่ซ้อนมีใบเทศอยู่ในกลีบบัว มีเส้นกันลายสลับลี

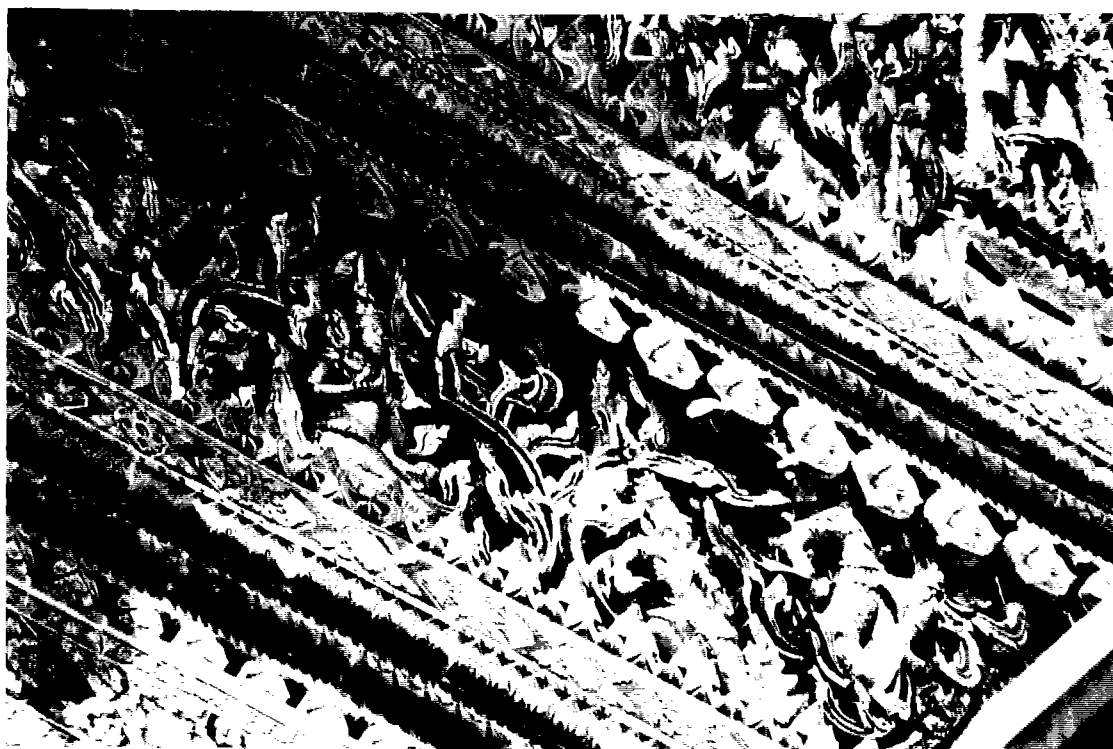
การเขียนลายของแม่แบบที่ 2 กระเบื้องกรอบบัวพั้นกระเบื้องมุขโถงปราสาทพระเทพ-
 บิดร

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวด้วยสีเหลือง แล้วระบายสีลวดลาย และสีพื้นด้วยสีบน
 เคลือบ

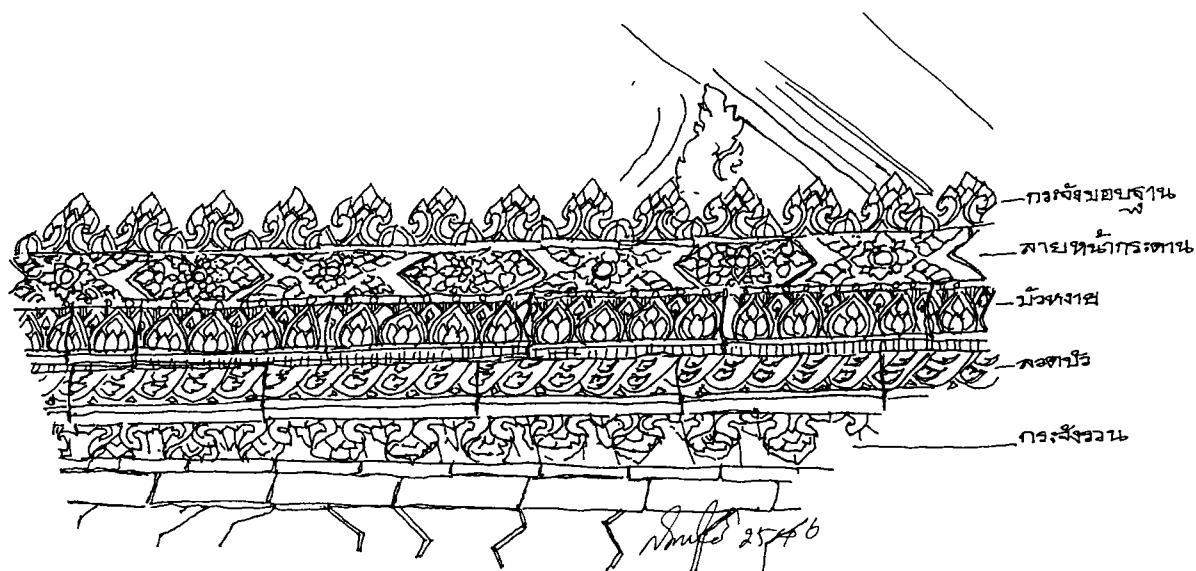
การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น คือ กลีบบัวระบายเส้นแถบสีเหลือง สีแดง
 พุ่มใบเทศในกลีบบัวใบกลางระบายสีเขียว เว้นขอบเหลือง แต้มไล่ลายสีดำ ใบเทศประกอบพุ่ม ระบายสีแดง
 ตัดเส้นสีขาว ใบเทศในกลีบบัวซ้อนระบายสีม่วงเข้ม ตัดเส้นสีขาว ก้านลายสีเขียว เว้นขอบสีเหลือง พื้นลาย
 ระบายสีฟ้า ขอบกันลายระบายเส้นสีฟ้าสลับลีเหลือง

สีที่ใช้ ใช้หลายสีคือ สีเหลือง สีฟ้า สีแดง สีขาว สีม่วงเข้ม สีดำ สีเขียว

5.6 กระเบื้องหน้าบันจตุรมุขปราสาทพระเทพบิดร

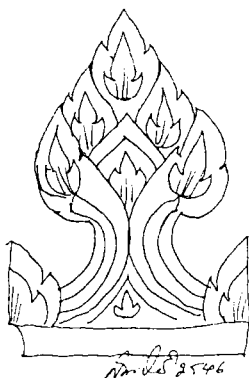
ภาพประกอบ 157 หน้าบันจตุรมุข ปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 158 กระเบื้องส่วนต่าง ๆ ของฐานกระจัง หน้าบันจตุรมุข ปราสาทพระเทพบิดร

หน้าบันจตุรมุขปราสาทพระเทพบิดร ประดิษฐานพระราชลัญจกรประจำรัชกาลต่าง ๆ ตกแต่งด้วย กนกเปลวลายเครือเถา ลายก้านขด ปิดทอง ล่องกระจก หน้าบันแบ่งเป็นสองช่วง ด้วยขอบฐาน ซึ่งตกแต่ง ด้วยกระเบื้องเคลือบเขียนสี มีลักษณะแม่แบบเหมือนกันทั้งสองช่วง และทั้ง 4 ด้าน

แม่แบบที่ 1 กระเบื้องกระจังขอบฐานที่หน้าบันจตุรมุข ปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 159 ภาพลายเส้นกระเบื้องกระจังเจิมที่ขอบฐานหน้าบันจตุรมุข ปราสาทพระเทพบิดร

รูปแบบของแม่แบบที่ 1 กระเบื้องกระจังขอบฐานที่หน้าบันจตุรมุข ปราสาทพระเทพ-
บิดร

แผ่นกระเบื้องมีรูปแบบประดิษฐ์รูปกระจังเจิม กระเบื้องเป็นแบบอัดลายนูน

ลวดลายของแม่แบบที่ 1 กระเบื้องกระจังขอบฐานที่หน้าบันจตุรมุข ปราสาทพระเทพ-
บิดร

ลวดลายเป็นลายไทย คือ ลายกระจังเจิม เชิงกระจังสองข้างทำเป็นกลีบบัวเล็ก ๆ ครึ่งซีก
เมื่อกระเบื้องเรียงต่อกัน ลายจะประกบเป็นกระจังตาอ้อยคั่นระหว่างลายกระจังเจิม

การเขียนลายของแม่แบบที่ 1 กระเบื้องกระจังขอบฐานที่หน้าบันจตุรมุข ปราสาทพระ-
เทพบิดร

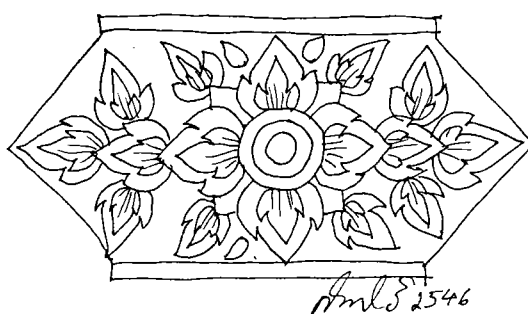
การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวด้วยเคลือบสีเหลือง แล้วระบายสีลวดลายด้วยสีนูนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น คือ ไล่ลายเขียนเป็นลายใบเทศ ระบายสีต่างๆ คือ สีแดง สีม่วงเข้ม สีเขียว ใบเทศสีแดง สีม่วงเข้ม ตัดเส้นด้วยสีแดง ใบเทศสีเขียวตัดเส้นสีดำ เขียนเส้นลายใบสีขาว ท้องลายระบายสีฟ้าตัดเส้นสีน้ำเงิน เส้นลายสีขาว

สีที่ใช้ ใช้หลายสีคือ สีเหลือง สีแดง สีม่วงเข้ม สีเขียว สีดำ สีขาว สีฟ้า สีน้ำเงิน

หน้ากระดานฐานกระจัง มีกระเบื้องเคลือบเขียนสี ลายประจำยามลูกฟักใบเทศ และลายประจำยามก้ามปูใบเทศ คั่นสลับกัน แม่แบบของลายหน้ากระดาน ผู้วิจัยจึงแบ่งออกเป็น 2 แม่แบบคือ

แม่แบบที่ 2 กระเบื้องประจำยามลูกฟักใบเทศที่หน้ากระดานฐานกระจัง หน้าบันจตุรมุข ปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 160 ภาพลายเส้นกระเบื้องประจำยามลูกฟักใบเทศที่หน้ากระดานฐานกระจัง หน้าบันจตุรมุข ปราสาทพระเทพบิดร

รูปแบบของแม่แบบที่ 2 กระเบื้องประจำยามลูกฟักใบเทศที่หน้ากระดานฐานกระจัง หน้าบันจตุรมุข ปราสาทพระเทพบิดร

แผ่นกระเบื้องลายประจำยามลูกฟักใบเทศ เป็นแผ่นกระเบื้อง รูปหกเหลี่ยมทรงยาว หัวท้ายเป็นมุมแหลม พื้นกระเบื้องเป็นพื้นอัดลายนูน

ลวดลายของแม่แบบที่ 2 กระเบื้องประจำยามลูกฟักใบเทศที่หน้ากระดานฐานกระจัง หน้าบันจตุรมุข ปราสาทพระเทพบิดร

ลวดลายเป็นลายไทย เป็นลายประจำยามลูกฟักใบเทศ ประกอบด้วยลายประจำยามใบเทศ วางลายแนวนอน สองข้างหัวท้ายมีลายพุ่มใบเทศในโครงสร้างสามเหลี่ยม

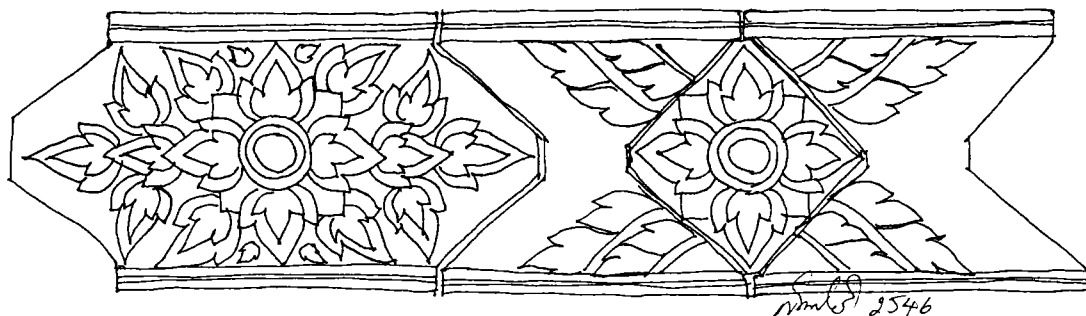
การเขียนลายแม่แบบที่ 2 ของกระเบื้องประจำยามลูกฟักใบเทศที่หน้ากระดานฐานกระจัง หน้าบันจตุรมุข ปราสาทพระเทพบิดร

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบตัวลายด้วยเคลือบสีเหลืองเป็นสีพื้นตัวลาย แล้วระบายสีลายและสีพื้นด้วยสีบนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น คือ ลายประจำยามลูกฟักใบเทศ ลายประจำยามระบายใบเทศด้วยสีแดง สลับกับสีม่วงเข้ม มีใบเทศสีฟ้าแทรกคั่นอยู่ที่สีม่วง การระบายสีเว้นขอบลายสีเหลือง ทำให้ดูเหมือนตัดเส้นด้วยสีเหลือง ลายพุ่มใบเทศสองข้างลายประจำยาม ระบายสีใบเทศกลางพุ่มด้วยสีฟ้า ใบเทศประกอบพุ่มระบายสีม่วงเข้ม การระบายสีเว้นขอบสีเหลือง พื้นลายระบายสีน้ำเงิน

สีที่ใช้ ใช้หลายสี คือ สีเหลือง สีน้ำเงิน สีแดง สีม่วงเข้ม สีฟ้า

แม่แบบที่ 3 กระเบื้องประจำยามก้ามปูที่หน้ากระดานฐานกระจัง หน้าบันจตุรมุข ปราสาท
พระเทพบิดร

ภาพประกอบ 161 ภาพลายเส้นกระเบื้องประจำยามก้ามปูที่หน้ากระดานฐานกระจัง หน้าบันจตุรมุข ปราสาท
พระเทพบิดร

รูปแบบของแม่แบบที่ 3 กระเบื้องประจำยามก้ามปูที่หน้ากระดานฐานกระจัง หน้าบัน
จตุรมุข ปราสาทพระเทพบิดร

แผ่นกระเบื้องมีรูปแบบรูปเรขาคณิตตามการแบ่งตัวลายคือ ลายประจำยามเป็นกระเบื้อง
รูปสี่เหลี่ยมจตุรัสแนวทแยง และลายก้ามปูเป็นกระเบื้องรูปหกเหลี่ยม ด้านข้างเอียงเข้าเป็นมุมรับกับแนว
ทแยงของลายประจำยามลูกปัก พื้นกระเบื้องเป็นพื้นอัดลายนูน

ลวดลายของแม่แบบที่ 3 กระเบื้องประจำยามก้ามปูที่หน้ากระดานฐานกระจัง หน้าบัน
จตุรมุข ปราสาทพระเทพบิดร

ลวดลายเป็นลายไทยคือ ลายประจำยามก้ามปูใบเทศ วางลายประจำยามในแนวทแยงลาย
ก้ามปูเป็นลายกระจังใบเทศครึ่งซีก

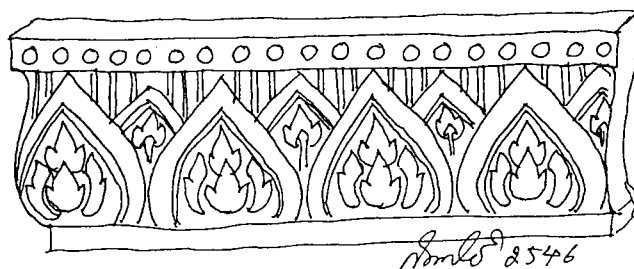
การเขียนลายของแม่แบบที่ 3 กระเบื้องประจำยามก้ามปูที่หน้ากระดานฐานกระจัง หน้า
บันจตุรมุข ปราสาทพระเทพบิดร

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบตัวลายด้วยเคลือบสีเหลือง เป็นสีพื้นตัวลาย แล้วระบายสีลาย
และสีพื้นด้วยสีนวลเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น คือ ประจำยามก้ามปูใบเทศ ลายประจำยาม
ระบายใบเทศด้วยสีม่วงเข้ม แทรกคั่นด้วยใบเทศซ้อนระบายสีฟ้า เว้นขอบสีเหลือง สองข้างของประจำยาม
เป็นลายกระจังใบเทศครึ่งซีก ระบายสีม่วงเข้มและสีฟ้า เว้นขอบสีเหลือง พื้นลายระบายสีน้ำเงิน

สีที่ใช้ ใช้หลายสีคือ สีเหลือง สีน้ำเงิน สีฟ้า สีม่วงเข้ม

แม่แบบที่ 4 กระเบื้องบัวหงายที่ฐานกระจัง หน้าบันจตุรมุข ปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 162 ภาพลายเส้นกระเบื้องบัวหงายที่ฐานกระจัง หน้าบันจตุรมุข ปราสาทพระเทพบิดร

รูปแบบของแม่แบบที่ 4 กระเบื้องบัวหงายที่ฐานกระจัง หน้าบันจตุรมุข ปราสาทพระเทพบิดร

กระเบื้องเป็นแผ่นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวนอน ทำเป็นแผ่นโค้งแบบกลีบบัว มีขอบลดบัวบนและล่าง พื้นกระเบื้องเป็นพื้นเรียบ

ลวดลายของแม่แบบที่ 4 กระเบื้องบัวหงายที่ฐานกระจัง หน้าบันจตุรมุข ปราสาทพระเทพบิดร

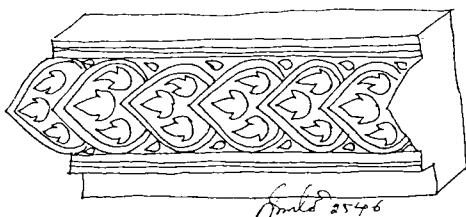
ลวดลายเป็นลายไทยคือ ลายกระจังใบเทศซ้อน ขอบลดบัวบนมีลายวงกลม ขอบลด บัวล่างมีลายเส้น ลายกระจังเขียนลายเส้นรูปกลีบบัว ในกลีบบัวมีลายพุ่มใบเทศ ในกลีบบัวซ้อนมีใบเทศต่อกัน พื้นช่องว่างระหว่างลาย เขียนเส้นสามเส้น

การเขียนลายของแม่แบบที่ 4 กระเบื้องบัวหงายที่ฐานกระจัง หน้าบันจตุรมุข ปราสาทพระเทพบิดร

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นด้วยเคลือบสีเหลือง แล้วระบายสีลายด้วยสีบนเคลือบ การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น คือ กลีบบัวเขียนเส้นสีฟ้า และน้ำเงิน ลายพุ่มใบเทศในกลีบบัวระบายสีฟ้าตัดเส้นสีน้ำเงิน สีแดงตัดเส้นสีแดงเข้ม เส้นลายใบเทศเขียนสีขาว กลีบบัวซ้อนเขียนเส้นกลีบบัวด้วยสีฟ้า และสีน้ำเงิน ใบเทศในกลีบบัวซ้อนระบายสีเขียวตัดเส้นดำ เส้นลายใบสีขาว ก้านใบระบายสีฟ้าตัดเส้นสีน้ำเงิน ขอบลดบัวบนระบายวงกลมสีฟ้า สลับสีแดงตัดเส้นวงสีน้ำเงิน ขอบลดบัวล่างระบายเส้นสีน้ำตาลแดงยาวตลอดแนวนอน

สีที่ใช้ ใช้หลายสีคือ สีเหลือง สีแดง สีฟ้า สีน้ำเงิน สีเขียว สีขาว สีดำ สีน้ำตาลแดง

แม่แบบที่ 5 กระเบื้องลดบัวที่ฐานกระจัง หน้าบันจตุรมุข ปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 163 ภาพลายเส้นกระเบื้องลดบัวที่ฐานกระจัง หน้าบันจตุรมุข ปราสาทพระเทพบิดร

รูปแบบของแม่แบบที่ 5 กระเบื้องลวดบัวที่ฐานกระจิงหน้าบันจตุรมุข ปราสาทพระเทพ-
บิตร

กระเบื้องเป็นแผ่นโค้งแบบกลีบบัว มีสันกลาง เรียงต่อกันเป็นแนวนอนแบบลวดบัวอกไก่ พื้น
กระเบื้องเป็นพื้นอัดลายนูน

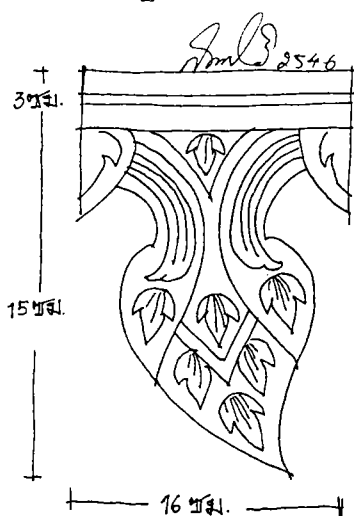
ลวดลายของแม่แบบที่ 5 กระเบื้องลวดบัวที่ฐานกระจิง หน้าบันจตุรมุข ปราสาทพระ-
เทพบิตร

ลวดลายเป็นลายไทยคือ ลายจักร้อย เป็นลายกระจิงใบเทศเรียงต่อกันเป็นแนว
การเขียนลายของแม่แบบที่ 5 กระเบื้องลวดบัวที่ฐานกระจิง หน้าบันจตุรมุข ปราสาท
พระเทพบิตร

การเคลือบ .กระเบื้องเคลือบพื้นผิวด้วยเคลือบสีเหลือง แล้วระบายสีลายด้วยสีบนเคลือบ
การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้นคือ ระบายสีไล่ลายใบเทศในกลีบบัวด้วยสีแดง
และสีฟ้า พื้นลายระบายสีเขียว

สีที่ใช้ ใช้หลายสีคือ สีแดง สีฟ้า สีเขียว สีเหลือง

แม่แบบที่ 6 กระเบื้องกระจิงรวนที่ฐานกระจิงหน้าบันจตุรมุข ปราสาทพระเทพบิตร

ภาพประกอบ 164 ภาพลายเส้นกระเบื้องกระจิงรวนที่ฐานกระจิงหน้าบันจตุรมุข ปราสาทพระเทพบิตร

รูปแบบของแม่แบบที่ 6 กระเบื้องกระจิงรวนที่ฐานกระจิง หน้าบันจตุรมุข ปราสาท
พระเทพบิตร

กระเบื้องเป็นแผ่นเป็นรูปกระจิงรวน กระเบื้องเป็นแบบอัดลายนูน
ลวดลายของแม่แบบที่ 6 กระเบื้องกระจิงรวน ที่ฐานกระจิง หน้าบันจตุรมุข ปราสาท
พระเทพบิตร

ลวดลายเป็นลายไทย คือ ลายกระจิงรวน เรียงต่อกันตามแนวขอบฐานด้านล่าง ปลายชี้ลง
ระหว่างลายกระจิงรวน มีกระจิงตาอ้อยคั่น

การเขียนลายของแม่แบบที่ 6 กระเบื้องกระจิงรวนที่ฐานกระจิง หน้าบันจตุรมุข
ปราสาทพระเทพบิตร

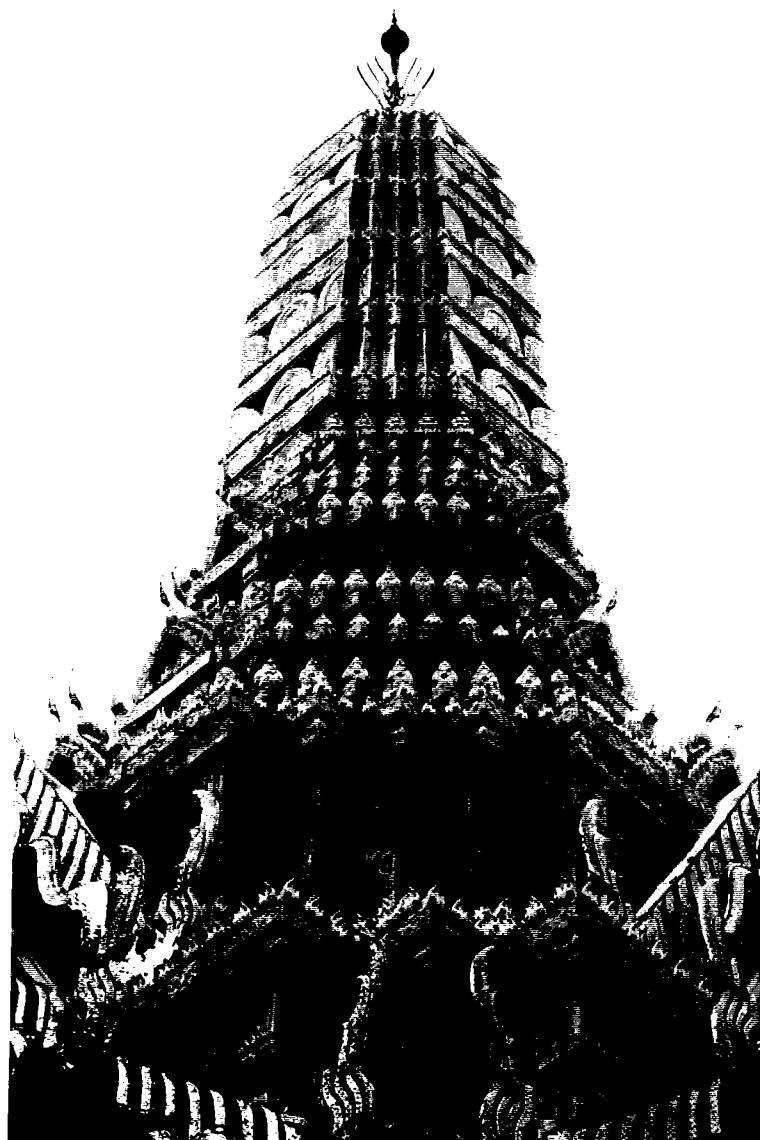
การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวด้วยเคลือบสีเหลือง แล้วระบายสีลายด้วยสีบนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้นคือ ไล่ลายเขียนเป็นลายใบเทศระบายสีคือ สีแดง สีม่วงเข้ม ตัดเส้นด้วยสีแดงเข้ม สีเขียวตัดเส้นด้วยสีดำ เขียนเส้นลายใบเทศด้วยสีขาว ทอกลายระบายสีฟ้า ตัดเส้นสีน้ำเงิน เขียนเส้นลายสีขาว

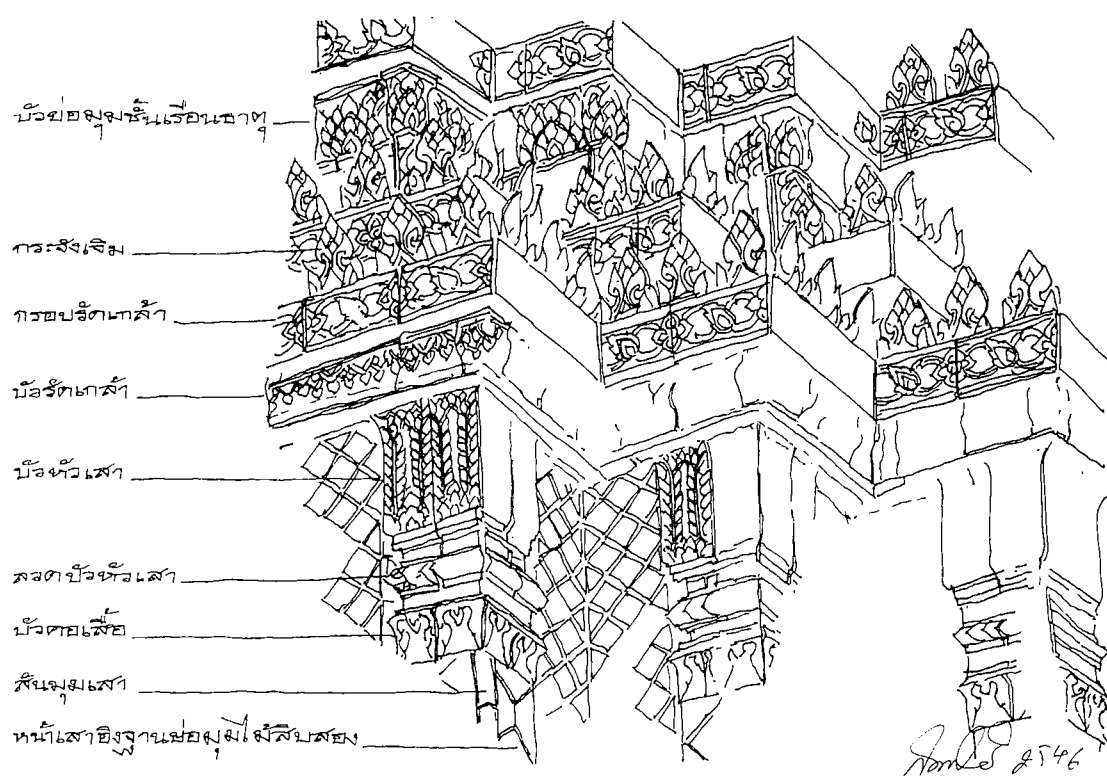
สีที่ใช้ ใช้หลายสี คือ สีเหลือง สีแดง สีม่วงเข้ม สีเขียว สีขาว สีดำ สีน้ำเงิน สีฟ้า

5.7 กระเบื้ององค์ปราสาทพระเทพบิดร

องค์ปราสาทพระเทพบิดรเป็นปราศรัย่อมุม ตั้งแต่ฐานองค์ปราสาทขึ้นไป ประกอบด้วยเสาย่อมุมไม้สิบสอง และเสาย่อมุมไม้ยี่สิบ ระหว่างช่วงชั้นเสามีบัวรดเกล้า กรอบรดเกล้า และกระจังเจิมเป็นชั้น ๆ คั่น ช่วงนี้อยู่ระหว่างหลังคาจตุรमुखของปราสาทพระเทพบิดรจากสันหลังคาขึ้นไปเป็นช่วงเรือนธาตุ ประกอบด้วย ชั้นชั้มนันแกลง 3 ชั้น แต่ละชั้นย่อมุมระหว่างชั้มนันแกลงทั้งสี่ทิศ จนถึงเชิงบาตร หรือชั้นอัสดง ซึ่งรองรับองค์ปราศรัย่อมุมไม้ยี่สิบ

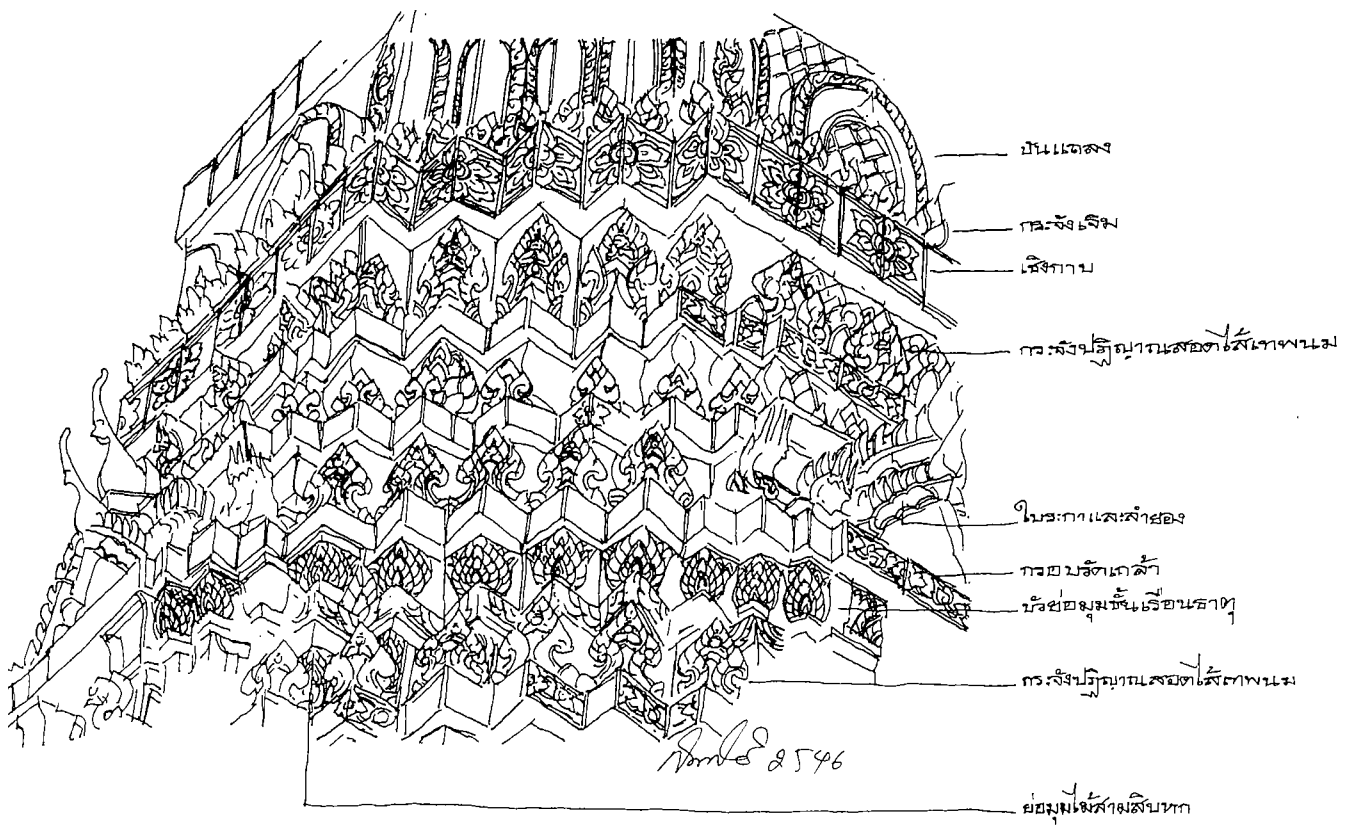
ภาพประกอบ 165 องค์ปราสาทพระเทพบิดร

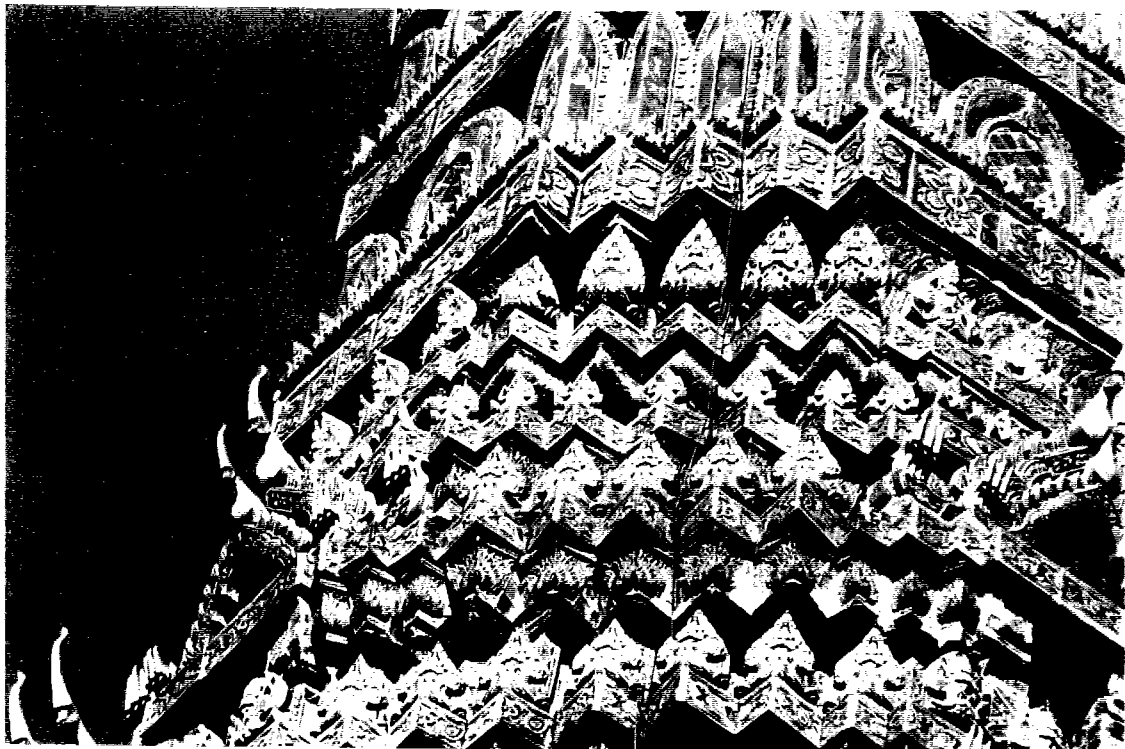
ภาพประกอบ 166 กระเบื้องส่วนต่าง ๆ บริเวณส่วนฐานองค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร

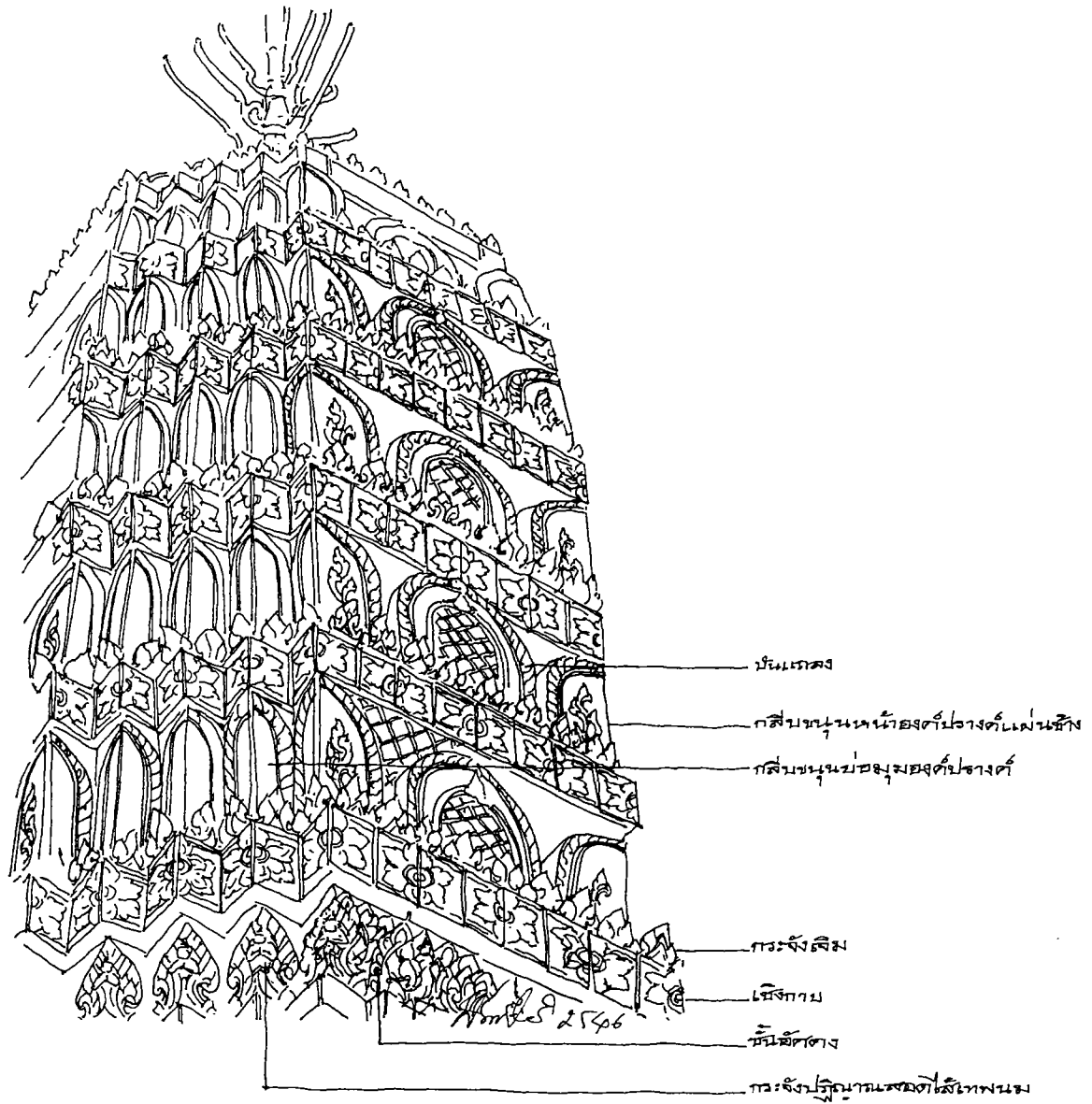
ภาพประกอบ 167 กระเบื้องบริเวณส่วนฐานองค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร

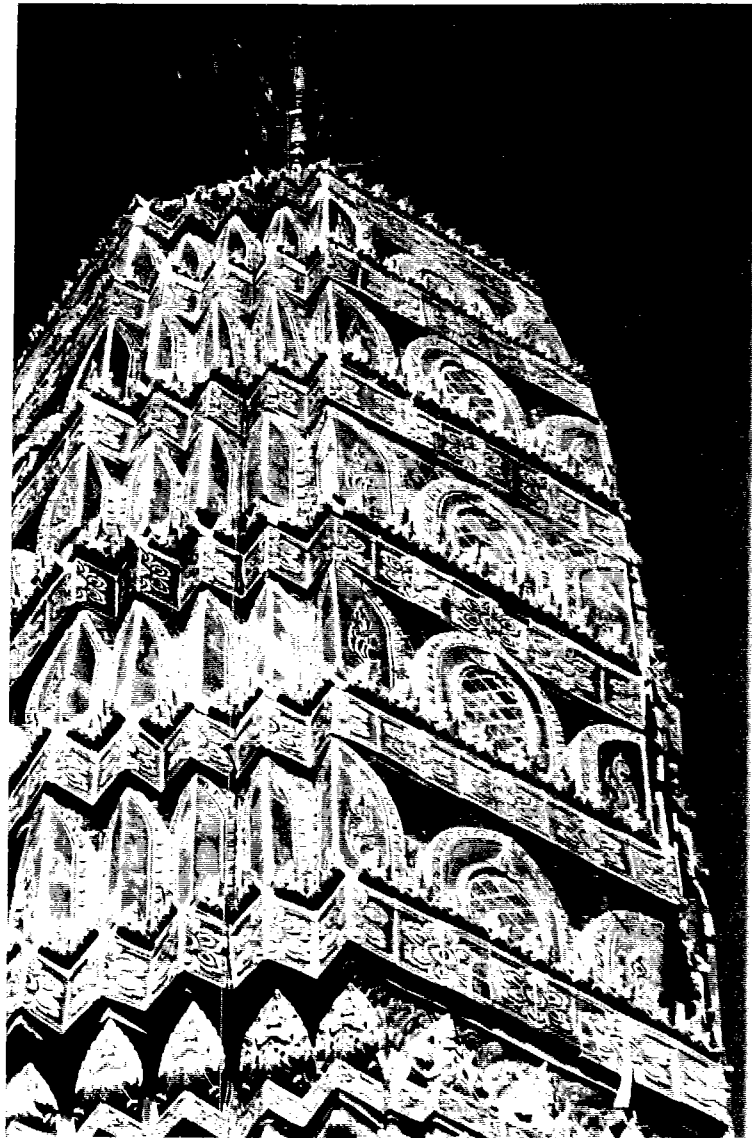
ภาพประกอบ 168 ภาพลายเส้นกระเบื้องส่วนต่าง ๆ ขององค์ปรางค์ปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 169 กระเบื้องส่วนต่าง ๆ ขององค์ปรารงค์ปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 170 ภาพลายเส้นกระเบื้องส่วนต่าง ๆ ขององค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร

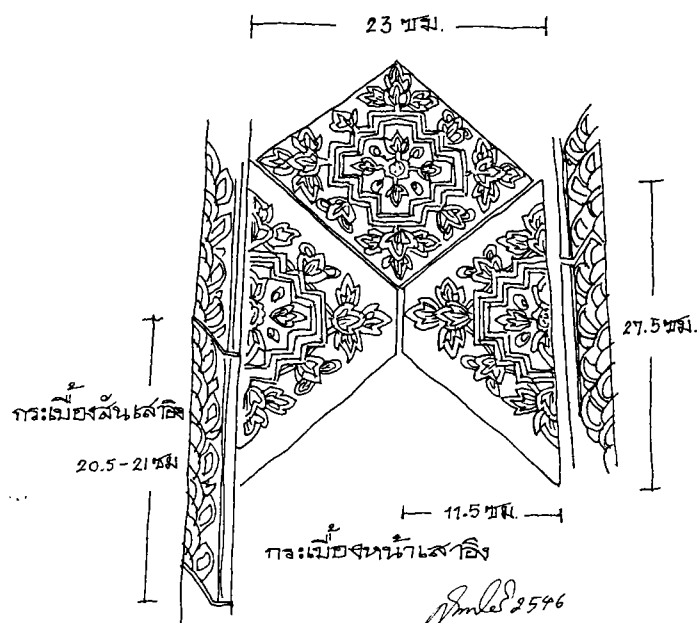

ภาพประกอบ 171 กระเบื้องส่วนต่าง ๆ ขององค์ปราสาทพระเทพบิดร

กระเบื้องเคลือบเขียนสี มีตกแต่งตั้งแต่ฐานองค์ปราสาท จนถึงยอดองค์ปราสาท แม่แบบกระเบื้องเคลือบเขียนสีบางแบบใช้ตกแต่งหลายแห่ง ผู้วิจัยจึงวิเคราะห์ตามแม่แบบที่ใช้ดังนี้

แม่แบบที่ 1 กระเบื้องหน้าเสาอิงฐานย่อมุมไม้สิบสองขององค์ปราสาทพระเทพบิดร

แม่แบบหน้าเสาอิงฐานย่อมุมไม้สิบสอง มีรูปแบบ ลวดลาย และการเขียนลาย เหมือนกันกับแม่แบบกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่หน้าเสาอิงฐานไฟที่ ผนักย่อมุม หอระฆัง หน้าเสาอิงฐานย่อมุมไม้ยี่สิบในชั้นถัดไป และหน้าเสาซุ้มบันแถลงองค์ปราสาทอีกด้วย

ภาพประกอบ 172 ภาพลายเส้นกระเบื้องหน้าเสาอิงฐานย่อมุมขององค์ปราสาท ปราสาทพระเทพบิดร

รูปแบบของแม่แบบที่ 1 กระเบื้องหน้าเสาอิงฐานย่อมุมไม้สิบสองขององค์ปราสาทพระเทพบิดร

กระเบื้องมีรูปแบบจากรูปทรงเรขาคณิต รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสวางแนวทแยง มี 2 แบบคือแบบหนึ่งทำแผ่นกระเบื้องขีดตัวลาย อีกแบบหนึ่ง มีพื้นลายเป็นขอบรอบ มุมตรงข้ามตัดขีดตัวลาย เพื่อเรียงแผ่นกระเบื้องให้ต่อเนื่องพอดี พื้นกระเบื้องเป็นพื้นอัดลายนูน

ลวดลายของแม่แบบที่ 1 กระเบื้องหน้าเสาอิงฐานย่อมุมไม้สิบสองขององค์ปราสาทพระเทพบิดร

ลวดลายเป็นลายไทย คือ ลายประจำยามใบเทศ เมื่อประกอบลายแล้วเป็นลายดอกชีกดอกซ้อน กลางลายประจำยามเป็นสี่เหลี่ยมย่อมุม มีลายประจำยามสี่กลีบใบเทศข้างใน มีพุ่มใบเทศที่มุมทั้งสี่

การเขียนลายแม่แบบที่ 1 ของกระเบื้องหน้าเสาอิงฐานย่อมุมไม้สิบสองขององค์ปราสาทพระเทพบิดร

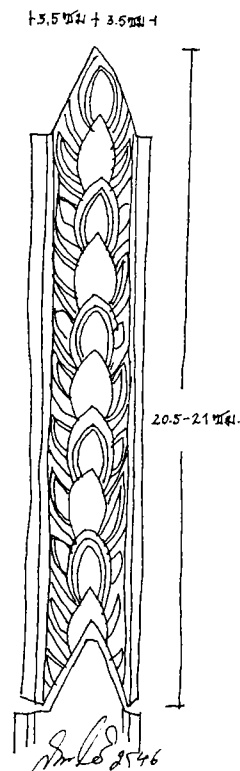
การเคลือบ เคลือบพื้นผิวกระเบื้องด้วยเคลือบสีเหลือง แล้วระบายลวดลายด้วยสีบนเคลือบ การระบายสี ใช้วิธีระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น และการแต้มสีด้วยพู่กัน คือ ใบเทศใช้วิธีการระบายสีด้วยพู่กัน ด้วยสีม่วงแดง สีม่วง สีเขียว แต้มจุดไล่ลายสีดำ โดยแต้มสีตัวลายให้เหลือขอบสีเหลือง ซึ่งเป็นสีเคลือบพื้นกระเบื้อง ทำให้ดูเหมือนตัดเส้นด้วยสีเหลือง แล้วเขียนเส้นลายใบเทศด้วยสีขาว ลายกรอบสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุมระบายสีเรียบในร่องกลางของกรอบด้วยสีขาว ลายกรอบส่วนนูนเป็นสีเหลืองของสีพื้น ตัวลายประจำยามใบเทศในกรอบ ระบายลายสีม่วงแดง เว้นขอบสีเหลือง เส้นลายใบสีขาว มีหยดน้ำสีเหลืองแต้มสี

เขียว เส้นลายสีขาวคั่นระหว่างใบเทศ พื้นลายในกรอบย่อมุม ระบายเรียบสีม่วงเข้ม พื้นลายรอบนอกระบายสีเขียว

สีที่ใช้ ใช้หลายสีคือ สีเหลือง สีม่วงแดง สีม่วงเข้ม สีเขียว สีฟ้า สีขาว

แม่แบบที่ 2 กระเบื้องสันมุมเสาอิงฐานย่อมุมไม้สิบสองขององค์ปราสาท ปราสาทพระเทพ-
บิตร

กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งสันมุมเสา มีรูปแบบ ลวดลาย และการเขียนลายเหมือนกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งสันมุมเสาของเสาอิงซุ้มประตูฐานไพที สันมุมเสาบ้นแกลงองค์ปราสาท

ภาพประกอบ 173 ภาพลายเส้นกระเบื้องสันมุมเสาอิงฐานย่อมุมขององค์ปราสาท ปราสาทพระเทพบิตร

รูปแบบของแม่แบบที่ 2 กระเบื้องสันมุมเสาอิงฐานย่อมุมไม้สิบสองขององค์ปราสาท
ปราสาทพระเทพบิตร

กระเบื้องเป็นแผ่นกระเบื้อง รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวตั้ง งามเป็นมุมตามความยาวเข้ากับสันมุม
เสา พื้นกระเบื้องเป็นพื้นอัดลายนูน

ลวดลายของแม่แบบที่ 2 กระเบื้องสันมุมนเสาอิงฐานย่อมุมไม้สิบสองขององค์ปราสาท
ปราสาทพระเทพบิดร

ลวดลายเป็นลายไทยคือ ลายรักร้อยใบเทศต่อเนื่องกันไปตามแนวสันของเสา

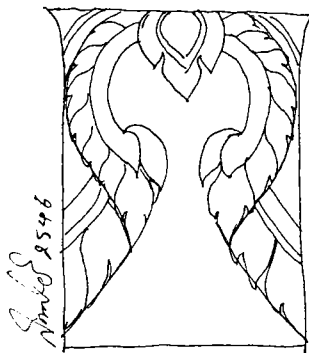
การเขียนลายของแม่แบบที่ 2 กระเบื้องสันมุมนเสาอิง ฐานย่อมุมไม้สิบสองของ
องค์ปราสาท ปราสาทพระเทพบิดร

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวด้วย เคลือบสีเหลือง แล้วระบายสีลวดลายด้วยสีบนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายเรียบแล้วตัดเส้น โดยระบายสีใบเทศด้วยสีแดง สลับสีน้ำเงิน
ตัดเส้นด้วยสีขาว พื้นระหว่างลายระบายสีเขียว

สีที่ใช้ ใช้หลายสีคือ สีเหลือง สีแดง สีน้ำเงิน สีเขียว สีขาว

แม่แบบที่ 3 กระเบื้องบัวคอเสื้อที่เสาอิงฐานย่อมุมไม้สิบสองขององค์ปราสาทพระ-
เทพบิดร

ภาพประกอบ 174 ภาพลายเส้นกระเบื้องบัวคอเสื้อที่เสาอิงฐานย่อมุมขององค์ปราสาท พระเทพบิดร

รูปแบบของแม่แบบที่ 3 กระเบื้องบัวคอเสื้อที่เสาอิงฐานย่อมุมไม้สิบสองขององค์ปราสาท
ปราสาทพระเทพบิดร

รูปแบบ กระเบื้องเป็นแผ่นกระเบื้องรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวตั้ง ขอบบนงอออกเล็กน้อย
พื้นกระเบื้องเป็นพื้นอัดลายนูน

ลวดลายของแม่แบบที่ 3 กระเบื้องบัวคอเสื้อที่เสาอิงฐานย่อมุมไม้สิบสองของ
องค์ปราสาท ปราสาทพระเทพบิดร

เป็นลายไทย คือ ลายกระจังเจมครึ่งซีก 2 ข้าง แผ่นกระเบื้อง มีลายกระจังตาอ้อยคั่นระหว่าง
ลาย ลายกระจังปลายชี้ลง

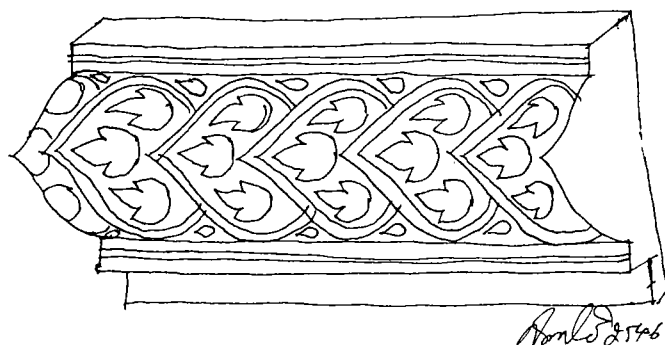
การเขียนลายของแม่แบบที่ 3 กระเบื้องบัวคอเสื้อที่เสาอิงฐานย่อมุมไม้สิบสองของ
องค์ปราสาท ปราสาทพระเทพบิดร

การเคลือบ กระเบื้องระบายสีลวดลาย และพื้นลายด้วยสีบนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายเรียบแล้วตัดเส้น โดยระบายสีลายกระจังเจมและกระจังตาอ้อย
ด้วยสีเหลือง เป็นสีพื้นของลายแล้วเขียนเส้นลายใบเทศสีแดง ไล่ลายสีแดงสลับกับสีเขียวแล้วระบายพื้นสีเขียว
เข้ม

สีที่ใช้ มีสีเหลือง สีเขียวเข้ม สีเขียว สีแดง

แม่แบบที่ 4 กระเบื้องลวดบัวหัวเสาอิงที่ฐานย่อมุมไม้สิบสองขององค์ปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 175 ภาพลายเส้นกระเบื้องลวดบัวหัวเสาอิงที่ฐานย่อมุมขององค์ปราสาทพระเทพบิดร

รูปแบบของแม่แบบที่ 4 กระเบื้องลวดบัวหัวเสาอิงที่ฐานย่อมุมไม้สิบสองขององค์ปราสาทพระเทพบิดร

แผ่นกระเบื้องทำเป็นแผ่นโค้งรูปกลีบบัว มีสันกลางนูนเรียงต่อเนื่องกันในแนวนอน แบบลวดบัวอกไก่ พื้นกระเบื้องเป็นพื้นอัดลายนูน

ลวดลายของแม่แบบที่ 4 กระเบื้องลวดบัวหัวเสาอิงที่ฐานย่อมุมไม้สิบสองขององค์ปราสาทพระเทพบิดร

ลวดลายเป็นลายไทยคือ ลายกรักร้อยเป็นลายกลีบบัว ในกลีบบัวเป็นลายกระจังใบเทศ

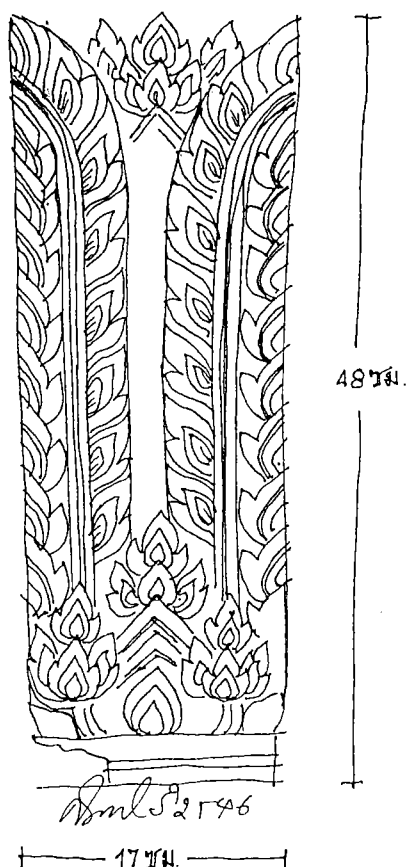
การเขียนลายของแม่แบบที่ 4 กระเบื้องลวดบัวหัวเสาอิงที่ฐานย่อมุมไม้สิบสองขององค์ปราสาทพระเทพบิดร

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบด้วยเคลือบสีเหลืองเป็นพื้น แล้วระบายสีลวดลายด้วยสีบนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้นดังนี้ ลายกระจังเขียนเส้นลายกระจังในตัวลาย และระบายสีไล่ลายด้วยสีแดง พื้นลายสีเขียว

สีที่ใช้ ใช้หลายสีคือ สีเหลือง สีแดง สีฟ้า สีเขียว

แม่แบบที่ 5 กระเบื้องบัวหัวเสาอิงที่ฐานย่อมุมไม้สิบสองขององค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพ-
บิตร

ภาพประกอบ 176 ภาพลายเส้นกระเบื้องบัวหัวเสาอิงที่ฐานย่อมุมขององค์ปรางค์ปราสาทพระเทพบิตร

รูปแบบของแม่แบบที่ 5 กระเบื้องบัวหัวเสาอิงที่ฐานย่อมุมไม้สิบสองขององค์ปรางค์
ปราสาทพระเทพบิตร

กระเบื้องมีรูปแบบประดิษฐ์ เป็นแผ่นตรงแต่โค้งที่โคน และปลายเป็นรูปกลีบบัว พื้นกระเบื้อง
เป็นพื้นอัดลายนูน

ลวดลายของแม่แบบที่ 5 กระเบื้องบัวหัวเสาอิงที่ฐานย่อมุมไม้สิบสองขององค์ปรางค์
ปราสาทพระเทพบิตร

ลวดลายเป็นลายไทย คือ ลายกลีบบัว เป็นบัวแฉก มีกลีบยาวตรง ปลายเรียวแหลม ระหว่าง
กลีบมีกลีบซ้อน รอบกลีบเป็นลายแข่งสิงห์ไบเทศ

การเขียนลายของแม่แบบที่ 5 กระเบื้องบัวหัวเสาอิงที่ฐานย่อมุมไม้สิบสองขององค์ปรางค์
ปราสาทพระเทพบิตร

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบด้วยเคลือบสีเหลืองเป็นสีพื้น แล้วระบายสีลวดลายและสีพื้นลาย
ด้วยสีนํ้าเงินเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้นดังนี้ เส้นลายกลีบบัวใช้สีฟ้า แข่งสีหิไบเทศ
รอบกลีบบัว และเชิงกลีบบัวเขียนเส้นลายด้วยสีแดง ไล่ลายระบายสีเขียว ตัดเส้นสีดำ เส้นลายสีขาว พื้นลาย
ระบายสีเขียว

สีที่ใช้ ใช้หลายสีคือ สีเหลือง สีเขียว สีแดง สีฟ้า สีขาว สีดำ
แม่แบบที่ 6 กระเบื้องบัวรดเกล้าที่องค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 177 ภาพลายเส้นกระเบื้องบัวรดเกล้าองค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร

บัวรดเกล้าจะมีटकแต่งอยู่ 2 แห่งคือ ถัดจากบัวหัวเสา ที่เป็นเสาย่อมุมไม้สิบสอง และเสาย่อ
มุมไม้ยี่สิบมีลักษณะเหมือนกัน

รูปแบบของแม่แบบที่ 6 กระเบื้องบัวรดเกล้าที่องค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร
กระเบื้องเป็นแผ่นสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวนอน เป็นแผ่นโค้งแบบกลีบบัวพื้นกระเบื้องเป็น
พื้นเรียบ

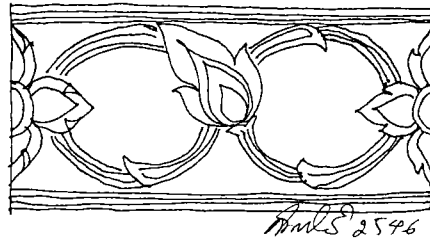
ลวดลายของแม่แบบที่ 6 กระเบื้องบัวรดเกล้าที่องค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร
ลวดลายเป็นลายไทยคือ ลายกลีบบัวซ้อน ปลายกลีบบัวชี้ลง ในกลีบบัวมีลายพุ่มไบเทศ
ในกลีบบัวซ้อนมีไบเทศต่อกัน

การเขียนลายของแม่แบบที่ 6 กระเบื้องบัวรดเกล้าที่องค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร
การเคลือบ กระเบื้องเคลือบด้วยเคลือบสีเหลืองเป็นสีพื้น แล้วระบายสีลวดลายและสีพื้น
ลายด้วยสีบนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น ดังนี้ กลีบบัวเขียนเส้นสีฟ้าและสีน้ำเงิน ลาย
พุ่มไบเทศในกลีบบัวระบายสีฟ้า ตัดเส้นสีน้ำเงิน และระบายสีแดงตัดเส้นสีแดงเข้ม เส้นลายไบเทศเขียนสีขาว
กลีบบัวซ้อนเขียนเส้นกลีบบัวด้วยสีฟ้าและสีน้ำเงิน ไบเทศระบายสีเขียวตัดเส้นสีดำ เส้นลายไบสีขาวก้นต่อไบ
ระบายสีฟ้าตัดเส้นสีน้ำเงิน

สีที่ใช้ ใช้หลายสี คือ สีเหลือง สีฟ้า สีน้ำเงิน สีขาว สีดำ สีเขียว

แม่แบบที่ 7 กระเบื้องกรอบรัดเกล้าที่องค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 178 ภาพลายเส้นกระเบื้องกรอบรัดเกล้าองค์ปรางค์ปราสาทพระเทพบิดร

กรอบรัดเกล้า เป็นกรอบที่ใช้เป็นขอบฐานของชั้นต่างๆ มีจำนวน 10 ชั้น มีลักษณะเหมือนกัน

รูปแบบของแม่แบบที่ 7 กระเบื้องกรอบรัดเกล้าที่องค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร

กระเบื้องเป็นแผ่นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวนอน พื้นกระเบื้องเป็นพื้นอัดลายนูน

ลวดลายของแม่แบบที่ 7 กระเบื้องกรอบรัดเกล้าที่องค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร

ลวดลายเป็นลายไทย คือ ลายประจำยามห่วงโซ่ไบเทศ ประจำยามเป็นลายสี่กลีบ มีวงกลมอยู่กลางลาย เกลายโค้งไขว้กันเป็นห่วงโซ่ ปลายเกลายเป็นลายไบเทศหางโตปิดทับรอยไขว้กันของเกลาย มีเส้นกันลายเป็นเส้นคู่ทั้งขอบบนและล่าง

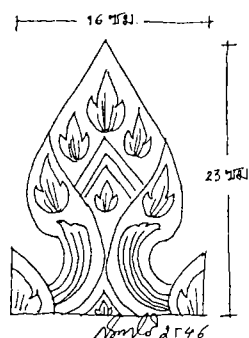
การเขียนลายของแม่แบบที่ 7 กระเบื้องกรอบรัดเกล้าที่องค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพ-
บิดร

การเคลือบ เคลือบพื้นลายด้วยเคลือบสีเหลือง แล้วระบายสีลวดลาย และสีพื้นด้วยสีบนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้นดังนี้ ตัวลายทั้งหมดระบายสีเหลืองเป็นสีพื้น แล้วเขียนเส้นลาย และใส่ลายในกลีบกระจ้งด้วยสีแดง เกลายห่วงโซ่เขียนเส้นลายสีแดง ไบเทศหางโตเขียนเส้นลายสีแดง ใส่ลายสีม่วงเข้ม

สีที่ใช้ ใช้หลายสี ได้แก่ สีเหลือง สีเขียวเข้ม สีแดง สีม่วงเข้ม

แม่แบบที่ 8 กระเบื้องกระจ้งเจิมที่องค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 179 ภาพลายเส้นกระเบื้องกระจ้งเจิมที่องค์ปรางค์ปราสาทพระเทพบิดร

รูปแบบของแม่แบบที่ 8 กระเบื้องกระจังเจิมที่องค์ปราสาท ปราสาทพระเทพบิดร
แผ่นกระเบื้องทำเป็นรูปกระจัง กระเบื้องเป็นแบบอัดลายนูน

ลวดลายของแม่แบบที่ 8 กระเบื้องกระจังเจิมที่องค์ปราสาท ปราสาทพระเทพบิดร

ลวดลายเป็นลายไทย คือ ลายกระจังเจิมใบเทศ เชิงกระจัง 2 ข้าง เป็นกระจังตาอ้อยเล็ก ๆ

การเขียนลายของแม่แบบที่ 8 กระเบื้องกระจังเจิมที่องค์ปราสาท ปราสาทพระเทพบิดร

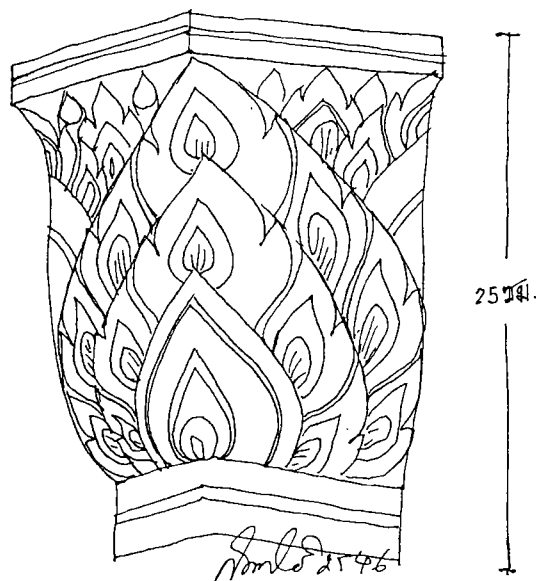
การเคลือบ กระเบื้องเคลือบด้วยเคลือบสีเหลือง เป็นสีพื้นตัวลาย แล้วระบายสีลวดลายด้วย

สีบนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น คือ ไล่ลายเขียนเป็นลายใบเทศระบายสีต่าง ๆ คือ สีแดง สีม่วงเข้ม สีเขียว ใบเทศ สีแดง สีม่วงเข้มตัดเส้นด้วยสีแดง ใบเทศสีเขียวตัดเส้นสีดำ เขียนเส้นลายใบสีขาว ท้องลายระบายสีฟ้าตัดเส้นสีน้ำเงิน เส้นลายสีขาว

สีที่ใช้ ใช้หลายสีคือ สีเหลือง สีแดง สีม่วงเข้ม สีฟ้า สีน้ำเงิน สีเขียว สีขาว

แม่แบบที่ 9 กระเบื้องบัวย่อมุมชั้นเรือนธาตุที่องค์ปราสาท ปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 180 ภาพลายเส้นกระเบื้องบัวย่อมุมชั้นเรือนธาตุที่องค์ปราสาทปราสาทพระเทพบิดร

รูปแบบของแม่แบบที่ 9 กระเบื้องบัวย่อมุมชั้นเรือนธาตุที่องค์ปราสาท ปราสาทพระเทพ-

บิดร

แผ่นกระเบื้องมีรูปแบบประดิษฐ์ เป็นแผ่นย่อมุม ทำแผ่นโค้งแบบกลีบบัว พื้นกระเบื้องเป็น
พื้นอัดลายนูน

ลวดลายของแม่แบบที่ 9 กระเบื้องบัวย่อมุมชั้นเรือนธาตุที่องค์ปราสาท ปราสาทพระ-

เทพบิดร

ลวดลายเป็นลายไทย เป็นลายกระจังใบเทศซ้อน ในกระจังเป็นลายกลีบบัว รอบกลีบบัวเป็น
ลายใบเทศ หรือแข่งสิงห์

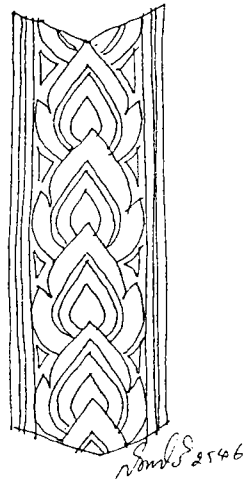
**การเขียนลายของแม่แบบที่ 9 กระเบื้องบัวย่อมุมชั้นเรือนธาตุที่องค์ปราสาท ปราสาท
พระเทพบิตร**

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวด้วยเคลือบสีเหลือง เป็นสีลาย แล้วเขียนเส้นลวดลาย ไล่
ลายพื้นลายด้วยสีบนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น ดังนี้ กลีบบัวเขียนลายเส้นด้วยสีฟ้า ใบเทศ
รอบกลีบบัวเขียนเส้นลายใบเทศ ด้วยสีแดงเข้ม ไล่ลายระบายสีเขียว ตัดเส้นสีดำ เส้นลายสีขาว ระบายพื้น
ลายด้วยสีเขียว เส้นขอบกันลายบน และล่างระบายเส้นแนวนอนสีน้ำตาลแดง

สีที่ใช้ ใช้หลายสีคือ สีเหลือง สีฟ้า สีแดงเข้ม สีเขียว สีดำ สีขาว สีน้ำตาลแดง

แม่แบบที่ 10 กระเบื้องย่อมุมไม้สามสิบหกที่องค์ปราสาท ปราสาทพระเทพบิตร

ภาพประกอบ 181 ภาพลายเส้นกระเบื้องย่อมุมไม้สามสิบหกที่องค์ปราสาทพระเทพบิตร

ย่อมุมไม้สามสิบหกเป็นย่อมุมชั้นเสาชั้นบนแถว 2 ชั้นบนที่มีช่วงความสูงของย่อมุม จึงมี
กระเบื้องเคลือบเขียนสีตกแต่ง

**รูปแบบของแม่แบบที่ 10 กระเบื้องย่อมุมไม้สามสิบหกที่องค์ปราสาท พระเทพ-
บิตร**

แผ่นกระเบื้องเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวตั้ง เป็นแผ่นงอมุมตามลักษณะการย่อมุม รูปแบบ
กระเบื้องมี 2 ลักษณะ คือ เป็นแผ่นกระเบื้องงอมุมเข้า เพื่อครอบสันของมุมและแผ่นกระเบื้องงอมุมออกเพื่อ
เข้ามุมของย่อมุม พื้นกระเบื้องเป็นพื้นอัดลายหุ่น กระเบื้องเคลือบเขียนสีทั้งสองแบบมีลวดลาย การเขียนลาย
เหมือนกัน

**ลวดลายของแม่แบบที่ 10 กระเบื้องย่อมุมไม้สามสิบหกที่องค์ปราสาท พระเทพ-
บิตร**

ลวดลายเป็นลายไทย เป็นลายรักร้อยใบเทศ โดยลายเรียงซ้อนต่อเนื่องในแนวตั้ง มีเส้น
กันลายสลัpsi

**การเขียนลายของแม่แบบที่ 10 กระเบื้องย่อมุมไม้สามสิบหกที่องค์ปราสาท พระ-
เทพบิตร**

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวด้วยเคลือบสีเหลือง เป็นสีตัวลาย แล้วระบายสีลวดลาย
ด้วยสีบนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้นดังนี้ ลายรักร้อย เขียนลายใบเทศเป็นลายเส้นสีแดง ไล่ลายระบายสีแดง สลับกับไล่ลายสีเขียว พื้นลายระบายสีเขียว เส้นกันขอบลายสองข้างระบายสีน้ำเงินสีแดง สีเหลือง จากริมเข้ามาตามลำดับ

สีที่ใช้ ใช้หลายสีคือ สีเหลือง สีแดงเข้ม สีเขียว สีน้ำเงิน

แม่แบบที่ 11 กระเบื้องกระจังปฏิญาณสอดไส้เทพนมที่องค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 182 ภาพลายเส้นกระเบื้องกระจังปฏิญาณสอดไส้เทพนมที่องค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร

กระจังปฏิญาณสอดไส้เทพนม เป็นกระจังที่ใช้ตกแต่งบนขอบกรอบวัดเกล้า โดยใช้สลับชั้นกับกระจังเจิม ในช่วงเรือนธาตุ

รูปแบบของแม่แบบที่ 11 กระเบื้องกระจังปฏิญาณสอดไส้เทพนม ที่องค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร

แผ่นกระเบื้องทำเป็นรูปกระจังปฏิญาณ กระเบื้องเป็นแบบอัดลายหนู โดยอัดลายกระจังปฏิญาณ 1 ชั้น และอัดลายเทพนมอีก 1 ชั้น แล้วนำมาประกอบเข้าด้วยกัน กระจังปฏิญาณสอดไส้เทพนม มี 2 ขนาด คือ ขนาดสูงประมาณ 60 ซม. ยาวประมาณ 26 ซม. และขนาดสูงประมาณ 50 ซม. ยาวประมาณ 24 ซม.

**ลวดลายของแม่แบบที่ 11 กระเบื้องกระจังปฏิญาณสวดใส่เทพนม ที่องค์ปรางค์
ปราสาทพระเทพบิดร**

ลวดลายเป็นลายไทย คือ ลายกระจังปฏิญาณสวดใส่เทพนม ประกอบด้วยลายกนกหันหลังชนกัน ระบายสีไล่ลายสีต่าง ๆ มีกลีบบัวระหว่างกลางกนก มีใบเทศเกาะรอบกลีบบัว ระบายสีไล่ลายเทพนมอยู่หน้ากลีบบัว ตรงกลางระหว่างกนกที่หันหลังชนกัน

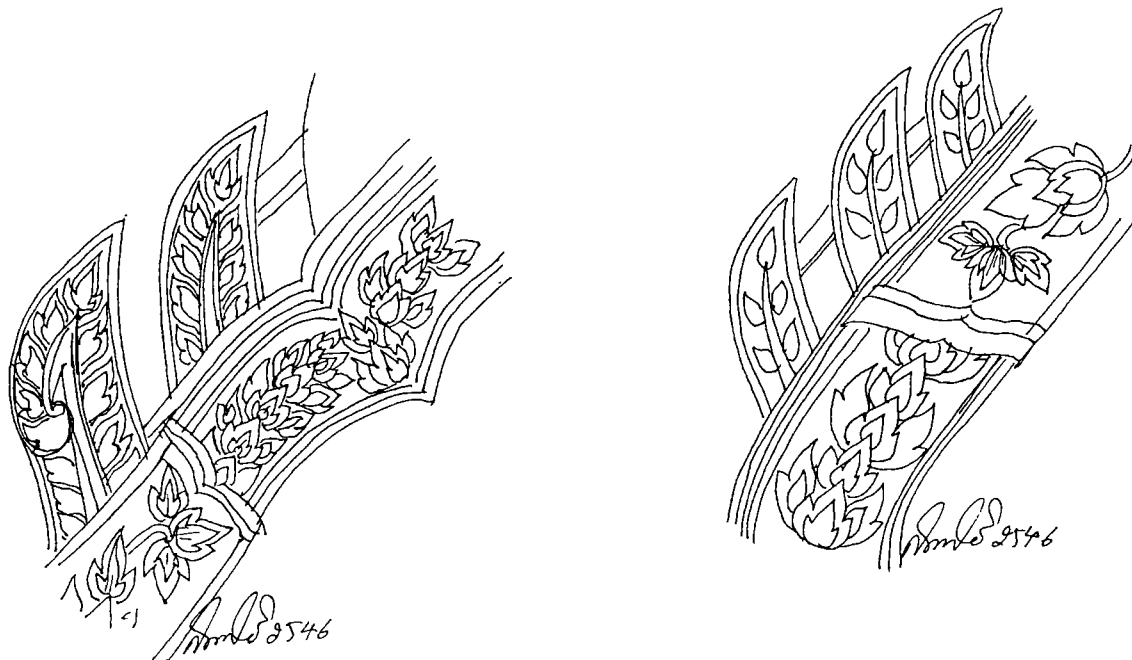
**การเขียนลายของแม่แบบที่ 11 กระเบื้องกระจังปฏิญาณสวดใส่เทพนมที่องค์ปรางค์
ปราสาทพระเทพบิดร**

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวด้วยเคลือบสีเหลือง เป็นสีลาย แล้วระบายสีลายด้วยสีบนเคลือบ เทพนมระบายเคลือบสีชมพูบ้าง สีขาวบ้างแล้วเขียนรายละเอียด หน้าตา เครื่องประดับ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น โดยมีรายละเอียดดังนี้ ลายกระจังปฏิญาณมีตัวลายสีเหลืองที่เคลือบเป็นสีลาย ไล่ลายมีกนกและไล่ลายใบเทศรอบกลีบบัว ระบายสีต่าง ๆ สลับกัน คือ สีแดง สีเขียว สีน้ำเงิน แล้วตัดเส้นไล่ลายสีแดงด้วยสีแดงเข้ม ไล่ลายสีเขียว สีน้ำเงิน ตัดเส้นด้วยสีดำ เส้นลายในไล่ลายเขียนด้วยสีขาว กลีบบัวเขียนลายเส้นสีแดงและสีเขียว เทพนมระบายตัวสีชมพูอ่อนบ้าง สีขาวบ้าง แล้วตัดเส้นลวดลายเครื่องประดับ และหน้า ตา จมูก ปาก นิ้วมือ ด้วยสีน้ำตาลแดง

สีที่ใช้ ใช้หลายสีคือ สีเหลือง สีแดง สีเขียว สีน้ำเงิน สีดำ สีขาว สีชมพูอ่อน สีน้ำตาลแดง

แม่แบบที่ 12 กระเบื้องใบระกาและลำยองที่ซุ้มเรือนธาตุ องค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 183 ภาพลายเส้นกระเบื้องใบระกาและลำยองที่ซุ้มเรือนธาตุองค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร

**รูปแบบของแม่แบบที่ 12 กระเบื้องใบระกาและลำยองที่ซุ้มเรือนธาตุองค์ปรางค์
ปราสาทพระเทพบิดร**

กระเบื้องลำยองและใบระกาทำเป็นชิ้นเดียวกัน แต่ตัดแบ่งเป็นช่วง ทำแผ่นกระเบื้องเป็นลายไทย พื้นกระเบื้องเป็นพื้นอัดลายนูน

ลวดลายของแม่แบบที่ 12 กระเบื้องโบราณและลายองค์ที่ซุ้มเรือนธาตุองค์ปรางค์

ปราสาทพระเทพบิดร

ลวดลายเป็นลายไทย คือ ลายใบเทศ มีเส้นขอบกันลายสลับลี

การเขียนลายของแม่แบบที่ 12 กระเบื้องโบราณและลายองค์ที่ซุ้มเรือนธาตุองค์ปรางค์

ปราสาทพระเทพบิดร

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบสีพื้นด้วยเคลือบสีเหลืองให้เป็นสีลาย แล้วระบายสีลายด้วยสีบนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบ คือ เส้นลายลายองค์ระบายสีแดง สีฟ้า สลบลีเหลือง ซึ่งเป็นสีลาย ใบเทศระบายสีไล่ลายด้วยสีแดง สลบลีเขียว

สีที่ใช้ ใช้หลายสีคือ สีเหลือง สีแดง สีฟ้า

แม่แบบที่ 13 กระเบื้องชั้นอัสดงที่องค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร

ชั้นอัสดงเป็นคอขององค์ปรางค์ต่อจากชั้นบัวลายธาตุ

รูปแบบของแม่แบบที่ 13 กระเบื้องชั้นอัสดง ที่องค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร

แผ่นกระเบื้องเป็นแผ่นโค้งออก แบบบัวแวงหัวเสา พื้นกระเบื้องเป็นพื้นอัดลายนูน

ลวดลายของแม่แบบที่ 13 กระเบื้องชั้นอัสดง ที่องค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร

ลวดลายเป็นลายไทยเป็นลายบัวซ้อน เป็นลายบัวแวง กลีบบัวมีทรงสูงตรงปลายโค้งแหลม รอบเส้นกลีบบัวเป็นลายแข่งสิงห์

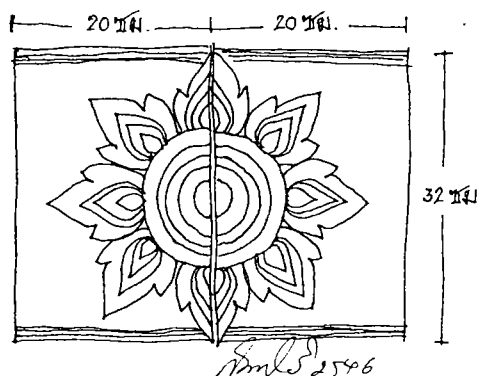
การเขียนลายของแม่แบบที่ 13 กระเบื้องชั้นอัสดง ที่องค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบลวดลายด้วยเคลือบสีเหลืองเป็นสีลาย และเคลือบพื้นในกลีบบัวด้วยเคลือบสีเขียวเข้ม แล้วระบายสีลวดลายด้วยสีบนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น คือ กลีบบัวเขียนลายเส้นสลบลีน้ำเงิน สีแดง สีเหลือง ลายแข่งสิงห์รอบกลีบบัว เขียนไล่ลายเป็นเส้นสีแดง แล้วระบายสีไล่ลายข้างในด้วยสีเขียว สลบลีสีแดง กลีบบัวซ้อน มีเพียงส่วนปลาย เขียนลายเส้นกลีบบัวสีแดง ไล่ลายระบายสีแดง พื้นในกลีบบัวและพื้นลายระบายสีเขียวเข้ม

สีที่ใช้ ใช้หลายสีคือ สีเหลือง สีเขียวเข้ม สีแดง สีน้ำเงิน

แม่แบบที่ 14 กระเบื้องเชิงกานที่องค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร

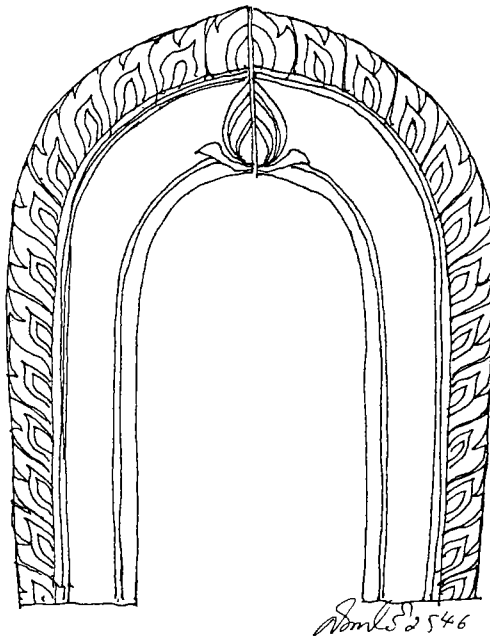
ภาพประกอบ 184 ภาพลายเส้นกระเบื้องเชิงกานที่องค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร

เชิงกาบเป็นฐานของบันแถลงและกลีบขนุนทั้ง 6 ชั้น มีกระจังเจมตกแต่งเป็นกระจังบนขอบฐาน
รูปแบบของแม่แบบที่ 14 กระจังเชิงกาบที่องค์ปราสาท ปราสาทพระเทพบิดร
 แผ่นกระจังเป็นแผ่นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวตั้งด้วยการแบ่งครึ่งลาย เนื่องจากมีขนาดใหญ่
 พื้นกระจังเป็นพื้นอัดลายขนุนมีขนาดกว้างประมาณ 32 ซม. ยาวประมาณ 20 ซม.

ลวดลายของแม่แบบที่ 14 กระจังเชิงกาบ ที่องค์ปราสาท ปราสาทพระเทพบิดร
 ลวดลายเป็นลายไทย เป็นลายดอกกลอยหกกกลีบใบเทศ มีเส้นกันขอบลายบนและล่าง
การเขียนลายของแม่แบบที่ 14 กระจังเชิงกาบที่องค์ปราสาท ปราสาทพระเทพบิดร
 การเคลือบ กระจังเคลือบพื้นตัวลาย และเส้นกันลายด้วยเคลือบสีเหลือง และระบายเคลือบ
 สีเขียวเป็นสีพื้น

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบดังนี้ ดอกกลอยหกกกลีบใบเทศ เขียนเส้นลายในใบเทศ
 ด้วยสีแดง ระบายไล่ลายใบเทศรูปกลีบบัวด้วยสีแดง เขียนเส้นลายสีขาว วงกลมกลางดอกระบายสีแดงสลับกับ
 สีเหลือง สีฟ้า สีน้ำเงินตามลำดับ เส้นกันลายมีขอบริมสีเหลือง สีฟ้า สีน้ำเงิน สีน้ำตาลแดง สีเหลือง จาก
 ขอบริมเข้ามาตามลำดับ พื้นลายระบายสีเขียวเข้ม

สีที่ใช้ ใช้หลายสีคือ สีเหลือง สีเขียวเข้ม สีแดง สีขาว สีฟ้า สีน้ำเงิน สีน้ำตาลแดง
แม่แบบที่ 15 กระจังบันแถลงที่องค์ปราสาท ปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 185 ภาพลายเส้นกระจังบันแถลงที่องค์ปราสาท ปราสาทพระเทพบิดร

รูปแบบของแม่แบบที่ 15 กระจังบันแถลงที่องค์ปราสาท ปราสาทพระเทพบิดร
 แผ่นกระจังเป็นรูปกลีบบัว เป็นกรอบรอบนอก แบ่งกลีบบัวออกเป็น 2 ซีกแล้วนำมา
 ประกบต่อกัน เป็นซุ้มดิน ๆ ข้างในกรุด้วยกระจังเคลือบสีเหลืองมจตุรัสเล็ก ๆ สีน้ำตาลอ่อน

ลวดลายของแม่แบบที่ 15 กระเบื้องบันแถลงที่องค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร

ลวดลายเป็นลายไทย เป็นลายกลีบบัว รอบกลีบบัวเป็นลายแข่งสิงห์ ขอบกลีบบัวเขียน
แถบเส้นสลับลี ขอบกลีบบัวชั้นในทำขอบนูนกลม ปลายยอดเป็นลายในโครงสร้างสามเหลี่ยม

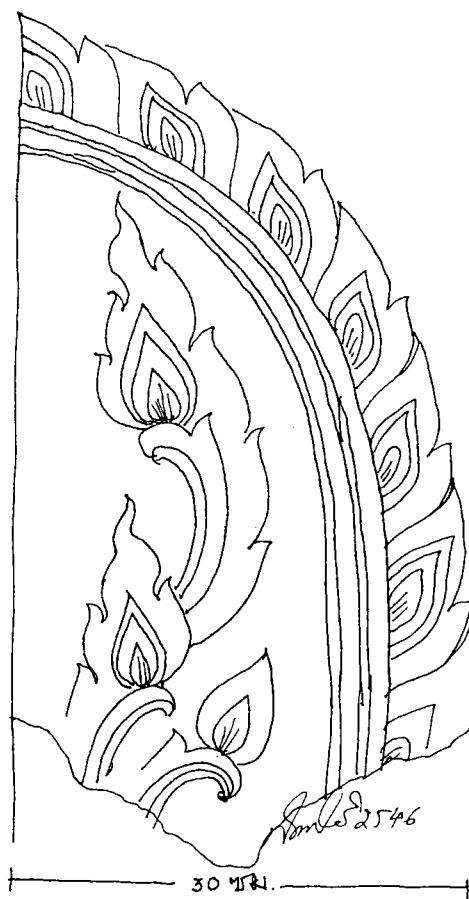
การเขียนลายของแม่แบบที่ 15 กระเบื้องบันแถลงที่องค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิดร

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบลายแข่งสิงห์รอบกลีบบัวด้วยเคลือบสีเหลือง แล้วระบายสีลวดลาย
และพื้นลายด้วยสีบนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียงดังนี้ กลีบบัวเขียนแถบเส้นสลับลีด้วยสีฟ้า สีน้ำเงิน สี
แดง สีขาว เข้ามาตามลำดับ ลายแข่งสิงห์รอบกลีบบัว มีสีตัวลายสีเหลือง เขียนลายใบเทศเป็นลายเส้นสีแดง
ไล่ลายระบายสีแดง สลับกับสีน้ำเงิน เขียนเส้นลายสีขาว ขอบบัวนูนกลมระบายสีเหลือง ปลายยอดระบายสีแดง
เว้นขอบเหลือง พื้นกลีบบัวระบายสีเขียวเข้มพื้นในซุ้มบันแถลงกรุด้วยกระเบื้องเคลือบสีเหลี่ยมจตุรัสเล็ก ๆ
สีน้ำตาลอ่อน

สีที่ใช้ ใช้หลายสีคือ สีเหลือง สีเขียวเข้ม สีแดง สีน้ำเงิน สีขาว

แม่แบบที่ 16 กระเบื้องกลีบขุนุนหน้าองค์ปรางค์แผ่นข้าง ปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 186 ภาพลายเส้นกระเบื้องกลีบขุนุนหน้าองค์ปรางค์แผ่นข้าง ปราสาทพระเทพบิดร

**รูปแบบของแม่แบบที่ 16 กระเบื้องกลีบขนุนหน้าองค์ปรางค์แผ่นข้าง ปราสาทพระเทพ-
บิตร**

กระเบื้องทำเป็นแผ่นรูปกลีบบัวครึ่งซีก พื้นกระเบื้องเป็นพื้นอัดลายขนุน

**ลวดลายของแม่แบบที่ 16 กระเบื้องกลีบขนุนหน้าองค์ปรางค์แผ่นข้าง ปราสาทพระ-
เทพบิตร**

ลวดลายเป็นลายไทย เป็นลายกลีบบัวครึ่งซีก ขอบกลีบบัวเป็นลายแข้งสิงห์ ในกลีบบัวมีลาย
กนกสามตัวเปลว

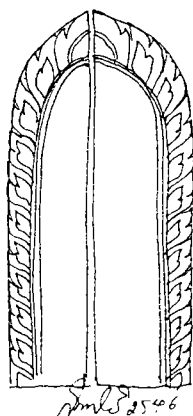
**การเขียนลายของแม่แบบที่ 16 กระเบื้องกลีบขนุนหน้าองค์ปรางค์แผ่นข้าง ปราสาท
พระเทพบิตร**

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบตัวลายแข้งสิงห์รอบกลีบบัว และลายกนกสามตัวเปลวด้วยเคลือบ
สีเหลือง แล้วระบายสีลวดลายด้วยสีบนเคลือบ และเคลือบพื้นด้วยเคลือบสีเขียวเข้ม

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้นดังนี้ กลีบบัวเขียนแถบเส้นสลับสี มีสีฟ้า
สีน้ำเงิน สีแดง สีขาว เข้ามาตามลำดับ ลายแข้งสิงห์รอบกลีบบัว มีสีตัวลายสีเหลือง เขียนลายใบเทศเป็น
ลายเส้นสีแดง ไล่ลายระบายสีแดงสลับกับสีน้ำเงิน เขียนเส้นลายสีขาว ลายกนกสามตัวเขียนเส้นไล่ลายสี
แดง เส้นใบสีขาว ท้องลายกนกระบายสีฟ้าคู่กับสีน้ำเงิน พื้นในกลีบบัวระบายสีเขียวเข้ม

สีที่ใช้ ใช้หลายสีคือ สีเหลือง สีแดง สีน้ำเงิน สีเขียวเข้ม สีขาว สีฟ้า

แม่แบบที่ 17 กระเบื้องกลีบขนุนย่อมุมองค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิตร

ภาพประกอบ 187 ภาพลายเส้นกระเบื้องกลีบขนุนย่อมุมองค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิตร

รูปแบบของแม่แบบที่ 17 กระเบื้องกลีบขนุนย่อมุมองค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิตร
แผ่นกระเบื้องเป็นกระเบื้อง รูปกลีบบัวทรงยาว พื้นกระเบื้องเป็นพื้นอัดลายขนุน

ลวดลายของแม่แบบที่ 17 กระเบื้องกลีบขนุนย่อมุมองค์ปรางค์ ปราสาทพระเทพบิตร
ลวดลายเป็นลายไทย เป็นลายกลีบบัว รอบกลีบบัวมีลายแข้งสิงห์

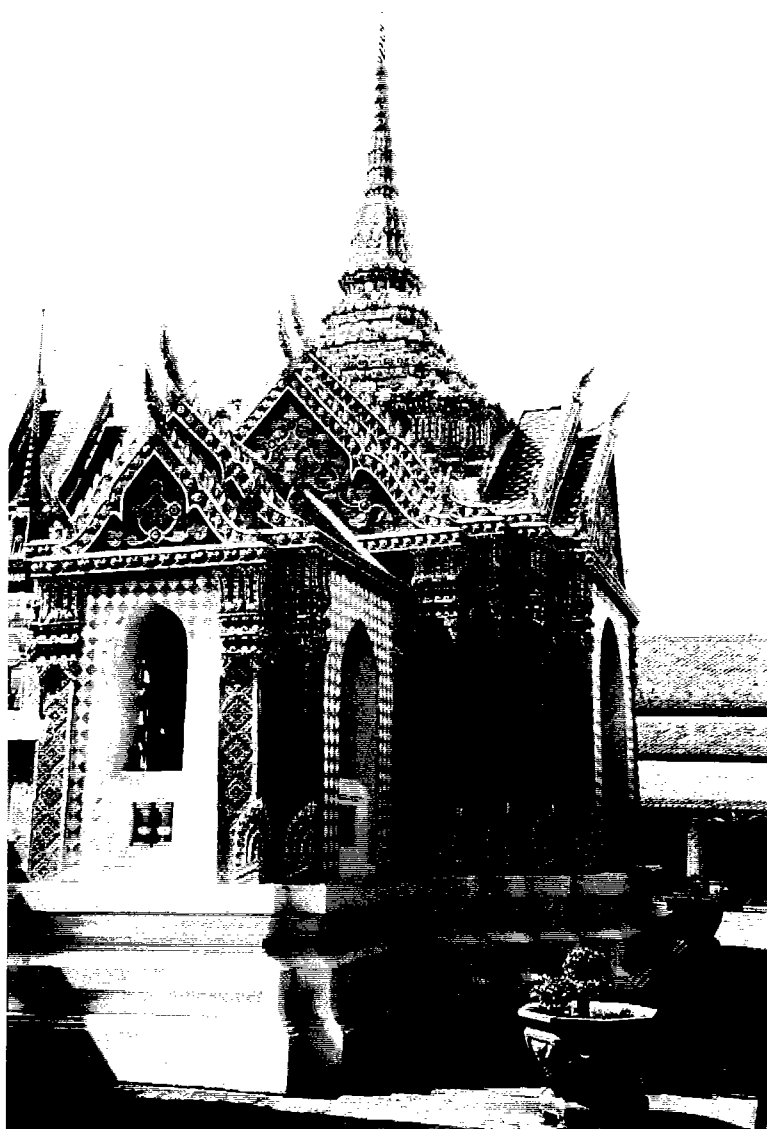
**การเขียนลายของแม่แบบที่ 17 กระเบื้องกลีบขนุนย่อมุมองค์ปรางค์ ปราสาท
พระเทพบิตร**

การเคลือบ กระเบื้องระบายเคลือบสีเหลืองที่ลายแข้งสิงห์เป็นสีตัวลาย และระบายพื้นในกลีบ
บัวด้วยสีเขียวเข้ม

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบ ดังนี้ กลีบบัวเขียนแถบเส้นสลับสี มีสีฟ้า สีน้ำเงิน สีแดง สีขาว เข้ามาตามลำดับ ลายแข่งสิงห์รอบกลีบบัว มีสีตัวลายสีเหลือง เขียนลายใบเทศเป็นลายเส้นสีแดง ไล่ลายระบายสีแดง สลับกับสีน้ำเงิน เขียนเส้นลายสีขาว พื้นในกลีบบัวระบายสีเขียวเข้ม สีที่ใช้ ใช้หลายสี คือ สีเหลือง สีเขียวเข้ม สีแดง สีฟ้า สีน้ำเงิน สีขาว

6. ชุ่มประตูลานไฟที

ชุ่มประตูลานไฟที ที่ตกแต่งด้วยกระเบื้องเคลือบอยู่ทางทิศตะวันตกของฐานไฟที สร้างพร้อมกับการสร้างฐานไฟทีในสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นชุ่มจตุรมุข มีมุขยื่นด้านทิศเหนือและทิศใต้ กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งชุ่มประตูลานไฟที ที่เป็นดอกพุดตาน ใบไม้ เถาไม้ เป็นกระเบื้องสั่งจากเมืองจีนทำด้วยบั้งเคย รัชกาลที่ 4 ทรงสั่งมาประดับสถาปัตยกรรม (ฤดีรัตน์ กายราศ. 2540 : 233) เป็นอิทธิพลจีนที่ประดิษฐ์อย่างลายไทย ใบไม้เป็นอิทธิพลตะวันตก คือ ใบอะแคนทัส

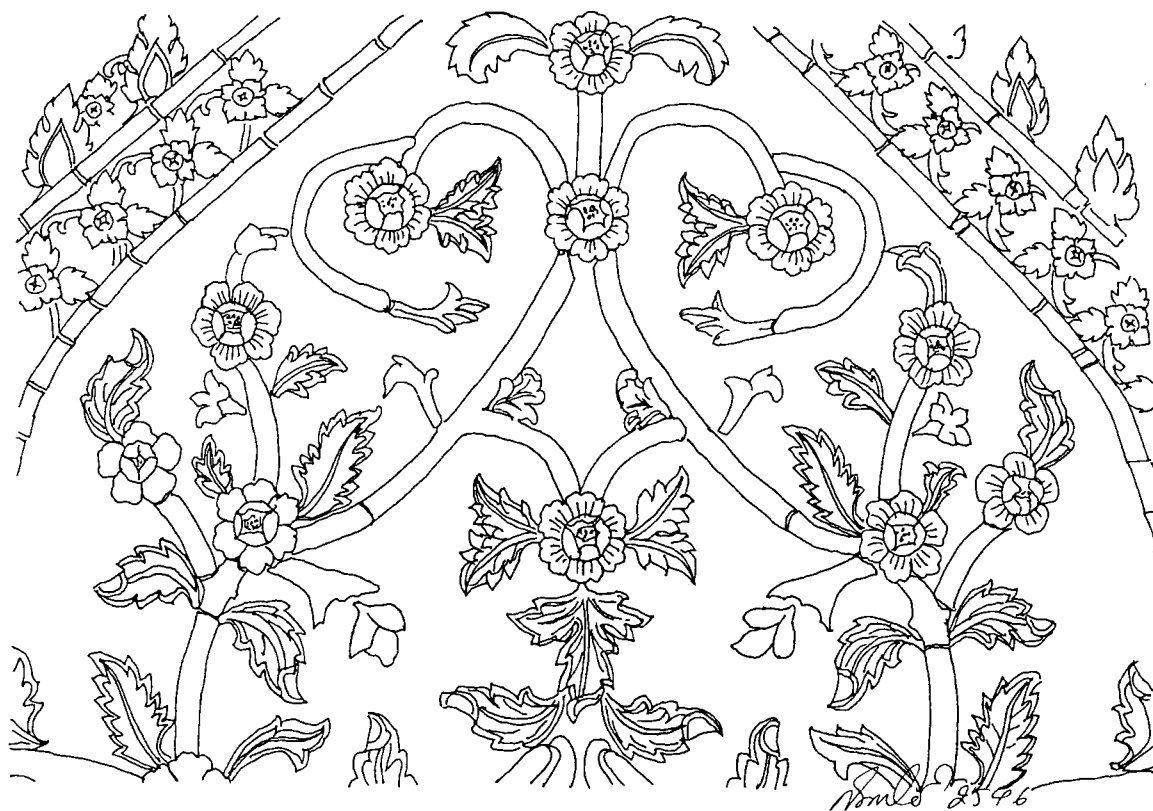

ภาพประกอบ 188 ชุ่มประตูลานไฟที

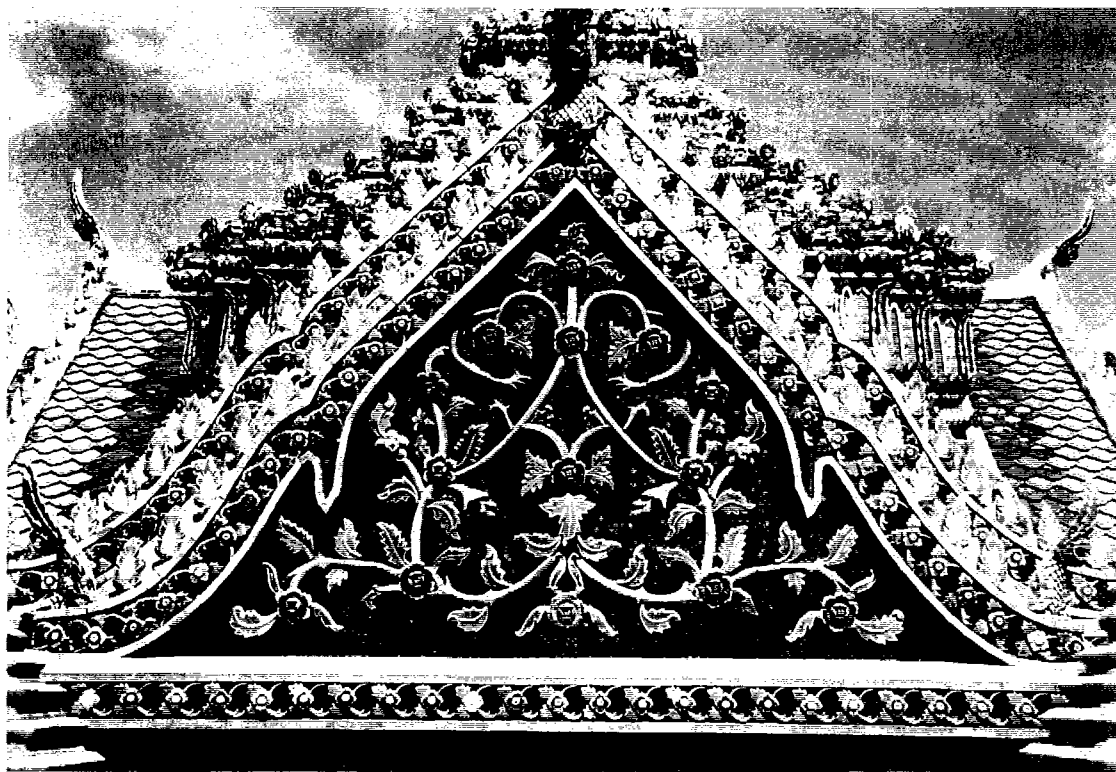
6.1 กระเบื้องหน้าบ้านชุมประตูลานไผ่

หน้าบ้าน ชุมประตูลานไผ่ มีหน้าบ้านที่ตกแต่งกระเบื้องเคลือบเขียนสีด้านต่าง ๆ ดังนี้
แม่แบบที่ 1 กระเบื้องหน้าบ้านจตุรมุขด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกของชุมประตูลาน

ไผ่

ภาพประกอบ 189 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 1 กระเบื้องหน้าบ้านจตุรมุขด้านทิศตะวันออกของชุมประตูลานไผ่

ภาพประกอบ 190 แม่แบบที่ 1 กระเบื้องหน้าบ้านจตุรมุขด้านทิศตะวันออกของซุ้มประตูฐานไพที

รูปแบบของแม่แบบที่ 1 กระเบื้องหน้าบ้านจตุรมุขด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตก
ซุ้มประตูฐานไพที

กระเบื้องทำเป็นแผ่นรูปดอกไม้ ใบไม้ เถาไม้ มีรูปแบบจากรูปทรงธรรมชาติ พื้นกระเบื้องมีรูปแบบอัดลายหุ่น โดยทำรูปดอกไม้ ใบไม้ เถาไม้ แต่ละส่วน แล้วนำมาประกอบเป็นลวดลายที่ต้องการ

ลวดลายของแม่แบบที่ 1 กระเบื้องหน้าบ้านจตุรมุขด้านตะวันออกและทิศตะวันตก
ซุ้มประตูฐานไพที

ลวดลายเป็นลายเลียนแบบธรรมชาติ คือ ลายเครือเถา ประกอบด้วย ดอกพุดตาน ใบ กิ่ง ก้าน นำมาประกอบเป็นลายเครือเถาแบบสมมาตร พื้นลายกรุด้วยกระຈສီเหลืองทอง ตัวลายยกนูนขึ้นจากพื้น ดอกพุดตานเป็นดอกหน้าอัด มีกลีบบานหกลีบเป็นวงกลม ขอบกลีบหยัก มีกลีบนูนสี่กลีบหุ้มเกสรอยู่กลาง ดอก ใบมีขอบหยัก มีหลายขนาด หลายแบบเช่น ใบเดี่ยวด้านหน้า ใบเดี่ยวปลายใบพลิกพลั่ว ใบสามแฉก ใบสองแฉก ใบด้านข้าง ใบปลายยอด ก้านหรือเถาเป็นเส้นนูนครึ่งวงกลม ทำข้อของก้านและก้านที่แตกกิ่งเล็ก ๆ ลวดลายของกระเบื้องหน้าบ้านจตุรมุขด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกมีลวดลายเหมือนกัน

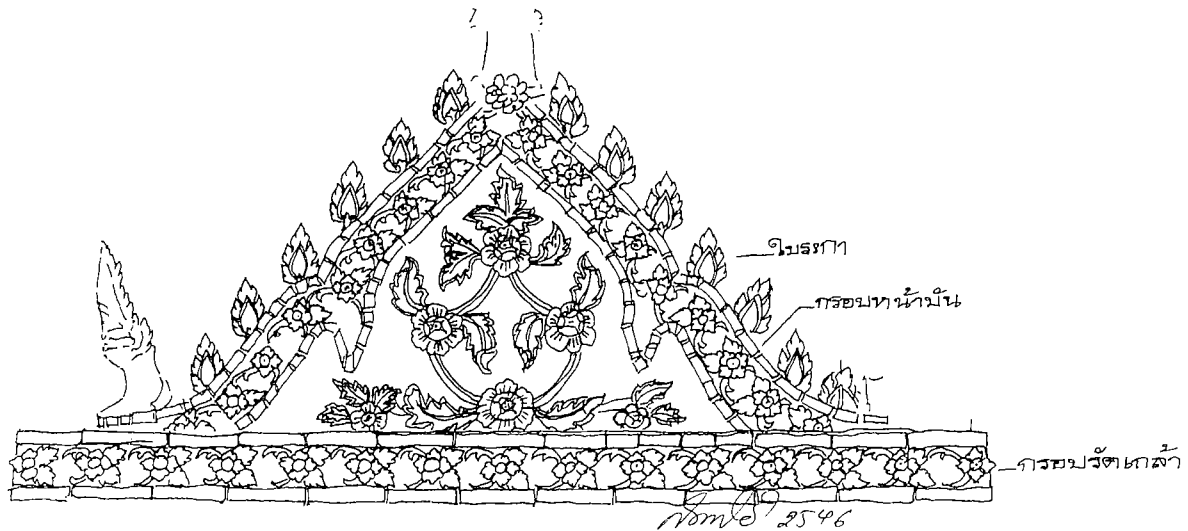
การเขียนลายของแม่แบบที่ 1 กระเบื้องหน้าบ้านจตุรมุขด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตก
ซุ้มประตูฐานไพที

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบสีพื้นด้วยสีเหลือง แล้วระบายสีบนเคลือบ

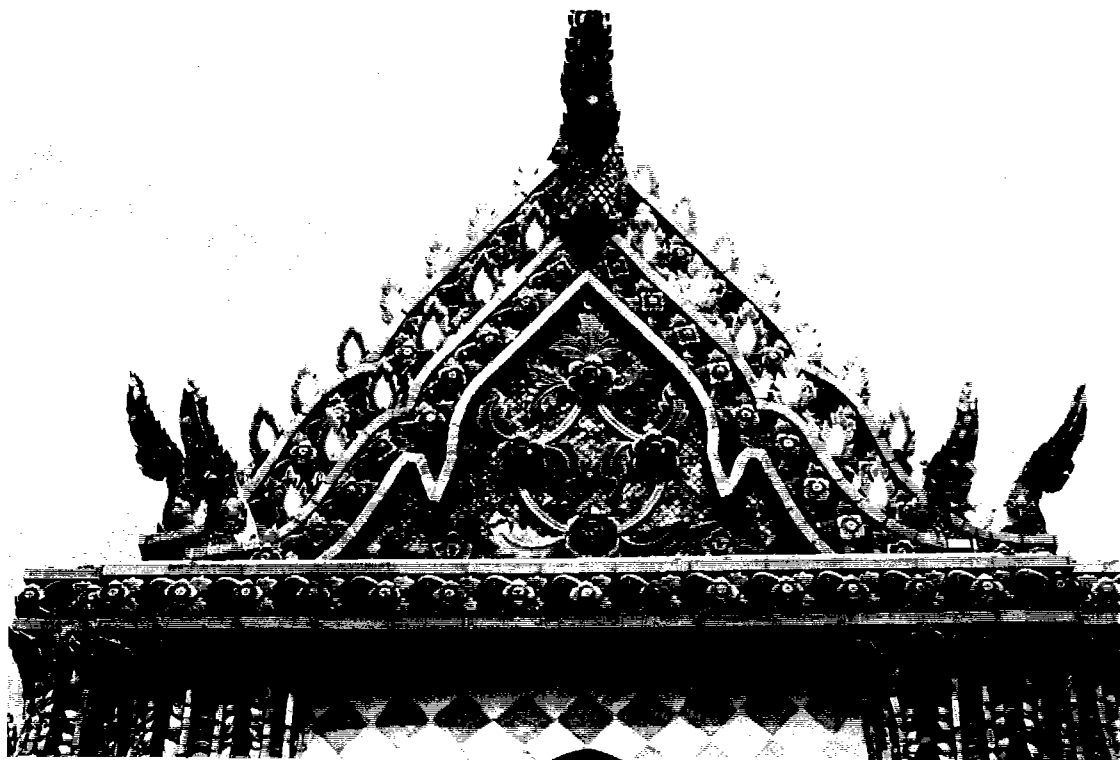
การระบายสีใช้วิธีการระบายสีเรียบ การระบายสีอ่อนแก่ดังนี้ ดอกพุดตานระบายสีกลีบดอก แต่ละดอกสีต่าง ๆ กัน ได้แก่ สีม่วง สีม่วงเข้ม สีนํ้าเงิน สีเหลือง โดยใช้สีขาวเคลือบสีให้อ่อนแก่ กลมกลืน

เกสรสีเหลือง ใบระบายเรียบสีเขียว เว้นขอบใบและเส้นกลางใบสีเหลือง ทำให้ดูเหมือนตัดเส้น ก้านระบายเรียบสีฟ้า

สีที่ใช้ ใช้หลายสีคือ สีม่วง สีม่วงเข้ม สีน้ำเงิน สีเหลือง สีขาว สีเขียว สีฟ้า
แม่แบบที่ 2 กระเบื้องหน้าบ้านมูขยาด้านทิศเหนือและทิศใต้ของซุ้มประตูฐานไพที

ภาพประกอบ 191 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 2 กระเบื้องหน้าบ้านมูขยาด้านทิศใต้ของซุ้มประตูฐานไพที

ภาพประกอบ 192 แม่แบบที่ 2 กระเบื้องหน้าบ้านมูขยาด้านทิศใต้ของซุ้มประตูฐานไพที

รูปแบบของแม่แบบที่ 2 กระเบื้องหน้าบ้านมุขยาวด้านทิศเหนือและทิศใต้ ชุมประตูลาน
ไฟที

กระเบื้องทำเป็นแผ่นรูปดอกไม้ ใบไม้ เถาไม้ พื้นกระเบื้องเป็นแบบอัดลายนูน โดยทำรูป
ดอกไม้ ใบไม้ เถาไม้ แต่ละส่วนแล้วนำมาประกอบเป็นลวดลายที่ต้องการ

ลวดลายของแม่แบบที่ 2 กระเบื้องหน้าบ้านมุขยาวด้านทิศเหนือและทิศใต้ ชุมประตูลาน
ไฟที

ลวดลายเป็นลายเลียนแบบธรรมชาติ คือ ลายเครือเถา ประกอบด้วย ดอกพุดตาน หน้าอัดใบ
มีขอบหยักปลายใบพลิ้วพลิ้ว ก้านเป็นเถาโค้งโยงต่อดอกและใบ แบบสมมาตร พื้นลายกรวดด้วยกระจกสีเหลือง-
ทอง ตัวลายยกนูนขึ้นมาจากพื้นลวดลายของกระเบื้องหน้าบ้านมุขยาวด้านทิศเหนือและทิศใต้ มีลวดลายเหมือน
กัน

การเขียนลายของแม่แบบที่ 2 กระเบื้องหน้าบ้านมุขยาวด้านทิศเหนือและทิศใต้
ชุมประตูลานไฟที

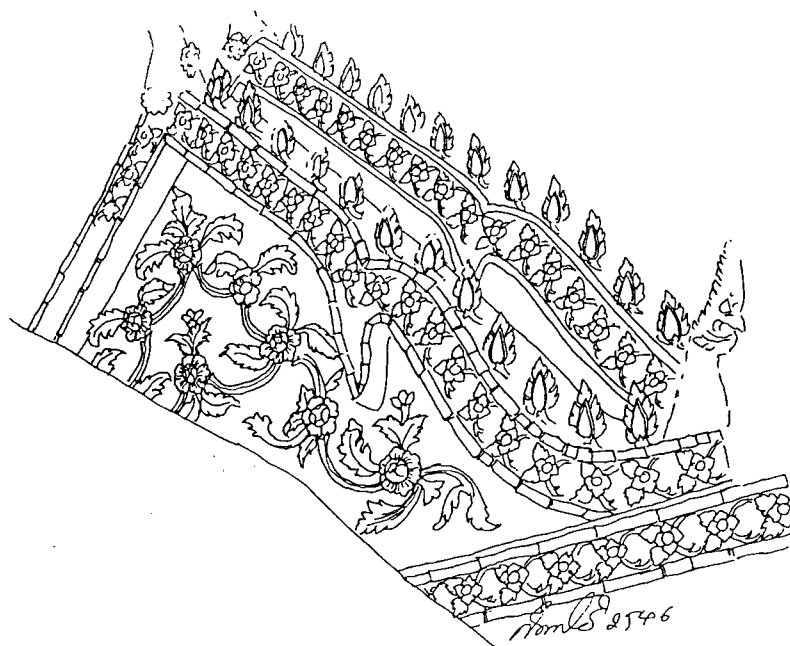
การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นด้วยเคลือบสีเหลือง แล้วระบายสีบนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบ การระบายสีอ่อนแก่ดังนี้ ดอกพุดตานระบายสีอ่อนแก่
แต่ละดอกสีต่างกัน ได้แก่ สีน้ำเงิน สีม่วง สีแดง โดยใช้สีขาว เกลี่ยสีให้น้ำหนักอ่อนแก่ เกลี่ยสีเหลือง ใบ
ระบายเรียบสีเขียวอ่อน และเส้นกลางใบสีเหลืองเหมือนการตัดเส้น ก้านหรือเถาระบายสีฟ้าและสี
เหลือง

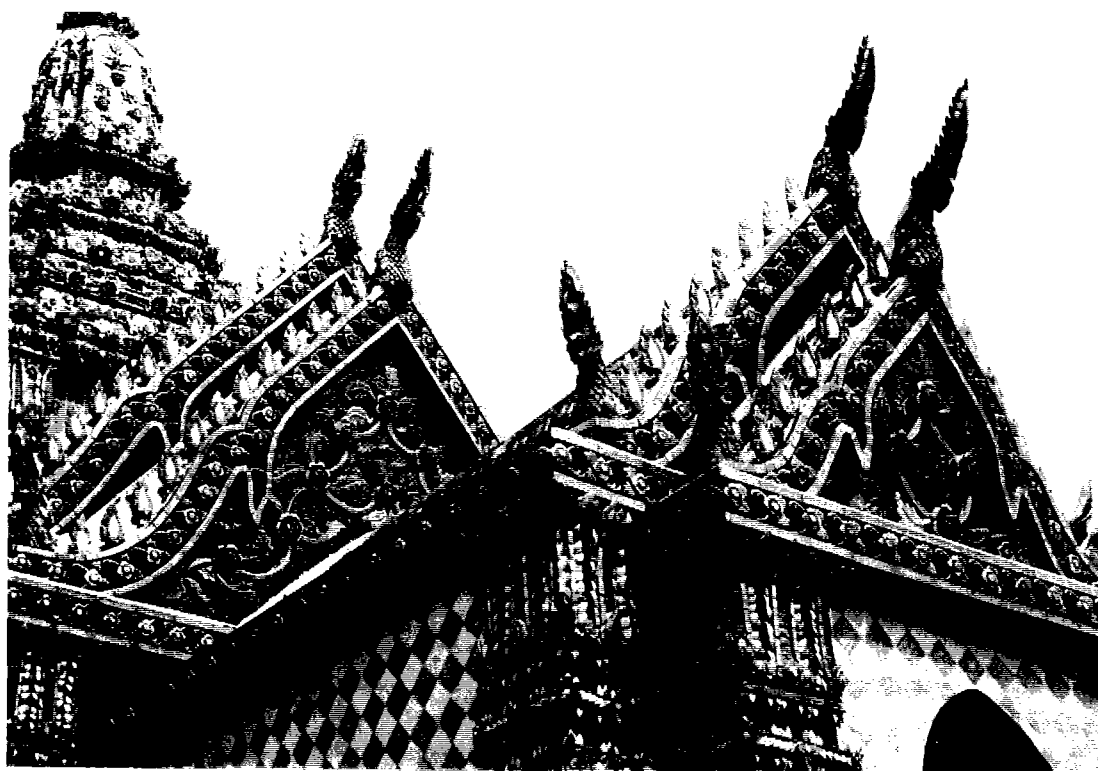
สีที่ใช้ ใช้หลายสี คือ สีเหลือง สีเขียว สีน้ำเงิน สีม่วง สีแดง สีขาว สีฟ้า

แม่แบบที่ 3 กระเบื้องหน้าบ้านจตุรมุขด้านทิศเหนือและทิศใต้ของชุมประตูลานไฟที

หน้าบ้านจตุรมุขด้านทิศเหนือและทิศใต้ เป็นหน้าบ้านที่มีมุขยาวยื่นออกมาจากหน้าบ้านจตุรมุข พื้นที่
ของหน้าบ้านจึงถูกหลังคาปิดทับส่วนส่วนล่าง พื้นที่ที่เหลือตกแต่งด้วยกระเบื้องเคลือบเขียนสี

ภาพประกอบ 193 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 3 กระเบื้องหน้าบ้านจตุรมุขด้านทิศใต้ของชุมประตูลานไฟที

ภาพประกอบ 194 แม่แบบที่ 3 กระเบื้องหน้าบันจตุรมุขด้านทิศใต้ของซุ้มประตูฐานไพที

รูปแบบของแม่แบบที่ 3 กระเบื้องหน้าบันจตุรมุขด้านทิศเหนือและทิศใต้ ซุ้มประตูฐานไพที

แผ่นกระเบื้อง ทำเป็นแผ่นรูปดอกไม้ ใบไม้ เถาไม้ พื้นกระเบื้องมีรูปแบบอัดลายหุ่นรูปดอกไม้ ใบไม้ เถาไม้

ลวดลายของแม่แบบที่ 3 กระเบื้องหน้าบันจตุรมุขด้านทิศเหนือและทิศใต้ ซุ้มประตูฐานไพที

ลวดลายเป็นลายเลียนแบบธรรมชาติ คือ ลายเครือเถา ประกอบด้วย ดอกพุดตาน ใบ ก้าน นำมาจัดลายแบบสมมาตร พื้นลายหรือพื้นหน้าบันกรุด้วยกระเบื้องสีเหลืองทอง ตัวลายยกนูนขึ้นจากพื้น

ดอกพุดตานเป็นดอกหน้าอัด มีกลีบบานหกลีบเป็นวงกลม ขอบกลีบหยัก กลางดอกมีกลีบ นูนสี่กลีบ หุ้มเกสรสีเหลือง ใบมีขอบหยัก ปลายใบพลิกพลิ้ว มีหลายขนาด หลายแบบ บางแบบทำใบด้าน หน้า ใบสามแฉก ใบสองแฉก ใบด้านข้าง มีดอกด้านข้าง และเมล็ดดอก ก้านเป็นเส้นโค้งนูนคู่

การประกอบลายใช้ดอกพุดตานหน้าอัด มีใบประกอบกับดอกเป็นหลัก ใช้ก้านดอกหรือ เถาลาย เชื่อมโยงดอกและใบ ลวดลายของกระเบื้องหน้าบันจตุรมุขด้านทิศเหนือและทิศใต้มีลวดลายเหมือนกัน

การเขียนลายของแม่แบบที่ 3 กระเบื้องหน้าบันจตุรมุขด้านทิศเหนือและทิศใต้ ซุ้มประตูฐานไพที

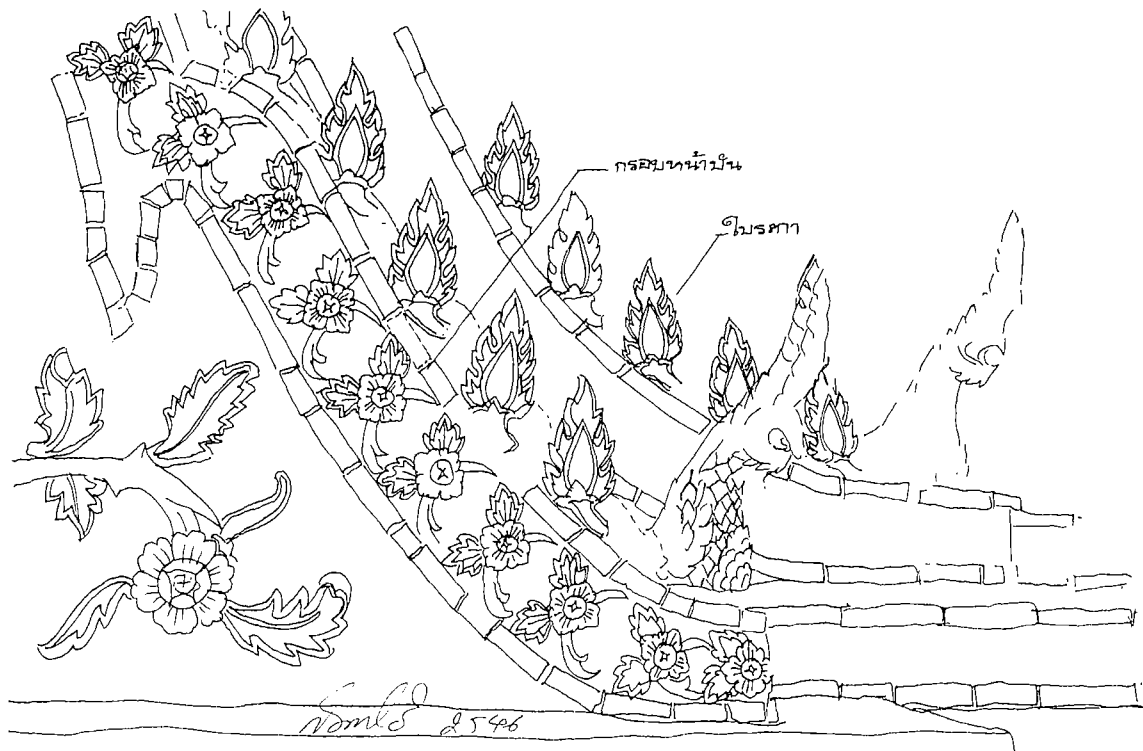
การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวด้วยเคลือบสีเหลือง แล้วระบายสีลายด้วยสีบนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบ และการระบายสีอ่อนแก่ดังนี้ ดอกพุดตานระบายสีอ่อน แก่ แต่ละดอกสีต่างกัน ได้แก่ สีน้ำเงิน สีม่วงเข้ม สีม่วง โดยใช้สีขาว บางดอกใช้สีเหลือง เกือบสีให้อ่อน

แก่ เกสรสีเหลือง ใบระบายเรียบสีเขียว เว้นขอบและเส้นกลางใบสีเหลือง ก้านหรือเกลาวยระบายเรียบสีเหลือง และสีฟ้า

สีที่ใช้ ใช้หลายสี คือ สีเหลือง สีน้ำเงิน สีม่วงเข้ม สีม่วง สีเขียว สีขาว สีฟ้า

6.2 กระเบื้องกอบคูหาหน้าบ้านชุ่มประตูลานไฟที่

ภาพประกอบ 195 ภาพลายเส้นกระเบื้องกอบคูหาหน้าบ้านและใบระกาชุ่มประตูลานไฟที่

ภาพประกอบ 196 กระเบื้องกอบคูหาหน้าบ้านและใบระกาชุ่มประตูลานไฟที่

แม่แบบที่ 1 กระเบื้องกรอบคูลาหน้าบ้านซุ้มประตูฐานไฟทิ

กรอบหน้าบ้าน และกรอบรัดเกล้า มีลักษณะรูปแบบ ลวดลาย และการเขียนลายเหมือนกันดังนี้

รูปแบบของแม่แบบที่ 1 กระเบื้องกรอบคูลาหน้าบ้านซุ้มประตูฐานไฟทิ

กระเบื้องทำเป็นแผ่นรูปประจายามดอกสี่กลีบ มีใบเทศ และก้านดอก เป็นส่วน ๆ นำมาประกอบกัน พื้นกระเบื้องเป็นแบบอัดลายหนู

ลวดลายของแม่แบบที่ 1 กระเบื้องกรอบคูลาหน้าบ้านซุ้มประตูฐานไฟทิ

ลวดลายเป็นลายไทย คือ ลายประจายามใบเทศ ประจายามมีกลีบใบเทศสี่กลีบกลางลายทำเป็นเกสรกลม มีใบไม้เป็นใบเทศ ดอกละ 2 ใบ มีก้านหรือเถาลายประกอบเป็นแม่แบบ กระเบื้องทั้งดอก ใบ ก้านจะเรียงต่อกันเป็นระยะ ตามแนวขอบ มีขอบกันลายเป็นกระเบื้องเคลือบสีเหลือง พื้นลายกรุกระจกสีน้ำเงิน ตัวลายและขอบกันลายยกนูนขึ้นจากพื้น

การเขียนลายของแม่แบบที่ 1 กระเบื้องกรอบคูลาหน้าบ้านซุ้มประตูฐานไฟทิ

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวด้วยเคลือบสีเหลือง แล้วระบายสีลายด้วยสีบนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบ และการระบายสีอ่อนแก่คือ ประจายามสี่กลีบระบายสีอ่อนแก่ด้วยสีแดงใช้สีขาวเกลี่ยให้อ่อนแก่ เกสรระบายสีเหลือง ใบใช้วิธีระบายเรียบสีเขียว เว้นขอบเหลืองเหมือนดัดเส้น ก้านลายระบายเรียบสีฟ้า

สีที่ใช้ ใช้สีแดง สีขาว สีเหลือง สีเขียว สีฟ้า

แม่แบบที่ 2 กระเบื้องใบระกาที่กรอบคูลาหน้าบ้าน ซุ้มประตูฐานไฟทิ

รูปแบบของแม่แบบที่ 2 กระเบื้องใบระกาที่กรอบคูลาหน้าบ้าน ซุ้มประตูฐานไฟทิ

กระเบื้องใบระกา ทำเป็นแผ่นรูปใบไม้แบบใบเทศและก้านใบ พื้นกระเบื้องเป็นแบบอัดลายหนู

ลวดลายของแม่แบบที่ 2 กระเบื้องใบระกาที่กรอบคูลาหน้าบ้านซุ้มประตูฐานไฟทิ

ลวดลายเป็นลายไทย คือ ลายใบเทศ มีก้านลาย ลายใบเทศมีใบหยัก เกาครอบเส้นขอบใส่ลาย ใส่ลายเป็นกลีบบัวทรงนูนยาว ก้านลายทำเป็นกลีบเลี้ยงมีสามแฉก

การเขียนลายของแม่แบบที่ 2 กระเบื้องใบระกาที่กรอบคูลาหน้าบ้านซุ้มประตูฐานไฟทิ

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นด้วยเคลือบสีเหลือง แล้วระบายสีลายด้วยสีบนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบ คือ ระบายสีใบเทศ รอบกลีบบัวด้วยสีเขียวเว้นขอบสีเหลือง เหมือนดัดเส้น กลีบบัวระบายเรียบสีขาวเว้นขอบสีเหลือง ก้านลายระบายเรียบสีฟ้าเว้นขอบสีเหลือง

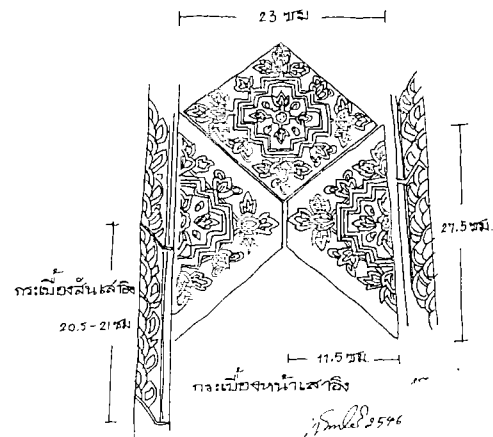
สีที่ใช้ ใช้สีเขียว สีเหลือง สีขาว สีฟ้า สีเขียว

6.3 กระเบื้องเสาอิงซุ้มประตูฐานไฟทิ

เสาอิงซุ้มประตูฐานไฟทิ เป็นเสาย่อมุม กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งเสา มี 2 แห่งคือ ที่หน้าเสา และสันเสา

แม่แบบที่ 1 กระเบื้องหน้าเสาอิง ซุ้มประตูฐานไฟทิ

กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่หน้าเสา มีลักษณะรูปแบบ ลวดลาย และการเขียนลาย เหมือนกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่เสาย่อมุมองค์ปรางค์ปราสาทพระเทพบิดร และที่ผนังย่อมุม หอระฆัง โดยใช้ทั้งแบบกระเบื้องตัดขีดตัวลายประจายาม และแบบมีขอบพื้นลาย

ภาพประกอบ 197 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 1 กระเบื้องหน้าเสื่อ ชุมประตูลานไฟ

ภาพประกอบ 198 กระเบื้องหน้าเสื่อ ชุมประตูลานไฟ

รูปแบบของแม่แบบที่ 1 กระเบื้องหน้าเสาอิงซุ้มประตูฐานไพที

กระเบื้องเป็นแผ่นกระเบื้องรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสวางแนวทแยง มี 2 แบบ แบบหนึ่งขอบกระเบื้องขีดตัวลาย อีกแบบหนึ่งมีพื้นลาย เป็นขอบรอบ มุมตรงข้ามตัดตรงเพื่อประกอบลาย พื้นกระเบื้องเป็นพื้นอัดลายนูน

ลวดลายของแม่แบบที่ 1 กระเบื้องหน้าเสาอิงซุ้มประตูฐานไพที

ลวดลายเป็นลายไทย คือ ลายประจำยามใบเทศประกอบกัน เป็นลายดอกชี่กดอกช่อน กลางลายมีกรอบสี่เหลี่ยมจตุรัสย่อมุมในกรอบมีประจำยามใบเทศ มุมทั้งสี่มีพุ่มใบเทศ

การเขียนลายของแม่แบบที่ 1 กระเบื้องหน้าเสาอิงซุ้มประตูฐานไพที

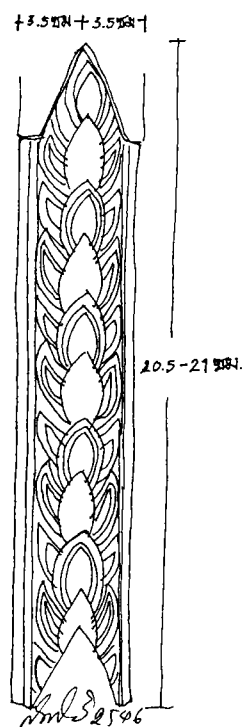
การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวด้วยเคลือบสีเหลือง แล้วระบายสีลายและสีพื้นด้วยสีนํ้าเงิน

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น การแต้มสีด้วยพู่กันคือ ใบเทศระบายสีเรียบด้วยสีต่าง ๆ ได้แก่ สีแดง สีม่วงเข้ม สีเขียว เว้นขอบสีเหลือง เขียนเส้นลายใบสีชาว ใบเทศสีเขียวแต้มไล่ลายสีดำ แล้วเขียนเส้นลายใบสีชาว กรอบสี่เหลี่ยมย่อมุมระบายสีฟ้าในร่องลาย พื้นลายในกรอบระบายสีม่วงเข้ม พื้นลายรอบนอกกระเบื้องสีเขียว

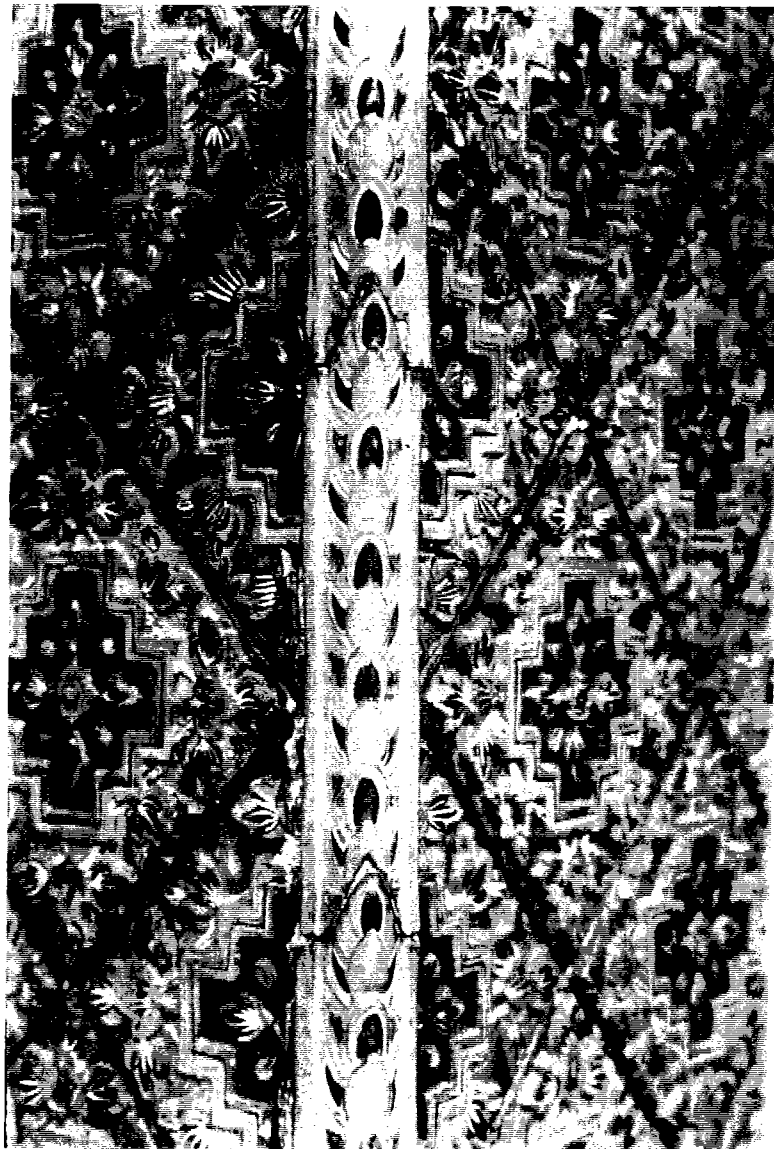
สีที่ใช้ ใช้หลายสีคือ สีแดง สีเขียว สีม่วงเข้ม สีฟ้า สีดำ สีชาว สีเหลือง

แม่แบบที่ 2 กระเบื้องสันเสาอิงซุ้มประตูฐานไพที

สันเสาอิงซุ้มประตูฐานไพทีมีลักษณะรูปแบบ ลวดลาย และการเขียนลายเหมือนสันเสาช่องกำแพงแก้ว และสันเสาย่อมุมมองค์ปรางค์ปราสาทพระเทพบิดร

ภาพประกอบ 199 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 2 กระเบื้องสันเสาอิงซุ้มประตูฐานไพที

ภาพประกอบ 200 แม่แบบที่ 2 กระเบื้องสันเสาดึง ชุ่มประตูลานไฟที่

รูปแบบของแม่แบบที่ 2 กระเบื้องสันเสาดึง ชุ่มประตูลานไฟที่

กระเบื้องเป็นแผ่นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าแผ่นกระเบื้องงอเป็นมุมเข้ากับสันมุมของเสาพื้นกระเบื้องเป็นพื้นอัดลายนูน

ลวดลายของแม่แบบที่ 2 กระเบื้องสันเสาดึงชุ่มประตูลานไฟที่

ลวดลายเป็นลายไทย คือ ลายรักร้อย เป็นลายกระจิงไบเทศเรียงซ้อนต่อเนื่องเป็นแนวตั้งมีขอบกั้นลายสองข้าง

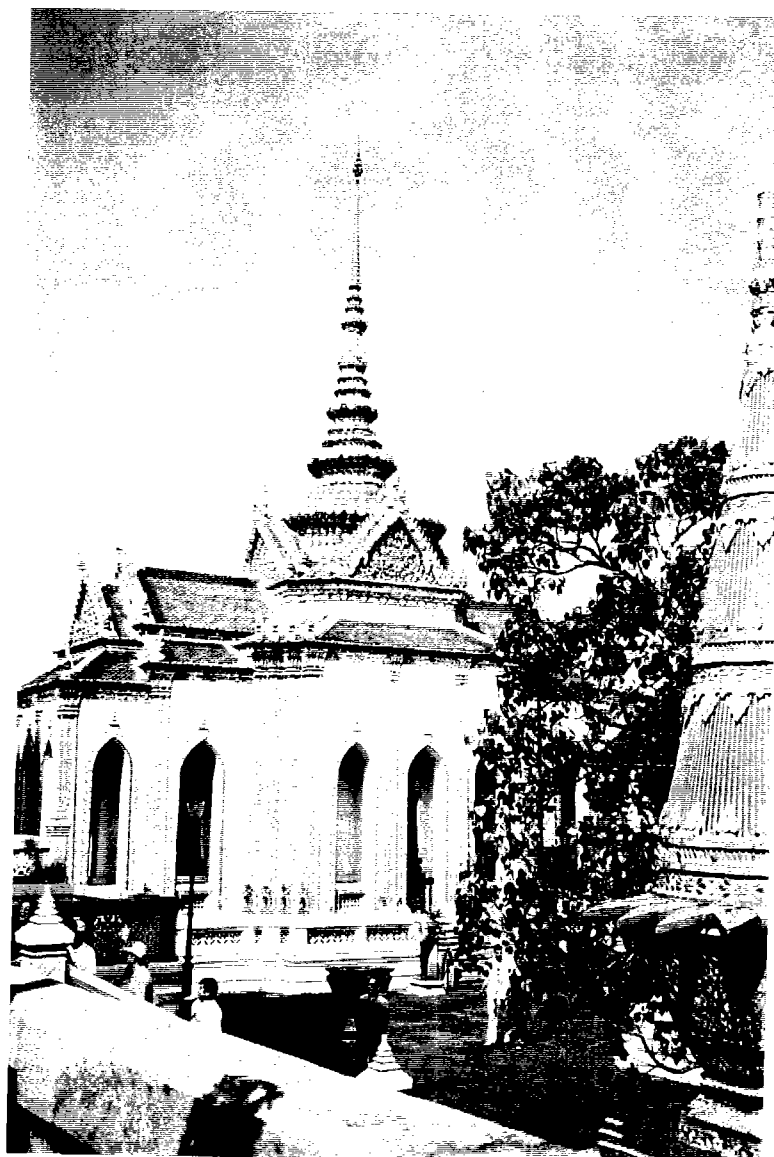
การเขียนลายของแม่แบบที่ 2 กระเบื้องสันเสาดึงชุ่มประตูลานไฟที่

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวด้วยเคลือบสีเหลือง แล้วระบายสีลายด้วยสีบนเคลือบ

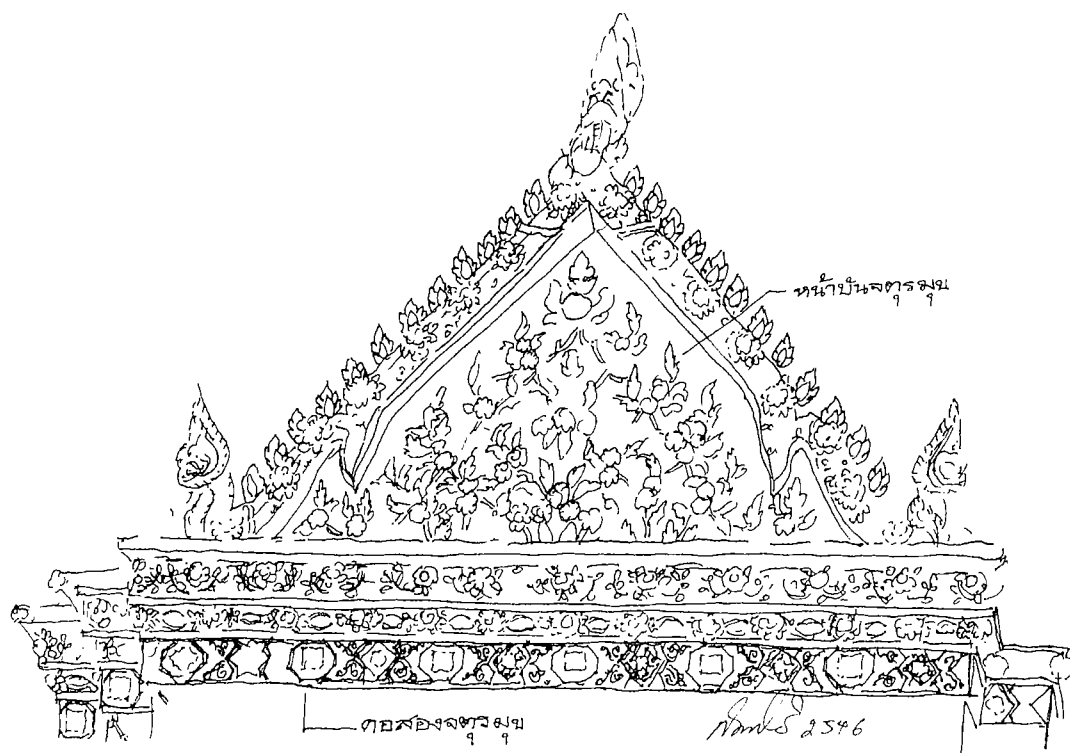
การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้นคือ ระบายสีกายด้วยสีน้ำเงินตัดเส้นสีขาว
 สลับสีแดงตัดเส้นสีขาว ระบายสีพื้นด้วยสีเขียว
 สีที่ใช้ ใช้สีเหลือง สีแดง สีน้ำเงิน สีเขียว สีขาว

7. วิหารยอด

กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งวิหารยอด มีอยู่ส่วนต่าง ๆ คือ หน้าบันมุขยาว หน้าบันชอน
 มุขยาว หน้าบันจตุรมุข ใบระกา กอสองจตุรมุข ลักษณะของกระเบื้องเคลือบเขียนสีมีดังนี้

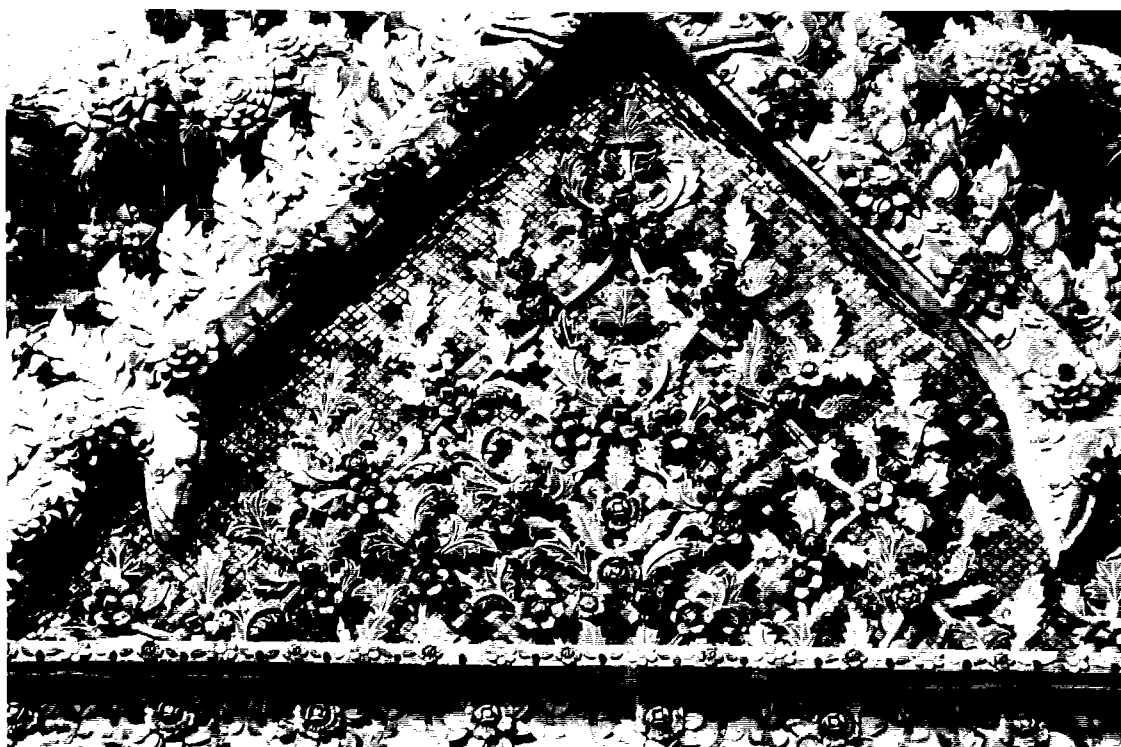

ภาพประกอบ 201 วิหารยอด

ภาพประกอบ 202 ภาพลายเส้นกระเบื้องหน้าบันและคอสองจตุรมุข วิหารยอด

7.1 กระเบื้องหน้าบันจตุรมุข วิหารยอด

ภาพประกอบ 203 กระเบื้องหน้าบันจตุรมุข วิหารยอด

รูปแบบของกระเบื้องหน้าบันจตุรมุข วิหารยอด

กระเบื้องทำเป็นแผ่นรูปดอกไม้นี้ เถาไม้ ใบไม้ พื้นกระเบื้องเป็นแบบอัดลายนูน โดยทำแต่ละส่วนแล้วนำมาประกอบเป็นลวดลาย

ลวดลายของกระเบื้องหน้าบันจตุรมุข วิหารยอด

ลวดลายเป็นลายเลียนแบบธรรมชาติ คือ ลายเครือเถา ประกอบด้วยดอกพุดตานลายหน้าอัด ใบ และเถาวัลย์ ที่ผูกเกี่ยวไขว้กันเป็นตาราง มีดอกพุดตาน และใบตอกแต่งที่จุดตัดของเถาวัลย์ เถาวัลย์มีใบแตกยอด และใบประกอบเถา เหมือนธรรมชาติ การจัดลายเป็นแบบสมมาตร ลักษณะของดอกพุดตาน ใบ และเถาวัลย์ มีลักษณะเดียวกับที่หน้าบันมุขยาว พื้นลายกรูด้วยกระจกลีเหลืองทอง ตัวลายยกนูนขึ้นจากพื้น

ลวดลายที่หน้าบันจตุรมุขแต่ละด้าน มีความแตกต่างกันบ้างเล็กน้อยที่การประกอบดอกและใบในแต่ละกลุ่มที่จุดตัดของเถาวัลย์ และการใช้ดอกพุดตานสีต่างกันในแต่ละแห่ง

การเขียนลายของกระเบื้องหน้าบันจตุรมุข วิหารยอด

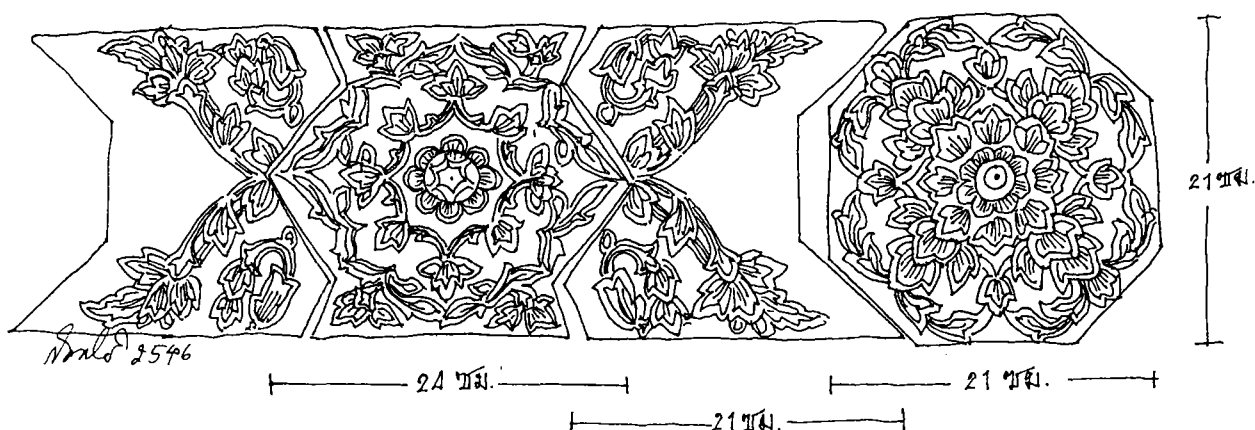
การเคลือบ การระบายสี และสีที่ใช้ มีลักษณะเดียวกับที่หน้าบันมุขยาว คือ การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นด้วยเคลือบสีเหลือง แล้วระบายสีบนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบ และการระบายสีอ่อนแก่คือ ดอกพุดตานระบายสีอ่อนแก่ขอบสีขาว ดอกมีสีต่าง ๆ ได้แก่ สีน้ำเงิน สีแดง สีม่วงเข้ม เกือบให้อ่อนแก่ด้วยสีขาว ใบไม้ระบายเรียบสีเขียว เว้นขอบและเส้นลายใบสีเหลือง เหมือนตัดเส้น เถาวัลย์ระบายเรียบสีฟ้า

สีที่ใช้ ใช้หลายสีคือ สีเหลือง สีน้ำเงิน สีแดง สีม่วงเข้ม สีขาว สีเขียว สีฟ้า

นอกจากนี้ที่กรอบหน้าบัน มีการตกแต่งด้วยกระเบื้องถ้วยตัดกลีบ แล้วประกอบเป็นดอก เรียงเป็นแนวตามกรอบสลัสด่างๆ มีใบระกาเป็นกระเบื้องเคลือบเขียนสีแบบอัดลายนูน มีลักษณะรูปแบบ ลวดลาย และการเขียนลาย เช่นเดียวกับใบระกาที่ซุ้มประตูฐานไพที

7.2 กระเบื้องคอสองจตุรมุข วิหารยอด

ภาพประกอบ 204 ภาพลายเส้นกระเบื้องคอสองจตุรมุข วิหารยอด ด้านทิศเหนือและทิศตะวันออก

ภาพประกอบ 205 ภาพลายเส้นกระเบื้องคอสองจตุรमुख วิหารยอด ด้านทิศใต้ และทิศตะวันตก

กระเบื้องที่คอสองจตุรमुख มีลวดลาย 2 ลาย เป็นลายหน้ากระดานของลายเฟือง ที่คอสองจตุรमुख ด้านทิศเหนือ และทิศตะวันออกเป็นลายแบบหนึ่ง ที่คอสองจตุรमुखด้านทิศตะวันตก และทิศใต้มีอีกลายหนึ่ง ลักษณะของลายมีดังนี้

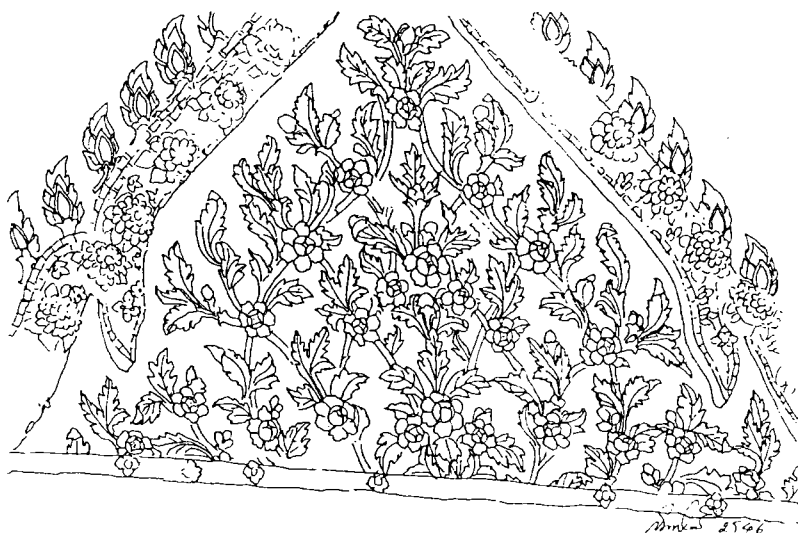
คอสองจตุรमुखด้านทิศเหนือ และทิศตะวันออก มีรูปแบบลวดลาย และการเขียนลายเหมือนกับกระเบื้องเคลือบเขียนสี ที่หน้ากระดานเชิงผนังปราสาทพระเทพบิดร เป็นลายประจำยามลูกฟัก และลายประจำยามกำปูไบเทศ แต่ลายที่คอสองที่เป็นลายประจำยาม ลูกฟักใช้แต่กระเบื้องแปดเหลี่ยม แม่แบบที่เป็นลายประจำยามไม่มีกระเบื้องลายเครือเถาไบเทศ สองข้างของลายประจำยาม และวางแผนกระเบื้องให้ลายประจำยามอยู่ในแนวนอน ดังนั้น ลายที่คอสองนี้จึงเป็นลายประจำยามกำปูไบเทศ คั้นลายด้วยประจำยามไบเทศ

คอสองจตุรमुखด้านทิศใต้ และทิศตะวันตก มีรูปแบบ ลวดลาย และการเขียนลาย เหมือนกับกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่หน้ากระดานขอบฐานบนของฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร

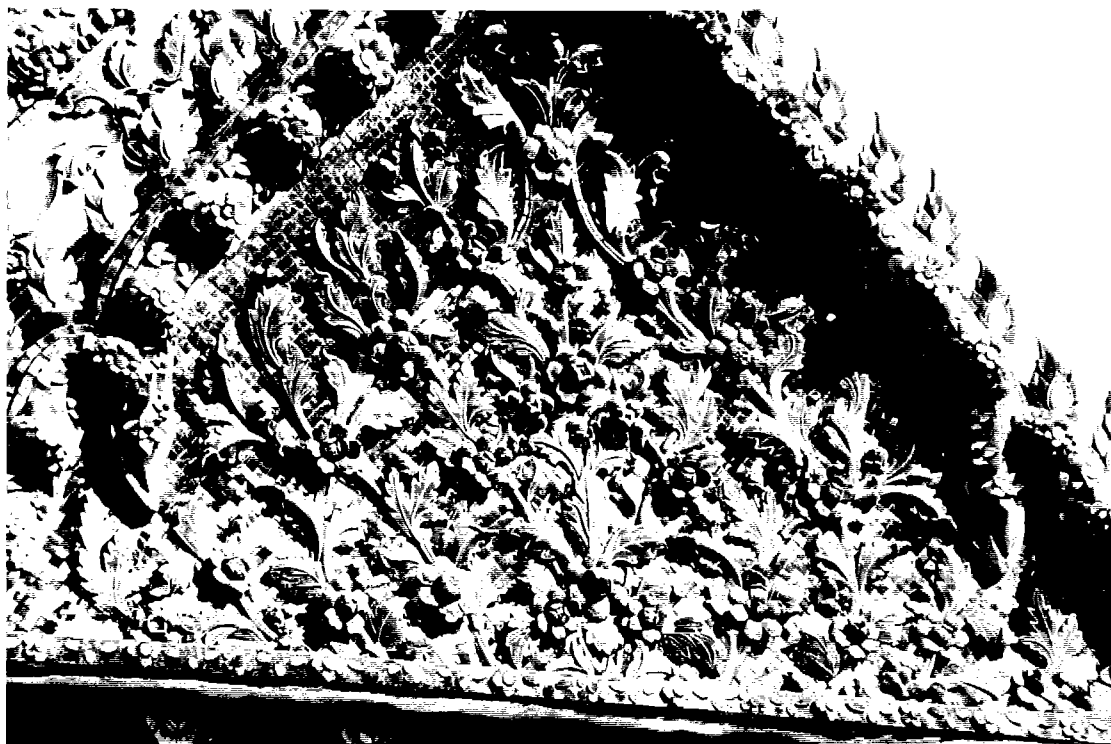
7.3 กระเบื้องหน้าบันมุขยาว วิหารยอด

หน้าบันมุขยาวเป็นหน้าบันชั้นบน จึงมีแม่แบบ 2 แบบคือ

แม่แบบที่ 1 กระเบื้องหน้าบันมุขยาววิหารยอด

ภาพประกอบ 206 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 1 กระเบื้องมุขยาววิหารยอด

ภาพประกอบ 207 แม่แบบที่ 1 กระเบื้องหน้าบ้านมูขย่าววิหารยอด

รูปแบบของแม่แบบที่ 1 กระเบื้องหน้าบ้านมูขย่าว วิหารยอด

กระเบื้องทำเป็นแผ่นรูปดอกไม้ ใบไม้ พื้นกระเบื้องเป็นแบบอัดลายหุ่น

ลวดลายของแม่แบบที่ 1 กระเบื้องหน้าบ้านมูขย่าว วิหารยอด

ลวดลายเป็นลายเลียนแบบธรรมชาติ คือ ลายเครือเถา ประกอบด้วยดอกพุดตาน ลายหน้าอัดใบ และเถาวัลย์ที่ผูกเกี่ยวไขว้กันเป็นตาราง มีดอกพุดตานและใบ ตกแต่งที่จุดตัดของเถาวัลย์ เถาวัลย์มีใบแตกยอด และใบประกอบเถา เหมือนธรรมชาติ การจัดลายจัดแบบสมมาตร

ดอกพุดตานมีลักษณะดอกกลม มีกลีบห้อยหกลีบ กลางดอกมีกลีบหนุนหุ้มเกสรสีเหลือง ใบไม่มีขอบหยักมีหลายขนาด หลายลักษณะคือ ใบด้านหน้ามีสามแฉก ขอบใบหยักลึก ใบด้านหน้าใบเดียว ใบด้านหน้าใบเดียวปลายใบพลิ้ว ใบด้านหน้าสองแฉก ใบด้านเพร่ ขนาดเล็กใหญ่ต่าง ๆ กัน พื้นลายกรูด้วยกระจกสีเหลืองทอง ตัวลายยกนูนขึ้นจากพื้น

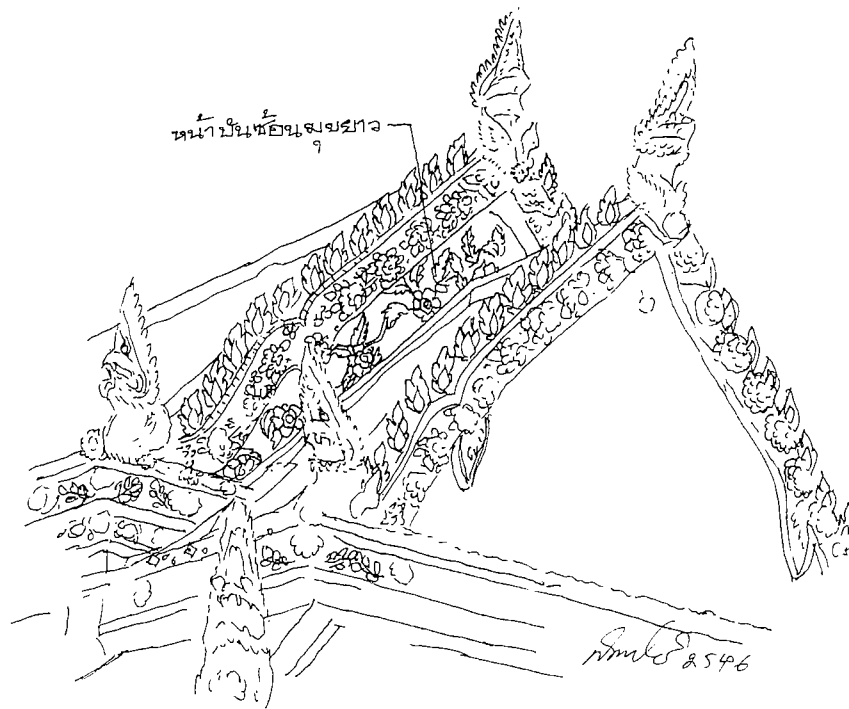
การเขียนลายของแม่แบบที่ 1 กระเบื้องหน้าบ้านมูขย่าว วิหารยอด

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวด้วยเคลือบสีเหลือง แล้วระบายด้วยสีบนเคลือบ

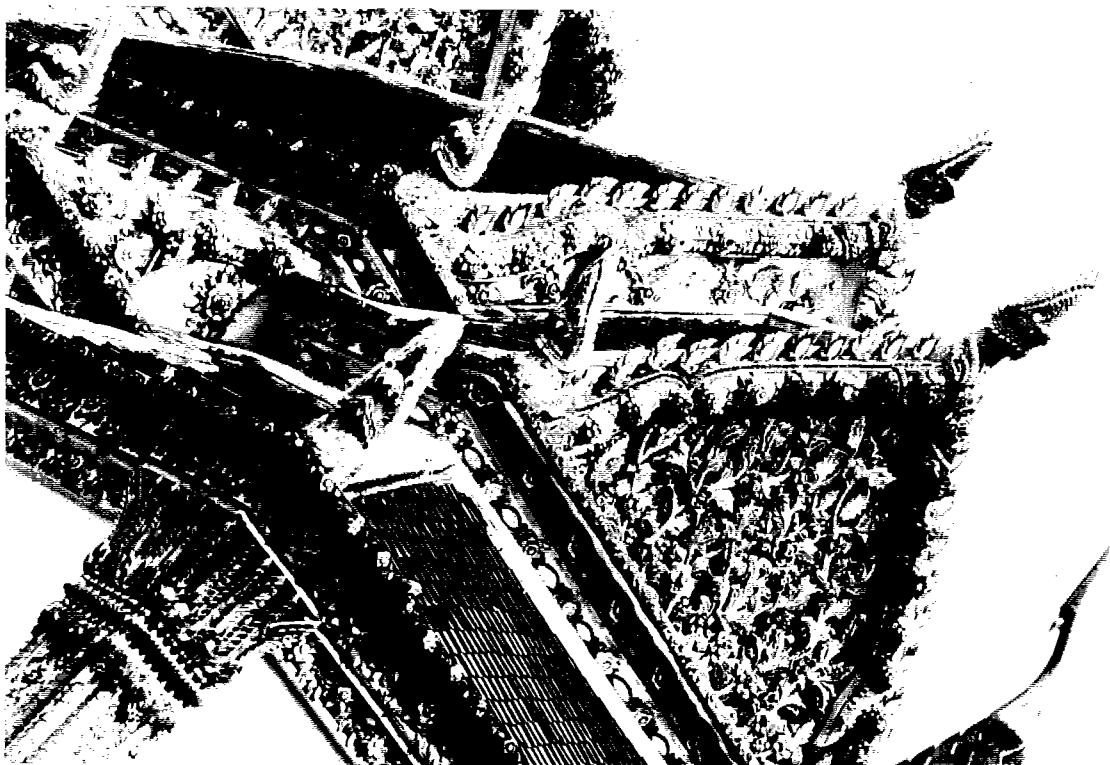
การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบ การระบายสีอ่อนแก่คือ ดอกพุดตานใช้วิธีระบายสีอ่อนแก่ มีขอบขาว แต่ละดอกสีต่าง ๆ ได้แก่ สีนํ้าเงิน สีแดง สีม่วงเข้ม ใช้สีขาว หรือสีเหลือง เคลือบให้มันน้ำหนักร่อนแก่ กลมกลืน โดยปลายกลีบเป็นสีอ่อน โคนกลีบเป็นสีแก่ ใบไม้ระบายสีเรียบด้วยสีเขียว เว้นขอบและเส้นลายใบสีเหลือง เหมือนตัดเส้น เถาวัลย์ระบายเรียบสีฟ้า

สีที่ใช้ ใช้หลายสีคือ สีเหลือง สีนํ้าเงิน สีแดง สีม่วงเข้ม สีเขียว สีขาว สีฟ้า

แม่แบบที่ 2 กระเบื้องหน้าบันชั้นมุกยาว วิหารยอด

ภาพประกอบ 208 ภาพลายเส้นแม่แบบที่ 2 กระเบื้องหน้าบันชั้นมุกยาววิหารยอด

ภาพประกอบ 209 แม่แบบที่ 2 กระเบื้องหน้าบันชั้นมุกยาว วิหารยอด

หน้าบ้านชั้นนุชยาวเหลื่อมอยู่ด้านบน มีพื้นที่หน้าบ้านเหลื่อมอยู่ในส่วนนี้ตกแต่งด้วยกระเบื้องเคลือบเขียนสีดังนี้

รูปแบบของแม่แบบที่ 2 กระเบื้องหน้าบ้านชั้นนุชยาว วิหารยอด

แผ่นกระเบื้องเป็นรูปใบไม้ เถาไม้ ดอกไม้ กระเบื้องเป็นแบบอัดลายนูน เป็นรูปดอกไม้ ใบไม้ เถาไม้ ดอกไม้มีกลีบดอกกรอบนอกเป็นกระเบื้องถ้วย กลีบดอกหุ้มเกสรกลางดอกเป็นกระเบื้องเคลือบเขียนสี

ลวดลายของแม่แบบที่ 2 กระเบื้องหน้าบ้านชั้นนุชยาว วิหารยอด

ลวดลายเป็นลายเลียนแบบธรรมชาติ เป็นลายเครือเถา ประกอบด้วยดอกพุดตาน ใบ และเถาเถา ดอกพุดตานเป็นดอกกลมมีกลีบดอกหุ้มกลีบเป็นกระเบื้องถ้วย กลางดอกมีกลีบหุ้มเกสรเป็นกระเบื้องเคลือบเขียนสี การผูกลายมีดอกพุดตาน และใบประกอบเข้าด้วยกันเป็นระยะ มีเถาเถาโค้งเชื่อมต่อกัน

การเขียนลายของแม่แบบที่ 2 กระเบื้องหน้าบ้านชั้นนุชยาว วิหารยอด

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวด้วยเคลือบสีเหลือง แล้วระบายสีบนเคลือบ

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบและการระบายสีอ่อนแก่ ดังนี้ ดอกพุดตานเป็นกระเบื้องถ้วยเคลือบสีฟ้า กลางดอกเป็นกลีบดอกหุ้มเกสร ระบายสีอ่อนแก่ด้วยสีแดงเข้ม ขอบสีเหลือง เกสรดอกสีเหลือง และสีแดงเข้ม ใบระบายสีเขียวอ่อน และลายเส้นใบสีเหลือง เหมือนตัดเส้น เถาเถาระบายเรียบสีฟ้า

สีที่ใช้ ใช้สีเหลือง สีเขียว สีฟ้า สีแดงเข้ม

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

เพื่อศึกษาวิเคราะห์รูปแบบ ลวดลาย และการเขียนลายกระเบื้องเคลือบเขียนสี ที่ตกแต่งภายนอกสถาปัตยกรรมวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

กลุ่มตัวอย่างคือ แม่แบบกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งภายนอกสถาปัตยกรรม วัดพระศรีรัตนศาสดารามทั้งหมดจำนวน 94 แม่แบบคือ

1. พระอุโบสถ มีแม่แบบกระเบื้องเคลือบเขียนสี จำนวน 20 แม่แบบ ดังนี้
 - 1.1 ฐานปัทม์พระอุโบสถ จำนวนแม่แบบ 12 แบบ
 - 1.2 ลูกตั้งบันไดทางเข้าออกพระอุโบสถ จำนวนแม่แบบ 1 แบบ
 - 1.3 ฐานเสาเฉลียงพระอุโบสถ จำนวนแม่แบบ 4 แบบ
 - 1.4 พนักกระเบื้องพระอุโบสถ จำนวนแม่แบบ 3 แบบ
2. กำแพงแก้วมีแม่แบบกระเบื้องเคลือบเขียนสี จำนวน 10 แม่แบบ ดังนี้
 - 2.1 พนักกำแพงแก้ว จำนวนแม่แบบ 1 แบบ
 - 2.2 บัวคว่ำพนักกำแพงแก้ว จำนวนแม่แบบ 1 แบบ
 - 2.3 หน้ากระดานกำแพงแก้ว จำนวนแม่แบบ 1 แบบ
 - 2.4 บัวหงายพนักกำแพงแก้ว จำนวนแม่แบบ 1 แบบ (แม่แบบเหมือนกับแม่แบบบัวคว่ำ)
 - 2.5 ท้องไม้กำแพงแก้ว จำนวนแม่แบบ 3 แบบ
 - 2.6 บัวคว่ำฐานล่างพนักกำแพงแก้ว จำนวนแม่แบบ 1 แบบ
 - 2.7 หน้ากระดานฐานล่างพนักกำแพงแก้ว จำนวนแม่แบบ 1 แบบ
 - 2.8 เสาช่องกำแพงแก้ว จำนวนแม่แบบ 2 แบบ
3. ชุ่มเสมามีแม่แบบกระเบื้องเคลือบเขียนสี จำนวน 2 แม่แบบ ดังนี้
 - 3.1 บัวคว่ำฐานล่างชุ่มเสมา จำนวนแม่แบบ 1 แบบ
 - 3.2 หน้ากระดานฐานล่างชุ่มเสมา จำนวนแม่แบบ 1 แบบ
4. หอระฆังมีแม่แบบกระเบื้องเคลือบเขียนสี จำนวน 1 แม่แบบ ดังนี้
 - 4.1 ผนึ่งย่อมุม จำนวนแม่แบบ 1 แบบ (แม่แบบเหมือนแม่แบบเสาอิงชุ่มประตูฐานไพที)
5. ปราสาทพระเทพบิดร มีแม่แบบกระเบื้องเคลือบเขียนสี จำนวน 48 แม่แบบ ดังนี้
 - 5.1 ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร จำนวนแม่แบบ 9 แบบ
 - 5.2 ผนึ่งปราสาทพระเทพบิดร จำนวนแม่แบบ 8 แบบ
 - 5.3 เสาอิงปราสาทพระเทพบิดร จำนวนแม่แบบ 1 แบบ
 - 5.4 เสานางจรัสปราสาทพระเทพบิดร จำนวนแม่แบบ 5 แบบ
 - 5.5 พนักกระเบื้องมุขหน้าปราสาทพระเทพบิดร จำนวนแม่แบบ 2 แบบ

- 5.6 หน้าบันจตุรมุขปราสาทพระเทพบิดร จำนวนแม่แบบ 6 แบบ
- 5.7 องค์ปรางค์ปราสาทพระเทพบิดร จำนวนแม่แบบ 17 แบบ
6. ชุ่มประตูฐานไพที มีแม่แบบกระเบื้องเคลือบเขียนสี จำนวน 7 แม่แบบดังนี้
 - 6.1 หน้าบันชุ่มประตูฐานไพที จำนวนแม่แบบ 3 แบบ
 - 6.2 กรอบคูหาหน้าบันชุ่มประตูฐานไพที จำนวนแม่แบบ 2 แบบ
 - 6.3 เสาอิงชุ่มประตูฐานไพที จำนวนแม่แบบ 2 แบบ
7. วิหารยอดมีแม่แบบกระเบื้องเคลือบเขียนสี จำนวน 6 แม่แบบดังนี้
 - 7.1 หน้าบันจตุรมุขวิหารยอด จำนวนแม่แบบ 2 แบบ
 - 7.2 คอสองจตุรมุขวิหารยอด จำนวนแม่แบบ 2 แบบ
 - 7.3 หน้าบันมุขยาวด้านทิศเหนือและทิศใต้วิหารยอด จำนวนแม่แบบ 2 แบบ

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า รูปแบบ ลวดลาย และการเขียนลายของกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งภายนอกสถาปัตยกรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ผู้วิจัยใช้เครื่องมือดังนี้

1. แผนผังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
2. กล้องบันทึกภาพและกล้องส่องทางไกล เพื่อรวบรวมข้อมูล
3. บันทึกรายละเอียด รูปแบบ ลวดลาย และการเขียนลายของกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งภายนอกสถาปัตยกรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
4. เอกสารเกี่ยวกับสถาปัตยกรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
5. เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบ ลวดลาย และการเขียนลายกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งภายนอกสถาปัตยกรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
6. เอกสารเกี่ยวกับ การออกแบบ รูปแบบ ลวดลาย และการตกแต่งเครื่องปั้นดินเผา
7. การสัมภาษณ์

การวิเคราะห์ข้อมูล

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยนี้คือ กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งภายนอกสถาปัตยกรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยใช้กลุ่มตัวอย่าง คือ แม่แบบของกระเบื้องเคลือบเขียนสีทั้งหมด ที่ใช้ตกแต่งส่วนต่าง ๆ ของสถาปัตยกรรม มาเทียบเกณฑ์ที่กำหนดด้วยวิธีการวิเคราะห์แบบพรรณนา โดยมีเกณฑ์การวิเคราะห์ ดังนี้

เกณฑ์ที่ 1 เกณฑ์การวิเคราะห์รูปแบบกระเบื้องเคลือบเขียนสี ซึ่งผู้วิจัยสรุปรูปแบบได้ดังนี้

1. รูปแบบแผ่นกระเบื้อง
 - 1.1 รูปแบบจากรูปทรงธรรมชาติ
 - 1.2 รูปแบบจากรูปทรงเรขาคณิต
 - 1.3 รูปแบบประดิษฐ์
2. รูปแบบพื้นกระเบื้อง
 - 2.1 รูปแบบพื้นเรียบ
 - 2.2 รูปแบบพื้นอัดลายนูน
 - 2.3 รูปแบบอัดลายนูน

ดังนี้

เกณฑ์ที่ 2 เกณฑ์การวิเคราะห์ลวดลายกระเบื้องเคลือบเขียนสี ซึ่งผู้วิจัยสรุปลักษณะลวดลายได้

1. ลายไทย ได้แก่
 - 1.1 ลายบัว
 - 1.2 ลายกระจัง
 - 1.3 ลายประจายาม
 - 1.4 ลายกนกสามตัว
 - 1.5 ลายดอกลอย
 - 1.6 ลายพุ่มข้าวบิณฑ์
 - 1.7 ลายรกร้อย
 - 1.8 ลายก้านขด
 - 1.9 ลายเครือเถา
 - 1.10 ลายกรวยเชิง
 - 1.11 ลายช้างสิงห์
 - 1.12 ลายเท้าสิงห์
 - 1.13 ลายดอกพุดตาน
 - 1.14 ลายก้ามปู
 - 1.15 ลายลูกฟัก
 - 1.16 ลายราชวัติ
2. ลายเลียนแบบธรรมชาติ ได้แก่
 - 2.1 ลายเครือเถา
 - 2.2 ลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ

เกณฑ์ที่ 3 เกณฑ์การวิเคราะห์การเขียนลายกระเบื้องเคลือบเขียนสี ซึ่งผู้วิจัยสรุปวิธีการได้ดังนี้

1. วิธีการใช้สีเคลือบ ได้แก่
 - 1.1 การเคลือบสี
 - 1.2 การระบายสีบนเคลือบ
2. วิธีการระบายสี ได้แก่
 - 2.1 ระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น
 - 2.2 ระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น
 - 2.3 ตัดเส้นแล้วระบายสี
 - 2.4 การแต้มสีด้วยพู่กัน
 - 2.5 การขีดสี หรือขีดสี
3. สีที่ใช้

สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล

1. พระอุโบสถ

พระอุโบสถมีแม่แบบกระเบื้องเคลือบเขียนสี จำนวน 20 แม่แบบคือ

- 1.1 ฐานปัทม์พระอุโบสถ จำนวนแม่แบบ 12 แม่แบบ
- 1.2 ลูกตั้งบันไดทางเข้าออกพระอุโบสถ จำนวนแม่แบบ 1 แบบ
- 1.3 ฐานเสาเจลียงพระอุโบสถ จำนวนแม่แบบ 4 แบบ
- 1.4 พนักกระเบื้องพระอุโบสถ จำนวนแม่แบบ 3 แบบ

กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งพระอุโบสถมีลักษณะดังนี้

รูปแบบ

รูปแบบแผ่นกระเบื้องมีเรขาคณิต ได้แก่ รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า

รูปแบบพื้นกระเบื้อง เป็นแบบพื้นเรียบ

ลวดลาย

ลายไทย ได้แก่ ลายประจำยามเครือเถาใบเทศ ลักษณะลายมีอิทธิพลจีนและตะวันตก ลายประจำยามห่วงโซ่ ลายประจำยามเครือเถาใบเทศหางโต

ลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ ได้แก่ ลายต้นดอกพุดตาน ลายต้นดอกกุหลาบ ลายต้นดอกเบญจมาศ อิงแอบโขดหิน ประกอบด้วยนกนานาชนิด ผีเสื้อ แมลงปอ ไก่ ลักษณะลายเป็นแบบจีนทั้งลวดลายการเขียนลายและสีที่ใช้

การเขียนลาย

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวด้วยเคลือบสีขาว และเคลือบสีเขียวอ่อน

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีดังนี้

ลายไทย ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น การระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น การแต้มสีด้วยพู่กัน

ลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น การระบายสีอ่อนแก่แล้ว

ตัดเส้น การตัดเส้นแล้วระบายสี การแต้มสีด้วยพู่กัน การขีดสีหรือขีดสี

สีที่ใช้ ใช้หลายสี โดยแยกการใช้ได้ดังนี้

สีเคลือบพื้น ได้แก่ สีขาว สีเขียวอ่อน

สีระบายตัวลาย ได้แก่ สีแดงเข้ม สีแดง สีเหลือง สีส้ม สีเขียวอ่อน สีเขียว สีเขียวเข้ม สีดำ สีม่วง สีม่วงแดง สีม่วงเข้ม สีชมพู สีน้ำเงิน สีฟ้า สีน้ำตาล สีเทา สีน้ำตาลเข้ม สีน้ำตาลเข้ม

สีระบายพื้นลาย ได้แก่ สีดำ สีน้ำตาลแดง

สีตัดเส้น ได้แก่ สีดำ สีเหลือง สีขาว สีม่วงเข้ม สีแดงเข้ม สีเหลืองอมน้ำตาล สีส้ม สีน้ำเงิน และสีเข้มของสีระบายตัวสัตว์

2. กำแพงแก้ว

กำแพงแก้ว มีแม่แบบกระเบื้องเคลือบเขียนสี จำนวน 10 แม่แบบคือ

- 2.1 พนักกำแพงแก้ว จำนวนแม่แบบ 1 แบบ
- 2.2 บัวคว่ำพนักกำแพงแก้ว จำนวนแม่แบบ 1 แบบ
- 2.3 หน้ากระดานกำแพงแก้ว จำนวนแม่แบบ 1 แบบ
- 2.4 บัวหงายพนักกำแพงแก้ว จำนวนแม่แบบ 1 แบบ (แม่แบบเหมือนกับแม่แบบบัวคว่ำ)
- 2.5 ท้องไม้กำแพงแก้ว จำนวนแม่แบบ 3 แบบ
- 2.6 บัวคว่ำฐานล่างพนักกำแพงแก้ว จำนวนแม่แบบ 1 แบบ

2.7 หน้ากระดานฐานล่างพนักเก้าอี้จำนวนแม่แบบ 1 แบบ

2.8 เสาช้องเก้าอี้จำนวนแม่แบบ 2 แบบ

กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งเก้าอี้มีลักษณะดังนี้

รูปแบบ

รูปแบบแผ่นกระเบื้อง มีรูปแบบจากรูปทรงเรขาคณิต ได้แก่ รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดต่าง ๆ และรูปแบบประดิษฐ์ ได้แก่ แบบแผ่นโค้งรูปกลีบบัว แบบแผ่นงอเข้ามุม

รูปแบบพื้นกระเบื้อง เป็นแบบพื้นเรียบ

ลวดลาย

ลายไทย ได้แก่ ลายกระจังใบเทศซ้อน ลายประจำยามห่วงโซ่ใบเทศ ลายเครือเถาดอกกลอยแปดกลีบใบเทศ ลายกรวยเชิง ลายประจำยามเครือเถาใบเทศ ลายเครือเถาพุ่มข้าวบิณฑ์ใบเทศ ลายรักร้อยใบเทศ

ลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ ได้แก่ ลายต้นดอกพุดตาน ต้นไม้เล็กต่าง ๆ และต้นหญ้าอิงแอบโขดหิน ประกอบด้วยนกนานาชนิด ผีเสื้อ แมลง กระรอก ปู ดอกพุดตานในแต่ละแม่แบบมีลักษณะดอกและการระบายสีแตกต่างกัน

การเขียนลาย

การเคลือบสี กระเบื้องลายไทยเคลือบพื้นผิวหน้าด้วยเคลือบสีเหลือง กระเบื้องลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ เคลือบพื้นผิวด้วยเคลือบสีขาว เคลือบสีเขียวอ่อน

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสี ดังนี้

ลายไทยใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น การระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น

ลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น การระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น การตัดเส้นแล้วระบายสี การแต้มสีด้วยพู่กัน

สีที่ใช้ ใช้หลายสี โดยแยกการใช้ได้ดังนี้

สีเคลือบพื้น ได้แก่ สีขาว สีเขียวอ่อน สีเหลือง

สีระบายตัวลาย ได้แก่ สีแดงเข้ม สีม่วงเข้ม สีเขียวอ่อน สีเขียว สีเขียวเข้ม สีดำ สีขาว

สีเหลือง สีชมพู สีนํ้าตาล สีนํ้าตาลเข้ม สีฟ้า สีนํ้าเงิน

สีระบายพื้นลาย ได้แก่ สีฟ้า

สีตัดเส้น ได้แก่ สีแดงเข้ม สีดำ สีเหลืองอมนํ้าตาล สีส้ม สีขาว สีเหลือง สีม่วงเข้ม และสีเข้ม

ของสีที่ใช้ระบายตัวสัตว์

3. ชุ่มเสมา

ชุ่มเสมา มีแม่แบบกระเบื้องเคลือบเขียนสี จำนวน 2 แม่แบบคือ

3.1 บัวคว่ำฐานล่างชุ่มเสมา จำนวนแม่แบบ 1 แบบ

3.2 หน้ากระดานฐานล่างชุ่มเสมา จำนวนแม่แบบ 1 แบบ

กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งชุ่มเสมามีลักษณะดังนี้

รูปแบบ

รูปแบบแผ่นกระเบื้องรูปทรงเรขาคณิต ได้แก่ รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า รูปแบบประดิษฐ์ ได้แก่ แบบแผ่นโค้งรูปกลีบบัว

รูปแบบพื้นกระเบื้อง เป็นแบบพื้นเรียบ

ลวดลาย

ลายไทย ได้แก่ ลายกระจังใบเทศซ้อน และลายประจำยามเครือเถาใบเทศ

การเขียนลาย

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นด้วยเคลือบสีเหลือง

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น

สีที่ใช้ ใช้หลายสี โดยแยกการใช้ได้ดังนี้

สีเคลือบพื้น ได้แก่ สีเหลือง

สีระบายตัวลาย ได้แก่ สีแดงเข้ม สีฟ้า สีม่วงเข้ม สีน้ำตาลแดง สีม่วงแดง สีเขียว

สีตัดเส้น ได้แก่ สีขาว สีแดงเข้ม สีม่วงเข้ม สีดำ สีเหลือง

4. หอระฆัง

หอระฆังมีแม่แบบกระเบื้องเคลือบเขียนสี จำนวน 1 แม่แบบคือ

4.1 ผังย้อมมุม จำนวนแม่แบบ 1 แบบ (แม่แบบเหมือนแม่แบบเสาอิงซุ้มประตูฐานไพที)

กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งหอระฆังมีลักษณะดังนี้

รูปแบบ

รูปแบบแผ่นกระเบื้องเป็นรูปทรงเรขาคณิต รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส

รูปแบบพื้นกระเบื้องเป็นพื้นอัดลายนูน

ลวดลาย

ลวดลายเป็นลายไทย คือ ลายประจำยามใบเทศ

การเขียนลาย

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวด้วยเคลือบสีเหลือง

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น การแต้มสีด้วยพู่กัน

สีที่ใช้ ใช้หลายสีดังนี้

สีเคลือบพื้นใช้สีเหลือง

สีระบายตัวลาย ได้แก่ สีแดงเข้ม สีม่วงเข้ม สีน้ำเงิน สีเขียว สีฟ้า สีขาว

สีระบายพื้นลาย ได้แก่ สีม่วงเข้ม สีเขียวเข้ม

สีตัดเส้น ได้แก่ สีแดงเข้ม สีม่วงเข้ม สีน้ำเงิน

5. ปราสาทพระเทพบิดร

ปราสาทพระเทพบิดร มีแม่แบบกระเบื้องเคลือบเขียนสี จำนวน 48 แม่แบบคือ

5.1 ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร จำนวนแม่แบบ 9 แบบ

5.2 ผังปราสาทพระเทพบิดร จำนวนแม่แบบ 8 แบบ

5.3 เสาอิงปราสาทพระเทพบิดร จำนวนแม่แบบ 1 แบบ

5.4 เสานางจรัลปราสาทพระเทพบิดร จำนวนแม่แบบ 5 แบบ

5.5 พนักกระเบื้องมุขหน้าปราสาทพระเทพบิดร จำนวนแม่แบบ 2 แบบ

5.6 หน้บันจตุรมุขปราสาทพระเทพบิดร จำนวนแม่แบบ 6 แบบ

5.7 องค์ปรางค์ปราสาทพระเทพบิดร จำนวนแม่แบบ 17 แบบ

กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งปราสาทพระเทพบิดร มีลักษณะดังนี้

รูปแบบ

รูปแบบแผ่นกระเบื้องมีรูปแบบเรขาคณิต ได้แก่ รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดต่าง ๆ รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส

รูปดอกแปดเหลี่ยม รูปดอกสี่กลีบเหลี่ยม รูปแปดเหลี่ยม และรูปเหลี่ยมต่าง ๆ

รูปแบบประดิษฐ์ ได้แก่ รูปกลีบบัว รูปเท้าสิงห์เดี่ยว รูปเท้าสิงห์คู่ รูปเกือก้านแย่ง รูปพุ่มข้าว-
บิณฑ์ รูปดอกกลอย รูปกระจิงเจิม รูปกระจิงปฏิญาณสอดไส้เทพนม รูปกระจิงรวน รูปใบระกาและลำยอง
รูปบันแถลง รูปกลีบขนุน

รูปแบบพื้นกระเบื้อง มีทั้งรูปแบบพื้นเรียบ รูปแบบพื้นอัดลายหนู และแบบอัดลายหนู

ลวดลาย

ลายไทย ได้แก่ ลายบัว ลายประจายามเครือเถาใบเทศ ลายประจายามก้านชดใบเทศ ลาย
รักร้อย ลายประจายามก้ามปูใบเทศ ลายประจายามลูกฟักใบเทศ ลายราชวัติ ลายกรวยเชิง ลายประจายาม
เครือเถาใบเทศหางโต ลายเครือเถาก้านแย่ง พุ่มข้าวบิณฑ์พุดตานใบเทศ ลายดอกกลอย ลายประจายาม ลาย
แข้งสิงห์ ลายเท้าสิงห์ ลายกระจิงเจิม ลายกระจิงรวน ลายกระจิงตาอ้อย ลายกระจิงปฏิญาณสอดไส้เทพนม
ลายกนกสามตัว

การเขียนลาย

การเคลือบ กระเบื้องบางลายเคลือบพื้นผิวด้วยเคลือบสีเหลือง บางลายเคลือบเฉพาะตัวลาย
ด้วยเคลือบสีเหลืองเป็นสีพื้น

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น การระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น การแต้มสีด้วย
พู่กัน

สีที่ใช้ ใช้หลายสีดังนี้

สีเคลือบพื้น ได้แก่ สีเหลือง

สีระบายตัวลาย ได้แก่ สีแดง สีม่วงแดง สีม่วง สีม่วงเข้ม สีนํ้าเงิน สีฟ้า สีเขียว สีขาว สีดำ

สีระบายพื้นลาย ได้แก่ สีม่วงแดง สีนํ้าตาลแดง สีม่วง สีเขียวเข้ม สีนํ้าเงิน

สีตัดเส้น ได้แก่ สีดำ สีม่วงเข้ม สีแดงเข้ม สีนํ้าเงิน สีขาว

6. ชุ่มประตูลานไฟ

ชุ่มประตูลานไฟ มีแม่แบบกระเบื้องเคลือบเขียนสี จำนวน 7 แม่แบบคือ

6.1 หน้าบันชุ่มประตูลานไฟ จำนวนแม่แบบ 3 แบบ

6.2 กรอบคูหาหน้าบันชุ่มประตูลานไฟ จำนวนแม่แบบ 2 แบบ

6.3 เสาอิงชุ่มประตูลานไฟ จำนวนแม่แบบ 2 แบบ

กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งชุ่มประตูลานไฟ มีลักษณะดังนี้

รูปแบบ

รูปแบบจากรูปทรงธรรมชาติ ได้แก่ รูปดอกพุดตาน ใบไม้ ดอกสีกลีบ รูปแบบเรขาคณิต
ได้แก่ รูปแบบสี่เหลี่ยมจัตุรัส รูปแบบประดิษฐ์ ได้แก่ รูปแผ่นงอเข้าสันมุมเสา

รูปแบบพื้นกระเบื้อง มีรูปแบบพื้นอัดลายหนู และแบบอัดลายหนู

ลวดลาย

ลายไทย ได้แก่ ลายประจายาม

ลายเลียนแบบธรรมชาติ ได้แก่ ลายเครือเถาพุดตานใบเทศ ลายดอกกลอยสีกลีบ

การเขียนลาย

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวด้วยเคลือบสีเหลือง เคลือบสีขาว เคลือบสีฟ้า

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีดังนี้

ลายไทย ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น การแต้มสีด้วยพู่กัน

ลายเลียนแบบธรรมชาติ ใช้วิธีการระบายสีเรียบ เว้นขอบสีเหลืองซึ่งเป็นสีพื้นเหมือนการตัดเส้น การระบายสีอ่อนแก่

สีที่ใช้ ใช้หลายสีดังนี้

สีเคลือบพื้น ได้แก่ สีเหลือง สีขาว สีฟ้า

สีระบายตัวลาย ได้แก่ สีแดงเข้ม สีม่วงแดง สีม่วงเข้ม สีเขียวเข้ม สีดำ สีขาว สีฟ้า สีน้ำเงิน สีเหลือง

สีระบายพื้นลายไทย ได้แก่ สีเขียวเข้ม ส่วนลายเลียนแบบธรรมชาติ พื้นกรุด้วยกระจกสีเหลืองทอง

สีตัดเส้น ได้แก่ สีขาว

7. วิหารยอด

วิหารยอดมีแม่แบบกระเบื้องเคลือบเขียนสีจำนวน 6 แม่แบบคือ

7.1 หน้าบันจตุรมุขวิหารยอด จำนวนแม่แบบ 2 แบบ

7.2 คอสองจตุรมุขวิหารยอด จำนวนแม่แบบ 2 แบบ

7.3 หน้าบันมุขยาวด้านทิศเหนือและทิศใต้วิหารยอด จำนวนแม่แบบ 2 แบบ

กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งวิหารยอด มีลักษณะดังนี้

รูปแบบ

รูปแบบจากรูปทรงธรรมชาติ ได้แก่ ดอกพุดตาน ใบไม้ เถาเถา รูปแบบจากรูปทรงเรขาคณิต ได้แก่ รูปแปดเหลี่ยม รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส รูปเหลี่ยมต่าง ๆ

รูปแบบพื้นกระเบื้องเป็นแบบอัดลายหนู และแบบพื้นอัดลายหนู

ลวดลาย

ลายไทย ได้แก่ ลายประจำยามก้ามปูใบเทศ ลายประจำยามก้านขดใบเทศ

ลายเลียนแบบธรรมชาติ ได้แก่ ลายเครือเถาพุดตานใบเทศ

การเขียนลาย

การเคลือบ กระเบื้องเคลือบพื้นผิวด้วยเคลือบสีขาว สีเหลือง

การระบายสี ใช้วิธีการระบายสีดังนี้

ลายไทย ใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น การแต้มสีด้วยพู่กัน

ลายเลียนแบบธรรมชาติ ใช้วิธีการระบายสีอ่อนแก่ การระบายสีเรียบ

สีที่ใช้ ใช้หลายสีดังนี้

สีเคลือบพื้น ได้แก่ สีเหลือง สีขาว

สีระบายตัวลาย ได้แก่ สีแดง สีม่วง สีม่วงเข้ม สีเขียว สีน้ำเงิน สีฟ้า สีขาว สีเขียว

สีระบายพื้นลาย ได้แก่ สีน้ำตาลแดง ส่วนลายเลียนแบบธรรมชาติ พื้นกรุด้วยกระจกสีเหลืองทอง

สีตัดเส้น ได้แก่ สีน้ำเงิน สีแดงเข้ม สีม่วง

การอภิปรายผล

จากการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบ ลวดลาย และการเขียนลายกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งภายนอก สถาปัตยกรรมวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พบว่า

1. รูปแบบ

1.1 รูปแบบแผ่นกระเบื้อง เกิดจากข้อกำหนดดังนี้

1.1.1 เกิดจากลักษณะโครงสร้างของสถาปัตยกรรม เช่น ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร กำแพงแก้ว ซึ่งประกอบด้วยหน้ากระดาน ท้องสิงห์หรือฐานสิงห์ บัวหงาย บัวหลังสิงห์ ลวดบัว ย่อมุมซึ่งมีลักษณะเป็นแถบแบนยาว แถบโค้งกลม แถบโค้งแบบกลีบบัว เป็นต้น ลักษณะของแผ่นกระเบื้องจึงมีลักษณะและขนาดตามพื้นที่ แต่ละส่วนของสถาปัตยกรรม

1.1.2 เกิดจากลักษณะลาย ได้แก่ ลายกลีบบัวทำกระเบื้องเป็นรูปกลีบบัว ลายเท้าสิงห์ทำกระเบื้องเป็นรูปเท้าสิงห์ เช่น ที่ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร ลายกระจังรวน กระจังปฏิญาณสอดไส้เทพนม ที่หน้าบัน และองค์ปราสาทพระเทพบิดร ลายประจำยาม ลายเครือเถาพุดตานใบเทศ ทำกระเบื้องเป็นดอกพุดตาน ใบไม้ เถาไม้ที่หน้าบันซุ้มประตูฐานไฟที่ และหน้าบันวิหารยอด

1.1.3 เกิดจากการแบ่งตัวลาย ได้แก่ ลายประจำยามลูกฟักใบเทศ ลายประจำยามก้ามปูใบเทศ ลายเครือเถาก้านแย่งพุดตานใบเทศ เป็นต้น แผ่นกระเบื้องแบ่งออกตามส่วนประกอบลาย เช่น ลายประจำยามลูกฟักใบเทศ แบ่งตัวลายประจำยามแผ่นหนึ่ง และลายต่อหัวท้าย อีก 2 แผ่น ซึ่งเป็นแม่แบบเดียวสามารถใช้กลับด้านได้ หรือลายเครือเถาก้านแย่งพุดตานใบเทศ แบ่งตัวลายออกเป็น 4 แม่แบบ คือ ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ดอกพุดตานใบเทศ กลางลาย 1 แม่แบบ ลายดอกกลอยพุดตาน สำหรับปิดรอยต่อเถาลาย 1 แม่แบบ เถาลายด้านบนซ้าย 1 แม่แบบ ด้านบนขวา 1 แม่แบบ เถาลายใช้กลับด้านได้ เป็นต้น

1.2 รูปแบบพื้นกระเบื้องแบบพื้นเรียบ มักตกแต่งสถาปัตยกรรมที่อยู่ส่วนฐาน เช่น กำแพงแก้ว ฐานเสาเฉลียง ฐานล่างพระอุโบสถ ท้องไม้พนักกระเบื้อง ฐานซุ้มเสมา แบบพื้นอัดลายหนู มีรูปแบบพื้นอัดลายหนูเป็นลายไทย อัดลายหนูขึ้นจากพื้นกระเบื้องเล็กน้อย มักตกแต่งส่วนตัวอาคารสถาปัตยกรรม เช่น ฐานปัทม์ ผนัง เสาย่อมุม องค์ปราสาท ส่วนแบบอัดลายหนูมักตกแต่งส่วนบน เช่น หน้าบัน และใช้ประกอบกับแบบพื้นอัดลายหนู เช่น ท้องปราสาท และขอบฐานกระเบื้องหน้าบันปราสาทพระเทพบิดร

ข้อกำหนดดังกล่าวทำให้การทำรูปแบบแผ่นกระเบื้อง และพื้นกระเบื้องมีความหลากหลาย ทำให้มีข้อดีหลายประการ คือ สะดวกในการเตรียมดิน สะดวกในการขึ้นรูป เพราะมีขนาดเล็กลง สะดวกในการนำกระเบื้องมาต่อลายให้ต่อเนื่อง หรือประกอบลายชิ้นใหม่ นอกจากนี้ ปุณณรัตน์ พิชญไพบูลย์ (2538 : 62) ยังอธิบายว่าช่วยลดความเสี่ยงต่อการแตกร้าว สะดวกในการบรรจุเข้าเตาเผา สะดวกในการเคลื่อนย้าย และสะดวกในการติดตั้ง เนื่องจากมีขนาดเล็กและน้ำหนักเบาอีกด้วย

2. ลวดลาย

2.1 ลายไทย เป็นลายที่มีวิวัฒนาการอันยาวนาน และสืบเนื่องมาจนถึงสมัยอยุธยาตอนปลาย ได้รับอิทธิพลทั้งจากทวารวดี ขอม ล้านนา จีน และตะวันตก ผสมผสานกลมกลืนจนมีลักษณะลายที่เป็นลายในสมัยรัตนโกสินทร์ ลวดลายส่วนใหญ่แบ่งอิทธิพลจีน และอิทธิพลตะวันตกอยู่ในท่วงทำนองของลาย เช่น ลายดอกพุดตานแบบจีน ลายใบไม้แบบฝรั่ง การผูกลาย เช่น ลายประจำยามใช้ใบอะแคนทัสมาผูกลาย ใช้กรอบย่อมุม ลักษณะลายประแจจีน หรือใช้ลายดอกพุดตานแบบจีน เป็นลายกลางประจำยาม ลายเครือเถาต่าง ๆ ที่ใช้ลายพุดตาน แต่ประดิษฐ์ดัดแปลงให้มีลักษณะแบบไทย เนื่องจากการบูรณะปฏิสังขรณ์ ในรัชกาลที่ 3 เป็นการบูรณะปฏิสังขรณ์ทั่วทั้งพระอารามครั้งใหญ่ และในรัชสมัยนี้มีการติดต่อกับชาวยุโรปมาก มีการสั่งกระเบื้องจากจีนเข้ามาเพื่อใช้ในงานสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนา

ในรัชกาลที่ 3 แบบอย่างลวดลายของไทยนิยมไปทางจีนยิ่งขึ้น การหลวงทำแต่พระอารามเป็นพื้น สิ่งของที่สั่งจากเมืองจีน มักเป็นเครื่องศิลา และเครื่องถ้วยทำเป็นแผ่นกระเบื้อง ส่งมาประดับตกแต่งพระ-

อารามโดยมาก (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. 2514 : 48) การสั่งของจากเมืองจีน ได้สั่งต่อมาจนถึงรัชกาลที่ 5 เพื่อใช้ในการประดับตกแต่งพระอาราม

ลวดลายที่ใช้เขียนกระเบื้องเคลือบเขียนสี เป็นลายจากธรรมชาติที่สวยงาม ซึ่งแฝงคติความเชื่อของจีนคือ ฮก ลก ซิ่ว โดยใช้สัญลักษณ์พรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ สื่อความหมายแทนสิ่งที่เป็นมงคล และแฝงคติความเชื่อของไทยที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาและพระมหากษัตริย์ เช่น เท้าสิงห์ ซึ่งสิงห์เป็นสัตว์ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นสัตว์ที่มีอำนาจเป็นเจ้าแห่งสัตว์ทั้งปวง ส่วนลายบัว ฤดีรัตน์ กายราศ (2540 : 28 - 32) กล่าวว่า บัวเป็นพันธุ์ไม้ที่ได้รับการยกย่องว่ามีความสำคัญในประวัติ และตำนานลัทธิศาสนาของอินเดีย ซึ่งได้เผยแพร่มาสู่ไทยด้วย บัวได้ชื่อว่า กมล แปลว่า ใจ หมายถึง การมีจิตใจที่ต้งาม บริสุทธิ์ผ่องแผ้วประดุจดอกบัว วัฏจักรของบวยังแฝงไว้ด้วยปรัชญาชีวิตในทางธรรม บัวจึงเป็นดอกไม้แห่งปัญญา ความเชื่อในศาสนา และวิถีชีวิตของชาวตะวันออก ดอกบัวทั้งดอกตูมและบานได้รับการนำมาเป็นสัญลักษณ์ในศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ ดอกบัวจึงเป็นดอกไม้ประจำพุทธศาสนาในประเทศไทย

ลวดลายที่ใช้เขียนกระเบื้องเคลือบพบว่า ลักษณะลวดลายที่ใช้เป็นลายประเภทสวยงามที่แฝงคติความเชื่อของจีน คือ ฮก ลก ซิ่ว และลายที่วิวัฒนาการมาจนเป็นลายในสมัยรัตนโกสินทร์ เป็นลายไบเทศ ใช้ทั้งลายเขียน เป็นลายอัดพื้นลายนูนของกระเบื้องพื้นอัดลายนูน และเป็นรูปแบบของแผ่นกระเบื้อง

ลวดลายไทยมักเป็นลายต่อเนื่องในทิศทางต่าง ๆ ตามลักษณะส่วนประกอบของสถาปัตยกรรม ได้แก่

ลักษณะต่อเนื่องในแนวนอน เช่น ลายที่พนักกำแพงแก้ว ลายที่ฐานปัทม์ปราสาทพระเทพบิดร

ลักษณะต่อเนื่องในแนวตั้ง เช่น ลายที่หน้าเสา ลายสันย่อมมุมนเสา สันเสาย่อมมุมปราสาทพระเทพบิดร สันเสาย่อมมุมซุ้มประตูฐานไพที

ลักษณะต่อเนื่องในแนวเฉียง ลักษณะการวางลายกระเบื้องจะสลับหว่าง และใช้ในพื้นที่กว้าง ได้แก่ ลายเครือเถาถากันแย่งที่ผนังปราสาทพระเทพบิดร ลายประจำยามที่เป็นลายดอกชอก ดอกช่อนที่หน้าเสา

ลายไทยแม้จะมีชื่อลายเดียวกัน แต่การผูกลายก็แตกต่างกัน เช่น ลายประจำยาม ลายบัว ลายดอกกลอย ลายเครือเถา

2.2 ลายเลียนแบบธรรมชาติ มี 2 แบบ มีลักษณะแตกต่างกันทั้งรูปแบบแผ่นกระเบื้อง และรูปแบบพื้นกระเบื้องคือ

ลายเครือเถาดอกพุดตานไบเทศ เป็นแบบอัดลายนูนตามลักษณะดอก ไบ และเถา แล้วนำมาประกอบเป็นลายเครือเถา ลายดอกกลอย โดยตัวลายยกสูงจากพื้นลาย ซึ่งกรุด้วยกระจกสีเหลืองทองและสีน้ำเงิน ลักษณะลายมีอิทธิพลจีนและตะวันตกคือ ดอกพุดตานเป็นลายอิทธิพลจีน ส่วนไบเป็นลายอิทธิพลตะวันตก มีटकแต่งที่หน้าบันวิหารยอด และหน้าบันซุ้มประตูฐานไพที

ลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ เป็นลายเขียนสีบนแผ่นกระเบื้อง พื้นเรียบเคลือบสีขาว และสีเขียวอ่อนเป็นลายต้นดอกพุดตาน ต้นดอกกุหลาบ ต้นดอกเบญจมาศ อิงแอบโขดหินและสัตว์ต่าง ๆ ลายดอกไม้ที่เป็นชนิดเดียวกัน แต่การเขียนดอกและใบในแต่ละแม่แบบก็จะแตกต่างกัน นกในแต่ละแม่แบบ มักมีนกชนิดเดียว และนกในแต่ละแม่แบบจะเป็นนกต่างชนิดกัน นอกจากนี้ แม่แบบเดียวกันก็ยังพบการใช้สีที่แตกต่างกัน เช่น การใช้สีของดอกไม้ ไบไม้ การใช้สีของนก การใช้สีของโขดหิน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะความคิดสร้างสรรค์ของช่าง หรือการผสมสีในแต่ละครั้งมีสัดส่วนต่างกัน และอาจอยู่ที่อุณหภูมิการเผาที่ทำให้เกิดสีแตกต่างกันได้ ดังที่ ป. เหมชะญาติ (ม.ป.ป. : 98) กล่าวว่า เตาหนึ่งเอียวของจีนค้นพบการใช้สีเคลือบแร่ทองเหลืองผสม ถ้าเผาด้วยความร้อนสูง สีแร่ทองเหลืองผสมจะเปลี่ยนเป็นสีแดงจัดและยังสามารถผสม และใช้วิธีควบคุมความร้อนให้สีแก่ สีอ่อนได้ ตั้งแต่สีแดงจัดเหมือนสีเลือดวัว ค่อย ๆ อ่อนเป็นสีชมพู หรือเผาให้สีแดงมืดขุ่น ๆ ก็ได้ และยังสามารถควบคุมความร้อนให้เป็นสีอมเขียว อมฟ้า สีเขียวแอปเปิล หรือสีฟ้าแต้มเขียวก็ได้

ลวดลายมีการนำไปใช้ซ้ำกัน ได้แก่ ลายที่ผนังย่อมุมหอรระฆัง ลายที่เสาอิงซุ้มประตูฐานไฟที่ลายที่หน้าเสาฐานองค์ปราสาท ลายที่หน้าเสาอิงปราสาทพระเทพบิดรเป็นลายเดียวกัน คือ ลายประจำยาม ใบเทศที่ประกอบลายเป็นลายดอกชอกชอกซ้อน ลายที่หน้าเสานางจรัส และลายที่ท้องไม้ พนักกระเบียงปราสาทพระเทพบิดรเป็นลายเดียวกัน คือ ลายราชวัติ ลายที่ท้องไม้พนักกระเบียงพระอุโบสถ ซึ่งมีแม่แบบ 3 แบบ ก็เป็นลายเดียวกับท้องไม้กำแพงแก้ว เป็นลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ ลายประจำยามก้านเขตใบเทศ และประจำยามก้ามปูใบเทศ ที่คอสองจตุรมุขวิหารยอด เป็นการนำกระเบื้องแม่แบบมาจากหน้ากระดานฐานบน และหน้ากระดานลายกรวยเชิงของปราสาทพระเทพบิดรมาใช้ โดยตัดบางส่วน คือ แผ่นกระเบื้องลายหัวท้ายของลายลูกฟักใบเทศ และวางลายประจำยามแนวนอน

นอกจากนี้ยังมีการนำใบไม้ไปประกอบลายดอกไม้ที่เป็นกระเบื้องถ้วย และนำดอกพุดตานแบบอัดลายนูนไปประกอบลายเครือเถาที่ใช้กระเบื้องถ้วยประดับเป็นก้าน และใบ ในส่วนยอดทรงมงกุฎและคอสองของวิหารยอดอีกด้วย

3. การเขียนลาย

3.1 การใช้สีเคลือบ กระเบื้องเคลือบเขียนสีลายไทยเคลือบสีพื้นด้วยสีเหลืองและสีฟ้า เป็นส่วนใหญ่ แล้วระบายสีต่าง ๆ ทับเป็นตุลลาย หรือพื้นลายอีกครั้ง ส่วนลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ เคลือบสีพื้นด้วยสีเขียวอ่อนและสีขาว

3.2 การระบายสี ลายไทยใช้วิธีการระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น การระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้นและการแต้มสีด้วยพู่กัน และพบว่าการระบายสีบนกระเบื้องพื้นอัดลายนูนจะเว้นขอบสีเหลือง ซึ่งเป็นสีเคลือบพื้นหรือสีเคลือบตุลลาย ทำให้ดูเหมือนการตัดเส้น ลายไทยบนกระเบื้องพื้นเรียบมักระบายสีเรียบ แล้วตัดเส้นหรือระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น ส่วนกระเบื้องอัดลายนูนที่เป็นลายไทย มักเคลือบสีเหลือง เป็นสีพื้นทั้งหมดแล้วจึงระบายสีไล่ลาย แล้วตัดเส้น ส่วนลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ ส่วนใหญ่ใช้ทุกวิธีคือ การระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น การระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น การตัดเส้นแล้วระบายสี การแต้มสีด้วยพู่กัน การขีดสีหรือขีดสีวิธีการระบายสีถึงแม้จะใช้วิธีการเดียวกัน แต่ลักษณะของการระบายสีก็แตกต่างกันคือ

การระบายสีเรียบแล้วตัดเส้น ในลายไทยจะระบายเรียบเนื้อสีทึบหนา แล้วตัดเส้นอย่างอิสระซึ่ง ป. เหมชะญาติ (ม.ป.ป. : 99) อธิบายว่า มีเบญจรงค์เพิ่มขึ้นอีกชนิดหนึ่ง คือ เบญจรงค์สีนวล แต่ละสีผสมสีขาวน้อย ๆ เกิดเป็นสีคล้าย ๆ ครีมน เบญจรงค์แบบเดิมสีจะเหมือนเมสี นอกจากสีนวลก็พลิกแพลงเป็นสีซ้อนกัน ส่วนลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ เนื้อสีบางระบายทั้งน้ำหนักแบบสีน้ำ การตัดเส้นเน้นหนักเบาเส้นเล็กและประณีตกว่า

การระบายสีอ่อนแก่แล้วตัดเส้น ในลายไทยใช้วิธีระบายสีอ่อนเป็นสีพื้นตุลลายแล้วแต้มด้วยสีเข้มและเกลี่ยให้อ่อนแก่โดยทิ้งรอยแปรง ส่วนลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ ระบายสีอ่อนแก่โดยเกลี่ยสีให้กลมกลืนและตัดเส้นประณีตกว่า

การตัดเส้นแล้วระบายสี มีใช้ในลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ เท่านั้น และมี 2 ลักษณะคือ การตัดเส้นแล้วระบายสีอ่อนแก่ และการตัดเส้นแล้วระบายสีเรียบ ทั้งสองลักษณะทำด้วยฝีมือประณีต

การแต้มสีด้วยพู่กัน ใช้พู่กันแต้มด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น ป้ายรอยพู่กันเป็นกลีบ แต้มเป็นจุด เป็นรูปหยดน้ำ ในลายไทยและลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ

การขีดสีหรือขีดสี มีใช้ในลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ โดยใช้เหมือนการตัดเส้นในกลีบดอกเบญจมาศ และเขียนลายเส้นใบไม้ ในบางแม่แบบเท่านั้น

3.3 สีที่ใช้ ใช้หลายสีทั้งในลายไทย และลายเลียนแบบธรรมชาติ สีที่ใช้เป็นสีสดใส การทำค่าของสี (Value) ในลายไทยและลายเครือเถาเลียนแบบธรรมชาติ ใช้วิธีการผสมสีขาวก่อนระบาย ส่วนในลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ ใช้สีขาว สีน้ำเงิน และสีดำผสมให้กลมกลืน

ลักษณะเนื้อสีเคลือบที่ใช้ในลายไทยและลายเครือเถาเลียนแบบธรรมชาติ จะมีเนื้อสีเคลือบที่บุนานกว่าเนื้อสีเคลือบในลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ ส่วนลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ เคลือบมีความเงางามกว่า

สีที่ใช้ดัดเส้นลายไทย ใช้สีเข้มของสีที่ระบายตัวลาย สีขาว สีดำ ส่วนลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ ใช้สีเหลืองอมน้ำตาลดัดเส้นลายดอกไม้ ใช้สีดำดัดเส้น ลำต้น กิ่งก้าน ใบ โขดหิน มีใช้สีน้ำตาลเข้มเล็กน้อย ส่วนสัตว์ต่าง ๆ ใช้สีดำและสีเข้มของสีที่ระบายดัดเส้น

ลักษณะเส้นที่ใช้ดัดเส้น ลายไทยดัดเส้นอิสระบางครั้งตัวปลายพู่กัน ส่วนลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ มีการดัดเส้นหลายลักษณะคือ ดอกไม้ดัดเส้นเล็กคม สมำเสมอ ลำต้น กิ่ง ก้าน ใบ โขดหิน และสัตว์ต่าง ๆ ดัดเส้นหนักเบาด้วยเส้นเล็กคม

การสร้างมิติในภาพลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ มีมิติในภาพด้วยการระบายสีอ่อนแก่ และมีการบังกัน ซ้อนกันของลาย แสดงความตื้นลึก ใกล้ ไกล ส่วนลายไทยมีลักษณะ 2 มิติ ถึงแม้จะสร้างพื้นผิวอัดลายนูน ส่วนลายไทยแบบอัดลายนูนทำลายนูนเป็น 3 มิติจริง

ลวดลายการเขียนลายและการใช้สีในลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ เขียนประณีต สวยงามกว่าลายไทย

ลวดลายและการเขียนลายซึ่งเป็นลายไทย ถ้าตกแต่งบริเวณใกล้ตาจะมีลวดลายและการเขียนลายประณีต สวยงามกว่าบริเวณไกลตา

รูปแบบลวดลายและการเขียนลายของกระเบื้องพื้นอัดลายนูน หลากหลายกว่าของกระเบื้องพื้นเรียบและกระเบื้องอัดลายนูน

บริเวณพื้นที่ที่เหลือเศษ ช่างจะมีวิธีการแก้ปัญหาด้วยการใช้เศษกระเบื้องที่มีลักษณะลวดลายแบบเดียวกันมาประดับตกแต่งเพื่อให้กลมกลืนกัน

การประกอบแผ่นกระเบื้องที่ปรากฏในงานกระเบื้องเคลือบเขียนสีพบว่ามี 3 แบบคือ

1. แผ่นกระเบื้องประกอบเป็นลวดลายต่อเนื่องกันในแนวต่าง ๆ โดยปิดพื้นผิวของสถาปัตยกรรม เช่น กำแพงแก้ว ฐานพระอุโบสถ ฐานเสาเฉลียง เป็นต้น

2. แผ่นกระเบื้องประกอบเป็นลวดลาย โดยยกตัวลายสูงขึ้นจากพื้นของสถาปัตยกรรม เช่น ลายเครือเถาดอกพุดตานใบเทศที่หน้าบันวิหารยอด และหน้าบันซุ้มประตูฐานไพที เป็นต้น

3. แผ่นกระเบื้องประกอบเป็นลวดลายโดยเกาะเรียงตามขอบของส่วนประกอบสถาปัตยกรรม เช่น กระจงขอบฐานที่หน้าบันจตุรมุขปราสาทพระเทพบิดร กระจงปฏิวาณสอดไส้เทพนมที่ขอบกรอบรัดเกล้าขององค์ปรางค์ โบระกาที่ขอบล่ายอง เป็นต้น

นอกจากนี้ยังพบว่า เนื้อดินที่ใช้ทำกระเบื้องเคลือบเขียนสี มีทั้งดินเนื้อดีเป็นดินพอร์ซเลน ดินเนื้อขาวขุ่นที่เป็นดินสโตนแวร์ และดินเนื้อสีส้มที่เป็นดินเอิททอนแวร์

กระเบื้องดินพอร์ซเลนหรือกระเบื้องกังไส เป็นกระเบื้องแผ่นสีเคลือบผิวผิว สีเคลือบจตุรัส พื้นเรียบเคลือบสีขาว สีเขียวอ่อน เป็นลายพรรณพฤกษาและสัตว์ต่าง ๆ ที่เป็นลายกระบวนจีน และมีความเชื่อว่าเป็นมงคลคือ ลายดอกพุดตาน ลายดอกกุหลาบ ลายดอกเบญจมาศ

กระเบื้องดินสโตนแวร์ และดินเอิททอนแวร์ แผ่นกระเบื้องและพื้นกระเบื้องมีทุกรูปแบบ ลวดลายมีลายไทยและลายเครือเถาเลียนแบบธรรมชาติ

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยในวิชาเอกศิลปศึกษา ผู้วิจัยจึงเสนอแนะในการนำไปใช้ในการเรียนการสอน ดังนี้

1. การจัดการเรียนการสอนโดยใช้วิธีการขึ้นรูปเป็นหลัก ได้แก่
 - 1.1 การขึ้นรูปอิสระ ให้ผู้เรียนขึ้นรูปอิสระด้วยมือ
 - 1.2 การขึ้นรูปด้วยวิธีขีด การขุดอาจใช้เส้นกลม หรือเส้นแบนขดเป็นรูปทรงต่าง ๆ
 - 1.3 การขึ้นรูปด้วยการกดพิมพ์ แม่พิมพ์อาจเป็นใบไม้ หรือแม่พิมพ์ชิ้นเดียวที่เป็นปูนปลาสเตอร์
 - 1.4 การขึ้นรูปด้วยวิธีแผ่น
 - 1.5 การขึ้นรูปด้วยแป้นหมุน
 - 1.6 การขึ้นรูปด้วยวิธีหล่อ
 - 1.7 การขึ้นรูปแบบผสมหลายวิธี

การขึ้นรูปด้วยวิธีต่าง ๆ สามารถกำหนดหัวข้อในการสร้างงานได้ดังนี้

1. การปั้นสัตว์ เช่น สุนัข แมว ปลา ม้า ไดโนเสาร์ ฯลฯ
2. การปั้นดอกไม้ ใบไม้ เช่น ดอกกุหลาบ ดอกกล้วยไม้ ดอกทานตะวัน ฯลฯ
3. การทำสิ่งของเครื่องใช้ ถ้วย ที่ทับกระดาษ ถาด กรอบรูป กล้อง แจกัน ของที่ระลึก ฯลฯ
4. การทำงานสร้างสรรค์ เช่น ประติมากรรมลายเส้น ประติมากรรมนูนต่ำ ประติมากรรมลอยตัว

2. การจัดการเรียนการสอนโดยใช้วิธีการตกแต่งเป็นหลักได้แก่

- 2.1 การตกแต่งผลิตภัณฑ์ขณะที่ดินหมาด ได้แก่
 - 2.1.1 ตกแต่งด้วยการขีด ขีด ลวดลายบนเนื้อดิน
 - 2.1.2 ตกแต่งด้วยการแกะลวดลาย โดยแกะเอาส่วนที่ไม่ต้องการออก ลวดลายจะลอยตัวและสูงในระดับเดียวกัน ทำให้มีความตื้นลึก
 - 2.1.3 ตกแต่งด้วยการปั้นลายนูน แบบนูนต่ำ หรือนูนสูง
 - 2.1.4 ตกแต่งด้วยการปั้นติด เช่น การปั้นดอกไม้ ใบไม้ติดตกแต่ง
 - 2.1.5 การตกแต่งด้วยการฉลุลาย
 - 2.1.6 การตกแต่งด้วยการพิมพ์ เช่น แม่พิมพ์ยาง ไม้ดินเผา เศษวัสดุ หรือวัสดุธรรมชาติ
- 2.2 การตกแต่งด้วยลักษณะของเนื้อดิน ด้วยการผสมวัตถุดิบ เช่น แกลบ ทRAY หรือสีเซรามิกส์
- 2.3 การตกแต่งด้วยการใช้เคลือบชนิดต่าง ๆ
- 2.4 การตกแต่งด้วยการเขียนสีได้เคลือบ
- 2.5 การตกแต่งด้วยการเขียนสีนเคลือบ

นอกจากนี้ยังสามารถนำไปจัดหลักสูตรระยะสั้น หรือหลักสูตรการอบรม เพื่อการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เฉพาะเรื่องที่ต้องการเรียน โดยจัดหลักสูตรให้สอดคล้องกับพื้นฐานความรู้ ความสนใจของผู้เรียน เช่น

1. การขึ้นรูปด้วยวิธีต่าง ๆ
2. การทำแม่พิมพ์ปูนปลาสเตอร์
3. การปั้นดอกไม้ ใบไม้ สำหรับตกแต่งเครื่องปั้นดินเผา
4. การเขียนสีได้เคลือบ
5. การเขียนสีนเคลือบ

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัย

ผลจากการที่ผู้วิจัยได้ไปศึกษาค้นคว้าจากแหล่งข้อมูลคือ สถาปัตยกรรมในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และจากเอกสารต่าง ๆ พบว่า การศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับงานประณีตศิลป์ หรืองานช่างสิบหมู่ ที่ตกแต่งสถาปัตยกรรมมีอยู่น้อย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อไปดังนี้

1. การศึกษาวิเคราะห์กระเบื้องเคลือบเขียนสีวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม
2. การศึกษาวิเคราะห์งานประดับกระจกสีของวัดในเกาะรัตนโกสินทร์

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2525 ก). จดหมายเหตุการบูรณะปฏิสังขรณ์ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม และพระบรมมหาราชวัง ในการฉลองพระนครครบ 200 ปี พุทธศักราช 2525 ภาคที่ 1 วัดพระศรีรัตนศาสดาราม. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการอำนวยการปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง.
- _____. (2525 ข). นำชมกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อมรินทร์.
- _____. (2525 ค). ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่ม 4 วัดสำคัญกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : ยูไนเต็ดยูนิเวอร์ซิตี.
- _____. (2525 ง). ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ 5 ศิลปวัตถุกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ.
- _____. (2534). รายงานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงตรวจการปฏิสังขรณ์ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม และ พระบรมมหาราชวัง. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไมเคอร์เนอเพรส.
- ไชแสง สุขะวัฒน์. (2526). วัดพุทธศาสนาที่ได้รับอิทธิพลศิลปะจีนในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จิรา จงกล. (2542). "เครื่องปั้นดินเผาสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์," ใน เครื่องปั้นดินเผา. บรรณาธิการโดย สุรพล ดำริห์กุล. หน้า 411-412. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สตาร์ปริ้นท์.
- จิรพันธ์ สมประสงค์. (2535). เทคนิคการสร้างสรรค์ศิลปะเครื่องปั้นดินเผา. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. (2541). "งานศิลปกรรมประเภทประณีตศิลป์," ใน คู่มือมัคคุเทศก์. หน้า 139 – 147. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ซอร์, จอห์น. (ม.ป.ป.). เครื่องปั้นดินเผา. สมพร วาร์นาโด, เอมอร์ ตรูวี่เชียร์ และอุษณีย์ ชงไชย แปล. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คราฟท์แมน.
- โชติ กัลยาณมิตร. (2518). พจนานุกรมสถาปัตยกรรมและศิลปะเกี่ยวเนื่อง. กรุงเทพฯ : การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย.
- _____. (2520). ผลงาน 6 ศตวรรษของช่างไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สหชัย.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2514). "เรื่องเครื่องโต๊ะและถ้วยปั้น," ใน ตำนานเรื่องเครื่องโต๊ะและถ้วยปั้น พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฉาบงานศพ นายมงคล อ่องจิริต ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง วันที่ 27 กุมภาพันธ์ พุทธศักราช 2514. หน้า 1 - 60, 169 - 170, 177 - 181. กรุงเทพฯ : ม.ป.พ.
- ทรงพันธ์ วรรณมาศ. (2532). เครื่องปั้นดินเผา. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- ทวี พรหมพุกฤษ. (2535). "เครื่องถ้วยเบญจรงค์และลายน้ำทอง," ใน การแสดงศิลปะเครื่องปั้นดินเผาแห่งชาติ ครั้งที่ 6. หน้า 99 – 109. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อมรินทร์.
- ทวีไทย บริบูรณ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สมศิริ อรุโณทัย เป็นผู้สัมภาษณ์, ทางโทรศัพท์ เมื่อ 21 มกราคม 2546.
- นวนน้อย บุญวงศ์. (2539). หลักการออกแบบ. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- แน่นน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. (2537). มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์ 1. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพ.
- _____. (2543). พระบรมมหาราชวัง และ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม. กรุงเทพฯ : ริเวอร์ บุ๊คส์.
- น.ณ. ปากน้ำ. (2534). วิวัฒนาการลายไทย. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

- ปฏิพัทธ์ ดาระดาษ. (2538). *ลายไทย ภาพไทย 1*. กรุงเทพฯ : งานดี.
 _____. (2539). *ลายไทย ภาพไทย เล่ม 2*. กรุงเทพฯ : ม.ป.พ.
- ปุ่นณรัตน์ พิชญ์ไพบูลย์. (2538). *เครื่องเคลือบดินเผา เทคนิคและวิธีการสร้างสรรค์*. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประเสริฐ ศีลรัตนนา. (2538). *การออกแบบลวดลาย*. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- ปรีดา พิมพ์ขาวชา. (2530). *เชรามิกส์*. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ป.เหมชะญาติ. (ม.ป.ป.). *วิธีดูอายุลายคราม – เบญจรงค์*. กรุงเทพฯ : อักษรสมัย.
- ภรดี พันธุภากร. (2534). *เชรามิกส์เบื้องต้น*. ชลบุรี : มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ไมเยอร์, ราล์ฟ. (2540). *พจนานุกรมศัพท์และเทคนิคทางศิลปะ*. มะลิฉัตร เอื้ออานันท์ ผู้แปล. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2539 ก). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525*. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์.
- _____. (2539 ข). *พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน อักษร ฉ-ช*. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน.
- _____. (2541). *พจนานุกรมศัพท์ศิลปะอังกฤษ – ไทย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา.
- วงศ์ทิพย์ ปิณฑะสุต. (2522). *การศึกษาลักษณะสถาปัตยกรรม ในวัดพระแก้ว*. สารนิพนธ์ หลักสูตรประกาศนียบัตรชั้นสูง ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. อุดสาเนา.
- วรจักรธรรณภาพ, กรมขุน. (ม.ป.ป.). *ตำราเคลือบกระเบื้อง*. (หนังสือสมุดไทยดำ). เส้นขาว. หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 51, 55, หมวดเบ็ดเตล็ด.
- วิทย์ พินคณเงิน. (2530). *ลายไทย*. กรุงเทพฯ : คุรุสภา.
- วิภาต (นามแฝง). (2530, 1 กุมภาพันธ์). “ศิลปะกระเบื้องเคลือบ,” *สตรีสาร*. 39 (45) : 56 – 57 , 125.
- วิรุณ ตั้งเจริญ. (2537). *ออกแบบ 2 มิติ*. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- ศักดิ์ชัย เกียรติจินาพันธ์. (2533). *การออกแบบเครื่องปั้นดินเผา*. อุบลราชธานี : วิทยาลัยครูอุบลราชธานี.
- ศิลปะรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 – 8 = RATTANAKOSIN ART THE REIGN OF KING RAMA I-VIII*.
 (2541). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อัมรินทร์.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2527). *กรุงศรีอยุธยาของเรา*. กรุงเทพฯ : ธนาคารกรุงศรีอยุธยา.
- เศรษฐมนตร์ กาญจนกุล. (ม.ป.ป.). *ลวดลาย 1 เส้นสาย ลายไทย ชุดลวดลายในสถาปัตยกรรมไทย*.
 พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ดี แอล เอส.
- สมชาติ มณีโชติ. (2529). *จิตรกรรมไทย*. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- สมคิด จิระทัศนกุล. (2537). *วัด : พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สมบัติ จำปาเงิน. (2542). *นำชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระแก้ว*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลิฟแลนด์ ลินเพรส.
- สมศักดิ์ ขวาลาวัณย์. (2541). *เชรามิกส์เบื้องต้น*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สันติ เล็กสุขุม. (2539). *กระหนกในดินแดนไทย*. กรุงเทพฯ : มติชน.
- สาวิตรี เจริญพงศ์. (2537). *วิวัฒนาการของศิลปหัตถกรรมในสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ เครื่องปั้นดินเผา เครื่องจักสาน ดอกไม้ประดิษฐ์*. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุนทรี ประสงค์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สมศิริ อรุโณทัย เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่สถาบันศิลปกรรม เมื่อ 29 ตุลาคม 2545.

- สุรศักดิ์ โกสิยพันธ์. (2531). *น้ำเคลือบเครื่องปั้นดินเผา*. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- แสงสุรีย์ ลดาวัลย์, ม.ร.ว. (2525). *พระมหาปราสาทและพระราชมนต์ยธสถานในพระบรมมหาราชวัง*.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์.
- แสงโสม เกษมศรี, ม.ร.ว. และวิมล พงศ์พิพัฒน์. (2515). *ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงรัตน โกสินทร์รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 (พ.ศ.2325-2394)*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มิตรนรา.
- อรพินท์ พานทอง. (2531). *ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับเครื่องปั้นดินเผา*. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฤดีรัตน์ กายราศ. (2540). *บัว : องค์ประกอบประวัติศาสตร์ศิลปวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรม และประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

ภาคผนวก

ที่ ทม ๑๐๐๙/ 1301

คณะศิลปกรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สุขุมวิท ๒๓ เขตวัฒนา กทม. ๑๐๑๑๐

4 ตุลาคม ๒๕๕๕

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ข้อมูล

เรียน ผู้อำนวยการสถาบันศิลปกรรม

ด้วยคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้เปิดสอนระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตร การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา ซึ่งนิสิตต้องจัดทำปริญญานิพนธ์ประกอบการเรียนในหลักสูตร ดังกล่าว ในการนี้คณะศิลปกรรมศาสตร์จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ให้นางสมศิริ อรุณทัย นิสิตชั้นปีที่ ๓ สอบถามข้อมูลจากคุณสุนทรี ประสงค์ เกี่ยวกับกระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลประกอบการทำปริญญานิพนธ์เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ ตกแต่งสถาปัตยกรรมวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

จึงเรียนมาเพื่อโปรดให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลแก่นิสิตด้วย ขอขอบคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

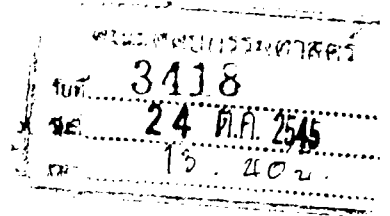
(ศาสตราจารย์วิรุณ ตั้งเจริญ)

คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์

คณะศิลปกรรมศาสตร์

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๖๐ - ๐๑๒๓

๐-๒๖๖๔ - ๑๐๐๐ ต่อ ๕๐๘๗

ที่ รบ ๐๔๐๖ ๒๕๔๖

สำนักสถาปัตยกรรมและทัศนศิลป์

ถนนศรีอยุธยา กทม. ๑๐๓๐๐

๒๑ ตุลาคม ๒๕๔๕

เรื่อง อนุญาตให้ศึกษาข้อมูล

เรียน คณะบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์

อ้างถึง หนังสือคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ที่ รบ ๑๐๐๙/๑๓๐๑ ลงวันที่ ๔ ตุลาคม ๒๕๔๕

ตามหนังสือที่อ้างถึง คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ขอความอนุเคราะห์ให้นางลมศิริ อรุณทัย นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับกระเบื้องเคลือบสีที่ตกแต่งวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เพื่อให้ประกอบการทำวิทยานิพนธ์ นั้น

สำนักสถาปัตยกรรมและทัศนศิลป์ พิจารณาแล้วขออนุญาตให้ศึกษาข้อมูลดังกล่าวได้ โดยขอให้ประสานงานกับนางสุนทรี ประสงค์ คำแฉ่ง นักวิชาการช่างศิลป์ ๘ ๖ กลุ่มจิตรกรรมและศิลปประยุกต์ หมายเลขโทรศัพท์ ๐ - ๒๔๔๑ - ๐๓๕๕

จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบ

ผ. คณะบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์

เพื่อโปรดทราบและเห็นสมควรทั้งนี้

งานบริหารงานวิชาการ

ขอแสดงความนับถือ

(นางเบญจมาภรณ์ โกวิน)

รักษาการแทนผู้อำนวยการสำนักสถาปัตยกรรมและทัศนศิลป์

๒๔ ต.ค. ๒๕๔๕

ฝ่ายบริหารงานทั่วไป

โทร. ๐ - ๒๒๔๒ - ๐๓๙๐ ต่อ ๔๐๖, ๔๐๗

แบบขออนุญาตใช้เอกสารโบราณ

เรียนที่ ๕๐๗๖๖/๖๖๖๖

วันที่ 14 พฤศจิกายน 2545

เรียน ผู้อำนวยการสำนักหอสมุดแห่งชาติ

ข้าพเจ้า (นาย/นาง/นางสาว) สัมผัส อธิพัชร์ อายุ 50 ปี
อยู่บ้านเลขที่ 124/65 ซอย เติมบุรี ถนน พหลโยธิน แขวง/ตำบล กทม/พญาไท
เขต/อำเภอ จตุจักร จังหวัด กทม โทรศัพท์ 02-2089358
สถานศึกษาที่ทำงาน ม.อ.ศรีนครินทร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยากุล โทรศัพท์

บัตรสมาชิกหอสมุดแห่งชาติ หมายเลข

บัตรประจำตัว ☒ บัตรประจำตัวข้าราชการ ☐ บัตรประจำตัวประชาชน
☐ บัตรนักศึกษา ☐ บัตรสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ
☐ บัตรอื่น ๆ (โปรดระบุ)

ได้แนบสำเนาบัตร ๑ ชุด หมายเลข 55002/2543 ออกให้ ณ สัมผัส
อ.อ.อ.อ.อ. เมื่อวันที่ 23 กพ 2543 หมดยุติวันที่ 23 กพ 2549

มีความประสงค์จะขออนุญาต

☒ ศึกษาค้นคว้า จาก

- ☐ ๑. เอกสารตัวเขียน ☐ ๒. จารึก ☐ ๓. ตู้ไทยโบราณ
☐ ๔. ภาพถ่ายเอกสารโบราณ ☐ ๕. ภาพนิ่งเอกสารโบราณ
☐ ๖. ไมโครฟิล์มเอกสาร

☒ จัดสำเนาจาก

- ☐ ๑. ฟิล์ม ☐ ๒. ภาพถ่าย
☐ ๓. ภาพนิ่ง ☐ ๔. สำเนาเอกสารโบราณ

☒ ทำสำเนาเอกสารจากไมโครฟิล์ม

☒ อื่นๆ

งแต่วันที่ ถึงวันที่

มีรายการต่อไปนี้ (โปรดระบุ หมวด/หมู่ ชื่อเรื่อง และเลขที่ของเอกสาร ให้ชัดเจน)

หมวด ๑๖๖.๖๖๖.๖๖๖ ๖๖๖.๖๖๖.๖๖๖ ๖๖๖.๖๖๖.๖๖๖ ๖๖๖.๖๖๖.๖๖๖ ๖๖๖.๖๖๖.๖๖๖ จำนวน
๖๖๖.๖๖๖ ๖๖๖.๖๖๖ ๖๖๖.๖๖๖ ๖๖๖.๖๖๖ ๖๖๖.๖๖๖ ๖๖๖.๖๖๖ จำนวน
๖๖๖.๖๖๖ จำนวน
..... จำนวน
..... จำนวน

๖๖๖.๖๖๖

คำรับรองของผู้ขออนุญาต

๑. ข้าพเจ้าขอรับรองว่า เอกสารที่ศึกษาค้นคว้าและถ่ายทำไปแล้วทุกรายการ จะนำไปใช้เฉพาะเพื่อการศึกษาเท่านั้น จะไม่นำไปเผยแพร่โดยไม่ได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรจากอธิบดีกรมศิลปากร หรือผู้รักษาการแทนอธิบดีกรมศิลปากร ก่อนเป็นอันขาด

๒. ข้าพเจ้าจะส่งผลงานที่ได้ศึกษาค้นคว้าและถ่ายทำจากเอกสารโบราณ ให้ส่วนภาษาโบราณ หอสมุดแห่งชาติ จำนวน ๑ ชุด

ขอแสดงความนับถือ

(ลงนาม).....

ผู้ขออนุญาต

ความเห็นของเจ้าหน้าที่

๑. ได้ตรวจสอบหลักฐานประกอบการขออนุญาตแล้ว เห็นว่า

☒ ถูกต้อง ☐ คลาดเคลื่อน ☐ หลักฐานไม่ครบ

๒. ได้ตรวจสอบเอกสารที่ต้องการค้นคว้า และถ่ายทำแล้ว เห็นว่า

๒.๑ ควรอนุญาตให้ค้นคว้าจาก

☒ ต้นฉบับ ☐ สำเนา ☐ ภาพถ่าย

☐ ไมโครฟิล์ม ☒ อื่น ๆ ภาใต้ข้อ ๒.๑

เพราะ เอกสารมีสภาพชำรุดเสียหาย ให้ใช้สำเนาไมโครฟิล์ม ๑๖ ม้วน ๑๕๐ แผ่น

๒.๒ ไม่ควรอนุญาตเลขที่.....

☐ เป็นเอกสารลับทางราชการ ไม่ควรเปิดเผย

☐ เอกสารชำรุดมาก ควรให้ถ่ายสำเนาไมโครฟิล์มหรืออนุรักษ์ก่อน

☐ ยังอยู่ในระหว่างตรวจสอบ

☐ เคยตีพิมพ์เป็นเล่มแล้ว เห็นควรให้ไปค้นจากหนังสือที่ตีพิมพ์แล้ว

(ลงนาม).....

เจ้าหน้าที่บริการ

ความเห็นของหัวหน้าฝ่าย

☒ ควรอนุญาต ☐ ไม่ควรอนุญาต

.....

หัวหน้าฝ่ายทะเบียนและบริการ

อนุญาต

.....

เลขที่รับ	3183
วันที่	30/1/64
เวลา	13.30 น.

ม ๑๐๐๙/1524

คณะศิลปกรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สุขุมวิท ๒๓ เขตวัฒนา กทม. ๑๐๑๑๐

๗๘ พฤศจิกายน ๒๕๔๕

ตัวภาษาโบราณ	
เลขที่รับ	359/1
วันที่	22/11/2545
เวลา	13.30 น.

ขอความอนุเคราะห์ข้อมูล เอกสารโบราณ

ผู้อำนวยการหอสมุดแห่งชาติ

ด้วยคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้เปิดสอนระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตร ภาษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา ซึ่งนิสิตต้องจัดทำวิทยานิพนธ์ประกอบการเรียนในหลักสูตร าว ในการนี้คณะศิลปกรรมศาสตร์จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ให้นางสมศิริ อรุณทัย นิสิตชั้นปี ๓ นำเสนอข้อมูลเอกสารโบราณเกี่ยวกับกระเบื้องเคลือบเขียนสีและกระจกสี เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูล ประกอบการทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์กระเบื้องเคลือบเขียนสีที่ตกแต่งสถาปัตยกรรม าศาสตร์รัตนศาสดาราม

*

จึงเรียนมาเพื่อโปรดให้ความอนุเคราะห์แก่นิสิตด้วย ขอขอบคุณยิ่ง

ร.ร.

าบ ☐ อนุมัติ

มาย ☐ ดำเนินการ

ารณา

๑.๔๕๕๖๖

๑๖/๑๑/๒๕๔๖

๓๐/๑๑/๒๕๔๖

นางรณม อธิรัตน์

ฝ่ายบริหารงานทั่วไป

ขอแสดงความนับถือ

(ศาสตราจารย์วิฑูรย์ ตั้งเจริญ)

คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์

๑๑ ม.ค. ๒๕๔๖

ปกรรมศาสตร์

รสาร ๐-๒๒๖๐ - ๐๑๒๓

๒๑ พ.ย. ๒๕๔๖

ดำเนินการงานทั่วไป			
วันที่ 2506			
ปี 25	มย	25	
11. 04 11			

วธ. ๗๗

วิเทศาภิบาล

๒๕๐๖

๑. ๒๕. ๓๗๐.

๕ ๗๕. ๕๕

ผู้แทนวิเทศาภิบาล
 ได้มาติดต่อเรื่อง
 ๑. ๒๕. ๓๗๐.
 ๕ ๗๕. ๕๕

๒๕๐๖

๒๕.

วิเทศาภิบาล

๒๕๐๖

๑. ๓๗๐.

๕ ๗๕. ๕๕

๒๕๐๖

๒๕๐๖

๒๕๐๖

(นางสาวจิราพร จิระปภา)
 ผู้อำนวยการหอสมุดแห่งชาติ

๒๕๐๖

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ	นางสมศิริ อรุณทัย
วันเดือนปีเกิด	27 พฤศจิกายน 2495
สถานที่เกิด	อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	121/65 ถนนพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร 10400
ตำแหน่งหน้าที่การงาน	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ระดับ 8
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	สถาบันราชภัฏเพชรบุรีวิทยาเขตกรรณ ในพระบรมราชูปถัมภ์
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2510	มัธยมศึกษาปีที่ 3 จากโรงเรียนสงวนหญิง
พ.ศ. 2514	ประโยคครูประถมการช่าง (ป.ป.ช.) จากโรงเรียนเพาะช่าง
พ.ศ. 2516	ประโยคครูมัธยมการช่าง (ป.ม.ช.) จากวิทยาลัยเพาะช่าง
พ.ศ. 2518	กศ.บ. (ศิลปศึกษา) จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
พ.ศ. 2546	กศ.ม. (ศิลปศึกษา) จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ